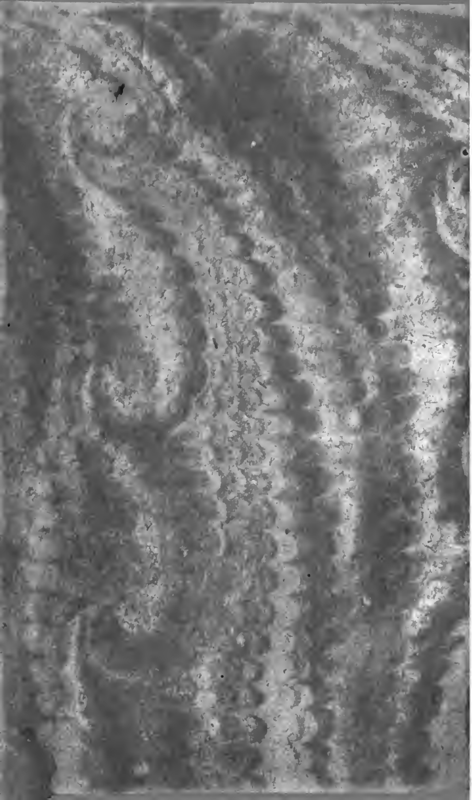
BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
B
18
NAPOLI

XX.
B–18

Digitized by Google

OPUSCULA VARIA
DE
LATINITATE
JURISCONSULTORUM
VETERUM.

Junctim edidit, et Animadverſiones

ADJECIT

CAROLUS ANDREAS DUKERUS.

B. R. NEAPOLIS

LUGDUNI BATAVORUM.
Apud JOHANNEM VANDER LINDEN, Juniorem.
CIↃIↃCCXI.

Digitized by Google

AMPLISSIMO GRAVISSIMOQUE

VIRO,

CORNELIO VAN BYNKERSHOEK,

IN SUPREMA HOLLANDIAE, ZEELANDIAE, ET FRISIAE CURIA SENATORI,

S. P. D.

CAROLUS ANDREAS DUKERUS.

CUr Tibi potiſſimum, Vir Ampliſſime, haec *de Latinitate Juriſconſultorum Veterum Opuſcula* offeram, multas cum publicas, tum privatas, eaſque aequiſſimas omnes rationes habeo. Nam ſive mihi idoneus earum controverſiarum, quae hic non minus de ſententia, quam de ſermone Juriſconſultorum diſputantur, Judex deligendus; ſive Pa-

tronus adverſus leviſſima imperitorum quorumdam hominum judicia, qui ea omnia, quae ex elegantiorum literarum penu ad Jus Romanum illuſtrandum promuntur, palam adſpernantur, et Juriſconſulto ne aſſis quidem aeſtimanda vulgo dictitant, adſciſcendus erat; haud facile quemquam inveniebam, quem Tibi anteponendum exiſtimare poſſem. Etenim tanta eſt in Te, praeter abſolutam Legum patriarum cognitionem, Juris Romani peritia, tanta ſtudiorum humanitatis ſcientia, ut qui Tuam in dijudicandis dirimendiſque controverſiis forenſibus prudentiam ac dexteritatem norunt, Te omnem in eo ſtudio aetatem conſumſiſſe putent: ac rurſus, qui politiſſima

ma Tua de Jure Romano ſcripta, in quibus non pauca, quae ante ibi obſcura erant, ope literarum humaniorum in clara luce poſita ſunt, legerunt, omnem Te in his artibus cognoſcendis ac pertractandis operam laboremque poſuiſſe ſibi perſuadeant.

Quamquam autem, ſi has ſolas hunc ad Te Librum mittendi cauſas haberem, me vel ſic conſilii mei rationem facile omnibus probaturum confiderem; tamen aliae me propiores, et domeſticae, ut ita dicam, cauſae impulerunt, cur ei Tuum Ampliſſimum Nomen praeſcribendum eſſe duxerim. Nam cum, quae praecipuam ei ob raritatem pretium conciliare debent, a Te mihi ſup-

peditata, ac Tuo potiſſimum hortatu poſt longum temporis intervallum nunc denuo in publicum emiſſa ſint, ad quem ea reverti aequius erat, quam a quo profecta, et cujus opera ab oblivione vindicata ſunt? quae, ſi Tu non fuiſſes, fortaſſis aeterno ſitu ac tenebris ſepulta in lucem ac notitiam hominum numquam veniſſent. Sed illud prae ceteris omnibus vel maxime me movit, quod ita multos jam annos praeſtanti ac propenſa a Te benevolentia tractatus, ac tot tantiſque Tuis meritis obſtrictus ſum, ut ſi hanc mihi ea publice praedicandi oblatam occaſionem amitterem, non poſſe me ingrati animi crimen effugere arbitrarer. Mitto inſignem Tuam humanitatem

tem, et in ampliſſimo dignitatis gradu ſummam ſermonis et omnis conſuetudinis ſine ullo faſtu comitatem: mitto paratiſſimam Tuam ſtudiorum meorum juvandorum voluntatem, et in adjumentis eorum mihi ex inſtructiſſima Tua bibliotheca ſubminiſtrandis facilitatem. Hoc unum, quod multi ſciunt, neminem ignorare patiar, Te ita ſemper mihi, quibuſcumque rebus potuiſti, commodatum, ita me omni conſilio, ſtudio, opera auctum atque ornatum cupiviſſe, ut majori benevolentia ac fide nemo poſſit. Quorum ſingularium Tuorum in me beneficiorum cum nullam partem referenda gratia adſequi poſſim, ſaltem quantum id ſit, quod Tibi debeam, apud

omnes teſtatum relinquere, et hoc grati mei erga Te animi monumentum publice exſtare volui. Tu, Vir Ampliſſime, hunc Librum eo, quo me ſoles, vultu atque animo, id eſt, benevolo accipe, et ſummae ac perpetuae meae erga Te obſervantiae pignus certiſſimum habe. Id ſi, ut ſpero, ac propemodum jam confido; feceris, ad ea, quae habeo, Tua maxima merita maximum cumulum addideris. Vale. Dabam Hagae in Batavis a. d. XVII. Calend. Jul. cIↄIↄccxI.

PRAEFATIO
AD LECTOREM.

P*aucis Tibi*, Lector, *occaſionem edendi hujus Libri, et quid eo contineatur, quae Te praecipue ſcire velle exiſtimo, ediſſeram. Anni ſunt ſex, ſeptem, cum Vir Ampliſſimus*, Cornelius van Bynkershoek, *inter varios, quos cum eo de re literaria habebam, ſermones etiam de Latinitate Pandectarum mentione orta, Libellum mihi, cui Titulus erat* Veterum Juriſconſultorum adverſus Laurentii Vallae Reprehenſiones Defenſio, *I. C. P. I. C. A. oſtendit. Is* Pariſiis Anno cIↃIↃLXXXIII. apud Joannem Houzé *in forma, quam octavam vocant, prodierat, et Editioni quartae Libri* Nicolai Vallae de Rebus Dubiis, *ibidem eodem anno, et ab eodem Bibliopola publicatae, additus erat, et praeter Defenſionem illam Juriſconſulto-*

ſultorum tres alios ejuſdem Auctoris Tractatus, *primum*, De Verbis non ſatis probatae Latinitatis, aut non ex recepta ſignificatione, vel contra Grammaticorum regulas, a Juriſconſultis uſurpatis; *alterum*, De Repetitis iiſdem verbis in Digeſtis; *tertium*, De Etymologiis Juris Civilis *complectebatur. Hujus per otium evolvendi cum ultro mihi Idem Vir Ampl. quae eſt illius humanitas, et promtum ac paratum omnes, qui in literis proficere cupiunt, adjuvandi ſtudium, facultatem feciſſet, avide ſtatim eam partem, qua Latinitas Juriſconſultorum notabatur, ad quam et ipſe tumultuaria et extemporali obſervatione, ut inter legendum adſolet, quaedam adſcripſerat, perlegi. Cumque mihi verba et loquendi genera nonnulla immerito notari viderentur, loca probatorum Scriptorum, quorum auctoritate ea defendi poſſe putarem, congerere coeperam, ac mox notata illa rudia et impolita, ut erant, inter alia,*

alia, quae ſaepe levia chartis illini ſolent, abjeceram. Nec umquam mihi deinde de iis non modo publicandis, ſed ne relegendis quidem in mentem venit, antequam abhinc biennium Ampl. Bynkershoekius *ſuas* Juris Romani Obſervationes *in lucem emiſit. Nam cum in his quaedam ab Auctore illo notata ſibi tuenda ſuſcepiſſet; et ab eo tempore Liber ille paucis cognitus, et a nemine eorum, qui Scriptores occultos detexerant, quod quidem ſciam, memoratus, in notitiam hominum perveniſſet, Viri Docti, qui eum deinde viderant, dignum eſſe, qui rurſus in lucem protraheretur, vel raritatis cauſa, opinor, exiſtimarunt. Atque ita factum eſt, ut Viris Clariſſimis* Gerardo Noodtio, *et* Jacobo Perizonio *hortantibus, et ipſo Ampl,* Bynkershoekio *ſtimulum admovente, ad illum edendum, et ea, quae adnotare exorſus eram, ſub incudem revocanda animum adjungere coeperim. Qua in re ab eo*

conſi-

conſilio, quod mihi in perpetuum ſequendum certis de cauſis decreveram, ut ne quid umquam publice ſcriberem, diſceſſi, ac Tantorum Virorum, qui non omnino inutilem in publicum hunc laborem futurum putabant, auctoritati cedere, quam pertinaciter meam ſententiam tenendo nimium mei arbitrii ac ſenſus videri malui.

Itaque adcuratius hoc ſcriptum examinare adgreſſus pleraque, non ſolum in Tractatu de improbatis Juriſconſultorum verbis, verum etiam in eorum Defenſione, ejuſmodi eſſe deprehendi, ut me illa, niſi mea adpoſita ſententia, edere non poſſe arbitrarer: ne, ſi nihil de iis, quae ſubinde parum recte dicta erant, monuiſſem, ea probaſſe quaſi tacito ſuffragio viderer. Quamquam ſic quoque, praeſertim in Defenſione, ſuperſunt, quae limam deſiderant: quae ego, quia ad adverſarios Juriſconſultorum refellendos non magnopere pertinebant, ſuo loco relinquenda eſſe duxi.

xi. Ita autem paullatim ſatis ampla Animadverſionum ſeges ſubnata eſt, in quibus hoc praecipue egi, ut vel pluribus argumentis Juriſconſultorum Veterum Defenſionem confirmarem; vel, quae poſt cognitas eorum Defenſiones nondum ſatis a me intelligerentur, declararem; vel denique, quid de iis, quae ut minus Latine, aut inuſitate, a Juriſconſultis dicta proferebantur, ſentirem, oſtenderem.

Quae omnia cum nondum juſti voluminis modum implerent, iis undetriginta poſteriora Libri ſexti Elegantiarum Laurentii Vallae Capita, *quibus ille Juriſconſultorum definitiones, et vocabulorum interpretationes quaſdam carpit, et* Andreae Alciati adverſus Vallam Apologiam, *una cum* Franciſci Floridi Sabini pro Valla adverſus Alciatum Defenſione, *adjeci. Quam Floridi Defenſionem, cum mihi Operum illius omnium copia non eſſet, e* Libro Adnotationum Joannis Theodorici, Longolii, Budaei, Doleti, Eraſmi,

Eraſmi, Jul. Caeſ. Scaligeri, *et aliorum* in Vallae Elegantias, *quem* Baſileae Anno MDXLI. *editum Ampl.* Bynkershoekius *habebat*, *deſcriptam huc contuli. Atque haec quatuor illorum Auctorum ſcripta ita diſpoſui, ut ſingulis Capitibus Reprehenſionum Vallae Apologiam Alciati; huic deinde Defenſionem Floridi pro Valla adverſus Alciatum, et Florido extremo loco Defenſionem Juriſconſultorum I. C. P. I. C. A. cui ob cauſam, quae inferius dicetur*, Defenſoris *nomen impoſui, una cum meis Animadverſionibus ſubjecerim. Quod eo conſilio feci, ut ſub uno velut adſpectu poſita eſſent omnia, quae ad idem caput reprehenſionis pertinebant; et qui haec lecturi ſunt, eo facilius rationes partium inter ſe comparare, et examinare poſſent. Hinc porro ſequuntur tres illi, quos dixi, ejuſdem I. C. P. I. C. A. Tractatus, quorum etſi duo poſteriores ad Latinitatem Juriſconſultorum Veterum non pertinebant, tamen quia*

ab

ab Auctore ſub eodem Titulo Defenſionis Juriſconſultorum conjuncti erant, quo integrum hoc ſane quam rarum Opuſculum prodiret, non omittendi viſi ſunt.

In his autem omnibus deſcribendis ita verſatus ſum, ut neque in ratione ſcribendi, quam Orthographiam vocant, neque in verbis Scriptorum Veterum, quae laudabantur, quidquam immutaverim, ac plerumque ne de varietate quidem ſcripturae monuerim, niſi ubi poſteriores Editiones vocum quarumdam, e quibus Illi ad ſententiam ſuam confirmandam argumenta duxerant, aliam lectionem praeferrent. Hoc tamen curavi, quod in Editione Vallae multis locis fecerant Cantabrigienſes, ut teſtimoniis Veterum numeros verſuum, et minorum ſectionum, ſive capitum, ab Alciato et Florido pro more temporis, quo vivebant, nuſquam non omiſſos, praeſcriberem: quo his, qui ea apud Auctores ipſos legere mallent, illa cum

jactu-

jactura temporis quaerendi labor imminueretur. In quo nonnihil mihi taedii devorandum fuit, praeſertim ubi vel in nomine Scriptoris, vel in numero libri aberraverant librarii: quod quidem in Defenſione Floridi non uno loco admiſſum fuerat. Sed et in ſcripto Defenſoris multis locis numeros, et prima verba legum ac paragraphorum, quae apud Illum, neſcio quam Editionem ſecutum, longe aliter atque in Gothofredi Editionibus legebantur, ad hujus exemplaria adcommodavi: quod id haud paullo commodius futurum erat pleriſque Lectoribus, qui magnam partem his ſolis uti conſueverunt.

Habes, Lector, *de occaſione publicandi hujus Libri, deque iis, quae eo continentur, quae me Tibi expoſiturum promiſeram, quantum ad utrumque horum cognoſcendum ſatis eſſe arbitror. Scire nunc fortaſſis voles, quem* Defenſionis *illius* Veterum Juriſconſultorum, *qui, ni valde fallor,*

fallor, *nomen ſuum*, *ſub literis I. C. P. I. C. A. occultavit*, *Auctorem eſſe putem. Equidem de hoc pro certo adfirmare nihil poſſum*, *nec quid praeter conjecturas quaſdam*, *fortaſſis tamen non omnino improbabiles*, *adferam invenio. Ampl.* Bynkershoekius *in fronte Libelli adſcripſerat*, *eum a Mornacio* in Obſervationibus ad l. 1. §. 7. D. ad Exhibend. Nicolao Vallae, *eidem*, *cujus* de Rebus Dubiis *Liber eſt*, *at ab Elberto Leonino* IV. Emendat. 10. *et* VII. Emendat. 2. Jacobo Cappello *tribui. Mornacii ſententiam minus veroſimilem facit*, *primum*, *ſtili ipſius diverſitas*; *deinde*, *plane falſam eſſe evincit*, *quod Auctor* pag. 317. *et* pag. 484. *ſe haec Sedani ſcripſiſſe*, *et abſolviſſe pridie Cal. Januar. Anni* MDLXXVI. *teſtatur. At* Nicol. Valla, *quod ex iis*, *quae* de Gente Cappellorum *Obſervationibus Ludovici*, *et Jacobi Cappellorum in Vetus Teſtamentum*, *praemiſſa ſunt*, *conſtat*, *tranſlato in generum ſuum Jacobum*

Cappellum munere Senatoris in Supremo Scnatu Rhedonenſi, non Sedañum ſe, ſed in villam ſuam recepit, ibique Anno MDLXVIII. *Calend. Septemb. atque adeo totis octo annis antequam hic Liber ſcriberetur, obiit. Probabilius mihi videtur, quod Leoninus tradidit, Opus eſſe* Jacobi Cappelli, *ejus nimirum (nam plures eodem nomine ex eadem familia fuerunt) quem generum Nic. Vallae, et in Curia Rhedonenſi Senatorem fuiſſe dixi. Quo ut inclinem impellit me primum, quod Auctor ſe id Sedani ſcripſiſſe, ut dixi, profitetur: Cappellus autem Anno* MDLXX. *munere ſuo dejectus Sedanum ſeceſſit, atque ibidem Anno* MDLXXXVI. *vitam cum morte commutavit. Deinde etiam adducor ſtili in hoc Scripto, et in* Defenſione Nic. Vallae adverſus Franc. Hotomanum, *quam a Jacobo Cappello, Vallae genero, ſcriptam docet Titulus ante memoratae Editionis Vallae* de Rebus Dubiis, *ſimilitudine. Eſt enim utrobique eadem diſputandi ratio, idem ſilum*

filum orationis, *et dictio floſculis ac proverbiis ſparſa*, *et*, *quo magis credas utrumque Opus ab eodem Auctore profectum*, *eorumdem generum loquendi repetitio: cujuſmodi ſunt v. gr.* manes ab inferis excitare, et compoſitos cineres turbare; cum mortuis non niſi larvas luctari; *et* ſe non poſſe ἀντινομίας omnes, quas in medio reliquit Tribonianus, conciliare: *quorum hoc* pag. 56. *dictae* Defenſionis Vallae, *et* pag. 38. Defenſionis Juriſconſultorum; *illa* in Prooemio utriuſque Operis *tantum non iiſdem verbis leguntur. Accedit eodem, quod*, *ut* in Defenſione Vallae pag. 56. *ita et* in Defenſione Juriſconſultorum pag. 21. *et* 51. *Hotomanum*, *tamquam multa in Jure contra fidem librorum veterum emendantem*, *reprehendit*, *et quod cum ibi*, pag. 54. *tum hic*, pag. 38. 283. 331. *et alibi*, *ſe in Libro ſuo ad leges nonnullas adnotaſſe aliquid ſcribit. Poſtremo et hoc nonnihil me movet*, *quod Auctorem ſacris Romanis non fuiſſe addictum ex iis quae hic* pag.

 238.

238. *et* 254. *leguntur*, *colligere mihi videor. Etſi enim hoc in plures alios, tamen etiam in Jacobum Cappellum convenit, quem, quod a Pontificiorum in religione placitis deſciverat, Anno* MDLXX. *e Senatu Rhedonenſi ejectum fuiſſe ex eodem Scripto* de Gente Cappellorum *ſcimus. Nec refragantur huic conjecturae literae illae ſingulares I. C. P. I. C. A. ſub quibus nomen Auctoris latere mihi perſuadeo. Nam earum duas priores I. C. pro notis nominis* Jacobi Cappelli *accipi poſſe manifeſtum eſt. Tribus ſequentibus P. I. C. autem ſiquis patriam et ſtudium Viri deſignari, et poſtremam A. pro* Auctore *poſitam conjiciat, ſic ut omnes ita exponantur*, Jacobo Cappello, Pariſienſi, Juris Conſulto, Auctore, *is*, *etſi hariolari in talibus licet*, *tamen fortaſſis non plane harioletur. Et tamen, quia haec omnia Leonini ſententiam non omnino certam efficiunt*, *non auſus fui huic Defenſioni nomen Cappelli praeſcribere*; *ſed* Defenſoris *potius*

tius generalem appellationem ſingulis illius Capitibus praeponendam judicavi. Idque eo magis mihi faciendum putavi, quod etiam a Menagio Cap. XXXIX. Amoenit. Jur. Civ. *quo loco de etymologia vocis* Convicium *agit, hanc* Defenſionem Veterum Juriſconſultorum *ſine nomine Auctoris memorari video: qui, ſi quid certi de eo cognitum habuiſſet, nomen illius, ut erat harum rerum curioſus, et ad hujuſmodi amoenitates libenter digrediebatur, adpoſiturus fuiſſe mihi videtur*

Quid porro de iis, quae hic exhibentur, Scriptis ſentiam, cum ad ſingula fere Capita ſatis oſtenderim, nihil neceſſe eſt hic pluribus repeti. Hoc tamen dicam, Vallam, et ὑπασπιστὴν *illius Floridum, ſaepe ea re lapſos eſſe, quod Inſcriptiones Legum vel ignorantes, vel non conſiderantes, et ob id non ſcientes, quo Juriſconſulti in definiendis atque interpretandis quibuſdam vocabulis reſpicerent, ea, quae ex illorum ſententia ad certos articulos*

ac ſpecies reſtringi debebant, ita acceperint, ac ſi hi interpretationes ſuas nobis pro generalibus quibuſdam pronunciatis ac regulis, quae omni argumento, omnibuſque aliorum Scriptorum locis convenirent, obtrudere voluiſſent. Sed hoc utcumque ferri poſſet, niſi compluribus locis manifeſta horum Cenſorum argutandi, reprehendendi, et verba Juriſconſultorum calumniandi libido appareret, ac tanta eorum inſolentia eſſet, ut ſubinde Juriſconſultos graviſſima verborum contumelia deſtringere, et, tamquam ſenſus communis expertes, riſui ſibi ac ludibrio habere non vererentur. Quae profecto ſingularis et non ferenda arrogantia eſt hominum, qui cum ſe vix primis labris Juris Civilis diſciplinam attigiſſe certiſſimis argumentis demonſtrent, Juriſconſultos de rebus, quae ad ipſorum artem pertinent, agentes albis dentibus deridere audeant: quae ſi alicubi paullo acrius retuſa eſt, nec quiſquam alius indignabitur,

bitur, nec ipſi aegre ferre, ſi viverent, poſſent: quandoquidem, quam ipſi ſuis dictis ac factis legem adverſus alios ſanxerunt, eadem aliis in ipſos uti licere debet.

Defenſor autem Juriſconſultorum, etſi, quod facile e genere ſcribendi appareat, literis humanioribus ſatis politus, et in Jure Civili non leviter verſatus fuit, tamen nonnumquam nimio ſtudio tuendarum partium, et calore diſputationis, ut mihi videtur, abreptus a recto tramite aberrat, et quaedam parum veritati conſentanea Defenſioni ſuae admiſcet. Quae autem in Juriſconſultorum ſermone, ut non ſatis probatae Latinitatis, aut inuſitata, ab eo notata ſunt, eorum partim jamdudum ita adſerta eſſe, ut dubitari non poſſit, quin eodem jure Civitatis Latinae habenda ſint, quo quae optimo, partim non temere rejicienda eſſe, oſtendiſſe me puto. Cujus generis fere ea ſunt, quae quidem in iis, quae nobis ſuperſunt, ſcriptis Aucto-

rum, quibus in his controverſiis teſtimonii dictio eſt, fortaſſis non reperiuntur; ſed tamen analogia nituntur, et apud ejuſdem aetatis Scriptores leguntur; nec non ea, quae ad Jus publicum Imperii illorum temporum pertinent, quae antiquorum teſtimoniis, quibus incognita fuerunt, comprobari non poſſe, nemo non intelligit. Nam ob ſingularia, quae quibuſdam locis in Pandectis occurrunt, non eſſe Juriſconſultorum ſermonem adſpernandum, facile largientur, qui ſciunt, probatiſſimis quibuſque Scriptoribus ſuos quoſdam ac peculiares eſſe dicendi modos, qui ut ad imitandum non proponuntur, ita neque inter ea, quae vitioſa eſſe conſtat, cenſendi ſunt.

Neque tamen, cum multa, quae apud Jureconſultos leguntur, verba ac loquendi genera mihi defendenda ſumſi, hoc ita accipi velim, quaſi in ea opinione ſim, quam in Prooemio diſputationis ſuae adverſus Vallam proponit Defenſor, Juriſconſultos eruditorum omnium

omnium conſenſu nec Ciceroni ipſi in pure latineque ſcribendo cedere. Nam et ipſe in extrema Defenſione hanc ſententiam repudiat, et illo peritiores hujus rei Judices, Sanctius, Scioppius, Borrichius, et Cellarius, ita Juriſconſultis laudem elegantiae et puritatis in ſcribendo tribuunt, ut tamen iis e corruptela ſuae aetatis, qua ſermo Latinus plurimum quantum a nativa ſua indole degeneraverat, adhaeſiſſe aliquid putent. Certe praeter ea, quae merito a Defenſore improbata ſunt, alia quoque e Pandectis, quantum nunc repetita poſt multos annos earum lectione animadvertere potui, colligi poſſe mihi videntur, quae ſi quis vel meliorum ſaeculorum uſu trita fuiſſe, vel ad analogiam, aut exactam linguae Latinae normam congruere, vellet oſtendere, ei ſatis ſuperque ſudandum fore mihi perſuadeo: quamquam nec ea omnia a Juriſconſultis veteribus profecta eſſe, adfirmare velim. Sed ea ego, qui me terminis a Defenſore

ſore

ſore poſitis circumſcripſeram, mihi non attingenda, et aliorum induſtriae, ſi qui erunt, qui ſuſcipere hunc ſibi laborem volent, relinquenda exiſtimavi.

Haec erant, Lector, *quae mihi de iis, quae ad hujus Libri notitiam pertinent, praefanda videbantur. Tu, ſi quid hic a me, aliiſve commode dictum putabis, eo, ut lubet, utere: errores, qui inerunt, ut certe inerunt, ita, ut eos, qui ſe humanitatis ſtudioſos haberi poſtulant, facere par eſt, corrige. Vale.*

INDEX

INDEX CAPITUM,

Quae e *Libro ſexto Elegantiarum Laurentii Vallae* huc tranſlata ſunt.

Cap. XXXVI. IN *Juſtinianum de* Noxae dedere. Pag. 8
XXXVII. *In eundem* de Teſtamento. 23
XXXVIII. *In Juriſconſultos de* Mulier. 33
XXXIX. *In eoſdem de* Munus, *et* Donum. 39
XL. *In eoſdem de* Peculium. 53
XLI. *In eoſdem de* Fundus, Ager, Villa, Praedium. 63
XLII. *In eoſdem de* Novalis. 88
XLIII. *In eoſdem de* Liber, *et* Volumen. 93
XLIV. *In eoſdem de* Probrum, *et* Opprobrium, Exprobrare, Imputare, *et* Reputare. 110
XLV. *In eoſdem de* Stuprum, *et* Adulterium, *et* Inceſtum. 122
XLVI. *In eoſdem de* Inſtratum, *et* Stragula. 131
XLVII. *In eoſdem de* Pulſatio, *et* Verberatio. 138
XLVIII. *In eoſdem de* Pellex, *et* Pallace. 148
XLIX. *In eoſdem de* Cavillatio. 159
L. *In eoſdem de* Praevaricator, Tergiverſator, *et* Calumniator. 167

LI.

LI. *In eoſdem de* Ferri, Portari, Agi. 178
LII. *In eoſdem de* Convicium, *et* Maledictum. 187
LIII. *In eoſdem de* Verſicoloria. 197
LIV. *In eoſdem de* Penes, *et* Apud. 207
LV. *In eoſdem de* Patres, Majores, Poſteri, *et* Minores. 213
LVI. *In eoſdem de* Victus, *et* Penus. 223
LVII. *In eoſdem de* Pignus, *et* Hypotheca. 231
LVIII. *In eoſdem de* Ferrumino. 238
LIX. *In eoſdem de* Veterator, *et* Novitius. 243
LX. *In eoſdem de* In annos, Quotannis, *ac* ſimilibus. 250
LXI. *In eoſdem de* Turba, *et* Rixa. 258
LXII. *In eoſdem de* Exauthoro. 268
LXIII. *In eoſdem de* Depectus. 283
LXIV. *In eoſdem de* Gemma, *et* Lapillus. 291

DE

DE LATINITATE JURISCONSULTORUM VETERUM.

OPUSCULA VARIORUM.

ANDREAS ALCIATUS LIB. IV. DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

LAurentius Valla, ut maximae vir doctrinae, ita et ſupra vires ſuas audax, nec a Juriſconſultis quidem temperavit, quo minus illis diem diceret, et de verborum quorundam ſignificatione, ceu Latinae majeſtatis laeſae reos faceret: cujus accuſationis novem et viginti capita breviter ego confutanda duxi, cum ut tantam ejus arrogantiam neſcio, certe φιλαυτίαν, aliquatenus retunderem, tum ut hi literatores non eſſe temere a noſtris recedendum cognoſcerent, et veriora a Juriſconſultis, etiam in alienis profeſſionibus tradi, quam ip-

Digitized by Google

ſemet Valla, alioquin Grammaticorum praeſtantiſſimus, in propria arte commentari potuerit.

Franciscus Floridus Sabinus.

Laurentius Valla cum de Latinae linguae elegantia acutiſſime doctiſſimeque ſcripſerit, pro ea, quam ſuſceperat, perſona ita cum Jureconſultis egit, ut cum nullo ſcriptorum genere modeſtius, vir alioqui ad maledicta pronus, ut ſi quiſquam alius. Prius autem quam loca in medium adducam, ejuſdem de veteribus Jureconſultis judicium ſubjungam, ne quis cum hoc ſcriptorum genus odio habuiſſe, ac non veritatis habendae, ſed cavillandi ſtudio carpſiſſe exiſtimet. De quo in prooemio tertii Elegantiarum libri ita ſcribit: [1] *Perlegi proxime quinquaginta Digeſtorum libros ex pleriſque Juriſconſultorum voluminibus excerptos: et relegi cum libenter, tum vero quadam cum admiratione: primum quod neſcias utrum diligentiane an gravitas, prudentia an aequitas, ſcientia rerum an orationis dignitas praeſtet, et majori laudi danda eſſe videatur: deinde quod haec ipſa ita in unoquoque illorum omnia ſunt egregia et perfecta, ut vehementer dubites, quem cui praeferen-*

[1] *Perlegi.*] in contextu Vallae ſecutus ſum Editionem Cantabrigienſem An. 1688. cujus margini adſcriptas variantes aliarum Editionum lectiones, et loca auctorum ibidem notata textui ſubjeci, appoſita litera *C.*

ferendum putes. Cui ſimile quiddam (ut de ultima tantum parte, quae ad nos pertinet, dicam) in epiſtolis Ciceronis admirari ſolebam: quae cum a pluribus ſcribantur, omnes tamen ab uno eodemque (audacius dixerim) ſi perſonas ſuſtuleris, ab uno Cicerone ſcriptae judicentur, ita verba ac ſententiae, characterque ipſe dicendi ubique ſui eſt ſimilis. Quod eo magis in Juriſconſultis eſt admirandum: quod illi eadem aetate cuncti extiterunt, in eodem quaſi ludo ac ſchola inſtituti: hi vero inter ſe etiam ſeculis diſtant, licet omnes poſt Ciceronem: ideoque quibuſdam in verbis ab eo differentes, quales omnes [2] *a Virgilio uſque ad Livium fuerunt. Nam Servii Sulpitii ac Mutii Scaevolae nihil extat, ſed* [3] *alterius Mutii recentioris. Et priſci illi quidem Juriſconſulti quales quantique in eloquendo fuerint, judicare non poſſumus: quippe quorum nihil legimus. His autem, qui inter manus verſantur, nihil eſt, mea ſententia, quod addi adimive poſſe videatur, non tam eloquentiae (quam quidem materia illa non magnopere patitur) quam Latinitatis atque elegantiae; ſine qua caeca omnis doctrina eſt, et il-*

 libe-

2 *A Virgilio.*] *Omnes uſque a Virgilio atque a Livio fuerunt. Ed. Col. C.* Et ita etiam Floridus verba Vallae refert.

3 *Alterius Mutii.*] Floridus legit: *Sed alterius Scaevolae recentioris:* quam lectionem aliis praeferendam exiſtimo. Loquitur enim de Q. Cervidio Scaevola, cujus ſcriptorum exſtant in Pandectis fragmenta, quem e gente Mucia fuiſſe non ſcio quibus argumentis demonſtrari poſſit, etſi ita putavit Cujacius fortaſſis ſimilitudine cognominis ductus. v. Bertrand. *in Cervidio Scaevola.*

liberalis, praeſertim in Jure civili. Ut enim Quintilianus inquit lib. XII. *Inſtit. Orat. cap.* 3. [4] *Omne jus aut in verborum interpretatione poſitum eſt, aut in recti pravique diſcrimine. Et quantum momenti in verborum interpretatione ſit, ipſi Juriſconſultorum libri maxime teſtantur, in hac re praecipue laborantes. Utinamque integri forent, aut certe iſti non forent, qui in locum illorum etiam Juſtiniano vetante ſucceſſerunt.* Haec Valla. Quod ſi eoſdem alicubi carpſit, non eis ſcilicet ita ſe addixerat, ut ne tranſverſum quidem digitum ab illis pro ſuo arbitratu diſcedere poſſet. Sed haec quorſum ſpectant? Ipſum etiam Vallam audiamus, ut rectene ab ejus morſibus illos Alciatus defenderit, diſcutiamus. Itaque Alciati ad ſingula Laurentii verba reſponſum ſubjicientes, noſtram ſententiam non ſine veterum teſtimoniis proferemus.

DEFENSOR VETERUM JURISCONSULTORUM ADVERSUS LAURENTII VALLAE REPREHENSIONES.

Aeſtate ſuperiori dum pomeridianis horis aeſtum vitarem, incidi forte fortuna in Laurentii Vallae libros Elegantiarum: quorum in extremo cum vidiſſem noſtros Juris Romani Con-

4 *Omne jus.*] Apud Quintil. legitur: *At quae conſultorum reſponſis explicantur, aut in verborum*, cet.

Conſultos paſſim ab eo reprehendi, tanquam linguae Romanae parum peritos, primum graviter & indigne tuli dein tantam hominis αὐθάδειαν miratus ſum; poſtremo etiam noſtri Juris Interpretibus ſubiraſci coepi, quod nemo adhuc ad vindicandam hanc arrogantis hominis temeritatem calamum in eum ſtrinxerit. Quis enim non indignetur, ab uno Grammatico non ſolum omnes ſui temporis Grammaticos laceſſitos et proſciſſos eſſe, ſed et veteres, quotquot fuerunt, pro nihilo habitos? Servium dico, Donatum, Priſcianum; a quibus multa didiciſſe ſe, niſi egregie mentiri velit, fateatur oportet. Quid Grammaticos loquor? Sed et quotquot linguam Latinam illuſtrarunt, Macrobium, Agellium, Nonium, Pompejum, Aſconium. Quis non miretur, eo uſque audaciae provectum hominem, ut *de Notis authorum* librum nominatim ſcripſerit? Ut M. Varronem, virum Romanorum omnium eruditiſſimum, undecumque doctiſſimum, et linguae Romanae ſcientiſſimum, Ciceronis ipſius et C. Plinii Secundi teſtimonio, duobus capitibus exagitarit? Mitto quod Apulejum rudere ait, Gellium in loquendo ſuperſtitioſum vocat, quem et publicum literarum Cenſorem εἰρωνικῶς appellat, quod in ipſum verius cadit. Unum illud omnem arrogantiam ſuperare videtur, quod ſummos illos viros Juris Romani Conſul-

tos, quorum ſcientia in verborum interpretatione praecipue poſita eſt, quique praeter genuinam illam & innatam linguae Romanae notitiam, quam cum nutricis lacte ſuxerunt, uſum forenſem & multarum controverſiarum experientiam adjunxerant, non in pravi vel aequi diſcrimine (quod omnium eſt gentium commune), ſed in ipſa vocum Romanarum notitia, quam ipſe non niſi aliunde quaeſitam et multa lectione partam habere potuit, reprehendere inſtituerit: cum tamen eruditorum omnium conſenſu [1] nec Ciceroni ipſi, aut Vergilio quicquam debeant in pure latineque ſcribendo: et [2] ipſe Valla latinitatis et elegantiae gloriam ipſis tribuat, et per quotidianam Digeſtorum lectionem ſemper in honore fuiſſe linguam Romanam, et brevi dignitatem ſuam recuperaturam fateatur. Poſtremo quis non jure iraſcatur, quod cum tam multi in illuſtrando, et a barbarie Gothica vindicando, Jure Civili egregie huc uſque laborarint, et infinita prope ſcripſerint, nemo tamen extiterit, qui hanc hominis audaciam ex profeſſo repreſſerit? Et quidem ſui temporis interpretibus, quos ipſe merito legulejos potius, quam Juris peritos appellat, hoc condonemus, quod huic Grammatico de linguae Romanae

1 *Nec Ciceroni ipſi*] Hoc parum convenit cum eo, quod infra in fine defenſionis adverſus Vallam ſcribit, multa non ſatis probatae latinitatis in Pandectis reperiri:

2 *Ipſe Valla.*] Praefat. *lib.* III. *Elegant.*

manae proprietate differenti, cujus ipſi peritia inſtructi non erant, tunc temporis non reſponderint. Noſtro vero ſeculo, quo Jus hoc Juſtinianicum ita eſt illuſtratum multorum praeſtantium virorum induſtria, ut nihil addi poſſe videatur, hoc ſane adhuc deeſſe videbatur, ut aliquis e noſtris Scaevolae, Papiniani, Pauli, & Ulpiani manes ab hac ignominia vindicaret. Fateor ſane quaedam ſparſim a diverſis, prout ſeſe obtulit occaſio, fuiſſe defenſa. Sed cum in unum librum hic literator congeſſerit, quicquid ſibi non ex conſuetudine linguae Romanae ſcriptum aut interpretatum a Prudentibus noſtris fuiſſe videbatur, & hic liber in puerorum manibus aſſidue verſetur, ne cum primis literis noſtrorum quoque Juris authorum contemptum imbibant, quo a Juris Romani cognitione deterreantur, operae pretium me facturum judicavi, ſi ſingulis capitibus brevem noſtrorum Conſultorum defenſionem ſubjicerem. Neque vero ſum veritus ne quis mihi vulgatum hoc objiceret, *cum mortuis non niſi larvas luctari.* Nam cum ille tantorum virorum manes ab inferis excitare, & compoſitos eorum cineres turbare non dubitarit, quis non mihi ignoſcat, non ex profeſſo Vallam exagitanti, ſed ab ejus morſibus praeceptores iſtos meos (mutis enim magiſtris plurimum uſus ſum) defendenti?

Laurentius Valla Lib. vi. de Elegantia Linguae Latinae Cap. xxxvi.

In Juſtinianum de Noxae dedere.

Noxae dedere, Juſtiniani pace, ſive Triboniani & ſociorum (nam Juſtinianus nec jura, nec forſitan Latinas literas novit) eſt *poenae dare*, ſive *tradere ob noxam*, qua ſignificatur culpa. Ille autem ait *Inſtit. lib.* iv. *Tit.* 8. *Noxa eſt ipſum corpus, quod punitur.* Et in eodem loco: *Corpus deditur noxae.* Si noxa corpus eſt, quomodo corpus deditur noxae? nunquid corpus deditur corpori, aut corpus ſibi? Quanquam quid haec oratio ad ſignificandum poenam faceret? Eſt autem haec poena ſervorum, quos domini malunt ad poenam tradere, quam praeſtare maleficium, quod illi admiſerunt. [1] Paulus ita diffinit: *Noxales actiones appellantur, quae non ex contractu, ſed ex noxa atque maleficio ſervorum adverſus nos inſtituuntur: quarum actionum vis et poteſtas haec eſt, ut ſi damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipſius corporis, quod deliquerit, evitare litis aeſtimationem.* Ulpianus quoque addit: *ut corpus tradatur vivum igni.* Quin-

1 Paulus) Cajus. *l.* 1. *D. de Noxal. action.*

Quintilian. in Gladiatore (*Declam.* IX.) *Alebat devotum corpus gravior omni fame ſagina, & inter dedita noxae mancipia contemptiſſimus tyro gladiator, ut noviſſime perderem calamitatis meae innocentiam, diſcebam quotidie ſcelus.* Nam *noxa* etiam *damnum* ſignificat, ut apud Ovid (XV. *Metam.* V. 334.)

Nocte nocent potae, ſine noxa luce bibuntur.

Et Sueton. *de Caeſar. vita cap.* LXXXI. *Spurinamque irridens, & ut falſum arguens, quod ſine ulla ſua noxa Idus Martiae adeſſent.* De brutis autem improprie dicitur ea *dedi noxae*: ut de capra apud eundem Ovid. *Lib.* I. *Faſtor.* (V. 359.)

Verba fides ſequitur: noxae tibi deditus hoſtis,
Spargitur effuſo cornua, Bacche, mero.

Servius ſuper illud Virgilii (*I. Aen.* V. 41.) *Unius ob noxam & furias Ajacis Oïlei*, ait, *noxam* pro *noxia*, id eſt, *culpa*: quaſi per ſe *noxa* non ſignificet *culpam*, quam familiaris ejus (ut opinor) Macrobius (*lib.* IV. *Saturn. cap.* 5.) levem culpam accipi vult. Atque ut ſibi crederemus noxam non culpam eſſe, ſed poenam, ait, *culpam noxiam* dici, quaſi *noxiam* ſaepius, quam *noxam* in hac ſignificatione reperiamus: quam dictionem nuſquam reperimus. Quod dixi Juſtinianum forſitan nec jura, nec literas Latinas ſciſſe, nemo miretur, tum quia ſemper in Graecia vixit, tum quia ſe *Dominum Juſtinianum*

(ut ex numiſmate ejus apparet) dici voluit, ut quidam alii Caeſares fecerunt: quod a viro Romano eſt alieniſſimum: et character ipſe literarum figurarumque illorum temporum numiſmatis Gothicum magis, quam Latinum redolet.

Alciati Apologia in Laur. Vallam. Ad Cap. xxxvi.

Primo Juſtiniani ſententiam non approbat, *noxam* appellantis ipſum quoque ſervi corpus quod nocet, *noxiam* vero maleficium, qua in re & Beroaldum ſectatorem habuit. Ego apud veteres *noxam* a nocendo dictam invenio, unde praeter poenam etiam nocumentum ſignificare. Ovidius: *Sine noxa luce bibuntur.* Merito ergo ſervus, qui nocuit, *noxa* dici poteſt, ſicut & ἄτη illa Homerica noxa appellatur. *Noxia* vero ipſa eſt culpa ſeu maleficium. Plautus *Bacchid.* (iv. 9. 81.) *Sat ſic ſuſpectus ſum, cum careo noxia.* M. Manilius (*lib.* iv. v. 94.). *Quin etiam infelix virtus, & noxia felix.* Unde merito Servius Virgilium *noxam* pro *noxia* dixiſſe ſcripſit, *Unius ob noxam:* quo exemplo & alii Veteres ſaepius utuntur.

IDEM *ad l, plebs.* 238. §. *fin. D. de Verb. ſign*

Noxiae appellatione omne delictum continetur.

Noxam dixere antiqui id quod nocet: quapropter culpa, poena, detrimentum, noxa eſt. Unde & *lib.* xxxiii T. [1] Livius, *noxa exſolvere*, id eſt, a poena capitalis fraudis liberare, accepit. Servius quoque: *qui contra legem Aquiliam alicui damnum dedit noxa eſt.* At *noxia* ſolummodo de maleficio ipſo dicitur, nec tam generali ſignificatione accipitur, ſicut noxa. Cicero *lib.* iii. *de Legib.* (*cap.* 20.) *Noxiae poena par eſto, ut in ſuo vitio quiſque plectatur, vis capite, avaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia.* M. Manilius: *Quin etiam infelix virtus, & noxia felix.* Plautus in *Bacch.* *Sat ſic ſuſpectus ſum, cum careo noxia.* Quo ſenſu & in *Moſtellaria* & in *Pſeudolo* uſus eſt. Terentius quoque in *Phorm.* (I. 4 48.) *in re incipienda ad defendendam noxiam.* Sed & in *Eun.* & *Hec.* ad eundem modum. Nec *noxam* eos adſcripſiſſe quiſquam dixerit, cum

1 *Livius.*] Non legitur in hoc libro Livii.

cum ratio carminis non conſentirét. Quae adducere volui ut palam fieret, quam iniquo jure Juſtinianum in Elegantiis ſuis inſectetur Valla, & Servium Beroaldus, dum adjective tantum dici *noxiam* opinantur, contra veterum auctoritatem.

Fr. Floridi pro Laurentio Valla contra Andream Alciatum Defensio. Ad Cap. xxxvi.

Haec omnia tam proſunt Juſtiniani ſententiae, quam vita functis naeniae. Nec iis reſpondent, quibus Vallae ſupra vires ſuas audacis arrogantiam, aut certe φιλαυτίαν, ſe repreſſurum pollicitus eſt, ut literatores non temere a Juteconſultis eſſe recedendum cognoſcerent, & veriora ab illis etiam in alienis profeſſionibus tradi, quam ipſemet Valla, alioquin Grammaticorum praeſtantiſſimus, commentari potuerit, Scire enim ab Alciato velim, ecquis ſemilatinus ſcriptor *noxam* umquam pro eo, qui nocet, acceperit, prout a Tribuniano ea vox definita fuit? Scio *noxam* in frequentiſſimo uſu contra Servii Macrobiique ſententiam pro culpa accipi. Plautus enim in *Caſina* (II. 8. 71) ſic ſcribit: *Manifeſte teneo in noxa inimicos meos.* Et Terentius in *Eunucho* (V. 2. 13.) [1] *noxam hanc unam omitte, ſi aliam admiſero umquam, occidito* Item in *Heautont.* (II. 3. 57.) *magnum hoc quoque ſignum eſt dominam eſſe extra noxam, cum ejus tam negligenter veſtiantur internuncii.* Item Livius *lib.* III. (*cap.* 42.) *alia omnis penes milites noxa erat.* Et V. (47.) *reum haud dubium cunctis ejus noxae approbantibus de ſaxo dejecit.* Et xxxi. (12.) *indigne paſſus Senatus non ceſſari ab ſacrilegiis, & ne Pleminium quidem tam clarum recenſque noxae ſimul ac poenae exemplum homines deterrere.* Quo in ſignificatu etiam Ovidius non ſemel hac voce uſus eſt, qui *lib.* II. *de Ponto* (9. 72) ſic ait, *Eſt tamen his gravior noxa fatenda mihi.* Et I. *Metam.* (v. 214.) *Longa mora eſt, quantum noxae ſit ubique repertum.* Unde et *noxam nocere* erat in foecialium verbis. Livius ix. (10.) *Tum ubi in coetum Samnitium, & ad tribunal Pontii ventum eſt, A. Cornelius Arvina foecialis ita verba fecit: Quandoquidem hice homines injuſſu Populi Romani Quiritium foedus ictum iri ſpondeſponde-*

1 *Noxam hanc.*] *Noxiam* legitur in omnibus, quas vidi, Terentii Edit. Et ita jam olim Donatus legit. Etiam in loco ſequente ex *Heaut* omnes habent *noxiam*, &, *negliguntur internuntii.*

ponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo Populus Romanus ſcelere impio ſit ſolutus, hoſce homines vobis dedo. *Noxam* praeterea, ut inquit Valla, damnum, ſeu nocumentum ſignificare [1] Plautus confirmat in *Milite* (IV. 8. 23.) ita ſcribens: *Malo ne interveneris quaeſo, dum reſipiſcat, noxam hinc habet.* Cornelius quoque Celſus de pomis loquens (*lib.* I, *de Medicin. cap.* 3.) *Ex quibus*, ait, *in nullo tamen minus quam in his noxa eſt.* Et Livius II. (59.) *Victus tandem (quandoquidem nihil praeter tempus noxae lucraretur) remiſſa concione iter in inſequentem diem pronunciare cum juſſiſſet, prima luce claſſico ſignum profectionis dedit.* Hinc *noxae dedere*, hoc eſt, damno, vel (ut alii ajunt) poenae dare: quod apud Jureconſultos eſt frequentiſſimum. Et *noxales actiones*, quas (ut Paulus inquit) appellamus, *quae non ex contractu, ſed ex noxa atque maleficio ſervorum adverſus nos inſtituuntur: quarum actionum vis atque poteſtas eſt, ut ſi damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipſius corporis, quod deliquerit, evitare litis aeſtimationem*, dando ſcilicet corpus vivum. Cum ergo *noxam* pro culpa frequenter apud optimos autores inveniri, & pro damno itidem, ſeu nocumento poni ſolere intelligamus, *noxam* tamen corpus, quod nocet, ſignificare nuſquam niſi apud Juſtinianum legimus. Quamobrem et ſummopere demiror, cur idem abſque alio autore afferat Alciatus: praeſertim quod quum de verborum ſignificatione vel proprietate loquimur, minime abſque veterum teſtimoniis loqui aequum eſt, niſi aliam ipſi Latinam linguam commiſcamur. Namque hoc ſimpliciter proferte, *noxam a nocendo dictam invenio, merito igitur ſervus qui nocuit noxa dici poteſt;* non eſt aliud, quam Tribuniani ſententiam nullius teſtimonio, ſed propria tantum autoritate confirmare. A quo non multum abeſt, quod Servium *noxam* a Virgilio pro *noxiam* poſitam affirmantem eadem probat ratione. Si enim *noxa*, ut vidimus, culpam ſignificat, cur *noxa* pro *noxia* poni debuerit, viderit Alciatus. Jam vero quod Philippus Beroaldus poſtquam Servium de eadem re manifeſte erraſſe oſtendit, *noxiam* ſaepius adjective quam ſubſtantive poni ſubjungit, et nocentem ſignificare, cujus rei plena ſunt omnia, cum noxii ſontes nuncupentur, fallitur ſane. Sexcen-

1 *Plautus.*] Hic locus in Edit. Gronov. Plaut. ita ſcribitur:

PA. *malo, ne interveneris, Quaeſo, dum reſipiſcit.* PV. *capita inter ſe nimis nexa hice habent.*

In prioris perſonae verbis Editiones valde variant; in poſterioris omnes, quae melioris notae habentur, conſentiunt.

centa enim hic teſtimonia adducere poſſem, in quibus *noxia* culpam ſignificari videmus. Nec omnia tamen omiſero, & pauca recenſebo. Plautus in *Moſtell.* (V. 2. 47.) *Tranioni remitte quaeſo hanc noxiam cauſa mea.* Et *Mercat.* (V. 4. 23.) *Vacuum eſſe iſthac aetate his te decebat noxiis.* Et *Poenul.* (I. 1. 15) *Sine te verberem item ut tu mihi feciſti ob nullam noxiam.* Et inferius (I. 2. 191.) *Verum etiam tibi hanc admittam noxiam unam Agoraſtocles.* In *Trinum.* quoque. (I. 1. 1.) *ne amicum caſtigare ob meritam malam noxiam eſt facinus.* [1] Terentius *Phorm.* (II 1. 36.) *hic in noxa eſt, ille ad defendendam cauſſam adeſt.* Et in *Hecyr.* (II. 3 3.) *Nam ita me Dii bene ament, quod me accuſat nunc vir, ſum extra noxiam.* [2] Caeſar *lib.* VI. *de B. G.* (*cap.* 16.) *ſupplicia eorum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxia ſint comprehenſi, gratiora Diis immortalibus eſſe arbitrantur.* Non tamen inficias iverim *noxiam* adjective plerumque inveniri, ſed frequentiſſime etiam *noxiam* apud Latinos autores pro culpa accipi, contra Beroaldi ſententiam contendo, qui (ut eſt ubique jactabundus, ac ſuorum operum unicus admirator) non indiligenter a ſe de *noxa* contra Servium ſcriptum eſſe teſtatur. Demum ut ad Alciatum revertamur, qua ratione ἄτην, cujus multis in locis, ſed decimo nono Iliados diffuſe Homerus facit mentionem, *noxam* magis, quam *noxiam* aut nocumentum appellet, non explicat. Sed ἄτη, inquit, Homerica *noxa* appellatur: quaſi nobis eandem ἄτην *noxiam*, ſeu nocumentum vocare interdictum ſit.

1 *Terentius.*] Omnes fere libros ſcriptos hic habere *noxa* ſcribit Faërnus, & ita vulgo editur.

2 *Caeſar.*] Et hic *noxa* eſt in editis.

Defensor Ad Cap. XXXVI.

Primum omnium temerarium eſt eum, quem reprehendere velis, ne de nomine quidem noſſe: ut hic, qui [1] Trebellianum pro Triboniano nominat. De Juſtiniano quod ſub dubio ſcri-

1 *Trebellianum.*] Vitioſo exemplari uſus eſt: nam aliae Editiones Vallae recte habent *Tribonianus.*

ſcribit, eum nec Jura nec Latinas forſan literas noſſe, in eo ſuam ipſe inſcitiam prodit: cum et Dupondiis noſtris ſive [2] Juſtinianeis novis notum ſit, Juſtinianum ne Graecas quidem ſatis noviſſe, tradente Suida, fuiſſe eum prorſus [3] ἀναλφάβητον. Mirum autem quam id argute colligat ex eo, quod ſe *Dominum* Juſtinianus dici voluit, *quod a viro Romano*, inquit, *alieniſſimum eſt*. Quaſi vero Domitianus, Trajanus, Diocletianus, et deinceps caeteri non idem factitarint: aut literas ideo neſcierint, & Romani non fuerint. Definitio vero noxalium actionum, quam ex Paulo recitat, Caji eſt ex *l.* 1. *D. de Noxal. action.* in qua definitione *jus ac poteſtas*, [4] pro *vis ac poteſtas*, deſcripſit. Et Ulpia-

2 *Juſtinianeis.*] Juſtinianos novos vocat Imperator §. 2. *prooem Digeſtor.*

3 Ἀναλφάβητον] In eodem errore verſantur Budaeus ad *l. ult. D. de Aedil. Edict.* Alciatus, aliique, decepti ab editis Suidae libris, in quibus voc. Ἰουστινιανὸς hoc de Juſtiniano proditur. Verum Procopius, e quo locum illum deſcripſit Suidas, de Juſtino, Juſtiniani avunculo, id tradit p. 28. Ἀνεκδότ. & Vaticani MSS. Suidae pro Ἰουστινιανὸς recte legunt Ἰουστῖνος, teſte Alemanno, quem vid. ad Procop. & quae ad Suidam notavit Clar. Kuſterus. Juſtinianum autem nec ſcribendi imperitum, nec indoctum fuiſſe conſtat ex eodem Procopio, & aliis.

4 *Pro vis ac poteſtas.*] Hoc reprehenſionem non merebatur. Nam cum editiones Vallae varient, & aliae *jus*, aliae *vis* exhibeant, incertum eſt; quid ille ediderit. Atque etiamſi certo conſtaret eum hoc loco *jus* ſcripſiſſe, tamén ideo nihilo magis reprehendendus foret, ac potius par eſſet credi eum ita in ſuo Codice legiſſe: nam haec vocabula tam in ſcriptis quam in editis libris non raro inter ſe permutari notum eſt. Vocem *igni*, ſi modo

Ulpiano, qui in *l.* 1. §. 14. *D. Si quadrup. pauper. fec. dic.* ſcribit, *noxae dedere eſſe tradere animal vivum*, temere adjecit de ſuo verbum *igni*. Sed ſint haec levicula, qualia ſcilicet iis, qui ſibi nimis placent, dum fiducia ingenii properant, excidere ſolent: ad ipſam *noxiae* et *noxae* interpretationem veniamus. [5] *Noxiae* verbum nuſquam ſe reperiſſe fatetur. En hominem, [6] qui ſe triennio Gloſſas in Digeſta conſcripturum glorietur utiliores Accurſianis, qui tamen noxiae verbum ſe reperiſſe neget, quod Digeſta legentibus multis in locis obvium eſt. Et vero noxiae verbum antiquiſſimum eſſe verba L. XII. TAB. oſtendunt, ex quibus [7] verſus hic repetitur: *ſi quadrupes pauperiem fecerit, animal, quod commiſit noxiam, dato, aut noxae aeſtimationem offerto.* Unde licet aeſtimare, quam conſiderate noſter hic ſcri-

do ea in omnibus Editionibus Vallae legitur, magis puto ab eo in libro ſuo inventam, quam temere adjectam eſſe: quamquam ſi animum advertiſſet, facile intelligere potuiſſet, eam lectionem ineptam & ridiculam eſſe.

5 *Noxiae verbum nuſquam.*] Vapulat hoc nomine Valla etiam Jac. Nic. Loënſi *lib.* VI. *Epiphyll. cap.* 11. & Sanctio *lib.* IV. *Minerv. cap. de Ellipſi v. culpa.* Alio errore ducitur Giſanius in *Obſervat. Ling. Lat.* exiſtimans ſolos Poëtas uſos eſſe vocabulo *noxia*, τῷ *i*, metri gratia interpoſito, quem refellit Vir ſummus J. Fr. Gronovius ad *Senec. Troad.* v. 403. De *i.* epenthetico quod dicit Giſanius videtur hauſiſſe e Donato ad *Terent. Phorm.* I. 4. 48. ſed hujus quoque ſententiam improbat Vir Clar. Jac. Perizonius ad *Sanct. l. d.*

6 *Qui ſe triennio.*] Praefat. *lib.* III. *Elegant.*

7 *Verſus hic repetitur.*] *l.* 1. *princ. D. ſi quadr. pauper. fec. dic.* Non puto tamen oſtendi poſſe, haec ipſa Legis XII. Tab. verba fuiſſe.

ſcripſerit, de brutis improprie dici ea *dedi noxae*, in eoque [8] Ovidium ipſum reprehendere ſit auſus; cum vel maxime proprie de quadrupedibus id dicatur, et a brutis ad ſervos & mancipia tranſlatum ſit. Hunc porro verſum L. XII. TAB. exponens Ulpianus in *l.* I. *D. ſi quadr. pauper. noxia*, inquit, *eſt ipſum delictum.* & Cajus in [9] *l. plebs.* 238. *in fin. D. de Verb. Sign. noxiae appellatione omne delictum continetur.* Quibus ex locis defendi poteſt Servius in illud [10] Virgilii,

Unius ob noxam & furias Ajacis Oïlei,

qui *noxam* ait pro *noxia*, i. e. culpa poſitam eſſe: quemque hic arroganter reprehendit, cum & [11] Macrobius ipſe culpam *noxiam* dici teſtetur. Quorum duorum Grammaticorum teſtimonio confirmari poſſe credo, fuiſſe aliquam olim

8 *Ovidium.*] *Lib.* I. *Faſt.* v. 359.

9 *l. Plebs.*] vid. quaedam ad eam leg. & hunc locum pertinentia ap. Anton. Auguſtin. *de Legib.* XII. *Tab.* §. 39. & 40.

10 *Virgilii.*) I. *Aen.* v. 41. Verba Servii ſunt: *Noxam, pro noxiam. Et hoc intereſt inter noxam & noxiam, quod noxia culpa eſt, id eſt, peccatum: noxa autem poena.* Idem ſcribunt Corn. Fronto *pag.* 2196. *Ed. Putſch.* & Schol. Statii in X. *Theb.* v. 581 (*al.* 587.) Beroaldus *Annot. in Servium p.* 259. Tom. I. Theſ. Crit. Gruteri, notat Servium qui putaverit, *noxam* non dici pro culpa. At Loënſis *l. d.* eum defendens, *non peccavit*, inquit, *Servius cum noxiam culpam eſſe pronunciavit.* Hoc ſane verum eſt; ac ne quidem, cum *noxam* poenam eſſe dixit: ſed in eo non video quomodo erroris abſolvi poſſit, quod apud poëtam *noxam* pro *noxiam* poni putavit, ac ſi tantum *noxia* notaret culpam, non etiam *noxa*.

11 *Macrobius*) *Lib.* IV. *Sat. cap.* 5. Sed *noxam* dicit, non *noxiam*.

olim inter noxam et noxiam differentiam, aut ſaltem noxiae verbum receptum, quaſi ab ipſis Decemviris uſurpatum, fuiſſe. Ut ut ſit, [12] *noxiam* proprie maleficium eſſe ex Ulpiano, Cajo, Servio, Macrobio, Triboniano denique ſatis apparet. Demus tamen homini Grammatico, neque ſatis in Jure verſato, ut Pandectas oſcitantius ipſi legere licuerit: illud quis conceſſerit, ut hic, qui Grammaticos omnes prae ſe deſpuit, et latine loquendi normam omnibus praeſcribit, *noxiae* verbum nuſquam ſe reperiſſe fateatur, quod tam ſaepe apud bonos authores occurrit? Cicero *lib.* III. *de Legib. cap.* 20. hunc verſum tanquam ex XII. TAB. repetitum inter ſuas leges recenſet: *Noxiae poena par eſto, ut in ſuo vitio quiſque plectatur, vis capite, avaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia.* M. Manilius IV. 94.

Quin etiam infelix virtus, et noxia felix.

Sed quid ego peregrinos locos conſector, cum apud Plautum et Terentium familiares Grammaticis authores verbum hoc tam ſaepe occurrat, ut

 mi-

12 *Noxiam proprie maleficium eſſe.*) Defenſor non ſatis diſtincte videtur exſequi diſcrimen & varias ſignificationes *noxae* et *noxiae*, de quibus pluribus egerunt Beroaldus et Loënſis *loc. dict.* Salmas. *de Mod. Uſur. pag.* 888. Menard. ad *Cicer. pro Roſc. Amer. Cap.* XIII. Gronov. ad *Senec. Troad.* v. 403. Sanctius in *Minerv. l. d.* et ibi Clar. Perizon. Summa huc redit: *noxa* eſt et culpa, et damnum, et poena: *noxia*, culpa, et nonnumquam damnum, vitiumve. Loca ſcriptorum, quae hoc diſcrimen oſtendunt, apud eoſdem legi poſſunt.

mirum ſit ab iſto animadverſum non fuiſſe? Apud Plautum quidem in *Bacchidibus*, *Moſtellaria*, *et Pſeudolo*, apud Terentium autem in *Eunucho*, *Phormione* et *Hecyra:* quibus in locis etiam metri ratio vetat, ne noxiae verbum pro noxa poſitum eſſe quis comminiſcatur. *At enim*, inquit Laurentius, *imperite Tribonianus ſcripſit, noxam eſſe corpus quod punitur, cum idem ipſe dicat, corpus dedi noxae: neque enim corpus deditur corpori, aut corpus ſibi.* Quod etiam a Franc. [13] Hotomano in illum locum Inſtitutionum rideri video, *quaſi falſum et nugatorium, et ab illo animali* (ſic enim loquitur Tribonianum intelligens) *linguae Latinae imperitiſſimo*, confictum. Videamus tamen num ab illorum impetu Tribonianus aliqua ratione defendi poſſit. Primum omnium ſatis conſtat, fuiſſe aliquam inter *noxam* et *noxiam* differentiam, cum Grammatici adnotent noxam pro noxia poni: idemque noſtri confirmant, ut cum dicunt, *noxam ſarcire*, *in noxam dedere*, *noxa caput ſequitur*, et ſimilia *l.* 1. §. *cum arietes.* 11. *in fin. et* §. *ſeq. D. ſi quadr. paup. fec. dic.* et *noxae dedere* ſaepe dicatur, *noxiae dedere* non uſquam. *Noxam* autem non ſolum damnum ſignificare, ſed et corpus ipſum quod nocuit, appa-

13 *Hotomano.*] Tribonianum etiam Loënſis, Sanctius, et Salmas. *l. d.* erroris arguunt.

apparet ex illo Edicti Praetorii loco [14] in *l.* 1. *in fin. princ. D. de His qui dejec. vel effud. ſi ſervus inſciente domino feciſſe dicetur, in judicio adjiciam*, AUT NOXAM DEDERE, vel ut alii Codices habent, UT NOXAM DEDERE LICEAT. Quo ex loco colligi dico poſſe, *noxam dedere*, non minus, quam *noxae dedere*. Et quidem [15] accuſandi non generandi caſu loquutos eſſe Decemviros apparet ex *d. l.* 1. *D. ſi quadr. paup. fec. dic.* ubi ſic Ulpianus: *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur actio ex L.* XII. TAB. *deſcendit, quae lex voluit aut dari id quod nocuit, id eſt, id animal quod noxiam commiſit, aut aeſtimationem noxiae offerre.* Quo etiam pertinet locus ille Plinii *lib.* XVIII. *cap.* 3. *Frugem aratro* [16] *quaeſitam nocte paviſſe ac ſecuiſſe puberi* XII. TAB. *capitale erat, ſuſpenſumque Cereri necari jubebant, gravius quam in homicidio convictum. Impubem Praetoris arbitratu verberari,* [17] *noxiamve, duplionemve decerni.*

14 *In l.* 1. *in fin.*] Idem ex hac lege docent Ant. Auguſtin. *de Legib.* XII. *Tab.* §. 39. et Cujac. *ad Rubric. Inſtit. de Noxal. actionib.* Addunt alii *l.* 20 §. 5. *ff. de Hered. petit tamdiu quis habet* NOXAE DEDENDAE *facultatem, quamdiu judicati conveniatur*, et *l.* 6. §. 1. *ff de Re judic. facultatem enim* NOXAE DEDENDAE *ex lege accipit.*

15 *Accuſandi.*] Ex hoc loco velle colligere in XII. Tab. ſcriptum fuiſſe, *noxam dato*, nihil eſt aliud quam hariolari. Nec inanibus conjecturis, ſed teſtimoniis idoneorum ſcriptorum ex antiquitate, probanda fuerat haec ſignificatio vocis *noxa*.

16 *Quaeſitam.*] Legitur a *quaeſitam furtim noctu paviſſe.*

17 *Noxiamve.*] Vulgatae Editio-

Alioqui non video quomodo impubes *noxia* decerni potuerit, niſi *noxia* non minus quam *noxa* eſſet corpus ipſum, quod nocuit: ſicut enim *noxa* non minus quam *noxia* pro peccato ponitur *l. ſi a ſubſtituto.* 45. §. 1. *D. de Legat.* 1. *l.* 4. *in princ. de Noxal. action. et l. is qui.* 32. *eod.* unde illud Feſti, *noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena*; ita et *noxiam* perinde atque *noxam* pro corpore ipſo quod nocuit, poſitum fuiſſe conſentaneum eſt. Fateor igitur, *dedere noxae*, [18] praeciſam eſſe locutionem, ut ſubaudiatur, *nomine*, vel *cauſſa*, vel *gratia*: eumque loquendi modum uſitatum eſſe non ſolum aliis Latinitatis authoribus, ſed et Conſultis

ditiones Plinii exhibent, *noxamve duplionemve*, in MSS. eſſe *noxiam*, et *noxiamve* notant ad marginem Plinii, et adfirmat Fulv. Urſinus in libro *de Legib. Rom.* Neutra lectio cum commodam ſententiam habeat. Fulvius et Lipſius legunt, *noxaeve duplionem decerni*: Raevardus *Cap.* xxv. *ad Leg.* xii. *Tab. noxiamve duplione decerni.* Itaque etiam in hoc loco parum praeſidii habet Defenſor.

18 *Praeciſam.*] Ita etiam Hotom. ad *Inſtit. de Noxal action.* Cujac. *ibid. noxae dedere, id eſt, noxae nomine, pro noxa, pro maleficio.* Ant. Auguſtin. *l. d. noxae dedere dicitur, id eſt, ultioni praebere: vel noxae, id eſt, damni cauſa, Graecorum imitatione.* Hoc tamen non placet Salmaſio *de Modo Uſur. pag.* 888. qui ait, praeciſam illam locutionem poſſe admitti, niſi Juriſconſulti dicerent *in noxam dare*, non ſolum *noxae dare*, et ideo in utraque phraſi *noxam* nihil aliud eſſe, quam poenam. Mihi nihil videtur obſtare, quo minus varia ſignificatio, quae eſt in voce *noxa*, cum ea vel ſola ponitur. vel aliis verbis adjungitur, etiam in phraſi *dedere noxae* eſſe poſſit. Nam et *ob noxam dedere* Latini dicunt, Liv. *lib.* xxi. *cap.* 30. *indignatos deinde, quod quicumque Saguntum obſediſſent, velut ob noxam ſibi dedi poſtularet Pop. Rom.* i. e ob culpam, maleficium, vel damnum datum.

tis noſtris, qui cum dicunt, *Damni infecti promittere*, *Legatorum ſatiſdare*, *Rei ſervandae poſſidere*, ſubaudiunt *gratia*, vel *nomine*. At cum dicimus *dedere* vel *dare noxam*, non poſſumus aliter quam Ulpianus ipſe interpretari, id eſt, id quod nocuit; nempe animal, corpus, ſervum, qui deliquit, et noxiam commiſit. Caeterum affirmare locum illum Edicti Praetorii in *l.* 1. *D. de His, qui dejec. vel. effud.* corruptum eſſe, et contra Codicum omnium fidem legere, *noxae dedere*, temerarium judico: cum, ut dixi, ex Ulpiano appareat, accuſandi non generandi caſu loquutos fuiſſe Decemviros, et Plinius ipſe *noxiam decerni* dixerit. Itaque quamvis ille verſus XII. TAB. ita uti deſcripſi, ab iis qui Legum illarum fragmenta collegerunt, recitetur; tamen ſi mihi non minus quam illis divinare liceret, libens ita legerem: *Si quadrupes pauperiem feciſſe, quidve in alieno depaſtus eſſe dicetur, dominus aut noxam dato, aut noxae aeſtimationem offerto.* Ut Ulpianus verbi jam deſueti novitatem fugerit, et pro *dari noxam*, ſubjecerit *dari id quod nocuit*. Quamvis autem Hotomano concederemus locum illum Edicti Praetorii a Triboniano depravatum eſſe, neque aliter unquam dici licuiſſe, quam *noxae dedere*, praeciſa locutione: fieri tamen poſſet, ut dedititii illi ſervi, i. e. qui noxae dediti fuerant, aut obnoxii, i. e. noxis non ſoluti, et qui no-

xias commiſerant, *noxae* et ipſi vocarentur. Sicut et apud Plautum caeteroſque Comicos ſervus nequam ſaepe [19] *crux*, *maſtigia*, *ſcelus*, vocatur. Sed et ſervus ſic *noxa* vocari potuit, ut noxam ipſius ſervi, i. e. pretium et aeſtimationem dixit Ulp. in *l. inde Neratius.* 23. §. *ſed etſi.* 4. *D. ad Leg. Aquil.* Utut ſit; non temere eſt, quod Tribonianus hanc differentiam ſtatuit, ut *noxa* ſit corpus quod nocuit, *noxia* ipſum maleficium. Neque mihi ſit veriſimile tam impudentem futurum, ut homo Graecus Latinae linguae nova jura et ſignificata ſine probabili aliquo veterum teſtimonio obtruderet, maxime cum idem videamus a Theophilo Anteceſſore (qui ſane Triboniano non paulo doctior et accuratior fuit) in ſua *paraphraſi Inſtitutionum* confirmari.

19 *Crux,*] Cujac. ad §. 1. *Inſtit. de Noxal. act. noxa veteribus pro reo ipſo, ut crimen, carcer, metallum.* add. Alciat. et Alber. Gentil. *ad. l.* 238. §. *ult. D. de V. S.* Douſ. Fil *ad Propert. Cap.* XII. Ut autem concedatur, noxam ea ratione non abſurde dici pro eo, qui nocuit, tamen exiſtimo rectius facturos fuiſſe eos, qui Inſtitutiones compoſuerunt, ſi eo loco, quo exponendum erat, quid eſſet, *hominem noxae dedere*, de quo in *fin. princ. d. Tit.* egerant, propriam potius hujus vocabuli ſignificationem, eamque, quae in phraſi *noxae dedere* locum habere poſſet, quam impropriam et tranſlatam tradidiſſent.

VAL-

V A L L A

Cap. XXXVII.

In eundem de Teſtamento.

Teſtamentum, Idem *Lib.* II. *Inſtit. Tit.* 10. inquit, *ex eo appellatur, quod teſtatio mentis eſt.* Quae diffinitio quorundam Juriſconſultorum fuit: quos ſi juſte A. Gellius *Lib.* VI. *cap.* 12. coarguit, quanto ego juſtius hunc arguere poſſum, qui exploſam atque deriſam etymologiam inculcat? Nam cur a *mente* potius dicitur, quam a *mento*, vel *menta*? quia nihil ad hanc ſignificationem *mentum*, *mentave* facit, inquies. Quid ergo *mens* ad *armentum*, ad *ſalſamentum*, ad *ornamentum*, ad *condimentum*, ad *armamentum*, ad *pavimentum*, ad *caementum*, ad *calceamentum*, ad *veſtimentum*, et hujuſmodi infinita? Nec minus inepta videtur mihi haec etymologia, quam illa apud Donatum, apud Servium, apud Iſidorum: *Oratio dicta eſt quaſi oris ratio.* Quid *aratio* eſt? quid *devoratio*? quid *trituratio*? quid *operatio*? quid mille hujuſmodi? nunquid in his *ratio* eſt? an talia ſunt, qualia caetera a ſupinis profecta, *ſatio*, *potatio*, *meſſio*, *lectio*? Quid? non etiam a ſupino *ratio* venit, *reor ratum ratio*, ſicut ab *oratum oratio*? eo magis, quod ſecundam ſyllabam bis accipi vult, quaſi dicatur *ori ratio*, & non *oratio*. Non eſt ergo vera etymologia haec: neque a *mente*, ne-

neque a *mento*, neque a *menta:* ſed potius haec nomina aſſumunt *tum* ſyllabam, cum exirent antea in *men*, ut *veſtimen*, *calceamen*, *munimen*, *lenimen*, *nutrimen*, *ſpiramen*, *medicamen*, *velamen:* quibus adjecta *tum*, fit *munimentum*, *lenimentum*, *nutrimentum*, *ſpiramentum*, *medicamentum*, *veſtimentum*, *velamentum*, *calceamentum:* ita *teſtamen*, addita ſyllaba *tum*, fit *teſtamentum.* Quod ſi a *mente* deſcenderet *teſtamentum*, *teſtamentia* diceremus, quemadmodum *dementia* et *amentia.* Nihil magis habet ridiculum haec, de qua loquimur, ſcientia, quam etymologiam, in qua ipſe quoque Varro et luſit et luſus eſt.

ALCIATUS

AD CAP. XXXVII.

Juſtinianum irridet, qui *teſtamentum* dixerit *Inſtit. de Teſtam. ordin. in princ. teſtationem mentis eſſe*, auctoritateque A. Gellii *lib.* VI. *cap.* 12. nititur: alioqui et *ornamentum*, *veſtimentum*, *pavimentum*, idque genus ſimilia a *mente* deducerentur. Quod argumentum diluit Viglius *lib.* II. *Inſtitut. ſub Tit. de Teſtam. ordin.* optima ſane ratione, aitque Servium Sulpitium et Juſtinianum non etymologiam tradere, ſed tantum ad ſimilem vocem alludere voluiſſe. Quae ſententia plurimis eruditiſſimis viris probata eſt. Reſpondeo, non etymologiam ibi Juſtinianus adducit, ſed alluſionem, qualem Grammatici paronomaſiam, Rhetores pariſon habent, ſolumque in ea nominis conformitas ſpectatur; quod et Fabium Quintilianum non latuit, cum non ad originem vocis, ſed ad ſoni ſimilitudinem referatur, ut hoc caſu eo melior fuit alluſio, quod veritatem etiam reſpicit: in *teſtamentis* enim mens potiſſimum dominatur.

FLO-

FLORIDUS SABINUS

AD CAP. XXXVII.

Cum optime reprehenderit Juſtinianum Laur. Valla, non tamen ab ejus defenſione Alciatum deterruit. Sic enim reſpondet: *Non etymologiam ibi ab Imperatore, ſed alluſionem adduci, cet.* Haec ſane quam facile cordato lectori perſuaſura ſint, Juſtinianum non etymologiam, ſed alluſionem ſpectaſſe, ii dijudicent, qui rhetoricos colores vel Imperatori, vel Tribuniano in mentem venire potuiſſe crediturí ſunt. Mihi quidem videtur, qui *ſtipulationem* a *ſtipite* (quod Latinis auribus eſt prorſus inauditum) deduxerit, non hic oratorium ornatum quaeſiſſe, ſed ipſam originem, ſeu etymologiam ſpectaſſe: praeſertim quod Juſtinianus, [1] abdomini verius quam adminiſtrando imperio natus, hujuſmodi paronomaſias ne per ſomnium quidem novit unquam: Tribunianus autem lucri quam verborum proprietatis ſtudioſior fuit, cui ſupra quam credi poteſt intentus, ut ſummus Poëta teſtatur, *fixit leges pretio atque refixit*, non patriam, ſed ſe ipſum auro, ſi emptorem inveniſſet, vendíturus Fuerunt qui et Juſtinianum poſt Alciatum tutari conati ſint: ſed eodem redeunt, ac teſtamentum ita deducunt, ut Vallae verbis nihil addant. Porro autem quod Varronem in etymologia et luſiſſe, et lnſum fuiſſe Valla ſubdidit, ad illa referendum eſt, quae de eo *lib.* I. *Noct. Attic. cap.* 18. ſcribit Gellius, cujus haec ſunt verba: [2] *In* XIV. *Rerum divinarum libro M. Varro doctiſſimum tunc civitatis hominem L. Laelium erraſſe oſtendit, quod vocabulum Graecum vetus traductum in linguam*

[1] *Abdomini.*] Hoc crimine Juſtinianum falſo accuſari exiſtimo. Neque enim, ſi verum eſſet, taciturus fuiſſet Procopius, qui eum in Ἀνεκδότοις deſcribit tamquam monſtrum nulla virtute redemtum a vitiis. Is autem gulae ventrique deditum fuiſſe Juſtinianum non modo non commemorat, ſed contra *pag.* 62. Ed. Alem. ſemper cibum potumque intra ſatietatem ſumſiſſe ſcribit. Nec Alemannus, qui ſtudioſe omnia conquiſivit, quae ad vituperationem hujus Principis pertinent, quidquam protulit, quod huic criminationi fidem faciat. De Triboniani avaritia et nundinatione legum eſt apud Suidam e Procopio *de Bell. Perſic.*

[2] *In* XIV.] Quaedam aliter leguntur in recentioribus Editionibus.

guam Rom. pro meraco, et quaſi a ſe primitus Latine fictum eſſet, reſolvit in voces Latinas, ratione etymologica falſa. Verba ipſa ſuper ea re Varronis poſuimus: In quo Laelius noſter literis ornatiſſimus memoria noſtra erravit aliquoties, nam aliquot verborum antiquorum Graecorum, perinde atque eſſent propria noſtra, reddidit cauſſas falſas. Non enim leporem dicimus (ut ait) quod eſt levipes, ſed quod eſt vocabulum antiquum Graecum, multa enim vetera illorum ignorantur, quod pro iis aliis nunc vocabulis utuntur: et illorum eſſe plerique ignorent Graecum, quod nunc nominant ἕλληνα: *puteum eſſe, quod vocent* φρέαρ: *leporem, quod* λαγωὸν *dicunt. In quo non modo Laelii ingenium non reprehendo, ſed induſtriam laudo. Succeſſum enim fortuna, experientiam laus ſequitur. Haec Varro in priore libro ſcripſit, de ratione vocabulorum ſcitiſſime, de uſu utriuſque linguae peritiſſime, de ipſo Laelio clementiſſime. Sed in poſteriore ejuſdem libri parte dicit furem ex eo dictum, quod veteres Romani furvum atrum appellaverint, et fures per noctem, quae atra ſit, facilius furentur. Nonne ſic videtur Varro de fure erraſſe, tanquam Laelius de lepore? Nam quod Graecis nunc* κλέπτης *dicitur, antiquiore Graeca Lingua* φῶρ *eſt dictum: hinc per affinitatem literarum, qui* φῶρ *Graece eſt, Latine fur. Sed ea res fugeritne tunc Varronis memoriam, an contra aptius et cohaerentius putarit, furem a furvo, id eſt, nigro appellari, in hac re de viro tam excellentis doctrinae non meum judicium eſt.* Haec Gellius Tametſi non deſint, qui *furem* a *ferendo* dictum affirmarint, ut [3] Paulus Juriſc. exiſtimat.

3 *Paulus.*] *l.* 1. *princ. D. de Furt.* ubi plures adfert hujus vocabuli originationes.

DEFENSOR

AD CAP. XXXVII.

Hic vero quid habes, Laurenti, in quo Tribonianum reprehendas, quod non ab Agellio ſumpſeris? Libet tamen non tam Tribonianum, quam

quam Servium Sulpitium, et adverſus [1] Agellium, et adverſus te ipſum defendere. An vero cenſes clariſſimum illum Jureconſultum, cum *teſtamentum* duplex eſſe verbum ſcripſit *a mentis conteſtatione* compoſitum, ignoraſſe (*mentum*) illud productionem eſſe vocabuli et additamentum quoddam, quod nihilo magis a *mente* deductum ſit, quam in *calciamentum* aut *paludamentum* poſtremae ſyllabae? Aut tu putas, Agelli, C. Trebatium, cui [2] Cicero Juris civilis cognitionis palmam tribuit, tam linguae Romanae imperitum fuiſſe, ut *Sacellum* a *Sacro* deminutum eſſe neſciverit, licet ex duobus verbis [3] *ſacri* et *cellae* compoſitum eſſe ſcripſerit, quaſi *ſacram cellam*? [4] Luſerunt ſcilicet in iis *ἐτύμοις* proponendis, et ingenio ſuo indulſerunt, quod omnibus fere, qui verborum origines conſectantur, permiſſum videmus. Sic enim et [5] M. Varro, Romanorum omnium doctiſſimus, *aedituum* a *tuendis aedibus* derivat: cum tamen aliis locis (nempe *lib.* II. *de Lingua Latina*, vel,

1 *Agellium.*] Et tamen, ſi rem ſpectes, idem dicit, quod Gellius: nam nec oſtendere poteſt *teſtamentum* eſſe verbum duplex, quod a Sulpicio traditum recte negant Gellius et Valla, et ipſe fateri cogitur etymologiam illam concinnam magis eſſe, quam veram. Eadem eſt ſententia Cujacii XI. *Obſerv.* 37. Hotomani, et aliorum doctorum Juris interpretum.

2 *Cicero.*] VII. *Famil.* 5. *et ſeqq.*

3 *Sacri.*] apud Gell. VI. *Noct. Att* 12.

4 *Luſerunt.*] De etymologiis Juriſconſultorum vid Cujac. *loc. d* Mag. *Miſcellan.* IV. 1. Menag. *Amoen. Jur. Civ. Cap.* XXXIX.

5 *M. Varro*] *Lib.* VI. *de Lingua Lat pag.* 68. *Ed. Dordr.*

vel, ut Agellius *lib.* XII. *cap.* 10. citat, *de Latino ſermone*, et [6] *lib.* I. *de Re Ruſt.*) *aeditimum* potius quam *aedituum* dicendum cenſeat, quod alterum ſit recenti novitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum. Et Ulp. in *l.* 2. §. *appellata.* 2. *D. de Reb. cred. appellata eſt* inquit, *mutui datio ex eo, quod de meo tuum fiat:* cum tamen certum ſit, *tuum*, illud in *mutuo* nihilo magis ad ἔτυμον pertinere, quam *tuus* in *aedituus*: ſed ſi Grammaticorum derivationem ſpectemus, ſimpliciter dicendum eſſe *aedituum* ab *aedibus* dici, et *mutui* mutuandique verba [7] a *mutando*, quod permutationis quoddam genus con-

6 *Lib.* I. *de Re ruſt.*] *Cap.* 2. in princ. Nec tamen Varro, cum *aeditumus*, vel *aeditimus*, dicendum potius cenſet, quam *aedituus*, negat hoc eſſe a *tueor;* ſed de ſcriptura tantum, vel pronunciatione, agit, non de etymo, de quo *lib.* VI. *de Ling. Lat. p.* 68. ita ſcribit: *a quo* (nimirum *tuendo* ac tutela) *quidam dicunt illum, qui curat aedeis ſacras, aedituum, non aeditumum. Sed tamen hoc ipſum ab eadem profectum eſt origine.* Varronis etymologiam rejiciunt Anton. Auguſtinus *ad Feſtum v. aedituus*, Voſſius *in Etymolog. h. v.* et Clar. Perizonius *ad Sanct. Minerv. Lib.* IV. *cap.* 17. At probat Vir magnus Joh. Fr. Gronovius *ad Gell.* VII. 1. eo quod Lucretius *Lib.* VI. v. 1273. pro aedituis *aedituentes* dicit: inde enim apparet hunc quoque exiſtimaſſe, poſteriorem partem compoſiti in hac voce eſſe a *tueor.* Eamdem etiam Paulus *l.* 1. §. 1. *ff. de Tutel.* et Imperator §. 2. *Inſtit. eod* ſequuntur. Sed hos quoque, verum alia ratione, reprehendit Vlitius *ad Gratii Cyneget.* v. 346. nam errare eos ait, qui putent tutorem dici a *tuendo*, quaſi defenſorem, et *tueri* aedes idem eſſe, quod defendere, cum in his *tueri* ſit inſpicere, non defendere. Hoc acumen non ſatis capio: nam qui inſpiciendae alicui rei praepoſitus eſt, is utique plerumque etiam defendere eam debet. De tutore certe hoc negari non poteſt.

7 *A mutando*] Ita Cujac. *loc. d.* At Varro *Lib.* IV. *de Ling. Lat.*

contrahatur. Verum tantum abeſt ut reprehendendi ſint, quin laudandos potius arbitror, quod tale quid excogitarint, quo rei ſignificatum non ſolum exprimeretur, ſed et a verbo ipſo quodammodo ductum videretur. Nam et ad memoriam facit haec deductio, quae propoſito ſtatim nomine ſeſe offert, et ad rei ipſius definitionem aditum parat. Igitur hae Servii Sulpitii in *teſtamento*, C. Trebatii in *ſacello*, M. Varronis in *aedituo*, et Ulpiani in *mutuo* non tam ἐτυμολογίαι ſunt, i. e. verbum de verbo, veriloquia, aut notationes ex vi nominis ductae, quam alluſiones ad verbi ἔτυμον, in quo multa ingenioſis hominibus permiſſa debent eſſe, maxime cum ad verbi vim et ſenſum percipiendum conducunt. Has autem ſive alluſiones, ſive etymologias, longe aequiore animo feret, quiſquis multas alias non paulo alieniores, et, ſi dicere licet, ridiculas legerit apud Quintilianum *lib.* I. *cap.* 6. et ipſum M. Varronem *in libris de Lingua Latina*. Quin etiam locos in quibus eae traduntur diligenter animadvertendos cenſeo. Nam cum Sulpitius *libro de Teſtamentis ſecundo* hanc teſtamenti compoſitionem ſcriptam reliquerit, credibile eſt eum ad docendi rationem inventum hoc ſuum accommodaſſe: ut quia *teſtimonium* non minus quam *teſtamentum*

a

Lat. pag. 42. *Si datur, quod reddatur, mutuum: quod Siculi* μοῖτον. Hoc placet Salmaſio *de Uſur. p.* 35. et Voſſ. *in Etymolog.*

a *teſtando* deduci poſſet; *teſtamentum* a *mentis teſtatione* compoſitum eſſe diceret, ut eſſet mentis, i. e. judicii ac voluntatis teſtatio, ſcilicet de eo, quod quis poſt mortem ſuam de bonis ſuis fieri vellet. Viden, o Valla, quam faciat hoc inventum ad verbi vim et effectum penitus exprimendum? Unde confirmatur, quod idem Fabius *loco citato* ſcripſit, *in definitionibus aſſignari etymologiae locum*, et *lib.* VII. *cap.* 3. *maximum uſum ejus eſſe in approbando refellendove fine propriorum ac differentium.* Nam definitiones a propriis et differentibus plerumque peti cuivis eſt cognitum. Rurſus idem Servius cum Mancini cauſam defenderet, eumque poſtliminio rediſſe probare vellet, in *poſtliminio* nihil eſſe notandum, niſi, *poſt*, dicebat (*liminium*) illud productionem eſſe verbi volebat, neque in *poſtliminio* plus ineſſe aut ad verbi notam facere, quam in *finitimo*, *legitimo*, *aeditimo*, *timum*, aut in *meditullio*, *tullium*; cauſae ſcilicet ſuae contra Juris et etymi rationem ſerviens. Contra vero Scaevola P. Fil. diſputabat, et junctum eſſe verbum dicebat, ut ſit in eo *poſt*, et *limen*, quod et verius eſt. §. *ſi ab hoſtibus.* 5. *Inſtit. Quib. mod. jus patr. pot. ſolv.* [8] *l. poſtliminium.* 19. §. *ult. D. de* Ca-

8 *l. Poſtliminium.*] In hac nihil reperio, quod ad etymologiam hujus vocis pertineat.

Captiv. et poſtlim. rev. M. autem Cicero [9] in Topicis, quo loco hanc Sulpitii et Scaevolae controverſiam recitat, acute diſputat, licet verior ſit Scaevolae notatio, et poſtliminio non redierit Mancinus, tamen civem eum Romanum manſiſſe: quia ſcilicet deditus dici non poſſit, qui non fuerit ab hoſtibus receptus. Nam neque deditionem neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe. Quod ideo interſerui, quia locum illum [10] Partitionum Ciceronis non ſatis intellexiſſe Valla videtur. Verum ut ad etymologias revertamur: luſerit ſane in iis M. Varro, et viciſſim a quibuſdam luſus ſit, non ideo tamen ridiculae, non ineptae dici debent: cum et acumen ingenii oſtendant, et rem ob oculos ponant. Hic vero noſter magno ſane ingenio: *Si a mento, inquit, teſtamentum duceretur, teſtamentia potius dicendum eſſet, quemadmodum dementia dicimus et amentia.* Quaſi vero verbi nota idem ſit atque Grammatica deductio aut inflexio. An vero tu [11] M. Tullium ignoraſſe credis, *Fidei*, nomen ſimplex eſſe, non compoſitum? licet ſcripſerit *appellatam eſſe fidem, quia fiat quod dictum eſt.* Imo illa προφάσει

9 *In Topicis.*] *Cap.* VIII. Cum Scaevola ſentiunt Scaliger *ad Feſtum v. Poſtliminium*, et Salmas. *ad Jus Att. et Rom. Cap.* XXVI.

10 *Partitionum.*] Hoc quid ſibi velit non intelligo: nam Cicero in *Partitionibus Oratoriis* de poſtliminio non agit. Nec Vallae locum, ad quem hic reſpicit, invenio.

11 *M. Tullium.*] *Lib.* I. *Offic. cap.* 7.

φάσει utitur, *licet aliqui durius id videri poſſit, id ſe tamen eo facere ut Stoicos imitetur, qui ſtudioſe exquirunt unde verba ducta ſint:* neque id expreſſe affirmat, ſed *credamus* inquit. Unde *lib.* II. *Offic. cap.* 9. neglecto illo ἐτύμῳ *juſtis et fidis hominibus ita fidem haberi dicit, ſi nulla ſit in his fraudis injuriaeque ſuſpicio.* Rurſus: An tu Donatum aut Servium Grammaticum ejus artis, quam profiterentur, tam ignaros fuiſſe cenſes, aut ipſum etiam Iſidorum, ut neſcierint verba haec ita flecti debere, *reor*, *ratum*, *ratio*: *oro*, *oravi*, *oratio*? Ideoque ſi Grammaticam tantum inflexionem ſpectemus, nihil ad haec facere, *rationem.* Quid igitur ſibi volunt, cum tradunt *orationem* dictam eſſe quaſi *oris rationem*? Eodem ſane reſpexerunt quo et Paulus noſter, qui in *l. Senatus.* 35. §. 1. [12] *D. de Mortis cauſ. capion. Donatio*, inquit, *dicta eſt a dono quaſi doni datio, raptum a Graeco, nam hi dicunt* δῶρον ἢ δωρεῖσθαι. Viden eum in flexione *donum* ſolum ſpectare (quod a *donando* derivat Labeo *l. inter .donum.* 194. *D. de Verb. Sign.* in ἐτύμῳ ſive alluſione *doni dationem* ponere? Obrepſit igitur iis, ſicut de Servio et Trebatio loquitur Agellius, etymologiae ipſius concinnitas, quam licet ille falſam dicat, non tamen contumelioſe, ut tu, ineptam et ridiculam

12 *D. de Mortis.*] In Edd. Gothofredi hic Titulus inſcribitur *de Mortis cauſa donationibus et captionibus*, et legitur in *leg. d. quaſi dono datum, rapta a Graeco.*

lam appellat, ſed tanquam non inconcinnam admittit. Itaque finem huic tuae reprehenſioni faciam, ſi prius, quod tu de Iſidoro dicis, quem indoctorum omnium arrogantiſſimum vocas, qui cum nihil ſciat, omnia praecipit, id in te torſero, et te doctorum omnium arrogantiſſimum nominavero.

V A L L A

Cap. XXXVIII.

In Juriſconſultos de Mulier.

Mulieris appellatione (1 Cajus inquit) *etiam virgo viripotens continetur.* 2 Ulpianus autem quodam loco ita ait: *Quod ſi ego me virginem emere putarem; cum eſſet mulier, emptio non valebit.* Hic *mulierem* appellat, quae virgo non eſt; ille etiam quae virgo eſt. Et Ulpiani quidem locutio recta eſt 3 Ciceronis teſtimonio: qui objurgantibus quod ſexagenarius Pompiliam virginem duxiſſet, *cras mulier erit*, inquit. Sed Caji quoque diffinitio locum habet aliquando: ut ſi quis videns decem foeminas, qua-

1 *Cajus.*] *ff lib.* 50. *tit.* 16. *c.* 13. *C.*

2 *Ulpianus.*] *l.* 11 *§.* 1. *D. de Contr. empt.*

3 *Ciceronis.*] Quintil. *Lib.* VI. *cap.* 4. *C.* In Ed. Obrecht, eſt *cap.* 3. aliae Edd. *cap.* 3. *et* 4. conjungunt Apud Quintilianum autem *Popilia* ſcribitur. Boſius *ad Cicer.* XII. *ad Attic.* 32. *Publiliae* nomen fuiſſe putat.

rum aliqua virgo ſit, aetate tamen, qua mulier eſſe poſſit, dicat, vidi decem mulieres. Quo modo etiam 4 in Evang. dicitur: *Quid mihi et tibi eſt mulier?* Sed ex Graeco ſumptum eſt θῆλυς vel γυνή, quo ſignificatur vel *foemina*, vel *mulier*. Idem quoque 5 Ulpianus inquit: *mulierem ita arctam ut mulier fieri non poſſit, ſanam non videri conſtat.* Eandem dixit et mulierem et non mulierem: primum pro ea quae eſt foemina, ſecundum pro corrupta.

4 *In Evang.*] *Joan. cap.* 2. *C.*

5 *Ulpianus.*] *l.* 14 §. 7. *D. de Aedil. Ed.*

A L C I A T U S

Ad Cap. XXXVIII.

Negare videtur *mulieris* appellatione virginem contineri, quod Cajus *l. mulieris* 13. *D. de Verb. ſign.* affirmaverat. At ego idem ajo cum ad ſexum haec vox refertur; quandoquidem nec etymologia repugnat, cum [1] Lactantio auctore *a mollitie mulier* dicatur.

1 *Lactantio.*] *Cap.* XII. *de Opific. Dei*, e Varrone.

F L O R I D U S

Ad Cap. XXXVIII.

Haec Vallae verba ſi vera ſunt, Caji ſententia improbanda erit. Alciatus tamen abſque aliquo autore idem ait: *cum ad ſexum haec vox referatur, quandoquidem nec etymologia repugnat, et Lactantio teſte a mollitie mulier dicitur.* Et [1] alibi ejuſdem Caji verba declarans, *mulieris appellatione ita virginem viri-*

1 *Alibi.*] *ad l.* 13. *D. de Verb. ſign.*

viripotentem contineri cenſet, ſi verba proprie accipiantur: alioquin ex lata interpretatione etiam non viripotentem mulierem eſſe, nimirum quia muliebris eſt ſexus, nec refragatur etymologia. Et paulo poſt: *ſane*, inquit, *ſi foeminam empturo venditor dixerit non eſſe mulierem, de corrupta intelligimus: nec enim de ſexu veriſimile eſt tunc eſſe dubitatum. Et M. Cicero cum objurgaretur, quod virginem ſenex uxorem duxiſſet, Cras, inquit, mulierem reddam.* Quibus in locis cum nullam adducat pro Jureconſulto rationem, niſi quod *a mollitie mulier* dicatur, Vallam nihilominus inſectatur, quem ego ex Ciceronis Plautique verbis recte ſenſiſſe oſtendam, quum ille in [1] *tertia Verrina* ſic ſcribat: *Atque ut eum ſuae libidines flagitioſe facere admonuerant, ſtatim negotium dat illis ſuis comitibus, nequiſſimis turpiſſimiſque hominibus, ut videant, et inveſtigent, ecquae virgo ſit aut mulier digna, quamobrem iſte Lampſaci diutius commoraretur.* Quis neſcit, *aut* conjunctionem inter diverſa ſemper poni ſolere? quod ſi mulier virginem comprehendit, quid opus erat, *aut virginem*, a M. Tullio dici? nonne ſatis erat, *ecquae mulier ſit digna, quamobrem iſte Lampſaci diutius commoraretur?* Et [2] inferius idem Cicero, *Imitatus eſſes*, ait, *illum ipſum C. Voconium, qui lege ſua haereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri. Sanxit in poſterum, qui poſt eos Cenſores cenſus eſſet, ne quis haeredem virginem, neve mulierem faceret.* Quorſum illa verba, *Ne quis haeredem virginem*, cum mulierem eſſet ſubjuncturus, ſi mulieris appellatione virgo etiam continetur? Plautus vero *in Perſa* III. 1. 37. ſic:

Virgo atque mulier nulla erit, quin ſit mala,
Quae praeter ſapiet, quam placet parentibus.
Virgo atque mulier nulla erit, quin ſit mala
Quae reticet, ſi quid fieri perverſe videt.

Cui igitur magis ſit credendum, Ciceronine ac Plauto, an uni Cajo, cui etiam adverſatur Ulpianus, candidi judices interpretabuntur.

1 *Tertia Verr.*] Sive *lib.* I. *in Verr. cap.* 24.

2 *Inferius.*] *Cap.* 42. ibid.

D E F E N S O R

Ad Cap. XXXVIII.

Nempe hoc loco Cajum et Ulpianum contraria locutos eſſe oſtendere voluiſti: imo vero Ulpianum in *mulieris* ſignificatione ſibi ipſi non

 con-

conſtare. Nam quod ex Cajo profers [1] Ulpiani eſt in *l. mulieris.* 13. *D. de Verb. ſign.* Verum hoc reprehenſionem non meretur, ſed commodam recipit interpretationem. Quis enim non videt *mulieris* appellatione generaliter [2] omnes foeminini ſexus perſonas comprehendi *l. argumento.* 25. §. *muliebri.* 9. *D. de Aur. et arg. leg.* et *d. l. mulieris.* Unde mulieribus legatis etiam virgines continebuntur *l. ſervis.* 81. *D. de Legat.* 3. de quo pluribus Tertullianus diſſeruit in tractatu *de Virginibus velandis.* At cum virgini nomen illud opponitur, non alia quam corrupta intelligi poteſt *l. alioquin.* 11. *D. de Contrah. empt. l. ex empto.* 11. §. *ſi quis virginem.* 5. *D. de Action. empt.* Cic. *Verrina* III. *negotium dat] illis ſuis comitibus, ut videant et*

1 *Ulpiani.*] Interpretes quidam notant in Vulg inſcriptionem hanc eſſe, *Gajus lib.* 7 *ad Edictum Provinciale;* in Florent. *Idem.* ſcil. Ulpianus, cujus eſt lex praecedens.

2 *Omnes.*] Hac reſponſione ſatis videtur occurri cenſuris Vallae et Floridi, quae procul dubio inanes ſunt: eſt enim certum multa eſſe apud ſcriptores veteres loca, in quibus nomine *mulierum* etiam *virgines* comprehenduntur, ut vel ex hoc uno apud *Cicer.* II. *de Legib.* 12. patet: *Et colendae virgines praeſint, ut advigiletur facilius ad cuſtodiam ignis, et ſentiant mulieres in natura foeminarum omnem caſtitatem pati.* Nec tamen ita tollitur omnis difficultas, quae eſt in verbis Ulpiani in *d. l.* 13 *de V. S.* Nam ſi ea de ſexu intelligenda ſunt, quaeri poteſt, cur ergo ab appellatione mulierum excludat virgines nondum viripotentes, quae utique etiam muliebris ſexus ſunt. Verum non tam ad ſexum reſpexit, quam ad alium articulum Juris; nimirum, ut vult Cujacius ad *h. l.* ad Edictum, *Si mulier ventris nomine calumniae cauſa in poſſeſſionem miſſa eſſe dicetur.* Alii Interpretes alio referunt.

et inveſtigent, ecquae virgo ſit aut mulier digna, quamobrem iſte Lampſaci diutius commoretur. Et poſtea: *Qui lege ſua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri.* Unde etiam conſuetudo invaluit, vel teſte [3] Servio *in* II. *Aeneid.* ut *nuptae mulieres, innuptae virgines* appellarentur, quas et vulgus noſtrum filiarum foeminarumque appellatione diſcernit. Verum id tibi minime novum, Laurenti, videretur, ſi frequenti Digeſtorum lectioni diutius aſſuevisſes: obſervaſſes enim in pleriſque Juris partibus verborum duplicem ſignificationem, generalem unam, alteram ſpecialem: adeoque generale illud in ſpeciale nominis ejuſdem ſubdividi: ut ſi quis mulieres omnes ſubpartiatur in virgines et mulieres. Praeterea quam oſcitanter haec deſcripſeris apparet ex eo, quod Ulpianum ita loquentem inducis: *quod ſi ego me virginem emere putarem, cum eſſet mulier, emptio non valebit* Cum contra ſcripſerit, *valebit emptio d. l. alioquin.* II. §. I. *D. de Contrah. empt.* licet ex empto competat actio ad reſolvendam emptionem, ſi ſciens venditor errare emptorem paſſus ſit *d. l.* II. §. 5. *D. de Action. empt.* Itemque in eo, quod [4] *Marcum* pro *Martiano* nomina-

3 *Servio.*] Eſt in XI. *Aen* 687. Varias vocis *mulier* ſignificationes enumerat Grotius in *Flor. ſpars. ad l.* 13. *de V. S.*

4 *Marcum.*] Hoc pertinet ad *cap. ſeq.* ubi in Cantabr. recte editur *Martianus.* In aliis Edd. id typographorum vitium eſſe ex eo potuerat animadvertere, quod in iiſdem paulo ante *eod. cap.* recte legitur *Martianus.*

minaſti authorem *l. munus* 214. *de Verb. ſign.* Caeterum quod hic Ulpianum notat, *qui mulierem ita arctam, ut mulier fieri non poſſit, ſanam non videri* ſcripſerit, in eo illum [5] excuſare nolo. Idque tanquam obſcure atque etiam incommode dictum ad eum locum notaveram, antequam in hanc tuam reprehenſionem incidiſſem. Neque ego is ſum, qui noſtrorum errores, ſi quos admiſerunt, mordicus tueri, aut *ἀντινομίας* omnes, quas imprudens Tribonianus in medio reliquit, conciliare velim. Ne tamen hoc nomine tibi nimis placeas, facile eſt cuivis non maligno vel nimis tardo interpreti videre, *mulierem* in hoc Ulpiani reſponſo priore quidem loco poni generali illa ſignificatione, pro qualibet foemina, et, ut loquitur Tribonianus, muliebris ſexus perſona: poſteriore vero pro corrupta et vitiata, quae jam virgo non eſt.

5 *Excuſare nolo.*] Hoc tamen non tanti erat, ut propterea deſerendum fuerit vadimonium, et quod Defenſori noſtro incommode, id aliis non ineleganter dictum eſſe videtur. Gothofred. *ad h. l.* Scip. Gentil. I. *Parerg* 16. et Voſſius V. *Inſtit. Orat.* 2. *πλοκὴν* eſſe volunt. Grotius *l. d.* in hac locutione duas ſignificationes vocis *mulier* miſtas eſſe ſcribit, eam, qua pro virgine viripotente ſumitur, et qua pro muliere virum paſſa, et *ὀξύμωρον* eſſe ait, ut in illo Virg. VII. *Aen.* 295. *num capti potuere capi?* Et apud Cicer. I. *Catil.* 8, *cum tacent, clamant.*

VAL-

VALLA

CAP. XXXIX.

In eoſdem de Munus *et* Donum.

Munus (1 Paulus inquit) *tribus modis dicitur: Uno donum, et inde munera dici dari, mittive: Altero onus, quod cum remittitur, vacationem militiae munerisque praeſtat, inde immunitatem appellari. Tertio dicitur officium, unde munera militaria, et quoſdam milites munifices vocari. Igitur et municipes dicti quod munera civilia capiant.* 2 Idem alibi: *municipes intelligendi ſunt et ii, qui in eodem municipio nati ſunt.* 3 Ulpianus: *Municipes quidem proprie appellantur muneris participes, recepti in civitatem ut munera nobiſcum facerent. Sed nunc abuſive municipes dicimus ſuae cujuſcumque civitatis cives, utputa Campanos, Puteolanos.* 4 Pomponius ita ait: *Munus publicum eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos univerſoſque cives, remque eorum imperio magiſtratus extra ordinem pervenit.* 5 Martianus autem ſic: *Munus proprie eſt, quod neceſſario ſubimus lege, more, imperiove ejus, qui juben-*

1 *Paulus.*] *l.* 18. *ff. de Verb. ſign.*
2 *Idem.*] *l.* 228. *D. eod.*
3 *Ulpianus.*] *l.* 1 §. 1. *D. ad Municipal.*
4 *Pomponius.*] *l.* 239. §. 3. *D. de Verb. ſign.*
5 *Martianus.*] *l.* 214. *D. eod.*

jubendi habet poteſtatem. Dona autem proprie ſunt, quae nulla neceſſitate, jure, officio, ſed ſponte praeſtantur: quae ſi non praeſtantur, nulla reprehenſio eſt: et ſi praeſtentur, plerumque laus ineſt. Sed in ſumma in hoc ventum eſt, ut non quodcunque munus id et donum accipiatur: at quod donum fuerit, id recte munus dicatur? Quomodo hi Juriſconſulti inter ſe conveniant, et an aliquid deſit alicui horum, Accurſius cum Bartolo Baldoque conſultet, dumque mihi (ut more ipſorum loquamur) ambo treſve reſpondeant, affirmentque quod Martianus ait, *donum* eſſe *ſpeciem*, *munus* vero *genus*: idemque contrarium eſſe verbis [6] Ulpiani dicentis: *Inter donum et munus hoc intereſt, quod inter genus et ſpeciem. Nam genus eſſe donum ideo Labeo ait a donando dictum: munus ſpeciem. Nam munus eſſe donum cum cauſa: utputa natalium, nuptiarum.* Hic meam non interpono ſententiam, ne illos triumviros doceam contra me reſpondere. Quod ſi me utique ſequi voluerint, reſpondeant neutrum verum dicere. Nam neque genus neque ſpecies in haec duo nomina cadit. Et *nullum mihi videtur donum ſine cauſa eſſe.*

6 *Vlpiani.*] *l.* 194. *D. eod.* In Edd. Gothofr. hic et in ſuperioribus quaedam paullo aliter leguntur, quae annotare operae pretium non duxi.

A L C I A T U S

Ad Cap. XXXIX.

Adverſari Martianum Ulpiano ait, quod ille *munus recte dici quodcunque donum ſit*: hic *donum generis nomen, munus ſpeciei* aſſeruerit. Sed difficillima non eſt reſolutio, cum *munus* generaliter acceptum etiam officia et onera comprehendat, tum etiam quamcunque largitionem ſignificet, ſive cum cauſa, ſive abſque cauſa: at ſi ſpecialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum cauſa. Nec mirum eſt, eandem vocem et ſpecialiter et generaliter accipi, ut in juriſdictione adoptioneque dicimus.

F L O R I D U S

Ad Cap. XXXIX.

Horum minime quidem difficillimam reſolutionem (nam difficilem propemodum fatetur) cenſet Alciatus, *cum munus generaliter acceptum etiam officia et onera comprehendat, et quamcunque largitionem ſive cum cauſſa, ſive abſque cauſſa ſignificet. Nec enim eſt mirum eandem vocem ſpecialiter accipi, ut in juriſdictione adoptioneque dicimus.* Et alio loco ad *l.* 194. *D. de Verb. ſign.* Ulpiani verba interpretans ſic ait: *Quid inter munus et donum intereſſet non Juriſconſulti tantum, ſed et Grammatici plerunque dubitavere: aliis opinantibus dona ad Deos pertinere, ut Servio et Donato: aliis ad homines etiam, quibus a potentiore donatur, ut cum pauperibus divites, Imperator militibus donat, quod Cornelio Frontoni placuit. Sed verior eſt Juriſconſultorum interpretatio, ut donum latiore ſignificatione accipiatur, quam munus: eſſe enim munus, quod ex neceſſitate officii juſtave aliqua cauſa praeſtatur: ut cum patrono donatur, qui nuptias contraxerit, vel qui filium ſuſtulerit. Terent. in Phorm.* I. 1. 5. *nam herilem filium ejus duxiſſe audio uxorem, ei credo munus hoc corraditur. Et rurſus ibid.* v. 14. *porro autem ferietur alio munere, ubi hera pepererit: porro autem alio, ubi erit puero natalis dies.* Et inferius *ibid. Laurentius tamen Valla etiam cum cauſſa donum dici exiſtimavit, Juriſconſultoſque inſectatur, quod pugnantia ſimul ſcripſiſſe videantur. Sed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem hic dicitur intereſſe inter haec verba hoc, quod*

inter genus et ſpeciem, non aliud ſignificat, quam ſicut latior eſt generis quam ſpeciei ſignificatio, ita eſſe latiorem doni notationem quam muneris: nec enim proprie donum genus eſt. Similiter et alibi ſcriptum eſt: plebs a populo differt, quod ſpecies a genere: quod videlicet latius populi nomen pertineat. §. lex. 4. Inſtit. de Jure natur. Alibi quoque ad *l. 214. D. de Verb. ſign.* Martiani definitionem enarrans ita inquit: *Illud in praeſentia omittendum non eſt, exiſtimaſſe Vallam, Martianum hic Vlpiano adverſari l. inter donum. 194. de Verb. ſign. quod ille tradit doni ſignificationem latius quam muneris patere: at hic aliter diſtinguatur, nimirum munus ad neceſſitatem pertinere, donum ſponte dari: rurſus in hoc ventum eſſe, ut omne donum munus dici poſſit. Sed has objectiones ipſe ſic extrico, ut munus, ſi generaliter accipiatur, cum ad onera officiave etiam pertinet, verum ſit, non quodcunque munus donum eſſe: ſed ſi pro largitione aceipiatur, tunc id ſignificare, quod ex neceſſitate alicujus officii vel ex cauſſa datur: niſi quod in hoc ex communi loquendi uſu ventum eſt, ut qualiſcunque largitio vel donum munus dici poſſit. Vlpianus igitur rationem ſermonis, Martianus uſum conſiderat.* Hic ego omnia Alciati loca de reducendis in concordiam Juriſconſultorum ſcriptis, niſi me aliqua ſugerunt, recenſui. Quae tamen, quod ad rem faciat, nihil habent, meo judicio. Cum enim *donum ſpeciem* eſſe, *munus* vero *genus* ſcripſerit Martianus, Ulpianus autem *genus donum* appellet, *munus ſpeciem*; quomodo utraque definitio vera eſſe valeat, non intelligo. Nam frivola eſt illa ratio, eandem vocem et generaliter et ſpecialiter poſſe capi, ut in juriſdictione adoptioneque dicimus. Enimvero ut adoptio et genus et ſpecies eſſe valeat, cum adoptionis ſpecies ſit arrogatio, quiſnam ſanus arrogationem ut genus conſiderari poſſe affirmet, cujus ſit ſpecies ipſa adoptio? Atqui non eam fuiſſe Juriſconſultorum ſententiam praeclare apparet, cum eorum uterque ita vel *munus* vel *donum* eſſe dixerit: ut generalius hoc vel illud habeatur, et vel muneris ſpecies donum vel doni munus dicamus: quorum utrunque nec ſimul verum eſſe poteſt, nec aliquam habet adoptionis arrogationiſque ſimilitudinem: cum prave ſenſurus eſſet, qui vel arrogationem adoptionis genus aſſereret, ut adoptionis ſpeciem arrogationem eſſe ſcimus. Sed quid verbis opus eſt? cum et ipſe fateatur Alciatus, *donum* proprie *genus* non eſſe, contra Labeonem, et ei ſubſcribentem Ulpianum. Similiter alibi ſcriptum eſſe idem Alciatus ſubjungit, plebem differre a populo, quod a genere ſpeciem, quod latius populi nomen pertineat. Illud hic quaeſivero, cum vere ſit pronunciaturus,

qui

qui populum ut genus, plebem ut ſpeciem conſiderari doceat: nonne impudenter aberraturus eſt, qui plebem ut genus, populum ut ſpeciem capi poſſe contendat? non ita iſta convertuntur, quemadmodum diverſas Jureconſultorum ſententias converti neceſſe eſt, ſi *munus* nunc *donum* ſub ſe quaſi ſpeciem, nunc *donum munus* continere recte dicamus. Neque illud Alciati commentum ullo pacto mihi probatur, *hoc ſignificare ſcilicet intereſſe inter munus et donum, quod inter genus et ſpeciem: quod ſicut latior eſt generis quam ſpeciei ſignificatio, ita latior ſit doni quam muneris notatio.* Simpliciter enim loquuntur Juriſconſulti, et maxime proprie. Quod et ſentire Alciatum non ambigo, quamvis pro ſuſcepto munere nihil eſſe in legibus contrarium iis oſtendere laborat, qui omnes Jureconſultorum ſententias, vel inter ſe contrarias, vel etiam non admodum veras, pro Sibyllae folio ſunt habituri. Cumque Ulpianus *munus donum cum cauſſa* eſſe ſubdiderit: quamvis nullum eſſe donum, cui non aliqua ſubſit cauſſa, vere cenſeat Valla, aliqua tamen hic exempla ſubjiciam, in quibus donum non occultam, ſed apertiſſimam habet cauſſam. Terentius in *Eunucho* V. 9. 27. *Hoc ſi effeceris, quodvis donum a me praemium optato, id optatum feres.* Livius *lib.* XXI, ab Urbe condita *c.* 23. de Annibale loquens: *Hoc viſu laetus*, inquit, *tripartito Hiberum copias trajecit, praemiſſis qui Gallorum animos, qua traducendus exercitus erat, donis conciliarent, Alpiumque tranſitus ſpecularentur.* Virgilius quoque XII. *Aen.* 768.

Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti Divo.

Horatius in *Epiſtolis* II. *Ep.* 2. 32. de Luculli militibus loquens,

Clarus ob id factum donis ornatur honeſtis.

Propertius *lib.* II. *Eleg.* 13. (al. 16.) v. 3.

Non potuit ſaxo vitam poſuiſſe Cerauno?
Ah Neptune tibi qualia dona darem.

Tibullus *lib.* I. *El.* 10. (al. 9.) v. 53.

At te, qui puerum donis corrumpere es auſus,
Rideat aſſiduis uxor inulta dolis.

Et *lib.* II. *El.* 4. 21.

At mihi per caedem et facinus ſunt dona paranda,
Nec jaceam clauſam flebilis ante domum.

Caeſar *lib.* VII. *de B. G. cap.* 31.

Nec

Nec minus quam eſt pollicitus Vercingetorix, animo laborabat, ut ſibi reliquas civitates adjungeret, atque earum principes donis pollicitationibuſque alliciebat. Virgilius quoque in I. *Aen.* 647. idem munus donumque promiſcue appellat. ait enim:

Munera praeterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet.

de quibus inferius v. 695.

Jamque ibat dicto parens et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate. Et v. 679.
Dona ferens pelago et flammis reſtantia Trojae. Et v. 709.
Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum.

In VI. *Aen.* 142. autem de ramo aureo ait:

Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit.

de quo inferius v. 408.

-- Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo poſt tempore viſum,
Caeruleam advertit puppim.

In VIII. *Aen.* quoque Aeneae arma nunc munus nunc donum vocat. v. 608.

At Venus aetherios inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat.

Et paulo poſt v. 612.

En perfecta mei promiſſa conjugis arte
Munera.

Ovidius *lib.* xi. *Metamorphoſeos* v. 121. de Mida.

Tum vero, ſive ille ſua Cerealia dextra
Munera contigerat, Cerealia dona rigebant.

Quin etiam *donare cum cauſſa*, apud optimos autores eſt frequentiſſimum Catullus *Epigr.* I.

Cui dono lepidum novum libellum,
Arido modo pumice expolitum,
Corneli? tibi. namque tu ſolebas
Meas eſſe aliquid putare nugas.

Salluſtius *in Jugurthino Cap.* LIV. *meritos inprimis more militiae donat.* Livius *lib.* IV. *ab V. C. cap.* 16. *L. Minutius bove aurato extra portam eſt donatus, ne plebe quidem invita: quia frumentum Melianum aſſibus in modios aeſtimatum plebi diviſit.* Et *lib.* V. *c.* 47. *Luce orta, vocatis claſſico ad concilium militibus ad tribunos, cum et recte et perperam facto praemium deberetur, Manlius primum ob virtutem laudatus, donatuſque non ab tribunis ſolum militum, ſed conſenſu etiam militari.* Et VII. 37. *Milites,*

lites, qui in praeſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in praeſentia ſingulis bobus biniſque tunicis donati. Et x. 44 *In conſpectu duorum exercituum et Carbilius ſuos pro cujuſque merito laudavit, donavitque: et Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa caſtra, circa urbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, et quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum armillis aureiſque coronis donavit. Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hoſtem: juvenem Papyrium propter navatam cum equitatu et in praelio operam, et nocte, qua fugam infeſtam Samnitibus ab Aquilonia clam egreſſis fecit: centuriones militeſque, quia primi portam murumque Aquiloniae ceperant, equites omnes ob inſignem multis locis operam corniculis armilliſque argenteis donat.* Hinc et *donare munere.* Virgilius *lib* V. *Aen.* v. 361.

Hoc juvenem egregium praeſtanti munere donat

Horat. IV. *Carm.* 8. 11.

- - - - Carmina poſſumus
Donare, et pretium dicere muneri.

Donum itaque *cum cauſſa* dici, ex his optimorum autorum teſtimoniis, in quibus non aperta tantum, ſed apertiſſima eſt cauſſa, videmus.

D E F E N S O R

AD CAP. XXXIX.

Quod attinet ad eam, quam hoc Capite exagitas, contrarietatem inter Paulum [1] in *l. munus* 18. Ulpianum in *l. inter donum.* 199. et Martianum in *l. munus.* 214. *D. de Verb. ſign.* ſi quis eos locos diligentius conſideret, facile eſt pugnantes illos Conſultos inter ſe conciliare. Nam quod ait Ulpianus, *inter donum et munus*

1 *In l. munus.*] Adiri poſſunt, qui ad eum Titulum ſcripſerunt: quorum tamen ego, ut, quod res eſt, dicam, explicationes et conciliationes omnes non magis adſequor, quam multa ex his, quae hic Alciatus et Defenſor adferunt

munus hoc intereſſe, *quod inter genus et ſpeciem*, perinde eſt ac ſi diceret, latiorem eſſe doni, quam muneris ſignificationem: ſcilicet ſi, ut fecit Labeo, ſolum verbi etymon ſpectes. Nam cum *donum* a *donando* dicatur, quicquid quacunque de cauſa, vel etiam ſine cauſa, donabitur, donum recte nominabitur. Praeterea ſic ſe habet donum ad munus, ut genus ad ſpeciem, ſcilicet quia ad muneris definitionem doni nomen aſſumitur. Nam *munus donum* [2] *cum cauſa* definimus, utpote quod natalium aut nu-

2 *Cum cauſa.*] Ita quidem Labeo Sed apud ſcriptores Latinos haec ſaepe ſine diſcrimine ponuntur, et, quod *munus*, idem etiam *donum* dicitur. Quod etſi ſatis oſtendit Floridus, lubet tamen iis, quae ab eo dicta ſunt, haec addere. Tibull. I. *El.* 10. (al. 9.) v. 11. *Muneribus meus eſt captus puer.* Et paulo poſt, *Ibid. v.* 53. *At te, qui puerum donis corrumpere es auſus.* Cicer. I. *Tuſcul.* 26. Philoſophiam *donum Deorum* vocat: quam in *lib. de Univerſ. in fin. mortalium generi Deorum conceſſu atque munere* datam ait. Ovid. III. *Art.* 653. *Munera* (*crede mihi*) *capiunt hominesque Deosque: Placatur donis Jupiter ipſe datis.* Eodem modo promiſcue *dona* et *munera*, quae conjiciebantur in rogos, quaeque Diis offerebantur, et *dona* ac *munera Cerealia*, quod etiam Floridus attigit, pro frumento, vel pane, dicuntur. Quin etiam *dona cum cauſa*, quae proprie *munera* dici volebat Labeo, nonnumquam *dona* appellantur, ut apud Ciceronem *pro Cluent. Cap.* IX. *Quae ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeribus delinitam videret.* Saepe item haec ita conjunguntur, ut diſtingui inter ſeſe videantur. Cicero *pro Cluent. Cap.* XXIV. *Tantum donis datis, muneribuſque profecerat.* Ibid. *Cap.* LXVI. *Donis, muneribus, collocatione filiae, ſpe hereditatis obſtrinxit.* Plautus *Ciſtellar.* I. I. 94. *Inde in amicitiam inſinuavit cum matre et mecum ſimul, Blanditiis, muneribus, donis.* Quae loca jamdudum notavit Victorius XI. *Var. lect* 22. Cicer. *pro Arch. Cap.* VIII. de poëtis: *Quod quaſi Deorum aliquo dono atque munere nobis commendati eſſe videantur.* Ulpian. *l.* 7. §. 3. *D. de Oper. libert. Jurare*

nuptiarum, aut Saturnaliorum diebus ab amicis, cognatis, neceſſariis, ſervis denique, dari, mittive ſolebat *l. cum plures.* 12. §. *cum tutor.* 3. *D. de Admin. tut.* Unde cum triplex ſit muneris ſignificatum, prius illud per donum interpretatus eſt Paulus. Caeterum proprie ita ab invicem diſtinguuntur: *Dona* ſunt, quae nulla neceſſitate juris aut officii, ſed ſponte praeſtantur. Nam ubi neceſſitas aliqua ſubeſt vel legis, vel moris (qui malus tyrannus merito vocatur) vel juris, aut officii, non poteſt mera liberalitas videri: cum donari id proprie dicatur, quod nullo cogente jure conceditur *l. donari.* 29. *de Donation.* *Munera* vero ſunt, quae neceſſario obeuntur lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet poteſtatem. Quo etiam nos verbi origo, ſi quis eam inveſtigare velit, vel nolentes deducet. *Munus* enim dicitur

rare autem debet operas, donum, munus praeſtaturum. Et ſic ſaepe alibi in libris Pandectarum, ut obſervarunt Briſſon. *de Verb. ſign.* et Salmas. *ad Lamprid. Alex. Sever. Cap.* XXVI. Quomodo autem his omnibus in locis *donum* et *munus* proprie diſtingui debeant, mihi non ſatis liquet. Et fortaſſis ea ſaepe ἐκ παραλλήλȣ dici verum eſt: nam diſcrimen quod vel Labeo, vel Grammatici veteres inter ea ſtatuunt, ubique locum habere non poteſt. Corradus *lib.* III. *de Copia Latini ſermonis pag.* 85. poſt expoſitas varias ſignificationes vocis *munus*, de hac re ita monet: *Inter duo haec, donum et munus, ſimiliaque omnia, utendum judicio, recteque videndum an diſparata ſint omnino, vel, ſi inter ſe quodammodo affecta, utrum utrius genus eſſe videatur, et ſitne donum, quod munus non ſit, vel munus fortaſſe nihil commune habeat cum dono, vel ſitne idem prorſus donum atque munus.* Haec ille. Sed vellem docuiſſet, qua ratione id dijudicari accurate poſſet.

citur vel a moenibus oppidi vel civitatis, vel [3] a muniendo. Quod igitur a civibus ad moenium extructionem refectionemve, aut ad oppidi munitionem confertur, munus primum dictum fuit: unde etiam triplex illud muneris ſignificatum manavit. Nam iis qui liberaliter ac ſponte offerebant, [4] *donum* id erat: qui vero inviti ac reſiſtentes conferebant, *onus* vocabant. Cum autem eſſent aliqui operi praepoſiti, qui operam plerumque gratuitam praeſtabant, ii quoque cum muneribus illis, id eſt, officiis praeponerentur, *munus capere* dicebantur. Unde *municipes* vocati, primum quidem et proprie, *recepti in civitatem ut munera nobiſcum facerent l.* 1. *D. ad Municipal.* deinde per communicationem etiam ii, *qui in eodem municipio nati erant l. municipes.* 228. *D. de Verb. ſign.* Nam et ii ad munera vocabantur et munera capiebant: qua ſignificatione dicitur hic eſt municeps

3 *A muniendo.*] Varro *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 42. *Munus, quod mutuo animo qui ſunt, dant officii cauſſa. Alterum munus, quod muniendei cauſſa imperatum, a quo etiam municipes, qui una munus fungi debent, dicti.* Grotius *Flor. ſpars. ad l.* 18. *D. de V. S.* deducit a μονὴ, μϰνὴ, hoc eſt, ut ait, id, in quo verſamur quotidie, i. e. cujuſque officium, tam quod ipſam perſonam alicujus reſpicit, quam quod alios, puta, amicos. Plura vid. apud Etymologicorum ſcriptores.

4 *Donum.*] Jul. Caeſ. Scaliger *de Cauſ. Ling. Lat. Cap.* XXXI. *De mutatione conſonantium*, ita: R. *in* N. Murus, Munus. *ſuit enim* Munus *onus muris reficiendis, ubi primum unum in locum e vicis conveniſſent ad condendum oppidum: inde* Munimenta. *Id oneris cum remittebatur virtutis ergo*, donum *dicebatur.*

niceps meus, i. e. in eodem mecum municipio natus. Poſtremo cum municipii, civitatis, oppidi, coloniae appellationes confundi coeptae ſunt, ex quo ſcilicet D. Antonini Conſtitutione omnibus, qui in Orbe Romano eſſent, Civitas Romana data eſt, abuſive *municipes* dicti ſunt ſuae quiſque civitatis, oppidi, municipii cives, ut [5] Campani, Puteolani, et caeteri *d. l.* 1. *D. ad Municipal.* De cujus vocabuli diverſa, et apud ipſos Romanos dubia, ſignificatione vide [6] Feſtum Pompejum et A. Gellium *lib.* XVI. *cap.* 13. Caeterum ut ad vocabuli *munus* expoſitionem revertar, ab hac in munitiones aut moenium extructiones collatione *munera* dici coepta ſunt, et quae Magiſtratus populo gratificandi cauſa edebant munera. Unde *munus gladiatorum*, et fere omnia ſpectaculorum genera, *munera* dicta ſunt *l. civitatibus.* 122. *in princ. de Legat.* 1. *l. Publius.* 36. *in princ. de Condit. et demonſtr.* Et paulatim etiam, quae de more amicis dabantur, aut liberti et ſervi patronis vel dominis offerebant. Ea fere res mobiles aut ſe moventes erant: unde *mune-*

5 *Campani.*] Veteres ſcriptores longe ante Conſtitutionem Antonini ita locuti ſunt: Cicer. *V. Verr.* 61. *Nam quid ego de T. Gavio Coſano municipe dicam?* Et *cap.* 62. *Clamabat ille miſer, ſe civem Romanum, municipem Coſanum.* Livius VIII. 14. *Municipes Lanuvini.* Idem XXXVIII. 36. *Formiani Fundanique municipes.*

6 *Feſtum*] Legenda ſunt, quae ad horum loca commentatur Illuſtris Spanhemius *Exercitat.* I. *ad Conſtit. Anton.*

ra dari mittive dicuntur. Et [7] minus aliquid quam *dona* ſolent eſſe: unde inter virum et uxorem *munus* admittitur, *donatio* non item, et *munus immodicum donatio* vocatur *l. ſed ſi vir.* 31. *§. ſi vir.* 8. *D. de Donat. int. vir. et ux.* Hinc et civem *immunificum* novo vocabulo dixit Plautus eum, qui nihil quicquam muneris neque privatim, neque publice, in alios confert, verſibus his elegantiſſimis qui ſunt *in* [8] *Trinum.*

- - - - - - - Sed civi
Immunifico ſcis quid cantari ſolet, quod habes ne habeas,
Et illud quod nunc non habes, habeas malum, quandoquidem
Nec tibi bene eſſe potes pati, nec alteri. PHIL. *ſcio quidem*
Iſthuc ita ſolere fieri: Verum, gnate mi, is eſt immunis, cui
Nihil eſt, qui munus fungatur ſuum.

Quos ideo adjeci, quia ad muneris et immunitatis notitiam plurimum conducunt, et ad cives potiſſimum haec pertinere oſtendunt. Caeterum

7 *Minus.*] Etiam Cujacius VI. *Obſerv.* 18. et alii Juriſconſulti hanc differentiam inter *donum* et *munus* inducunt ex *d. l.* 31. quod *dona* ſint *immodica, munera modica*: ſed ſine auctoritate veterum.

8 *In Trinum.*] II. 2. 69. Sed nullam vidi Editionem, in qua non aliter diſtincti eſſent verſus.

terum cum in Legibus [9] Cincia, Julia [10] Repetundarum, Julia [11] Papia, [12] Mandatis Principum, et aliis verba illa *munus donumve*, plerumque uſurpata eſſent, ne, qui fraudem legi facere vellet, non dona ſe, ſed munera accepiſſe dicerent, paulatim factum eſt, ut muneris latius quam doni ſignificatio pateret, uſu ſcilicet invaleſcente, *Quem penes arbitrium eſt, et vis et norma loquendi*, ut ait Horatius: atque illud eſt, quod ait [13] Marcianus, *in hoc ventum eſſe, ut non quodcunque munus id et donum accipiatur, at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.* Nam locum [14] corruptum dicere, et negationem transferre contra fidem omnium Codicum, ut quidam voluerunt, nimis audax et licentiae plenum videtur. Caeterum quod ait Ulp. in *d. l. inter donum.* 194. *de Verb. ſign. munus eſſe donum cum cauſſa*, quaſi donum aliquod ſine cauſſa poſſit eſſe; ſic accipiendum

eſt,

9 *Cincia.*] *De donis et muneribus*, Cicer. II. *de Orat.* 71. Livius XXXIV. 7. Tacitus de hac lege agens *pecuniam* appellat, quae alii *munera*: nam ſcribit *lib.* XI. *Ann. cap.* 5. ea cautum fuiſſe, *ne quis ob cauſam orandam pecuniam donumve acciperet.*

10 *Repetund.*] *l.* 6. §. 2. *D. de Lege Jul. repet.*.

11 *Papia.*] *l.* 37. *princ. D. de Oper. libert.*

12 *Mandatis.*] *l.* 6. §. 3. *D. de Offic. Proc.*

13 *Marcianus.*] Frequentius per *t* hoc nomen ſcribit et *hoc Cap.* et alibi. Et ita quoque apud Lampridium eſt in *Alex. Sev. cap. ult.* quam ſcripturam etiam Labittum et Bertrandum ſequi video Gothofredi Edd. Pand. modo *Martianum* per *t*, modo *Marcianum* per *c* ſcribunt. In Indice Pandectarum eſt Μαρκιανός.

14 *Corruptum.*] Hotomanum tangit. v. notam Gothofredi *ad l.* 214 *de V. S.*

eſt, extra donandi cauſſam, i. e. puram meramque liberalitatem. Nam hoc ipſum, quod donari quis vult, cauſſa eſt *l. in ſumma* 65. §. *id quoque.* 2. *D. de Condict. indeb.* itaque non videtur ſine cauſſa promiſiſſe, qui donationis cauſſa promiſit *l. cum donationis.* 34. *Cod. de Tranſact.* junct. *l.* 2. §. *circa.* 3. *D. de Doli mali et met. except.* Ad hanc porro *muneris* et *doni* differentiam pertinet locus egregius Cornelii [15] Frontonis *de Differentiis verborum: Munus*, inquit, *eſt, quod amicus, vel cliens, vel libertus officii cauſſa mittunt, vel munus gladiatorium. Donum, quod Diis datur: indè ubi dona ponuntur, donarium appellatur. Poſſunt et illa nihilominus dona dici, quae donant pauperibus divites vel potentes. Illud quoque donum putandum eſt, quod militibus donatur in caſtris.* Atque haec ſuffectura puto non pertinacibus animis ad Paulum, et Ulpianum, Martianumque intelligendos his locis, et inter ſe conciliandos.

15 *Frontonis.*] *Pag.* 2196. *Ed. Putſch.* Grammatici veteres varie de diſcrimine *doni* et *muneris* tradunt, quorum diverſas ſententias legant, qui volunt, apud Donat. in *Terent. Eun* V. 9. 27. Servium in *Virgil.* II. *Aen.* 269. Iſidor. VI. *Orig.* 19. Agroet. apud Putſch. *p.* 2269. et Incert. *Ibid. p.* 2205.

VAL-

VALLA.

Cap. XL.

In eoſdem de Peculium.

Peculium eſt ([1] Pomponius inquit) *non id, cujus ſervus ſeorſum a domino rationem habuit, ſed quod dominus ipſe ſeparavit in ſubſtantiam ſervo, ſuum a ſervi ratione diſcernens. Peculium* [2] Celſo referente [3] Labeo ſic diffinit: *quod ſervus domini permiſſu ſeparatum a rationibus dominimicis habet, deducto inde, ſi quid domino debetur.* [4] Idem alio loco: *Paterfamilias peculium habere non poteſt, quemadmodum nec ſervus bona.* Ex his verbis apparet nec dominum habere peculium poſſe, et ſolum ſervum habere. Idem Pomponius et Celſus alibi ajunt, unde colligi poſſit, etiam non ſervum ac dominum poſſe habere peculium. [5] Pomponius enim ita ſcribit: *Caſtrenſe peculium eſt, quod a parentibus, vel cognatis, in militia degenti donatum eſt: vel quod ipſe filiusfamilias in militia acquiſivit, quod niſi militaret, acquiſiturus non fuiſſet. Nam quod erat ſine militia acquiſiturus, id*

1 *Pomponius.*] *l.* 4. *princ. D. de Pecul.*

2 *Celſo referente.*] Apud Ulpianum *l.* 5. §. 4. *D. eod.*

3 *Labeo.*] Tubero, *Ed. Steph. et Colin. C.* Et ſic eſt in *l. d.*

4 *Idem.*] Ulpianus *l.* 182. *D. de Verb. ſign.*

5 *Pomponius.*] Macer *l.* 11. *D. de Caſtr. pecul.* vid. Defens.

id peculium ejus caſtrenſe non eſt. [6] Celſus autem ſic: *Et audiſſe ſe ruſticos ſenes ita dicentes, Pecuniam ſine peculio fragilem eſſe; peculium appellantes, quod praeſidii cauſa ſeponeretur.* A quo non diſſentit [7] Ulpianus dicens: *Peculium dictum eſt, quaſi puſilla pecunia, ſive patrimonium puſillum.* Quid ergo inter has diffinitiones ſequemur multiplices, et inter ſe propemodum contrarias? cum praeſertim Feſtus ita ſcribat: *Peculium ſervorum eſt a pecore dictum, ſicut pecunia nobilium.* Et [8] Servius Grammaticus: *Peculium patrimonium (ita enim majores dicebant) a pecoribus, in quibus conſtabat univerſa eorum ſubſtantia. Unde etiam pecunia dicta eſt a peculio, quod proprie tantum eſt ſervorum: et peculium dicimus (licet abuſive) pro patrimonio.* Ipſe vero tanquam arbiter honorarius hanc rem dijudicabo, et quidem breviter. *Peculium eſt, quidquid labore noſtro partum eſt in quacunque perſona: licet in ſervis jura velint dominorum accedere conſenſum:* et ita ſen-

6 *Celſus.*] Proculus apud Celſum *l.* 79. §. 1. *D. de Legat.* 3.

7 *Ulpianus.*] *l.* 5. §. 3. *D. de Pecul*

8 *Servius.*] *Ad Virgil.* I. *Eclog.* v. 33. In Edd. Fabric. et iis, quae ſe Servium Danielis expreſſiſſe fatentur, verba Servii ita leguntur: *Peculi autem aut antique dixit, quia omne patrimonium apud antiquos peculium dicebatur, a pecoribus; in quibus eorum conſtabat univerſa ſubſtantia: unde etiam pecunia dicta eſt a peculio. Aut certe et hoc ad morſum temporum pertinet. Nam modo tantum ſervi peculium dicimus: ut invidioſe patrimonium ſuum dixerit peculium, ac ſi ſervus eſſet: quia ſe diu apud Mantuam ſerviſſe memoravit.*

ſenſiſſe Virgilium ſentio in ea parte, quam exponit Servius

Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi:

Et [9] Horatium:

Rem poteris ſervare tuam, redit uncia, quid ſit?
Semis ad haec animos aerugo, et cura peculi.

Et Ciceronem [10] in Paradoxis: *An eorum ſervitus dubia eſt, qui cupiditate peculii nullam conditionem recuſant duriſſimae ſervitutis?* Et illos quoque ruſticos ſenes de quibus Celſus meminit, *Pecuniam ſine peculio fragilem eſſe:* id eſt, ſine lucro induſtria parto. Nam cur habenti pecuniam major ſpes praeſidii collocetur in puſillo, quod repoſuit, quam in ipſa pecunia? quum praeſertim peculium pars ſit pecuniae: aut quomodo praeſtare poſſit repoſita illa pecunia, ne caetera dilabantur? Vel *peculium eſt, quicquid proprie alicujus eſt.* A *peculio* fit adjectivum *peculiaris*, pro re ad peculium pertinente ſive peculii propria. Sed in uſu jam receptum eſt pro *proprio*, ſive *ſpeciali.* Quintilian. [11] *lib.* VIII. *Quod commune eſt aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: ut Urbem,*

9 *Horatium.*] *De Art. Poët.* *C.* v. 329.

10 *In Paradoxis.*] V. *Parad.* 2.

11 *Lib.* VIII.] *Cap.* 2. *C.*

bem, *Romam accipimus: et venales*, *novitios: et Corinthia*, *aera: quum ſint urbes aliae quoque*, *et venalia multa*, *et tam aurum et argentum*, *quam aes Corinthium*. Idem [12] *in* XI. *Ambulantem loqui ita demum oportet*, *ſi in cauſis publicis*, *in quibus multi ſunt judices* (*quod dicimus*) *quaſi ſingulis inculcare peculiariter velimus*. Et [13] lib. VI. *Paululum impendamus huic quoque peculiaris operae*. *Peculatus* furtum rerum ad ipſam Rempublicam pertinentium, vel ad proventus Principis ſpectantium: ſicut ſacrilegium, rerum ſacrarum. Inde *depeculor*, quod quidem ad ſacrilegium etiam transfertur.

12 *In* XI.] *Cap.* 3. *C.* | 13 *Lib.*VI.] *Cap.* 5. *C.* (al. *c.*4)

ALCIATUS

AD CAP. XL.

Ulpiani ſententiam confutat Valla, *peculium puſillam pecuniam* appellantis, confingitque abſque aliquo autore *peculium id eſſe*, *quod quis induſtria ſua lucratur*: at aliter ex autoribus dicendum eſt, qui *peculium patrimonium teſtatoris* appellant, quia olim census Romanorum in pecore erat, unde et *pecunia* dicta. Caeterum quoniam diminutiva forma *peculium* profertur, pro *parte cenſus* accipi coeptum eſt, *qualem ſervis domini concedunt*, *qualemque filii familias a patre ſeparatim habent*. Addit et Celſus, ex conſuetudine ruſticorum ſenum ſic eam partem patrimonii dici, *quam quis in numerato*, *et ad caſus repentinos repoſitam habet*. Graeci *theſaurum* dicunt, quod repoſita ſit ἐις ἄυριον, id eſt, in craſtinum ſeu futurum tempus fruenda: unde et θησαυρίζειν reponere eſt.

FLO-

FLORIDUS

AD CAP. XL.

In his omnibus ita Vallam reprehendit Alciatus, ut rei difficultatem ne attigerit quidem: de Ulpiani definitione, quae obiter ab illo carpitur, aliquot verba ſcripſerit. Porro quod Valla ex primis Pomponii Celſique definitionibus ait, *nec dominum habere peculium poſſe, et ſolum ſervum habere*: rurſus ex poſterioribus, *poſſe etiam qui non ſervi ſint peculium habere*: cum Pomponius *caſtrenſe peculium* id eſſe dicat, quod a parentibus et cognatis in militia degenti donatur, vel quod ipſe filius in militia acquiſivit; quaſi leve ac ludicrum omittit Alciatus. Atqui hoc primum erat extricandum. Si enim *peculium ſolis ſervis* eſt conceſſum, quomodo *caſtrenſe peculium*, id eſt, quod parentes cognatique in militia degenti donant? num ſervi forte apud Romanos militabant? an potius hoc in Republica portentum nunquam, niſi in maximis calamitatibus extremoque prope rerum diſcrimine viſum eſt? Aut ſi recte dixit [1] Celſus *patremfamilias peculium habere non poſſe*, quomodo idem ſenes ruſticos dicentes audivit, *pecuniam ſine peculio fragilem eſſe*? An de ſenibus ſervis hic intellexit? nihil opinor minus, nec enim pecuniam ſervorum recte dicimus: Haec erant in concordiam redigenda, ſi nihil contrarium a Jureconſultis ſcriptum eſſe nobis perſuadere ſtudebat Alciatus. Neque hic defuturos exiſtimo, qui ea vel jure, vel injuria, non eſſe invicem adverſantia oſtendere conentur: quin tamen ipſi inter ſe diſſenſerint Jureconſulti, nullo pacto dici poteſt. Nec ſi Bartoli, aut Baldi ſuper his rebus judicium ſequemur, minus erunt contraria. Sed hoc eis utcunque condonabimus, ut ne quid in Jure, quo vel nolentes uti cogimur, diſſonum eſſe credamus. Quod autem idem Valla Ulpiano ita dicenti adverſatur, *peculium dictum eſſe quaſi puſillam pecuniam, ſive patrimonium puſillum*, ac ipſe aliter illud definit, ut Vallae nomen invidia careat, minime dubium erit, veriorem eſſe ejus, quam Ulpiani definitionem. Illius namque verba omne ac qualecunque peculium complectuntur, hujus autem negant eſſe peculium, quod non ſit puſillum, quod apud neminem legi autumo. Quinimo M. Plautus peculium pro ingenti pecunia ponit, quippe qui in *Aſinaria* II. 4. 90. ex ſervi perſona ita ſcribit:

1 *Celſus.*] Ulpianus.

bit: *Quanquam enim ego ſum ſordidatus, frugi tamen ſum, nec poteſt peculium enumerari.* Nullum videlicet peculio limitem praeſcripſit Plautus. Idem in *Trinummo* II. 4. 32. de ſene Philtone ditiſſimo ita loquitur: *Aedepol nae ego iſtum velim meum fieri ſervum cum ſuo peculio.* Horatii quoque locus idem oſtendit, et [2] Labeonis verba *pecuniam ſine peculio fragilem eſſe* dicentis: ubi peculium pro lucro induſtria parto eſt capiendum. Proinde Vallae definitio vera erit, quam immerito abſque aliquo illum autore ſibi confinxiſſe cenſet Alciatus, cum ex optimorum autorum teſtimoniis ea commodiſſime deducatur, magiſque veritati, quam Ulpiani ſententia congruat. Quod ſi forte Vallae definitio Alciato falſa videbatur, rationibus eam, non ſimplici edicto impugnare debebat. *Peculium* a Poëtis etiam mulieribus tribuitur. Plautus in *Caſina* II. 2. 26. *Nam peculi probam nihil habere addecet clam viro: et quae habet partum, ei haud commodum eſt, quin viro aut ſubtrahat, aut ſtupro invenerit. A peculio,* ſubdit Valla, *fit adjectivum peculiaris: pro re ad peculium pertinente, ſive peculii propria: ſed in uſum jam receptum eſt pro proprio, ſive ſpeciali. Peculatus eſt furtum rerum ad ipſam Remp. vel ad proventus Principis ſpectantium, ſicut ſacrilegium rerum ſacrarum. Inde depeculor, quod quidam ad ſacrilegium etiam transferunt.* Quamvis autem nullum hic teſtimonium adducat Valla, *peculatus* tamen crimen publicum dicitur. Cicero III. *Verr. cap.* 4 *Erunt fortaſſe judices, qui illum ejus peculatum vel acerrime judicandum putent.* Et paulo poſt *cap.* 5. *Emerſerit ex peculatus etiam judicio.* Et XII. *Philip. cap.* 5. *Sextertium ſepties millies avertiſſe Antonium pecuniae publicae judicaviſtis, num fraude poterit carere peculatus? Depeculari* autem etiam privatos homines dicimus. Cicero VI. *Verr. cap.* 17. *Non tibi objicio, quod hominem digniſſimum tuis moribus, Apollonium Niconis Fil. Drepanitanum, qui nunc Aulus Clodius vocatur, omni argento optime facto ſpoliaſti ac depeculatus es.* Laudem etiam quis et honorem depeculari per tranſlationem dicitur. M. Cicero in *Ead. Orat. cap.* 36. *Cur pro iſto, qui laudem et honorem familiae veſtrae depeculatus eſt, pugnas? Peculatum* [3] Paulus et Labeo *pecuniae publicae aut ſacrae furtum* eſſe definiunt, *non ab eo factum, cujus periculo fuit: et ideo aedituum in iis, quae ſibi tradita ſunt, peculatum non admittere.* [4] Iidem etiam ſcribunt, *non pecuniam publicam ſolum, ſed etiam*

priva-

2 *Labeonis.*] Proculi referente Celſo in *l.* 79. § 1. *D. de Legat.* 3.

3 *Paulus.*] Paulus e Labeone *l.* 9. §. 2. *D. ad Lig. Jul. pecul.*

4 *Iidem.*] *d. l.* 9 §. 3 et 4.

privatam crimen peculatus facere: ut ſi quis quod fiſco debetur, ſimulans ſe fiſci creditorem, acceperit, quamvis privatam abſtulerit pecuniam. Is autem qui pecuniam trajiciendam accepit, vel quilibet alius, ad cujus periculum pecunia pertinet, non dicitur peculatum admittere.

DEFENSOR

AD CAP. XL.

Hic ſe Laurentius tanquam honorarium arbitrum ſtatuit in controverſia bonorum authorum de peculii ſignificatione dijudicanda: audacter ſane, ne dicam arroganter. Quid quod novam, [1] inauditam, a nullo uſurpatam ſignificationem nobis obtrudit? *Peculium eſt*, inquit, *quicquid labore noſtro partum eſt: vel, quod proprie alicujus eſt.* Unde vero nobis hanc tuam *peculii* definitionem comprobabis? aut quid profers, ne tibi in eo aſſentiamur? Nam neque Vergilius, nec Horatius, neque Cicero in locis a te citatis in eo ſignificato uſurpant, ſed ſimpliciter pro patrimonio. Aut quid cauſſae fuit, cur a Grammaticis tuis recederes? e quibus [2] Servius veriſſime, ut mihi quidem videtur, *peculium a majoribus pro patrimo-*

1 *Inauditam.*] Non ſunt captanda verba Vallae, quem ſua definitione peculii nihil aliud voluiſſe deſignare, quam cujuſque patrimonium, intelligi poteſt e teſtimoniis ſcriptorum, quibus utitur.

2 *Servius.*] *Ad Virgil.* I. *Ecl.* 33. Idem confirmant Varro *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 25. Columell. *praefat. lib.* VI. *de Re Ruſt.* et Plutarch. in *Publicol pag.* 187. Ed. Steph.

trimonio uſurpatum eſſe dixit, *ductum a pecoribus, in quibus conſtabat univerſa eorum ſubſtantia.* Notam autem verbi Ulpianus demonſtravit in *l. depoſiti.* 5. §. 3. *D. de Pecul. Peculium* dictum eſſe *quaſi pecuniam puſillam, aut patrimonium puſillum.* Et [3] Celſus cum ruſticorum ſenum proverbium exponit, *Pecuniam ſine peculio fragilem eſſe*, oſtendit peculium eſſe pecuniam ex pecorum foetu fructuve redactam, et praeſidii cauſſa repoſitam, ut ſcilicet in tempore ſuccurrat dilapſa forte pecunia. Nam *pecunia* apud eum eſt ſignata vel numerata pecunia, quae mercis vel negotiationis cauſſa in uſu quotidiano eſt, et hinc inde commutatur: licet latiore ſignificato res omnes et corpora contineat *l. pecuniae* 178. *D. de Verb. ſign. Peculium* autem idem Celſus accipit pro eo, quod praeſidii cauſſa repoſitum eſt. Quod ruſticorum proverbium non ſatis percepiſſe videtur Laurentius. Caeterum ipſa verbi, *peculium*, inflexio ſatis oſtendit [4] diminutivum eſſe, quod et Ulpianus confirmat. At, quae vis eſt πλεονεξίας, cum quiſ-

3 *Celſus.*] E Proculo *l.* 79. §. 1. *D. de Legat.* 3. Varias hujus dicti expoſitiones adferunt Viri docti. v. Forner. *ad l.* 182. *D. de V. S.* Raevard. *lib V. Varior. cap.* 17. et Viros Clar. I. F. Gronov. *Antexeg.* III. *ſ.* 64. *de Centeſim. et Unc. Uſur.* et P. Burman. *ad Petron. Cap.* LXXV.

4 *Diminutivum.*] Id non magis oſtendit inflexio in hac voce, quam in iis, quae exeunt in *ilium* et *olium*, ut, *conſilium, domicilium, Capitolium*, quae, aeque ac peculium, inter denominativa recte retulit Voſſius II. *de Analog.* 30. Ulpianus autem cum *peculium puſil-*

lam

quiſque majoribus inhiaret, nec unquam quod adeſſet ſatis eſſe duceret, aut etiam ne ſuas opes oſtentare velle viderentur, ſucceſſu temporis factum eſt, ut ampla quoque patrimonia *pecuлia* vocarent Romani: quo Cicero et Horatius *in citatis locis* reſpexerunt. Atque haec quidem ſit *peculii* in uſu communi et extra forenſem operam ſignificatio. At 5 in Jure Civili *peculium* a bonis et patrimonio diſtinguitur, ut

lam pecuniam definit, non ſentit, opinor, de vocabuli illius derivatione vel formatione; ſed ita loquitur, quod peculia ſervorum filiorumveſamil. ſaepe non valde magna eſſent, praeſertim cum primum his a dominis vel patribus concedebantur: quamobrem et *curta peculia* dicit Ovid. II. *Amor.* 2. 39. Nam etſi etiam ampliorum peculiorum exempla ſunt, de quibus Torrentius *ad Sueton. Othon. Cap.* V. tamen Juriſconſultus reſpiciens et ad originem eorum, et ad id, quod ἐπὶ τὸ πλεῖϛον eſſe ſolebat, recte *peculium puſillam pecuniam* eſſe dicit. Unde etiam patresfamilias *plerique patrimonium ſuum* ὑποκοϱιϛικῶς *peculium dicebant*, ut ait idem Ulpianus *l.* 16. *pr. ff. ad Senatuſc. Trebell.*

5 *In Jure Civili.*] Quae Valla et Floridus Juriſconſultis hoc capite objiciunt, ea omnia plane levia ſunt ac nugatoria. Ajunt *eos contraria ſcribere, qui uno loco tradant ſolos ſervos peculium habere, et patremfamil. peculium habere non poſſe, ac rurſum alio caſtrenſe peculium filiorumfamil. et peculium patrumfamil. memorent*: ac mox, tamquam arbitri honorarii ſcilicet inter eas, quas ſibi ipſi fingunt controverſias, pronunciant, exhis *eos*], *qui ſolis ſervis peculium tribuant, quique patresfamil. peculium habere negent, errare.* At ego primum ajo falſum eſſe, quod dicunt, Juriſconſultos *ſolis ſervis* peculium tribuere: neque enim quiſquam eorum vel his locis, quae Cenſores adferunt, vel ullo alio loco hoc ſcripſit; et aliter illos ſenſiſſe vel e ſolo Titulo Digeſtorum *de Peculio*, ſub quo frequens de *peculio filiorumfamil.* mentio eſt, conſtat: de quo ſi forte volunt etiam in definitione peculii ſervilis aliquid dicendum fuiſſe, ne reſponſione quidem digni ſunt. Deinde etiamſi Juriſconſulti, dixiſſent

ut paterfamilias et liber proprie peculium habere non dicatur, ſicut nec ſervus bona *l. paterfamilias* 182. *D. de Verb. ſign.* Quo etiam Feſtus reſpexit, cum ait *peculium* eſſe *ſervorum, ſicut pecuniam nobilium.* Quod igitur ſervus vel filiusfam, domini vel patris permiſſu ſeparatum a rationibus dominicis vel paternis habet, *peculium* vocatur, quaſi proprium ejus patrimonium *l.* 4. *et* 5. *D. de Pecul.* Ubi tu Labeonem pro Tuberone nominas, ſicut et Pomponium pro Macro in peculii caſtrenſis definitione *l. caſtrenſe* 11. *D. de Pecul. caſtr.* Id porro *peculium* in ſervorum quidem perſona uniuſmodi eſt: at in filiorumfamilias quadruplex: pro-

ſent *ſolos ſervos* habere peculium, tamen non recte ad eos impugnandos adferrent *peculium caſtrenſe.* Nam ſi nullum aliud eſſet filiorumfamil. peculium, recte Jureconſulti potuiſſent dicere *ſolos ſervos* habere peculium: quoniam, cum *in peculio caſtrenſi filiusfamil. pro patrefamil. habeatur l. 2. D. de Senatuſconſ. Macedon.* hoc nomine actio de peculio, de qua in locis a reprehenſoribus prolatis agitur, in patrem dari non poteſt. Quod autem denique ſcribunt *Ulpianum erraſſe, qui patremfamil. peculium habere non poſſe* dixerit, in eo inſcitiam ſuam praecipue produnt, ac ne elementa quidem legitimae ſcientiae ſibi ſatis fuiſſe cognita oſtendunt. Nam nec Ulpianus *l. d.* nec alii Jureconſulti de peculio agentes eam ſignificationem hujus vocabuli, qua id pro univerſo cujuſcumque patrimonio ſumitur, conſiderant; ſed reſpiciunt ad Edictum Praetoris *de negotio geſto cum eo, qui in alterius poteſtate eſſet l.* 1. §. 2. *D. de Pecul.* id eſt, cum filiofamilias, vel ſervo: e quorum contractu, ſi peculium habeant a patre dominove conceſſum, in patrem dominumve etiam ignorantes actio datur, quatenus in peculio eſt. Unde cuilibet manifeſtum eſt Ulpianum, niſi ea dicere vellet, quae naturae rei, de qua agebatur repugnarent, aliter ſtatuere non potuiſſe, quam *patremfamil. peculium habere non poſſe.*

profectitium, adventitium, caſtrenſe, et quaſi caſtrenſe. Neque vero eſt, quod mireris unius vocabuli tam multiplicem eſſe ſignificationem pro rerum, temporum, locorum etiam diverſitate. Nam ipſius etiam *pecuniae* varia eſt acceptio: ut interdum pecuniam numeratam, interdum corpora omnia, interdum jura etiam comprehendat *l. pecunia* 178. et 222. *D. de Verb. ſignif.*

V A L L A

CAP. XLI.

In eoſdem de Fundus, Ager, Villa, Praedium.

[1] *Fundus* [2] Ulpianus ita finit: *Locus eſt non fundus, ſed portio fundi aliqua. Fundus autem aliquid integrum eſt: plerunque fundum ſine villa accipimus.* Idem [3] alibi: *Ager eſt locus, qui ſine villa eſt.* [4] Modeſtinus vero ſic: *Quaeſtio eſt fundus a poſſeſſione, vel agro, vel praedio quid diſtet? Fundus eſt omne quidquid ſolo continetur. Ager eſt ſpecies fundi, qui ad uſum hominis*

1 *Fundus.*] Ita eſt cum in aliis Edd. tum in Cantabr. quod etſi vitioſum eſſe apparet, tamen mutare non volui, cum variis modis a Valla ſcribi potuerit.

2 *Ulpianus.*] *l.* 60. *princ. D. de Verb. ſign.*

3 *Alibi.*] *l.* 27. *princ. D. eod.*

4 *Modeſtinus.*] Jabolenus *l.* 115. *D. eod.* vid. not. *ad Defens.*

minis 5 *comparatur. Poſſeſſio ab agro juris proprietate diſtat. Quidquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus. Poſſeſſio ergo uſus eſt: ager proprietas loci eſt:* [6 *praedium utriuſque rei ſupra ſcriptae generale nomen eſt.*] *Nam et ager et poſſeſſio hujus appellationis ſpecies ſunt.* 7 Florentinus: *Fundi appellatione omne aedificium, et omnis ager continetur. Sed in uſu urbana aedificia aedes, ruſtica villae dicuntur. Locus vero ſine aedificio in urbe area, in rure autem ager appellatur: idemque ager cum aedificio fundus dicitur.* Ecce diverſae Juriſconſultorum ſententiae, cum in aliis, tum in hoc, quod Ulpianus ait, *plerumque fundum eſſe ſine villa*, id eſt, ſine aedificio: Florentinus autem, *agrum cum aedificio eſſe fundum.* Modeſtinus obſcure exponit, *agrumque* diffiniens cum neutro aliorum concordat: ſed ridicule a *poſſeſſione* diſtinguit, ne dicam imperite, loquens de *poſſeſſione*, quando ſignificat *qualitatem*, non quando ſignificat *ſubſtantiam*: perinde ac ſi quis dicat, de virtutibus ac vitiis loquens: *Pravum et malum ſic differunt: Pravum id eſt, quod non recta ratione et via fit. Prava enim appellantur, quae non ſunt recta, ut lignum pravum. Malum vero genus pomi eſt.* Quid hoc foret dicto

5 *Comparatur.*] *Paratur* Ed. Col. Steph. et Gryph. *C.*

6 *Praedium.*] *Deeſt haec clauſula* in Ed. Col. et Gryph. *C.* Non deeſt in *d. l.* 115.

7 *Florentinus.*] *l.* 211. *D. eod.*

dicto ineptius, ubi de *qualitatibus et actionibus* agitur, digredi ad *ſubſtantiam*, quae ad rem non pertineat? ita hic cum de *fundo*, de *agro*, de *praedio*, de *poſſeſſione* diſputat, non de ea ſignificatione *poſſeſſionis* loquitur, qua *proprietas* intelligitur, ſed qua *actio poſſidendi*, ſive *qualitas*. Quod ſi ita eſt, quid affinius habet *poſſeſſio* ad *fundum*, *agrum*, *praedium*, quam ad *navem*, *equum*, *veſtem*? Harum namque rerum ita poſſeſſio eſt ut illarum: ſed non de hujuſmodi poſſeſſione loquendum erat, quae praeſertim, ut ipſe ait, non eſt ſpecies praedii, vel fundi. *Praedium* enim, *fundusve proprietas eſt*: quorum utrumlibet, ſi generale nomen eſt ad poſſeſſionem, profecto *non uſus*, *ſed proprietas* dicenda Modeſtino *poſſeſſio* fuit. Sed quid facias? ipſe aliter *poſſeſſionem* diffinit. Quod ſi quis dubitet an *poſſeſſio proprietas* ſit, accipiat praeter ipſorum Juriſconſultorum etiam Ciceronis et Quintiliani teſtimonia: quorum alter *in Paradoxis* VI. 3. ita ſcribit: *Etenim ſi iſti callidi aeſtimatores prata et areas magni aeſtimant, quod ei generi poſſeſſionum minime noceri poteſt.* Non de *uſu* videlicet locutus eſt Cicero, cui certe noceri poteſt, ſed de *proprietate*. Alter [8] in VI. de Orat. Inſtit. *Patris ejus dialogos dedit legendos, quorum cum in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tyburti ſermonem habitum comple-*

E

8 *In* VI] *Cap.* 4. *C.* (al *cap.* 3.)

pleɛteretur: requirebat ubi eſſent hae poſſeſſiones. Omnes autem illas Brutus vendiderat. Nemo interrogat, ubi eſt *uſus praediorum*, ſed ubi eſt *proprietas.* Nemoque *uſum* vendit, ſed *proprietatem* aut *uſu fructum.* De *praedio* autem 9 Ulpianus ita ſcribit: *Praedia urbana omnia aedificia accipimus, non ſolum ea, quae ſunt in oppidis, ſed etiam ſi forte ſtabula ſunt, vel alia meritoria in villis, et in vicis, vel ſi praetoria voluptati tantum deſervientia: quia urbanum praedium non locus facit, ſed materia. Proinde hortos quoque ſi qui ſunt in aedificiis conſtituti, dicendum eſt in urbanorum appellatione contineri. Plane ſi plurimi horti in reditu ſunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis haec non ſunt urbana.* Etiam de *praedio*, ſicut de *fundo*, Juriſconſultorum controverſia eſt. Nec mirum, quum nemo non habeat ſuam de rebus quibuſque verbiſque ſententiam. Sed de poſterioribus, qui ex operibus illorum excerpſerunt, miror, quod haec indiſcuſſa reliquerunt. Id ut ego, quod ad me attinet, faciam, ita ſentio: *Agrum continere fundum, non contineri a fundo: nihilque prohibet eum cum villa eſſe.* Erant in agris ſenatores, et vixerunt multi nobiliſſimi philoſophi in agris, nimirum *non ſine villa et habitatione.* Differtque *ager* ab *arvo*, quod *arvum ſementi datur.* 10 Salluſtius: *Quia Numidae pabulo pecoris*

9 *Ulpianus.*] *l.* 198. *D. de V. S.*

10 *Salluſtius.*] *In Jugurth. C. Cap.* XC.

coris magis, quam arvo ſtudent. [11] Quintilian. *Pauper et dives in agro vicini erant junctis hortulis.* Et mox: *Sed ex omni parte divitis circumjectus ager vix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat. Quid agimus inquam? Undique vallo divitiarum clauſi ſumus. Hinc hortuli locupletis, hinc arva, inde vineta, hinc ſaltus. Fundus* (ut dixi) *minus quiddam eſt*, ſingula enim proprie prata, ſingulae vineae, ſinguli horti ſingula oliveta, pomaria, ſalicta, arbuſta, paſcua, nemora, loca aucupatoria, venatoria, piſcatoria, ſive villam atque aedificium, ſive piſcinam atque alvearia, ſive vivaria habeant, ſive non habeant, ſinguli *fundi* ſunt, et hoc quidem in agro. In urbe autem, ſive oppido, ſive vico, ſive caſtello tantummodo *praedium* eſt, quidquid tale eſt, qualia haec quae enumeravi. Namque eadem in agro etiam praedia ſunt. *Fundus* enim ſpecies praedii eſt. Itaque *fundus eſt poſſeſſio ruſtica. Praedium et ruſtica et urbana duntaxat poſſeſſio*, qualem deſcripſi. Nam videtur *poſſeſſio* etiam ſignificare tabernas, hoſpitia, horrea in urbe. Cicero [12] in Philippicis: *poſſeſſiones notabat et urbanas et ruſticas*: puta, non tantum praedia, ſed et caetera, quae *immobilia* vulgo appellantur. Addamus ad haec aliquid de *hoc fundum*,

 quod

11 *Quintil.*] *Declam.* XIII. C.

12 *In Philippicis.*] *Philipp.* V. C. *cap.* 7.

quod an a *fundo fundas*, an potius *fundo* a *fundum*, ſive a *fundus* veniat ambigi poteſt. Quidam *fundus* a *funda* dici volunt. [13] Cicero in quodam joculari libello:

Fundum Varro vocat, quem poſſim mittere funda,
Ni lapis exciderit, qua cava funda patet.

Niſi haec ſententia ſit, tam parvum illum fuiſſe fundum, ut funda prehendi, et in morem lapidis jaci poſſet. *Fundum* igitur *eſt ima pars rei*, proprie *aliquid liquoris intra ſe continens*, *aut ad continendum facta*, ut dolium, ut navis, ut alveus, vel fluminis, vel lacus, vel ſtagni, vel maris. Nam *fundum turris*, ut quidam ſcripſerunt, ipſe non dicerem. *Fundamentum* (ut omnibus liquet) aliud eſt quam fundum: et tamen *fundare* magis ad fundamentum, quam ad fundum pertinet. *Fundamus* enim *domum*, non navem, aut dolium: ut [14] Virgil.

Ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis,
Victor Gargani fundabat Japygis arvis.

Nam

13 *Cicero.*] Apud Quintil. *lib.* VIII. *cap.* 6. C.

14 *Virgil.*] *Aen.* XI. C v. 246. Sed ſecundo verſu legitur *condebat*, non *fundabat*, quod et Floridus jam annotavit.

Nam *fundamentare* non reperitur, nec *fundare* quidem eſt ſane frequens, niſi per tranſlationem. Quintilianus [15] in *Gladiatore*: *Hoc fundatam paternis avitiſque opibus domum exhaurit.* Eſt enim frequentius *jacere fundamenta*, etiam per tranſlationem, ut Idem [16] *libro* XII. *Nam inde et contemptus operis innaſcitur, et fundamenta jaciuntur impudentiae, et (quod eſt ubique perniciosiſſimum) praevenit vires fiducia.* Et [17] Cicero: *In quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis.* Sine tranſlatione Sueton. de vita [18] *Caji*: *In area Capitolina novae domus fundamenta jecit.* Caeterum hoc differunt *fundare*, et *fundamenta jacere*, quod *fundare*, eſt validis fundamentis fulcire: *fundamenta jacere*, quaſi qualiacunque fundamenta facere, et quodammodo dare rei principium. Neque vero, ſicut reperitur *fundus* et *fundum*, ita reperitur *punctus* et *punctum*. Errantque Philoſophi cum *punctus* et *linea* dicunt. Nam de *punctum*, quod eſt breviſſimum tempus, nulla lis eſt, ut Terent [19] *in Phorm. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem eſt.* Pro eo autem ſenſu in quem utuntur Philoſophi, Cic. [20] *pro Plancio: Nam quod queſtus es, plures te teſtes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta*

15 *In Gladiatore*] *Declam.* XII. *C.*
16 *Libro* XII.] *Cap.* 6. *C.*
17 *Cicero.*] *Philip.* I. *C. cap.* 1.
18 *Caji.*] *Cap.* XXII. *C.*
19 *In Phorm.*] *Ac.* I. *ſc.* 4. *C. vers.* 7.
20 *Pro Plancio.*] *Cap.* XXII.

ſta tuleris. Quidam *momentum* pro eodem ſignificato accipiunt, cujus eſt punctum; tamen aliter eſt. Breve enim tempus ſignificatur per illud, per hoc vero breviſſimum. [21] Horat.

Quid enim? concurritur: horae
Momento.

21 *Horat.*] *Serm. lib.* I. *Sat.* I. *C. vers.* 7.

ALCIATUS

AD CAP. XLI.

In Modeſtinum invehitur, qui *poſſeſſionem* dixerit *ab agro juris proprietate diſtare*, ridiculumque et imperitum eum aſſerit, qui *ſubſtantiam* rei definire volens de *qualitate* diſſeruerit. At ego, Valla, reſpondeo, quod alii objicis vitium, id tibi eſt, qui neſcis veteres *poſſeſſionem* appellaſſe *fundum per uſucapionem acquiſitum*, quo caſu non jure dominii in ejus uſu defendimur, ſed autoritate legis: atque ita *in Lege* XII. *Tab.* accipi Feſtus quoque Pompejus autor eſt. Unde apparet, non *qualitatem*, ſed *ſubſtantiam* a Modeſtino diffiniri.

FLORIDUS

AD CAP. XLI.

Idem Alciatus ipſum quoque Modeſtini reſponſum [1] enarrans: *Poſſeſſio*, inquit, *is eſt fundus, qui non jure, ſeu mancipatione nobis comparatus eſt, ſed uſu et praeſcriptione quaeſitus, ut etiam Feſtus ſcribit: et ideo ejus proprietas ad nos non pertinet. Sed et ſi pertinere non poſſit, ut quia res ſacra, poſſideri tamen poteſt, poſſeſſioque dicitur.* Et paulo poſt: *Tradidit autem Modeſtinus hanc differentiam Legem* XII. *Tabularum interpretans,* quo

1 *Enarrans.*] *Ad. l.* 115. *D. de Verb. ſign.*

quo jure duplex tantummodo alienationis ſpecies erat, quae per nexum, et quae per ceſſionem fiebat l. un. Cod. de Vſucap. transform. ut M. Cicero [2] *in Topicis declarat. Per uſucapionem vero proprietas non acquirebatur, licet juris autoritate poſſeſſor defenderetur. Hinc* [3] *eodem in opere Tullius uſucapionem autoritatem appellat ex Lege* XII. *Tabul. Autoritas*, inquit, *uſus fundi biennium eſt, ſit ergo et aedium. Idem Officior. lib.* I. *cap.* 12. *ex eadem lege: Adverſus hoſtem aeterna autoritas. In Lege quoque Attinia, cujus A. Gellius lib.* XVII. *cap.* 7. *meminit, dicebatur: Quod ſubreptum erit, ejus rei aeterna autoritas eſto: id eſt, aeternum tempus antequam uſucapiatur. Venulejus autoritatem jus eſſe interpretatur, quo autor, i. e. dominus, rem ſuam vendicare poteſt: unde amitti, inquit, autoritatem, id eſt, actionem pro evictione placet l. fin. D. de Evictien. Et ita accipiendum hoc reſponſum ipſe arbitror: quo ſenſu ridiculus ipſe Valla erit, qui eum vulgari interpretationi Vir alioqui non vulgaris adhaeſiſſet, Juriſconſultum noſtrum increpat, muſca plane, quod dicitur, elephantum. Illud non negaverim in poſteriore Juris diſciplina hanc differentiam non fuiſſe obſervatam, cujus rei nos etiam Accurſius admonet.* Et ſubdit: *Colligi hinc poteſt diffinitio poſſeſſionis, ut ſit uſus rei a proprietate, vel jure ſeparatus. Hinc uſucapio, i. e. acquiſitio quae per uſum, hoc eſt, poſſeſſionem fit.* Non poſſum non ſummopere laudare Alciati conſilium, quod ex omnibus, quae in medium adducit Valla, unicum tantum caput defendat. Nam quod diſſenſerint inter ſe Ulpianus ac Florentinus, cum ille *fundum plerumque ſine villa*, hic vero *agrum cum aedificio fundum eſſe ſcripſerit*, nihili fecit: tum quod cum neutro eorum concordat Modeſtinus, atque aliter quam illi *agrum* definierit, quaſi nugae ſint, brevitatis, ut opinor, ſtudio praetermittit. Verum quo pacto non *qualitatem*, ſed *ſubſtantiam* a Modeſtino definiri oſtendat, non video. Ut enim veteres *fundum per uſucapionem acquiſitum poſſeſſionem* appellarint, quo caſu non jure dominii in ejus uſu, ſed legis autoritate defendamur, per *poſſeſſionis* tamen vocabulum non *ſubſtantiam*, ſed *qualitatem* deſignabant, cum poſſeſſionis vox tam agro, fundo, praedioque, quam equo, veſti, et navi, ut recte ſentit Valla, convenire poſſit. *Poſſeſſionem* autem *ſubſtantiam* ſignificare, praeter loca, quae a Valla in medium adducta ſunt, oſtendit *in Paradox.* VI. I. Cicero. Inquit enim: *Ergo hoc propoſito nunquam eris dives, antequam tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri ſex legiones, et magna equitum acpeditum auxilia poſſis.* Ridiculum eſſet, ſi non ii hic agri comprehenderentur, quorum

2 *In Topicis.*] *Cap.* V.

3 *Eodem.*] *Cap.* IV.

ad nos pertinet proprietas: ſed illi tantum, quos uſuceperimus. 4 Paulus quoque Jureconſultus *in lib. de Verb. ſignif.* ſic ait: *Interdum proprietatem verbum poſſeſſionis ſignificat, ſicut in eo, qui poſſeſſiones legaſſet, reſponſum eſt.* Illud quoque addit Alciatus, *ridiculum fuiſſe Vallam, qui Jureconſultum increpet, muſca plane, quod dicitur, elephantum.* Non negarim ſummum virum fuiſſe Modeſtinum, ſed Latinae linguae peritiam in illo non minorem, quam in hoc fuiſſe, pro certo habeo. Nec aſſerere dubitabo, plus profuiſſe Latinae linguae Vallam, quam Juris Civilis ſcientiae Modeſtinum. Proinde non muſca elephantum maximam beſtiam provocavit, ſed ſummus a maximo viro diſſentit: alioqui cum muſcam, ubi in faciem involat, facile abigamus, ita muſca eſt Valla, ut cum eo non admodum libenter congrediatur Alciatus, illius, quandoque rei difficultatem attingit, rationibus nihil aliud quam Jureconſultorum majeſtatem opponens. Recte hic omnia Valla. Nec enim *agri* appellatione et domum, et alia habitationi neceſſaria contineri dubitandum eſt. Terentius *in Eunucho* V. 6. 1.

Ex meo propinquo rure hoc capio commodi,
Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit:
Ubi ſatietas coepit fieri, commuto locum.

Quod autem *ager fundum*, juxta Vallae ſententiam, *contineat*, idem Terentius oſtendit *in Heautontimorumeno*, I. 1. 11. cum ait:

Agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii majoris nemo habet.

Et mox *Ibid. vers.* 15.

Nunquam tam mane egredior, neque tam veſperi
Domum revertor, quin te in fundo conſpicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre.

Neque tamen, ſi ager plerunque plus quam fundus continet, idcirco ſingula prata, ſingulae vineae, ſinguli horti, ſingula pomaria, ſingula ſalicta, ſinguli ſemper erunt fundi: cum fundus non unicum tantum, ſed et multa prata aliquando contineat. Hinc Varro *lib.* I. *de Re Ruſt. cap.* 21. *Si prata ſint in fundo, neque pecus dominus habeat, danda opera, ut pabulo vendito alienum pecus in ſuo fundo paſcat, et ſtabulet.* Et paulo poſt *Ibid. cap* 22. quaſi fundi modum velit definire, ſic ait: *Quae naſci in fundo ac fieri a domeſticis poterunt, eorum ne quid ematur, iſta fere ſunt quae ex viminibus, et materia ruſtica fiunt: ut corbes, fiſcinae, tribula, mallei. et raſtelli. Sic quae fiunt de cannabi, lino, junco, palma, ſcirpo: ut funes, reſtes,*

4 *Paulus.*] *l.* 78. *D. de V. S.*

reſtes, tegetes. Significat etiam *ager* alicujus *urbis territorium*, et omnia, quae in eo ſunt complectitur, ut cum agrum Campanum aut Latinatem dicimus Cicero *pro Aulo Cecinna cap.* IV. *Huic Ceſenniae fundum in agro Tarquinienſi vendit temporibus illis difficillimis ſolutionis.* Capitur et quandoque pro eo *in quo aliquid agere* poſſis, ut a Varrone deducitur, licet ei refragetur Quintilianus *lib.* I. *Inſt. Or. cap.* 6. Cicero *Epiſtol. ad Atticum lib.* XII. *Ep.* 27. *Villula ſordida, et valde puſilla,* [5] *nihil agri ad ullam rem, loci ſatis, nihil ad eam rem quam quaero. Arvum* porro quamvis id proprie ſignificet, *quod ſementi datur*, a Poëtis tamen in latiſſima ſignificatione ponitur. Virgilius *lib.* III. *Aen. vers.* 496.

Arva neque Auſoniae ſemper cedentia retro
Quaerenda.

Idem in *Georgicis*, *lib.* IV. *vers.* 518.

Arvaque Riphaeis nunquam viduata pruinis.

Addamus, ſubdit Valla, *ad haec aliquid ad hoc fundum: quod an a fundo fundas, an potius fundo a fundum, ſive a fundus veniat,* [6] *ambigi poteſt.* Sciendum eſt porro *fundare* per tranſlationem non eſſe, ut inquit Valla, frequentiſſimum, ſed apud Poëtas tamen et Oratores nonnunquam inveniri. Cicero *in Paradox.* I. 3. *Quaero enim a vobis, num ullam cogitationem habuiſſe videantur ii, qui hanc Rempublicam tam praeclare fundatam nobis reliquerunt? Pro Domo* vero *ſua ad Pontifices Cap.* XXXVI. ne *fundatiſſimam* quidem familiam abhorruit: *Deflevi*, inquit, *conjugis miſerae diſſidium, liberorum chariſſimorum ſolitudinem, fratris abſentis amantiſſimi atque optimi caſum, ſubitas fundatiſſimae familiae ruinas.* Ovidius *lib.* IV. *de Ponto El.* III. *vers.* 5. remotiori tranſlatione uſus eſt, quum ait:

Dum mea puppis erat valida fundata carina.

Idem et *opes bene fundatas*, Ciceronem credo imitatus, appellat *lib.* XIV. *Metamorph. v.* 583.

Cum bene fundatis opibus creſcentis Juli,

E 5 Tem-

5 *Nihil agri.*] Etſi non eſt, quod quiſquam de hac ſignificatione vocis ager magnopere cum Florido contendat, tamen hic locus propter varietatem lectionis eum ad hanc probandam non juvat.

6 *Ambigi poteſt.*] Quae dehinc ſequuntur apud Vallam uſque ad verba: *Neque vero ſicut reperitur fundus et fundum:* ea omnia iiſdem verbis a Florido huc transſcripta erant, quae non exiſtimavi hic repetenda.

Tempeſtivus erat caelo Tirynthius heros.

Virgilius *urbem legibus fundare* uſurpavit: de Numa enim in VI *Aen. vers* 811. ita canit:

Noſco crines incanaque menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundabit.

Fundare etiam proprie poſitum apud Maronem ſaepe invenitur, licet in verſibus, quos ex XI. *Aen.* citavit Valla non *fundabat*, ſed *condebat*, legatur: quo in loco nec Vallam reprehendo, quippe in depravata incidit exemplaria. Virgilius *lib.* IV. *Aen. vers.* 260.

Aeneam fundantem arces, et tecta novantem
Conſpicit.

Et *lib.* V. *vers.* 759.

Tunc vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliae.

Et *lib.* VII. *vers.* 409.

Quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis.

Et *eod. lib. vers.* 678.

Nec Praeneſtinae fundator defuit urbis
Caeculus.

In VIII. *vers.* 478 quoque:

Nec procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agillinae ſedes

Idem *fundamenta locare* in eodem ſignificatu uſus eſt, ait enim *lib.* I. *Aen. vers.* 427.

Hic alta theatris
Fundamenta locant alii.

Et *lib.* IV. *vers.* 265.

Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas.

Atqui et *fundamenta facere* apud Catonem eſt frequentiſſimum, cujus *de Re Ruſt. Cap.* XV. haec ſunt verba: *Si ſeſquipedalem parietem dominus voluerit, fundamenta faciat.* Et paulo inferius *Cap.* XVIII. *Inter parietes arbores ubi ſtatues, fundamenta bona facito.* *Fundamen* quoque apud Poëtas plerunque legitur. Virgilius *lib.* IV. *Georgic. verſ.* 161.

Prima favis ponunt fundamina.

Ovidius *lib.* V. *Metamorph. verſ.* 361.

Ambibat Siculae cautus fundamina terrae.

Fundamentare, quod ſciam, apud bonos autores non eſt in uſu. *Fundare* autem *navem*, quamvis aliter cenſeat Valla, aliquando apud Poëtas obſervatur. Plautus in *Milite* III. 3 41.

Nam

Nam mi patrone haec cogitato:
ubi probus eſt architectus,
Bene liniatam ſi ſemel carinam
collocarit,
Facile eſſe navem facere, ubi
fundata et conſtituta eſt.
Nam hic carina ſatis et fundata
et conſtituta eſt.

Alio modo *lib.* VI. *Aen. verſ.* 3. ſcripſit Virgilius

Tum dente tenaci
Anchora fundabat naves.

Quid mirum eſt, ſi *navem fundare* dicimus, cum etiam *aedificare* per tranſlationem apud optimos autores ſit in uſu? Cicero in *Bruto Cap.* LIII. *At vero, ut contra Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in littore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eamque rem aedificare navem concupiviſſet, exorſus eſt*, et quae ſequuntur. Caeſar *tertio Commentario de Bello Gallico cap.* 9. *Quibus de rebus Caeſar a Craſſo certior factus, quod ille aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia inſtitui, nautas gubernatoreſque comparari jubet.* Et in V. *cap.* 1. *Legatis imperat, quos legionibus praefecerat, ut quam plurimas poſſent hyeme naves aedificandas, vetereſque reficiendas curarent.*

DEFENSOR

AD CAP. XLI.

Hoc Capite Valla Juriſconſultos in *Agri*, *Fundi*, *Loci*, *Villae*, *Praedii*, *Poſſeſſionis*, *Arvi* denique [1] expoſitione reprehendere conatur, atque

[1] *Expoſitione.*] Non in horum omnium expoſitione Juriſconſultos reprehendit Valla: nam *loci* ſignificationem plane praeterit; *arvi* autem, de quo nec Juriſconſulti quidquam dicunt, vix uno verbo attingit. Praecipua capita reprehenſionis Vallae haec ſunt. Primum, diſſentire inter ſe Ulpianum et Florentinum, quorum ille *fundum locum ſine villa*, hic *agrum cum aedificio eſſe dicat*: deinde, ridicule Modeſtinum, vel Jabolenum potius, loqui de *poſſeſſione* tamquam de *actione poſſidendi*, ſive *qualitate*, quam conſiderare debuerit ut *ſubſtantiam*: tum, non recte ab Ulpiano et Florentino *agrum* definiri *locum ſine villa*, quod ex aliorum ſcriptorum teſtimoniis

atque etiam Florentinum Ulpiano contrarium oſtendere. Cui ut facilius reſpondeam, ſingulorum horum verborum notationes diligenter excutiendas cenſeo. Hoc enim facto quiſquis ejus reprehenſiones poſtea legerit, eas per ſe diluet. *Ager* igitur, ut Varro [2] *lib.* IV. *de Ling. Lat.* voluit, *dictus eſt ab agendo: In quam terram* ſcilicet *quid agebant*, *vel unde quid agebant fructus cauſſa.* Quam etymologiam licet M. Fabius *lib.* I. *cap.* 6. reprehendat, quod a Graeco ductum ſit vocabulum *ἀγρὸς*, unde ſit *ἄγροικος*, agreſtis: videamus tamen, ne Graecum illud *ἀπὸ τοῦ ἄγειν καὶ ἄγεσθαι* (quod eſt *ducere*, *vehere*, ſicut et noſtrum *agere*) deductum videri poſſit. Ut ut ſit, conſuetudo obtinuit, ut *ager* [3] proprie diceretur, *in quo quid fructuum cauſſa ageretur*, id eſt, terra cole-

moniis conſtet etiam *villam agro contineri*: poſtremo, inter Juriſconſultos etiam controverſiam eſſe de *praedio* His ita reſpondet Defenſor, ut ſimul adſerat explicationes legum, quas vel contrarias inter ſe eſſe, vel ridiculas putabat Valla: in quibus exponendis an ubique rem acu tetigerit, non eſt meum judicare.]

2 *Lib.* IV.] *pag.* 10 Sic quoque Donatus ad hoc *Terentii Adelph.* III. 4. 38. *jamdudum aliquid ruri agere arbitror*: *Agere*, inquit, *proprie dixit: nam ab agendo ager dictus eſt, quod in eo multa agenda ſunt.*

3 *Proprie.*] *Ager* frequentiſſime quidem denotat *agrum arvum*, ſive frumentarium, ut vel phraſis, *agrum arare*, docet; ſed tamen etiam de aliis partibus fundi, ſive agri, in quibus *quid agitur fructuum cauſa*, dicitur. Iſidorus *lib.* XVI *cap.* 13. *Omnis ager, ut Varro docet, quadrifariam dividitur, aut enim arvus eſt ager, id eſt, ſationalis: aut conſitus, id eſt aptus arboribus: aut paſcuus, qui herbis tantum et animalibus vacat: aut florens, quod ſunt horti apibus congruentes et flori-*

coleretur. Quo pertinet Jaboleni definitio: *Agrum eſſe ſpeciem fundi ad hominis uſum comparati l. quaeſtio* 115. *D. de Verb. ſign.* quodque tam Ulpianus, quam Florentinus *agrum locum ſine villa, vel ſine aedificio* deſcripſerunt *in l. ager.* 27. *et l. fundi.* 211. *D. eod.* quia videlicet non in villis et aedificiis ruſticis, ſed apertis campis terra coleretur. Unde 4 *ager Campanus, Puteolanus, Nolanus*, ſunt aperta ſpatia

floribus. Atque hac ſignificatione ab Ulpiano et Florentino *agrum* definiri *locum ſine villa*, ſi quis, quod Defenſori placet, Vallae reſpondeat, non habebit, quod reponat. Nam quemadmodum, ut ille de alia hujus vocis ſignificatione agens ait, nihil prohibet agrum eſſe cum villa; ita, ſi hac ſignificatione accipias, nec quidquam obeſt, quo minus idem ſit ſine villa. Nec tamen adfirmaverim ita exponendas eſſe *dd. ll.* cum alio fere ab Interpretibus videam referri verba Juriſconſultorum: ſed ad refutandum Vallam, qui ſibi non de apicibus Juris reſponderi, ſed ſignificationes vocum ex aliis ſcriptoribus oſtendi poſtulat, haec, quae dicta ſunt, ſufficere arbitror.

4 *Ager Campanus.*] Hoc non bene adfert, ut oſtendat *agrum* dici *locum ſine villa*: nam *ager Campanus, Puteolanus*, cet. eſt, quod *territorium* dicitur, ut recte dicit Floridus, quo multi *agri*, ſive *fundi* ſingulorum continentur. De quo eſt locus Ciceron. III. *Agrar.* 2. *Sed ita latum eſt, ut melior tui ſoceri fundus Irpinus ſit, ſive ager Irpinus (totum enim poſſidet) quam meus paternus avituſque fundus Arpinas.* Eſt praeterea *ager* ſaepe idem quod *fundus*, in quo ſunt villae, arva, paſcua, oliveta, vineta, ſilvae, arundineta, et ſimilia. Varro *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 11. *Ager, quod videbatur pecudum ac pecuniae eſſe fundamentum, fundus dictus.* Horatius *lib.* I. *Epiſt.* 16. 1.

> *Ne percонteris fundus meus, optime Quinti,*
> *Arvo paſcat herum, an baccis opulentet olivae,*
> *Pomiſne, et pratis, an amicta vitibus ulmo.*

quem hic *fundum*, mox *agrum* vocat *verſ.* 4.

Scri-

tia et planicies illae, terrae colendae idoneae. Et quanquam *in agro*, vel *in agris eſſe* dicatur, pro *ruri eſſe*, et opponatur ei, quod eſt *eſſe in urbe*: tamen ſciendum eſt hanc appellationem a majori parte ductam eſſe, et propria locutione *agrum eſſe locum ſine aedificio, qui fructuum cauſſa colatur*. *Fundus* vel a *fundo*, *fundis*, (*quod multa quotannis fundat, et ſit pecuniae pecudumque fundamentum* 5 ex Varrone et Servio) vel a *fundum* potius dicitur, quaſi quod fundo, i. e. imo cohaereat. Hinc Jabolenus *fundum* finiit, *quicquid ſolo tenetur d. l. quaeſtio.* Et antiquitus *fundus* locum ruſticum ſignificabat, in quo et ager eſſet, et villa: ut integrum

Scribetur tibi forma loquaciter, et ſitus agri.

Sic et Quintilian. *Declam.* XIII. Terent. *Heautont.* I. 1. *verſ.* 2. II. 16. 94. contra quam ſentit Floridus, et Rei Ruſticae ſcriptores multis locis promiſcue *agrum* et *fundum* dicunt. Unde intelligi poteſt, falſum eſſe, quod hic dictat Laurentius, *fundum minus quiddam eſſe, quam agrum, et agro contineri:* quem non de territorio loqui, qua ratione ſententiam illius tuetur Brechaeus *ad. l.* 115. *D. de V. S.* ex eo apparet, quod eam confirmat teſtimonio Quintiliani e *Declam.* XIII. ubi de agro pauperis ac divitis, non de territorio ſermo eſt. Quod autem idem Valla porro ſcribit, *ſingula prata, ſingulas vineas*, et quae ſunt plura hujuſmodi in agro, *eſſe ſingulos fundos*, hoc quoque parum verum eſſe, etiam ipſe Floridus, etſi praefatus hic omnia recte dici a Valla, agnoſcere cogitur. Et ſane melius hoc de *agro*, quam de *fundo*, dixiſſet: neque enim fundi tam varia eſt, quam agri, ſignificatio; nec quemadmodum *agrum arvum, paſcuum, conſitum*, ſic etiam *fundum* his adjectis dicimus.

5 *Ex Varrone.*] *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 11. Servii locus eſt *in* II. *Georgic.* 468. alias etymologias vid. apud eos, qui de his ſcripſerunt.

grum aliquid eſſet colendae terrae deſtinatum: et quia ſatis idonee terra coli non poſſet, niſi et ager eſſet qui coleretur, et villa, in quam coloni, ſervi, fructus, et inſtrumenta ruſtica reciperentur, *fundus* ex utroque conſtaret *l. ſi fundum.* 81. §. *qui fundum.* 3. *D. de Legat.* 1. *l. ſi cui.* 9. *D. de Servitut. l. quis ſit fugitivus.* 17. §. *idem Caelius.* 8. *D. de Aedil. Edict.* Eoque pertinet, quod Florentinus in *d. l. fundi.* 211. *in fin. de V. S.* ait, *agrum cum aedificio fundum* dici, et in *princ. d. l. fundi. fundi appellatione omne aedificium et omnem agrum contineri*: quod [6] non diviſe, ſed conjuncte accipiendum eſt. Idque etiam confirmatur ex *d. l. locus* 60. *D. de V. S.* ubi dicitur *fundus eſſe integrum aliquid*: idque conſtare ex agro et villa ſubindicat, cum locum, quem fundo opponit, ſine villa intelligi dicit. Huc pertinet quod *villa fundi acceſſio* dicitur *l. fundi* 8. *D. Quib. mod. uſusfr. amitt.* Et *pars fundi l. ſi ita teſtamento.* 15. *D. de Inſtr. et inſtrum. leg.* Confirmatur praeterea ex hoc Feſti loco in verbo *ſaltus*: *Saltus*, inquit, *eſt ubi ſylvae et paſtiones ſunt, quarum cauſſa caſae quoque, et ſi qua particula in eo ſaltu paſtorum aut cuſtodum cauſſa aratur, ea res non peremit nomen ſaltus: non magis quam fundi, qui in agro culto et ejus cauſſa habet*

6 *Non diviſe.*] Aliter *h. l.* et pleraſque alias, de quibus hic agit, exponunt Interpretes *ad Titul. de V. S.*

bet aedificium, ſi qua particula in eo habet ſylvam. Hinc nobiles illi Romanorum *fundi, Tuſculanus, Cumanus, Privernas*, non ſolum magnis latifundiis, ſed et magnificis aedificiis, quae Praetoria vocabant, decorati. Sed cum fundi in familiis erciſcundis varie dividerentur, atque etiam ſubdividerentur, aut ex deſtinatione patrisfam. vel culturae commoditate majores minoreſve conſtituerentur, ut in *l. Cajus.* 86. *in fin. D. de Legat.* 2. factum eſt, ut *fundus etiam minima terrae portio* intelligi poſſit: modo integrum aliquid ſit, non ab alio dependens, aut alteri accedens: eoque ventum paulatim, ut ſicuti domus, ita et fundi indefinita, i. e. ſine nomine, vel adjecto, ſtipulatio nulla prorſus judicaretur: quia ſicut tam parva domus dari poſſet, ut ad habitandum inutilis eſſet *l. ſi quis.* 6. §. *plane.* 1. *D. Commun. praed.* ita fundi ſtipulator vel glebam praeſtando liberaretur: quia, ut dixi, quaelibet portio fundi fundus nominari poteſt, ſi hoc conſtituerimus: ut *hic*, et in *l. plane* 34. §. *ult. l. quod in rerum* 24. §. *ſi quiſ.* 2. *D. de Legat.* 1. Hinc jocus ille Ciceronis in Varronem, cum ille (ut in etymis verborum etiam aliunde conquirendis nimius erat) *fundum* a *funda* deduxiſſet, quia ſcilicet tam exiguus fundus dari poſſet ut etiam funda contineretur, in quem Cicero luſit lepidiſſimis his verſibus:

Fun-

Fundum Varro vocat, quem poſſis mittere funda:
Ni lapis exciderit, qua cava funda patet.

Locus a *locando* dicitur, et *eſt*, *in quo quid locari poteſt*: Vel, ut ait [7] Varro, *locus eſt*, *ubi quid collocatum eſſe poteſt*, *ubi quicquam conſiſtit*. Proprie autem pertinet *loci* appellatio ad κατηγορίαν πρός τι, ut ſit *locus* reſpectu *locati*. Quo pertinet, quod ait Ulpianus in *d. l. locus*. *Fundum quidem ſuos fines habere*, *locum vero latere poſſe quatenus determinetur*, *vel definiatur*, pro magnitudine ſcilicet, vel parvitate rei locatae. Senſim enim ad rem ruſticam *loci* appellatio reſtricta eſt, ut pro *agro* acciperetur. Unde Plinius *lib.* XVIII. *cap.* 3. *Locupletes* a veteribus dictos teſtis eſt, quaſi *loci*, *hoc eſt*, *agri plenos*. Hinc etiam apparet, quid a fundo differat. Nam *fundus* eſt aliquid integrum: *locus* autem eſt portio aliqua fundi: cum reſpectu fundi quod integrum quid eſt, locus pars ejus intelligatur *l. locus* 26. *D. de Adquir. poſſeſſ.* Idque manifeſtius apparet in ſervitutibus ruſticorum praediorum conſtituendis, *ut per illum locum ire*, *agere*, *aquam ducere liceat l.* 2. *D. de Servit. ruſt. praed.* aut etiam in [8] Interdicto,

F

7 *Varro.*] *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 8.

8 *Interdicto*] Cujac. refert ad Interdictum. *Unde vi.*

dicto, *Ne quid in loco publico*, ad quod referri debere *d. l. locus*, apparet ex inſcriptione. Praeterea ſi fundum alteri adjunxerit, et acceſſionis loco cedere voluerit paterfamilias, tum qui fundus erat, locus, i. e. portio fundi efficietur. Rurſus vel modicus locus fundus effici poterit, *ſi eum fundi animo habuerimus*, ut inquit Ulp. *in d. l. locus.* Jam quod ad conciliandum Ulpianum cum Florentino pertinet: primum ſciendum eſt in 9 Thuſco Codice et aliis probatioribus legi in *d. l. locus.* 60. *de V. S. Plaerumque ſine villà locum accipimus, non fundum.* Et ſane res ita eſt, *locum* ſaepius pro *agro* vel *agri parte* poni: ut ex *d. l.* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* 3. apparet, itemque ex *l. ſi fundus.* 16. §. *ſi res.* 2. *D. de Pignorib.* ubi *locum* a *vineis* diſtinguit. Deinde etiam ſi de fundo ſenſerit Ulpianus, tamen cum (*plaerumque*) dicat, ſeſe ipſe indicat non tam ad verbi originem aut proprietatem, quam ad vulgi conſuetudinem reſpexiſſe: ut Florentinus verbi notam et propriam ſignificationem ſequutus merito dixerit, *fundi appellationem omne aedificium omnemque agrum continere d. l. fundi.* 211. *de V. S.* Sed cum fundi in multas particulas commodioris culturae gratia ſcinderentur, quarum quaelibet ex deſtinatione patrisfamilias fundus dici

9 *Tuſco.*] Ita etiam eſt in Edd. Gothofr. nec aliter laudant, qui ſcripſerunt *ad Titulum de V. S.* quos quidem viderim. Et hoc ſatis erat adverſus primam reprehenſionem Vallae.

dici poſſet, ut dixi, factum eſt, ut vulgi conſuetudine *fundus* etiam *pro loco ſine villa*, i. e. agro acciperetur. Atque ita conciliandum cum Ulpiano Florentinum judico: licet neque Alciatus ad illos locos, neque quiſquam Interpretum (quem viderim) hanc contrarietatem conciliet, aut obtrectanti Vallae ſatisfaciat. Sed ſcilicet Vallae ignoſcendum eſt, ſi, cum Digeſtorum libros primis tantum labiis guſtaſſet, in iiſque legendis verba tantum, non ſenſum ſectaretur, Prudentium ſententiam non ſit aſſecutus. *Villa*, eodem [10] Varrone authore, eſt domus ruſtica a *vehendo* dicta, quod in eam fructus arvorum vehantur, quaſi *vehilla*: cujus tres ſpecies *urbanae*, *ruſticae* et *fructuariae* tradit Columella *lib.* I. *cap.* 6. Unde illuſtrari poteſt *l. videamus.* 11. §. *ult.* *D.* [11] *Locati.* ubi de villa urbana loquitur. Sed et Idem M. [12] Varro *praedii* etymon *lib.* IV. *de Ling. Lat.* his verbis tradit, *Praedia, item ut praedes, a praeſtando dicta ſunt, quod ea pignori data publicentur, ni mancupes fidem praeſtent.* *Praedis* vero notam Idem [13] *lib.* V. reddit: *Praes dicitur,*

10 *Varrone.*] *Lib.* I. *de Re Ruſt. cap.* 2. et *lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 11.

11 *Locati.*] vid. ibi Budaeum.

12 *Varro.*] *Lib.* IV. *de Ling. Lat. pag.* 11. In Edd. Scaligeri et Gothofr. hic locus aliter legitur, in cujus lectione conſtituenda non convenit inter doctos. v Hotoman. *ad Aſcon. in* I. *Verr.* Salmaſ. *de Mod. Uſur. pag.* 735. Turneb. *in Adverſar.*

13 *Lib.* V.] *Pag.* 59. De hoc quoque Salmas. *l. d.*

tur, qui a magiſtratu interrogatus in publicum ut praeſtet, a quo et cum reſpondet, dicitur Praes. Unde *Praedes* initio dictos mancipum, i. e. [14] publicanorum pro vectigalibus fidejuſſores: ſicut et *compraedes, qui ejuſdem rei populo ſponſores fiebant*, authore Feſto *lib.* III. Paulatim vero, ut [15] Aſconius ſcribit, *praedes* dici coepti ſunt *ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud judicem lis eſt.* A qua fidejuſſorum praeſtandorum moleſtia quia poſſeſſores immobilium Praetoria juriſdictione eximebantur *l. ſciendum. pen. D. Qui ſatiſd. cog.* et quia immobilia quoties praes, i. e. fidejuſſor deerat, pignori dabantur, et vendi poſſent, ni pacta ſervaremus, factum eſt, ut quaecunque *immobilia praedia* dicta ſint. Caeterum quod addit hic Valla, *etiam de praedio, ſicut de fundo, inter Juriſconſultos* [16] *controverſiam eſſe*, ſane quid blateret neſcit. Nulla enim inter eos hac de re controverſia eſt, ſed generaliter *praedia* pro *immobilibus* ponuntur: et ruſtica ab urbanis non loco, ſed materia, ſeparantur *l. urbana* 198. *D. de V. S.* Unde ruſticorum vel urbanorum praediorum

14 *Publicanorum.*] Immo omnium, qui aliquid publice praebendum, faciendum, praeſtandumve conduxerant: non enim ad ſolos fidejuſſores publicanorum reſtringitur. v. Feſt.

15 *Aſconius.*] *In* I. *Verr. cap.* 45. Is tamen *paulatim* illud, quod Defenſor noſter addit, non habet.

16 *Controverſiam.*] Haec eſt quarta accuſatio Vallae, quae, cum nihil ad eam probandam adferat, ita ſatis repellitur.

diorum ſervitutes a loco dominante denominantur, ut *licere altius tollere*, *et officere praetorio vicini*, *vel cloacam habere per vicini domum*, inter ruſticorum praediorum ſervitutes recenſeantur, cum praedio ruſtico debentur *l.* 2. *D. de Servitut. ruſtic. praedior.* Et vice verſa ut *ire agere per aream vicini in domum meam* liceat, ſit urbana ſervitus *l. ſervitutes.* 20. §. *ſi domo.* 2. *D. de Servit. urb. praed.* Reſtat *Poſſeſſionis* verbum, de qua quia Laurentius Modeſtinum ([17] Jabolenum dicere voluit, eſt enim *d. l. quaeſtio.* author Jabolenus, non Modeſtinus) imperite loquutum oſtendere conatur, hunc ejus inſultum reprimendum putavi. *Poſſeſſio*, ut ex Labeone tradit [18] Paulus, dicta eſt *a ſedibus*, *quaſi poſitio*, vel potius *pedis ſeſſio*, quo videlicet pes figeretur, et veſtigium inſiſteret. Et, ut apparet, referri debet ad actum, vel *qualitatem.* Sed paulatim ad *ſubſtantiae* praedicamentum traductum eſt, cum hoc nomine ſignare vellent *immobilia*, quae poſſiderentur: ita tamen ut non proprietatem, ſed ſolum uſum attenderent. At cum proprietatem loci denotare

17 *Jabolenum.*] Potuit etiam in Vallae et aliorum Codicibus haec lex Modeſtino inſcribi: nam praeter Vallam, etiam Janus Junianus Majus *in libro de Priſcorum Proprietate Sermonum*, et Alciatus, et Floridus Modeſtinum illius auctorem faciunt.

18 *Paulus.*] *l.* 1. *princ. D. de Adquir. vel am. poſſeſſ.* In Edd. Gothofr. legitur *a pedibus.* v. de hac voce Grot. *in Flor. Spars. ad d. Tit.* Menag. *Cap.* XXXIX. *Amoen. Jur.* et Etymologicorum auctores.

tare volebant, agri nomine utebantur. Atque id eſt, [19] quod voluit Jabolenus his verbis: *Poſſeſſio ab agro juris proprietate diſtat. Quicquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus. Poſſeſſio ergo uſus, ager proprietas loci eſt.* Pendet autem hoc ab uſu vulgi et loquendi conſuetudine, quam quis melius, quam Jabolenus ipſe noſſe potuit? Neque vero, quae ex adverſo citas, M. Ciceronis et Quintiliani teſtimonia aliam hujus vocis ſignificationem oſtendunt, neque *poſſeſſionem* vice *proprietatis* uſurpant, quod ridiculum eſſet, cum velut adverſa opponantur *poſſeſſio* et *proprietas*: ſed *poſſeſſionis* verbum accipiunt pro *re immobili*, eamque tanquam poſſeſſam conſiderant, non tanquam propriam. Eſt igitur ridiculus ipſe Laurentius, cum in illis

19 *Quod voluit Jabolenus.*] Diſputatio Defenſoris, qua conatur diluere ſecundam accuſationem Vallae, mihi ſatis obſcura videtur. Cujacius, Fornerius, et alii *ad. l.* 115. *D. de Verb. ſignif.* item Briſſonius *lib.* IV. *Select. Antiquit. cap.* 1. ſcribunt, a Javoleno *poſſeſſionem* appellari praedium, cujus poſſeſſio tantum et uſus ad aliquem pertinet, proprietas pertinere non poteſt; cujuſmodi ſunt v. g. praedia tributaria et ſtipendiaria, quorum proprietas erat Populi Rom. uſus eorum, quibus ea fruenda data erant. vid. plura ap. Briſſon. qui hoc cum aliunde, tum ex his verbis Feſti confirmat: *Poſſeſſiones appellantur agri late patentes publici privatique; quia non mancipatione, ſed uſu tenebantur.* Haec conſideraſſe Vallam et Floridum, et quaeſiviſſe, ubi vocabulum *poſſeſſio* ipſum *corpus* rei *ſine proprietate* notare poſſet, ſatius fuerat, quam proterva petulantia, quod Valla facit, Juriſconſultum omnibus deridendum propinare.

lis [20] Ciceronis et Fabii locis *poſſeſſionem proprietatem* interpretavit. Neque enim proprietas ut eſt qualitas, venditur aut aeſtimatur, ſed res ipſa, vel jus in re. Rurſus cum Modeſtini, vel Jaboleni potius, verba ſic accipit, quaſi ille *poſſeſſionem* pro *actione poſſidendi*, vel *qualitate* acceperit, ſenſum ejus ſe non eſſe aſſecutum oſtendit. Nam de *corpore* ſe loqui ſatis indicat his verbis: *Quicquid enim apprehendimus.* Sed cum ait: *Poſſeſſio ergo uſus, ager proprietas loci eſt*, per poſſeſſionem rem poſſeſſam intelligit, ſed quatenus ea utimur: ſicut per agrum rem quae noſtri dominii eſt, et in qua proprietas noſtra eſt: quaſi diceret, *Verbo poſſeſſionis uſus, agri vero vocabulo proprietas demonſtratur.* Diſcat ergo Laurentius Prudentium verba melius expendere, et in eorum lectione diutius immorari. Caeterum *Arvum* ab *arando* dictum eſſe notius eſt, quam ut notari debeat, neque de eo nunc ulla nobis eſt controverſia. Quod ſi, ut fuit reprehendendi cupidus Laurentius, ita

20 *Ciceronis.*] Praeter hos etiam plerique alii probati ſcriptores hac voce pro *rebus immobilibus*, ut ait Defenſor, utuntur, ſed frequentius *poſſeſſiones* plur. num quam *poſſeſſionem* dicunt. ſic *poſſeſſiones Epiroticae*, *Italicae*, *Africanae*, *urbanae*, apud Corn. Nep. *in vita Attici.* Quod autem Noſter porro ait, *poſſeſſiones* apud Ciceronem et Quintilianum eadem ſignificatione debere accipi, qua *poſſeſſionem* dicit Jabolenus, id mihi non magnopere probatur, et magis puto *poſſeſſiones* ab iis, et aliis ſcriptoribus, dici praedia, quorum non uſum ſolum, verum etiam proprietatem quis habet: quae Vallae ſententia eſt.

ita in eo reprehendendo diutius immorari liberet, multos ejus errores in ipſa ejus profeſſione, i. e. Romani ſermonis proprietate, et linguae Latinae notitia, colligere quis poſſet. Verum eum [21] ad Mancinellum remitto, qui hoc quidem loco probat C. Plinii et [22] Nonii Marcelli teſtimonio *punctum* etiam in genere maſculino Latinis dici, quod negavit Laurentius.

21 *Ad Mancinellum.*] Is librum ſub titulo *Limae Vallenſis* conſcripſit, in quo Vallae errores notati erant. De hujus ſcriptis haud ſane benignum eſt judicium Floridi Sabini, cum in hoc libello, quo Vallam defendit, tum *lib.* II. *Subciſiv. lect. cap.* 20. et 21. cui quantum tribuendum ſit, ſcire poterunt, qui Mancinelli ſcripta viderunt.

22 *Nonii.*] In Nonio hoc nondum reperire potui. Plinii locus eſt *lib.* XXIX. *H. N. cap.* 6. *Oculis punctu erutis ajunt viſum reverti.* Eſt etiam apud Apul. *lib.* VII. *Met. p.* 196. Ed. Elmenh. *Spinas punctu venenato viroſas*, et in Phaedr. *lib.* V. *fab.* 3. *Punctum volucris parvulae*, eadem inflexione hanc vocem poni putat Gudius. *Punctus*, de prima figura artis Geometricae dicit Iſidor. *lib.* III. *cap.* 12.

V A L L A

C A P. XLII.

In eoſdem de Novalis.

Novalis, inquit [1] Paulus, *eſt terra proſciſſa, quae anno ceſſat, quae a Graecis ὁ ϗ ἡ νεὸς, ϗ τὸ νέωμα, vocatur.* In quo authoritatem Var-

1 *Paulus.*] Gajus *l.* 30. §. 2, *D. de Verb. ſign. v. ad Defens.*

[2] Varronis ſecutus videtur, dicentis: *Ager reſtibilis, qui reſtituitur ac reſeritur quotannis: contra, qui intermittitur a novando novalis ager*: Et [3] Plin. qui ait: *Novale eſt, quod alternis annis ſeritur.* Idem quoque ſentire videtur Feſtus Pompéjus, qui dicit: *Novalis ager novae relictus ſementi.* Sunt qui volunt *novalem* eſſe arvum tunc primum ad ſementem proſciſſum, quorum eſt Servius, qui [4] inquit: *Dicimus et has novales, et haec novalia. Proprie novales tunc primum arva proſciſſa.* Quod ita ſenſiſſe [5] Virgil. palam eſt in illo verſu: *Impius haec tam culta novalia miles habebit?* Ineptum erat deplorare agrum a barbaris poſſideri, quod non eſſet reſtibilis, ſed quod anno interquieviſſet. Deplorabat igitur *agrum, in quo inſtruendo magnopere laboraſſet, et novitate ipſa praeter caeteros uberiorem*, datum iri in manus alienas, et barbaras, et impias. Quod etiam et ſentit, et declarat *in Milite Mariano* [6] Quintilianus: *Mox ingentibus lacertis humum fodere, ſegnem futuris novalibus eruere ſylvam.* Hieronymus etiam definit in hunc ſenſum, dicens: *Novale eſt ager nunc primum proſciſſus.* Sed Virgil. in ſenſum priorem accipit, cum inquit: *Alter-*

2 *Varronis.*] *Lib.* IV. *de Ling. Lat. C. pag* 11.

3 *Plin.*] *Lib.* XVIII. *cap.* 19. *C.*

4 *Inquit.*] In illud *Virg Georg.* I. *Alternis idem tonſas. C. vers.* 71.

5 *Virgilius.*] *Eclog.* I. *C. v.* 71.

6 *Quintilianus.*] *Declam.* III.

Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.

Ideoque 7 Servius alibi ait: *Novalia, id eſt, nova terra, quae per ſingulos annos renovatur per ſemina.*

7 *Servius.*] In illud *Eclog.* I. *Impius haec tam culta.* C.

ALCIATUS

Ad Cap. XLII.

In *novali* viſus eſt a Paulo diſſentire, dum *terram proſciſſam eſſe, quae anno ceſſet*, Paulus ait: Valla etiam *novale* dici, *arvum nuper et cum magna cura ad culturam redactum.* Sed et id, opinor, non negaſſet Paulus.

FLORIDUS

Ad Cap. XLII.

De *novali* nihil dicam. Quum enim Paulus *novalem, terram proſciſſam, quae anno ceſſet*, eſſe definiviſſet: Valla autem *novalem* eſſe *arvum nunc primum ad ſementem proſciſſum* addiderit: quod et Servius ſenſit, et Virgilius in illo carmine: *Impius haec tam culta novalia miles habebit?* ut forte reprehendi non poſſit Jureconſultus, laudari tamen debet Valla, quod aliud ejus vocis ſignificatum oſtenderit: niſi forte ille Pauli verbis nihil debebat addere.

DE-

DEFENSOR

Ad Cap. XLII.

Quid igitur hic habes [1] quod reprehendas, Laurenti ?cum hanc eandem verbi *Novalis*, ſignificationem confirment Varro, Plinius *lib.* XVIII. *cap.* 19. Feſtus Pompejus, et [2] Servius, vel te ipſo proferente. An te credidiſti Conſultos noſtros docere poſſe, quae propria ſit et genuina Latinae vocis ſignificatio? cum eorum ſit haec aliis interpretari, et in eo plurimum verſentur ac deſudent, ut Legum, Edictorum, contractuum, et teſtamentorum verba nobis exponant, utque inter τὸ ῥητὸν ϗ τὴν διάνοιαν dijudicent. Aut quaſi hi, quos tu citas, authores melius noverint, quid ſit *novale*, vel *novalis*, et quot modis hoc verbum accipi debeat, quam Paulus aut Ulpianus, vel Alfenus aut Calliſtratus. At ut ſcias utramque ſignificationem non fuiſſe Jurecon-

1 *Quod reprehendas.*] Non tam reprehendit Juriſconſultum Valla, quam ad ſignificationem vocabuli *novalis*, quam ille adfert, aliam addit, quod ei licuiſſe, Florido non difficulter largior: tametſi ea, ut recte oſtendit Defenſor, Juriſconſultis ignota non fuit. Quoniam tamen hunc librum *de Notis Auctorum* inſcripſit Valla, viderit ipſe cum Defenſoribus ſuis quomodo in eo *hoc Caput* locum ſuum tueri poſſit.

2 *Servius.*] *In I. Ecl. verſ.* 71. quem locum in extremo *cap.* laudat Valla. Ceterum verſum hunc Virgilii longe aliter, ac Valla, exponit, et Servii ad eum interpretationem rejicit Salmaſius *ad Solin. pag.* 514. Ed. Ultraj. ubi et plura de ſignificatione hujus vocis legi poſſunt.

reconſultis ignotam, aut inuſitatam, Calliſtratus in *l. ult. D. de Termin. mot.* ait poena plectendos eſſe, *qui ex ſylva novale, aut ex arbore arbuſtum* finium obſcurandorum cauſſa fecerint. *Novale* igitur, ſive *novalis terra* (ne te generis diverſitate tutum putes) [3] utrumque ſignificat apud bonos et graves Latinitatis authores, et *terram nunc primum proſciſſam*, ut cum ex ſylva novale fit, a *novo* videlicet, quaſi nova terra, novus ager: et *agrum, qui alternis ſeritur, alternis ceſſat*, a *novando*, quaſi novandarum virium gratia cultura ejus intermittatur, ut in loco Vergilii a te citato, et *in libro* variorum authorum [4] *de Limitibus* ſcriptum eſt: *Novalis ager eſt primum proſciſſus, ſive qui alternis annis vacat, novandarum ſibi virium cauſſa.* Ceterum [5] *novellum*, et [6] *novelletum* longe aliam habet apud Conſultos ſignificationem. Acci-

3 *Utrumque.*] Vid. de utroque hoc genere novalis Cujac. Bud. et alios *ad. d. l.* 30. *de V. S.* add Salmaſ. *l. d. pag.* 510. et *ſeqq.*

4 *De Limitibus.*] *Pag.* 293. Ed. Goes.

5 *Novellum.*] *l.* 8. *D de Fund. dot. Vir in fundo dotali uxoris rogatu olivetum ſucciderat hoc, ut novellum reponeret*, id eſt, novellum olivetum, ut Alber. Gentilis exponit *ad l.* 30. *de V. S.*

6 *Novelletum.*] *l.* 39. *D. de Hered. petit. l.* 6. *D. de Impenſ. in res dot.* Utroque loco dicuntur utiles impenſae eſſe, quae factae ſunt in *novelleta*. Torrent. *ad Sueton. Domit. Cap.* VII. et Brod. x. *Miſcellan.* 15. ſcribunt, *novelletum* eſſe vineam recens inſtitutam, quemadmodum apud Sueton. *l. d. novellare* eſt, novas vineas pangere, et *renovellare veteres vineas*, eas factis ſulcis ſternere, apud Columell. *lib. de Arborib cap.* 6. Idem ſentiunt Alber. Gent. *l. d.* et Broekhuſ. *ad Tibull.* II. *El.* 2. 22.

Accipitur enim pro loco novellis arboribus conſito, ut *olivetum*, *quercetum*, *palmetum* *l. utiles.* 39. *D. de Petit. haered. l.* 8. *D. de Fund. dot.* quod ab iis, qui Commentarios *de Verbis Juris* conſcripſerunt, praetermiſſum, aut aliam in partem acceptum eſſe miror. Porro, quod in hoc Pauli loco *l. ſylva.* 30. §. *novalis.* 2. *D. de Verb. ſign.* verba Graeca immutaris, et pro [7] *νεακὶν* vel [8] *νεατὸν* ſubſtitueris *ὁ καὶ ἡ νεὸς καὶ τὸ νέωμα*, id non tam audaciae tuae, quam ſeculi, quo vixiſti, infelicitati tribuo.

7 Νεακὶν.] Gothofr. *νέακιν*, e Florent. pro quo Cujac. ad *h. l.* *νέασιν* legit e Baſilicis, nec non Salmaſ. *l. d* et Voſſ. *Etymolog.* qui librarios C Graecum pro K accepiſſe dicunt.

8 Νεατὸν.] Bud. *νέατον*, ex antiquo exemplari. Idem cum Alciato et Valla hanc legem Paulo tribuit. Cujac. et Gothofr. Gajo. Pro *terra proſciſſa*, quod e vulgat. adfert Valla, in Florent. eſt *terra praeciſa:* de qua lectione vid. quae diſputant Interpretes *ad h. l.*

V A L L A

Cap. XLIII.

In eoſdem de Liber *et* Volumen.

Si cui, [1] Ulpianus inquit, *centum libri ſunt legati*, *centum volumina ei dabimus*, *non centum*, *quae quis ingenio ſuo metitus ſit*, [2] *quo magis*

1 *Ulpianus.*] *l.* 52. §. 1. *D. de Legat.* 3.

2 *Quo magis.*] *Quae ad libri*, Ed. Col. Steph. Gryph. C. In Gothofr. Edd. *cui ad libri.*

gis ad libri ſcripturam ſufficerent : ut puta cum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computabimus, ſed 3 *univerſum Homeri volumen pro libro accipiendum eſt.* Ulpianus Homeri opus nunc *unum librum*, nunc *quadraginta octo libros* nominat. Nec tamen ait *librum* duo ſignificare, ipſum opus et certam operis partem. Praeterea opus ſive opera Homeri *librum* appellat, et *volumen*, quorum utrumque inauditum eſt. Virgilii *Aeneis* non *liber* eſt, ſed *duodecim libri. Georgica* non ſunt item *liber*, ſed *libri quatuor. Bucolica unus liber* eſt, idemque *unum volumen. Georgica quatuor volumina. Aeneis duodecim.* 4 Ovidius :

> *Sunt mihi mutatae ter quinque volumina formae.*

Sed quid exemplis agimus, cum nuſquam plura afferri poſſint ? At Ulpianus putat etiamſi omnia opera Didymi, quo nemo plura ſcripſit, in unum codicem conglutinarentur, unum tantum debere volumen appellari, quod nemo nec poſſet evolvere, nec ferre vellet. Eſt enim *volumen* vel a *volo*, quod in libris *voluntas* apparet, vel (quod magis ſequerer) a *volvo :* quod

3 *Univerſum.*] [*Hoc unum, Homeri*, Eaed. C. Gothofr. *unum Homeri*, ablato articulo, *hoc.*

4 *Ovidius.*] *Lib.* 1. *Triſt. El.* 1. *C. verſ.* 117.

quod *volvitur*, quales libros hodie Hebraei quoſdam habent, qualeſque in Veteri et Novo Teſtamento lectitamus fuiſſe. Et Romani, qui in *libris arborum*, i. e. corticibus, ſcribebant, quod *libellos* illos, quos ferrent commodius, complicabant, *volumina* forte appellaverunt. Itaque volumina libellis ſimiliora fuere quam libris. Quod ex eo quoque loco apparet, ubi [5] Plinius de libris avunculi loquens ait: *Libri tres in ſex volumina propter amplitudinem diviſi:* quaſi dicat, in *ſex minores libros*, ut ſint *volumina* aliquanto *minora*, quam *libri*. Quod etymologia quoque nonnihil probat, ut oſtendi. Unde adhuc durat verbum, *evolvere libros*, pro eo quod eſt aperire libros lectitandi gratia, quaſi rem [6] complicatam explicare: quemadmodum *revelare* eſt rem velatam detegere: niſi dicamus *evolvi libros* propter numerum paginarum. Accipitur autem nunc *evolvere libros*, ſive autores, pro eo quod eſt *lectitare*. [7] Nec inficias eo *libros* accipi pro *codicibus*, et in ſingulari *librum*, pro *quolibet magno codice*, etiamſi is contineat Iliada et Odyſſeam: ut, *tenet rex manu librum*: et is ſit Homerus: non tamen recte dicas, *tenet librum Homeri*.

5 *Plinius.*] *Lib.* III. *Ep.* 5. *C.*

6 *Complicatam.*] *Complicitam*, Ed. Col. Steph. et Colin: *C.*

7 *Nec inficias.*] Deſiderantur caetera in Ed. Col. et Gryph. *C.*

AL-

ALCIATUS

Ad Cap. XLIII.

Librum interpretatur *partem operis*, ut puta duodecim ſunt libri Aeneidos: *volumen* vero *minus* eſſe *libro* ex Plinii autoritate, qui: *Tres*, inquit, *libri ſunt*, *in ſex volumina propter amplitudinem diviſi*. Et ideo Ulpiani ſententiam confutat, qui: *Si cui centum*, inquit, *libri legati ſunt*, *centum volumina ei dabimus*, *non centum*, *quae quis ingenio ſuo metitus eſt*, ut Homeri XLVIII. Sed ſciendum eſt, non de ſignificatione verbi agere Ulpianum, ſed de mente defuncti: quam nemo eſt tam a naturali ratione abhorrens, qui probaturus non ſit talem eſſe, qualem Ulpianus credidit. Quod ſi in modo loquendi eum Valla reprobat, recte Jureconſultum loquutum aſſero, et quid ſibi vellet neſciviſſe Vallam: ſiquidem ſolebant veteres in *pugillaribus* ſcribere, quos involutos, et duobus incluſos umbilicis manu geſtabant: unde et *enchiridia* Graecis dicuntur, nobis a *pugno pugillares*, et ab *involutione volumina*. Fiebant autem non ſecundum librorum diſtinctionem, ſed ſecundum geſtantis commoditatem, quod ſatis Plinius ipſe oſtendit. Cum igitur Ulpianus non de diviſione librorum ab autore facta legatum illud ex mente teſtatoris intelligeret, ſed ex diviſione, quam teſtator in concinnando, unicoque corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. *libros*, i. e. *unum Homeri volumen*, pro *libro* accipiendos, nimirum *voluminis* voce metaphoricôs uſus, ut ſicut unum corpus in *pugillaribus*, etiam non obſervata autoris in libros diviſione, *volumen* dicitur, ita in *codicibus* cum aſſerculis tabuliſve concinnatis unum corpus etiam *volumen* dicatur, cum nec etymologia repugnet, unica enim *involutione* conſtat. Quod ſi probatur [1] Virgilii [2] Valeriique Maximi loquutio, qui *volumen* in cauda ſerpentis dixerunt, quanto magis probandus eſt Jureconſulti ſermo propter majorem rei affinitatem longe clarior? cum et Cicero *librum* pro *corpore* accepiſſe videatur, *Epiſt. ad Q. Fratr.* [3] *lib.* II. *Sed utros ejus habueris libros* (*duo enim ſunt corpora*) *an utroſque*, *neſcio*.

FLO-

1 *Virgilii.*] *Lib.* II. *Aen. verſ.* 208. et alibi.
2 *Valeriique.*] *Lib.* I. *cap.* 8. ext. 19.
3 *Lib.* II.] *Ep.* 12. (al. 13.)

FLORIDUS

AD CAP. XLIII.

Primum quidem quod non de verbi ſignificatione, ſed de mente teſtatoris egiſſe Ulpianum comminiſcitur Alciatus, non fuerit fortaſſe uſquequaque improbandum. Quod autem eum recte locutum eſſe, et quid ſibi vellet neſciviſſe Vallam aſſerit, longe, tanti viri pace dixero, ipſe fallitur. Ut enim a *volvendo volumen* dicatur (quod quum Vallam docet, poma Alcinoo, Triptolemo autem fruges donat) nonne hac voce in eo ſignificatu uti debemus, in quo a bonis autoribus ſemper poſita invenitur? Erat hic locus, ſi recte Ulpianum loqui cenſet Alciatus, ubi ſcriptorum magis teſtimoniis, quam vel propria, vel J[illegible]conſulti majeſtate inniteretur. Atqui *volumina*, inquir, *non ſecundum librorum diſtinctionem, ſed ſecundum geſtantis commoditatem fieri ſolebant.* Quin potius, ſi hoc modo conſiderentur *volumina*, non commoditas, ſed incommoditas inde maxima proveniet: utputa cum Homeri poëmata in duas partes ſint diviſa, ſi quis *volumen*, quod geſtanti ſit commodum, ex iis facere velit, non *unicum*, ſed ex *ſingulis* fere *libris ſingula* faciet *volumina*, vel potius ex quovis libro, quum pro parte operis ſumitur, vel duo, vel tria; ſi videbitur. Hoc tamen de Moſi Pentateucho non dicerem, quo etiam Hebraei hodie *uno* in *volumine* ſcripto, quamvis *quinque* conſtet *libris*, ita utuntur, ut ſeparatim illi publice non habeantur, nimirum ex antiquo Dei Optimi Maximi praecepto. Quid quod magna volumina non ferme vacant confuſione? Dicendum eſt ergo, *volumen* non ejus magnitudinis, ut duo Homeri opera comprehendat, ſed exiguum, ſicut a Latinis obſervatum videmus, Nam M. Cicero *ad Atticum* ſcribens *lib.* XI. *Ep.* 10. *volumen orationis* appellat: *Quumque ex eo*, inquit, *de me percontaretur, eum ſibi ita dixiſſe narrabat, ſe mihi eſſe inimiciſſimum, volumenque ſibi oſtendiſſe orationis, quam apud Caeſarem contra me eſſet habiturus.* Eadem ratione et Ovidius Metamorphoſin *ter quinque volumina* vocavit. Caeterum quod ſubdit Alciatus Virgilii Valeriique Maximi, qui *volumen* in cauda ſerpentis dixerunt, exemplo Ulpianum eſſe latine locutum: non eſt aliud, quam tranſlationum quantumvis remotarum facultatem Poëtis adimere, a quorum licentia Valerium Maximum non excludo. Nec tamen ho-

rum quiſpiam *volumen* in eo ſignificatu poſuit, in quo Ulpianus, cum *libri* vox non *totum opus*, ſed *partem* comprehendat: quemadmodum et Homeri Iliada *quatuor et viginti libros*, non Homeri *librum* appellamus Cicero *lib.* I. *Familiarium Ep.* 9. *Scripſi*, inquit, *etiam Ariſtotelico more, quemadmodum quidem volui, tres libros in diſputatione ac dialogo de Oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles, quos jampridem ad te miſiſſem, ſi eſſe edendos putaſſem.* Non *librum* de Oratore, ſed *tres libros* vocat Cicero. Idem *ad Q. Fratrem lib.* III. *Ep.* 5. *Sermo autem in novem et dies et libros diſtributus de optimo ſtatu civitatis, et de optimo cive.* Alii itidem autores ſua ſcripta in *libros* diviſerunt. Propertius *lib.* IV. *El.* 1. *verſ.* 63. *Ut noſtris tumefacta ſuperbiat Umbria libris.* Denique quod M. Tullii *ad Q. Fratrem* ſcribentis teſtimonio *librum* pro *toto opere* aliquando capi Alciatus oſtendere laborat, decipitur ſane. Ciceronis enim locus contra Jureconſultum commodiſſime retorquetur, ait enim: *Calliſthenis quidem vulgatum et notum negocium, quemadmodum Graeci aliquot locuti ſunt. Secutus ille capitalis, creber, acutus, brevis, pene puſillus Thucydides. Sed utros ejus habueris libros (duo enim ſunt corpora) an utroſque, neſcio.* Non *librum* vocavit Thucydidis opera M. Tullius, ſed *libros*, quandoquidem ſi librum ea appellaſſet, ita ſcripſiſſet: *Sed utrum ejus habueris librum, an utrumque, neſcio.* Quod nemo vel prima Grammaticorum rudimenta tenens ignorat. Ita *Ciceronis*, aut *Livii libros* recte dicimus, *Livii*, aut *Ciceronis* librum, niſi unicus ille eſſet, non item. Abſolute certe *librum* (prout ultimo loco ſentit Valla) pro *quolibet magno codice* etiamſi Iliada, Odyſſeamque contineat, ſic Latine dicemus, ut autoris nomen ſupprimamus. *Librum* namque *Homeri* ſi vel Odyſſeam, vel Iliada, vel utrumque opus contineat, prave dicturi, non tamen errabimus, ſi regem aut alium quempiam *librum manu tenere* dixerimus, iſque ſit aut Ovidii Metamorphoſis, aut Virgilii Aeneis. Sicque in IV. *Verrin. cap.* 35. ſcripſit Cicero: *Erat Steſichori poëtae ſtatua ſenilis, incurva, cum libro, ſummo, ut putant, artificio facta.* Et Horatius *lib.* I. *Epiſt.* 2. *verſ.* 35.

- - - - - - Et ni
Poſces ante diem librum cum lumine.

Et Juvenalis *Sat.* III. *v.* 41.

- - - - - - Librum
Si malus eſt nequeo laudare.

Varro *lib.* I. *de Re Ruſt. cap.* 1. Magonis Carthaginenſis de eadem re opus *duodetriginta libros* appellat: *Hos*, inquit, *nobilitate Mago Carthaginenſis praeter-*

praeteriit Poenica lingua, *quod res diſperſas comprehendit libris duodetriginta*. At Plinius *lib.* XVIII. *N. H. cap.* 3. idem opus *duodetriginta volumina* vocat. Eos enim recenſens, qui *de Agricultura* ſcripſerunt, ſic ait: *Duces Xenophon*, *et Poenus etiam Mago*, *cui quidem tantum honorem ſenatus noſter habuit Carthagine capta*, *ut cum regulis Africae bibliothecas donaret*, *unius ejus duodetriginta volumina cenſeret in Latinam linguam transferenda*. Quid mirum, cum Varro *eodem loco* abſque aliquo diſcrimine *libros* et *volumina* appellet? *Quos Caſſius Dionyſius Uticenſis*, ait, *vertit libris viginti Graeca lingua*, *et Sextilio Praetori miſit*, *in quae volumina de Graecis libris eorum*, *quos dixi*, *adjecit non pauca*. Flavius tamen Vopiſcus ſatis indocte Cornelii Taciti Hiſtoriam Auguſtam *librum* appellat *in Taciti* Imperatoris *vita cap.* X. haec ſcribens: *Cornelium Tacitum ſcriptorem Hiſtoriae Auguſtae*, *quod parentem ſuum eundem diceret*, *in omnibus bibliothecis collocari juſſit*: *et ne lectorum incuria deperiret*, *librum per ſingulos annos decies ſcribi publicitus in ejus archivis juſſit*, *et in bibliothecis poni*. Sed idem [1] in Probi vita magis ſe de rerum geſtarum veritate, quam Latinae linguae proprietate ſollicitum fuiſſe affirmat. An igitur ſciverit quid ſibi vellet Laurentius Valla, aliis judicandum relinquo. Jureconſultum certe parum Latine locutum pro certo habeo, niſi aliis mecum vel rationibus, vel veterum teſtimoniis agatur.

1 *In Probi vita.*] Videtur reſpicere ad ea, quae leguntur *Cap.* I. *Neque ego nunc facultatem eloquentiamque polliceor*, *ſed res geſtas*, *quas perire non patior*, et quae in eamdem ſententiam dicit *Cap.* II. *Illud tantum conteſtatum volo*, *me et rem ſcripſiſſe*, *quam ſi quis voluerit honeſtius*, *eloquio celſiore*] *demonſtret*. Scimus Vopiſcum non numerari inter optimos linguae Latinae auctores. Nec tamen debebat Floridus pro *eloquentia*, quam ille ſibi deeſſe ſcribit, ſubſtituere *proprietatem linguae Latinae*. Nam poteſt etiam, qui eloquens non eſt, proprietatem ſermonis in loquendo ſervare. Sed hoc facit cauſae ſuae ſerviens ſcilicet.

DEFENSOR

Ad Cap. XLIII.

Sed nec hoc mirari debes, Ulpianum opus Homeri [1] nunc *unum librum*, nunc *quadraginta*

1 *Nunc unum librum.*] Quae hic de voluntate teſtatoris dicuntur, non magnopere adverſantur Cenſoribus Juriſconſulti. Nam hi de uſu linguae Latinae, non de voluntate teſtatoris diſputant, et non latine loqui Ulpianum contendunt, qui opus Homeri nunc *unum librum* (dabimus hoc illis, etſi Juriſconſultus non *librum*, ſed *volumen Homeri* dicit) nunc XLVIII. *libros* nominet, quique idem opus et *librum*, et *volumen* appellet: quorum utrumque conſuetudini Latine loquentium repugnare putant, et ſibi prolatis aliorum ſcriptorum teſtimoniis probari poſtulant. Quod quoniam Defenſori praetermittendum viſum fuit, exiſtimavi mihi auctoritates quaſdam veterum in medium proferendas, quae Ulpianum latine locutum eſſe, quod illi negant, evincant. Ac primum quidem opus in plures libros diviſum recte *librum* et *libros* dici, docet Cicero *lib.* XIII. *ad Attic. ep.* 32. *Dicaearchi* περὶ ψυχῆς *utroſque velim mittas, et* καταβάσεως. τριπολιτικὸν *non invenio. tris eos libros maxime nunc vellem.* Dicaearchus duos ſermones περὶ ψυχῆς conſcripſerat, utrumque libris tribus, ut ad eum locum Ciceronis oſtendunt docti, diſtinctum, ejuſdemque opus περὶ τῆς ἐις Τροφωνίου καταβάσεως duos minimum habebat, nam primum laudat Athenaeus *lib.* XIV. *c.* 11. τριπολιτικὸς autem, quam Orationem fuiſſe cenſet Meurſ. *in Biblioth. Graec.* uno abſolvebatur: quae omnia opera cum *tres libros* vocat Cicero, apertum eſt eum unumquodque eorum *unum librum* appellaſſe: quemadmodum *eod. lib. Ep.* 33. ſcribens *Dicaearchi librum accepi, et* καταβάσεως *exſpecto*, opus περὶ ψυχῆς *librum* dicit, ut quidem Corrad. Manut. et Lamb. putant, quorum etiam primus *ad. d.*

ep.

ep. 32. Ulpianum eodem modo, quo Ciceronem locutum norat. Rurſus Cicero *lib.* XV. *ad Attic. ep.* 27. *Librum tibi celeriter mittam de gloria*, et XVI. 6. *De gloria librum ad te miſi:* et II. *de Offic.* 9. *Nunc dicamus de gloria: quamquam ea quoque de re duo ſunt noſtri libri:* quos poſtremo loco *duos libros*, eos, ſi Manutium et Corradum ſequimur, prioribus *librum* nominat. Sed adverſus hoc fortaſſis eſt, quod regeri poſſit. Clarior in eam ſententiam eſt locus A. Gellii *lib.* III. *Noct. Att. cap.* 17. *Timon amarulentus librum maledicentiſſimum conſcripſit, qui* Σίλλος (*vel* Σίλλοι potius, ut cenſet Menag. *ad Diog. Laërt. Philol. lib.* VIII. 85.) *inſcribitur.* At hic *liber* Timonis in *tres libros* tributus erat, ut conſtat e Laërtio *in Timone*, Suida v. Τίμων Φλιάσιος, et Athenaeo. Sic et Columella *unum opus* modo *librum*, modo *duo volumina*, ſive *libros* (nam in opere in plures partes diviſo haec eadem ſunt, etiam Valla et Florido concedentibus) vocat, *lib.* I. *de Re Ruſt. cap.* I. *Duo volumina ſimilium praeceptorum de vineis Julius Graecinus poſteritati tradenda curavit*, et *lib* IV. *cap.* 3. *Idem Graecinus declarat eo libro, quem de vineis ſcripſit.* Et qui Ciceroni I. *de Divinat.* 3. ſunt *duo libri* Chryſippi de Divinatione, hi *libri* nomine veniunt apud *Lactant.* I. *Divin. Inſtit.* 6. *Chryſippus in eo libro, quem de divinatione compoſuit.* Ac denique ipſi adverſarii fatentur *codicem* quantumvis *magnum*, etiamſi Iliada et Odyſſeam contineat, recte dici *librum*. Nam quod iidem ad extremum hoc adſerunt, etſi opus Homeri recte dicatur *liber*, tamen non Latine locuturum, qui addito nomine auctoris *librum Homeri* dicar, id, mea quidem ſententia, perquam leve eſt. Nam ſi Cicero ſine vitio dixit, *mittere*, et *accipere librum Dicaearchi*, non poteſt ulla probabilis ratio dari, cur non aeque liceat Latine dicere, *tenere manu librum Homeri*: nam et Dicaearchi liber itidem in plures libros, ut dixi, diviſus erat, haud ſecus atque opus Homeri. Jam vero opus in plures partes libroſve tributum et *librum*, et *volumen* appellari, quod ſecundo loco reprehendunt, ne hoc quidem adeo inauditum eſt, atque illi putant. Nam ſi hoc de omnibus in univerſum, atque adeo cujuſcunque magnitudinis operibus intelligunt, falli eos e Cornelio Nepote oſtendi poteſt, qui *Opus* ſuum *de Vitis Excellentium Imperatorum*, cujus utique plures ſunt partes, ſine diſcrimine *librum* et *volumen* appellat in *Praefat.* his verbis: *Sed plura perſequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum feſtinatio, ut ea explicem quae exorſus ſum. Quare ad propoſitum veniemus, et in hoc exponemus libro Vitas Excellentium Imperatorum.* Sin

ginta octo libros nominare in *l. librorum.* 52. §. 1. *D. de Legat.* 3. Nam cum *quadraginta octo libros*

autem hoc volunt, *magnum* aliquod *opus*, v. g. Homeri, etiamſi recte *liber* dicatur, tamen non recte *volumen* vocari; quae ſententia eorum eſſe videtur, eo quod *volumina* exigua eſſe, et minora, quam libros, ſcribunt; etiam in eo parum recte ſentiunt. Sane quidem credibile eſt, quod diſputat Salmas. *Cap.* x. *de Modo Vſur. p.* 412. eos, qui magna opera ſcribebant, ſaepe quot partes ac ſectiones eorum deſtinabant, in totidem quoque *volumina*, ſive *libros* ea deſcripſiſſe; unde frequenter ejuſdem operis ſingulae partes *libri* et *volumina* ſine diſcrimine vocantur, ut in Varronis et Plinii locis a Florido laudatis: neque tamen ideo verum eſt, *opus magnum*, cujus plures erant partes, librive, *volumen* dictum non fuiſſe, aut in *uno volumine* ſcribi non potuiſſe. Hoc intelligi poteſt e Plinio *lib.* III. *H. N. cap.* 5. *Theophraſtus Circejorum inſulae menſuram poſuit ſtadia octoginta in eo volumine, quod ſcripſit Nicodoro Athenienſium Magiſtratui.* Nam *volumen* illud Theophraſti eſt *Opus de Hiſtoria Plantarum* in decem libros diſpertitum; cujus *lib.* V. *cap.* 9. ea, quae hic refert Plinius, leguntur. Idem probat locus Suetonii *de Illuſtr. Grammat. Cap.* II. *Vt C. Octavius Lampadio Naevii Punicum bellum: quod unico volumine et continenti ſcriptura expoſitum diviſit in ſeptem libros:* quo loco Juriſconſultum adverſus Vallam recte defendit) Scip. Gentilis II. *Parerg.* 15. Neque enim integrum opus Naevii ex eo tempore, quo in *ſeptem libros* diviſum fuit, *unico volumine* contineri poſſe deſiit, vel *voluminis* appellationem ea re amiſiſſe dici poteſt. Idemque Scipio *ibidem* obſervat, etiam a Macrobio *lib.* I. *in Somn. Scip. cap.* 1. *decem libros* Platonis de Republica *volumen* vocari, et a Santra apud Nonium v. *ſeptemfariam*, *unum volumen ſeptemfariam diviſum* dici. Nec tam incredibile videri debet reprehenſoribus Juriſconſulti *totum opus* Homeri in *uno volumine* potuiſſe ſcribi, cum Cicero, Plinio *lib.* VII. *cap.* 21. et Solino *Cap.* VI. referentibus, tradiderit, *Iliada Homeri omnem ita ſubtiliter in membranis fuiſſe ſcriptam, ut teſta nucis clauderetur*, et Cedrenus ac Zonaras narrent, *in bibliotheca Conſtantinopolitana fuiſſe draconis inteſtinum* CXX. *pedum, in quo Ilias et Odyſſea aureis literis ſcriptae fuerint, una cum hiſtoria rerum ab heroibus geſtarum:* quae ex his Scriptoribus *lib.* II. *Bibl. Graec. cap.* 6. *n.* 17. retulit Clar. Fabricius.

octo libros dicit, ex [2] ipſius Homeri ſenſu loquitur, qui ita opus ſuum ingenio ſuo metitus eſt, et ex vulgari hominum ſermone, qui hanc authoris partitionem ſequuntur. At cum *unum librum* debere intelligi dicit, [3] ad mentem et voluntatem teſtatoris reſpexit, qui cum *centum libros* legat, non ad hanc authorum partitionem ſe refert, ſed centum ex iis, quos apud ſe, vel in bibliotheca habet, intelligit, compactos ſcilicet in unum: ut in legato centum librorum *libri* pro *voluminibus* habeantur. Itaque non tibi reprehendendus, ſed laudandus potius fuit Ulpianus, qui tam ingenioſe mentem teſtatoris, quae unica in legatis dominatur, ex legati genere et uſu loquendi detexerit. Simulque illud obſervandum, veteres [4] in *libris*, i. e. *corticibus arborum*, ingenii ſui monumenta deſcripſiſſe. Unde et *delibrare* arbores dicitur, quaſi *decorticare*. Quodque *uno libro*, i. e. *cortice* deſcribi poterat, *librum* vocaſſe, ut unus

 liber

2 *Ipſius Homeri.*] Hoc non ſatis caute dicit Defenſor: nam diviſionem carminum Homericorum a Grammaticis Homero poſterioribus profectam eſſe, tradunt alii. vid. Caſaub. *ad Sueton. de Ill. Grammat. Cap.* II. et quae *Bibl. Graec. lib.* II. *cap.* 2. *n.* 9. et *ſeqq.* ſcribit modo laudatus Clar. Fabricius.

3 *Ad mentem.*] De ſententia Ulpiani, quam hic exponere conatur, conſulendi ſunt etiam alii Juriſconſulti, et Salmas. *de Mod. Uſur. Cap.* X.

4 *In libris.*] vid. Plin. XIII. *H. N.* 11. Atque hinc etiam *libros* dici ſcribit Servius *in* XI. *Aen.* 554. aliique Grammatici. Sed hos ineptire, et *librum* pro *cortice arboris* diverſae eſſe cum ſignificationis, tum originis, a *libro*, qui βιβλίον eſt, ait Salmas. *l. d. p.* 406.

liber eſſet, quod ad unius libri, i. e. corticis ſcripturam ſufficeret: quo reſpiciebant authores, et ex ingenio ſuo metiebantur, ut inquit Ulpianus, cum opera ſua in libros dividerent. Hinc illa, quae frequenter occurrunt, *ne libri menſuram excederet*, et ſimilia. Hi *libri* et *volumina* dicta ſunt, a *volvendo*, ſcilicet quod cortices illi in ſe volverentur, et ſimul involverentur: quo reſpexit Ovidius, cum ait:

> *Sunt mihi mutatae ter quinque volumina formae.*

Sed cum moleſtum eſſet tot ſeparatim libros habere, inventa eſt ratio eorum conglutinandorum, qui *Codices* appellati ſunt, quaſi *Caudices*. De cujus vocabuli origine et nota malo Senecae authoritatem, quam meam conjecturam proferre. Is igitur in libro ſingulari *de Brevitate Vitae cap.* XIII. ita inquit: *Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus permiſit navem conſcendere. Claudius is fuit, Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus Caudex apud antiquos vocabatur. Unde publicae tabulae Codices dicuntur, et naves nunc quoque, quae ex antiqua conſuetudine per Tyberim commeatus ſubvehunt, Caudicariae vocantur.* 5 Procedente tempore cum

5 *Procedente tempore.*] Confuſe exponit de *codicibus* et *voluminibus*. Chartae plures, ſive, ut nunc dicimus, folia,

per

cum illa librorum revolutio atque involutio taedioſa videretur, coepti ſunt libri in chartis vel membranis deſcribi. Hae chartae conſuebantur, conſutae malleabantur, malleatae conglutinabantur, conglutinatae operiebantur [6] cedro, vel [7] purpura, opertae ornabantur [8] coronide, vel umbilico: non aliter, credo, quam noſtro ſeculo fieri videmus, ut ex hoc Ulpiani loco in *d. l. librorum.* 52. *D. de Legat.* 3. et aliis

per oras extremas interiſe conglutinatae, ac deinde in formam cylindri convolutae, *volumina* dicebantur: *codices* autem, tabulae plures e quacumque materia, in qua ſcribi poſſet, aliae aliis ſuperimpoſitae, non ad aliarum oras adtextae. v. de his pluribus agentem Salmas. *l. d. p.* 404 *ad Vopiſci Firmum Cap.* III. et *Epiſt.* xci.

6 *Cedro.*] Hoc de intégumentis librorum videtur accipere, de quibus mihi non conſtat. cedria inungi ſolitas fuiſſe chartas adverſus catiem ac tineas notum eſt e Plin. xiii. *H. N.* 13. Vitruv. II. 9. Serv. *ad* VII. *Aen.* 178. add. Caſaub *ad Pers.* I. 42.

6 *Purpura.*] Martial. III. 2. *Et te purpura delicata velet.* Lucian. de *Merced. cond. p.* 478. Ed. Amſt. Ὅμοιοί εἰσι τοῖς καλλίστοις τούτοις βιβλίοις, ὧν χρυσοῖ μὲν οἱ ὀμφαλοὶ, πορφυρᾶ δ' ἔκτοσθεν ἡ διφθέρα. add. eumd. *ad Indoct. p.* 387. ubi διφθέρας περιβάλλειν libris dicit. Sed hoc Viri doctiſſimi de membrana purpurea, quae capiti voluminis, non codicis, adglutinabatur, et plerumque indicem aureis literis oſtentabat, videntur accipere. vid. Voſſ. *ad Catull. p.* 52. Graev. *ad Lucian. loc. poſter.* et Broekhuſ. *ad Tibull.* III. *El.* 1. 9.

8 *Coronide.*] Quam dicat *coronidem*, quae chartis opertis librorum imponeretur, non intelligo: notam fuiſſe, quae in fine librorum adpingeretur, tradunt plerique. vid. Eraſm. et alios, in proverb *ad coronidem uſque*, et, *coronidem imponere. Umbilicos* quoque ſine dubio male tribuit codicibus, qui voluminum ſunt, ut docuerunt Paul. Manut. *ad Cicer.* III. *Famil. Ep.* 7. Ald. *Quaeſit. per Epiſt.* II. 1. Voſſ. *ad Catull. l. d.*

aliis authoribus colligere licet. Martial. *lib.* v. *Ep.* 6.

Quae cedro decorata purpuraque
Nigris pagina crevit umbilicis.

Et *lib.* x. *Ep.* 1.

Si nimius videor, ſeraque coronide longus
Eſſe liber, legito pauca, libellus ero.
Terque quaterque mihi finitur carmine parvo
Pagina, facta tibi quam cupis eſſe brevem.

Et *lib.* I. *Ep.* 46.

Edita ne brevibus pereat mihi charta libellis.

Item *in Epiſtola lib.* ix. *Epigramma, quod extra ordinem paginarum eſt, ad Stertinium clariſſimum virum ſcripſimus.* Quibus ex locis etiam colligere eſt chartas diviſas fuiſſe. Rurſus *lib.* II. *Ep.* 1.

Tercentena quidem poteras epigrammata ferre,
Sed quis te ferret, perlegeretque liber?
At nunc ſuccincti quae ſint bona diſce libelli:
Hoc primum eſt, brevior quod mihi charta perit.

Dein-

Deinde, quod haec una peragit librarius hora. Et quae ſequuntur.

Et *lib* XII. *Ep.* 5.

Longior undecimi nobis decimique libelli
Arctatus labor eſt, et breve raſit opus.

Alio item loco, cum de epigrammatum brevitate loqueretur:

Quid prodeſt brevitas, dic mihi, ſi liber eſt?

Cui objectioni idem ipſe reſpondet ac ſatisfacit loco jam citato *lib.* x. *Ep.* 1. et rurſus *lib.* XIV. *Ep.* 1.

Quoviſcumque loco potes hunc finire libellum:
Verſibus explicitum eſt omne duobus opus.

Quos locos ideo aſcripſi, quia ad illam quoque librorum menſuram, et ex authorum ingenio partitionem intelligendam faciunt. Caeterum, ut ad rem redeam, hac librariorum opera plures authorum libri in unum veluti corpus redigebantur, quod et ipſum non alio quam *libri* nomine vocabatur, ut hic Homeri ῥαψῳδία, quae 9 XLVIII. *libris* conſtat, pro *uno* tamen

9 XLVIII. *libris.*] Haud ſcio an probari poſſit, utrumque corpus Homeri conjunctum unam *rhapſodiam* vocari. Singulos libros, ſive τμήματα utriuſque carminis, *rhapſodias* dici, nemini ignotum eſt. Sed et

tamen *libro* habetur. Unde Cicero *ad Q. Fratrem*, [10] libros 7. corpora interpretatur vitandae illius ambiguitatis gratia his verbis: *Sed utros habueris libros (duo enim ſunt corpora) an utroſque, neſcio.* Itaque nil mirum eſt ſi is, qui cen-

et ſeparatim utrumque corpus recte *rhapſodiam* appellari, ita ut alterum *rhapſodia Iliadis*, alterum *rhapſodia Odyſſeae* dicatur, videtur oſtendi poſſe e Plutarch. *Apophthegm.* et Aelian. XIII. *Var. Hiſt.* 38. ubi Alcibiades a ludimagiſtro ῥαψῳδίαν Ἰλιάδος petiiſſe dicitur, quam Idem Plut. *in Alcib.* βιβλίον Ὁμηρικὸν vocat. Idque etiam colligi poteſt ex Euſtathio *ad princip. Il.* I. vid. Clar. Perizon. *ad Aelian. l. d.*

10 *Libros.* 7.] Hoc a typographis corruptum puto, pro *libro* 2. vel, *ad Q. Fratrem* 2. *libros corpora*, cet. Locus eſt *lib.* II. *ad Q. Fratr. Ep.* 13. al. 12. ubi ſermo eſt de Philiſti Hiſtoria Sicula, quae in duas συντάξεις diviſa erat, quarum prior ſeptem libros complectebatur, poſterior quatuor; ut pluribus exponit Voſſius *de Hiſtoric. Graec.* I 6. Has συντάξεις Cicero vocat *corpora*, ut Graeci σώματα et σωμάτια. Floridus locum Ciceronis non recte de Thucydide accipit: qua in re ei corrupta lectio, *ſecutus*, pro *Siculus*, fraudi fuiſſe poteſt. Sed tamen non ferenda eſt ipſius negligentia, qui praecedentia non inſpexerit, in quibus Cicero diſerte Philiſtum memorat, et comparationem inter eum et Thucydidem inſtituit. Ne dicam eum vel ex hoc, quod Cicero dicit, hiſtoriam illius, de quo ibi agit, in duo corpora diviſam eſſe, animadvertere potuiſſe, id non eſſe de Thucydide accipiendum; quippe de cujus opere hoc nemo antiquorum prodiderit. Ceterum quemadmodum hic locus ad defendendum Juriſconſultum nihil facit, ita neque ad impugnandum illum valet. Nec verum puto, quod ait Floridus, ſi Cicero alterutrum horum corporum *librum* appellare voluiſſet, ei ſcribendum fuiſſe: *Sed utrum ejus habueris librum, an utrumque, neſcio.* In his enim vocabulis pluralis etiam ponitur pro ſingulari. Horat. I. *Epiſt.* 15. 22. *Tractus uter plures lepores, uter educet apros: Utra magis piſces et echinos aequora celent.* Terent. *Heaut.* II. 4. 14 *Hoc beneficio utrique ab utriſque vero devincimini.*

centum libros legat ita compactos et ornatos intelligat, ex communi ſcilicet uſu loquendi: ut non ſolum omnia Didymi, ſed et Auguſtini opera, ſi in unum corpus conſuta et conglutinata reperirentur, pro *uno libro* eligi a legatario poſſent, ſi quos voluiſſet teſtator adjeciſſet. Ex hoc praeterea Ulpiani loco *d. l. librorum.* 52. *de Legat.* 3. animadvertere poſſumus, non ſolum in libris, chartis, membranis, ſed et in philyra, vel tilia ſcribi ſolitum fuiſſe, ut ingenioſe obſervavit et expoſuit Alex. ab Alexandro *lib.* II. *Genial. Dier. cap.* 30. Sed et [11] corio libros compactos operiri et ornari, uti nunc quoque fit. Nec non [12] *codices* per translationem dici non ſolum ex libris compactos, ſed et *chartaceos*, *eboreos*, vel alterius materiae: *codicillos* autem, i. e. minores codices, quos memoriae ſubſidii gratia ferebant veteres, fere ceratos fuiſſe, ut facilius lituram paterentur. Quod verbum ad ſubſidiarium teſtamentum tranſlatum eſt: ut majores cerae juſtum teſtamentum eſſent; minores, minuſque ſolennes, codicilli. Quorum omnium notitiam nos Ulpia-

11 *Corio.*] Ulpian. *d. l.* 52. *princ. de Leg.* 3. non de integumentis librorum e corio, verum de ſcriptura in corio agit, de qua etiam eſt in *l.* 1. *pr. D. de Bonor. poſſeſſ. ſec. tab.*

12 *Codices.*] De *codicibus* et *codicillis* multis egit Salmas. *de Mod. Uſur. Cap.* x. de *codicibus eboreis* Idem *ad Vopiſci Tacitum Cap.* VIII. et, quem ibi refellit, Scaliger *adv. Guilandinum in Opuſc. Scalig. p.* 18.

Ulpiano potiſſimum debere, literae literatique, ſi verum dicere volent, fatebuntur.

VALLA

Ad Cap. XLIV.

Id eoſdem de Probrum, *et* Opprobrium, Exprobrare, Imputare, *et* Reputare.

Probrum et opprobrium, [1] Ulpianus inquit, *idem eſt. Probra quaedam natura turpia ſunt, quaedam civiliter, et quaſi more civitatis improba: utputa furtum, adulterium, natura turpe eſt. Enimvero tutelae damnari, hoc non natura probrum eſt, ſed more civitatis. Nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incurrere.* Ulpianus *probrum* accipit pro *infamia* tantum, qualis eſt ex furto, vel male geſta tutela, non pro *flagitio*, quod principale ſignificatum eſt. Nam *probrum* idem eſt, quod *dedecus*, quod duo ſignificat. Unum, quod eſt *crimen*, ut Quintilian. ſtatim in principio *Declamationis* [2] *in Milite Mariano* inquit: *Satis dedecoris atque flagitii caſtra ceperunt.* Alterum, quod eſt *ignominia* atque *infamia*, quod notum eſt. Similiter accipitur probrum pro crimine; ut Idem [3] lib. I. *Jam ſi*

1 *Ulpianus.*] *l.* 42. *D. de Verb. ſign.*

2 *In Milite.*] *Declam.* III.

3 *Lib.* I.] *Cap.* 4. *C.* eſt *cap.* 3. in al.

ſi minor in eligendis cuſtodum et praeceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quae probra nefandi homines iſto caedendi jure abutantur. Pro ignominia Liv. [4] lib. II. *His freti occurſant portis, ingerunt probra, aegre abſtinent, quin caſtra oppugnent.* Quae duo nomina tanquam ſimilia eodem loco Cicero conjunxit [5] *in Catone Majore: Mihi vero et Flacco neutiquam probari potuit tam flagitioſa et tamperdita libido, quae cum probro privato conjungeret imperii dedecus.* Praeterea ne ſimile quidem eſt ſane *probrum opprobrio.* Non enim Latine dixiſſet Cicero: *Quae cum opprobrio privato conjungeret imperii dedecus*: quemadmodum [6] *in Salluſtium* dixit: *Itaque timens, ne facinora ejus clam vobis eſſent, cum omnibus matribusfamilias veſtris opprobrio eſſet, confeſſus eſt vobis audientibus adulterium.* Eſt autem *opprobrium* aliquando *facto*, ſed frequentius *verbo*. [7] Nam Salluſtius, ut vult Cicero, vel ex eo, quod foeminis, quibuſcum habuiſſe uſum ſe erat notum, vel quod ipſe illis vulgo impudicitiam objiciebat, opprobrio erat. [8] Horatius:

Sic

4 *Lib.* II.] *Cap.* 45.
5 *In Catone.*] *Cap.* XII.
6 *In Salluſtium.*] *Cap.* VI.
7 *Nam Salluſtius.*] Haec ſi ita a Valla ſcripta ſunt, obſcure ſane ſcripta ſunt. In Gruter. Edit. eſt, *cum omnibus matrum familiarum viris opprobrio eſſet.*
8 *Horatius.*] *Lib.* I. *Serm. Sat.* 4. *C. vers.* 128.

Digitized by Google

Sic teneros animos aliena opprobria ſaepe
Abſterrent vitiis.

9 Quintilian. *Modo maledictis opprobriiſque vulgi, modo crebra rivalium contentione pulſatus, abigi tamen compeſcique non poſſet. Opprobriis* dixit, quaſi *exprobrationibus*, atque *conviciis.* Et [10] alibi: *Solebat indignatio veſtra convicia noſtra ferre non poſſe, et matronalis indignatio dicere videbatur: non parcis erga me maritε verbis: nullam habet noſtri tuus ſermo reverentiam: facile prorumpis in opprobria: facile quodlibet objicis.* Pro eodem fere poſuit *opprobria* et *convicia.* Nec inficias eo, nonnunquam hoc modo accipi *probrum*, ut Livii proximum exemplum, et Ciceronis [11] *ad Atticum: Epiſtolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum.* Sed de hoc ſignificato Ulpianus non intellexit. A *probro* unum verbum componitur, quod eſt *exprobro*, quod ſignificat, tum *qualemcunquè culpam* [12] *impropero*, ut apud Ovidium

9 *Quintilian.*] *Declam.* XV. *C.*
10 *Alibi.*] *Declam.* XIX. *C.*
11 *Ad Atticum.*] *Lib.* XI. *Ep.* 9. *C.*
12 *Impropero.*] Hanc vocem Lexica quaedam laudant e Plauto *in Trucul.* III. 4. 28. ubi teſte Lambino Editiones olim vulgatae habebant *improperas*, pro eo, quod nunc in omnibus legitur, *etiam vim opprobras.* Nec ullum praterea illius auctorem laudari invenia. Quo magis miror Voſſium *in Etymolog.* voc. *probrum* ſcribere, *probrum* etiam poſſe deduci *ex properium, a properando. Videlicet qua ratione Latini dicunt* impre-

dium [13] *lib.* XIII. *Metamorph.*

Scit bene Tydides, qui nomine ſaepe vocatum
Corripuit, trepidoque fugam exprobravit amico:

Tum *ingratitudinis*, ut Terent. [14] *in Andr.* *Nam iſthaec commemoratio quaſi exprobratio eſt immemoris beneficii.* Sed pro hoc ſignificato frequenter nos vitii alieni nomen apponimus, frequenter etiam nomen noſtri meriti. Cicer. [15] *de Amicitia*: *Quorum plerique aut queruntur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant, eoque magis, ſi habere ſe putant, quod officioſe, et amice, et cum labore aliquo ſuo factum queant dicere. Odioſum ſane genus hominum officia exprobrantium. Exprobrare* ergo beneficia ſua, eſt immemorem beneficii accepti inculpare. *Imputare* vero frequenter ad ſignificationem exprobrantis accedit, ſed citra reprehenſionem: quod an [16] apud Cice-

improperare vitium, *pro objicere*, *impingere.* *Ingratitudo* quoque antiquiorem Firmico auctorem non habet, ut monuit Cellar. *in Antibarb. et Cur. Poſter.* Itaque non erat hominis Grammatici, qui paullo poſt dubitans an *imputo* ſit apud Ciceronem, curioſus videri vult in explorandis auctoritatibus vocabulorum Latinorum, tam ſecure uti his, quae vel nullius, vel non ſatis probatae auctoritatis ſunt.

13 *Lib.* XIII.] *vers.* 68.

14 *In Andr.*] *Ac.* I. *Sc.* I. *C. vers.* 16.

15 *De Amicitia.*] *Cap.* XX.

16 *Apud Ciceronem.*] Eſt tamen Catonis, et Ovidii, aliorum-

Ciceronem ſit, neſcio. In poſterioribus vero creberrimum eſt, ut [17] Quintilian: *Neque ego graviſſimum patrem ſuprema ſua juveni jactaſſe crediderim. quod haeredem filium ſcriberet, non eſt res, quae imputetur.* Et [18] alibi: *Imputa nobis propitios ventos, et ſecundum mare, et civitatis opulentae liberalitatem, quae tantum frumenti vendidit, quantum duobus populis ſatis eſſet.* *Imputare* nonnunquam pro *computare* reperitur, ut [19] Cajus: *Qua ratione placuit legata, quae legatarii non capiunt, cum apud haeredes ſubſederint, haereditario jure apud eos remanere intelligi, et omni quadranti imputanda.* [20] Mutianus: *In quartam Falcidiam, quam per legem Falcidiam haeres habere debet, imputantur res, quas jure haereditario capit, non quas jure legati, aut fideicommiſſi, vel implendae conditionis cauſa accipit. Nam hae in quartam non imputantur. Sed in fideicommiſſaria haereditate reſtituenda, ſive legatum datum eſt haeredi, ſive percipere, ſive deducere, vel retinere juſſus eſt, in quartam id ei imputatur.* *Reputare* quoque in idem ſignificatum. [21] Ulpianus: *Praeterea ſi matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo impu-*

rumque e medio aevo. vid. Borrich. *Cogitat. de Lingua Latin.* p. 290. *Cellar. Cur. Poſter.*

17 *Quintilian.*] *Declam. I. C.*

18 *Alibi*] *Declam.* XII. *C.*

19 *Cajus.*] *l.* 76. *princ. D. ad Leg. Falcid.*

20 *Mutianus.*] Aliae Edd. Vallae *Maecianus.* Eſt Marciani e *lib.* 13. *Inſtitutionum in l.* 91. *D. eod.*

21 *Ulpianus.*] *l.* 1. §. 4. *D. de Tutel. et ration. diſtr.*

imputare eum poſſe: ſed eſt verius, non niſi perquam egenti dedit, imputare eum oportere. 22 Deinde: *Sed et ſi ſervis cibaria praeſtiterit, vel libertis ſcilicet rei pupilli neceſſariis, dicendum eſt, reputaturum. Idemque eſt et ſi liberis hominibus: ſi tamen ratio praeſtandi juſta intercedat. Item ſumptus litis tutor reputabit, et viatica, ſi ex officio neceſſe habuit aliquo excurrere, vel proficiſci.*

22 *Deinde.*] *l.* 1. *ſ.* 8. *et* 9. *eod.*

ALCIATUS

Ad Cap. XLIV.

Probrum et opprobrium, Ulpianus, *idem eſt*, inquit: Valla, *probrum* ipſum dedecus eſſe, *opprobrium* dedecoris exprobrationem: non tamen negat et apud Ciceronem *ad Atticum*, et apud Livium, *probrum* etiam pro ipſa dedecoris exprobratione poni. Unde ſatis defenditur Ulpianus, qui non generalem definitionem horum verborum poſuit, ſed in Edicto Praetoris declaravit idem ſignificare.

FLORIDUS

Ad Cap. XLIV.

Hic Alciatus, quod Valla non negat, et apud Ciceronem, et apud Livium, *probrum* pro ipſa dedecoris exprobratione poni, ſatis arbitratur defendi Ulpianum, qui non generalem definitionem horum verborum poſuerit, ſed in Edicto idem ſignificare declaraverit. Alibi vero (*ad l.* 42. *D. de V. S.*) eadem Jureconſulti verba exponens, ſic ait: *Probrum pro crimine ipſo quandoque accipitur; ſed quia ex hujuſmodi delictis igno-*

minia oritur, ſolentque ea a conviciantibus objici, frequentior uſus obtinuit, ut pro ignominia conviciiſque accipiatur: ſicut opprobrium, quod nihil aliud eſt, quam objectum probrum: hocque modo a Vallae morſibus defenditur Ulpianus. Quae omnia quam ſint inania, videamus. Illud in primis eſt falſum, frequentiorem uſum obtinuiſſe, ut *probrum* tam pro ignominia conviciiſque, quam pro crimine accipiatur. Aequum erat, ſi hoc nobis perſuaſum eſſe volebat, loca id indicantia ex receptis autoribus citare. hoc namque aſſerere, et alio in loco, quod *probrum* apud Livium et Ciceronem bis pro dedecoris exprobratione inveniatur, ſatis defenſum putare Ulpianum, maxime ſunt contraria, et eorum alterum a veritate eſt remotiſſimum, alterum autem vel maxime miſerum. Ego ſane, qui Vallam hac in re magis quam Ulpianum ſequor, etiamſi duo illa teſtimonia nuſquam eſſent, aliis tamen per *probrum* dedecoris *exprobrationem* ſignificari docerem. M. enim Cicero *pro L. Flacco Cap.* XX ſic ait: *Hermippum vero ipſum, prudentiſſimum atque optimum virum, veterem amicum atque hoſpitem meum, ſplendidiſſimum atque ornatiſſimum civitatis ſuae probris omnibus maledictiſque vexat.* Et Livius *lib.* XXIII. ab Urbe condita *cap.* 45. *Cum haec exprobrando hoſti Marcellus ſuorum militum animos erigeret, Annibal multo gravioribus probris increpabat.* Et *lib.* XXXI. *cap.* 6. *Laceratuſque probris in Senatu Tribunus plebis.* Sed tamen de hoc ſignificatu, ut Valla inquit, non intellexit Ulpianus, qui pro *infamia* tantum accepit, qualis ex furto, vel male geſta tutela contrahi ſolet, quod cum ex ejus verbis manifeſte colligatur, non modo non frequentior hic uſus juxta Alciati ſententiam erit, ſed ne in uſu frequens quidem. Illud tamen videri poteſt ridiculum, quod praecipuum *probri* ſignificatum omiſerit Jureconſultus, quum ſcilicet flagitium denotat, quod apud Latinos in frequentiſſimo uſu eſt. Plautus *in Amphitryone* III. 2. 6 *Nae aedepol faciam, neque me patiar probri falſo inſimulatam.* Idem in *Trucul.* II. 5. 8. *Lucri cauſa avara probrum ſum executa.* Cicero *in* III. *Verrina cap.* 32. *Quum apud exteras nationes imperii nominiſque noſtri famam tuis probris flagitiiſque violaris.* Et *in* V. *cap.* 69. *Quapropter nulla res eſt, quamobrem ego iſtum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere.* Livius *lib.* VII. *cap.* 4. *Criminique ei Tribunus inter caetera dabat, quod filium juvenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congreſſu aequalium prohibitum in opus ſervile, prope in carcerem, atque in ergaſtulum dederit.* Catullus *Ep.* XCII. *Quod te cognoſſem bene, conſtanterque putarem Haud poſſe a turpi mentem inhibere probro.* Dicamus

mus ergo Ulpianum neque de flagitio, neque de dedecore, quod per illud verbum ſignificatur, mentionem feciſſe: neque cum pro dedecoris exprobratione capitur, eo pacto, quo Latini ſolent, illa voce uſum fuiſſe. *Opprobrium* autem *exprobrationem*, et *convicia* quandoque deſignat. Horatius I. *Ep.* 9. 10.

Sic ego majoris fugiens opprobria culpae,
Frontis ad urbanae deſcendi praemia.

Idem II. *Ep.* 1. 145.

Feſcennina per hunc inducta licentia morem,
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit.

Et *in* I. *Carm.* 16. 26.

- - - - Dum mihi
Fias recantatis amica
Opprobriis, animumque reddas.

Significat et *dedecus.* Idem II. *Carm.* 13. 1.

Ille et nefaſto te poſuit die,
Quicunque primus, et ſacrilega manu
Produxit, arbos, in nepotum
Perniciem, opprobriumque pagi.

Et III. *Carm.* 24. 42.

Magnum pauperies opprobrium, jubet
Quidvis et facere, et pati.

In IV. *Carm.* 12. 6. quoque

Infelix avis, et Cecropiae domus
Aeternum opprobrium.

Catullus *Epigr.* XXIX.

At nobis mala multa Di Deaeque,
Dent opprobria Romuli Remique.

Propertius IV. *El.* 1. 6.

Non fuit opprobrio facta ſine arte caſa.

Ovidius II. *Triſt.* 445.

Non fuit opprobrio celebraſſe Lycorida Gallo.

Quibus in locis *opprobrium* in *facto* conſiſtere crediderim: in *verbis* autem, quum *convicium* atque *exprobrationem* denotat, quanquam non multum inter ſe differant haec duo ſignificata. Et ſubdit Valla: *A probro unum verbum componitur, quod ſignificat tum qualemcunque culpam impropero, ut apud* [1] *Ovidium.* De iis nimirum intellexit Valla, quae hodie

1 *Ovidium.*] Hinc deſcripta erant iiſdem verbis, quae Valla dixerat, uſque ad haec verba: *imputare vero frequenter:* quae nihil neceſſe erat bis legi.

hodie in uſu ſunt. Nam apud antiquos etiam *opprobrare* legimus. Plautus *in Trinum.* II. 2. 80. *Ne opprobra.* tametſi eodem verbo *in* I *Noct. Attic.* 15. utatur Gellius.

DEFENSOR

Ad Cap. XLIV.

At quae te tanta reprehendendi impetigo tenet, o Valla, ut eos verborum Latinorum proprietatem docere velis, a quibus eam diſcere debebas? Quaſi vero vel Fabius, vel Livius, vim atque ſignificationem Latinarum vocum magis teneant, quam aut Ulpianus, aut Cajus, aut quilibet e noſtris alius. Hic vero quid habes, quod culpes? *Probrum*, inquit, *duo ſignificat*, *crimen et ignominiam*. Quid ſi negem? et, ſi quandoque pro *crimine* vox illa uſurpetur, [1] tranſlationem eſſe contendam, quoniam crimina probroſa ſunt, et ignominiam delinquentibus afferunt? ſane enim, ſi Feſto Pompejo credimus, *Probrum proprie dicitur de ſtupris et flagitiis*, rei Venereae ſcilicet, qui

1 *Tranſlationem.*] Pro Valla tamen eſt etymologia. Sive enim a *prohibendo*, ſive a Graeco προφέρειν deducas, generalis erit hujus vocabuli ſignificatio, non ſpecialis. Nec Feſtus dicit *probrum proprie dici de ſtupris et flagitiis*, ſed, *probrum*, *ſtuprum*, *flagitium*: in quo haec eſt ſententia, *probrum*, generale nomen eſſe, quod in omne turpe factum conveniat, ſed κατ᾽ ἐξοχὴν dici de *ſtupro* praecipue mulierum nuptarum, et, ut mox ſubjicit Feſtus, Veſtalium, ac *flagitio* virorum, propter ſummam ſcilicet horum criminum turpitudinem.

qui et Attium *in Helenibus* authorem citat, ita ſcribentem: *Qui, niſi probrum, omnia alia indelicta aeſtimant.* M. Cato *in Oratione de Dotibus: Si quid perverſe tetreque factum eſt a muliere, ſi vinum bibit, ſi cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur*, ut refert Gell. *lib.* x. *cap.* 23. In quem ſenſum etiam Fabius *probra* dixit paedagogorum pueros virgis caedentium eo loco ſcilicet *lib.* I. *cap.* 4. quem ſolum pro crimine profers. Marcellus *in l. probrum.* 41. *D. de Ritu nupt. Probrum intelligitur etiam in his mulieribus eſſe, quae turpiter viverent, vulgoque quaeſtum facerent.* At cum hujuſmodi ſtupra et flagitia pueris et mulieribus potiſſimum objicerentur in rixis, et exprobrarentur, traductum eſt verbum hoc ad *convitia* et *maledicta*, quo ſenſu dixit Livius, *probrum ingerere*, et Cicero, *epiſtolas plenas probrorum.* Haec cum turpia et dedecoris plena apud omnes haberentur, ſenſim *probrum* pro *infamia* et *ignominia* coepit uſurpari, quae frequentior eſt et receptior verbi hujus ſignificatio, ſecundum quam [2] Ulpianus dixit, *probrum et opprobrium idem* eſſe. *l. probrum.* 42. *D. de Verb. ſign.* Quod ſi

2 *Ulpianus.*] Alii tradunt *h. l.* 42. pertinere ad Titulum *de Injuriis*, et proprie quidem ad eam injuriam, quae fit verbis, ut ſi cui convicium dicatur infamandi illius cauſa. De hac eſt actio praetoria de convicio *in l.* 15. *ſ.* 2. *D. de Injür. Ait Praetor: Qui adverſus bonos mores convicium cui feciſſe, cujuſve opera factum eſſe dicetur, quo adverſus bonos mores convicium fieret,*

ret, in eum judicium dabo. Haec verba Praetoris exponens Ulpianus uſus fuit vocabulis *probri*, et *opprobrii*, quemadmodum et Cicero *apud Auguſtinum* II. *de C. D.* 9. in explicanda Lege XII. Tab. de convicio, vel carmine, quod infamiam faceret flagitiumve alteri, ac docuit, convicium adverſus bonos mores eſſe non quodvis convicium, ſed *id, quod probrum, et opprobrium eſt.* Quod autem *probrum*, id et *opprobrium* eſt, nec fieri poteſt, quin, ſi cui in convicio *probrum* objectetur, idem et *opprobrium* ſit: ut ſi quis furem vel adulterum dicat aliquem, id et *probrum*, et *opprobrium* eſt. Quid autem *probrum* ſit, deinde Juriſconſultus in ſequentibus pluribus exponit. Nec in verbis Ulpiani legitur, *idem eſt*, ut ait Valla; verum, *id eſt*, quam lectionem omnes, quos quidem viderim, Interpretes ſequuntur: etſi non magnopere referre videtur, utro modo legatur. Nam et ſunt, qui, *id eſt*, hic velint dici pro *idem eſt*, quorum nonnulli etiam hoc ita interpretantur: *convicium, probrum*, et *opprobrium* in hac actione idem eſſe; videlicet quidquid objicitur alicui contra bonos mores ad infamiam illius pertinens. Haec longe veroſimiliora ſunt, quam Vallae ac Floridi argutiolae, qui inſigni temeritate de ſententia Juriſconſulti pronunciare audent, quam ne per nebulam quidem viderunt.

Hoc tamen bene fecerunt, quod, quae ſint ſignificationes horum verborum, teſtimoniis ex antiquitate prolatis docuerunt, ut jam nemini dubium eſſe poſſit, Ulpianum ab uſu linguae Latinae non receſſiſſe. Quod autem docti Interpretes *d. l.* 42. referunt ad Titulum *de Injuriis*, id faciunt argumento Inſcriptionis, quae eſt e *lib.* 57. Ulpiani *ad Edictum*, in quo eum *de Injuriis* egiſſe docent Inſcriptiones *l.* 7. *l.* 9. *l.* 11. *l.* 13. et *l.* 17. D. *de Injur.* quae ex eodem libro ſunt. Addunt his nonnulli et *l.* 15. *D. eod.* et recte, opinor, quamvis huic pleraeque Editiones Ulpianum *lib.* 77. *ad Edictum* praeſcribant. Nam cum ex iis, quas dixi *ll.* et aliis, quae apud Labittum videri poſſunt, appareat Ulpianum non *lib.* 77. verum *lib.* 57. ex profeſſo *de Injuriis* egiſſe, vix dubitari poteſt, quin numerus in Inſcriptione *d. l.* 15. *de Injur.* vulgo corruptus circumferatur. Multo gravius mendum in Inſcriptione *d. l.* 15. obſidet Edd. quaſdam Gothoſredi, quippe quae illam Gajo *lib.* 77. *ad Edictum* adſcribant, contra fidem aliarum Edd. et Indicis Pandectarum, in quo tantum 32. libri Gaji, nec *ad Edictum*, ſed *ad Edictum provinciale* referuntur. In Labitti quoque Indice Pandectarum Ed. Lugd. Bat. mendum eſt. Nam quod ibi inter leges ex *lib.* 77. Ulpiani *ad Edictum* recenſetur *l.* 25. *de Injur.*

ſi alibi *probrum* pro *crimine* ponitur, ideo fieri accipiendum eſt, quod crimina et delicta cum ignominia conjuncta ſunt, eaque neceſſario conſequi ſolet infamia, ſicut et decora pro virtutibus uſurpantur, et decorum pro ea officii parte ponitur, quae maxime decens eſt, et decoris plena. Itaque cum ais, *probrum* idem eſſe quod *dedecus*, licet haec non ſit prima vocabuli hujus ſignificatio, ſed ea potius, quam ex Feſto Pompejo adduximus, tamen, ne nimium contendam, admitto. Sed cum addis *dedecus* duo ſignificare, praepoſtere ſignificata illa recitas. Primitus enim *dedecus ignominiam* et *infamiam* notat, et opponitur decori: transfertur autem et ad *crimina*, quia maxime dedecent et infamant. Poſtremo cum Ulpianum arguis, quod *probrum* non pro *flagitio*, quod principale ſignificatum eſſe dicis, ſed pro *infamia* tantum accipiat, vide quam id probare poſſis. Nam cum *furtum* et *adulterium* inter *probra* numeret, an non tibi videtur ad crimina quoque et flagitia *probri* ſignificationem extendere?

Injur. id omnino vitioſum eſt, ac pro eo ſcribi debet *l.* 15. *de Injur.* cum *l.* 25. *de Injur.* e *lib.* 18. Ulpiani *ad Edictum* ſit, et recte ex eo ſuo loco refeératur.

VALLA

CAP. XLV.

In eoſdem de Stuprum, *et* Adulterium, *et* Inceſtum.

Inter ſtuprum et adulterium, [1] Modeſtinus ait, *hoc intereſſe quidam putant, quod adulterium in nuptam, ſtuprum in viduam et in virginem committitur. Sed Lex Julia de Adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.* Et hoc quidem continetur in *libro de rerum et verborum ſignificatione.* [2] Alibi autem idem ait: *Stuprum committit, qui liberam mulierem cupidinis cauſa, non matrimonii continet: excepta videlicet concubina. Adulterium in nupta admittitur, ſtuprum in virgine, vel vidua, vel puero.* Quid mirum, ſi plures Juriſconſulti in definiendo invicem diſſentiant, cum unus atque idem ſecum diſſentiat? Hic non videtur ſentire cum Lege Julia. Sed culpa illorum eſt, qui definitiones hujuſmodi deſcripſerunt: quae ſi apte fuiſſent conglutinatae, probari poſſent, ut illa 3 Papiniani dicentis: *Lex Julia ſtuprum et adulterium*

1 *Modeſtinus.*] *l.* 101. *pr. D. Verb. ſign.*

2 *Alibi.*] *l.* 34. *D. ad. Leg. Jul. de Adulter.*

3 *Papiniani.*] *l.* 6. §. 1. *D. eod.*

rium promiſcue [4] *Graece* μοιχείαν *appellant. Sed proprie adulterium in nuptam committitur, propter partum ex altero conceptum compoſito nomine. Stuprum vero in virginem viduamve committitur: quod Graeci* [5] διακόρευσιν *appellant.* Cujus definitionem approbo, illud tamen addens: Legem Juliam recte haec duo promiſcue appellaſſe: non quod omne *ſtuprum* ſit *adulterium*, ſed quod omne *adulterium* ſit *ſtuprum.* Neque recte Juriſconſulti excipiunt *ſtuprum* a nupta, cum etiam in quotidiano ſermone ſic loquamur, quale eſt [6] apud Quintilianum: *Uxor marito dixit appellatam ſe de ſtupro a privigno, et ſibi conſtitutum tempus et locum.* Et [7] alibi: *Furtiva ſtupra raptoſque concubitus objicit vel ex falſo maritus. Fas eſt, fieri ſolet. Parcius tamen, ſi jam ſit et mater, ſi in fidem caſtitatis uxoria foecunditate profecerit.* Quare ego ita ſentio: *ſtuprum eſſe coitum lege vetitum:* qui duplex eſt. Unus cum nupta, aut cum puero, aut cum ſanguine conjunctis, aut ſanctimonialibus. Quanquam haec duo poſteriora potius appellamus *inceſtum.* Alter, cum vim afferimus cuilibet perſonae, etiam ancillae. Unde *ſtuprare* dupliciter accipitur: cujus

4 *Graece.*] Καὶ καταχρηστικώτερον, Ed. Colin. ἢ συμμιγῶς, Ed.Steph. *C.*

5 Διακόρευσιν.] φθοράν, Ed. Colin. *C.*

6 *Apud Quintilian.*] *Lib.* IV. *cap.* 2 *C.*

7 *Alibi.*] *Declam.* XVIII. *C.*

jus poſterioris ſenſus teſtimonio eſt [8] lex, quae ſtupratoribus maſculorum poenam ſtatuit decem millium, cum paediconibus nulla eſſet poena conſtituta.

8 *Lex.*] Apud Quintilian. *lib.* IV. *Inſt. Orat. cap.* 2. et *lib.* VII. *cap.* 4. De ſtupro ancillarum eſt *in l.* 6. *princ. D. ad Leg. Jul. de Adult.* Quae porro hic adfert Laurentius, non lubet excutere.

A L C I A T U S

Ad Cap. XLV.

Modeſtinum inſectatur, qui *adulterium in nuptam committi*, *ſtuprum in viduam*, *virginem*, *puerumve* ſcripſit. Nam exiſtimat Valla etiam *adulterium ſtuprum* dici poſſe, autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negaverim generalius eſſe *ſtupri* nomen, ut quod à *turpitudine* dicatur, unde et Plautus *Amphitr.* III. 2. 2. *Stupri dedecoris a viro argutam meo:* ita Modeſtini verba non recte intellecta affirmaverim. Cum enim concubitus cum nupta ſpeciale *adulterii* nomen habeat, non fuiſſet ſatis generali *ſtupri* voce uti: id enim proprie dicitur, quod peculiari et ſibi tantum convenienti voce appellatur, unde et *proprium* pro peculiari doctiores accipiunt. Virgil. VII. *Aen.* 331. *Hunc mihi da proprium virgo ſata nocte laborem.* Quintilianus quoque *lib.* VIII. *Inſt. Orat. cap.* 2. optime id *proprium* interpretatur, *quo nihil inveniri poteſt ſignificantius.*

F L O R I D U S

Ad Cap. XLV.

Haec neſcio fungiſne an hominibus ſcribere ſe arbitretur Alciatus. Quis enim illud ferat, non eſſe intellecta a Valla Modeſtini verba, quibus nihil poteſt eſſe clarius? Dicatur ſane, et maxime proprie in nupta *adulterium*, quis tamen non

non *ſtuprum* in eadem dici recte aſſerat, et proprie? At ſolis nuptis convenit *adulterium*. Eſto: ſed *ſtuprum* etiam in eiſdem fieri, cujus contrarium ſentit Modeſtinus, affirmo: tum quod Lex Julia, quam Alciatus modo probat, modo improbat, promiſcue *ſtupro* ac *adulterio* utitur: tum quod apud omnes fere Latinos autores hoc obſervatur, quorum aliquot ſubjiciam teſtimonia, in quibus improprietatem oſtendere fuerit Alciati. Cicero *in* VII. *Verr cap.* 13. ſic ait: *Alterum, quod cum paludatus exiſſet, votaque pro imperio ſuo communique Populi Rom. nuncupaſſet, noctu ſtupri cauſa lectica in urbem ferri ſolitus eſt ad mulierem nuptam uni, propoſitam omnibus.* Idem II. *Philipp.* 38. *Frequentiſſimo ſenatu Calendis Januariis ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſam auſus es dicere, quod ab eo ſorori et uxori tuae ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes.* Et II. *de Finib.* 20. *Stuprata per vim Lucretia a regis filio teſtata cives ſe ipſam interemit.* Et V. 22. de eadem: *Noſtra in Republica Lucretia, quae per vim oblatum ſtuprum morte lueret, inventa eſt: et qui interficeret filiam, ne ſtupraretur.* In III. quoque *de Nat. Deor. cap.* 27. *Nec tamen ille ipſe eſt praetereundus, qui non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum, de quo recte et veriſſime loquitur Atreus.* Et III. *Offic.* 9. de Gyge loquens: *Itaque hac opportunitate annuli uſus reginae ſtuprum intulit, eaque adjutrice regem dominum interemit.* Livius *lib.* VIII. ab Urbe condita *cap.* 22. *Erant, qui per ſpeciem honorandae parentis meritam mercedem populo ſolutam interpretarentur, quod eum die dicta ab Aedilibus crimine ſtupratae matrisfamilias abſolviſſet.* Et *lib.* x. *c.* 31. *Eo anno Q. Fabius Gurges, Conſulis filius, aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia mulctavit.* In *lib.* XXVI. *cap.* 13. quoque: *Nec dirui incendique patriam videbo, nec rapi ad ſtuprum matres Campanas, virgineſque, et ingenuos pueros.* Et in XXXII. *c.* 21. *Caetera ſtupra virginum matronarumque oblivioni dentur.* Propertius *lib.* IV. *El.* 7. *vers.* 57. *Una Clytemneſtrae ſtuprum vehit.* Ex his omnibus *ſtuprum* proprie *adulterium* dici videmus: licet adulterium ad ſolas nuptas referatur. *Stuprum* etiam de viduis et virginibus dicitur: atque ea voce in latiſſimo ſignificatu uſus eſt in IV. *Verrin. cap.* 45. M. Tullius: inquit enim: *Niſi quod homo frugaliſſimus atque integerrimus te, hominem plenum ſtupri, flagitii, ſceleris, domum ſuam invitavit.* Et *in* VI. *Verr. cap.* 9. *Quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis ſtupris flagitiiſque feciſti.* Et Horat. IV. *Carm.* 5. 21. *Nullis polluitur caſta domus ſtupris.* Cum ſacris autem virginibus *ſtuprum* etiam committitur. Cicero *in Orat. de Aruſpic. reſp. Cap.* III. *In Clodium vero non eſt hodie meum*

majus

majus odium, quam in illo die fuit, cum illum ambuſtum religioſiſſimis ignibus cognovi muliebri ornatu ex inceſto ſtupro atque ex domo Pontificis Maximi emiſſum. Sed *inceſtum* ſtupro addidit Cicero. Livius id ſimpliciter protulit *lib.* XXII. *cap.* 57. *Qui cum Floronia ſtuprum fecerat*, inquit, *a Pontifice Maximo eo uſque virgis in comitio caeſus erat, ut inter verbera expiraret.* Et in *eodem*: *Territi etiam ſuper tantas clades cum caeteris prodigiis, tum quod duae Veſtales eo anno, Opimia atque Floronia, ſtupri compertae.* Hinc Auguſtinus *lib.* I. *de Civit. Dei, ſtuprum* tam ad virgines nuptaſque, quam etiam ad ſacras virgines, quas ſanctimoniales vocant, retulit: *Magnum*, inquit, *ſane ſe putant objicere crimen Chriſtianis, cum eorum exaggerantes captivitatem adducunt ſtupra etiam commiſſa non ſolum in aliena matrimonia, virgineſque nupturas, ſed etiam in quaſdam ſanctimoniales.* Nam Suetonius *ſtuprum* inter fratrem etiam et ſororem committi docet, *in vita Caligulae* ita ſcribens *Cap.* XXIV. *Cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecit.* Idem quoque in *Domitiani vita Cap.* VIII. ut *adulterium* nuptis, ita *ſtuprum inceſtumque* Veſtalibus virginibus tribuit: ait enim: *Equitem Romanum ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimiſſae adulterii crimen intenderat, eraſit judicum albo.* Et mox: *Inceſta Veſtalium virginum, a patre ſuo quoque et fratre neglecta varie ac ſevere coërcuit.* Et paulo poſt: *Mox Corneliam virginem maximam abſolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam atque convictam defodi imperavit, ſtupratoreſque virgis in comitio caedi.* Plinius porro *Natur. Hiſt. lib.* X. *cap.* 34. *adulteria* etiam *avium* dixit his verbis: *Ab his columbarum maxime ſpectantur ſimili ratione mores iidem. Sed pudicitia illis prima, et neutri nota adulteria.* Et non multo poſt: *Mares ſubinde etiam iniquos ferunt: quippe ſuſpicio eſt adulterii, quamvis natura non ſit.* Quamvis autem *inceſtare* proprie de ſacris virginibus dicatur, etiam profanis aliquando convenit hoc verbum. Plautus *in Poenulo* V. 2. 135. *Earum hic alteram efflictim perit, neque eam inceſtavit unquam.* Virgilius ad novercam tranſtulit *in* X. *Aen.* 389.

Anchemoum thalamos auſum
inceſtare novercae.

Et *inceſti amores* etiam profani dicuntur. Horatius *lib.* III. *Carm.* 6. 21.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo, et fingitur artubus
Jam nunc, et inceſtos amores
De tenero meditatur ungui.

Idem Horatius *inceſto* pro impuro flagitioſoque utitur, cum ait *eod. lib.* 2. 29.

Saepe

- - - - Saepe Dieſpiter
Neglectus, inceſto addidit integrum.

Propertius III. 9. 39. *reginam inceſti Canopi* Cleopatram, ni fallor, appellat. Et *inceſtare*, polluere eſt. Virgilius VI. *Aen.* 150. *Totamque. inceſtat funere claſſem.* Quem locum exponens Servius *inceſtum* interpretatur quamcunque pollutionem.

DEFENSOR

Ad Cap. XLV.

Hic vero quid deprehendis in quo Modeſtinus a ſe ipſo diſſentiat? Mihi vero probe ſecum conſentire videtur. Nam *principio l. inter ſtuprum.* 101. *D. de Verb. ſign.* propriam *ſtupri* et *adulterii* ſignificationem, et quaſi notam oſtendit, quam ſubindicavit Papinianus *in l. inter liberas.* 6. §. 1. *D. ad Leg. Jul. de Adulter.* et apertius oſtendit Feſtus Pompejus his verbis: *Adulter et adultera dicuntur, quia et ille ad alteram, et haec ad alterum ſe conferunt.* Quo ſenſu differunt inter ſe *ſtuprum* et *adulterium*, ſi verborum originem et proprietatem ſpectes. Idemque *in l. ſtuprum.* 34. *ad fin. D. ad Leg. Jul. de Adulter.* dicere voluit [1] Modeſtinus. Et tamen cum Lex Julia de Adulteriis indifferenter his vocibus utatur, *d. l. inter*

1 *Modeſtinus.*] Plerique Vallae ita occurrunt, ut dicant, *ſtuprum* generale nomen eſſe, quo contineatur quodcumque vel in nuptam, vel in non nuptam, puerumve admittitur. Sed primam ſtupri ſpeciem etiam proprio nomine *adulterium*

rium vocari: ſecundam propriam appellationem non habere, verum nomine generis ad ſpeciem, quae proprium nomen non habebat, contracto *ſtuprum* dici: eadem ratione, qua vocabula *adoptio*, *cognatio*, et plura alia, et generis et ſpeciei ſignificationem ſortiuntur. Nec Juriſconſulti veteres, cum diſcrimen *ſtupri* et *adulterii* tradunt, dicendi ſunt eo ipſo negare *ſtuprum* recte quoque et Latine de *adulterio* dici, quod illis adverſarii objiciunt. Sed exiſtimari poſſunt hoc velle, quoniam neceſſitas ſaepe poſtulabat, haec crimina, quae uno *ſtupri* nomine complexa fuerat Lex Julia, ſuis ac ſeparatis appellationibus diſtingui, conſuetudine loquendi obtinuiſſe, ut *ſtuprum*, quod nuptae infertur, proprio nomine *adulterium* appellaretur, quod innuptae, puerove, *ſtuprum*. Nam et alii ſcriptores Latini interdum haec ita conjungunt, ut appareat, diſcretam eſſe eorum ſignificationem. Cicero *de Senectut. Cap.* XII. *Stupra vero, et adulteria, et omne tale flagitium nullis illecebris excitari aliis, niſi voluptatis.* Et IV. *Tuſcul.* 35. *Stupra dico, et corruptelas, et adulteria, inceſta denique.* Haec probabilirer ſane contra Cenſores Juriſconſultorum veterum diſputantur. Sed tamen ex eo, quod Papinianus *l.* 6. § 1. *D. ad Leg. Jul. de Adult.* ait, *Legem Juliam* καταχρη-ςικώτερον *ſtuprum et adulterium promiſcue appellare*, non omnino abſurde quis colligat, hunc ſaltem exiſtimaſſe Legem Juliam non ſatis accurate vel uſitate locutam, nec *ſtuprum* proprie poſſe dici de *adulterio*, praeſertim cum confeſtim ſubjiciat: *ſed proprie adulterium in nupta committitur, ſtuprum vero in virginem, viduamve.* Qua in ſententia etiam alii fuiſſe videntur, de quibus Nonius v. *ſtuprum: Stuprum, quod cum viduis* (hoc non praeciſe de his ſolis accipiendum puto, quod nemo prodidit, ſed ad omnes foeminas, quae in ea conditione ſunt, ut cum his adulterium non committatur, extendendum; niſi quis credere malit quaedam excidiſſe) *committitur, hoc ſolum dici putant. Veteres pro adulterio et vitio ponunt.* Certe Budaeus, quamquam ignorans Florentinam vocis Graecae, quae in ipſius exemplari deerat, ſcripturam, hanc Papiniani fuiſſe ſententiam exiſtimavit, cum ad *d. l.* 6. *D. de Adulter.* prolatis Ciceronis et aliorum locis, in quibus *ſtuprum* eſt *adulterium*, Papinianum hoc parum animadvertiſſe videri notat. Nam quod dici poſſit, Papiniani ſententiam eſſe, in Lege Julia *ſtuprum* dici etiam quod committitur in nuptam, et viciſſim *adulterium*, quod in innupram, ut quidam magni nominis Interpretes putarunt, id

ter ſtuprum in fin. (ſicut Lex Cincia *donum* et *munus* indiſtincte uſurpat, quae tamen origine et nota differunt, ut ſupra *ad Cap.* XXXIX. probavimus) non dubitavit Modeſtinus vulgatam illam et uſu receptam verborum ἀδιαφορίαν ſequi *in d. l. ſtuprum. in princ.* Secundum quam dixit Feſtus, *ſtuprum pro turpitudine antiquos dixiſſe*; ut *ſtuprum* per inverſionem literarum dictum ſit, quod ſit [2] *turpe.* Id autem manifeſtius apparet ex *d. l. inter liberas.* 6. §. 1. Quem Papiniani locum audacter nimis corrumpis, dum lacunas verborum Graecorum, quae in tuo forte Codice deerant, ingenii fiducia ex proprio arbitrio, non ex probatorum Codi-

I cum

id mihi, quoniam non ſcio teſtimoniis veterum doceri, *adulterium* vulgata conſuetudine Latini ſermonis ſimpliciter pro coitu accipi, parum probabile videtur. Ovidius quidem uſurpavit in illo II. *de Art. amand.* 484. *Haeret adulterio cum cane nexa canis*: Idemque *in Epiſt. Hypſipyl. v.* 133. *adulteram virginem* dixit, quae rem haberet cum alieno marito: *Turpiter illa virum cognovit adultera virgo.* Sed ex eo confici non poteſt, hanc fuiſſe uſu receptam hujus vocis ſignificationem, quam Legem maxime ſequi credibile eſt. Et ita etiam alii Interpretes ſentiunt. Nec video quam rationem habeat, quod Scipio Gentilis *Libro ſingulari Originum ad Pandectas* ſcribit, Papinianum ſine cauſa a Budaeo reprehendi, *cum certo certius ſit, non ut adulterium, ſic etiam ſtuprum de uxoris probro proprie dici.* Hoc enim eſt, quod probandum fuerat, *ſtuprum* minus proprie de probro mulieris nuptae dici, quam *adulterium*, et omnes ſcriptores veteres, qui hoc *ſtuprum* vocarunt, ea voce ſignificatione impropria uſos eſſe.

2 *Turpe.*] Ita etiam Alciatus, quod unde didicerint non ſcio. Scaliger *ad Feſtum* deducit a *ſtupeo*: Voſſius, et alii a ςύω ςύομαι, quod in obſcaenis eſt.

cum authoritate reſtituere conaris. Nam ubi μοιχείαν legis, ſcripſit Papinianus *et* κατακρησικώτερον, et verbum illud, *Graece*, quod retines, ſubditum fuit a librario, qui Graecum deſcribere, aut verbi Graeci lacunam ſupplere non potuit. At ubi διακόρευσιν legis, legendum eſt φθορὰν, neque quicquam contra faciunt loci Fabii, quos profers. Illic enim Fabius 3 ex recepto jam et trito Legis Juliae uſu locutus eſt. Itaque cum ais, *non omne ſtuprum adulterium eſſe*, aſſentimur: at cum ſubjicis, *omne adulterium ſtuprum eſſe*, negamus: ſiquidem verbi proprietatem retinere velimus. Nam proprie *ſtuprum* in puero, vel virgine, vel vidua honeſte vivente committitur, ut Graeci ſuum illud φθορὰν vel διαφθορὰν uſurpant: ut *ſtuprare* et *conſtuprare* idem ſit, quod *corrumpere* et *vitiare*. Porro vidua, quae honeſte vivit, pene pro intacta et non corrupta habetur. Quis vero tibi ſubſcribat definienti, *ſtuprum eſſe coitum lege vetitum*, cum nullo idoneo 4 teſtimonio id confirmes? Niſi forte vel indifferentem illum Juliae Legis uſum ſequi velis, vel latiſſimam illam antiquorum

3 *Ex recepto*] Immo ex recepto uſu ſermonis Latini, ut Plautus, Cicero, aliique, qui ante Legem Juliam vixerunt.

4 *Teſtimonio.*] Nihil cauſae erat, cur Valla teſtimoniis confirmaret, quod nemo in dubium vocare poteſt. Nam cum ait, *ſtuprum eſſe coitum lege vetitum*, hoc ſentit, omnem coitum lege vetitum appellari nomine ſtupri, ſive ſtupri appellationem generalem eſſe, ut Interpretes Juris loquuntur.

rum pro turpitudine ſignificationem a Feſto traditam, ſecundum quam latius etiam patebit. Sed et *in d. l. ſtuprum.* 34. *D. ad Leg. Jul. de Adult.* defendi poſſet Modeſtinum de ſoluta, i. e. non nupta muliere loqui, in quam adulterium cadere non poteſt: quod et 5 exceptio concubinae ſatis oſtendit, et verba illa, *non matrimonii*, ſubindicant. Quo ex loco animadvertenda eſt Romanorum ſanctitas, et Legis Juliae ſeveritas, quae eos poena dignos cenſuit, qui liberas mulieres cupidinis cauſa apud ſe haberent, niſi eas vel uxores ducerent, vel pro concubinis haberent. Odioſi videlicet iis fuere vagi illi et promiſcui concubitus, ferarum ritu cum quibuſvis ſe miſcentium. In quo ſane ſe multis Chriſtianorum, praecipueque coelibem vitam agentium, pudiciores oſtendunt.

5 *Exceptio concubinae*] De hac exceptione vid. quae ſcripſit Briſſon. *ad cap.* 1. *Legis Jul. de Adulter.*

VALLA

Cap. XLVI.

In eoſdem de Inſtratum, *et* Stragula.

Inſtratum, 1 Ulpianus inquit, *omne veſtimen-*

1 *Ulpianus.*] *l.* 45. *ff. de Verb. ſign.*

mentum continere, [2] *quo amicimur*, *Labeo ait*: *neque enim dubium*, *quin ſtragula veſtis ſit omne pallium*. Videtur Ulpianus intelligere, *ſtragulam veſtem* eſſe veſtimentum hominis, quo amicitur, quale eſt Graecorum *pallium*. Ut enim Romani togati a toga, ſic Graeci palliati a pallio vocantur. Ego vero non memini reperiſſe me *ſtragulam veſtem* in hunc ſenſum, ſed in opertorium lectorum potius, ubi et dormiebant, et diſcumbebant, quod [3] Varro teſtatur de culcitra loquens: *Ac quicquid inſternebant, a ſternendo ſtragulum appellabant*. Et equorum ſimiliumque, quorum operimentum etiam *inſtratum* vocatur. Hic illud admonebo, inverti frequenter ſignificatum verbi, ut in hoc ipſo, verbo *ſterno*. *Sternimus* quidem *veſtes humi*, *ramos arborum*, *flores*, et multa hujuſmodi: tamen frequentius dicimus, *ſterno humum floribus*, *ramis*, *veſtibus*. Hinc eſt, quare dicimus *thoros lectoſque ſternere*, et *equum ſternere*: non quia ſint diverſi ſenſus, ſed quia reſolvuntur, ut ſit *ſternere*, verbi gratia, *lectos et equos tapetis*, idem, quod *ſternere tapeta lectis et equis*. *Culcitra* autem eſt tam lanea, ſtupea, et ſi quid eſt hujuſmodi, quam plumea.

2 *Quo amicimur:*] *Quod injiciatur*, Marg. Ed Steph. (. Sunt verba Ulpiani, quae aliarum Editionum Vallae contextus etiam exhibet.

3 *Varro.*] *Lib.* IV. *de Ling. Lat. C.*

A L-

ALCIATUS

AD CAP. XLVI.

Ulpianum improbat, qui dixerit, *non dubium eſſe, quin ſtragula veſtis ſit omne pallium.* Sed incidit Valla in depravatos Codices: Ulpianus enim non *omne pallium*, ſed *omne* περίςρωμα ſcripſit, certiſſimum autem eſt Graece ſic dici omne, quod inſternitur et circuminjicitur.

FLORIDUS

AD CAP. XLVI.

Inſtratum praetereo, et an recte ſenſerit Ulpianus, *non dubium eſſe, quin ſtragula veſtis ſit omne pallium.* In depravatos enim Codices incidiſſe Vallam cenſet Alciatus, cum Ulpianus non *omne pallium*, ſed *omne* περίςρωμα ſcripſerit: certiſſimumque ſit, Graece ſic dici omne quod inſternitur et circumadjicitur. Licet non deſint, qui Alciatum hoc loco Lesbia regula uſum fuiſſe credant, nempe ut locum pro ſuo arbitratu reſtituerit, quemadmodum ipſe Vallae ſequaces feciſſe credit, qui veterem Juſtini Quintique Curtii ſcripturam interpolaverint, proque *pellicum* voce *palacarum* in eorum Codicibus repoſuerint. Sed de Ulpiano omnia in bonam partem interpretari libet, tantum abeſt, ut eum in tam perſpicua re hallucinatum fuiſſe credam: quanquam non minus eſt ejuſdem de *pulſatione* et *verberatione* erratum.

DEFENSOR

AD CAP. XLVI.

At nec hoc loco ſenſum Ulpiani ſatis videris aſſecutus, o Valla, qui nihil aliud voluit, quam Edicti Praetorii partem illam interpreta-

ri, qua Praetor *in eum, qui judicato victum vel inſtratum inferri non patitur, poenalem actionem, vel injuriarum* pollicetur. *l. ſi victum.* 34. *D. de Re judic.* Vel etiam quid veniat [1] in *legato ſtrati* reſpondere. Separatim enim legendum eſt *in ſtratum.* Quod autem reprehendis eum, quod ſubjecerit, *ſtragulam veſtem eſſe omne pallium*, ſcito [2] in emendatioribus Codicibus legi: *Neque enim dubium eſt, quin ſtragula veſtis ſit omne quod Graeci* περίστρωμα: cujus Graeci verbi loco quidam ſubſtituerunt, *pallium.* Pergis tamen, et ſubjicis, *nunquam reperiſſe te ſtra-*

1 *In legato ſtrati.*] Cujacius putat *l.* 45. *ff. de V. S.* pertinere ad haec verba L. XII. TAB. de addictis: *Si volet, ſuo vivito: ni ſuo vivit, qui em vinctum habebit, libras farris endo dies dato.* Nam cum quidam putarent, verbum *vivere* tantum ad *cibum* pertinere, obtinuiſſe ſententiam eorum, qui id etiam ad *veſtimenta* et *ſtramenta* trahebant, *quia ſine his homo vivere non poteſt*, ut eſt apud Gajum *Lib.* 2. *ad Leg.* XII. TAB. *in l.* 234. §. 2. *D. de V. S.* Praetorem tamen in Edicto accommodato *ad Leg.* XII. TAB. videri diſtinxiſſe *victum* a *ſtrato l.* 34. *D. de Re judic.* et *h. l.* 45. *de V. S.* Itaque in Edicto, cum Praetor ait, *victum, vel ſtratum*, voce *victus* contineri veſtem, quae ſtragula non eſt; voce *ſtrati* omnem veſtem ſtragulam.

2 *In emendatioribus.*] Budaeus ſcribit, ſe in antiquo exemplari reperiſſe: *Neque enim dubium eſt, quin ſtragula veſtis ſit omne pallium, quod Graeci* περίστρωμα *vocant*: In Alciati duobus ſcriptis erat, *quin ſtragula veſtis ſit omne* περίστρωμα: quam vocem Graecam ille aliquos ſuperaddito gloſſemate interpretatos eſſe *pallium*, eamque gloſſam ab imperitis in contextum receptam ſcribit. Cujacius, et alii legunt: *quin ſtragula veſtis ſit omne pallium* περίστρωμα. Atque ita etiam habent Edd. Gothofr. haud dubie e Florent. De quo genere loquendi v. Scalig. *ad Catalect. Virg. p.* 221. Scip. Gentil. l. *Parerg.* 37.

ſtragulam veſtem in hunc ſenſum, ſed in opertorium lectorum potius, ubi et dormiebant, et diſcumbebant. In quo vide quam tuam 3 inſcitiam, vel in legendo oſcitantiam prodas. Nam

 de

3 *Inſcitiam.*] Melius erat, ſimplici reſponſione defungi, Vallam in vitioſum codicem incidiſſe, quae etiam Alciato ſufficere viſa fuit, quam nimia reprehendendi adverſarii cupiditate quaedam a vero remota admiſcere. Vallam non ſine ratione dubitaſſe, an verum eſſet, quod in libro ſuo ſcriptum inveniebat, *ſtragulam veſtem eſſe omne pallium*, emendatiorum codicum lectio, et conſenſus doctorum eam probantium, ac praeterea Latini ſermonis uſus oſtendit. Defenſor autem cum ſcribit *generaliter omnem veſtem*, id eſt, etiam amiciendi cauſa paratam, ut tunicam, penulam, eo quod haec quoque lectis inſterni poteſt, *ſtraguli nomine contineri*, ſine dubio fallitur. Neque id evincunt auctoritates veterum ab eo prolatae. Nam in Feſti verbis (quae ad ſuam opinionem accommodans nonnihil immutat, cum ita legatur: *Veſtis generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris*) non haec ſententia eſt, generaliter omnem veſtem appellari ſtragulam; ſed nomen *veſtis generale* eſſe, ac veſtem dici omne genus veſtis, puta, ſtragulam, forenſem, muliebrem, virilem, et quae alia ſunt veſtium genera; *veſtimentum* autem appellationem *ſpecialem* eſſe, atque ita dici ſpeciem aliquam veſtis, ut pallium, tunicam, penulam, nec ita de genere dici veſtimentum ſtragulum, forenſe, muliebre, ut dicitur veſtis ſtragula, forenſis, muliebris. In Suetonii autem ac Ciceronis locis nihil eſt, unde pateat ibi intelligi veſtem amiciendi cauſa paratam, et Livius manifeſte ſentit de ea, quae ad inſternendum habetur, cum *ſtragulam veſtem* diſtinguat a *veſtibus* virorum et foeminarum *quae induuntur*, et mox unam ſpeciem ſtragulae memorans iis, quae hic laudantur, ſubjiciat: *Matremfamiliae tuam purpureum amiculum habere non ſines? et equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quam uxor veſtita?* Quin et ipſa adjectio vocis Graecae περίστρωμα aperte docet, *veſtem ſtragulam* eſſe non omne pallium, ſed tantum pallium περίστρωμα, id eſt, quod inſternendi vel injiciendi cauſa habetur: quod Latini etiam ſine ullo adjecto *pallium* nonnumquam dicunt, ut Sueton. *Ner. Cap.* XLVIII. *Decubuit ſuper lectum modicella culcita vetere pallio ſtrato inſtructum.* Propert. IV. *El.* 8. 87. (al.

de *ſtragula veſte* ſic Feſtus : *Veſtis generaliter dicitur ſtragula, forenſis, muliebris. Veſtimentum pars aliqua, ut pallium, tunica, vel penula.* Suetonius *in Nerone Cap.* L. *Funeratus eſt ſtragulis albis auro intextis, quibus uſus Cal. Januariis fuerat.* T. Livius *lib.* XXXIV. *cap.* 7. *Cum tibi viro liceat purpura in veſte ſtragula uti.* Cicero 4 *in Verrem Act.* III. *Plena domus caelati argenti optimi, multaeque ſtragulae veſtis, pretioſiſſimorumque mancipiorum.* Et inferius: *Dicebant ſcyphorum paria compluria, hydrias argenteas, pretioſam veſtem ſtragulam, multa mancipia pretioſa Verri data eſſe.* Quibus ex locis et locus hic Ulpiani illuſtratur, et quid ſit *veſtis ſtragula* oſtenditur: nempe generaliter omnis veſtis, et omne quod Graeci περίστρωμα nominant, ut loquitur Ulpianus, ſed ea maxime, quae diſcumbentibus injici, et qua lecti ſterni et operiri ſolent. Quod et locus ille Varronis, quem profers, confirmat. Nam ſi *quicquid inſternitur a ſternendo ſtragulum* veteres appellabant, quid vetat, quin pallia quoque, et tunicae, et penulae lectis inſterni poſſint, et *ſtraguli* nomine contineantur? Conſequens eſt igitur, ut in *ſtrati legato*, quod plenius accipien-

(al. *El*, 9. 59.) *Atque ita mutato per ſingula pallia lecto.* add. Ovid. I. *Amor.* 2. 1. et Ferrar. *de Re Veſt.* P. II. *lib.* 4. *cap.* 3.

4 *In Verrem Act.* III.] Eſt *Accuſationis in Verr. lib.* II. *de Juriſdict. Sicil. cap.* 14. quae ſequuntur, *ibidem* ſunt, *cap.* 19.

piendum eſt, omne veſtimentum accipiatur, quod injiciatur, i. e. inſternatur, non, ut corrupte legis, *quo amicimur.* Et qui *ſtragulam veſtem*, id eſt, hujuſmodi veſtimenta judicato inferri non patitur, illa parte Edicti teneatur. Nam et ſimplici verbo *victus* haec quoque continentur *l.* 234. §. 2. *D. de V. S.* Et cum pro qualitate perſonae haec praeſtentur *l. pen. D. de Aliment. leg.* non dubium, quin *ſtragula* quoque *veſtis* judicato, id eſt, carcerato inferri debeat, ſi honeſtior eſt. Denique Idem 5 Ulp. *in l.* 23. *D. de Aur. et arg. leg.* ubi veſtimentorum genera enumerat, videlicet virilia, muliebria, puerilia, et familiarica; inter virilia et familiarica numerat *veſtimenta ſtragula*, quibus adjungit togas, tunicas, ſaga, penulas, et hujuſmodi.

5 *Ulpianus*] .Qua ratione Ulpianus *d. l*, 23. §. 2. *veſtimenta ſtragula* inter virilia praecipue recenſeat, aut Paulus III. *Sent.* 6. dicat, *veſte virili legata, ſtragula quoque huic legato cedere*, fateor me non ſcire. Nec tamen vel ex eo, vel quod *veſtimenta ſtragula* inter familiarica numerantur, liquere arbitror, *veſtem ſtragulam* eſſe, vel dici etiam eam, quae amiciendi gratia habetur.

VALLA

Cap. XLVII.

In eoſdem de Pulſatio, *et* Verberatio.

Inter pulſationem et verberationem, [1] Ulpianus ait, *hoc intereſſe, ut Offilius ſcribit: verberare eſt cum dolore caedere: pulſare ſine dolore.* Sed cum utriuſque venia, non eſt ejuſmodi inter haec verba differentia. An cum *verberamus frumenta*, cum dolore verberamus? aut pulſamus potius quam verberamus? Et jumentum cum ſentit ex flagellis dolorem, *verberatur*? cum non ſentit, *pulſatur*? An Entellus ille [2] Virgilianus ſine dolore pulſabat Dareta? Sed ne multis, quis non videt, *verberare eſſe verbere caedere*, quod eſt inſtrumentum longum et exile, qualis eſt virga, baculus, fuſtis, lora, flagellum, ferula, arundo, et ſi quid eſt ſimile. Nec aliter dictum eſt *verberare* a *verbere*, quam flagellare a flagello, fuſtigare a fuſte. Nam *verbera* licet pro *verberatione* accipiantur, tamen rem corpoream proprie ſignificant, ut flagella, quae ſunt proprie ſummitates ſarmentorum. [3] Quintilianus: *Ignes ex proximo raptos, verbe-*

1 *Ulpianus.*] *l.* 5. §. 1. *ff. de Injur.*
2 *Virgilianus.*] V. *Aen.* C. *vers.* 460.
3 *Quintilianus*] *Declam.* XIX. C.

verberaque, *quae caſus obtulerat.* *Pulſare* vero *eſt gravi ac vehementi ictu caedere*, nec tam inſtrumento longo et exili, quam brevi ac rotundo, ut pugnis, ut calcibus, ut malleis, ut ſaxis, quae manu tenentur, cum alium percutimus, in ſimilitudinem tympanorum, quae manu pulſantur; nec *ſemel*, ſed *multis* ictibus percutere. Namque non proprie *pulſatum* aliquem dixeris, qui *ſemel* pugno percuſſus eſt. Adeo non minor injuria fit ex *pulſatione*, quam ex *verberatione*, praeter eam cauſam, quam modo dixi, quod *verberatio eſt multa percuſſio*, quodque plerunque *pulſatio fit in facie.* Et ob pulſatos eorum legatos Laurentes 4 Tatium regem occiderunt, qui non puniſſet propinquos ſuos, qui Laurentibus hanc injuriam fecerant. Et ipſa incuſſio calcium contumelioſiſſima eſt, ſaepe etiam mortifera, utique ſi fiat in aegrum, in ſenem, in puerum, in praegnantem. Taceo ſi alia re quis alterum pulſaverit, quam manu aut pede. Quum vicinus meus uxorem ſolitus ſit non modo piſtillo, verum etiam mortario aereo pulſare, ut non crebrius pulſet ipſum mortarium. Dictum eſt autem a *pello*, quod eſt percutio et ferio: ut apud M. Tullium 5 *lib.* I. *de Divinat.* *Ut pelluntur animi vehementius, ſaepe etiam cura et timore.* Et 6 *in* II.

4 *Tatium.*] *Liv. lib.* I. *C. cap.* 14.

5 *Lib.* I. *de Divin.*] *Cap.* 36.
6 *In* II.] *Cap.* 67.

II. *Num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit?*

A L C I A T U S

Ad Cap. XLVII.

Offilii apud Ulpianum differentiam damnat, qui *verberare*, dixit, *eſt cum dolore caedere*, *pulſare ſine dolore*; aitque *verberare* potius *eſſe cum verbere, ſeu flagello caedere*, *pulſare cum gravi et vehementi ictu* Sed profecto Jureconſultum non latuit, *verberare a verbere*, flagello, ſeu ferula dici, ut qui [1] alibi atteſtatus ſit, *verberaſſe abuſive dici et eum, qui pugnis caeciderit.* Sed in Lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quae actionem injuriarum ei dabat, *qui ſe pulſatum verberatumve diceret*, non potuit alia capi interpretatio. Si enim Vallam ſequeremur, qui ſine gravi impetu ſaxo percuteret, verbis Legis non contineretur, quia ſaxo non diceretur verberaſſe, quia ſine impetu non pulſaſſet: quae ſententia oppido quam futilis eſt. Merito Jureconſultus maluit *verberare cum dolore* in ea Lege accipere, verbo illo lata ſignificatione accepto, et *pulſare ſine dolore*, cum frequentativum ſit a verbo *pello*, unde ſit *pulto*, *pulſo*. impellitur autem quis etiam ſine dolore.

1 *Alibi.*] *l.* 15. §. 40. *ff. de Injur.*

F L O R I D U S

Ad Cap. XLVII.

At ego Offilii ſeu Ulpiani ſententiam deridendam arbitror, cum tradita ab eo inter *pulſationem verberationemque* differentia nuſquam apud Latinos authores inveniatur, quin potius frequentius fere *verberare*, quam *pulſare*, *ſine dolore* ſignificat: niſi forte aut ſolum, aut oſtium, aut quid ſimile pulſemus, quod nec ex verberibus, nec ex pulſatione utique dolorem ſentire poſſit. Et quidem ita ea diſtinguit Alciatus,

ciatus, ut etiamſi calcibus, aut pugnis, aut ſaxis aliquem vel uſque ad mortem caedamus, cum non *pulſare*, ſed *verberare* dicamur: rurſus ſi quem vel flagello, vel fuſte, modo ſine dolore percutiamus, hunc non *verberemus*, ſed *pulſemus*: quorum tamen utrunque eſt maxime abſurdum. Atqui *ſi Vallam ſequeremur*, inquit Alciatus, *qui ſine gravi impetu ſaxo percuteret, verbis legis non contineretur.* Bona mehercle ratio Imo hoc ab Alciato doceri velim, ſi quis verbere flagellove aliquem ſine dolore caederet, num ejuſdem legis verbis comprehenderetur? Minime quidem: *verberamus enim cum dolore.* An eum pulſari dicemus? Et certe, inquit: nam *pulſare ſine dolore eſt.* Verum dum haec recum commentaris, non vides quam parum latine loquaris. Quid verbis opus eſt? Veterum autorum teſtimoniis potius agamus. Ad eundem enim modum ſcripſit Cicero, cujus verbis ſi Offilii ſententiam aptemus, erimus oppido quam ineptiſſimi. *Ageret*, inquit ille, *in* V. *Verr. cap.* 12. *videlicet cauſam arator, nihil ſibi frumenti ab Apronio relictum, bona ſua etiam direpta, ſe pulſatum verberatumque diceret.* Et in eadem *cap.* 26. *Videtis pendere alios ex arbore, pulſari autem alios et verberari.* Et *in* VII. *cap.* 54. *Haec cum maxime loqueretur ſex lictores circumſiſtunt, ad pulſandos verberandoſque homines exercitatiſſimi, caedunt acerrime virgis.* Dicamus et a lictoribus, et Praetore Verre homines ſine dolore pulſatos *Pulſare* itidem ſimpliciter poſitum *cum dolore* eſt capiendum, ſi modo dolorem pati poteſt, qui pulſatur. Cicero *in* IV. *Verrin. cap.* 27. *Quodque judicium ſecundum Heraclium de compromiſſis factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives judicaviſſet, id irritum eſſe juſſit, eumque judicem falſum judicavit, in ſenatu ne eſſet, locis commodiſque publicis uti vetuit. Si quis eum pulſaſſet, edixit ſeſe judicium injuriarum non daturum.* Et paulo poſt: *Quae iſtius autoritas tantum valuit, ut neque illum pulſaret quiſquam, quum Praetor in provincia ſua verbo permitteret, re hortaretur, neque quiſquam ab eo quicquam peteret.* Mirum eſſet, ſi hunc Verres Praetor perditiſſimus ſine dolore caedi vellet. Et *in* V. *Act. in Verr. cap.* 28. *Statim tanquam conjuratio aliqua Agyrii contra Rempublicam facta, aut legatus Praetoris pulſatus eſſet, ita Agyrio magiſtratus et quinque primi accitu iſtius evocantur.* Livius *lib.* III. *ab U. C cap.* 11. *Aſſentiebantur multi pulſatos ſe querentes.* Idem *lib.* XXXVIII. *cap.* 42. *Eo anno L. Minutius Myrtilus, et L. Manlius, quod legatos Carthaginenſes pulſaſſe dicebantur, juſſu Q. Terentii Praetoris urbis per foeciales traditi legatis, et Carthaginem advecti.* Et *lib.* XL. *cap.* 7. *Ad has excipiendas voces ſpeculator ex convi-*

vis

vis Perſei miſſus cum incautior obverſaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egreſſis male mulctatur. Hujus rei ignarus Demetrius: Quin comeſſatum, inquit, ad fratrem imus, et iram ejus, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate et hilaritate noſtra lenimus? Omnes ſe ire conclamant, praeter eos, qui ſpeculatoris ab ſe pulſati praeſentem ultionem metuebant. Et paulo poſt: *Etſi cauſa apparebat, tamen infamandae rei cauſa januam obſerari jubet.* Et mox *cap.* 14. *Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo praeter eos, qui ſpeculatorem tuum pulſarunt?* Virgilius VI. *Aen.* 608.

Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatusve parens, aut fraus innexa clienti.

Tibullus *lib.* I. *El.* 7. 79. (al. 6. 73.)

Non ego te pulſare velim. ſed veneris iſte
Si furor, optarim non habuiſſe manus.

Juvenalis *Sat.* XVI. 7.

Commoda tractemus primum communia, quorum
Haud minimum illud erit, ne te pulſare togatus
Audeat, imo et ſi pulſetur, diſſimulet, nec
Audeat excuſſos Praetori oſtendere dentes,
Et nigram in facie tumidis livoribus offam,
Atque oculos medico nil promittente relictos.

Fit etiam *pulſatio ſine dolore*, ut puta ſi clypeis aut thoracibus tecti pulſamur. Livius *lib.* XXXI. *cap.* 39. *Itaque ut id vanum teli genus ſenſerunt eſſe, ſaxis paſſim tota valle jacentibus inceſſebant hoſtem. Ea majore cum ſonitu, quam vulnere ullo, pulſatio ſcutorum, parumper ſuccedentes Romanos tenuit.* Dicimur etiam *pulſare Deos*, cum ruptis foederibus illos laedimus. Virgilius XII. *Aen.* 286.

Pulſatos referens infecto foedere Divos,

Et *pulſare muros* bellicis tormentis. Idem XII. *Aen.* 706.

- - Quique imos pulſabant ariete muros.

Et *fluctus ſcopulos* aut ſaxa *pulſant*. Ovidius I. *Metam.* 310.

Pulſabantque novi montana cacumina fluctus.

Virgil. III. *Aen.* 555.

Et gemitum ingentem pelagi pulſataque ſaxa
Audimus longe.

Et *nervi ſagittas pulſant*, quum eas emittunt. Idem IV. *Georg.* 313.

- - - Aut ut nervo pulſante

ſanta ſagittae,

Prima leves ineunt ſi quando praelia Parthi.

Pulſamus tympana, aut *citharas* Propert. *lib.* III. *El.* 15. (al. 16.) 33.

Mollia Dirceae pulſabunt tympana Thebae.

Virg. VI. *Aen.* 647.

Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.

Pulſamus terram, quum ſaltamus. Horatius *lib.* I. *Carm.* 37. 1.

Nunc eſt bibendum, nunc pede libero

Pulſanda tellus.

Ventus quoque *montes* imbre et grandine *pulſat*. Virgil. IV. *Aen.* 248.

Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris

Piniferum caput, et vento pulſatur et imbri.

Boreas apud Ovidium VI. *Metam.* 692. *Et terras grandine pulſo.* *Verber* autem a Valla recte definitur, ut ſit *inſtrumentum longum et exile: cujuſmodi ſunt virga, baculus, fuſtis, lora, flagellum, ferula, harundo, et quicquid eſt ſimile*: licet *verbera* pro ipſa *verberatione* plerunque capiantur. In frequentiſſimo tamen ſignificatu cum ſingularis eſt numeri, pro *loro* ponitur. Virgil. III. *Georg.* 106.

- - Illi inſtant verbere torto

Et VII. *Aen* 378.

Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo.

Tibullus I. *El.* 5. 3.

Namque agor, ut per plana citus ſola verbere turbo.

Et I. *El.* 7. 51. (al. 6. 45.)

Haec ubi Bellonae motu eſt agitata, nec acrem

Flammam, non amens verbera torta timet.

Verbera ad *alas* retulit Virgilius XII. *Aen.* 876.

Alarum verbera noſco.

Et *alis verberare* Plinius *lib.* X. *H. N. cap.* 4. de aquilis loquens: *Multum pulverem volutatu collectum inſidens cornibus excutit in oculos, pennis ora verberans.* Horatius etiam *linguae verbera* tribuit III. *Carm.* 12. 2.

Aut exanimari metuentes patruae verbera linguae.

Ovidius ad *remos* tranſtulit III. *Metam.* 662.

Illi admirantes remorum in verbere perſtant.

Hinc

Hinc *verberare* proprie flagello, ſeu verbere, quamvis ad alia referatur. Plautus *in Aulular.* IV. 4. 4. *Quae te mala crux agitat? quid tibi mecum eſt commerci ſenex? quid me afflictas? quid me raptas? qua me cauſa verberas? Verberant* proprie *ora* mulieres. Propertius II. *El.* 7. 47. (al. 9. 9.)

Nec non exanimem amplectens
Bryſeis Achillem,
Candida veſana verberat ora manu.

Atqui et *ferrea virga* quem *verberari* ſcimus. Plinius *lib.* x. *H. N. cap.* 42. de pſittaco: *Haec cum loqui diſcit, ferreo verberatur radio, non ſentit aliter ictus.* Quid mirum, ſi et bellica *tormenta muros verberant?* Cicero *Phil.* VIII. *cap.* 7. *Ante Conſules oculoſque legatorum tormentis Mutinam verberavit.* Et *fretum littus verberat.* Ovidius III. *Faſt.* 567.

Fertilis eſt Melite ſterili vicina Coſyrae
Inſula, quam Libyci verberat unda freti.

Et *aves aërem alis verberant.* Virgil. xi. *Aen.* 756.

- - Simul aethera verberat alis.

Et *equus aërem calcibus.* Idem X. *Aen.* 892.

Tollit ſe arrectum quadrupes, et calcibus auras Verberat.

Haſta quoque emiſſa *aërem verberat.* Virgil. ix. *Aen.* 411.

- - Haſta volans noctis diverberat umbras.

Et *imber terram.* Virgil. ix. *Aen.* 668.

Quantus ab occaſu veniens pluvialibus hoedis
Verberat imber humum.

Et *vineae a grandine verberantur.* Horatius III. *Carm.* 1. 29.

Nec verberatae grandine vineae.

Et *fluvium retibus verberamus.* Virgil. I. *Georg.* 141.

Atque alius funda latum jam verberat amnem

Sol, luna, imber, venti verberant. Plinius *lib.* xiv. *cap.* 21. *Campaniae nobiliſſima expoſita ſub divo in cadis verberari ſole, luna, imbre, ventis aptiſſimum videtur.*

Flagella vero licet pro loris capiantur, *ſummae* etiam *arborum partes*, Servio teſte, dicuntur, eo quod crebros ventorum flatus ſuſtineant. Virgilius II. *Georg.* 299.

- - Neve flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas.

Pro *loro.* Idem V. *Aen.* 578.

Signum

- - *Signum clamore paratis*
Epitides longe dedit, inſonuitque flagello.

Sed de his alii copioſius, meliuſque agent. Nos paucis contenti hoc oſtendimus, non eſſe apud Latinos autores inter *verberationem* et *pulſationem* eam differentiam, quae ab Offilio et Ulpiano, et utriuſque defenſore Alciato traditur.

DEFENSOR

AD CAP. XLVII.

Rurſus hic Laurentius Ulpianum et Offilium in *pulſandi verberandique* differentia reprehendit: pene dixerim ὗς Ἀθήναν. Primum oſtendit, *verberare non eſſe cum dolore caedere*, quod etiam frumenta verberentur. Subtiliter ſane. Sed non vides, hic non de frumentis aut aliis rebus inanimis, ſed de pulſandis verberandiſve hominibus agi, qui non poſſunt verbere vel flagro caedi ſine dolore. An vero ignoraſſe Offilium cenſes, vel ipſum etiam Ulpianum, *verberandi* vocabulum a *verbere* deduci, aut quid eſſet *verber* neſciſſe? cum utrumque diſcere potueris a Conſultis in *l. ſi ex plagis.* 52. §. 1. *D. ad Leg. Aquil.* ex quo etiam loco inter *verberis* ſpecies *dolonem* recenſere debebas. Sed cum ageretur de interpretanda Lege Cornelia Injuriarum, quae non niſi in homines ſenſus capaces cadere poſſunt, dixit Offilius *verberare*, quod eſt verbere caedere, *eſſe cum dolore caedere.* Illud vero tuum, *pulſare eſſe gravi et vehementi ictu caedere*,

et *pulſationem plerumque fieri in facie*, unde ſumpſeris, aut quo jure tibi ſumpſeris, non video. Nullo enim id teſtimonio confirmas: et *pulſari* quem etiam *manu* notius eſt, quam ut confirmatione egeat. Ductum quidem eſſe *pulſare* a *pello* nemo non videt. Sed *pellere* non eſt proprie percutere aut ferire (quanquam eo per tranſlationem trahitur) ſed ejus vis ac ſignificatio magis ex compoſitis cognoſci poteſt, *repellere*, *propellere*, *diſpellere*: ut ſit *pellere* idem, quod noſtrum *chaſſer*. *Pulſare* vero idem eſt, atque *propellere*, Gallice *poulſer*, *repoulſer*, aut, ſi frequentativa illa magis arridet inclinatio, *frequenter pellere*. Haec ſi Ulpiano vel Offilio ignorata fuiſſe credis, longe falleris: qui cum ajunt, *pulſare eſſe ſine dolore*, ſic intelligunt: *pulſandi* verbum generalius eſſe, et cum vel *manu* quis *pulſari* poſſit, id eſt, repelli, quod nos *poulſer de la main* dicimus, *pulſatum* quem intelligi [1] *etiam ſine dolore*: at *verberari*, id eſt, *verbere caedi*,

1 *Etiam ſine dolore.*] Hanc interpretationem verborum Offilii non adſpernandam arbitror, nec tam ſtricte accipienda verba Juriſconſulti, quaſi is velit, *pulſationem* ſemper ſine ullo dolore fieri. Ac fortaſſis nihil aliud dicere voluit, quam *pulſare* levius eſſe, quam *verberare*: eo quod vix aliquis *verberari* poſſit, niſi *cum dolore*, *pulſari* vero, ut Defenſor ait, *etiam ſine dolore.* Etenim ſi quis ſcutica, loris, virgis, aliiſque, ad quae vocabulum *verberare* extenditur, caedatur; id vel raro, vel numquam ita fieri poteſt, ut ex eo dolor non ſentiatur, cum etiam nonnullos virgis ac fuſtibus ita caeſos legamus, ut inter verbera exſpiraverint. At *pulſari*

caedi, *neminem ſine dolore poſſe.* Caeterum hoc ita verum eſſe, ſi verborum originem atque proprietatem ſpectemus : at in uſu communi *pulſandi verberandique* verba confundi, ac pro eodem ſumi ſolere, ut hic [2] in Lege Cornelia *l.* 5. *princ. D. de Injur. Lex Cornelia*

pulſari ſaepe ita quis poteſt, ut in eo nullus, vel non magnus dolor inſit, ut ſi per petulantiam, aut in contentione, manu, vel cubito impulſus, everſuſve, aut calce percuſſus fuerit. Ad haec enim, et quae ſunt his ſimilia, verbum *pulſare* proprie pertinere, origo illius oſtendit, ut etiam Defenſor monet. Quidquid eſt, hoc ſaltem verum mihi videtur, ut in multis aliorum ſcriptorum locis, ita et in Lege Cornelia *de Injuriis*, *verberare* gravius quiddam eſſe, quam *pulſare*. Sed in communi uſu loquendi hoc non ſervatur. Sic quod erat in Legibus Regiis apud Feſtum *in plorare : Si parentem puer verberit*, Virgilius VI. *Aen.* 609. et Quintilian. *Declam.* CCCLVIII. CCCLXXII. et alibi *parentem pulſare* dicunt, et *l.* 4. §. 13. *D. Vi bonor. rapt. pulſare* et *verberare* promiſcue uſurpantur.

2 *In Lege Cornelia.*] Hic ſine cauſa recedit ab Ulpiano, qui *d. l.* 15. *pr.* diſertis verbis docet, haec in Lege Cornelia diſtingui. *Lex itaque Cornelia*, inquit, *ex tribus cauſis dedit actionem*, *quod quis pulſatus*, *verberatuſve*, *domuſve ejus vi introita ſit.* Et Paulus *libro ſingulari de Injuriis in Collat. Leg. Moſaic. et Roman. Tit.* II. *Qui autem injuriarum in quid aget*, *certum dicat*, *quid injuriae factum ſit.* Et mox : *Certum non dicit*, *qui dicit pulſatum*, *ſi ſit verberatus ; ſed et partem corporis demonſtrat*, *et quem in modum*, *pugno puta*, *an fuſte*, *an lapide.* Apud Ciceronem quoque, quem pro eodem dixiſſe *pulſare* et *verberare* Defenſor ait, haec diſtincta inter ſe eſſe arbitror. Nam *pulſare* dicuntur lictores ſubmoventes turbam, quod ſaepe cum vi quadem et impetu fiebat, ut etiam nonnumquam obvii dejicerentur. Feſtus v. *matronae* : *Matronae a Magiſtratibus non ſubmovebantur*, *ne pulſari contrectarive viderentur*, *neve gravidae concuterentur.* Senec. *Ep.* XCIV. *Non eſt*, *quod feliciorem eum judices*, *cui ſubmovetur*, *quam quem lictor ſemita dejicit.* vid. Lipſ. I. *Elect.* 22. *Verberare* autem eſt virgis caedere, ut in illo Livii I. 26. *Verberato vel intra pomoerium*, *vel extra pomoerium.* Cicero *pro Rabir. Cap.* III. *De civibus Rom. contra Le-*

de Injuriis competit ei, qui injuriarum agere volet, ob eam rem, quod ſe pulſatum verberatumve, domumve ſuam vi introitam eſſe dicat. Ad idem facit *l.* 4. §. 13. *D. Vi bonor. rapt.* Ex quo uſu forenſi haec duo verba conjunxiſſe videtur Cicero *Act.* V. *in Verr. cap.* 26. *Videtis pendere alios ex arbore, pulſari autem alios et verberari.* Et *in* VII. *cap.* 54. *Sex lictores circumſiſtunt valentiſſimi, et ad pulſandos verberandoſque homines exercitatiſſimi.* Sed de his plus ſatis.

gem Porciam verberatis, aut necatis. Et mox *Cap.* IV. *Porcia Lex virgas ab omnium civium Rom. corpore amovit.* Livius XXII. 57. *Eo uſque virgis in comitio caeſus erat, ut inter verbera exſpiraret.*

V A L L A

Cap. XLVIII.

In eoſdem de Pellex, *et* Pallace.

Pellicem apud antiquos Maſurius, [1] Paulo teſtante, *ſcribit libro Memorialium, eam habitam, quae quum uxor non eſſet, cum aliquo tamen vivebat: eamque nunc vero nomine amicam, paulo honeſtiore concubinam appellari. C. Flaccus in libro de Jure Papiriano ſcribit, pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui uxor*

1 *Paulo.*] *l.* 144. *ff. de Verb. ſignif.*

uxor ſit, *corpus miſceat*, *ſecundum quoſdam eam*, *quae uxoris loco ſine nuptiis in domo ſit*, *quam Graeci* παλλακὴν *vocant*. Horum utrumque vere ſenſiſſe et dixiſſe arbitror. Sed tamen pro ſuſcepti oneris officio admonere debere, *pellicem* apud Oratores et Poëtas eam demum haberi, *quae cum eo*, *cui uxor eſt*, *corpus miſcet*. Ideoque Juno ſemper, proſequitur pellices, quae ſibi uxori Jovem praeriperent. Unde Plinius [2] *lib.* xxxv. verbo Graeco maluit uti, cum de Alexandro loqueretur, quem conſtat eo tempore coelibem fuiſſe, cum Apellem ſcorto donavit, quam veteri (ſi verum eſt) Latino, *pallace* potius, quam *pellice*. Ita autem ait: *Namque cum dilectam ſibi ex pallacis ſuis praecipue*, *nomine Campaſpen*, *nudam pingi ob admirationem formae ab Apelle juſſiſſet*. Quo fit, ut [3] Curtium, ubi de eodem Alexandro, et aliis loquitur, caeteroſque ſcriptores opiner *pallacem* potius, quam *pellicem* pro *concubina coelibis* hominis dixiſſe, culpaque librariorum in editionibus eſſe vitiatum. Suetonius de [4] Veſpaſiano loquens *pallacarum* dixit, non *pellicum*. Et alibi quoque: et T. Livius, multique alii Graeco nomine utuntur. Sin aliter invenitur, librariorum, ut dixi, vitio dandum eſt. Cujus rei

K 3 hoc

2 *Lib.* xxxv.] *Cap.* 10. *C.*
3 *Curtium.*] vid. quae notantur *ad Defenſ. n.* 3.
4 *Veſpaſiano.*] *Cap.* xxi. *C.*

hoc argumentum eſt, quod non recte quis dicitur *habere pellicem*, ſed 5 *uxorem*. Et eſt nomen relativum ad alterius uxorem, cujus cum viro rem habet, non autem ad maſculum: nec recte dicturos fuiſſe reor Oratores illos, qui *pallacem* dixerunt, ſi *pellicem* dixiſſent, ut patet.

5 *Uxorem.*] *Uxor*, Ed. Gryph. Steph. et Colin. C.

ALCIATUS

AD CAP. XLVIII.

Maſſurii Sabini ſententiam non omnino videtur ſequi, *pellicem* pro *concubina* accipientis, quod apud Oratores *pellex* dicatur, *quae cum eo, cui uxor ſit, jungitur*. Sed ego veram quoque Sabini ſententiam arbitror; ſive enim a Graeco παλλακή veniat, ſive Latina ſit vox a *pelliciendo*, quod autoritate Plauti *in Poenulo V.* 5: 31. magis probo, qui *allex viri*, ab *alliciendo* dixit, utraque etymologia interpretationi Sabini convenit, cui et Q. Curtii et Juſtini autoritas accedit, quorum veterem ſcripturam interpolavere plerique Vallam ſecuti: cum eos ex antiquis codicibus conſtet *pellicum* ſcripſiſſe, non *pallacarum*, quae vox ante Plinium et Tranquillum in ſermone Latino nulla erat; in Graeco vero non aliud ſignificat, quam *pellicem*; ut appareat, Vallam, quique ei conſentanea tradiderunt, *pellicis* ſignificationem non ex autoribus accepiſſe, ſed regula plane Lesbia uſos autores ipſos invertiſſe, ut id, quod ipſi ſentiebant, atteſtarentur.

IDEM *ad l.* 144. *D. de Verb. ſignif.*

Explicat Juriſconſultus *pellicis* ſignificationem, oſtenditque ex Maſurii Sabini ſententia, eo nomine accipi, *quae citra matrimonium cum aliquo conſueſcat*, domique retineatur: ſubjicitque vulgo ſic accipi, *quae cum eo ſe miſceat, cui ſit uxor*. Sed priorem interpretationem nobiliſſimi Grammaticorum Valla et Perotus non recipiunt; quoniam Latine a viris dici non arbitrantur. haec

haec eſt pellex mea, ſed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ovidium VI. *Metam.* 537. ſe *pellicem ſororis* dicit, et apud Senecam Tragicum Juno ſe [1] *credere pellicibus* ait: ut manifeſte appareat, *pellicem* non dici niſi uxoris reſpectu, forteque a *pellendo*, quod maritos ad expellendas uxores compellat, quod ſi apud aliquos autores aliter legatur, ut apud Plinium, Curtium, Tranquillum, corruptos codices vitio librariorum contendunt, et non *pellices*, ſed *pallacas*, quae Graeca vox eſt, legendum autumant. Verum penes me antiquior eſt Maſurii autoritas, quem et *in Satyra* V. 90. Perſius celebrat, et apud Graecos [2] Athenaeus. Nam et Nonius Marcellus v. *pellicis*, *pellicem* eſſe, quam Graeci παλλακὴν vocant, cum Juriſconſulto opinatur, ut merito ejuſdem ſignificationis utraque vox ſit. Sed et Martialis IX. *Ep.* 42. Ponticum deludit, *pellice laeva utentem*: quem locum ne corruptum credamus ratio carminis manifeſto argumento eſt: qui ſi Vallae ſententia probaretur, nimis dura et barbara tranſlatione uſus eſſet. Satius eſt ergo Juriſconſulti expoſitionem ſequi, et utramque interpretationem defendere.

1 *Credere.*] Forte, *cedere.* Nam reſpicit, ni fallor, ad ea, quae Juno dicit *Herc. Fur. vers.* 4. *Locumque, coela pulſa, pellicibus dedi. Tellus colenda eſt, pellices coelum tenent.*

2 *Athenaeus.*] vid. not. *ad Defenſor.*

F L O R I D U S

Ad Cap. XLVIII.

Ab Alciato tam aperte diſſentio, ut et ipſum et Maſſurium erraſſe libere profitear: tantum abeſt, ut Vallam non ex autoribus *pellicis* ſignificationem accepiſſe, ſed Lesbia regula uſum autores invertiſſe credam. Siquidem quod *pellicem eam ab antiquis habitam*, ſcribit Maſſurius, *quae cum uxor non eſſet, cum aliquo tamen vivebat, quaeque nunc vero nomine amica, paulo honeſtiore concubina appelletur*, ſi Latinis autoribus credimus, eſt ſingulare erratum. quin potius eam eſſe *pellicem*, *quae cum uxorem habente corpus miſceat*, non veteres ſolum, ſed et alii omnes teſtantur. Nam et Sextus Pom-

ejus de veterum verborum ſignificatione v. *pellices*, ita inquit: *Atqui eam proprie pellicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat.* Quid eſt his verbis clarius? aut quid magis Maſſurii ſententiae contrarium? Aulus item Gellius *Noct. Att. lib.* IV. *cap.* 3. ſic ait: *Pellicem autem appellatam probroſamque habitam, quae juncta conſuetaque eſſet cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii cauſa foret, hac antiquiſſima lege oſtenditur, quam Regis Numae fuiſſe credimus:* PELLEX AEDEM JUNONIS NE TANGITO: SI TANGET, JUNONI CRINIBUS DIMISSIS AGNUM FOEMINAM CAEDITO Non de antiquis, ſed de antiquiſſimis ſcilicet loquitur Gellius. Quid quod veteres ſcriptores eam, quae cum illo cui uxor eſſet, ſe miſceret, *pellicem* tantum appellaverunt? Plautum ſane nemo antiquum eſſe negabit. At apud eum *in Mercatore* IV. 1. 23. ita alloquitur matremfamilias *ancilla: I hac mécum, ut videas ſimul tuam Alcumenam pellicem Juno mea.* Et 1 inferius ipſa materfamilias: *Bellulam iſtam pellicem mei non patiuntur oculi.* Idem *in Rudente* IV. 4. 1. *Cupio aedepol, quanquam vobis quae vultis mulieres, metuo propter vos, ne uxor mea me extrudat aedibus, quae me pellices adduxiſſe dicet ante oculos ſuos.* Caecilium quoque antiquum ſcriptorem, licet omnes ejus comoediae exciderint, in eodem tamen ſignificatu *pellicem* poſuiſſe ex quibuſdam verſibus, qui apud Gellium *lib.* II. *N. A. cap.* 23. leguntur, plane intelligimus. Eos hic apponam. Loquitur autem ſenex de uxore:

- - Ea me clam ſe cum mea ancilla ait
Conſuetum, id me arguit, ita plorando orando,
Inſtando atque objurgando me obtudit, uti eam
Venundarem: nunc credo inter ſuas aequales
Et cognatas ſermonem fecit: quae noſtrarum fuit integra aetatula,
Quae hoc itidem a viro impetravit ſuo, quod ego anus modo
Effeci, pellice ut meum privarem virum?

Jam hi duo non antiqui, ſed prope antiquiſſimi poëtae, non ita *pellicis* vocabulo uſi ſunt, ut inquit Maſſurius. Eoſdem etiam ſecuti ſunt Latini omnes. Cicero *pro A Cluentio Cap.* LXX. *Atque etiam nomina neceſſitudinum, non ſolum naturae nomen et jura immutavit, uxor generi, noverca filii, filiae pellex.* Idem II. *Officior. cap.* 7. de Alexandro Pheraeo loquens: *Nec eum fefellit opinio, ab ea eſt enim ipſe* (Theben ejus uxorem intelligit) *propter pellicatus ſuſpicionem interfectus.* Salluſtius

1 *Inferius.*] In Sup poſitis *Sc. Syra.* v. 4. poſt *Ac.* IV. *ſc.* 5.

Iuſtius *in Ciceronem Cap.* II. *Filia matri pellex.* Propertius. *lib.* III. *Eleg.* 21. 35.

Cornua nec valuit mutare in
pellice Juno.

Horatius in *Epodis* 3. 13. de Medea loquens:

Hoc delibutis ulta donis pellicem,
Serpente fugit alite.

Et paulo poſt *Epod.* 5. 63.

Quibus ſuperba fugit, ulta
pellicem,
Magni Creontis filiam.

Livius *lib.* XXXIX. *cap.* 53. de Demetrio Philippi filio: *Nam etſi minor aetate quam Perſeus eſſet, hunc tamen juſta matreſamilias, illum pellice ortum eſſe.* Ovidius I. *Metam.* 622. de Junone:

Pellice donata, non protinus
exuit omnem
Diva metum.

Et II. *Metam.* 508.

Intumuit Juno, poſtquam in-
ter ſidera pellex
Fulſit.

Idem VI. *Faſtor.* 487.

Intumuit Juno, rapta quod pel-
lice natum
Educet, at ſanguis ille ſo-
roris erat.

Et II. *Triſt.* 291.

Proxima adoranti Junonis
templa ſubibit
Pellicibus multis indoluiſſe
Deam.

Denique quis unquam Latinus aliter *pellicem* accepit? Hinc Plinius, Suetoniuſque de iis mulieribus loquentes, quae cum uxorem non habentibus corpus miſcebant, Graeca voce uti maluerunt. Quod etiam Q. Curtio credendum eſt: nam Juſtinum nihil moror. Quin ſi Q. Curtium, et Juſtinum, Alexandri, aliorumque, cum coelibes eſſent, concubinas *pellices* appellaſſe pro comperto haberemus, eos parum latine locutos fuiſſe aſſerere non dubitarem: nempe quod Romanis omnibus autoribus adverſati eſſent. Ac ſi iis illud quomodocunque concederetur, non protinus recte ſenſiſſet Maſſurius, qui de antiquis locutus eſt, cum multos poſt eum annos vixerint duo illi hiſtoriae autores. Quod autem nimis barbaram ac duram Martialis tranſlationem, ſi probanda eſſet Vallae ſententia, videri poſſe ſubdit Alciatus, quid mirum eſt, ſi duro poëtae durae tranſlationes arriſerint? aut quis unquam poëtis aliquem in tranſlationibus modum praefixit? Nonne durior eſt illa *in Eunucho* Terentiana, cum II. 3. 64. ait: *Illumne obſecro inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt here, ſenem, mulierem?*

lierem? Tum quod cum Jureconſulro Nonium Marcellum, qui *pellicem* eſſe dixit, quam Graeci παλλακὴν vocant, ſentire addir, nemini cordato perſuaderi poreſt. Licet enim a Graeco forte deduceretur, non tamen ea voce Latini, ut Graeci, uſi ſunt. Noſtri enim uxorem habentibus *pellices* tribuerunt, illi vero omnibus abſque diſcrimine. Sed ego, inquit Alciatus, Maſſurio magis credo, quem apud Latinos Perſius in Satyra, apud Graecos Athenaeus celebravit. Quid? obſecro te, an non aliquando dormitare potuit, qui a Perſio Athenaeoque celebratur? Quis Ciceronem laudat magis, quam Fabius Quintilianus? An tamen ab eo minus libere diſſentit? Ego ſane Maſſurium doctiſſimum virum, et Juris eundem conſultiſſimum fuiſſe ſcirem, ſi nec a Perſio, nec ab Athenaeo utique unquàm fuiſſet laudatus. Jam quod *pellicem* Alciatus non a Graeca voce παλλακὴ, ſed a *pelliciendo* deduci autumat, quod et Plauti *in Poenulo* teſtimonio probat, qui *allex viri* ab *alliciendo* dixerit, fallitur quidem, et Plauti locum (praefatus veniam dixero) non intelligit, quodque eſt ridiculum, idem ait negatque. Enimvero ſi cum Maſſurio Nonium Marcellum ſentire ſcribit, qui a Graeca voce *pellicem* dici aſſerat, cur eundem improbet, et a *pelliciendo pellicem* deducit? Atqui confirmat Nonii ſententiam A. Gellius, qui *lib.* IV. *Noct. cap.* 3. ita ſcribit: *Pellex autem quaſi* πάλλαξ, *id eſt, quaſi* παλλακὶς, *ut pleraque alia, ita hoc quoque vocabulum de Graeco flexum eſt. Allex* vero ab *alliciendo* in Plauto nunquam legitur: quamvis *illex* ab *illicio* non ſemel uſurparit. [2] *In Aſinaria* namque I. 3. 68. *Eſca*, inquit, *eſt meretrix, lectus illex eſt.* Et *in Perſa* III. 3. 3. *Eho tu ſterquilinium publicum, impure, inhoneſte, injurie, illex, labes populi.* Et *in Poenulo* III. 4. 35. *Quando illi malae rei ante fuimus illices. Allex* porro in omnibus Plauti fabulis, ſi Poenulum excipias, nunquam legitur, in eoque ſemel tantum, quum ait V. 5. 30. *Ligula i hinc in malam crucem. Tune etiam amator audes eſſe allex viri? aut contrectare, quod mares homines amant? deglupta, mena, ſerapis, ſenicinctium, manſtruga, halagoras. Aman, tu autem, plenior allii ulpici, quam ſint Romani remiges?* Quo in loco ut *alex viri* ab *alliciendo* non deducatur, ſciendum eſt

2 *In Aſinaria.*] Hic plerique *illix* ediderunt, ſecuti Nonium, qui *h. v.* ita ſcribit: *Illix et illex hoc diſcernuntur; ab illiciendo illix; illex vero, a quo lex non ſervetur.* Subjicitque loca Plauti e *Poenulo* et *Perſa*, quae Floridus hic profert, et *illex* in *Perſa* exponit *vivens ſine lege, ſine jure.*

eſt ea verba a milite Anthemonide in Hannonem Poenum dici, qui Anteraſtilem Adelphaſiumque fratris filias caſu repertas oſculabatur. Cum igitur vir eſſet, et ſenex quidem, cui haec a milite occinerentur, quomodo vir virum allicere poteſt? Proinde alia eſt ejus vocis ſignificatio, ut *alex viri* pro [3] *fex viri* ibi ſit poſitum: quaſi dicat, *Tune etiam amator audes eſſe, non vir, ſed fex viri?* Eſt autem *alex* muriae vitium, ſeu fex. Plinius *lib.* XXXI. *N. H cap.* 8. de alece ita ſcribit: *Laudantur et Clazomenae garo, Pompejique, et Leptis, ſicut muria Antipolis ac Thurii, jam vero et Dalmatia. Vitium hujus eſt alex, imperfecta, nec colata fex. Coepit tamen et privatim ex inutili piſciculo minimoque confici, apuam noſtri, aphyen Graeci vocant, quoniam is piſciculus ex pluvia naſcitur. Forojulienſes piſcem, ex quo faciunt, lupum appellant.* Et paulo poſt: *Sic alex pervenit ad oſtreas, echinos, urticas, camaros, mullorum jocinora.* Et ſubdit: *Haec obiter indicata ſint deſideriis vitae, et ipſa tamen nonnulli uſus in medendo. Namque et alece ſcabies pectoris ſanatur, infuſa ſuper cutem inciſam, et contra canis morſus, draconiſque marini prodeſt.* Et *lib.* XXXII. *cap.* 10. *Alex deferveſacta unguium ſcabriciem, ciniſque e capite menarum extenuat.* Plautus itaque ab *alliciendo allicem* nunquam deduxit. Nec *pellex* a *pelliciendo* deſcendit, licet aliter ſentiat Alciatus: cui ut plurimum defero, ita ſuam quenque omnibus in rebus ſententiam proferre aequum cenſeo, ut amicus ſit Plato, amicus et Socrates, ſed magis amica veritas.

3 *Fex viri.*] Etiam alios viros doctos hoc ita accepiſſe, intelligimus e commentariis Interpretum Plautinorum. Salmaſius in nota, quae in Edit. Gronov. huic loco adſcribitur, *hallex* (ita enim editur in Plauto, non *allex*, nec *alex*) *viri* exponit de parvo homuncione, *quaſi pollex viri, qui non grandior eſſet pollice* Nam *hallus et hallex*, ait, *eſt pollex pedis antiqua lingua Romana*: de quo vid. Feſt. in *allus* et *hallus*, ibique Scaliger. et Voſſ. *in Etymol. v. alucinari.*

DE-

DEFENSOR

Ad Cap. XLVIII.

Quid hic nobis Oratores et Poëtas profers, et hujus differentiae authores laudas? quaſi vero melius hi ſciverint, quid ſit *pellex* aut παλλακή, quam Jureconſulti, quorum propria eſt ea quaeſtio, et ſubjecta materia. At [1] ne dubites *pellex* non vetus Latinum eſſe verbum, ſed Graecum, aut e Graeco ductum, audi quid Agellius *lib.* IV. *cap.* 3. ex veterum prudentum authoritate de eo ſcripſerit: *Pellex*, inquit, *quaſi* πάλλαξ, *id eſt*, *quaſi* παλλακίς, *ut plaeraque alia*, *ita hoc quoque vocabulum de Graeco flexum eſt.* Haec Agellius, qui et Servium Sulpitium *in libro de Dotibus* authorem citat, et antiquiſſimam Numae legem profert, cujus verſus eſt: PELLEX AEDEM JUNONIS NE TANGITO. SI TANGIT, JUNONI CRINIBUS DIMISSIS AGNUM FOEMINAM CAEDITO. Sed et Nonius Marcellus *pellicem* eſſe, quam Graeci παλλακήν, cum Paulo et [2] C. Flacco teſtatur. Quos duos

1 *Ne dubites.*] Valla cum ait Plinium maluiſſe uti vocabulo Graeco *pallaca*, quam veteri, *ſi verum eſt*, Latino *pellex*, non tam indicat ſe dubitare an *pellex* a Graeca origine ſit, quam an derivetur a *pelliciendo*, aut a *pellendo*, ut quidam volunt.

2 *C. Flacco.*] In Florentino libro *Granius Flaccus* vocatur, quam lectionem e Feſto, Macrobio, et Arnobio confirmant

duos authores ſi legiſſes, nunquam dubitaſſes *pellex* vetus Latinum, an a Graeco flexum fuiſſet. Mirum autem te tanto reprehendendi ſtudio teneri, ut malis 3 Curtii lectionem, aliorumque, qui *pellicem* pro *concubina* uſurparunt, tanquam corruptam et librariorum culpa vitiatam arguere, quam id quod verum eſt agnoſcere, indifferenter his vocibus veteres uſos. Quid quod Martialis IX. *Epigr.* 42. Ponticum irri-

mant Cujacius, et alii. Etiam Cenſorinus *Cap.* III. memorat *Granii Flacci* librum *de Indigitamentis*, ad Caeſarem; ubi itidem nonnullae Edit. *Cajum Flaccum* exhibent. De *Granii* hujus *Flacci* aetate Bertrandus et Grotius nihil dixerunt, quae ex hoc loco Cenſorini, ſi modo idem eſt apud eum *Granius*, qui apud Paulum, quod mihi non diſſimile vero videtur, conſtitui poteſt.

3 *Curtii.*] Curtius *pellices Alexandri* et *militum* memorat *lib.* V. *cap.* 7. *lib.* VI. *cap.* 6. et *lib.* X. *cap.* 2. Sed corruptam apud eam ſcripturam eſſe, et *pallacas* reponendas pro *pellicibus*, praeter Vallam et Floridum etiam Budaeus *ad l.* 2. *D. de Orig. Jur.* et Marcell. Donat. *Dilucidation. ad Sueton. Veſpaſ. Cap.* XXI. exiſtimant. Freinſhemius *Indic. Curt.* cum Alciato ſentit, et differentiam, quam illi inter *pellices* et *pallacas* ſtatuunt, ſubtiliorem eſſe putat, quam veriorem. Atque haec ſententia mihi videtur confirmari poſſe e verbis Granii Flacci apud Paulum *in l.* 144. *de V. S.* qui nullam hujus diſcriminis mentionem facit, ſed unam vocem *pellex* dupliciter acceptam fuiſſe dicit, vulgo quidem pro ea, quae corpus miſceret cum eo, cui uxor non eſſet, a quibuſdam autem pro concubina uxorem non habentis. Unde fere ſuſpicor poſteriorem uſum hujus vocabuli Granii aetate non valde frequentem fuiſſe, ſed deinde ſpaulatim ita invaluiſſe, ut vulgo *pellex* ſine diſcrimine diceretur et ejus, qui uxorem haberet, et qui non haberet. Quod autem Valla ſcribit etiam a Livio, et aliis concubinas coelibum *pallacas* vocari, non *pellices*, id ei, cum loca illorum non adferat, atque inſuper Floridus, alioqui pleno ſacco veterum teſtimonia effundere ſolitus, de ea re ſileat, non credo.

irridet utentem *pellice laeva*? An Ponticum uxoratum fuiſſe dices? aut ſi uxorem habuiſſet, tam barbara et inſuavi Venere uſurum cenſes? Itaque ſi nominis antiquam ſignificationem quaerimus, Maſurio Sabino, non levis authoritatis Conſulto, quem et *in Satyris* Perſius, et *in Dipnoſophiſtis* 4 Athenaeus celebrant, potius aſſentiar, quam tibi, 5 *pellicem* idem eſſe cum *amica* vel *concubina*, quae Graece πάλλαξ vel παλλακὴ vocatur: maxime cum in ea

4 *Athenaeus.*] *lib* XIV. *cap.* 5. Μασέριος ὁ πάντα ἄριστος, καὶ σοφὸς καὶ γὰρ νόμων ἐξηγητὴς ἐδενὸς δεύτερος, καὶ περὶ Μεσικὴν ἐνδιατρίβων ἀεί. Vid. etiam *Argument. Operis*, et *Lib.* V qui nihil fere aliud, quam Maſurii ſermones continet. Haec de Maſurio Sabino, cujus frequens eſt in libris Juris, et apud alios ſcriptores mentio, etiam Cujac. *ad l.* 144. *D. de V. S.* Forner. *ad l.* 159. *eod.* Bertrandus et Grotius *in Vitis Juriſconſ.* aliique accipiunt. In quo illis, quod mihi cum bona venia virorum doctiſſimorum dicere liceat, nondum poſſum adſentiri. Nam cum Athenaeus ſermones Dipnoſophiſtarum in convivio apud Larenſem habitos fingat, Larenſis autem ſub Marco, ut eſt *in princ. lib.* I. *Dipnoſ.* at Maſurius Sabinus ſub Tiberio floruerit, non perſpicio, qua veri ſpecie Maſurius plus ſaeculo poſtquam diem ſuum obiiſſe debuit, in hoc convivium induci potuerit: praeſertim cum in eo homines quidam, quorum alii vix, alii nullo pacto ab eo cognoſci potuerunt, ut Plutarchus Chaeronenſis, Oppianus, et alii a convivis memorentur.

5 *Pellicem idem eſſe.*] Haec interpretatio verborum Maſurii mihi obſcura eſt, et non multum videtur valere ad refellenda argumenta, quibus adverſus eum pugnat Floridus. Nam ſi apud illum *concubina* eſt, quae vivit cum coelibe, ut Defenſor, et plures cum eo dicunt, eademque ab antiquis *pellex* appellata fuit, alterutrum ſequi neceſſe eſt; vel ut falſum

ea re Agellius et Nonius Marcellus ei ſubſcribant. Sin vulgi uſum et proprietatem, cum C. Flacco concedam *pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui uxor ſit, corpus miſceat*: eoſque, qui hac ſignificatione uterentur, a *pellendo* deduxiſſe, quod uxorem matremfamilias thoro pelleret. Nam et Feſtus Pompejus ſcribit, *pellicem eam antiquos proprie nominaſſe, quae uxorem habenti nubebat*, et Agellius loco ſupra citato, *pellicem eam appellatam probroſamque habitam, quae juncta conſuetaque eſſet cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii cauſa foret.*

falſum ſit, quod Feſtus et Gellius tradiderunt, *pellicem* jam Numae tempore dictam fuiſſe, quae conſueta eſſet cum eo, qui uxorem haberet; vel ut Maſurius per antiquos non antiquiſſimos, ſed eos, qui inſecutis deinceps temporibus vixerunt, intellexerit: quorum ego me neutrum poſſe oſtendere, diſſimulare non volo.

V A L L A

Cap. XLIX.

In eoſdem de Cavillatio.

[1] *Natura cavillationis, quam Graeci* [2] σκῶμμα *appellaverunt, haec eſt, ut ab evidenter veris*

1 *Natura.*] *l.* 177. *D. de Verb. ſign.*

2 Σκῶμμα.] Σόφισμα, Ed. Colin. C.

ris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quae evidenter falſa ſunt, perducatur. Haec [3] duobus in locis Ulpianus. [4] Cajus autem inquit: *Si* [5] *calumnietur, et moretur, et fruſtretur. Inde calumniatores appellati ſunt, qui per fraudem et fruſtrationem alios vexarent litibus. Inde et cavillatio dicta eſt.* Cajus nullam fecit mentionem de evidenter veris, aut evidenter falſis, nec de brevitate. Nec puto faciendam fuiſſe, cum plerumque *cavillatio* ſit tecta et inſidioſa, multiſque ac longis frequenter ambagibus utens, et quae vix ab acutis deprehendatur. Quare *cavillatio* eſt ſubdola ratio, quam nos conſcii nobis mendacii, vincendi tamen cauſa, proferimus. In hunc ſenſum ſemper Juriſconſulti uſi ſunt, et Quintiliani fere ſeculum. Cicero autem pro genere quodam facetiarum, et hunc imitatus A. Gellius. T. Livius utroque modo. Ipſe quoque Cicero diffinit [6] *lib.* II. *de Oratore* dicens: *Etenim quum duo ſint genera facetiarum, alterum aequaliter in omni ſermone ſalſum, alterum peracutum et breve: ſuperior cavillatio, altera dicacitas nominata eſt.* Caeterum Cajus videtur ſentire idem eſſe *calumniari* et *cavillari.* Quod non ſentit [7] Martianus, tantum accuſatori tribuens

3 *Duobus.*] vid. *ad Defenſor. n.* 3.

4 *Cajus.*] *l.* 233. *D. de V. S.*

5 *Calumnietur.*] *Calvitur.* Marg. Ed. Colin. *C.*

6 *Lib.* II.] *Cap.* 54.

7 *Martianus.*] *l.* 1. *ſ.* 1. *D. ad Senatuſc. Turpill.*

buens *calumniari*, cum ait: *Calumniari eſſe falſa crimina intendere*, quod per Legem illam declaratur [8] XII. *Tabul. Calumniator idem patiatur, quod reus, ſi convictus eſſet.*

8 XII. *Tabul.*] Haec Valla hauſit ex *argumento* XI. *Declam.* Quintiliani, ubi ita ſcribitur: *Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, et calumniator idem pateretur, quod reus, ſi convictus eſſet.* Sed inde non liquet hoc Legibus XII. *Tab.* cautum fuiſſe.

A L C I A T U S

AD CAP. XLIX.

Cajum oblique perſtringit, qui ſentire videatur, idem eſſe *cavillari* et *calumniari*: ſed quomodo hoc Valla collegerit, non video, cum enim [1] *calviri* verbum apud veteres eſſet *fruſtrari*, metaphora a calvis militibus ducta, quamvis et *cavillatio* et *calumnia* inde deducantur, non tamen conſequens eſt, alterum cum altero idem eſſe: ſicut cum dicimus, a *verto* fit *verſus*, *verſura*, non ſequitur *verſuram* idem quod *verſum* eſſe. Rurſus impetit Ulpianum, quoniam *cavillatio* dicatur, etiamſi ab evidenter veris ad falſa non fiat tranſitus. Reſpondeo, Ulpianum loqui, quando *cavillatio* pro argumento ſophiſtico accipitur, quod Graece non σκῶμμα, ut ipſe credidit, ſed σόφισμα eſt.

1 *Calviri.*] Unde hoc ſumſerit Alciatus non ſcio, nec vidi praeter eum, qui aliter dixerint, quam *calvi.*

F L O R I D U S

AD CAP. XLIX.

Quomodo Valla idem eſſe *cavillari* et *calumniari* collegerit, non videt Alciatus, [1] *Cum enim calviri*, cet. Non minus

 hinc

1 *Cum enim.*] Hic repetebantur a Florido Alciati verba, quae ſupra leguntur.

hinc exultat Alciatus, quam ſi Vallam manifeſtiſſimo crimine teneret. Sed non videt hoc ſibi praecipue illum voluiſſe, ut quomodo *cavillatio* apud Jureconſultos, quomodo item apud Oratores capiatur, declararet, atque obiter *ſcommatis* definitionem non exacte ab Ulpiano traditam fuiſſe oſtenderet. Ita quidem, ſi recte *in libro de Verborum ſignificatione* ex Ulpiani ſententia legeretur, *naturam cavillationis, quam Graeci* σκῶμμα *appellaverunt, hanc eſſe, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quae falſa ſint, perducatur.* Quod ſi ipſe pro *ſcommate* σόφισμα legis, eaque vera ſit Ulpiani verborum ſententia, non pervenit ad Jureconſultum Vallae reprehenſio, quanquam nec ipſe[a] Alciatus a multis διαβολὴν eo in loco repoſitam fuiſſe negat: nam et in multis antiquis codicibus pro *ſophiſmate* γοητεία legitur, quod verbum pro quacunque fraude accipi poteſt. Non igitur Ulpiani locum reſtituit Valla, ſed exemplatis, quod ei in manibus erat, ſidem ſecutus eſt, in quo ſi σκῶμμα legatur, merito carpetur Ulpianus, cum in eo nec de evidenter veris, aut evidenter falſis, nec de brevitate utique facienda ſit mentio, et ſit plerumque *cavillatio*, ut ipſe ait, *tecta, et inſidioſa, multiſque ac longis frequenter ambagibus utens, quaeque vix ab acutis deprehenditur:* quod etiam in ipſis *ſophiſmatibus* nonnunquam fieri ſolet. *Cavillari* autem plura ſignificare, non negat Alciatus, Ulpiani verba enarrans. Ait enim: *Cavillatur, qui breviter et falſe adverſarium ſermone captat, aut irridet: cavillatur, qui ſciens, ut ſuam ſententiam tueatur, falſa prodit. Specialius vero, et, ut ita dicam,* ἐμφατικωτέρως, *cavillari dicitur, qui eo aſſumpto, quod evidenter verum eſt, diſſimiliter acceptis terminis, quod falſum eſt infert.* Utrum autem idem eſſet *calumniari* et *cavillari*, quamvis id affirmare videantur Caji verba ſimpliciter prolata, haud in magno diſcrimine poſuit Valla: ſubjunxit tamen Marciani de *calumniatione* ſententiam, ut haec duo verba non idem ſignificare appareat.

a *Alciatus.*] *Ad l. 177. D. de Verb. ſign.* Verba Alciati ſunt: *In vulgatis codicibus vox illa deficit. Fuere igitur, qui* διαβολὴν *reponendum exiſtimarunt.* Et mox: *Antiqui codices hic* γοητείαν *habent, et infra de Reg. Jur. ubi idem reſponſum legitur,* σόφισμα: *quae lectio utraque convenit, poſteriorque plus mihi arridet, quae magis ſpecialiter rem exprimit, quandoquidem* γοητεία *pro quacunque fraude videtur poſſe accipi.*

pateat, ſiquidem hoc cenſuit Cajus Sin minus, ut ex Martiani ſententia quonam pacto Caji verba ſint intelligenda dignoſcamus. De *ſcommate* vero meo judicio ita ſcripſit *Saturnaliorum lib.* VII. *cap.* 2. et 3. Macrobius, ut nihil quicquam ejus verbis addi valeat.

D E F E N S O R

Ad Cap. xlix.

Miſeret me tui, Laurenti, qui antiquitatum Romanarum et legum ignarus, eos hac in parte reprehendere audeas, a quibus non te ſolum, ſed et alios omnes haec diſcere oportuerat. Scias itaque non fuiſſe ſcriptum a Cajo in reſponſo a te citato, quod eſt *l.* 233. *D. de Verb. ſign. ſi calumnietur*, ſed, *ſi calvitur*, quod eſt verbum antiquum repetitum e *Leg.* xii. Tab. cujus verſus eſt: [1] Si calvitur, pedemve (*ſtravit vel*) struit, manum endo jacito: quo capite legis permittebatur actoribus reos, qui in jus vocati non venirent, ſed eos fruſtrarentur, ac morarentur, manu arreptos in jus rapere, trahere, aut et calumnia, id eſt, fruſtratione conteſtari,

1 SI CALVITUR.] Hoc pluribus expoſuerunt, qui *ad Tit. Pandect. de Verb. ſign.* et *ad Leg.* xii. TAB. ſcripſerunt, item Carrio II. *Emend.* 12. Voſſius *in Etymolog.* et ex his Menag. *Cap.* xxxix. *Amoen. Jur. Civ. Stravit* autem, quod hic adfert Defenſor, ſi vult in Lege reponi poſſe pro *ſtruit*, forte ſolus ita ſentit: nam plerique omnes *ſtruit* hic legunt; *ſtravit*, quod ſciam, nemo.

ri. Interpretatur autem Cajus, *calvitur*, [2] id eſt, *moratur et fruſtretur*, hinc *calumniari* verbum, ſed et *cavillationis* nomen deductum autumat. Cui conſentiens Nonius Marcellus, *Calvitur*, inquit, *eſt fruſtratur: tractum a calvis inimicis, quod ſint omnibus fruſtratui.* Plautus *Caſina* II. 2. 3. *Nam ubi domi ſola ſum ſopor manus calvitur.* Quid igitur hic habes, quod reprehendas aut mordeas? *At enim*, inquit, *Cajus nullam mentionem facit de evidenter veris aut falſis.* Quid mirum? Neque enim *cavillationis* naturam deſcribit, quam Ulpianus *in l.* 177. *D. de V. S.* et [3] Julianus *in l. ea eſt.* 65. *D. de Reg. Jur.* iiſdem prorſus verbis deſcribunt, eamque dicunt eſſe quam Graeci non, ut corrupte legis, σκῶμμα, ſed σωρίτην vocant. [4] Mallem σόφισμα dixiſſent: magis enim ſubdolam illam argumentandi rationem expreſſiſſent. Σωρίτης autem non fit per

2 *Id eſt, moratur.*] Varie docti legunt haec verba Gaji *in d. l.* 223. *de V. S.* vid. Menag *l. d.* Mox apud Nonium pro *calvis inimicis*, quod placet Lipſio V. *Antiq lect* 14 Mercerus *ad Nonium* legit *calvis mimicis*, Voſſ. *in Etymol. calvis mimis*, Alciatus *calvis militibus.*

3 *Julianus.*] Valla ait Ulpianum duobus locis idem dicere: unde intelligi poreſt in illius Codice etiam *h. l.* 65. *de Reg. Jur.* nomen Ulpiani praeſcriptum fuiſſe.

4 *Mallem* σόφισμα.] Ita antiquos Codices in *d. l.* 65. *de R. I.* legere notat Alciatus. Sed Florentiae utroque loco eſſe σωρίτην, tradit Anton. Auguſtin. IV. *Emend.* 16. eamque lectionem cum alii probant, tum Cujacius *ad utramque legem*, et P. Faber *ad l.* 65. *de R. J.*

per breviſſimas mutationes, ſed coacervationem habet multorum exemplorum et ſimilium: unde et nomen invenit, ἀπὸ τῆς σωρȣ̃, quod eſt *cumulus*, *acervus:* de quo vide fuſius Ciceronem *in Lucullo* 5 *et* IV. *Academ. quaeſt.* qui et Torquatum inducit jocoſe reſpondentem, 6 ſoritas, eo quod longi et moleſti ſint, frangendos eſſe. *At*, inquis, *cavillatio plerumque tecta eſt et inſidioſa*, *quaeque vix ab acutiſſimis dignoſcatur.* Sed quid, quaeſo, magis tectum ac inſidioſum eſſe poteſt, quam id, quo ab evidenter veris ad evidenter falſa per breviſſimas mutationes traducimur? Fateor vero *cavillationis* et *cavilli* nomen etiam ad dicacitatis genus, et ad alia quoque ſignificata traduci ſolere: nihil vero obeſt, quin 7 in Legibus et Edictis pro ſophiſmate et ſubdola argumentatione

5 *Et* IV. *Academ.*] Si ita edi voluit Defenſor, non vacat culpa, cum e Ciceronis Academicarum quaeſtionum libris quatuor praeter partem primi nihil ſuperſit. Sed fortaſſis ſcripſerat, *in Lucullo*, *ſeu* IV. *Acad quaeſt.* Nam qui *Lucullus*, idem vulgo etiam *quartus Academicarum quaeſtionum* inſcribitur auctoritate Nonii, apud quem complura loca e IV. *Academ. quaeſt.* laudantur, quae omnia in *Lucullo* ſunt. In qua re tamen erroris convinci poteſt ex ipſo Cicerone. v. *lib.* XIII. *ad Attic. ep.* 12. 13. 17. 19. et Manut. *ad epiſt.* 12. *d. lib.*

6 *Soritas.*] Verba Ciceronis *Lucull. Cap.* XXIX. ſunt: *At vitioſi ſunt ſoritae. Frangite igitur eos, ſi poteſtis, ne moleſti ſint.* Eſt autem ſermo Ciceronis, non Torquati.

7 *In Legibus et Edictis.*] Rectius dixiſſet, *in his legibus*, nempe *l.* 177. *de V. S.* et *l.* 65. *de R. J.* Nam cum Leges et Edicta conjunguntur, fere non aliud intelligimus, quam partes Juris ſcripti, Leges, quas popu-

tione uſurpetur. Itaque in quibuſdam antiquis et manuſcriptis Codicibus pro *σωρείτην* legitur *σοφιστικὴν*, quod magis arridet. Caeterum Cajus eo loco non ſentit idem eſſe *calumniari* et *cavillari*, ut exiſtimas: ſed [8] utriuſque originem ab illo verbo antiquo et inuſitato, *calvitur*, repetit. Eſt autem [9] *calumniandi* verbum proprium fori ac judiciorum, ſicut illud *cavillationis* ſcholae ac Philoſophorum. Imo, ſi verum agnoſcere volumus, *calumnia* nomen eſt generale, omnem ingenii malitiam complectens, ut docte diſſeruit et confirmavit Fr. Hotomanus *in Commentario Verborum Juris*. Proprie autem ad fraudes reorum contrahitur, id eſt, tam actorum, quam defenſorum, et tam in publicis, quam privatis judiciis locum habet: unde *juramentum calumniae*, quod uterque litigatorum, cum judicium acciperent, interponebat. Paulatim autem ad criminalia tantum judicia *calumniatoris* nomen eſt reſtrictum: ut is eſſet, quem Graeci *συκοφάντην* vocant, id eſt, qui vel falſa crimina ingereret, vel de re minima, puta propter ſubreptas ficus (unde et ſycophantae appellatio) quaeſtionem capitalem inſtitueret: aut non malo animo geſtum maligne

populus juſſit, et Edicta Magiſtratuum, ut *in l. 2. §. 12. ff. de Orig Jur.* et §. 3. *Inſtit. de Jure Nat. Gent. et Civ* In his autem *cavillationem* ea ſignificatione, quae hic memoratur, dici non arbitror.

8 *Utriuſque originem.*] v. Etymologicorum ſcriptores, et Menag. *loc. dict.*

9 *Calumniandi verbum*] De hoc rurſum agit *ad Cap. ſeq.*

gne interpretaretur, et vitio verteret, quo ſenſu Legem [10] Rhemniam, quae *calumniatoribus* poenam irrogat, interpretatus eſt, vel reſtrinxit potius Martianus *in l.* 1. §. 1. *D. ad Senatuſc. Turpil.* ut *calumniari* eſſet *falſa crimina intendere.*

10 *Rhemniam.*] Varie ſcribitur ab antiquis hoc nomen, *Remmia*, *Rhemmia*, *Rhemnia*, *et Memmia.* vid. Ant. Auguſtin. *de Legibus Rom.* et quae notata ſunt ab Interpretibus *ad Ciceron. pro Roſc. Amerin. Cap.* XX.

V A L L A

CAP. L.

In eoſdem de Praevaricator, Tergiverſator, *et* Calumniator.

Praevaricatores, [1] Ulpianus inquit, *eos appellamus, qui cauſam adverſariis ſuis donant, et ex parte actoris in partem rei cedunt. A varicando enim praevaricatores dicti ſunt.* Idem [2] alibi: *Praevaricator autem eſt, quaſi varicator, qui diverſam partem adjuvat, prodita cauſa ſua. Quod nomen Labeo a* [3] *varia certatione tractum ait. Nam qui praevaricatur ex utraque parte conſiſtit.* In prima diffinitione videtur ſentire,

1 *Ulpianus.*] *l.* 212. *D. de Verb. ſign.*
2 *Alibi.*] *l.* 4. § 4. *D. de His qui not. infam.* et *l.* 1. *princ. de Praevaricat.*
3 *Varia certatione.*] *Varicatione*, Marg. Ed. Steph. C.

praevaricationem in ſolum actorem cadere: in ſecunda vero etiam in reum. Sed forſitan et hic de ſolo actore ſenſit, cui aſſentiri videtur [4] Martianus, qui ait: *Accuſatorum temeritas tribus modis detegitur, et tribus poenis ſubjicitur: aut enim calumniantur, aut praevaricantur, aut tergiverſantur. Calumniari, eſt falſa crimina intendere. Praevaricari, vera crimina abſcondere. Tergiverſari in univerſum ab accuſatione deſiſtere.* Et [5] poſt iterum: *Praevaricatorem eſſe eum oſtendimus, qui colludit cum reo, et tranſlatitie munere accuſandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes diſſimularet, falſas vero rei excuſationes admitteret.* Quod nos quidem verum fatemur eſſe, legemque antiquitus de praevaricatorum poena fuiſſe, ut Cicero *Philipp.* [6] *lib.* II. *Vereor P. C. ne, quod turpiſſimum eſt, praevaricatorem mihi* [7] *appoſuiſſe videar.* Caeterum (ut praeteream quod Cicero idem [8] *in Partitionibus* ait, *praevaricationem diffiniri nunc ab accuſatore, nunc a reo corruptelam judicii*) reperio *praevaricatorem* nonnunquam ex parte rei quoque, neque perfidia tantum,

4 *Martianus.*] *l.* 1. *princ.* et §. 1. *D. ad Senatuſc. Turpill.*

5 *Poſt.*] *l.* 1. §. 6. *D. eod.*

6 *Lib.* II.] *Cap.* 11.

7 *Appoſuiſſe.*] *Oppoſuiſſe*, Ed. Col. Gryph. Steph. *C.*

8 *In Partitionibus.*] *Cap.* XXXVI. Sed locum mutilat Valla, qui integer ita legitur: *Ut ſi in reo pecunia abſoluto, rurſuſque revocato, praevaricationem accuſator eſſe definiat, omnem judicii corruptelam ab reo: defenſor autem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo,* add. quae ſequuntur.

tum, ac malitia, ſed imprudentia etiam, et negligentia peccantem. Quintilian. [9] *in* VII. *Ut in praevaricationum criminibus, ut abſolvatur reus, aut innocentia ipſius ſit, aut interveniente aliqua poteſtate, aut vi, aut corrupto judicio, aut difficultate probationis, aut praevaricatione: nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla vis, corruptum judicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid ſupereſt, niſi ut praevaricatio fuerit?* Hic pro perfidia accuſatoris accipit, [10] alibi vero aliter: *Sed de una* [11] *cauſa loqui ſupervacuum eſt. Ego in univerſum neque Oratoris puto eſſe unquam praevaricari: neque litem intelligo, in qua pars utraque idem velit.* Ideoque *praevaricatorem* appellamus, quicunque a praeſcripto officii ſui deflexerit, atque aberraverit. Plinius [12] *lib.* XVIII. *Arator, niſi incurvus, praevaricatur.* [13] Plinius Junior *ad Cornel. Tacitum*: *Alioqui praevaricatio eſt tranſire dicenda: Praevaricatio etiam breviter et curſim attingere, quae ſunt inculcanda, infigenda, repetenda.* Et *Adam praevaricatum fuiſſe* dicimus. *Tergiverſari* vero non eſt (quantum ego intelligo) *ab accuſatione deſiſtere.* Illi videntur ex hoc trahere ſignificationem, quod, qui terga vertunt, a

 pugna

9 *In* VII] *Cap.* 2. *C.* al. *cap.* 1.
10 *Alibi.*] *Lib.* IX. *cap.* 2. *C.*
11 *Cauſa.*] *Controverſia.* Ed. Steph. et Colin. *C.*
12 *Lib.* XVIII.] *Cap.* 19. *C.*
13 *Plinius Junior.*] *Lib.* I. *Ep.* 20. *C.*

pugna deſiſtunt. Veruntamen non protinus, qui terga vertunt, a pugna deſiſtunt, ut Parthi. Itaque, qui vertentes terga adhuc tamen pugnant, nec rationibus volunt ſe victos agnoſcere, *tergiverſantur*. Cicero *de Officiis* [14] *lib.* III. *Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo poſſunt, non incallide tergiverſantur. Prudentiam introducunt ſcientiam ſuppeditantem voluptates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt rationem negligendae mortis, perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillime illi quidem, ſed tamen quoquo modo poſſunt. Dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detractione fieri.* Nunquid, qui hoc dicunt, aut deſiſtunt ab accuſatione, aut accuſaſſe ſe indicant? Idem [15] *pro Roſcio Comoedo: Attende, quaeſo, Piſo, Fannium invitum, et huc atque illuc tergiverſantem, teſtimonium contra ſe dicere cogo.* Erat autem Fannius accuſator, quem, ſi omnino ab accuſatione deſiſteret, non inſequeretur jure patrocinii Cicero; ſed victum nolle tamen dare manus objurgat. Livius [16] *lib.* II. *ab U.C. Movebant haec Conſulem, ſed tergiverſari res cogebat:* id eſt, non agnoſcere veritatem, et eam, quibuſcunque rationibus poterat, diſſimulare, et quaſi ſubterfu-

14 *Lib.* III.] *Cap.* 33.
15 *Pro Roſcio.*] *Cap.* XIII.
16 *Lib.* II.] *Cap.* 27.

terfugere. Tertium autem verbum ab eodem Martiano diffinitum (de *calumnia* loquor) meretur et ipſum aliquam emendationem, quod non modo apud Ciceronem pro *cavillatione* accipitur, non illa quidem movente riſum, ſed ea, qua Cicero ipſe non utitur, ut *de Officiis* [17] *lib.* I. *Exiſtunt etiam ſaepe injuriae calumnia quadam, et nimis callida et malitioſa juris interpretatione Ex quo illud: ſummum jus, ſumma injuria:* Sed etiam apud Quintilianum nonnunquam, ut [18] ibi: *Quamvis exiguo diviſus ſpatio opem non feret, non ſuccurret; ut hac ſaltem ſe calumnia defendat, non abii, non reliqui, non abſceſſi, neque pede, (ut ajunt) uno a parente diſceſſi:* Alioſque complures, quorum et Cajus eſt, uſu quoque probante, per quem utraque pars *jurat de calumnia* vitanda. Nimirum de *cavillatione*, eo magis, quod *calumniari* pro *cavillari* dicimus, quae vox quatuor primas literas habet eaſdem cum *calumniari*. Poſtremo probatur hoc ex illo Digeſtorum loco, cujus *Titulus* eſt: *Si mulier ventris nomine calumniae cauſa in poſſeſſione fuiſſe dicatur*. *Calumnia* ſcilicet ibi intelligitur dolus malus.

17 *Lib.* I.] *Cap.* 10.
18 *Ibi.*] *In corpore projecto. C. Declam.* VI.

AL-

ALCIATUS

AD CAP. L.

Praevaricari, *tergiverſari*, *calumniari* generalius accipienda exiſtimat, quam Jureconſulti docuerunt, nimirum oblitus non docere eos ſimpliciter eorum verborum ſignificationem, ſed ſpecialiter in Senatuſconſulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut ejus poenae locus ſit.

FLORIDUS

AD CAP. L.

Integrum Vallae Caput, in quo quis ſit *praevaricator*, quis *calumniator*, quis *tergiverſator*, contra Jureconſultos exquiſitiſſime docet, omittam: cum ad Vallae objecta nihil aliud reſpondeat Alciatus, quam non ſimpliciter eorum verborum proprietatem docuiſſe Jureconſultos, ſed quomodo ſpecialiter in Senatuſconſulto Turpiliano accipi debeant, ut ejus poenae ſit locus: quae quam ſint levia, alii expendant.

DEFENSOR

AD CAP. L.

Hoc Capite Valla Juriſconſultos in trium verborum interpretatione, nempe *praevaricatoris*, *tergiverſatoris*, et *calumniatoris*, quae tamen ipſorum, id eſt, fori ac judiciorum propria ſunt, reprehendere conatur: verum quam bene videamus. Ac primum Ulpianum arguit, quod *in l.* 212, *D. de Verb. ſign. praevaricatores*

ſatores ita definiat, ut ad ſolum accuſatorem crimen illud pertineat: at *in l.* 1. *princ. D. de Praevaricat.* itemque *in l.* 4. §. 4. *de His qui not. infam.* ita ut etiam [1] ad reum. Verum, o Valla, meminiſſe debueras ejus praecepti, quod ſtatim initio *ſub Titulo de Legibus* propoſuit Juſtinianus Digeſta ſua lecturis, ex Celſo *lib.* 9. *Digeſtorum*: *Incivile eſſe, niſi tota lege perſpecta, una aliqua particula ejus propoſita judicare, vel reſpondere.* Rurſuſque, ne me irrideas quod haec Juriſconſultorum reſponſa, vel etiam reſponſorum fragmenta, ita ut ſunt a Triboniano conciſa, truncata, et interpolata, leges vocem, non ſolum eruditorum, id eſt, nobilium Juris Interpretum conſenſum opponam,

1 *Ad reum*] Nihil juvant Vallam Ciceronis et Quintiliani loca ad hoc probandum prolata. Nam et in Ciceronis verbis alia ſententia eſt, atque ille dicit, quemadmodum et Defenſor obſervat, et Quintiliani teſtimonium apertiſſime ipſi adverſatur, et omnino de *praevaricatione accuſatoris* accipiendum eſt: quomodo enim fieri poſſit, ut *reus* ſua *praevaricatione* abſolvatur, ne intelligi quidem poteſt.

Porro exiſtimo ea, quae Valla de varia ſignificatione verborum *praevaricari*, *tergiverſari*, et *calumniari* congerit, nihil ad impugnandam ſententiam Juriſconſultorum facere, qui ſine dubio de uſu fori et judiciorum de his criminibus ſentiunt: quo ſi haec aliter ſumi oſtendiſſet hic Cenſor, credi ei potuiſſet, verba Juriſconſultorum emendationem, ut ait, mereri. Nec moror Floridum ea, quae Aleiatus Vallae reponit, levia eſſe dicentem. Nam hoc potius multo leviſſimum eſt, a Juriſconſultis velle poſtulare, ut ii, praeter ſignificationem alicujus vocabuli argumento, quod tractant, convenientem, omnes alias ejuſdem notiones ſollicite excutiant: quod vix in Grammaticis ubique ferendum ſit.

ponam, ſed et Juſtiniani ipſius Edictum, qui omnia haec ſua fecit, et tanquam ſuas leges ſervari voluit. Ulpianus igitur *in d. l.* 1. §. 1. *D. de Praevaricat.* ne ex ſua finitione, quae generalior videtur, praevaricationis crimen, quod eſt extraordinarium, latius traheretur, ſubjunxit: *Is autem praevaricator proprie dicitur, qui publico judicio accuſaverit.* Unde apparet, eum non ſolum ſecum, ſed et cum Martiano *in l.* 1. *D. ad Senatuſconſ. Turpil.* in *praevaricatoris* definitione conſentire. Quod ut melius noſcatur, conſideranda eſt [2] duplex illa verbi nota, quam ipſe tradit: prima, quae Labeonis eſt *in l.* 4. §. 4. *ff. de His qui not. infam.* et *l.* 1. *in princ. ff. de Praevaricat.* a *varia certatione*, quam et confirmare videtur Cicero, qui in Partition. Cap. XXXVI. ſic ait: *Ex nomine ipſo, quod praevaricator ſignificat eum, qui in contrariis cauſſis quaſi varie poſitus eſſe videatur*: altera, quae ipſius Ulpiani eſt, a *varicando*, poſita *in d. l. praevaricatores.* 212. *de. V. S.* Eſt autem *varicare* vel *varicari*, varie ſtare vel incedere. Quintilian. *lib.* XI.

2 *Duplex.*] De origine et ſignificationibus hujus verbi qui plura ſcire deſiderant, adeant Cujacium IX. *Obſervat.* 40. et *ad l.* 212. *D. de V. S.* Voſſ. *in Etymolog.* et quae ex his refert Menag. *Cap.* XXXIX. *Amoen. Jur.* Item Salmas. *ad Solin. p.* 663. et Pollet. *lib* IV. *Hiſtor. Fori Rom. cap.* 3. De *tergiverſari* agit Idem Pollet. *l. d. cap.* 4. de *calumniari ibi* 1. *cap.* 5. Manut. *ad Ciceron. lib.* I. *famil. ep.* 1. et Tan. Faber *ad Phaedr. prol. lib.* I. *Fabul.*

XI. *cap.* 3. de geſtu pedum: *Varicare ſupra modum et in ſtando deforme eſt, et accedente motu prope obſcoenum.* Qui vero ſic ſtabat, vel incedebat, *varicator*, et ejuſmodi inceſſus *varicatio* dicebatur. Itaque libens in illa Labeonis nota pro *varia certatione*, legerem *varicatione*, ut quidam Codices habent, cum et *varicatoris* nomen ante ab Ulpiano poſitum, et res ipſa nos eo ducant: ut duplex illa etymológia una tantum ſit: et apud Ciceronem *varie poſitum eſſe* idem ſit, quod *varicari*, id eſt, divaricatis cruribus ſtare. Tamen quia *in d. l.* 4. *§.* 4. *de His qui not. infam.* omnes Codices conſtanter hanc Labeonis notam de *varia certatione* retinent, nihil temere mutandum cenſeo. Quamvis autem notationes illae ad generalius ſignificatum pertineant, tamen uſus judiciorum obtinuit, ut *praevaricator* is tantum dicatur, *qui publico judicio accuſaverit.* Unde nec Advocatus quidem proprie *praevaricari* dicetur *d. l.* 1. §. 1. *D. de Praevaricat.* Itaque Cicero in illo *Partitionum* loco fatetur propius accedere ad conſuetudinem ſermonis defenſoris definitionem, qua tuetur, *praevaricationem eſſe non judicii, ſed accuſatoris tantum corruptelam ab reo*: quem Ciceronis locum nec tu, Valla, intellexiſſe videris, nec ſine Juris Civilis cognitione intelligi poteſt, lucemque accipit ex *d. l.* 1. *et l.* 3. *D. de Praevaricat.* Neque

que vero negaverim, *praevaricatorem* interdum vocari *quicunque ab officii praeſcripto deflectit*: verum id per tranſlationem quandam et ſimilitudinem: quia verus *praevaricator* quam maxime ab officio recedit. Unde factum eſt, ut quicunque ab officio recedit, neque gnaviter et induſtrie ſuſcepto munere fungitur, *praevaricari* quodammodo videatur: quo ſenſu et Plinius *aratorem*, *niſi incurvum*, *praevaricari*, id eſt, negligenter terram colere, et noſtri Theologi *Adam praevaricatum eſſe* dixerunt. *Tergiverſari* Martianus cum definiit eſſe *in univerſum ab accuſatione deſiſtere*, non ſolum ad uſum forenſem reſpexit, ſed et ad ſuſceptam Senatuſconſulti Turpiliani interpretationem, quo accuſatorum temeritas coërcetur. Nam quamvis in judiciis *tergiverſari* dicatur, qui per exquiſitas dilationes et comperendinationes reum in longum protrahit, et ne de cauſſa cognoſcatur efficit: tamen cum poſſet accuſator interdum juſtas aliquas dilationum et comperendinationum cauſſas habere, et poenae reſtringendae ſint potius, quam ampliandae, receptum eſt, ut poena Senatuſconſulti Turpiliani non aliter teneretur accuſator, qui *tergiverſari* dicitur, quam ſi in univerſum ab accuſatione deſtiterit. Deſtitiſſe porro ab accuſatione videtur, qui intra praefinitum a Praeſide tempus reum ſuum non peregerit *l. ab accuſatione.*

tione. 6. §. 2. et *l. deſtitiſſe.* 13. *D. illo Tit.* At extra uſum forenſem *tergiverſari* non ſolum eſt terga vertere, aut veritatem non agnoſcere, itemque excuſationes quaerere; ſed et multas alias ſignificationes recipit: Itaque parum contra Martianum faciunt a te producti loci. Et in primis Ciceronis ille locus *pro Roſcio Comoedo*, cum Senatuſconſultum illud Turpilianum nondum factum eſſet. De *calumnia* ſupra diximus: nomine illo generaliter omnem ingenii malitiam, fraudem, calliditatem comprehendi. Cicero 3 *lib.* II. *de Republ. Ut Carneadi reſpondeatis, qui ſaepe optimas cauſſas ingenii calumnia ludificari ſolet.* Idem *pro Domo ſua Cap.* XIV. *Cauſſa quaeri ſolet adoptandi: illud in primis ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur.* Et paulo poſt: *Quae major calumnia eſt, quam venire imberbem adoleſcentem, et dicere, filium ſenatorem velle ſibi adoptare.* Sed ut ſuperius *tergiverſandi* verbum, ita et hoc *calumniandi* a generali ſignificato anguſtius ad uſum forenſem traductum eſt, et in Senatuſconſulto Turpiliano adhuc magis anguſte coepit uſurpari. Nam in uſu forenſi omnem rei, vel actoris, fraudem ac malitiam complectitur: unde *juramentum calumniae* et Edictum illud Praetorium: *Si mulier ventris nomine calumniae cauſſa in poſſeſſione eſſe dicetur.* At in hoc SC.

M multo

3 *Lib.* II. *de Republ.*] Apud Nonium *in calumnia.*

multo ſtrictius adhuc *calumniandi* verbum accipitur: ut non aliter poena Senatuſconſulti Turpiliani quaſi *calumniator* teneatur, quam qui falſa crimina intenderit, aut pro crimine, quod crimen non eſſet, objecerit. Graece διάβολος, vel, ut dixi, συκοφάντης appellatur.

V A L L A

Cap. LI.

In eoſdem, de Ferri, Portari, Agi.

Ferri proprie dicimus, [1] Cajus inquit, *quae quis corpore ſuo bajulat: Portari ea, quae quis jumento ſecum ducit: Agi ea, quae animalia ſunt.* In hoc ipſe Cajo aſſentior, niſi quod *portare* eſt ſuo etiam corpore, interdum etiam magis quam ferre. Quis enim neget jumenta *portare*? quae cum homines imitantur, et ipſi *portare* dicuntur. Terentius [2] *in Andria*: *Mi homo, quid iſtuc obſecro? quo puerum portas?* [3] Horatius: *Ne forte ſub ala Faſciculum portes librorum, ut ruſticus agnum.* Et ab hoc compoſita: *Deportavit* [4] Verres *amicam de provincia*:

1 *Cajus.*] *l.* 235. *ff. de Verb. ſign.*

2 *In Andria.*] *Ac.* IV. *ſc.* 3. *C. vers.* 6.

3 *Horatius.*] *Lib.* I *Epiſt.* 13. *C. vers.* 12.

4 *Verres.*] Vid. Cicer. *lib.* V. *in Verr. cap.* 16. de Pompejo Idem

vincia : *Deportavit* Pompejus beneficio Ciceronis tertium *triumphum.* Multi Imperatores *victorem exercitum reportaverunt* , quaſi *reduxerunt.* *Agere* autem non uno modo dicitur, ſed de uno tamen non tacebo. Martialis [5] *lib.* I. *Epigram.*

Semper agis cauſas , et res agis , Attale , ſemper :
Eſt , non eſt , quod agas , Attale , ſemper agis.
Si res et cauſae deſunt , agis , Attale , mulas.
Attale , ne , quod agas , deſit , agas animam.

Coelius [6] ad Ciceronem : *Hortenſius* , *cum has literas ſcripſi* , *animam agebat* , id eſt , *expirabat.*

dem I. *Officior.* 22. *Deportare* autem *victorem exercitum* frequentius dicuntur e provinciis Imperatores , quam *reportare.*

5 *Lib.* I.] *Epigr:* 80. *C.*

6 *Ad Ciceronem.*] *Lib.* VIII. *ep.* 13. *C.*

A L C I A T U S

Ad Cap. LI.

Portare ait id etiam ſignificare , *quod quis corpore ſuo bajulat* , cum tamen Jureconſultus aliter docuerit. Sed ego arbitror ex origine verbi Jureconſultum adjuvari: ſiquidem πορθμεύειν Graece *trajicere* eſt , unde *portus* , in quem navi res deportantur , ſic et *exercitum navibus deportari* Livius plerunque dixit. quod ſi ipſe ferat , non proprie , ſed μεταφορικῶς putaverim *portare* dici.

FLORIDUS

Ad Cap. LI.

Alciatus Jureconſultum ex origine verbi adjuvari arbitratur. *Siquidem* πορθμεύειν *Graece trajicere eſt, unde portus, in quem navi res deportantur. Sic et exercitum navibus deportari Livius plerunque dixit.* Quapropter etiam ſi quis jumento ducat, hac ſimilitudine *portare* dicitur: *quod ſi ipſe ferat, non proprie, ſed* μεταφορικῶς Alciatus dici putat. Haec tamen non ex animo ſcribit Alciatus, ſed ut nulla in re nihil diceret, ad hanc conjecturam ſe contulit: quod ex ejuſdem verbis colligimus. [1] Caji namque verba exponens, ſic ait: *Nimis propria et ſubtilis eſt haec Juriſconſulti noſtri interpretatio: quandoquidem et portari dicitur, quod quis ſuis humeris fert, ut recte Valla annotavit ex Terentii Horatiique carminibus: quorum alter, Mi*, inquit, *homo quid iſtuc? obſecro? quo puerum portas? alter vero, Ne ferte ſub ala Faſciculum portes librorum, ut ruſticus agnum.* Illud conjicere non poſſum, curnam duo tantum a Laur. Valla deſumpta loca hoc probantia contra Jureconſultos citaverit. An alia deerant? aut niſi haec duo in Latinis autoribus eſſent, minus reprehendi poſſet Jureconſultus? Ego certe hanc vocem in eo ſignificatu frequentiſſime apud Romanos ſcriptores inveniri ſcio. Quumque infinita eorum teſtimonia adducere poſſem, paucis contentus ero, ut appareat latine proprieque *portari dici, quod ſuo corpore quis bajulat.* Plautus *in Mercat.* IV. 1. 6. *Nequeo mecaſtor, tantum hoc oneris eſt, quod fero. Quid oneris? Annos octoginta et quatuor. Et eodem accedit ſervitus, ſudor, ſitis, ſimul haec etiam, quae mecum porto, deprimunt.* Idem *in Poenulo* III. 3. 56. *Imo ut ipſe nobis dixit, quo accures magis, trecentos nummos: Philippeos portat prae ſibi.* Terentius *in Heautont.* III. 3. 5. *Perii, unde illi ſunt ancillae? Men' rogas? non oportuit relictas, portant quid rerum, aurum, veſtem, et veſperaſcit, et non noverunt viam.* Criſpus quoque Salluſtius proprietatis obſervantiſſimus, hoc verbo in eodem ſignificatu non ſemel uſus eſt. In *Catilin. Cap.* LVI. enim ſic ait: *Sed ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis inſtructa: caeteri, ut quemque caſus armaverat, ſparos, aut lanceas, alii praeacutas ſudes portabant.* Et paulo poſt

Cap.

1 *Caji.*] *l.* 235. *D. de Verb. ſign.*

Cap. LVIII. Catilina milites alloquens: *Et cum praelium*, inquit, *inibitis*, *memineritis vos divitias, decus, gloriam, praeterea libertatem atque patriam in dextris veſtris portare.* Idem *in Jugurth. Cap* XLV. de Metello Conſule loquens: *Idem in agmine in primis modo, modo in poſtremis, ſaepe in medio adeſſe, ne quiſpiam ordine egrederetur, ut eum ſignis frequentes incederent, miles cibum et arma portaret.* Livius *lib.* XXIV. ab U. C. *cap.* 16. *Signum deinde colligendi vaſa dedit, militeſque praedam portantes agenteſque, per laſciviam ac jocum ita ludibundi Beneventum redire, ut ab epulis per celebrem feſtumque diem actis, non ex acie reverti viderentur.* Et *lib.* XXVIII. *cap.* 20. *Levium corporum homines, et multa exercitatione pernicium, clavos ſecum ferreos portantes, quae inaequaliter eminentia rupis poterant, ſcandunt:* Et *lib* XXX *cap.* 6. de turbato Poenorum exercitu loquens: *Igitur*, ait, *pro ſe quiſque inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, ea modo, quae reſtinguendo igni forent, portantes in agmen Romanum ruebant.* Idem *lib.* XXXIV. *cap.* 38. *Alii ſcalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnarent modo, ſed etiam terrerent, portabant.* Columella *lib.* IX. *cap.* 8. de apibus loquens: *Quod ſi non contingit, ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus advehere, curabimus ne ſalebris ſollicitentur, optimeque noctibus collo portabuntur.* Et *lib.* XI, *cap.* 1. *Quippe aliqua ſunt opera tantummodo virium, tanquam promovendi opera, portandique: aliqua ſociata viribus et arti, ut fodiendi arandique, ſegetes et prata deſecandi* Plinius *lib.* VII. *cap.* 2. de Aſtomis Indiae populis: *Tantum radicum florumque varios odores, et ſylveſtrium malorum, quae ſecum portant longiore itinere, ne deſit olfactus.* Idem *lib.* X. *cap.* 4. de aquilis: *Paucis ante annis ſola in aciem portari coepta erat, reliqua in caſtris relinquebantur.* Et *lib.* XVIII. *cap.* 3. de Trebio: *Ipſe ſupremo die populi humeris portatus in rogum eſt.* Et *lib* XIX. *cap.* 1. *Vidimus jam tantae tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis tranſirent, uno portante multitudinem, qua ſaltus cingerentur.* Item *lib.* XXI. *cap.* 20. *Polium contra ſerpentes ſubſternitur, vel portatur.* Et *lib* XXXIII. *cap.* 3. *Jam vero etiam Harpocratem, ſtatuaſque Aegyptiorum numinum in digitis viri quoque portare incipiunt.* Suetonius in *Auguſto Cap.* X. *Sequenti ſatis conſtat non modo ducis, ſed etiam militis functum munere, atque in media dimicatione aquilifero legionis ſuae graviter ſaucio, aquilam humeris ſubiiſſe, diuque portaſſe.* Virgilius *lib.* VI. *Aen.* 210.

Corripit Aeneas extemplo aviduſque refringit
Cunctantem, et vatis portat ſub tecta Sibyllae.

Loquitur autem de ramo au-

 reo.

reo. Et XI. *Aen.* 544. de Metabo Camillae patre:

Ipſe ſinu prae ſe portans juga longa petebat
Solorum nemorum.

Horatius *lib.* I. *Serm. Sat.* 5. 89.

— *Sed panis longe pulcherrimus, ultro*
Callidus ut ſaleat humeris portare viator.

Et *in eodem, Sat.* I. 46.

—— — *Ut ſi*
Reticulum panis venales inter onuſto
Forte vehas humero, nihilo plus accipias, quam
Qui nil portarit.

Et II. *Serm. Sat.* 3. 303.

Quid caput abſciſſum demens cum portat Agave
Gnati infelicis, ſibi tum furioſa videtur?

Tibullus II. *El.* 7. 27. (al. 6. 45.)

Laena vetat miſeram Phryne, furtimque tabellas
Occulto portans itque reditque ſinu.

Ovidius II. *Triſt.* 271.

Et latro, et cautus praecingitur enſe viator:
Ille ſed inſidias, hic ſibi portat opem.

Et III. *de Ponto El.* 8. 11.

Foemina pro lana Cerealia munera frangit,
Suppoſitoque gravem vertice portat aquam.

In II. *Metamorph.* 713. quoque de virginibus Atticis, quae canephoroe dicuntur:

Pura coronatis portabant ſacra caniſtris.

Et *in* VI. *ejuſdem operis* v. 337. de Latona:

Hinc quoque Junonem fugiſſe puerpera fertur,
Inque ſinu portaſſe ſuo duo numina natos.

Et *in* X. v. 481. de Myrrha:

Vixque uteri portabat onus.

In XIV. v. 418. praeterea:

—— —— *Famuli populuſque per omnes*
Diſcurrunt ſylvas, atque obvia lumina portant.

Et *in eodem* v. 647.

Saepe manu ſtimulos rigida portabat.

Item *in* III. *Faſtor.* 269.

Saepe potens voti frontem redimita coronis
Foemina, lucentes portat ab urbe faces.

Mar-

Martialis *lib.* I. *Epigramm.* 12.

Jam defeciſſet portantes calda miniſtros.

Et *in* XI. *Epigr.* 27.

Cui portat gaudens ancilla paropſide rubra Alecem.

Iiſdem in locis promiſcue tam *ferre* quam *portare* uſi ſunt Livius ac Virgilius, ut haec verba nihil plane inter ſe differre intelligamus. Ille enim *lib.* XXXVIII. *cap.* 18. ita ſcribit: *Ibi ſtativa habentibus legati ab Epoſſognato venerunt, nunciantes profectum eum ad regulos Gallorum nihil aequi impetraſſe: ex campeſtribus vicis, agriſque, frequentes demigrare, et cum conjugibus ac liberis, quae ferre atque agere poſſent, prae ſe agentes portanteſque, Olympum montem petere, ut inde armis locorumque ſitu ſe tuerentur.* Hic *lib.* I. *Aen.* v. 647.

Munera praeterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet.

Et de iiſdem inferius v. 695.

—— —— Et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.

Ex quibus omnibus deridendam eſſe Caji definitionem diſcimus, cum apud optimos quoſque autores idem ſit *ferre* quod *portare*: quod quidem ad equos aliaque jumenta refertur, ut non tantum illis aliquid *portemus*, ſed ipſa etiam *portare* dicantur, Horatius I. *Ep.* 17. 20.

—— —— Equus ut me portet, alat rex.

Virgilius V. *Aen.* 565.

—— —— Quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis.

Et *naves* aliquid *portant*. Livius *lib.* XXXVII. *cap.* 27. *Cum pararent trajicere, literis certior fit Praetor, frumenti vim magnam Chium ex Italia veniſſe, vinum portantes naves tempeſtatibus retentas eſſe.* Caeſar V. *Comm. de Bell. Gall. cap.* 23. *Ac ſic accidit, ut ex tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc neque ſuperiore anno ulla omnino navis, quae milites portaret, deſideraretur.* Et *fluvii.* Virgilius *in Georgic.* IV. 524.

Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret.

Et *currus.* Tibullus I. *El.* 8. (al. 7.) 7.

At te victrices lauros Meſſala gerentem,
Portabat niveis currus eburnus equis.

Portatur et *navibus* aliquid. Virgilius I. *Aen.* 363.

 Por-

—— —— *Portantur avari Pigmalionis opes pelago.*

Salluſtius *in Jugurthino Cap.* XXVII. *Deinde exercitus, qui in Africam portaretur, ſcribitur.* A *porto* autem componuntur *aſportare, deportare, tranſportare, reportare*, et ſimilia. Virgilius II. *Aen.* 778.

—— *Nec te hinc comitem aſportare Creüſam Fas.*

Livius *lib.* XXIV. *cap.* 26. *Ablegarent ergo procul ab Syracuſis, Siciliaque, et aſportari Alexandriam juberent, ad virum uxorem, ad patrem filias.* Idem *lib.* XXVI. *cap.* 17. *Aſdrubal ne in arcto res eſſet, caduceatorem miſit, qui promitteret, ſi inde miſſus foret, ſe omnem exercitum ex Hiſpania deportaturum.* Idem *ibid. Eum exercitum Puteolis in naves impoſitum Nero in Hiſpaniam tranſportavit.* Et *lib.* XXV. *cap.* 5. *Cannenſis reliquiae cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, ſicut antea dictum eſt, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur.* Nec ſolos tamen hos eſſe eorum verborum ſignificatus aſſero, neque haec ſola verba a *porto* componi. Illorum hoc erit munus, qui de his rebus data opera ſcribunt. Nos haec obiter dixiſſe ſatis fuerit. Quae vero ariolatur Alciatus nihil ad rem faciunt. Si enim *portare* a Graeco πορθμεύειν, quod *trajicere* eſt, deduceretur, tam tranſlate, ſeu μεταφορικῶς poneretur, quum aliquid jumentis quis ſecum ducit, quam quum ſuo corpore bajulat. Quod autem ab eodem Graeco verbo *portum* deduci cenſet, ut in quem navi res deportentur, non mediocriter ab Ulpiano diſſentit, qui *in libro de Verborum ſignificatione* (*l.* 59. *D. de V. S.*) ſic ſcribit: *Portus eſt appellatus concluſus locus, quo importantur merces, et inde exportantur. Eaque nihilominus ſtatio eſt, concluſa atque munita, unde angiportum dictum eſt.* Quae verba explicans Alciatus: *Portum*, ait, *antiqui plerunque pro inſula, aut domo, ut Feſtus inquit, dicebant, cujus rei rationem Juriſconſultus hic aſſignat, quod ſcilicet merces in eam portarentur. Hinc a ſimilitudine portus appellari coepta eſt navium ſtatio, qua incluſae naves a ventis tutae eſſent: iſque frequentiſſimus eſt hujus vocis ſignificatus.* Ubi utrum a ſemet ipſo diſſenſerit Alciatus, et an melior ſit Feſti Juriſconſultique, quam illius deductio, non interpretor.

DE-

DEFENSOR

AD CAP. LI.

Hic rurſus magnum aliquid effeciſſe ſe Valla credidit, ſi traditam a Cajo differentiam inter *agi*, *portari*, et *ferri* impugnaret, et oſtenderet, *portari* ea quoque dici, quae *proprio quis corpore bajulat.* Quaſi vero ſit id difficile, ac non potius obvium cuique ejuſmodi exempla colligere: quale illud Ciceronis *ad Q. Fratr. lib.* II. *Epiſt.* 9. (al. 10.) *Memini, cum hominem portarent ad Bajas Neapoli octophoro, miros riſus nos edere.* Eadem vero ratione contendas fruſtra inter *viam* et *iter* differentiam conſtitui, quia *viae* et *itineris* vocabulo Latini authores promiſcue utantur. Et tamen ſicut in jure ſervitutum conſtituendo et dijudicando *viae*, *itineris*, et *actus* diſcrimina ſunt exacte ſervanda: ita et ad [1] vectigalium portoriorumque leges intelligendas ho-

 rum

1 *Vectigalium.*] Sumta eſt *d. l.* 235. *de V. S.* e *libro* 3. *Gaji ad Leg.* XII. *Tabul.* in qua §. 1. etiam mentio ſit tignorum et fabrorum tignariorum. Itaque putat Cujacius *ad l.* 62. *D. eod.* eam pertinere ad explicationem legis illius, quae erat de tigno alieno aedibus vineiſve juncto, quod lex ſolvi prohibebat, ita ut nec vindicari, nec eo nomine ad exhibendum agi poſſet *l.* 23. §. 6. *D. de Rei vindic. l.* 6. *D. ad Exhib.* ideoque, quoniam ea, quae vindicantur, vel exhibentur, *ferri*, vel *portari*, vel *agi* debent *l.* 10. *D. de Rei vindic.* *l.* 11.

rum verborum differentias exacte ſervare debemus. Ut *ferre* dicatur is, qui corpore ſuo: *portare* vero, qui non corpore ſuo, ſed vel jumento, vel etiam navibus. Nam *portari* ea quoque dicuntur, quae [2] navigio invehuntur, forte [3] a Graeco πορθμεύειν, quod *trajicere* eſt, unde *portus* nomen, et *portorii*, et *portitoris* deducta ſunt, atque etiam *deportati*, quod navibus in inſulam vel in ſolas terras aſportarentur. Igitur ſicut in tractatu ſervitutum hanc differentiam ſervamus, ut *iter* ſit jus eundi vel ambulandi hominis: *actus* jus agendi jumentum vel vehiculum: *via* utrumque complectatur §. 1. *Inſtit. de Servitut.* licet apud alios authores haec plerumque confundantur: ſic in [4] publicanorum Edicto, et vectigalium portoriorumque legibus haec diffe-

l. 11. *§.* 1. *ad Exhib.* a Gajo exponi, quomodo haec inter ſe differant. Ego tamen, ut haec jam ita ſe habeant, non adſequor, quam ob cauſam vel in his actionibus, vel, quod vult Defenſor, in vectigalium portoriorumque legibus, *ferri* et *portari* tam accurate ac ſollicite diſtingui debeant, quod Alciato quoque *ad l.* 235. *de V. S.* nimis ſubtile viſum eſt. Sed fortaſſis Vallae ac Floridi cenſuram ita amoliri poſſumus, ut dicamus, Juriſconſultum non tam negare etiam ea *portari*, quae quis ſuo corpore bajulat, quam hoc ſentire, ea, quae quis jumento ſecum ducit, potius dici *portari*, quam *ferri*: quod etiam uſus linguae Latine probat.

2 *Navigio.*] Et quidem frequenter apud Latinos ſcriptores, ut obſervat Cerda *ad Virgil.* I. *Aen.* 363.

3 *A Graeco.*] Hanc etymologiam rejicit Voſſius *in Etymolog.*

4 *Publicanorum.*] *Edicta Magiſtratuum*, tam urbanorum, quam provincialium, ſaepe memorantur a priſcis auctoribus. *Publicanorum Edicta* quae ſint, non ſcio.

differentia exacte ſervanda eſt, ut *ferri* ea proprie dicantur, quae quis corpore ſuo bajulat: *portari* ea, quae quis jumento, vel vehiculo ſecum ducit, aut navibus invehit: *agi* vero ea, quae ſunt animantia.

V A L L A

CAP. LII.

In eoſdem de Convicium, *et* Maledictum.

Convicium apud [1] Ulpianum *injuriam eſſe Labeo ait*, quaſi maledictum injuria non ſit. Addit idem [2] Labeo: *Convicium dicitur vel a concitatione, vel a conventu, hoc eſt, a collatione vocum. Cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium appellatur, quaſi convocium. Sed quod additur a Praetore: adverſus bonos mores; oſtendit non omnem in unum collatam vociferationem Praetorem notare: ſed eam, quae bonis moribus improbetur, quaeque ad infamiam et invidiam alicujus ſpectet.* Et [3] iterum: *Convicium autem non tantum praeſenti, verum abſenti quoque fieri poſſe, Labeo*

1 *Ulpianum.*] *l.* 15. *ſ.* 3. *D. de Injur.* de Inſcriptione hujus legis dictum eſt *ad Defenſ. Cap.* XLII. In his tamen nihil eſt, unde appareat, haec magis Labeonis eſſe, quam Ulpiani.

2 *Labeo.*] *d. l.* 15. *ſ.* 4 et 5.

3 *Iterum.*] *d. l.* 15. §. 7. et 8.

Labeo ſcribit. Proinde ſi quis ad domum tuam venerit te abſente, convicium eſſe factum dicit. Item ſi ad ſtationem vel ad tabernam ventum ſit, probari oportere. Feciſſe convicium non tantum is videtur, qui vociferatus eſt: verum is quoque, qui concitavit ad vociferationem alios, vel ſubmiſit, qui vociferarentur. Et paulo [4] poſt: *Ex his apparet, non omne maledictum convicium eſſe, ſed id ſolum, quod cum vociferatione dictum eſt: ſive unus, ſive plures dixerint: convicium eſt, quod in coetu dictum eſt. Quod autem non in coetu, nec cum vociferatione dicitur, convicium proprie non dicitur, ſed infamandi cauſa dictum eſt.* Ex ipſa nominis etymologia argumentum ſignificationis Labeo ſumpſit. Sed quum falſa ſit etymologia, falſa erit et diffinitio. Quumque falſa ſit diffinitio, falſa erit et etymologia. Quis enim Labeoni credat, *convicium* a *concitatione*, aut a *conventu* dictum, aut a *collatione vocis*, quaſi *convocium*: quum ſit alia propria magis ſive etymologia, ſive expoſitio per compoſitionem a *con* et *vicium*, vel *convito*: quaſi vitandum et vituperationis cauſa factum? Habet autem *convicium vi* non brevem, ut *vicium*: ſed longam, ut *vito*; licet *convito* aliud ſignificet, quam *convicium*

(ſi

4 *Poſt.*] *ead. l.* §. 11. *et* 12. Sed in Ed. Gothofr. §. 12. ita legitur: *Sive unus, ſive plures dixerint, quod in coetu dictum eſt, convicium eſt.*

(ſi modo ſignificat idem quod *invito*) non obſtat, quum a ſuo quoque ſimplici, quod eſt *vito*, in ſignificatione magis diſtet, quam *convicium*, a ſuo, ſive illud ſit *vito*, ſive *vicium*. Ipſa quoque *con* praepoſitio in bonam et malam rem accipi ſolet, ut *conficio*, pro *perficio*, et pro eo, quod eſt *conſauciando trucido*. Inde *confectores* ferarum. *Convicium* igitur a *vicium*, vel potius a *vito* deſcendit, ut *vitupero*. Tametſi non omnino repugnem ſcribi per *c*, ut quibuſdam placet, non per *t*. Et hoc quidem de etymologia: quae ſi pro Labeone, Ulpianoque, non pro me faceret, tamen diffinitioni repugnare auderem, nuſquam reperiens apud ſummos viros hanc differentiam cuſtoditam inter *convicium* et *maledictum*. Inter quae (ſi qua eſt) haec erit, quod *convicium* eſt *maledictum contumelioſum*. Quintilian. 5 *lib*. VII. *Sic autem praeparabit actione prima judicum animos, ut noluiſſe potius objicere, quam non potuiſſe credatur. Eoque ſatius eſt, omni ſe anteactae vitae abſtinere convicio, quam levibus, aut frivolis, aut manifeſto falſis reum inceſſere: quia fides caeteris detrahitur, et qui nihil objicit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquam ſupervacua.* Ex his verbis plane datur intelligi, *nec vociferatione utique fieri convicium, nec aliud eſſe, quam maledictum.*

5 *Lib.* VII.] *Cap.* 3. *C. al. cap.* 2. *De Conjectura.*

ctum. Cicero[6] *pro Coelio*: *Maledictum autem nihil habet propoſiti, praeter contumeliam*: *quae, ſi petulantius jactatur, convicium* : *ſin facetius, urbanitas nominatur.* Illud autem verbum *invidiam*, quo Labeo ſive Ulpianus utitur, quid mirum ſi Accurſius non intelligit, qui[7] *in Inſtitutionibus*, ubi dicitur : *Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua aedificia fiunt*: ſic interpretatur, *ut*[8] *caementa et lapides*: immemor[9] a Juriſconſultis exponi *materiam* pro ligno ad aedificia utili, quanquam et Cato, et Varro, et Columella, et Plinius, qui de agricultura ſcripſere, aliique unam etiam arborem, particulamque illius *materiam* appellant: et breviter, omne lignum.

6 *Pro Coelio.*] *Cap.* III. legitur autem *maledictio.*

7 *In Inſtitutionibus.*] §. 29. *Inſtit. de Rerum Diviſ.* ubi agitur de tigno alieno aedibus juncto, quod Lex XII. TAB. neque ſolvi, neque vindicari permittebat.

8 *Caementa.*] Nulla ratione nititur haec reprehenſio. Nam Accurſius Ulpianum auctorem ſequitur, qui *in l.* 1. §. 1. *D. de Tignojunct.* exponens, quae ſit *materia*, *e qua aedificia fiunt*, ſcribit : *Unde quidam ajunt tegulam quoque, et lapidem, et teſtam, caeteraque, ſi qua aedificiis ſunt utilia, hoc amplius et calcem, et arenam tignorum appellatione contineri.* Ubi quod Accurſius *caementa* legit, ſecutus eſt Vulgatam, quae habet, *et caementa, caeteraque.* v. not. Gothofr. *ad d. l.*

9 *A Juriſconſultis.*] Puto Vallam ante oculos habuiſſe *l.* 55. *pr. de Legat.* 3. *Materia eſt, quae ad aedificandum, fulciendum neceſſaria eſt. Lignum, quidquid comburendi cauſa paratum eſt*: quod ad legatum materiae pertinet.

A L-

ALCIATUS

AD CAP. LII.

Convicium negat a *vocum concertatione*, *quaſi convocium* dici: et adverſus Labeonis ſententiam *etiam ſine vociferatione convicium fieri* putat, ſentitque a *vitio* potius, vel a *vitando* deduci, qua in re, opinor, egregie fallitur: quid enim tunc conjunctiva illa particula operaretur? Cur enim ſi a *vitio* deducitur, ſecundam ſyllabam producit *convicium?* cum conſtet *vitium* corripi. Nam et Cicero, quem ipſe adducit, petulantiorem jactationem in convicio requirens pro Labeone eſt: ut mirer eum tam levibus argumentis a recepta Labeonis ſententia deſciviſſe, quae et orthographiae ratione defenditur, cum per *c convicium*, non per *t* ſcribatur.

FLORIDUS

AD CAP. LII.

Hic mehercule Alciatus nullius momenti rationibus tam acerbe Vallam inſectatur, quam ſi eum inextricabilibus erroribus involutum teneret. Inquit enim: *Quid conjunctiva illa particula operaretur?* quaſi non infinita inveniantur conjuncta idem ſignificantia, quod ſimplices voces erant per ſe ſonaturae. Et ſubdit: *Cur idem ſi a vitio deducitur, ſecundam ſyllabam producit* [1] *convitium, cum conſtet vitium corripi?* Imo ſi hoc tibi mirum videtur, Alciate, hoc potius expedi, cur *dicax*, quae vox a *dico* deducitur, primam habet brevem, cum *dico* ſemper producat? quanquam non magis *convitium* a *vitio*, quam a *vito* deſcendere contendat Valla, quaſi *ſimul vitandum* dicatur: quod ſi eſt, merito ſecundam producit. Nec tamen videt, hanc praecipue fuiſſe Laurentii ſententiam, ut a Jureconſulto, non tam de ejus vocis deductione, quam de ſignificatu diſſentiret. Subjunxit enim non dubitaturum ſe ejus definitionem improbare, vel ſi maxime etymologia pro Jureconſulto faceret, cum bonis autoribus id tantum

1 *Convitium.*] Neque hic, neque apud Vallam mutandam exiſtimavi ſcripturam hujus vocis, quae edita erat.

tantum eſſe *convicium*, *quod vociferatione et in coetu ſiat*, ſit prorſus inauditum. Et *ſine vociferatione* enim *convicium* fieri Quintiliani locus oſtendit, et alia multa, quae apud receptos autores obſervantur: et *licet in coetu non ſimus*, *convicium* nihilominus facere dicimur. Plautus *in Mercat.* II. 1. 11. *Male mihi precatur, et facit convicium.* Propertius I. *El.* 6. 15.

Ut mihi deducta faciat convicia puppe
Cynthia, et inſanis ora notet manibus.

Et III. 6. (al 7.) 11.

Quae mulier gravida jactat convicia lingua.

Ovidius *lib.* IX. *Metamorph.* v. 302.

- - *Et ingrato facio convicia demens*
Vana Jovi.

Non tamen negarim etiam in coetu et cum vociferatione fieri *convicium*. Cicero *lib. ult. Ep. ad Attic.* 8. de legionibus loquens ita inquit: *Congiarium ab Antonio accipere noluerunt, ut hic quidem narrat, et ei convicium grande fecerunt.* Plautus *in Bacchid.* IV. 8. 32. *Vis tibi ducentos nummos jam promittier, ut ne clamorem hic facias, nec convicium.* Ut igitur hoc eſt concedendum, ita prave dicimus non eſſe *convicium*, quod neque in coetu ſiat, nec cum vociferatione. Quod vero ſubjungit Alciatus, Ciceronis locum a Valla adductum pro Labeone eſſe, non video qua ratione id colligat. Licet enim petulantiorem in *convicio* jactationem requirat, nihil tamen jactatio illa ad clamorem, nec petulantior quidem. Nam et aliquid ſine vociferatione petulanter jactare poſſumus, vel ſi in coetu non ſimus. et haec de *convicio*.

DEFENSOR

AD CAP. LII.

Hic duo reprehendit Valla, et falſam eſſe etymologiam, et falſam definitionem: quae duo nobis tuenda ſunt. De etymologia: *Quis*, inquit, *Labeoni credat convicium a collatione vocum*

vocum dictum, *quaſi convocium*? Imo vero quis tibi credat, o Valla, homini barbaro, id eſt, linguam Latinam non a nutrice, ſed e libris diſcenti, neque ſatis erudito ſeculo nato, adverſus authoritatem Labeonis, Ulpianique, hominum eruditiſſimorum, vereque Romanorum, id negare audenti? Sed videamus quod ipſe proferas *convicii* ἔτυμον. *A con*, inquis, *et vitium*: *vel a con et vito*, *quaſi vitandum et vituperationis cauſſa factum*. Harum duarum etymologiarum poſterior quam abſurda ſit, res ipſa indicat: et quodammodo fateris *convito* aliud ſignificare, quam *convicium*. Quorſum autem addita eſſet praepoſitio illa *con*, cum ſimplex idem ſignificaret? Priori vero etymologiae repugnat ſyllabarum quantitas, nam *convicium* ſecundam producit: *vitium* autem primam habet brevem. Praeterea refragatur ſcriptura. Nam vetuſtiſſima et emendatiſſima quaeque exemplaria *convicium* per *c* ſcribunt: quod neque negare potes, et non admodum pugnare te fateris, ſi quis *convicium* per *c* non per *t* ſcribat. *Vitium* autem frequentius et rectius per *t* ſcribitur. Ut autem ſcias *convicii* nomen compoſitum eſſe ex praepoſitione *con*, et *vox*, *vocis*, quaſi *convocium*, et proprie [1] col-

1 *Collationem.*] Etymologiam vocis *convicium* ab Jureconſulto traditam vulgo probant docti, et bene eas, quas Valla adfert, refellit Defenſor, laudatus eo nomine a Menagio

lationem illam vocum ſignificare, proferam aliquos Ciceronis locos. Primum *ex Sextiana Cap.* LV. *Et is, qui antea cantorum convicio conciones ſuas celebrare ſolebat, cantorum ipſorum vocibus ejiciebatur.* Quo loco an putas tam inſulſum fuiſſe Clodium, ut cantores ſubornaret, qui ſibi concionanti *convicium* facerent, ac non potius, qui ex more Pop. Romani acclamarent, *bene*, *praeclare*, *belle*, *feſtive*, ut ex Quintiliano, et *lib.* III. *de Oratore* colligere licet? II. ex ea *pro Archia Cap.* VI. *Quia ſuppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, et aures convicio defeſſae conquieſcant:* ubi *convicium* non maledictum, aut probrum objectum (quod vir Senatorius et Conſularis nunquam tuliſſet) ſed forenſem illum clamorem et vocum multitudinem ſignificat. III. *in Piſonem Cap.* XXVI. *Si os tuum ferreum Senatus convicio verberari noluiſti*: quo etiam loco *convicium* pro conſentientis Senatus voce accipi debet, ſicut Idem Cicero *in Epiſtol. lib.* X. *famil.* 16. ait: *Cum ei magnum convicium fieret a cuncto Senatu.* Quos locos erudite collegit

nagio *Cap.* XXXIX. *Amoen. Jur. Civ.* ubi, ut et apud Etymologicorum ſcriptores, plura huc pertinentia legi poſſunt. Etiam Tan. Faber *ad Phaedr.* I. *fab.* 6. ridiculum facit Labeonem, qui a *concitatione*, ut ait, hoc vocabulum deducat. Sed hunc quoque recte redarguit ad eum locum Schefferus, cujus rationes etiam adverſus Menagium valent, exiſtimantem tres diverſas etymologias *convicii* a Juriſconſulto proponi.

legit et ſuppeditavit nobis Franc. Hotomannus *in Commentario Verborum Juris*. Cui addam Plautinum unum locum *in Bacchidibus* IV. 8. 32. *Vis tibi ducentos nummos jam promittier, ut ne clamorem hic facias, nec convicium.* Neque vero collatas in unum plurium voces, ſed etiam unius hominis repetitas voces, et in unum collatas verbum hoc ſignificat, ut *in* [2] *lib.* IV. *Rhetor. ad Herenn. Pueri aures paedagogi convicio aſſuefactae.* Et *in Quintiana Cap.* XIX. *Qui poſſet ſcurrae divitis quotidianum convicium ſuſtinere.* Transfertur autem ad maledicta, probra, et ſcurrilitates, ut in illo Ciceronis *pro Coelio* loco, quem profers. Venio nunc ad definitionem, in qua negas uſpiam apud ſummos viros reperiri differentiam inter *convicium* et *maledictum*. Quos tu mihi vero majores viros, aut linguae Romanae peritiores proferre potes, quam Jureconſultos? quorum illud proprium eſt, Edictorum et Legum verba interpretari. At [3] Fabius *convicium* et *ma-*

2 *Lib.* IV. *ad Herenn.*] *Cap.* 10. ubi ita legitur: *Conturbatus eſt adoleſcens; nec mirum, cui etiam nunc paedagogi lites ad auriculas verſarentur, imperito ejuſmodi conviciorum.*

3 *Fabius.*] In hujus verbis nihil eſt, unde intelligi poſſit, concirarionem collarionemque vocum a *convicio* excludi. Cicero autem *convicium* definiens *maledictionem petulanter jactatam* aperte Vallae adverſatur, ut a Defenſoribus Juriſconſultorum animadverſum eſt, etſi id videre non poſſir Floridus; neque enim perulans jactatio aliud eſt, quam vociferatio, er conciratio vocum, quam Juriſconſultus dicit; quae ſignificatio in verbo *jactare* plerumque ineſt, ut cum *jactare*

ledictum indifferenter uſurpavit. Quaſi vero non ſemper licuerit verba, quae ſeparatim propriam aliquam ſignificationem et quaſi notam habent, confundere, et Cicero cum *maledictum petulantius jactatum convicium* eſſe ſcribit, quid aliud, quam hanc ipſam *vocis collationem*, et contentionem deſignat? Praetor autem non omne *maledictum* Edicto ſuo *de Injuriis* punit et perſequitur, ſed id tantum, quod cum vociferatione collatis vocibus adverſus bonos mores in publico dictum ſit, quod Labeo et a nota verbi, et a proprietate vocabuli demonſtrare voluit.

voces per umbras, jactare jurgia, dicit Virgilius, *jactare minas, et probra*, Cicero et Livius: unde et in Gloſſis *convicium* καταβόησιν, et *conviciari* καταβοᾷν exponi notat Salmaſ *Obſerv. ad Jus Attic. et Rom. Cap.* IX. *pag.* 261. Quod autem porro urget Floridus, *convicium* etiam extra coetum poſſe fieri, id quidem verum eſt; ſed *convicia* amantium, qui eos, a quibus deſeruntur, vel negligi ſe putant, ingratos, crudeles, perfidos vocant, de quibus in locis ab eo prolatis fere agitur, ad Edictum Praetoris *de convicio adverſus bonos mores* non magis pertinent, quam cum Cicero *lib.* II. *ad Q. Fratr. ep.* 11. vehementem, et non intermiſſam poſtulationem, et Phaedrus III. *fab.* 16. cantum cicadae, aliique aliam collationem vocum, quae ad infamiam, aut invidiam alicujus non pertinet, *convicium* vocant.

VAL-

VALLA

Cap. LIII.

In eoſdem de Verſicoloria.

Verſicoloria [1] apud Juriſconſultos vocantur, quae nativum colorem mutaverunt: ut veſtes ſi albae ſint, aut nigrae ſubnigraeve: quales ex lana non tincta ſolent eſſe, *coloriae*: ſi in alium colorem tinctae ſint, *verſicoloriae* nominantur. Caeterum vix in hunc ſenſum reperimus: nam [2] Cicero *collum columbi, pavoniſque, et ejus caudam verſicolorem* vocat: et nonnulli aquam maris, vel quod verſat et mutat colorem ſubinde, vel potius, quod ſit diſcolor, ut apud Plinium [3] *lib.* XXXVI. *Subit mentem non fuiſſe tum authoritatem maculoſo marmori, quam fecere e Thaſo, Cycladum inſularum una, aeque et e Lesbio: lividius hoc paulo, verſicolores quidem maculas habens.* Et *in* [4] *eodem: Primum (ut arbitror) verſicolores iſtas maculas Chiorum lapidicinae oſtenderunt, cum extruerent muros.* Et *in* [5] *eodem: Veluti cum calculi fiant quos quidam abaculos appellant, ali-*

1 *Apud Juriſconſultos.*] *l.* 70. §. 12. *D. de Legat.* 3. *l.* 78. §. 5. *eod. l.* 32. §. 6. *D. de Auro arg. leg.*

2 *Cicero.*] *Lib.* III. *de Finib. C. Cap.* 5.

3 *Lib.* XXXVI.] *Cap.* 6. *C.*

4 *Eodem.*] *Cap eod. C.*

5 *Eodem.*] *Cap.* 26. *C.*

aliquos etiam pluribus modis verſicolores. Et [6] *lib.* XV. *Ingens poſtea turba prunorum verſicolor, nigra, candicans: hordearia appellata, a comitatu frugis ejus.* Et [7] *lib.* XXV. *Verſicoloribus viperarum maculis.* Et [8] *lib.* XXVIII. *Nullum animal pavidius eſſe exiſtimatur, et ideo verſicoloris eſſe demutationis.* Per quod apparet collum columbae, pavoniſque, et caudam, aquamque non ideo *verſicolorem* dici, quod verſat colorem, ſed quod diverſum colorem habeat. Alioqui ſatis habuiſſet Plinius dicere: *Et ideo verſicolor eſt*: nec adjungere *demutationis.* Neque vero veſtes ab hac ſignificatione communi excipiendae ſunt, putandaeque ſolae ipſae *verſicolores* ita demum dici, ſi lana tincta confectae fuerint, ut [9] apud Quintilianum: *Dum in his, de quibus erit quaeſtio, meminerimus, non athletarum thoros, ſed militum lacertos eſſe: nec verſicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, veſtem bene ad forenſem pulverem facere.* Apud Titum vero [10] Livium eſt, ſecundo Punico bello interdictum fuiſſe matronis, *ne verſicoloribus veſtirentur.* Quod qualiter accipiendum ſit Valerius Maximus [11] *lib.* IX. ſignificat, dicens: *Quam foeminae tolli*

6 *Lib.* XV.] *Cap.* 13. *C.*
7 *Lib.* XXV.] *Cap.* 2.
8 *Lib.* XXVIII.] *Cap.* 8.
9 *Apud Quintilian.*] *Lib.* X. *cap.* 1. *C.*
10 *Livium.*] *Dec.* IV. *lib.* 4. *C. Cap.* 1.
11 *Lib.* IX.] *Cap.* 1. *de mul. Rom. C.* in al. inſcribitur *de Luxuria et Libidine.*

tolli cupiebant : quia his nec veſte varii coloris uti, nec auri plus ſemuncia habere, nec juncto vehiculo propius Urbem mille paſſus, niſi ſacrificii gratia vehi permittebat. Idem [12] Livius alibi ait : *Corpus alteri magnitudine eximium, verſicolori veſte, pictiſque et auro caelatis refulgens armis.* Profecto de varii coloris veſte locutus eſt. Et [13] iterum: *Tunicae auratis militibus verſicolores, argentatis linteae candidae.* Nam illud [14] Virgilii, *verſicoloribus armis*, exponit Servius de pictis, per quod bellicoſus oſtenditur.

12 *Livius.*] *Lib.* VII. *C.Cap.* 10.
13 *Iterum.*] *Lib.* IX. *C.Cap.* 40.
14 *Virgilii.*] X. *Aen. C. vers.* 181.

ALCIATUS

AD CAP. LIII.

Verſicolores Ulpianus appellat *lanas*, quae nativum colorem mutarunt, ſive purpura, ſive cocco, ſive alio colore infectae ſint. Valla ex variis autoribus oſtendit, *verſicolorem* aliquam rem dici, quae variorum colorum ſit. Sed Ulpiani locum a Valla non intellectum arbitror, alioquin quae a ſe dicuntur, ſatis agnoviſſet Valla nihil Ulpiani ſententiae adverſari. Igitur ſciendum, ex origine vocabuli eam rem eſſe *verſicolorem*, cujus color in alium verſus ſit : ſicut et *verſipellis*, non cui varia *pellis*, ſed qui in aliam *pellem* verſus eſt : unde *homines in lupum mutati verſipelles* Plinio appellantur : eadem ratione *lanae verſicolores* dicuntur, quae per tincturam in alium colorem ſunt verſae. Dubitabat igitur Jureconſultus, *lanis verſicoloribus legatis* quid contineatur. Et primo reſpondet, *legatis ſimpliciter lanis verſicoloria apud veteres non com-*

prehenſa: legato vero lanarum verſicolorium eas intelligi, quae tinctae ſunt, et (quod dubitabilius erat) *etiam netae, dummodo, neque detextae, neque contextae adhuc ſint.* Tunc enim non lanae, ſed veſtimentorum appellatione continentur. Neta lana eſt, quae ſtamen et ſubſtamen eſt: detexta dicitur, cum perfecta eſt, et a textrinis inſtrumentis detrahi poteſt: unde et detexere auferre eſt. [1] Plautus: *Hunc ego hominem detexam pallio.* Quapropter et Virgilius *Lib.* x. *Aen. vers.* 424. *Dum texit Imaona Aleſus,* id eſt, ſpoliat. Contexta eſt, quae quidem in opere conſummato eſt, ſed cui tamen deeſt praetextura, quam *cimoſiam* vulgo vocamus. Ex his apparet *verſicolores* veſtes varii coloris idcirco dici, quia ex *verſicoloribus* lanis nativis conficerentur: a qua ſimilitudine et *verſicoloria arma* Vergilius, et *verſicolorem plumam* Propertius, et *verſicolorem caudam* Cicero dixit.

1 *Plautus.*] Apud Servium *ad Virgil. l. d.* vid. Acidal. *ad Plaut. Amphitr. Cap.* vi. Taubm. *ad Amphitr.* I. 1. 138.

F L O R I D U S

Ad Cap. LIII.

Ulpiani locum a Valla non intellectum arbitratur Alciatus. Alioqui quae ipſe dicit, ſatis agnoviſſet Valla Ulpiani ſententiae nihil adverſari. *Igitur ſciendum eſt*, inquit, *ex origine vocabuli eam rem eſſe verſicolorem, cujus color in alium* [1] *ſit verſus.* Quae omnia quantopere Jureconſultorum ſententiam confirment, videamus. Atque illi quidem *verſicolorias veſtes* appellant, quae in alium colorem tinctae ſint. Hoc ſi apud Latinum aliquem ſcriptorem inveniatur, Vallam erraſſe non inficiabor. Cum autem contra hac voce praeter Jureconſultos pro variorum colorum ſignificatu uſi fuerint, aut Ciceronem, Livium, Virgilium, Ovidium, Propertium, Plinium, et reliquos, aut Jureconſultos erraſſe, vel nolentes fateri cogimur Nam a veſtibus ad lanas tranſire, non eſt ſane aliud, quam ubi manifeſto tenearis, aliam rem agere, ac id diſſimulare, quod primum diſcutiendum erat. Nec interim quomodo *lanae verſicolores* pro iis, quae colorem verterunt, ſint accipiendae, ſatis explicat Alciatus. Verum

1 *Sit verſus.*] Hoc quoque loco totum caput Alciati, ne verbo quidem mutato, deſcriptum erat.

rum ut ad *verſicolorium* ſignificationem veniamus, ſi M. Tullius *collum pavonis columbique, et caudam verſicolorem* appellat, ſi Plinius maculas, quae omnia pro variis ſunt accipienda, cur dicimus, *verſicolores veſtes* inde dici, quod ex *lanis verſicoloribus*, hoc eſt, quae colorem mutarint, fieri ſoleant? Quis unquam aliquam rem *verſicolorem* appellavit, quae colorem mutaſſet? nonne hoc merum eſt Alciati figmentum? At *caudam et plumam verſicolorem* dicimus, non eam quidem, quae colorem mutarit, ſed quae variorum ſit colorum. Locus porro M. Tullii, quem Valla adduxit, eſt *in* III. ni fallor, *de Finibus, cap.* 5. ubi ita ſcribit: *Alia autem nullam ob utilitatem, quaſi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumae verſicolores columbis, viris mammae atque barba.* Propertius vero III. *Eleg.* 5. 64. (al. 6. 50.) de morte Paeti ob avaritiam loquens, *plumam* itidem *verſicolorem* appellavit, ait enim:

> *Et fultum pluma verſicolore caput.*

Qui locus quomodo ſit intelligendus, idem autor de puellarum avaritia querens oſtendit, cum III. *El.* 11. (al. 12.) 32. inquit:

> *Et variam plumae verſicoloris avem.*

Itidem et in veſtibus dicitur, quod ſatis indicat Ovidius *in* V. *Faſtor.* 355 de ſacerdotibus Florae loquens, quae cum meretrices eſſent, *verſicoloribus veſtibus* indutae, ut varios florum colores Deae convenientes exprimerent, ſacra peragebant. Ovidii verſus hi ſunt:

> *Cur tamen, ut dantur veſtes Cerealibus albae,*
> *Sic eſt haec cultu verſicolore decens?*
> *An quia maturis albeſcit meſſis ariſtis:*
> *Et decor et ſpecies floribus omnis ineſt?*

Columella *Lib.* x. *de Re Ruſt. vers.* 256.

> *Jam ver purpureum, jam verſicoloribus anni*
> *Foetibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.*

Plinius *lib.* IX. *cap.* 17. *Multum expirantem verſicolori quadam varietate ſpectari proceres gulae narrant.* Idem *lib.* XVI. *cap.* 25. *Nam neque ilex, picea, larix, pinus, ullo flore exhilarantur, natalesve pomorum recurſus verſicolori nuncio promittunt*, quod quomodo ſit intelligendum paulo ante declaraverat de arboribus loquens, his verbis: *Arborum flos eſt pleni veris indicium et anni renaſcentis, flos gaudium arborum. Tunc ſe novas aliſque quam ſunt oſtendunt, tunc variis colorum picturis in certamen uſque luxuriant.*

riant. Et inferius *eodem libro cap*. 34. de helicis generibus loquens : *Herbacea ac virens , quae plurima eſt , altera candido folio , tertia verſicolor , quae Thracia vocatur*. Quae verba quo pacto capienda ſint, paulo poſt oſtendit : *Majora quoque*, inquit, *ac minora ſunt folia, macularumque habitu diſtant Lib*. XXI. *cap*. 2. quoque, ubi qui primi flores in coronis miſcere coeperint, docet ; *Poſtea variari coeptum eſt*, ait, *mixtura verſicolori, florumque invicem odores coloreſque accendere Sicyonii ex ingenio Pauſiae pictoris, atque Glycerae coronariae*. An ergo his in locis ita ſit capienda *verſicolorium* vox, quemadmodum ſecum comminiſcitur Alciatus, ut Jureconſultos protegat, diffuſius non explico, cum nemo ſit (ut opinor) tam imperitus, quin Alciati pro Jureconſultis defenſionem meras nugas eſſe videat. Neque porro, ſi ea dicimus *verſicoloria*, quae diverſorum ſunt colorum, aliqua negamus eadem voce comprehendi, quae colorem verſent, hoc eſt, quodammodo varium atque inſtabilem reddant, prout ſunt pavonis caudae, et columbarum circuli *verſicolores*. Id enim fieri tradit Lucretius, et ejus rei rationem reddit *lib*. II. *verſ*. 797. hiſce elegantiſſimis verſibus :

Qualis enim caecis poterit color
eſſe tenebris?
Lumine qui mutatur in ipſo,
propterea quod
Recta aut obliqua percuſſus luce
refulget,
Pluma columbarum quo pacto
in ſole videtur,
Quae ſita cervices inter collumque coronat,
Namque alias fit uti claro ſit
rubra pyropo, etc.

Caeterum haec per aërem colorum mutatio, ſive varietas in iis tantum fit, quae variis itidem coloribus natura conſtant. In pavonis enim cauda non unum, ſed multos colores videmus, ſicut et in columbi collo, quod Plinius *Lib*. X. *cap*. 36. teſtatur, ita ſcribens: *Verum columbis ineſt quidam et gloriae intellectus, noſſe credas colores, varietatemque diſpoſitam*. Perperam proinde Juriſconſulti eas *lanas verſicolores* appellant, quae colorem mutarunt, ſive verterunt : cum ea vox diverſos ſemper colores denotet : ac ſi quando colores verſet, ea tamen mutatio lanis quovis colore tinctis non conveniat, quod vel ab obliqua, vel a recta luce percuſſae, eundem colorem ſervent. Componuntur a *colore* et alia non pauca, qualia ſunt *diſcolor*, quod eſt diverſorum colorum. Virgilius *in* VI. *Aen*. 204.

Diſcolor unde auri per ramos
aura refulſit.

Cicero *in* II. *Verrin. cap*. 13. *Jam vero quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis*

ordinis conquerar, hoc factum eſſe in hac civitate cum ſenatorius ordo judicaret, ut diſcoloribus ſignis juratorum hominum ſententiae notarentur? *Decolor*, quod eſt vitiato colore. Ovidius IV. *Triſt. El.* 2. 41.

> *Decolor ipſe ſuo ſanguine Rhenus erat.*

Et IV. *Metam.* 21.

> *Decolor extremo qua cingitur India Gange.*

Virgilius *lib.* VIII. *Aen.* 326.

> *Deterior donec paulatim, ac decolor aetas,*
> *Et belli rabies, et amor ſucceſſit habendi.*

Et *concolor*, quod eſt ejuſdem coloris. Virgilius VIII. *Aen.* 82.

> *Candida per ſylvam cum foetu concolor albo*
> *Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.*

Ovidius *in* VI. *Metamorph.* 406. de Pelope:

> *Concolor huic humerus naſcendi tempore dextro,*
> *Corporeuſque fuit.*

Et *in* x. 735.

> - - *Cum flos de ſanguine concolor ortus.*

Et *bicolor*, quod eſt duorum colorum. Idem XI. *Metam.* 234.

> *Myrtea ſylva ſubeſt, bicoloribus obſita baccis.*

Item *unicolor*, unius coloris. Idem XI. *Metam.* 610. Somni domum deſcribens:

> *At medio torus eſt hebeno ſublimis in antro,*
> *Plumeus, unicolor, pullo velamine tectus.*

Caeterum quia *verſipelles* eos dici cenſet Alciatus, non quibus varia *pellis* ſit, ſed qui pellem mutarint, aut in aliam pellem verſi ſint, unde *homines in lupos mutati verſipelles* Plinio appellantur *lib.* VIII. *cap.* 22. quod Alciati pace dictum ſit, non exacte docuit, quinam vere dicantur *verſipelles*. Ut enim plumam *verſicolorem* dicimus variam, ita homines aſtutos et varios, *verſipelles* appellamus. Cujus vocis ſignificationem graphice nimirum expreſſit Plautus, latinitatis, ut ſi quis alius, ſciens. Sic enim ait, *in Bacchid.* IV. 4. 12. *Verſipellem frugi convenit eſſe hominem, pectus cui ſapit, bonus ſit bonis, malis malus, utcunque res ſit, ita animum habeat.* Non eſt igitur proprie *verſipellis* qui pellem mutat, licet Plinium id ſentire credat Alciatus. Alioquin *capillum verſipellem* ſatis inepte diceremus, quippe qui pellem, quam nullam habet, mutare

mutare non poſſit. Plautus tamen *capillum verſipellem* appellat: non eum ſcilicet, qui pellem verterit, ſed qui mutato priſco colore in caniciem vergens, varius jam eſſe incipiat. *In Perſa* II. 2. 47. enim ſic ait: *Tempori hanc vigilare oportet famulam, atque aetatulam, ne ubi capillus verſipellis fiat, foede ſemper ſervias.* Nec me latet eundem Plautum *in Amphitryonis prologo vers.* 120. *Jovem verſipellem* appellare, qui in Amphitryonem eſſet converſus, cum inquit: *Nam meus pater intus nunc eſt, eccum Jupiter in Amphitryonis vertit ſeſe imaginem, omneſque eum eſſe cenſent ſervi, qui vident: ita verſipellem ſe facit, quando lubet.* Sed eo in loco, *verſipellem* pro vario poſitum, commodiſſime interpretari poſſumus, nempe quod Mercurio Jupiter, caeteris videretur Amphitryo: quanquam et ejus exprimere faciem poterat Jupiter, etiamſi pellem non mutaret. Ad ſummam ſi Plinius optime appoſitiſſimeque *homines in lupos mutatos verſipelles* appellavit, non tamen protinus eas *lanas* dicemus *verſicolores*, quae colorem mutarint, cum omnium ferme Latinorum conſenſu ea (ut oſtenſum eſt) dicantur *verſicoloria*, quae diverſorum colorum ſint.

DEFENSOR

AD CAP. LIII.

Quin *verſicolor* apud authores id ſignificet, quod diverſi, vel potius varii coloris eſt, nemo neſcit. Quod ſi Ulpianum latuiſſe, Valla, credis, tanto es inſulſior. Sed tibi ſpectandum fuit, quid tractaret Ulpianus, et de quo ageret, ut ejus mentem facilius deprehenderes. Nam cum in illa *l. ſi cui lana.* 70. *D. de Legat.* 3. quaereret, *quid legato lanae ſimpliciter, quid item verſicoloris lanae contineretur:* et invaluiſſet uſus, ut *lanae legato*, vel appellatione id quod tinctum non eſt, ſed

ſed ἀυτοφυὲς intelligeretur : dubium non eſt, quin *verſicoloris* nomine non lana varii coloris (quis enim lanam non detextam variam unquam vidit?) ſed quicquid colorem mutavit veniat *l. pediculis.* 32. §. *Labeo.* 6. *D. de Auro et arg. leg. l. quaeſitum.* 78. §. *coccum.* 5. *D. de Legat.* 3. Nam etſi communis uſus repugnaret, tamen [1] teſtatoris voluntas, quae una in ultimis voluntatibus dominari debet, id expoſcit, ut *verſicolorium* vel *lanae verſicoloris legato* contineatur quicquid tinctum fucatumve eſt, et colorem mutavit: quia ipſae lanae tinctae licet ſeparatim, et per ſe unaquaeque ſuum colorem habeat, tamen ſimul ſumptae, et unius legati nomine comprehenſae, variae ſunt et diverſae. Adde quod non repugnat, imo arridet potius vocabuli ἔτυμον, ut quicquid [2] colorem verterit *verſicolor*, vel *verſicolorium*

1 *Teſtatoris voluntas.*] Non abſurdum videtur exiſtimare hinc ortum fuiſſe, ut Juriſconſulti huic voci aliam ſignificationem. quam vulgo alii ſcriptores Latini, tribuerint. Finge enim eum, qui duorum generum lanam habebat, alteram ἀυτοφυῆ, alteram tinctam, Titio *lanam*, Sejo *lanam verſicoloriam* legaſſe; quid aliud ex interpretatione voluntatis defuncti *legato verſicoloriae*, quam eam, quae nativum colorem tingendo verterit, contineri dicemus? Diſſenſiſſe tamen hac in re Juriſconſultos, et alios *lana legata etiam verſicoloria contineri* exiſtimaſſe, notant Cujac. *ad Paulum Lib.* III. *Sentent. Tit.* 6. §. *lana legata.* et Raevard. III. *Conject.* 15.

2 *Colorem verterit.*] Haec etiam Salmaſii ſententia eſt, qui *ad Tertullian. de Pall. Cap.* III. *pag.* 191 ſcribit, *verſicolor* Latinis dupliciter ſumi: aut enim id eſſe, quod colorem ſemel mutavit; aut quod colorem ſubinde mutat, prout move-

lorium eſſe dicatur. Sic enim et [3] *verſipellis* dicitur, non cui varia pellis eſt, ſed qui in aliam pellem verſus eſt. Unde *homines illos* λυκανθρώπους, *in lupum mutatos verſipelles maledicto vocari* Plinius teſtatur *lib.* VIII. *cap.* 22. Extra rem eſt igitur quicquid hic Valla de *verſicoloribus veſtibus*, *armis*, *animalibus*, *marmoribus*, atque adeo *prunis*, ſi placet, collegit. Quibus ſexcenta alia addere, et ſimiles authoritates colligere non fuerit magni ſane negotii, quae tamen Ulpiano nihil obſunt: non ſolum quia de veſtibus non agit, nec quid verbum *verſicolor* ſignificet exponit: ſed tantum quid *legato lanae ſimpliciter*, quid item *legato verſicolorium*, *lanarum* ſcilicet, veniat, reſpondet et interpretatur, ſed etiam quia is ipſe Ulpianus nihilo minoris eſt in Lingua Latina authoritatis apud eruditos omnes, quam ii ſcriptores ex quibus varia haec teſtimonia profert

movetur, ut colla columbarum. Priori ſignificatione apud Juriſconſultos accipi; poſteriori et alibi, et apud *Tertullian. l. d.* ubi *multicolor*, *diſcolor*, et *verſicolor* diſtinguuntur. add. quae habet Idem Salmas. *ad Vopiſci Aurelian. cap.* XLVI.

3 *Verſipellis.*] In expoſitione hujus vocabuli Floridus non recte reprehendit Alciatum. Nam cum *verſipellis* pro aſtuto ac vario ſumitur, id fit non propria, ſed tranſlata ſignificatione: quod ii, qui formam mutant, quique alium habitum, vultum, geſtum capiunt, id fere fallendi cauſa faciunt. Propria autem ſignificatio eſt, quam Alciatus ac Defenſor tradunt, cum eum notat, qui pellem, faciemve exteriorem vertit: ut *homo verſipellis*, in lupi, *Jupiter verſipellis*, in tauri, hominis, cycni, aliorumque pellem ac formam verſus, qui et *verſiformis* inde dicitur a Martiano Capella.

profert Valla, quoſque ſummos viros appellat.

V A L L A

Cap. LIV.

In eoſdem de Penes, *et* Apud.

Penes te, ut [1] Ulpianus ait, *amplius eſt, quam apud te. Nam apud te eſt, quod qualitercunque a te tenetur: penes te eſt, quod quodammodo à te poſſidetur.* Et ante hunc Feſtus Pompejus: *Apud et penes in hoc differunt, quod alterum perſonam cum loco ſignificat: alterum perſonam, et dominium, ac poteſtatem; quod trahitur a penitus.* Perſonam cum loco Feſtus accepit pro perſonam et locum, ut *apud Platonem*, et *apud forum*, id eſt, *in Platone*, et *in foro*: quorum utriuſque diffinitionem probo, illudque addo: *Penes*, dum tantum ad perſonam refertur, non modo dominium adeſſe ſignificare, verum etiam laudem ac vituperationem. De laude, ut Cicero [2] *in Bruto*: *Cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, ac ſcientiae.* De vituperatione, ut Quintilianus [3] *in Gladiatore*: *Vereor ne illius inexpiabilis et ſaepe reprehenſi odii culpa videa-* tur

1 *Ulpianus.*] *l.* 63. *D. de Verb. ſign.*

2 *In Bruto.*] *Cap.* LXXIV.

3 *In Gladiatore.*] *Declam.* IX.

tur penes patrem, qui tam facile iraſcitur. Illud quoque, quod crebro uſurpamus, *fides penes authores ſit*, et in laudem, et in vituperationem ſimul accipitur, quaſi laus veritatis aut vituperatio falſitatis *penes* authorem ſit, ad quem ſpectat, fidem rei, cujus author eſt, facere. Ad me certe iſta vel laus, vel vituperatio non ſpectat, qui hoc non affirmo, ſed ad alterum authorem relego. Quod de laude et vituperatione dico, idem accipio de commodo et incommodo. Ut 4 Livius: *Ut penes eoſdem pericula belli, penes quos praemia eſſent.* Nonnunquam etiam loco ſervit, ſicut apud Ciceron. 5 *lib.* IV. *ad Herenn. Ita petulans es atque acer, ut ne ad ſolarium quidem, ut mihi videtur, ſed penes ſcenam et in ejuſmodi locis exercitatus ſis. Penes ſcenam*, id eſt, *apud ſcenam.*

4 *Livius.*] *Lib.* II. *C. cap.* 24. Sed aliae Edit. ibi habent *pone ſcenam.*
5 *Lib.* IV. *ad Her.*] *Cap.* 10.

A L C I A T U S

Ad Cap. LIV.

Penes idem quod *apud* ſignificare oſtendit, cum tamen Ulpianus ſcripſerit, *penes te amplius eſſe, quam apud te*: ſed nec Ulpianus puto negaſſet differentiam illam ſuam ab autoribus quandoque confundi, quae tamen ex vi verbi veriſſima ſit: deducitur enim a dictione

peni-

¹ *penitus*, unde et *peniſſimus* et *penitiſſimus*, ut Plautus caeterique antiquiores dixerunt.

1 *Penitus.*] Ita quidem Feſtus loco a Valla laudato. At Voſſius contra *penitus* a *penes* eſſe putat. Alii a *penus* deducunt. *Penitiſſimus* dixit Plautus *in Ciſtellar.* I. 1. 65. *Pectore penitiſſumo*, et *in Perſa* IV. 3. 53. *Ex Arabia penitiſſuma.* Id fit a poſitivo *penitus*, cujus foemininum itidem eſt apud Plautum *Aſinar.* I. 1. 28. *Ex penitis faucibus.* Ab eodem comparativum *penitior* laudat Priſcianus *pag.* 599. ex Apulejo. *Peniſſimus* quis dixerit, non ſcio. *Peniſſime* adverbium eſt Plauti *in Moſtellar.* III. 1. 127. *Ita mea conſilia perturbat peniſſume.* Sed hoc a *pene* adverbio eſſe docuit Priſcian. *Lib.* III. *pag.* 608. et *Lib.* XV. *pag.* 1008.

F L O R I D U S

Ad Cap. LIV.

Haec quaſi inexpiabilia crimina Jureconſulto objecta ita diluit Alciatus, ut Ulpianum non negaturum fuiſſe putet, ſuam illam differentiam ab auctoribus quandoque confundi, quae tamen ex vi verbi veriſſima ſit: quum deducatur a dictione *penitus*, unde et *peniſſimus*, ut Plautus caeterique antiquiores dixerunt. At ego quonam pacto Vallam reprehendere poſſit Alciatus non video. Producit in medium primo Ulpiani definitionem, deinde idem ſentientem Sextum Pompejum citat, demum utriusque confirmat ſententiam. Recte haec quidem. Sed aliqua addit, et eorum verborum ſignificationem tum ex M. Tullii *Bruto*, et *libris ad Herennium* (ſi modo M. Tullii ſint illi) tum ex T. Livio, et Fabio Quintiliano latius explicat: et hoc rectiſſime, niſi forte nemini ad Jureconſultorum ſcripta quicquam addere licere credamus. *Penitus* ſane vehemens habet ſignificatum, cum quaſi *interius*, aut *intime* exponi poſſit. Cicero *pro A. Cluentio cap* I. *Evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus inſitam?* Et *contra Rullum* II 6. *Non enim natura, neque diſſidio penitus inſito bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu.* Virgilius III. *Aen.* 31.

Rurſus et alterius lentum convellere vimen
Inſequor, et cauſas penitus tentare latentes.

Et *in* XII. *Aen.* 389.

> - - *Telique latebram*
> *Reſcindant penitus.*

A *penitus penetrare* deducitur. Idem I. *Aen.* 242.

> *Antenor potuit mediis elapſus*
> *Achivis*
> *Illyricos penetrare ſinus.*

Et VII. 206.

> - - *His ortus ut agris*
> *Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbes.*

Ovidius II. *Metam.* 260.

> *Diſſilit omne ſolum, penetratque*
> *in Tartara rimis Lumen.*

Ab hoc verbo et *penetrabile telum in* X. *Aen.* 481. et *frigus penetrabile* I. *Georgic.* 93. et alia multa deducuntur, de quibus alii diffuſius. Neque enim id nunc agimus, ut omnia verborum ſignificata exequamur.

D E F E N S O R

Ad Cap. LIV.

Hic morbum ſuum detegit Laurentius, nimiam ſcilicet [1] reprehendendi libidinem. Nam cum tam Ulpiani *in l. penes.* 63. *D. de Verb. ſign.* quam Feſti in verbo *apud* diffinitionem, ut vocat, probet (melius differentiam inter *penes* et *apud* dixiſſet) aliquid tamen de ſuo addendum cenſuit, quaſi minus plene docuiſſent. Id tamen quale ſit, videamus. *Penes*, inquit, *etiam laudem ac vituperationem ſignificat:* Quaſi vero id ex vi verbi, ac non ex iis quae

1 *Reprehendendi libidinem.*] Hanc ego hoc quidem loco in Valla nullam animadverto: cui nihil aliud eſt, quod hic objici poſſit, quam quod immemor praecepti Plinii, qui ſcriptores librorum ſuorum titulos etiam atque etiam conſiderare jubet, libro *de Notis auctorum* hoc caput inſeruit, in quo nota nulla eſt.

quae adjecta ſunt pendeat: ut cum dicitur: *Penes hos hujus rei laus eſt: Omnis hujus rei culpa penes te eſt*: quod et per praepoſitiones *in*, vel *ad*, exprimi poteſt. Idem eſt enim, ac ſi diceretur, *in te ſita eſt*, vel *ad te redit*. Itaque non ſolum laudem ac vituperationem, ſed et commodum ac incommodum hac praepoſitione exprimi poſſe dicis. Eadem vero ratione bonum ac malum, poenam et praemium, et ſexcenta alia ſignificari poſſe dicito. Nam quae inanima ſunt, ea cum *in uno aliquo eſſe* dicere volumus, verbo *penes* utimur, quaſi *penitus in eo* inſint. Sic *fidem, ſuſpicionem, cauſſam rei alicujus penes illum eſſe* dicimus, *in quo* ea ſunt. Adjicit Laurentius, *penes* interdum locum ſignificare, ut *penes ſcenam*, nempe ut Feſtum argueret, qui *apud*, *perſonam cum loco: penes*, *perſonam cum dominio ac poteſtate oſtendere*, ſcripſit. Verum, ut apparet, Feſtus haec adverbia conſideravit prout perſonam reſpiciunt ad eamque referuntur, non ut ad locum tantum. Quod ſi noſter hic in Digeſtorum frequenti lectione diutius verſatus fuiſſet, hui, quantam feneſtram ad illudendum Ulpianum ſibi aperuiſſet! Dixiſſet traditam ab Ulpiano differentiam et ab ipſo, et aliis Conſultis ſexcentis in locis neglectam fuiſſe. Protuliſſet *l. Titio.* 34. §. *Cajus.* 3. *D. de Le-*

gat. 2. ubi *penes uxorem eſſe* dicuntur, quae in ejus praetorio eſſent, licet ab ipſa nec poſſiderentur, neque detinerentur. Item *l.* 1. et *l.* 3. *§. ſi penes.* 4. *D. de Tabul. exhib.* ubi tabulae *penes ſervum* eſſe poſſunt, vel ipſo authore Ulpiano: cum tamen ſciamus ſervum nil poſſidere, nullius rei dominium ac poteſtatem habere: ſervos Jure Civili pro mortuis, imo pro nullis haberi. Sed et *in d. l.* 3. §. 2. quod Praetor in Edicto dixit *penes*, Ulpianus reddit per *apud.* Ut et *in l. ſi quis in tantam.* 7. *Cod. Unde vi.* Sic et *in l. et habet.* 15. §. *eum qui.* 4. *D. de Precar.* res precario rogata *penes utrumque* eſſe dicitur, tam eum, qui rogavit, quam qui precario conceſſit. Facit et *l. eum qui.* 23. *ad fin. D. de Uſucap.* Verum haec reprehenſionem non merentur. Aliud enim eſt verborum originem et propriam ipſorum ſignificationem oſtendere: aliud communem loquendi uſum, et vulgi conſuetudinem minutias has negligentis ſequi.

VAL-

VALLA

Cap. LV.

In eoſdem de Patres, Majores, Poſteri, *et* Minores.

Patres, inquit [1] Paulus, *uſque ad tritavos proprio vocabulo nuncupantur apud Romanos. Ulteriores, qui non habent ſpeciale nomen, majores appellantur. Item liberi uſque ad trinepotem: ultra hos poſteriores vocantur.* Sed cum venia Pauli, neque uſus in hoc, neque ratio conſentit. *Omnes* enim *qui ante nos fuerunt*, utique qui liberos reliquerunt, atque id in noſtra civitate, *majores* dicuntur: *qui* vero *poſt nos*, *poſteriores.* Cicero [2] *in Salluſt. Ego meis majoribus virtute praeluxi: ut ſi prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae ſuae. Tu tuis vita, quam turpiter egiſti, magnas offudiſti tenebras: ut etiam ſi fuerint egregii cives, certe venerint in oblivionem.* Nunquid Cicero ait, ſe praeluxiſſe illis tantum, qui *ſupra tritavum* fuerunt: Salluſtium vero tenebras offudiſſe? An potius ut quiſque a Cicerone atque Salluſtio recentiſſimus erat, ita illi maxime horum

1 *Paulus.*] *l.* 10. §. 7. *D. de Gradib. et affinib.*

2 *In Salluſt.*] *Cap.* 11.

utrunque vel praeluxiſſe, vel tenebras offudiſſe? An, ſi quis *claris majoribus* ortus quaereretur, non multo magis is dicatur, qui patrem, avum, proavum, abavum, atavum, tritavum claros, caeteros autem obſcuros habuit, quam qui ita e contrario? Hoc ne ipſe quidem Paulus negaret. Inſuper *patres* non opinor uſque ad tritavos poſſe deduci. Cum enim dicimus, *patrum memoria* aliquid factum eſſe, de proxima aetate ſemper intelligimus, non de illa etiam ſexta. Dixi de *majoribus* et *patribus*, videamus de *poſterioribus*, ſive *poſteris*. Idem Cicero eundem locum ſic perſequitur: *Quare noli mihi antiquos meos objectare. Satius enim eſt, me meis rebus geſtis florere, quam majorum opinione niti, et ita vivere, ut ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum.* Ita, opinor, non pertinebat ad filium, non ad nepotem, non ad pronepotem, non ad abnepotem, non ad trinepotem Tulliana nobilitas, et virtutis imitatio, ſed a filio trinepotis inceptura, quia ab eo *poſteritas* Tulliana initium acceptura erat, quum potius tunc eſſet acceptura occaſum. Idem 3 alibi: *Nec vero dubitat agricola, quamvis ſit ſenex, quaerenti cui ſerat, reſpondere, Diis immortalibus, qui me non accipere modo haec a majoribus voluerint, ſed etiam poſteris prodere.* Taceo, quod C. Cali-

3 *Alibi.*] *In Catone Majore. C. Cap.* VII.

[4] Caligula volebat *ſolos poſteros filios eſſe*, nec jura conceſſa *poſteris* ad *nepotes* pervenire. Sed ne cauſari queat, non poſitum exemplum *poſteriorum*, ſed *poſterorum* eſſe, Quintilian. [5] *Lib.* XI. *Maluit enim vir ſapientiſſimus, quod ſupereſſet ex vita ſibi perire, quam quod praeteriſſet: et quando ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſteriorum ſeſe judiciis reſervavit.* Neſcio tamen an potius legendum ſit *poſterorum*, ut intelligamus, hoc, quam illud nomen eſſe uſitatius, et non modo ad eos, qui ex nobis geniti ſunt, ſed ad univerſos, qui poſt nos erunt, pertinere. In eundem opinionis errorem incidit Servius, qui [6] *in* VIII. *Aen.* ait: *Minores non dicimus, niſi quoties graduum deficit nomen, ut pater, filius, nepos, pronepos, abnepos, atnepos. Ubi iſti gradus defecerunt, merito jam dicimus minores, ſicut etiam dicimus majores poſt patris, avi, proavi, atavique vocabulum.* De *majoribus* ſatis modo diſputavimus. Alterius nominis ratio eadem uno exemplo ſatis probabitur, eoque (quia cum Servio expoſitore Virgilii agimus) Virgiliano ex [7] I. *Aeneid.*

Hunc laetum Tyriiſque diem, Trojaque profectis

4 *Caligula*] *Sueton. in Calig. Cap.* XXXVIII. *C.*

5 *Lib.* XI.] *Cap.* I. *C.*

6 *In* VIII. *Aen.*] In illud: *Ex illo celebratus honos, laetique minores Servavere diem. C. verſ.* 268.

7 I. *Aeneid.*] *vers.* 732.

Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores.

Quis non videt Didonem locutam de parentibus, qui tunc erant, eorumque filiis, natiſque natorum, et qui naſcerentur ab illis: non autem de filiis atnepotum, et deinceps, qui illius diei meminiſſe non poterant, niſi id a parentibus accepiſſent?

A L C I A T U S

Ad Cap. LV.

[1] Eadem ratione et hoc accuſationis caput non conſiſtit, dum Paulum damnat, qui *parentes uſque ad tritavos proprio vocabulo dici aſſeruit, ulteriores vero majorum appellatione contineri*. Nam quamvis etiam *major* dicatur pater, avus, proavus, tamen hoc non eſt proprio, id eſt, ipſis tantum convenienti nomine, ſed generali. Juriſconſultus autem de proprio vocabulo agit.

1 *Eadem ratione.*] Quam expoſuit ſupra *Cap.* XLV. cui haec conjunxerat.

F L O R I D U S

Ad Cap. LV.

Hoc totum accuſationis caput minime ſubſiſtere credit Alciatus: *quamvis enim etiam major dicatur pater, avus, proavus, tamen hoc non eſt proprio, id eſt, ipſis tantum convenienti nomine, ſed generali, cum de proprio vocabulo egerit Jureconſultus.* Ex quibus impropriè *majores* dici, qui infra tritavum ſunt, colligit Alciatus. At id maxime eſt ridiculum, cum idem

ſentiat,

ſentiat, quod et Jureconſultus, et prave quidem. Siquidem hoc vocabulo tam promiſcue Latini ſcriptores utuntur, ut non magis iis conveniat, *qui ſupra tritavum* ſunt, quam *patri*, *avo*, *proavo*, et ſimilibus. Quod licet Valla ſatis aperte oſtenderit, melioribus id, atque apertioribus teſtimoniis planum faciam. Plautus namque *in Milite* II 4. 19. ita ſcribit: *Noli minitari, ſcio crucem mihi futuram ſepulchrum, ibi enim mei majores ſunt ſiti, pater, avus, proavus, abavus.* Et *in Perſa* I. 2. 3. ex paraſiti perſona: *Nam nunquam,* inquit, *quiſquam meûm majorum fuit, quin paraſitando paverit ſe, pater, avus, proavus, abavus, atavus, quaſi mures ſemper edere alienum cibum.* Et inferius *Ibid. vers.* 9. *Unde ego quaeſtum hunc obtineo, et majorum locum,* His verbis quid ſit clarius, quid magis proprium, nihil video. Tam enim dilucide *majores* appellavit Plautus, *qui infra tritavum ſunt*, ut hoc dubium decidere voluiſſe videatur: niſi major habenda ſit Pauli, quam hujus Poëtae in latinitate autoritas. Idem confirmat Terentius, apud quem *in Adelphis* III. 4 47. ſic de filio cum ſervo loquitur ſenex Demea: *Salvus ſit. ſpero erit ſimilis majorum ſuûm.* Quo in loco de ſe ipſo praecipue intelligebat ſenex. Subdit enim: *Syre praeceptorum plenus iſtorum ille. fit ſedulo, nihil praetermitto, conſuefacio; denique inſpicere tanquam in ſpeculum vitas hominum jubeo, atque ex aliis ſumere exemplum ſibi. hoc facito, hoc laudi eſt, hoc vitio datur.* M. quoque Cicero *in* VI. *Verrina cap.* 27. idem ſentit. ait enim: *Nam regis Syriae Antiochi filios pueros ſcitis Romae nuper fuiſſe, qui venerant non propter Syriae regnum: nam id ſine controverſia obtinebant, ut a patre et a majoribus acceperant: ſed regnum Aegypti ad ſe et ad Selinen matrem ſuam pertinere arbitrabantur.* An obſecro Antiochi filii regnum Syriae a patre primo, deinde ab aliis, qui *ſupra tritavum* fuiſſent, acceperant? Et Caeſar *lib.* I. *de Bell. Gall. cap.* 13. ſic ait: *Quod improviſo unum pagum adortus eſſet, cum hi qui flumen tranſiſſent, ſuis auxilium ferre non poſſent, ne ob eam rem aut ſuae virtuti magnopere tribueret, aut ipſos deſpiceret: ſe ita a majoribus didiciſſe, ut magis virtute quam dolo contenderent, aut inſidiis uterentur.* Et paulo poſt *cap.* 14. *Divitiaco reſpondit ita, Helvetios a majoribus ſuis inſtitutos eſſe, uti obſides accipere, non dare conſueverint, ejus rei Populum Rom. eſſe teſtem.* Quid Salluſtius? nonne in eodem ſignificatu *majores* poſuit? Et fuit is certe proprietatis ſtudioſiſſimus. At ita apud eum loquitur *in Jugurthino Cap.* XIV. Adherbal in ſenatu: *Verum ego his finibus ejectus ſum, quos majoribus meis Populus Romanus dedit, unde pater et avus meus una vobiſcum expulere Syphacem,*

et Carthaginenſes. Loquitur autem Adherbal de Micipſa patre, et avo Maſiniſſa: nam eos, qui ſupra Maſiniſſam fuerant, ignoraverat Populus Romanus. Neque hic eſt omittendum, quod Servius *primo in Aeneida commentario* (*ad* I. *Aen.* 532.) docet, *majores et minores, quoties de genere dicimus, numeri eſſe tantum pluralis.* Cumque ſubjunxerit Valla, quum aliquid *patrum memoria* factum dicimus, de proxima aetate ſemper intelligi, non de illa ſexta: recte illum ſenſiſſe oſtendunt Latini autores. Livius *lib.* XXXIX. ab U. C. *cap.* 16. *Quoties hoc patrum avorumque aetate negocium eſt Magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent?* Caeſar *primo Commentario de Bello Gallico cap.* 40. *Factum ejus hoſtis periculum patrum noſtrorum memoria.* Dicitur et quid fieri *avorum memoria*, ut Livii locus proxime citatus oſtendit. Et alia ejuſdem cum *lib* XXII. *cap.* 60. ubi ait: *Sicut avorum memoria P. Decius Tribunus militum in Samnio:* tum *lib.* XXXII. *cap.* 22. cum inquit: *Nam Megalopolitanos avorum memoria pulſos ab Lacedaemoniis reſtituerat in patriam Antigonus.* Quin etiam *noſtra memoria* aliquid fieri dicitur. Caeſar *lib.* II. *de B. G. cap.* 4. *Apud eos fuiſſe regem noſtra etiam memoria Divitiacum, totius Galliae potentiſſimum,* Quae omnia proprie ſunt intelligenda, niſi ſicubi amplam de more ſibi licentiam deſumant poëtae, quale eſt Ovidianum illud *in* VI. *Faſtor.* 657.

Temporibus veterum tibicinis uſus avorum
Magnus, et in magno ſemper honore fuit.

Veteres addidit, videlicet quod etiam ſupra avorum memoriam tibicinum uſus in honore fuerat. *Avi* praeterea ſaepe pro *majoribus*, vel ſi qui ſupra majores dici poſſunt, accipiuntur. Virgilius VI. *Aen.* 841.

— *Ultus avos Trojae.*

Ovidius in IV. *Faſtor.* 39.

Venimus ad felix aliquando nomen Juli,
Unde domus Teucros Julia tangit avos.

Et inferius *Ibid. vers.* 123.

Aſſaracique nurus dicta eſt, ut ſcilicet olim
Magnus Juleos Caeſar haberet avos.

DE-

DEFENSOR

Ad Cap. LV.

Quid hic inepte cavillaris et reprehenſionis gloriolam quaeris? An cum vel Ulpianus in *l.* 4. §. 2. *D. de In jus vocando*, vel Paulus *in l. ult.* §. *parentes.* 7. *D. de Gradib. et adfin.* ajunt *Patres ſive parentes uſque ad tritavos proprio vocabulo nuncupari*; [1] negant etiam eos generali *majorum* vocabulo contineri? Aut cum dicunt

[1] *Negant.*] Recte hic diſputat Defenſor adverſus Cenſores Juriſconſultorum, e quorum reprehenſionibus nulla mihi levior atque iniquior viſa eſt, quam quae hoc Capite continetur. Nam ſi recta ratione impugnare Paulum voluiſſent, oſtendendum iis fuiſſet, vel parentes uſque ad tritavos, et liberos uſque ad trinepotes apud Romanos propria nomina non habere; vel eos, qui ultra hos ſunt, ſpecialia nomina habere, nec generalibus nominibus *majorum*, aut *poſterorum* appellari. At horum illi nihil docent; ſed quia Paulus ait, eos, qui ultra tritavos ſunt, *majores*, qui ultra trinepotes, *poſteros* generali nomine appellari, eo quod ſpeciale non habeant, hoc ipſo illum negare contendunt, eos, qui infra tritavum ſunt, umquam *majores*, et qui ante trinepotem, *poſteros* a Latinis dici. Hoc vero nihil aliud eſt, quam calumniari verba Juriſconſulti, et ea in aliam ſententiam, atque ab ipſo prolata ſunt, detorquendo cauſam eum reprehendendi quaerere, cum nullo argumento ex his, quae dicit, colligi poſſit, eum exiſtimaſſe non etiam eos, qui infra tritavum ſunt, *majores*, et qui ante trinepotem, *poſteros* apud Latinos appellari: de quo quod nihil monuit, ſuo jure fecit, quod id ad enumerationem graduum, et adfinium, eorumque nominum, de quibus ibi agit, non requirebatur. Praeterea Vallam etiam in eo falli, quod opinatur *patres* (ita enim legit *in l.* 10. §. 7. *D. de Gradib. et affinib.* pro *parentes*, quod eſt in

dicunt *liberos uſque ad trinepotem dici*, ideo eos a *poſteriorum*, ſeu *poſterorum*, et *minorum* appellatione ſecludunt? Atqui vulgatius eſt hoc, quam ut probatione egeat, generalia nomina cum ſpeciale nomen invenitur, non ſolere uſurpari, ſed ſpeciem differentem conſtitui, manente tamen generali denominatione. Sic *adoptionem* in genere dividimus in eam, quae *ſpecialiter adoptio* dicitur, et *adrogationem l.* 1. *D. de Adoption.* Et *cognatorum* generale nomen ſubdividitur in *agnatos* et *cognatos*, qui per foeminini ſexus perſonas tantum junguntur §. 1.. *Inſtit. de Legit. agnat. tut.* et §. 1. *Inſtit. de Legit. agnat. ſucceſſ.* Sic *ligni* nomen generale in *materiam* et *lignum* ſeparatur *l. ligni.* 55. *princ. D. de Legat.* 3. Idemque in *conventionis* et *mortis cauſſa donationis*, ſed et *Juris Civilis* appellationibus obſervatur. *l. juris gentium.* 7. *in princ. D. de Pact. l. mortis cauſſa.* 3. *D. de Donation. cauſ. mort. l.*

jus

in Edd. Gothofr.) non poſſe dici omnes uſque ad tritavum, oſtendit hoc Virgilii VII. *Aen.* 371.

Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres.

Ubi *patres* Turni dicuntur, a quibus ille aliquot ſaeculis diſtabat. Sed et Plinius *patris* appellationem ſi non ad proavum, certe ad avum uſque extendit *lib* VII. *H. N. cap.* 13. *Q. Metellus Macedonicus cum ſex liberos relinqueret, undecim nepotes reliquit, nurus vero generoſque, et omnes, qui ſe patris appellatione ſalutarent, viginti ſeptem.* Virgilio autem X. *Aen.* 619. et Perſio VI. *Sat.* 57. etiam abavus *quartus pater* dicitur.

jus civile. 6. D. de Juſtit. et Jure. Itaque quamvis generali nomine *majores* omnes dicantur quotquot ante nos vixerunt, et *poſteri*, qui poſt nos victuri ſunt: tamen paulo aſtrictiori vocabulo *parentes* dicuntur ſuperiores uſque ad tritavum, vel etiam ad proavum uſque *l. appellatione.* 51. *D. de Verb. ſignif. liberi*, inferiores uſque ad trinepotem. Reliqui in *majorum* et *minorum*, ſeu *poſterorum* generali nomine manent *l. ult.* §. *parentes.* 7. *D. de Gradib. et adfin.* Quod ſi et ipſam *parentum* et *liberorum* vocem ſpecialius aſtringere velis, eveniet ut in ſolis patribus et filiis conſiſtat. Reliqui propriis nominibus, ut avus, proavus, etc. nepos, pronepos, et deinceps nuncupentur. Rurſus ſi *parentis* appellationem extendere oporteat, omnes in infinitum ſuperiores continebuntur, ut *in Edictis*, *De in Jus vocando*, *Qui ſatiſdare cogantur*, *De poſtulando*, *De legatis praeſtandis*, et aliis, quae favorem merentur *l.* 1. §. 1. *D. de Legat. praeſt. l.* 1. §. *ult. de Poſtuland. l.* 2. §. *Praetor.* 2. *Qui ſatiſd. cog. d. l.* 4. §. *parentem.* 2. *de In jus voc. l.* 1. *D. In jus vocati ut eant. d. l. appellatione.* 51. *D. de Verb. ſign.* Quod idem in *liberorum* appellatione juſta interpretatione reſpondendum eſt *l. liberorum* 220. *de Verb. ſign. l. moris.* 9. §. *liberos.* 13. *de Poenis. l.* 3. §. *liberos.* 6. *de Aſſign. libert. l. ſed ſi*

hac

hac lege. 10. §. *liberos.* 5. *de In jus voc.* Ad hanc generalis et ſpecialis denominationis differentiam ſpectaſſe Paulum ſatis apparet ex eo, quod ait: *Patres uſque ad tritavos proprio vocabulo nuncupari.* Innuens ſcilicet generali nomine poſſe eos etiam *majores* dici. Atque ut ſcias Ulpianum caeteroſque Conſultos *poſteriorum* appellatione etiam filios, nepotes, et deinceps comprehendiſſe: audi Modeſtinum, qui *in l. quod his.* 83. *in fin. D. de Legat.* 3. reſpondit: *Poſterorum appellatione liberos tantummodo, non etiam libertos contineri.* Idemque *in l.* 4. *D. de Jure immunit. Immunitates generaliter tributae, eo jure ut ad poſteros tranſmitterentur, in perpetuum ſuccedentibus dantur.* An vero cum Ulpianus *in l. ſi venditor.* 10. *D. de Religioſ. et ſumpt. fun.* exemplum profert ejus, qui in fundi venditione locum ſepulchri exceperat, *ad hoc, ut ipſe poſterique ejus illo inferrentur*, tam inſulſum fuiſſe cenſes, ut illum ſolis iis, qui poſt trinepotes naſcituri eſſent, non etiam filiis ac nepotibus proſpexiſſe intelligeret? Aut cum Idem *in l.* 1. *D. de Jure immun.* ſcribit: *Generi poſteriſque datas immunitates ad eos, qui ex foeminis nati ſunt, non pertinere*: an non ſatis oſtendit, ſe *poſterorum* nomine etiam filios amplecti? At cum *majorum* nomen parentibus, vel *poſterorum* liberis opponitur; tunc haec differentia

con-

conſpicua ſit, et vel nemine indicante ſatis apparet, *majorum poſterorumque* nomine non liberos aut parentes, qui jam expreſſi ſunt, ſed iis ſuperiores vel inferiores comprehendi. Quod ego Ciceronis teſtimonio, quando tu noſtros faſtidis, comprobabo. Sic enim *lib.* I. *Officior. cap.* 32. *Quorum parentes aut majores in aliqua gloria praeſtiterunt, eorum plaerique in hoc genere laudis ſtudent excellere.* Idemque *Philipp.* IX. *cap.* 7. Conſul locum ſepulchro aſſignat, *quo Ser. Sulpitius inferatur: quod ſepulchrum ipſius, liberorum, poſterorumque ejus ſit.* Sic etiam Javolenus *in l. vacatio.* 13. *D. de Munerib. et honorib. Vacatio, itemque immunitas, quae liberis et poſteris alicujus data eſt, ad eos duntaxat pertinet, qui ejus familiae ſunt.* Sed ad reliqua pergamus.

V A L L A.

CAP. LVI.

In eoſdem, de Victus, *et* Penus.

Victus verbo, 1 Ulpianus inquit, *continentur, quae eſui, potui, cultuique corporis, quaeque ad vivendum homini neceſſaria ſunt. Veſtem quoque victus habere vicem Labeo ait. Caetera*

1 *Ulpianus.*] *l.* 43. *D. de Verb. ſign.*

tera quoque, ait [2] Cajus, *quibus vivendi curandive corporis noſtri gratia utimur, ea appellatione ſignificantur.* Ne hoc quidem aut ratio, aut uſus probavit. *Victus* a *vivendo* venit, at vivere ſine veſtitu cultuque corporis licet, ut in Aethiopia; ſine eſu potuque non licet. Ideoque ſemper diſtincta haec duo reperimus, et ſemper addi alterum (de *veſtitu* loquor) quia alterum quod eſt *victus*, hoc etiam ſignificatum non complectitur: alioqui non diceretur *victus et veſtitus*. Significat etiam *victus* genus vitae, quantum ad mores, ut quibuſcum quis vivat, et a quibus inſtituatur, et quibus moribus. At neque de *penu* Juriſconſultis aſſentior, multa quae ad *victum* non pertinent, *penui* cedere volentibus. Potior apud me brevis illa Ciceronis definitio valebit *in Libris* 3 *de Natura Deorum*: *Eſt enim omne, quo veſcuntur homines, penus.*

2 *Cajus.*] *l.* 44. *D. eod.*
3 *De Nat. Deor.*] *Lib.* II. *C. cap.* 27.

AL-

ALCIATUS

AD CAP. LVI.

Ulpiani ſententiam confutat, qui *victus appellatione etiam veſtem contineri* ſcripſerit, cum plurimae gentes in Aethiopia abſque veſtibus aevum degant: quaſi Ulpianus Aethiopum leges interpretetur, et non Romanorum, qui abſque veſtibus non vivunt: et quaſi qui in Italia *victum* amico legaverit, de ejuſmodi victu ſentiat, quo Aethiopes ſe tolerant, et non ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt.

FLORIDUS

AD CAP. LVI.

Vallae hoc loco ſententiam miris quidem modis deridet Alciatus, cum plurimas ille in Aethiopia gentes ſine veſtibus vitam degere ſcripſerit: *quaſi*, inquit, *Ulpianus Aethiopum leges, et non Romanorum interpretetur, qui abſque veſtibus non vivunt: et quaſi qui in Italia victum amico legaverit, de ejuſmodi victu ſentiat, quo Aethiopes ſe tolerant, et non ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt.* Alibi vero (*ad l* 43. *D. de V. S.*) Ulpiani verba exponens ait: *Sane non probat Valla, ut victus appellatione, de veſtiario quoque intelligamus, cum multae ſint regiones, in quibus veſtes uſui hominibus non ſunt, ut in Aethiopia, quod ridiculum eſt. Nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, ſed Romanorum, qui ſine veſte non ſolent vivere.* Haec ſi Aegyptiis ſcriberet Alciatus, nimirum hujus vocis ſignificationem pro ſuo arbitratu potuiſſet diſtrahere. Sed quia cum Italis agit, non poſſum Italus non reſpondere: *victum* ex veriſſimo frequentiſſimoque apud Latinos autores ſignificatu, *ea quae ad veſtitum ſpectant, minime continere.* Cur enim, quoties de *victu* agimus, etiam *veſtitum* addimus, ſiquidem noſtro cum ſermone comprehendere cupimus? At Ulpianus ita interpretatur, et apud Juriſconſultos *victus* appellatione *veſtitus* quoque continetur. Non inficior. Sed in teſtamentis hoc tantum fieri ſolet, in quibus non verborum proprietas, ſed mens teſtato-

ris

ris praecipue ſpectatur, hocque ipſe fatetur Alciatus. inquit enim *ad d. l. 43. de V. S. Non tamen negaverim hanc ſignificationem ex interpretatione magis, quam ex ſtricta verborum vi eſſe, et ideo ex mente diſponentis aliter quandoque judicamus. Unde ſi quis alimentis vel victui renunciaverit, non cenſebitur de veſtiario, vel de calceario actum l. cum hi. 8. §. qui tranſigit. 12. ff. de Transaction. hujuſmodi enim repudiationes ſtricte accipiuntur. Qua ratione qui famulo victum menſtruamque mercedem promittit, non videbitur de veſtibus intellexiſſe, nec ulla alia re praeter cibaria.* Loquatur igitur ſane de ampliſſima interpretatione Ulpianus: ego cum Valla ſemper ſenſero, *victus appellatione*, ſi Latine loqui volumus, *veſtitum non contineri.* Docet ſcilicet hoc me in primis M. Tullius, *pro P. Sextio Cap.* XXVII. ita ſcribens: *Ille Cyprius miſer, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit, de quo nulla unquam ſuſpicio aut ad Senatum, aut ad Imperatores noſtros allata eſt, vivus (ut ajunt) et videns cum victu ac veſtitu ſuo publicatus.* Quid opus erat *veſtitum* addere, ſi *victus veſtitum* continet? Ad eundem fere modum ſcribit *in Catilina Cap.* XXXVII. Salluſtius: *Deinde multi*, inquit, *memores Syllanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios ſenatores videbant, alios ita divites, ut regio victu atque cultu aetatem agerent, ſibi quiſque, ſi in armis foret, ex victoria talia ſperabat.* Pro *victu et veſtitu*, *victum et cultum* poſuit Salluſtius. Quid Terentius? nonne *in Heautontim.* V. 2. 14. ſic ait? *Ibi tuae ſtultitiae ſemper erit praeſidium Clitipho, victus, veſtitus, quo te in tectum receptes.* Cajus quoque Caeſar, cum de Suevis loquitur, *victum* a *veſtitu* ſemper diſtinguit. inquit enim IV. *B. G. 1. Neque multum frumento, ſed maximam partem lacte ac pecore vivunt, multumque ſunt in venationibus. Quae res et cibi genere, et quotidiana exercitatione, et libertate vitae, quod a pueris nullo officio, aut diſciplina aſſuefacti nihil omnino contra ſuam voluntatem faciant, et vires alit, et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam ſe conſuetudinem adduxerunt, ut locis frigidiſſimis neque veſtitus praeter pelles habeant, quarum propter exiguitatem magna eſt corporum pars aperta, et laventur in fluminibus.* Sejunxit *victum*, qui a *vivo* deducitur, a *veſtitu* Caeſar. Nec refert ſi *victum* non nominavit, ſed verbum a quo emanat. Idem de Britannis *in* V. *Commentar. de B. G. cap.* 14. *Interiores plerique frumenta non ſerunt, ſed lacte et carne vivunt, pellibuſque ſunt veſtiti.* Et VI. 22. *Agriculturae non ſtudent, majorque pars victus eorum in lacte, et caſeo, et carne conſiſtit.* Et paulo poſt *cap.* 23. *Hoſpites violare fas non putant: qui quaque de cauſa ad eos venerunt*

runt

runt ab injuria prohibent, ſanctoſque habent. Iis domus omnium patent, victuſque communicatur. Et ſubdit *cap.* 24. *Eodem victu et cultu corporis utuntur.* Virgilius praeterea *victum* eodem modo ſemper uſurpavit, qui *lib.* I. *Georgic. vers.* 148. ita canat.

Cum jam glandes atque arbuta ſacrae
Deficerent ſylvae, et victum Dodona negaret.

Et III. *Georg.* 318.

Ergo omni ſtudio glaciem, ventoſque nivales,
Quo minus eſt illis curae mortalis egeſtas,
Avertes, victumque feres, et virgea laetus
Pabula, nec tota claudes foenilia bruma.

Et inferius *vers.* 528. de bobus:

Frondibus, et victu paſcuntur ſimplicis herbae.

Et IV. *Georg.* 158. de apibus, quibus nullo veſtitu opus eſt:

Namque aliae victu invigilant.

Et *in* III. *Aen.* 649. ita alloquitur Trojanos Achaemenes:

Victum infelicem baccas, lapidoſaque corna
Dant rami.

De cujus veſtitu prius cecinerat *vers.* 590.

Cum ſubito e ſylvis macie confecta ſuprema
Ignoti nova forma viri, miſerandaque cultu
Procedit, ſupplexque manus ad littora tendit.
Reſpicimus. dira illuvies, promiſſaque barba,
Conſertum tegmen ſpinis.

Et item I. *Aen.* 214.

Tum victu revocant vires.

Et III. 142.

Arebant herbae, et victum ſeges aegra negabat.

Ovidius *lib.* III. *Faſtor.* 665.

Jam quoque, quem ſecum tulerant, defecerat illis
Victus, et humanis uſibus apta Ceres.

Idem *in* XV. *Metamorph. vers.* 103.

— Poſtquam non utilis autor
Victibus invidit (quiſquis fuit ille Deorum)
Corporeaſque dapes avidam demerſit in alvum,
Fecit iter ſceleri.

Denique, ut paucis abſolvam, quis aliter *victum* accepit unquam? Recte ergo ſentit Valla, Latinae linguae egregie pe-

ritus. Quod ſi aliter ſcripſit Ulpianus, non de uſu, ſed de abuſu intellexit: nec Romane locutus eſt, ſi ex proprio ejus vocis ſignificatu *veſtitum* contineri cenſuit.

DEFENSOR

AD CAP. LVI.

Hoc capite Valla Ulpianum et Cajum reprehendit, qui *verbo victus veſtem, et caetera, quae tuendo curandoque corpori neceſſaria ſunt, contineri* ſcripſerunt *in l. verbo victus. 43. et l ſeq. D. de Verb. ſign.* Duaſque rationes adfert: primam, *quod etiam abſque veſtibus vivi poſſit, ut in Aethiopia:* alteram, *quod fruſtra diceretur victus et veſtitus, ſi verbo victus veſtis etiam contineretur.* In prima ridiculum ſe Laurentius oſtendit, qui nobis Aethiopas objectet, quaſi nudis illis Libyes populis, ac non Romanis, cultiſſimis ac mundiſſimis hominum, Jura deſcripta interpretemur. Quid vero ſi nec Aethiopas quidem prorſus nudos eſſe contendamus? cum naturali pudore tracti, et nuditatis ſuae conſcii ſaltem verenda obtegant. Quid ſi miſeram illam nudorum vitam ne vitam quidem, ſed ἀβίωτον βίον eſſe, reſpondeam? Eadem vero ratione ne habitationem quidem ad *victum* neceſſariam eſſe dicere licebit, quia ſub dio multi degunt populi. Et tamen non ſolum in *legato victus*, ſed in

Digitized by Google

in *alimentorum*, vel *educationis*, *tam habitationem*, *quam veſtiarium contineri* jure reſponſum eſt. *l. legatis.* 6. *et l. ult. D. de Alim. leg. l. in ſtratum.* 45. *de Verb. ſign.* quaſi ſint haec ad *victum* neceſſaria, ſine quibus vel omnino vel ſaltem commode vivi non poteſt. Sicut in ſimili Cajus *lib.* 2. *ad Legem.* XII. TAB. reſpondit: *Vivendi verbo et ſtramenta et veſtimenta contineri, quia ſine his vivere nemo poſſit l. quos nos.* 234. *D. de Verb. ſign.* Itaque cum in L. XII. TAB. de debitore aeris alieni confeſſo, vel judicato, ducendo vinciendoque ſcriptum eſſet: [1] SI VOLET SUO VIVITO: Praetor peritiſſimus legis interpres non ſolum *victum*, ſed et *inſtratum* judicato inferri poſſe edixit, creditoremque, qui id paſſus non eſſet, contra legem facere videri, ut injuriarum cum eo agi poſſit *l. victum.* 34. *D. de Re judic.* Quam Edicti partem Ulpianus et Cajus tribus his capitibus 43. 44. *et* 45. *de Verb. ſign.* nunc interpretantur. De quo etiam diximus *ad cap.* 46. ſupra. Ad ſecundam vero rationem quod attinet, quaero, unde nobis hanc *victus et veſtitus* conjunctionem extraxerit?

1 SI VOLET.] Eo pertinere verba Juriſconſultorum, quae Valla carpit, *ad cap.* 46 notatum eſt e Cujacio Nam alioqui Juriſconſultos non exiſtimaſſe vocabulo *victus* ſemper contineri *veſtitum*, ex eo conſtat, quod hic Alciatus adfert e *l.* 8. § 12. *D. de Tranſaction.* et e *l.* 18. *D. de Oper. libert.* ubi Paulus *victum* a *veſtitu* ſeparat.

xerit? Nempe ex [2] Decretalium Pontificalium lacunis. Nam apud idoneos authores vix unquam haec copulata reperiat, ſed quaſi *victus* etiam *veſtimentum* contineat, alia potius adjungunt, quae ad cultum, vel curam corporis pertinent. Cicero *Lib.* I. *Officior. cap.* 4. *Ob eaſque cauſſas ea ſtudeat parare, quae ſuppeditent et ad cultum, et ad victum.* Et ad Terentiam uxorem *lib.* XIV. *Ep. fam.* 20. *Item caetera, quae ſunt ad victum et valetudinem neceſſaria.* Quibus ex locis hanc Ulpiani Cajique interpretationem vel ipſa Latini ſermonis proprietate confirmari apparet. Quod ſi quando, licet raro, *veſtitus victui* adjungitur, ut in duobus Ciceronis ac Terentii locis legiſſe me

2 *Decretalium.*] Hoc non poſſum probare. Nam praeter Ciceronem *pro Quintio Cap.* XV. et *pro P. Sextio Cap.* XXVII. ac Terentium *Heautontim.* V. 2. 15. quorum loca ipſe laudat, etiam Livius *lib.* XLV. *cap.* 32. Cornelius Nepos *Ages. Cap.* VII. Tacitus *German. Cap. ult.* Vitruv. *praef. Lib.* VI. et Paulus Juriſconſultus *l.* 18. *D. de Oper. libert.* haec conjungunt. Add. Senec. *de Tranq. anim. Cap.* VIII. *de Benef.* III. 21. et *de Conſtant ſap. Cap.* III. Praeterea cum *victus* et *cultus* conjunguntur, ut ſaepe apud Ciceronem, et alios, non video cur nomine *victus veſtimentum* contineri dicendum ſit: quod verius de vocabulo *cultus* dicatur, quo praeter alium apparatum, ad vitae commoditatem, ſuavitatem, et ſplendorem pertinentem, plerumque etiam *veſtitum* comprehendi certum eſt. Nec tamen verum puto, quod adverſarii dicunt, *victus appellatione, ſi Latine loqui velimus, veſtitum non contineri.* Nam quod de funambulo dicit Juvenalis *Sat.* XIV. *vers.* 273. *Victum illa mercede parat*, eo et veſtem, et cibum, intelligi ipſe indicat, cum confeſtim ſubjicit, *brumamque, famemque, Illa veſte cavet.* Nec ulla ratio eſt, cur hoc Terentii, et aliorum, *victum quaerere*, de ſolo cibo, non etiam de veſtitu exaudiri debeat.

me memini, tum id amplificandi et augendi gratia, vel potius interpretandi, et tollendae dubitationis cauſſa adjectum eſſe, manifeſte apparebit. Ut et alias copula *et* non inter diverſa, ſed inter eadem potius, aut ſaltem quorum alterum ſub altero contineatur, adjungi ſolet.

V A L L A

Cap. LVII.

In eoſdem de Pignus, *et* Hypotheca.

Inter pignus et hypothecam tantum nominis ſonus differt. Haec [1] Martianus. [2] Ulpianus vero: *Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem tranſit: hypothecam autem, cum non tranſit poſſeſſio ad creditorem.* Ego magis cum Martiano ſentio: Juſtinianus cum Ulpiano [3] *in Inſtitutionibus* dicens: *Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quae ſine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus.* Sed non eſſe hanc differentiam ex eo argumentum eſt, quod alterum Latinum, alterum Graecum, ſuae utrunque

1 *Martianus.*] *l.* 5. *ſ.* 1. *ff. de Pignorib.*

2 *Ulpianus.*] *l.* 9. *ſ.* 2. *D. de Pignor. act.*

3 *In Inſtitut.*] §. 8. *de Actionib.*

que deſerviens linguae. *Pignus* autem non tantum creditori datur, ſed inter paratos ſecum decertare, mutuo offertur, et apud ſequeſtrum deponitur. Virgilius [4] *in Bucolicis*:

- - Ego hanc vitulam, ne forte recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere foetus,
Depono: tu dic mecum quo pignore certes.

Qui tamen ſenſus [5] rariſſimus eſt. Nam illo figurato crebrius utimur, ut apud [6] eundem:

Ipſe pater dextram Anchiſes haud multa moratus
Dat juveni, atque animum praeſenti pignore firmat.

Quaſi dicat, *ſecurum fecit*, ut qui dat *pignus*. A priore ſignificato dicimus *pignoro*, et *oppignero*, hoc eſt, do aliquid arraboni, quam quidam arram appellant. Et *repignero*, quod eſt recipio *pignus* ſoluto debito Propter haec verba quidam (quorum eſt [7] Priſcianus) exiſtimant *pignus* in hunc ſenſum, et in alium proxi-

4 *In Bucolicis*] *Eclog.* III. *C. vers.* 29.

5 *Rariſſimus.*] Eſt tamen eo ſenſu etiam apud Catull. *Epigr.* XLV. Phaedr. IV. *Fabul.* 20. et Plaut. *Caſin. Prol.* v. 75. et alibi. vid. Gronov. *ad l. d.*

6 *Eundem.*] *Aeneid.* III. *C. vers.* 610.

7 *Priſcianus.*] *Lib.* VI. *C.* Ibi tamen nihil aliud invenio quam *pag.* 721. *Pignus*, *pigno-*

proximum, habere genitivum *pigneris*: in illum, quo ſignificamus filium, et per abuſionem conjunctiſſimas ſanguine perſonas, habere genitivum *pignoris*: Unde enim *oppignero*, et *repignero*, inquiunt, haberemus, niſi *pignus pigneris* faceret? Non inepta quidem ratio: ſed quid reſpondebunt, quod, quum habeamus *foenus foenoris*, facit tamen *foenero* et *foeneror*? [8] Idem Priſcianus ait, antiquos dixiſſe etiam *foeneris*. Nec tamen, ut ei credamus, exemplo probavit. Quid quod ex *frigus*, *frigoris*, fit *refrigero*? quid quod ex *tempus*, *temporis*, fit *tempero*? ex *litus*, *litoris*, fit *oblitero*? ex *penus penoris*, ut ſentio, fit *penetro*? addita *t*, quaſi ad locum penoris intro. Tam enim *penus*, quam *penetro* brevi prima ſyllaba eſt. At mihi quidem propria et vera *pignoris* ſignificatio eſſe ea videtur, unde verba derivantur. Nihil enim illi alii ſignificato cum his verbis: et filii, ut ſentio, non alia ratione appellati ſunt *pignora*, niſi quod *pignus quoddam inter conjuges* ſunt, tum vinculi, ne aliter forte divortium fieret, tum charitatis. Cujus rei argumentum eſt, quod legimus ſaepe *pignora* filiorum: ut apud Suetonium *in* [9] *Tiberii vita*: *Communis filii pignore*: Et ite-

ris, et pigneris. Unde pignero, pigneras. At Agroetius *de Orthograph. pag.* 2269. *Pignera, rerum ſunt: pignora, filiorum et affectionum.*

8 *Idem*] *Lib.* VI. *C.*

9 *Tiberii*] *Cap.* VII. *C.*

[10] iterum : Tam *marium*, quam *foeminarum* *pignora*.

10 *Iterum.*] In *Auguſt.* *Cap.* XXI. C.

ALCIATUS

AD CAP. LVII.

Pignus et *hypothecam* idem eſſe cum Martiano ſentit, ſed alteram Graecam, alteram Latinam vocem : cum tamen Ulpianus proprie eſſe *pignus* dixerit, quod creditori traditur, *hypothecam*, cum non intervenit traditio: et ideo in mobilibus *pignus*, in immobilibus *hypothecam* eſſe. Sed haec non tam Vallae oppoſitio, quam ipſorum inter ſe Juriſconſultorum quaedam quaſi antinomia eſt: ea ſic diſſolvitur. Ex proprietate quidem ſermonis veram eſſe Ulpiani ſententiam : ſiquidem a *pugno pignus* dicitur, et ideo in rebus *mobilibus* oppoſitis ſic dici; in *immobilibus* vero ſoliros veteres Jureconſultos potius Graeca voce uti, id eſt, *hypotheca*, quae Latine *ſuppoſitio* dici poteſt, et ad utraque eorum ſermone trahitur. Catullus *Ep.* XXVI. *oppoſitionem* dicit:

> *Furi, villula noſtra non ad*
> *Auſtri*
> *Flatus oppoſita eſt, nec ad*
> *Faveni,*
> *Verum ad millia quindecim*
> *et ducenta.*

Subaudiuntur autem [1] *ſeſtertia*.

1 *Seſtertia.*] Scaliger, et Iſ. Voſſius *ducentos*. vid Gronov. *de Pec. Vet.* III. 17.

FLORIDUS

AD CAP. LVII.

Hanc non tam Vallae oppoſitionem, quam ipſorum inter ſe Jureconſultorum quandam quaſi antinomiam cenſet Alciatus, etc. Pulchra nempe haec defenſio, et quam libenter ſequaris : ille de proprietate, hic de uſu. Quid non hoc

modo

modo in concordiam redigetur? Rectius hoc expedire poterat, alterum ex Ulpiani, alterum ex Martiani ſententia verum eſſe. Sed neque Alciatum latet, veriorem eſſe Martiani, quam Ulpiani definitionem. De hac enim re alibi (*ad l. 238. §. 2. de Verb. ſign.*) agens ita ſcribit: *Pignus proprie eſſe id, cujus poſſeſſio traditur creditori, et praeſertim rei mobilis, Jureconſultus approbat argumento etymi, tanquam a pugno deductum ſit, quod et Ulpianus tradidit, et a Tribuniano in Inſtitutionibus relatum eſt: cui ſententiae etiam Graecum exemplum ſuccurrit:* ἐνεχυράζειν *enim a ſecuritatis captione ipſi appellant, et* ἐνέχυρον *pignus praetorium. Martianus tamen pignus et hypothecam ſolo nominis ſono differre exiſtimavit, cujus ſententiae Valla acceſſit. Nam conſtat veteres ſcriptores de re quoque immobili pignus dixiſſe, et Terentius Phorm. Ager oppoſitus eſt pignori ob decem minas: quomodo etiam Juriſconſulti frequenter accipiunt, etiamſi nulla traditio intervenerit. Ego arbitror, hypothecam etiam de re mobili contrahi: eſt enim Graeca vox* ἀπὸ τοῦ ὑποθέσθαι, *quod eſt, obligatione ſupponere. Unde et receptum eſt, ſi quis promiſerit decem modios frumenti ſuper tali fundo, videri hujuſmodi verbis contractam eſſe hypothecam. quid enim aliud eſt fundum ſupponere obligationi?* Haec ille. Si ergo et *pignus* de re immobili dicitur, et de mobili *hypotheca*, nullo pacto vera erit Ulpiani Tribunianique definitio, cum idem ſit *pignus* quod *hypotheca*.

DEFENSOR

AD CAP. LVII.

Tu vero ſi credis vel Martianum ab Ulpiano, vel Juſtinianum ab utrovis eorum diſſentire, longe falleris, o Valla. Neque vero ignoravit Ulpianus *pignus* Latinum, *hypothecam* Graecum nomen eſſe, quorum utrumque ſua lingua rem eandem ſignificaret. Sed docendi gratia, ut res ſuis quaeque vocabulis demonſtrarentur, *pignoris* appellationem ad res *mobi-*

mobiles, *hypothecae* ad *immobiles* retulerunt *l. ſi rem* 9. §. *proprie.* 2. *D. de Pigner. act.* §. *item Serviana.* 8. *Inſtit. de Actionib.* maxime cum non abluderet etymon. Nam *pignus* [1] a *pugno* dicitur, quod manu tradatur, utpote res mobilis. *l. plebs.* 238. §. *pignus.* 2. *D. de Verb. ſign.* *hypotheca* ἀπὸ τοῦ ὑποτίθεσθαι, quod ſola conventione obligetur et ſupponatur. Caeterum ſicut nihil vetat, quin quae proprias habent et ſeparatas ſignificationes, a vulgo plerunque confundantur, pro eodemque uſurpentur: ita plerumque fit, ut quae principio eadem ſignificabant, docendi gratia diſtinguantur, ut hic. Unde videmus *pigneratitiam actionem* pro re tantum *mobili*, non etiam pro rebus ſoli competere. Imo, ſi Juſtiniano credimus, promiſcuus ille *pignoris* et [2] *hypothecae* verborum uſus ad actionem tantum *hypothecariam* pertinet. Sic enim ſcribit *in d.* §. *item Serviana.* 8. *Inſtit. de Actionib.* *Inter pignus autem et hypothecam* (*quantum ad actionem hypothecariam pertinet*) *nihil intereſt.* *Nam de qua re inter creditorem et debitorem convenerit,* *ut*

1 *A pugno.*] Hanc etymologiam docti plerique rejiciunt. vid quos laudat Menagius *Amoenit. Jur. Civ. Cap.* XXXIX. De diſcrimine *pignoris* et *hypothecae* multa ſcripſit Salmaſius *de Modo uſurar. Cap.* XIII. et XIV.

2 *Hypothecariam.*] Et haec quoque fortaſſis fuit ſententia Marciani *in d. l.* 5. §. 1. *D. de Pignorib.* quippe quae ex ejus *Libro ſingulari ad formulam hypothecariam* deſumta ſit. vid. Cujac. *ad l.* 238. §. 2. *D. de Verb. ſign.* et Interpretes *ad* §. 8. *Inſtitut. de Actionib.*

ut ſit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quae ſine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. Quamquam haec differentia, quae e verbi nota, et vocabuli proprietate petita eſt, multis in partibus Juris non obſervetur, et hujuſmodi nomina ex uſu vulgi promiſcuo plaerunque confundantur. Nam et Julianus in *l. non ſolum.* 33. §. *ſi rem.* 5. *D. de Uſucap.* et Ulpianus *in l.* 1. *princ. D. de Pigner. act. pignus non ſola traditione, ſed etiam nuda conventione contrahi dicunt.* Hinc Catullus *Epigr.* XXVI.

Furi, villula noſtra non ad Euri
Ventos oppoſita eſt, nec ad Favoni,
Verum ad millia quindecim et ducenta.

Et Terentius *Phorm.* IV. 3. 56. *Ager oppoſitus eſt pignori ob decem minas.* Ut non immerito Martianus *inter pignus et hypothecam tantum nominis ſonum differre* dixerit *in l. res hypothecae.* 5. §. 1. *de Pignorib.* Caeterum *pignoris* nomen cum in ſponſionibus et filiis ſignificandis uſurpatur, tranſlate id fit, non proprie.

VAL-

VALLA

CAP. LVIII.

In eoſdem de Ferrumino.

Ferruminatio, Cajus apud [1] Paulum ait, *per eandem materiam facit confuſionem : plumbatura non efficit.* Idem ſentire videtur [2] Pomponius dicens : *Si tuum ſcyphum alieno plumbo plumbaveris, alienove argento ferruminaveris, non dubitatur ſcyphum tuum eſſe, et a te recte vindicari.* Scyphum enim argenteum intellexit. Cum his plerique non ſentiunt, quorum eſt Plinius, qui [3] *lib.* x. ait : *Namque ſurculo ſuper bina ova impoſito, ac ferruminato alvi glutino, ſubdita cervice medio, aequa utrinque libra deportant alio* : *ferruminato* dixit, quaſi agglutinato materia illa. Idem [4] *lib.* XI. *Et medulla ex eodem videtur in juventa rubens, in ſenecta albeſcens ; non niſi cavis haec oſſibus, nec cruribus jumentorum, aut canum ; quare fracta non ferruminantur* : quaſi non glutinantur, nec coaleſcunt, et colligantur. Idem [5] *lib.* XXXI. *Carrhis Arabiae*

1 *Paulum.*] *l.* 23. §. 5 *D. de Rei vindic.*

2 *Pomponius.*] *l.* 27. *princ. D. de Adquir. rer. domin.*

3 *Lib.* X.] *Cap.* 33. *C.*

4 *Lib.* XI.] *Cap.* 37. *C.*

5 *Lib.* XXXI.] *Cap.* 7. *C.*

rabiae oppido muros domoſque maſſis ſalis faciunt, aqua ferruminantes: quaſi glutinantes. Idem [6] *lib.* XXXV. *Calcis quoque uſum bitumen praebuit, ita ferruminatis Babylonis muris.* Idem [7] *lib.* XXXVI. *Ea maxime cauſa, quod furto calcis ſine ferrumine ſuo caementa componuntur*: quaſi dicat, glutine. Et *in* [8] *eodem*: *Vitrum ſulphuri concoctum ferruminatur in lapidem*: quaſi conglutinatur in formam lapidis. Idem [9] *lib.* XXXVII. *Infeſtantur plurimis vitiis, ſcabro, ferrumine, maculoſa nube, occulta aliquando vomica, praeduro fragilique centro*: quaſi glutine et commiſſura, ſive junctura, ſive ligatura. Ergo *ferruminatio* non ubique per eandem materiam facit confuſionem, ſed interdum quoque per aliam. *Plumbatura* per ſolum plumbum efficit confuſionem, ut ipſum indicat nomen, ſi haec confuſio dicenda eſt.

6 *Lib.* XXXV.] *Cap.* 15. *C.*
7 *Lib.* XXXVI.] *Cap.* 23. *C.*
8 *Eodem.*] *Cap.* 26. *C.*
9 *Lib.* XXXIX.] *Cap.* 2. *C.* Ubi nunc *ferrugine* rectius legitur, quam inter cryſtalli vitia numerat Plinius.

ALCIATUS

AD CAP. LVIII.

Ferruminare dixit eſſe *conſolidare, et conglutinare, non ſolum per eandem materiam*, ut Jureconſulti tradiderunt, *ſed etiam per aliam*: idque pluribus Plinii exemplis probat, qui

qui *ferruminari ſurculum*, *ferruminari aqua muros*, *ferruminari in lapides* dixerit. Sed cum *ferruminatio* proprie ſit ferri ipſius vi ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc verbo uti Plinium, et ideo Jureconſulti ſententiae nihil adverſari.

FLORIDUS

AD CAP. LVIII.

Hanc differentiam ſic explicat Alciatus, ut, *cum ferruminatio, proprie ſit ferri ipſius vi ignis liquefacti conglutinatio, appareat metaphorice hoc verbo uſum Plinium, et ideo Jureconſulti ſententiae nihil adverſari.* Sed non videt Alciatus, eadem etiam metaphora uſum eſſe Pomponium dicentem: *Si tuum ſcyphum alieno plumbo plumbaveris, alienove argento ferruminaveris.* Quod ſi *ferruminatio* eſt ferri igne liquefacti conglutinatio, quoties certe tuum ſcyphum alieno argento adjunxeris, prave dicetur *ferruminatio*, cum appellanda potius ſit *argentatio*: quid enim ferrum ad argentum? Non hoc ſibi voluit Valla, verum cum Jureconſulti *ferruminationem per eandem tantum materiam confuſionem facere* cenſeant, ille *etiam per diverſa* ex Plinio fieri poſſe oſtendit: propriene, an metaphorice, nihil ad rem. Atque ut verum ſit, *ferruminationem* ex proprietate ſimilium facere confuſionem, quis dixerit, eadem voce etiam in tranſlatis uti non licere? quanquam mihi non ſatis liquet, cur de propria magis, quam de tranſlata voce intellexerint Juriſconſulti: quorum ſimpliciter loquentium ſimpliciter capienda verba judicantur.

DEFENSOR

AD CAP. LVIII.

Ecquis vero non videt, *ferruminandi* verbum in illis Plinii locis μεταφορικῶς accipi,

et

et a metallis ad alia, quae glutinantur, transferri? cum Caſſius, quem tu imperite [1] Cajum nominas, *in l. in rem.* 23. §. *item quaecunque.* 5. *D. de Rei vindic.* itemque Pomponius *in l. quicquid.* 27. *D. de Acquir. rer. domin.* proprie uſurparint. Et ſane ipſum per ſe *ferruminandi* verbum ſatis oſtendit, ad metalla pertinere. Id enim eſt, quod noſtri *ſolidare* in metallis: et *ferruminatio*, quod *ſolidatio*, vel, ſi dicere licet, *ſolidatura*: quae ſane [2] inter diverſa metalla fieri non ſolet. At *plumbatura* eſt, cum plumbum argento additur, vel diverſa inter ſe metalla glutinantur. Id cum noſtri linguae Romanae proceres diſertis verbis teſtentur, et in praefatis locis dicant, *ferruminationem per eandem materiam facere* 3 *con-*

Q *fuſio-*

1 *Cajum.*] Hoc typographorum vitium fuit in exemplari Defenſoris, non Vallae, ut ex aliis Editionibus liquet.

2 *Inter diverſa.*] Quae hic Defenſor de *ferruminatione* et *plumbatura* dicit, ipſi defendenda relinquo. Nam *ferruminationem* etiam inter diverſa metalla fieri, cum e loco Plinii, quem ipſe adſert, pater, tum e Perronio *Cap.* XXXII. *Totum aureum, ſed plane ferreis veluti ſtellis ferruminatum* annulum. Nec *plumbatura* eſt tantum, cum plumbum argento additur, vel diverſa metalla inter ſe glutinantur, ſed magis, ut opinor, cum ea quae labant, plumbo liquefacto firmantur, aut rimoſa, fractave eodem committuntur. Sic Cato *de Re Ruſtic. Cap.* XX. et XXI. modiolos ligneos trapeti *plumbari* et *circumplumbari* juber Et Juvenalis *Sat.* XIV. 308. de dolio fictili Diogenis:

— — Dolia nudi
Non ardent Cynici: ſi fregeris, altera fiet
Cras domus, aut eadem plumbo commiſſa manebit.

3 *Confuſionem.*] De hac mihi viden-

fuſionem, *plumbaturam non idem efficere*, quis contra ire audeat, cum ex profeſſo de metallis tractent? Sic enim et Plinius ipſe uſurpat *Lib.* XXVII. *cap.* 4. de anonymo herba loquens: *Fabuloſa arbitror*, *quae adjiciuntur recente ea*, *ſi uratur*, *ferrum aut aes ferruminari*, id eſt, quod noſtri vocant conſolidari. Idemque *lib.* XXXIII. *cap.* 5. de auro loquens: *E diverſo aeroſum contrahit ſe hebetaturque*, *et difficulter ferruminatur.* Quibus in locis proprie *ferruminandi* verbo utitur: in his vero, quae a te proferuntur, tranſlate. Nunc vero tu nobis Plinium objectas, quaſi contrarium diſerte diceret: aut quaſi Plinio ipſi, quamvis id expreſſe negaret, magis credendum eſſet, quam Cajo, aut Pomponio.

videntur accipienda verba Caſſii apud Paulum *d. l.* 23. §. 5. *D. de Rei vind.* ita ut non tam hoc dicat, *ferruminationem* fieri in eadem materia, *plumbaturam* in diverſa; quam alium eſſe in Jure effectum *ferruminationis*, alium *plumbaturae*: nimirum *ferruminatione* confuſionem fieri, *plumbatura* non fieri. Idque docent haec verba Juriſconſulti: *plumbatura non idem effici*, i. e. non fieri confuſionem, ut *ferruminatione*. Nec tamen ſatis intelligo, cur de effectu *ferruminationis* agens utatur praepoſitione *per*, ac dicat ea fieri confuſionem *per eandem materiam*: quae locutio et reprehenſioni Vallae praecipue locum dedit.

VAL-

V A L L A

CAP. LIX.

In eoſdem de Veterator, *et* Novitius.

Servus, ut eſt apud [1] Venulejum, *tam veterator, quam novitius dici poteſt: ſed veteratorem non ſpatio ſerviendi, ſed genere et cauſa eſſe aeſtimandum, Caelius ait. Nam quicunque ex venalitio novitiorum emptus, alicui miniſterio praepoſitus ſit, ſtatim eum veteratorum numero eſſe. Novitium autem non tyrocinio animi, ſed conditione ſervitutis intelligi: nec ad rem pertinere, Latine ſciat loqui, necne: nec ob id veteratorem eum eſſe, quod liberalibus ſtudiis eruditus ſit.* Apud [2] Ulpianum ſic ſcribitur: *Praecipiunt Aediles, ne veterator pro novitio vaeneat. Et hoc Edictum fallaciis venditorum occurrit. Ubique enim curant Aediles, ne emptores a venditoribus circumveniantur: ut ecce plerique ſolent mancipia, quae novitia non ſunt, quaſi novitia diſtrahere, ad hoc ſcilicet, ut pluris vendant. Praeſumptum eſt enim ea mancipia, quae rudia ſunt, et ſimplicio-*

1 *Venulejum.*] *l.* 65. §. 2. *D. de Aedil. Ed.*

2 *Ulpianum.*] *l.* 37. *D. eod.*

pliciora eſſe, et ad miniſteria aptiora, et dociliora, et ad omne miniſterium habiliora. Trita vero mancipia, et veterana, difficile eſſe reformare, et ad ſuos mores formare. Quia igitur vaenalitiarii ſciunt, facile decurri ad novitiorum emptionem, idcirco interponunt veteratores, et pro novitiis vendunt. Quid tam contrarium, quam hae duae Juriſconſultorum ſententiae? Quid magis abſurdum, quam non dico inter eas non judicaſſe, ſed eas aut ambas ſcripſiſſe, aut contrarias eſſe non vidiſſe? Et quanto plura in rebus, ut conjectura ducimur, eſſe debent, cum in verbis tot ſint, et tam manifeſte contraria? Ego ut inſtituto officio fungar, et inter hos duos ſententiam feram (quando alterius definitio a me tolli non poteſt) potior mihi videtur Ulpiani opinio, et cum caeteris ſcriptoribus convenire. *Vaenalitiarii* mangones dicuntur vaenalium hominum. 3 Martialis:

Millia pro puero centum me mango popoſcit.

3 *Martialis.*] *Lib.* I. *Epigr* 59. *C.*

AL.

A L C I A T U S

Ad Cap. LIX.

Venuleji definitionem confutat, qui *veteratorem* ex Celſi ſententia *non ſpatio ſerviendi, ſed ex genere et cauſa eſſe exiſtimandum* ait, magisque appro bat hac in re Ulpianum, qui *veteratores trita et veterana mancipia* appellat, *quae difficile ſit reformare.* Quibus verbis apparet, ſpatio ſerviendi definiri veteratorem: erigitque hoc loco in Jureconſultos cornua, tanquam contraria invicem ſcripſerint, quem et alii recentiores ſecuti pro antinomia nominatim hunc locum citant. Sed profecto aequius fuiſſet, et etiam magis nomini ſuo conſuluiſſent hi Grammatici, ſi intra profeſſionis ſuae cancellos conſtitiſſent: quandoquidem vulgo dicitur, Quam quisque novit artem, in hac ſe exerceat, non enim ſutores ſupra crepidam judicaſſent, nec ceu teſtudines porrecto extra teſtam capite periculis ſe obnoxios feciſſent. Igitur diſtinguendi tres ſunt caſus. Aut loquimur in venditore, ſeu mangone, qui mancipium diſtrahit, et ex Edicto Aedilium non poteſt *veteratorem* pro *novitio* vendere: tumque *novitius*, ſecundum Ulpiani ſententiam, *ex tyrocinio ſervitutis* accipitur: *veterator*, *qui diu ſervivit*, et jam in ea conditione callum fecit. Aut loquimur in ipſo patrefamilias de ſervis ſuis *novitiis veteratoribusque* diſponente, et quia hoc omne ab ejus ſententia dependet, pro *novitio* habuiſſe videtur, *quem nulli miniſterio praepoſuit*: rurſus pro *veteratore* duxiſſe, quem *in veteratorum numero habuit*, ut quia muneri alicui praepoſuit, in quod *veteratores* deſcribi ſolent. Merito igitur Celſum ſequemur, ut ex *genere et cauſa* conſtituamus, quem dominus pro *veteratore* habuit. Aut de cauſa vectigalis agitur, et cum reſpublica hac in re voluntatem emptoris, ſeu patrisfamilias, non ſequatur, ſimpliciter *veterator* accipietur, qui *anno ſervivit*: *novitius*, *qui minus anno*: ut hic vectigal pendat, ille non pendat, et hoc caſu Martiani ſententia *in l.* 16. §. 3. *D. de Publican.* eſt probanda. Ex his igitur conſtat, non invicem pugnantia ſcripſiſſe Jureconſultos, sed diverſa diverſis caſibus tradidiſſe.

FLORIDUS

AD CAP. LIX.

Hunc locum, quin ex intiſma ſua arte deprompſerit Alciatus, non eſt dubium, ut quem ex ordine a Valla in ſcribendo ſervato excerptum, in omnium calce collocaverit, variis etiam ornatum proverbiis: qualia ſunt, *Ne ſupra crepidam ſutor:* Et, *Quam quiſque novit artem, in hac ſe exerceat:* tum ut Vallam aliena in provincia, quid ſibi vellet, neſciviſſe oſtenderet, tum ut Grammaticos intra ſuae artis cancellos ſe continere doceret. Poſſem hic reſpondere, in eandem foveam incidiſſe Alciatum, in quam et Vallam, utinam tam feliciter, quam audacter, provocat. Sed quod Bartolum ſuperius ac Baldum tutatus ſum, non poſſum has ab eis confictas nugas rejicere, praeſertim quod, ſi id agerem, jam nulla eſſet eorum, qui Doctores vocantur, opera. Proinde triplex illa diſtinctio revera non magis uſui nobis eſt, quam penula ſolſtitio, et Sextili menſe caminus. Nec obſcurum eſt, ita ſibi invicem adverſatos fuiſſe Jureconſultos, ut alter ab altero ex diametro diſſentirent: quemadmodum inter ejuſdem ſcientiae ſectatores fieri neceſſe eſt. Sed hoc Juſtiniano, ſeu Tribuniano debemus, ut etiam quae maxime diſſident, pro congruentibus accipere cogamur, niſi omnes forte leges e medio, quaſi mancas, parumque inter ſe convenientes auferamus: de qua re alibi diffuſius egimus, cum Bartolum, Accurſiumque, iis, qui jura profitentur, neceſſarios eſſe oſtendimus. Alioquin nihil tam eſt inter ſe contrarium, quam hae duorum Jureconſultorum ſententiae, quum *veteratorem* Venulejus *non ſpatio ſerviendi, ſed genere et cauſa aeſtimandum eſſe* dicat: Ulpianus vero *trita fere, ac veterana mancipia* hoc nomine appellet, licet verior hujus videatur, quam illius definitio. Ut enim *novitium* dominus pro *veteratore* habeat, non tamen is erit *veterator*, ſed a domino pro *veteratore* habebitur.

DEFENSOR

Ad Cap. lix.

Atqui non ſunt haec contraria ſicut exiſtimas, o Valla, ſed alter alterum potius interpretatur. Nam cum Ulpianus *in l. praecipiunt. 37. D. de Aedil. Edict. novitios eſſe* ait *rudia mancipia*, intelligere debemus rudia ſerviendi, nondumque alicui miniſterio praepoſita, ut quae nunquam ſervitutem ſervierunt. Contra *veteranos*, ſeu *veteratores trita mancipia* dicit: ſed id ipſum tritumne ſit mancipium, an non, *non ex ſpatio ſerviendi, ſed ex genere et cauſſa aeſtimandum eſt*, ex Venuleji interpretatione *in l. ult. in fin. D. de Aedil. Ed.* Ut quicunque ſervus ex venalitio, id eſt, grege novitiorum emptus alicui miniſterio praepoſitus ſit, ſtatim veteranorum numero habendus ſit. Eſt igitur *veterator*, ſive *veteranum* mancipium, ſervus quicunque non eſt novitius. *Novitius* autem is demum, qui nunquam ſervitutem ſervivit, rudis ſerviendi, nunquam alicui miniſterio praepoſitus: vel qui licet ſervierit, nulli tamen ſordido miniſterio praepoſitus eſt, ſed liberalibus ſtudiis et artibus eruditus, et in iis ejus opera impenſa; utpote medicus, anagnoſtes,

 athle-

athleta, pugil, nomenclator, bibliothecarius, chirurgus, et ejuſmodi. Igitur mangones et venalitiarii, quia ſciunt facile decurri ad novitiorum, id eſt, eorum, qui nondum ſervierunt, emptionem, ut eos dominus ad ſuos mores facilius formare poſſit; contra trita et veterana mancipia minus expeti, quia difficile eſt ea reformare; veteratores *interpolant* (ſic enim legendum eſt *in d. l. ult.* non, ut inepte legis, *interponunt*) id eſt, ſic effingunt ore, geſtu, et totius corporis habitu, ut pro novitiis facile vendant. In quo cum decipiant emptores, ſuccurrit eis Praetor hoc Edicto, ut ſi probari poſſit, ſervum pro novitio venditum veteratorem eſſe, id eſt, ſervitutem ſerviſſe, et alicui non liberali miniſterio praepoſitum fuiſſe, redhiberi poſſit. Atque [1] is eſt ſenſus duorum illorum reſponſorum Ulpiani Venulejique, in quibus non ab invicem diſſentiunt, ſed alter alterum belliſſime interpretatur. Quod ſi Laurentius in illum locum Martiani incidiſſet, qui eſt *in l. interdum.* 16. §. *quoties.* 3. *D. de Publican.* multo majorem nobis litem moviſſet. Ubi ſic Martianus veterana

1 *Is eſt ſenſus.*] Budaeus *ad l. ult. D. de Aedil. Ed.* non obſcure probat judicium Vallae, contrarias eſſe Venuleji et Ulpiani ſententias exiſtimantis. Cujac. *lib.* VIII. *Obſervat. cap.* 9. et *lib.* XIV. *cap.* 3. viam conciliandi quaerit contra Budaeum. Aliam Mercerus *ad Nonium. v. nuperum.* Videant Doctores Legum. Nam mihi nondum etiam liquet, quae ſit ſententia verborum Caelii apud Venulejum.

terana mancipia a novitiis diſtinguit: *Sunt autem veterana*, inquit, *quae anno continuo in urbe ſervierunt. Novitia autem intelliguntur, quae annum nondum ſervierint.* Verum non eſt novum, ut idem verbum ex diverſitate tractatuum et Edictorum diverſe accipiatur. Itaque cum ſtatutum eſſet, ut quoties quis mancipia invecta (in Urbem ſcilicet) profeſſus non eſſet, ſive ea venalia, ſive uſualia eſſent, ea mancipia fiſco committerentur, ſi modo *novitii* ſervi eſſent: ne ex verbi *novitius* interpretatione multiplices lites orirentur, aut Edictum eluderetur, receptum eſt, ut *novitii ſervi* omnes intelligerentur, qui nondum in Urbe Roma annum integrum ſervitutem ſerviſſent: at qui hoc temporis ſpatio Romae ſerviſſent, *veterana mancipia* intelligerentur, atque ita quaſi improfeſſa in commiſſum cadere non poſſent. Qua interpretatione res longe expeditior publicanis reddebatur, et domini ſecuriores reddebantur, quos ſervos Romam ſecum advehentes profiteri deberent, quippe cum facile eſſet probare ſervum per annum Romae ſervitutem ſerviſſe. Verum haec tibi nimirum, o Valla, ignota fuerunt.

V A L L A

Cap. LX.

In eoſdem de In annos, Quotannis, *ac* ſimilibus.

Nihil intereſſe Pomponius apud [1] Ulpianum ſcribit, *utrum in annos ſingulos, vel quotannis: an in ſingulos menſes, vel quot menſibus: an in ſingulos dies, vel quot diebus legetur. Ipſe quoque huic ſententiae accedo. Proinde et* [2] *ſi quot anni legentur, tot anni idem erit dicendum.* Corrumpere eſt illud, Ulpiane atque Pomponi, Latinam linguam, non juvare. Quis unquam dixit, *quot diebus*, et non potius *quotidie*? quis etiam *quot menſibus*, et non *ſingulis menſibus*? Cur etiam non addimus *quot horis, quot noctibus, quot luſtris*? Quod ſi quis hoc modo loquatur, intelligemus quidem ex ipſa verborum ſerie quid velit: tamen ut barbare locutum reprehendemus, et ne deinceps ita loquatur, admonebimus. Non autem formulam aliis loquendi trademus, ut vos facitis. [3] Jabolenus melius: *Vini*, inquit, *Falerni*,

1 *Vlpianum.*] *l.* 12. §. 6. *D. Quando dies legat. vel fideic. ced.*

2 *Si quot anni.*] *Si annui legentur tot aurei, idem, etc.* Ed. Steph. et Colin. *C.* Et ita Ulpianus.

3 *Jabolenus.*] Labeo *lib.* 2. Poſteriorum a Javoleno epitomato-

lerni, quod domi naſcetur, quotannis, vel in annos ſingulos binos culeos haeres meus Titio dato. Quidam adverbium hinc ducunt, quod eſt *annuatim*, ut Plinius 4 *Lib.* XII. dicens: *Herodoto teſte, qui tradit, ſingula milia talentum annuatim thuris penſitaſſe Arabes regibus Perſarum:* ſi codex verus eſt.

matorum *in l.* 17. § 1. *D. de Annuis legat. et fideic.*

4 *Lib.* XII] *Cap.* 17. *C.* Recte dubitavit Valla de fide Codicis ſui. Nam Editiones Plinianae nunc vulgo ibi exhibent *annua.* In Gloſſis Labbaei ex Onomaſtico veteri legitur: *Annuatim,* κατ᾽ ἔτος.

ALCIATUS

AD CAP. LX.

Pomponium, inquit, atque Ulpianum corrumpere linguam Latinam, qui *quot menſibus*, vel *quot diebus* ſcripſerint, pro *ſingulis menſibus*, *ſingulis diebus*: cui ego dixero, tale convicium Plauto quoque, M. Catoni, et denique doctiſſimo omnium Varroni commune eſſe. Plautus *in Sticho* I. 2. 3. *Meminiſtis quot calendis petere demenſum cibum.* Cato *de Re Ruſt. Cap.* XLIII. *Capita oleagina quot menſibus fodere oportet.* Varro *lib.* IV. *de LL. Sacra quot menſibus feruntur in arcem.* quod ante nos et alii notarunt.

FLORIDUS

AD CAP. LX.

Hic ſane pro meo jure hoc dicere poſſum, me non tam Vallae addictum unquam fuiſſe, ut eum quaſi Deum quempiam nullo pacto dormitaſſe perſuaſum habeam: cum Latinae eloquentiae principem M Tullium Ciceronem memoria non

ſemel

ſemel lapſum fuiſſe, et alii obſervarint, et ipſe de ſe multis in locis fateatur. Nam *Lib.* VII. *ad Atticum Epiſt.* 3. ita ſcribit : *Venio ad Pyracea, in quo magis reprehendendus ſum, quod homo Romanus Pyracea ſcripſerim, non Pyraceum (ſic enim omnes noſtri locuti ſunt) quam quod In addiderim. Non enim hoc ut oppido praepoſui, ſed ut loco : et tamen Dionyſius noſter, qui eſt nobiſcum, et Nicias Cous nomen rebatur oppidi eſſe Pyracea. ſed de re videro. Noſtrum quidem ſi eſt peccatum, in eo eſt, quod non ut de oppido locutus ſum, ſed ut de loco.* Et XII. *ad Attic.* 6. *Macte virtute, mihi quidem gratum : et erit gratius, ſi non modo in libris tuis, ſed etiam in aliorum, per librarios tuos Ariſtophanem repoſueris pro Eupoli.* Et *lib.* XIII. *ep.* 44. *Brutus mihi Titi Ligarii verbis nunciavit, quod appelletur L. Curſidius in Oratione Ligariana, erratum eſſe meum : ſed, ut ajunt,* μνημονικὸν ἁμάρτημα. *Sciebam Curſidium perneceſſarium Ligariorum, ſed eum video ante eſſe mortuum. Itaque dabis negocium Pharnaci, Antaeo, Salvio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur.* His ſimillimum eſt, de quo *lib.* XVI. *ejuſdem operis ep.* 6. agit : *De gloria,* inquit, *librum ad te miſi, et in eo prooemium id eſt, quod in Academico tertio. Id evenit ob eam rem, quod habeo volumen prooemiorum. ex eo eligere ſoleo, cum aliquod* σύγγραμμα *inſtitui. Itaque jam in Tuſculano, qui non meminiſſem me abuſum iſto prooemio, conjeci id in eum librum, quem tibi miſi. Cum autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum. Itaque ſtatim novum prooemium exaravi, et tibi miſi. Tu illud deſecabis, et hoc adglutinabis* Quid mirum, ſi hic erraſſet Valla cum Cicero errata ſua non diffiteatur ? Ac de Curſidio neſcio an unquam proprium lapſum agnoviſſet, niſi a Bruto fuiſſet admonitus, quemadmodum *in libro de gloria* factum eſt, in quo cum aperte aberraſſet, neque ipſe poſtea, neque ejus libertus erratum animadvertit. De qua re Auli Gellii verba ſubjungam *lib.* XV. *Noct. Attic. cap.* 6. [1] *Qui eſt ſecundus de gloria, manifeſtus error eſt non magnae rei : quem errorem eſſe poſſit cognoſcere non quivis eruditorum, ſed qui tantum legerit* Ὁμήρου τὸ ἤ. *Quamobrem non tam id mirabimur erraſſe eam rem M. Tullium, quam non eſſe animadverſum hoc poſtea, correctumque vel ab ipſo, vel a Tyrone liberto ejus, diligentiſſimo homine, et librorum patroni ſui ſtudioſiſſimo. Ita enim ſcriptum in eo libro eſt : Apud eundem poëtam Ajax cum Hectore congrediens depugnandi cauſa agit, ut ſepeliatur, ſi ſit forte victus : declaratque ſe velle, ut ſuum tumulum*

1 *Qui eſt ſecundus.*] Lege, ut eſt apud Gellium : *In libro M. Tullii, qui eſt ſecundus,* cet.

mulum multis etiam poſt ſeculis praetereuntes ſic loquantur:

Hic ſitus eſt vitae jam pridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculſus concidit enſe.
Fabitur hoc aliquis. mea ſemper gloria vivet.

Hujus autem ſententiae verſus, quos Cicero in linguam Latinam vertit, non Ajax apud Homerum dicit, neque Ajax agit, ut ſepeliatur, ſed Hector dicit, et Hector de ſepultura agit, priuſquam ſciat, an ſecum depugnandi cauſa congreſſurus ſit Ajax. Quamobrem ſi Vallam hoc loco vel manifeſtiſſime hallucinatum eſſe, ut pro certo habet Alciatus, ſciremus, quis non ei tam exiguum errorem condonaret? Sed an deceptus fuerit videamus. Pomponium atque Ulpianum reprehendit, quod *nihil intereſſe, utrum in annos ſingulos, vel quotannis: an in ſingulos menſes, vel quot menſibus: an in ſingulos dies, vel quot diebus legetur*, homines loqui doceant, et ſubdit: *Quis unquam dixit, quot diebus, et non potius quotidie?* Cui ita reſpondet Alciatus, ut nullum locum latine hoc dictum eſſe oſtendentem adducat, ſed pro eo unicum Plauti teſtimonium citet, nihil tamen ad rem, de qua agimus. Et ille quidem *quot calendis* ſemel tantum uſurpavit: quid hoc ad negocium? Negat Valla dici poſſe *quot diebus*, ſi latine loqui velimus, cum pro eo, [2] Quintiliano quoque teſte, *quotidie* ſit inductum. Tu Jureconſultum optime locutum aſſeris. Recte ſane. Sed quodnam pro eo ex Romano aliquo autore teſtimonium adducis? An ſic diſſerere aliud eſt, quam lectoribus riſum movere? At Plautus, inquit, ſemel ſcripſit, *quot calendis*. Pulchre: ſed non magis ad interrogata reſpondes, quam ſi ſtipulanti, *Dabin' mihi centum minas?* diceres,

Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arva ſonanti.

Quamvis nec etiam *quot calendis* recte diceremus, licet id ſemel legatur, niſi ex iis, quae raro inveniuntur, Latinitatem conſtare dicamus: quum veteri potius admoneamur proverbio, unam hirundinem ver non facere: et M. Craſſus ἀγέλαςος vocatus fuerit, licet ſemel eum riſiſſe in vita ſcripſerit Lucilius. Deinde quod addidit Valla, *Quis etiam quot menſibus, et non ſingulis menſibus?* eodem ſpectat, tametſi hoc frequentius eſt aliquanto, quam *quot calendis*: quippe

2 *Quintiliano.*] Hujus ſententiam non percepit, vel, quod magis credo, de induſtria pervertit Floridus, ut Vallae patrocinaretur. vid. *ad Defenſorem. n. 1.*

quippe quo ſemel M. Cato, nec ſaepius uſus fuerit Terentius Varro. Ac ſi eadem ratione *quot diebus* dicere poterimus, quid cauſae eſt, cur non illa addamus, de quibus agit Valla, *quot noctibus*, *quot luſtris*, *quot horis?* cur enim id magis licebit, quam haec? Quod autem alios ante ſe hoc adnotaſſe fatetur Alciatus, nimirum intelligit Antonium Mancinellum, hominem ſordidiſſimum atque impuriſſimum, qui inter caeteras feces [3] *Limam* quoque in Vallam ſcripſit, de qua re alibi diffuſius agemus. Hoc pro certo habeo, longe melius honori ſuo conſulturum fuiſſe Alciatum, ſi Mancinelli ineptias pro Apollinis reſponſo non citaſſet, parum etiam animadvertens an ad ea, de quibus agebat Valla, pertinerent.

3 *Limam*] Vid. ſupr. *ad Defenſ. Cap.* XLI. *n.* 21.

DEFENSOR

Ad Cap. lx.

Ain tu, Laurenti, corrumpere hoc eſſe Latinam linguam, non juvare, ſi *quot-menſibus*, et *quot-diebus* dicamus, perinde atque *quot-annis*? At vide quale ſit tuum ſupercilium, quamque ridiculum te poſteris praebueris. Tu quia *quot-menſibus*, et *quot-diebus* non legeras, putaſti corrupte dici. Nunc cum hae dictiones apud Plautum, Catonem, Varronem, Vitruvium, et alios Latinae linguae proceres occurrant, etiam pueri noſtri roncho te ſuſpendunt. Et merito. Nam cum tu ſub Pontificibus Romanis natus et educatus, nondum ſatis erudito ſeculo, veteres illos Juriſconſultos, qui ſub primis illis Impe-

Imperatoribus floruerunt, tamque pure, terſe, nitide loquuti ſunt, in linguae Latinae proprietate reprehendere audes, quid aliud facis, quam quod ὄνος πρὸς λύραν, aut cum ὗς Ἀθηνᾶν docere inſtituit? Itaque nil amplius miror, ſi te mortuo quidam jactarunt, non audere jam Plutonem verba Latina profundere, ne videlicet a te Momo et caſtigatore reprehendatur. Mirum vero, ni et gloriam illam vivus affectaris, quam Naevio Poëtae poſt mortem a Romanis datam teſtatur Agellius *lib.* I. *cap.* 24. hoc epigrammate:

> *Itaque poſtquam eſt Orcino traditus theſauro,*
> *Obliti ſunt Romae lingua Latina loquier.*

Caeterum quid hic habes, quod reprehendas? An repugnat linguae Romanae proprietas et puritas, ut ſicut *quot-annis* recte dicitur, ita et *quot-diebus*, et *quot-menſibus* nobis dicere liceat? Imo vero etſi nemo veterum ita locutus eſſet, nobis permittere debueras, ut quando id apte et concinne diceretur, hac ratione Linguam Latinam locupletaremus. Quod ſi nemo ex veteribus iſta, *quot-menſibus*, et *quot-diebus*, uſurpaſſet praeter Pomponium et Ulpianum *in l. nec ſemel.* 12. §. *noviſſime.* 6. *D.*

D. Quando dies legat. ced. Itemque *in l. cum hi.* 8. §. *ſi cui.* 24. *D. de Tranſaction.* ſufficere tibi debuerat: cum ſint ii Latinae linguae vel claſſici authores, contra quos non fuit tibi rixandum. Nunc cum ideo ſolum reprehenderis, quod apud alios non legeras, prolatis ex Plauto, Catone, Varrone ſimilibus dictionibus, faſtum et ſupercilium tuum omnibus deridendum praebuiſti. Horum ego authorum locos, ne quis me fingere ſuſpicetur, licet [1] a Mancinello ante notatos aſcribere non gravabor. *Quot-menſibus* uſurpavit. Cato *in Re Ruſt. Cap.* XLIII *Si voles vinea cito creſcat, et olea, quam ſeveris, ſemel in menſe ſarrito ſulcos, et circum capita oleagina quot-menſibus,*

1 *A Mancinello.*] Leguntur etiam eadem omnia loca in notis Philandri ad Vitruvium *lib.* x *cap.* 7. e quibus manifeſtum eſt falli Cenſores Juriſconſultorum. *Quot dictus*. cujus auctoritatem oſtendi poſtulat Floridus, uſitatum fuiſſe veteribus ſcribit Beroaldus ad Apulej. *lib* XI nec tamen ullo teſtimonio ex antiquitate confirmat. Gothofred. *ad l.* 12. § 6. *D. Quando dies legat.* et ad Varronem *Lib* IV. *de LL.* Livium auctorem laudat in *lib.* v quod ibi non invenio, adeoque vel typographorum, vel ipſius Gothofredi potius erratum puto. Et tamen uſu receptum fuiſſe non ſinunt nos dubitare verba Quintiliani, qui *lib* I. *Inſtit. Orator. cap.* 7. de Orthographia agens: *Frigidiora*, inquit, *his alia, ut quicquid c quartam haberet, ne interrogare bis videremur. Et quotidie, non cotidie, ut ſit, quot diebus. Verum haec jam inter ipſas ineptias evanuerunt* In quibus non haec ſententia eſt, quam iis adfingit Floridus, pro *quot diebus* inductam eſſe *quotidie*; ſed fuiſſe nonnullos, qui exiſtimaverint non *cotidie* per *c*, ſed *quotidie* per *qu* ſcribendum, quo ſcilicet ex ipſa ſcriptura appareret eam vocem dici pro *quot*

ſibus, *donec trimae erunt*, *fodere oportet.* Itemque [2] Varro *de Lingua Latina* : *Viam ſacram eſſe* ait, *qua ſacra quot menſibus feruntur in arcem.* Utitur et Vitruvius *lib.* IX. *cap.* 4. et *lib.* X. *cap.* 7. Qua ſimilitudine cur non et *quotdiebus* nobis dicere licebit, cum [3] Apulejus *quot-dies* etiam dixerit? *Quot dies*, inquit, *obibam culturae ſacrorum myſteriorum.* Sicut et Plautus [4] *quot-calendis* dixit *in Sticho* I. 2. 3. inquiens:

Vos meminiſtis quot-calendis petere demenſum cibum:

R *Qui*

quot diebus. Eamdem rationem cur *quotidie* ſcribi debeat, non *cotidie*, adferunt etiam et probant Annaeus Cornutus *apud Caſſiodorum de Orthographia pag.* 2283 Ed. Putſch. et Iſidor. I *Origin.* 26. Quam etſi rejicit Quintilianus, tamen ob id non negat Latine dici *quot diebus*; verum etiamſi ita dicatur, tamen id non ſatis firmum argumentum eſſe putat, cur *quotidie* potius ſcribendum ſit, quam *cotidie.* Cur autem ita exiſtimaverit, non eſt hujus loci inquirere. et peti poteſt ab iis, qui *de Orthographia* ſcripſerunt. Et perduraſſe *quot diebus* in infimam uſque Latinae linguae aetatem ex Auguſtin. *Lib.* VI *Confeſſ. cap.* 6. cujus locum vulgata Lexica laudant, conſtat. *Quot horis*, *quot noctibus*, *quot luſtris*, quae tamquam barbara rejicit Valla, etiam ſine auctoritate veterum ſola analogia defendi poſſe exiſtimat Pincierus *Lib.* II. *Parerg. cap.* 18.

2 *Varro de LL.*] *Lib* IV. Sed Scaligeri et Gothofredi Edd. ibi habent *quotquot menſibus*, idque etiam in ſcriptis, et aliis impreſſis eſſe monet Victor. IX. *Var. Lect.* 23.

3 *Apulejus.*] *Lib* XI. *Metam. pag.* 267. Ed. Elmenh. quae cum aliis recte exhibet *miniſterium*, non *myſteriorum.*

4 *Quot calendis*] Hoc etiam Varroni apud Nonium *in mactare* reſtituendum cenſent Gothofr. et Mercer. pro vulgato, *quod kalendis.*

Qui minus meminiſtis quod opus ſit facto facere in aedibus.

Eadem vero ſimilitudine, eodemque linguae Latinae locupletandae ſtudio *tot-moda* dixit [5] Catullus *in Elegiacis*, pro tot modis diverſa, tam varia, tam omnimoda et omnifaria. Sed et Varro *omnifariam*, *totfariam*, et *aliquotfariam* adverbia uſurpavit: quae ſi Criticus hic advertiſſet, cenſurae ſuae judicio, credo, ſubjeciſſet.

5 *Catullus.*] *Epigr.* cxvi. *Vno qui in ſaltu tot bona poſſideat.* Pro *tot bona* Scaliger e veteri ſcriptura, quam etiam Ach. Statius ibi laudat, reponit *totmoda*, eaque lectio in contextum Ed. Voſſianae recepta eſt.

V A L L A

Cap. LXI.

In eoſdem de Turba, *et* Rixa.

Inter turbam et rixam, teſtimonio [1] Ulpiani, *rectiſſime Labeo ait multum intereſſe. Namque turbam multitudinis hominum eſſe perturbationem, et coetum. Rixam etiam duorum.* Videntur Ulpianus et Labeo ſentire, *turbam* ſuapte natura ſignificare *multitudinem*: ideoque *turbam* in altero ſenſu eſſe *perturbationem multitudi-*

1 *Ulpiani.*] *l.* 4. §. 3. *D. Vi bonor. raptor.*

titudinis. Ego vero, primum et naturalem ſenſum eſſe pro *perturbatione*; quod docet verbum ex ea ſignificatione ductum, *turbo*, *perturbo*, *diſturbo*, *deturbo*, *conturbo*, quae nequaquam ad ſolam multitudinem referuntur. Et *turbo turbinis*: et homo *turbidus*, qui eſt iracundus. Contraque vinum, et multa alia *turbida* dicuntur. Ipſaque Graeca origo τύρβη approbat hunc eundem ſenſum. Caeterum, quia multitudo non fere vacat perturbatione et ipſam appellamus *turbam*; ut *colluviem*, homines viles, et contemptos dicimus, et *faecem*, et *ſentinam*, non quod homines ſint ſordes, faex, ſentina, ſed quod ſordidam et abjectam vitam agant. Terentius [2] *in Andria*: *Sed ſi tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet. Tum illae turbae fient.* Inter quos hae turbae fient? nempe inter Simonem et Pamphilum, in quem omnis culpa transferetur. Ergo *turba* erit *inter duos.* At idem [3] in eodem ait: *Dii veſtram fidem, quid turbae eſt apud forum? quid illic hominum litigat?* Ego non nego aliquando *turbam inter multos*, quemadmodum *rixam non ſemper inter duos*, cujus multa exempla ſunt, ſed etiam inter plures, ut apud [4] Livium: *Eo anno Romae cum per ludos a Sabinorum juventute per laſci-*

R 2 *viam*

2 *In Andria.*] *Ac.* II. *ſc.* 3. *C. verſ.* 5.
3 *In eodem.*] *Ac.* IV. *ſc.* 4. *C. verſ.* 5.
4 *Livium.*] *Lib.* II. *C. cap.* 18.

viam ſcorta raperentur, *concurſu hominum rixa ac prope praelium fuit.* Et non longe [5] poſt: *Cum converſus in Patres impetus eſſet*, *Conſulum intercurſu rixa ſedata eſt.* Sed Terentius fortaſſe ideo adjecit, *Quid hominum illic litigat?* quia per verbum *turbae* non ſatis ſignificatum erat perturbationem eſſe multorum. Quanquam et illud *turbae* non minus pro *multitudine hominum* accipi poteſt, quam pro *perturbatione*, quum praeſertim de perturbatione adjiciat, *Quid illic hominum litigat?* Sed de uno loco non attinet diſputare, ubi infinita ſuppeditant. Dixi a *turba* fieri *turbo*, cujus genitivum Grammatici quidam volunt eſſe pro ludicro illo inſtrumento, [6] *turbonis*, quod vel in hoc falſum eſſe, documentum eſt, quod formam acumine faſtigiato vocamus *turbinatam*, ad ſimilitudinem ligni illius. Falluntur igitur Grammatici in *turbo turbonis*, quomodo in *cardo cardonis*, quod nec ipſum invenitur.

5 *Poſt.*] *Eod. lib. cap.* 29.
6 *Turbonis.*] De hoc Scaliger *ad Tibull.* I 5. 3. Erythr. *Indic. Virgil.*

AL-

ALCIATUS

AD CAP. LXI.

Turbam non multitudinis hominum perturbationem, ut Labeo ſcripſit, *ſed ſimplicem perturbationem etiam duorum exiſtimat*, et a tali perturbatione *turbam* pro multitudine dictam, quod multitudo non fere vacet perturbatione: unde vulgatum carmen, *Septem convivium ſunt, novem convicium.* Sed mihi haec controverſia non admodum ei abſimilis videtur, quam Cenſorinus tradidit, priuſne ovum fuerit an gallina. Labeo prius ſignificatum *turbae*, id eſt, *multitudinis*, atque inde factam poſtea *perturbationem*: tu *perturbationem* priorem contendis. Sed nec quos adducis autores, ſententiam tuam adjuvant, qui μεταφορικῶς potuerunt *turbam etiam duorum* dicere, nec etiam Graecus ſermo τύρβη, in quo eadem poteſt eſſe haeſitatio: et ut demus opinionem tuam veriorem, in Edicto certe Praetoris, quod Labeo interpretatus eſt, probabilior eſt Jureconſulti ſententia. Verba Edicti *in l. 4. princ. D. Vi bonor. raptor.* ſunt: *Cujus dolo malo in turba damnum quod factum eſſe dicetur.* ea non poſſunt commode de *perturbatione* intelligi, quae ſemper eum afficit, cui damnum infertur: neceſſario igitur de *multitudine* accipiendum.

FLORIDUS

AD CAP. LXI.

Haec non aliter quam ſuperiora ſolvit Alciatus, ut a Valla citatos autores metaphorice, Jureconſultos autem proprie dicat locutos. Hujus rei ratio erat in primis reddenda, cur ſi *turba multitudinis hominum perturbationem* ſignificat, prout Labeo ſentiebat, ab eo deducta verba, *perturbo, conturbo*, et ſimilia, ad ſolam *multitudinem* non referantur. An non potius, cum ſimpliciter capiantur, proprium eſt *turbae* ſignificatum, *ſimplicem* denotare *perturbationem*, cum

etiam ſit *inter duos*, ut apud Terentium legitur, *turba?* An forte ſemel hac ille voce in eo ſignificatu uſus eſt? Minime quidem Sed et *Heautontim* I. 2. 15 *Timet omnia, patris iram, atque animum amicae erga ſe ut ſit ſuae: eam miſere amat, propter eam haec turba atque abitio venit.* Inter quoſnam haec *turba* venerat? Inter Menedemum videlicet et Cliniam filium. Ergo *turba* pro *perturbatione* etiam *de duobus* dicitur: et melius ſenſit Valla, quam Jureconſultus. Quod autem ſubjungit Alciatus, probabiliorem eſſe hujus in Edicto Praetoris interpretando, quam Vallae ſententiam, quo pacto id colligat, non video. A praecipua enim *turbae* ſignificatione, quum *perturbationem* denotat, ad aliam tranſit, quum *hominum multitudinem* indicat, cum hoc inter eos quaeratur, ſignificetne *turba ſimplicem*, an *multorum perturbationem?* Aliud enim eſſet, an de *hominum multitudine*, an vero de *ſimplici perturbatione* Edictum intelligat, ſcire velle. Illud etiam addo, Alciatum Ulpiani verba, quae ſunt *in l.* 40. § 3. *D. de Verb. ſign. Unicus ſervus familiae appellatione non continetur, nec duo quidem familiam faciunt*, enarrantem ita ſcribere, arridere ſibi ne a *turba gens* diſtinguatur, cum ſuperius *turbam decem homines* requirere aſſeruerit, quod tamen apud Latinos autores non obſervatur. De *tribus* enim *turbam* dicit Virgilius *in* III. *Aen* 231. quum de Harpyis loqueretur, quas tres tantum fuiſſe conſtat, quarumque erant nomina, Aëllo, [1] Cypete, et Celeno:

> *Rurſum*, inquit, *ex diverſo coeli, caecisque latebris*
> *Turba volans, praedam pedibus circumvolat uncis.*

Easdem Harpyias *gentem* etiam nominat *Ibid. vers.* 234.

> — — *Sociis tunc arma capeſſant*
> *Edico, et dira bellum cum gente gerendum.*

Ovidius de *duobus* quoque *turbam* dixit, cum de Pyrrha et Deucalione ab aquis ſervatis loqueretur. I. *Metam.* 354.

> *Terrarum, quaſcunque vident occaſus et ortus,*
> *Nos duo turba ſumus.*

Turba etiam de *avibus* dicitur. Virgil. XII. *Aeneid.* 248.

> *Littoreas agitabat aves, turbamque ſonantem*
> *Agminis aligeri.*

Et *jaculorum multitudinem turbam*

[1] *Cypete.*] *Ocypete* forte ſcripſerat, ut apud Apollodor. I. 9. Servium *in* III. *Aen.* 209. et alios. *Celaeno* quoque eſt apud Virgil. *l. d. vers.* 211. non *Celeno.*

bam vocat Ovidius *lib.* IV. *de Ponto El.* 7. 35.

Nec te miſſa ſuper jaculorum turba moratur.

Gens vero et ad *equos* refertur. Virgilius *in* III. *Georgic.* 122. de equo:

Neptunique ipſa deducat origine gentem.

Et inferius *Ibid. vers.* 158.

Continuoque notas et nomina gentis inurunt.

Et *vers.* 471.

— — *Neque ſingula morbi Corpora corripiunt, ſed tota aeſtiva repente,*
Spemque, gregemque ſimul, cunctamque ab origine gentem.

Et ad *canes.* Ovidius *lib* III. *Metam. verſ.* 208. de Actaeonis canibus:

Gnoſius Ichnobates, Spartana gente Melampus.

Et ad *apes.* Virgilius IV. *Georgic.* 4.

— — *Totiuſque ex ordine gentis*
Mores, et ſtudia, et populos, et praelia dicam.

Et *Ibid. vers.* 95.

Ut binae regum facies, ita corpora [2] *gentis.*

Nec mirum, cum Homerus libro II. Iliados tam *viros*, quam *apes* ἔθνεα, id eſt, *gentes* vocet. Cumque Graeca ea vox *cognationem* quoque et *nationem* ſignificet, nos Virgilium Ovidiumque, qui Graecos poëtas expreſſerunt, ἔθνος *gentem* vertentes ſis in locis magis probamus. Homeri verſus *lib.* II. *Iliados* 87. hi ſunt:

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων,
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων,
Βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ᾽ ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν.
Αἱ μέν τ᾽ ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἱ δέ τε ἔνθα.
Ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
Ἠϊόνος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
Ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν.

2. *Gentis.*] Legitur *plebis.*

Et inferius de avibus *vers.* 459.

> Τῶν δ' ὥς' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ,
> Χηνῶν, ἢ γεράνων, ἢ κύκνων δȣλιχοδείρων.
> Ὥς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
> Ἐς πεδίον προχέοντο Σκαμάνδριον.

Oppianus quoque piſces ἔθνεα appellat. Unde et illud Virgilianum in IV. *Georgic.* 430.

> —— *Eum vaſti circum gens humida ponti*
> *Exultans, rorem late diſpergit amarum.*

Rixam porro *de duobus non ſemper* dici recte cenſet Valla: et in eo ſignificatu haec vox frequentiſſime repetitur. Livius *lib.* III *ab V. C. cap.* 11. *Initium*, inquit, *erat rixae, cum diſcedere populum juſſiſſent tribuni, quod Patres ſe ſummoveri haud ſinebant.* Et *in* V. *cap.* 25. *Haec cum foedis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod ubi rixae committendae cauſa clamor ortus eſſet, principes ſenatus primi turbae offerentes ſe peti atque occidi jubebant.* Horatius I. *Carm.* 18. 8.

> *Centaurea monet cum Lapithis rixa ſuper mero*
> *Debellata.*

Et inferius I. *Carm.* 27 3.

> —— —— *Verecundumque Bacchum*
> *Sanguineis prohibete rixis*

Propertius *Lib.* II. *El.* 15. (al. 19.) 5.

> *Nulla neque ante tuas orietur rixa feneſtras*

De *duobus.* Catullus *Epigr.* XLI.

> *Quis Deus tibi non bene advocatus*
> *Vecordem parat excitare rixam?*

Propertius II. *El.* 12. 9. (al. 15. 3)

> *Quam multa oppoſita narramus verba lucerna,*
> *Quantaque ſublato lumine rixa fuit?*

Et III. *El.* 6. (al. 7.) 1.

> *Dulcis ad heſternas fuerat mihi rixa lucernas.*

Recte

Recte igitur et de *multis*, et de *duobus* dicitur: ſicut et *turba ſimplicem*, et *multiplicem perturbationem* ſignificat.

DEFENSOR

AD CAP. LXI.

Hoc quoque loco quid in Ulpiano et Labeone reprehendas *ad l. 4. §. 3. D. Vi bonor. raptor.* non video. Nam cum ajunt *turbam multitudinis hominum eſſe turbationem et coetum* (ſic enim legendum eſt, non, ut tu, *perturbationem*) an non ſatis indicant, *turbae* nomen a *turbando* deduci? neque ſolam multitudinem ſignificare, niſi ea turbata et concitata ſit? Quod vel ex eo apparet, quod *rixae* opponitur, et quid inter haec duo diſtet ab his quaeritur, ajuntque *rixam etiam inter duos* exiſtere poſſe: *turbam* autem *in multitudine concitata* intelligi. Sed et Edicti verba ſatis ipſa per ſe id oſtendunt. Nam cum Praetor vi bonorum raptorum judicium in eum ſe daturum pollicetur, *cujus dolo malo damnum in turba dátum fuerit*, praeſupponit multitudinem illam hominum concitatam et impetu quodam agitatam fuiſſe. Alioqui vix cuiquam damnum datura ſit, ſi ſedata et quieta eſſet, ut cum ad Divos caſte adeunt, aut noſtrae, id eſt, Chriſtianorum conciones. Neque praeſumendum, ſiquis in turba zonam ſecuerit, aut quippiam

furatus ſit: aut ſi puer a multitudine oppreſſus ſit, ſtatim vi bonorum raptorum judicium competere. *At*, inquit, *videntur Ulpianus et Labeo ſentire turbam ſuapte natura ſignificare multitudinem: ideoque in altero ſenſu turbam eſſe perturbationem multitudinis*. Quid ſi negemus. Nec enim id [1] ex Ulpiani verbis colligere potes. Quid ſi dicamus, licet *turbae* nomen origine Graecum ſit, τύρβη, quod θόρυβον ϗ τάραξιν proprie ſignificat (nam et τυρβάζειν eſt τὰ πράγματα ἀνακυκᾷν ex Euſtathio: ad cujus ſimilitudinem Cicero *turbare Rempublicam*, et noſtri *turbare* vel *conturbare rationes* dixerunt) tamen quoniam haec in *turba*, id eſt, *hominum coetu* potiſſimum accidere ſoleat: ita *turbae* nomen *multitudini* aptatum eſſe, ex uſu loquendi, ut jam nihil aliud ſignificet, an tibi ſatis os obturatum eſſe fateberis? Quod ſi vel Piſanas Pandectas habuiſſes, vel ii, quibus utebaris, libri Graecas dictiones adſcriptas habuiſſent, quanto potius id reprehendiſſes, quod in

1 *Ex Ulpiani verbis.*] Hoc verum arbitror. Nec refert quaerere, utram Juriſconſulti primam, utram ſecundam ſignificationem vocis *turba* eſſe exiſtimaverint: cum utrumcumque horum ſenſerint, ſemper vera futura ſit eorum expoſitio verborum Edicti, damnum *in turba* factum eſſe, quod ſit *in multitudinis hominum perturbatione et coetu*: quae interpretatio neque ab uſu linguae Latinae recedit, qua et *multitudinem* ipſam *hominum*, et *perturbationem* ab hac ortam, *turbam* dici certum eſt. Itaque omnia illa, quae a Cenſoribus de varia ſignificatione vocabulorum *turba*, et *gens*, adferuntur, praeter rem dicuntur, nec Juriſconſultis adverſantur.

in eadem *l.* 4. paulo poſt Edicti Praetorii verba ſcriptum eſt: *Turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus, idque verbum ex Graeco tractum*, ἀπὸ τȣ̃ θορυβεῖν. Dixiſſes nempe pueriliter lapſos tam Ulpianum, quam Labeonem fuiſſe, cum ſatis appareat, τύρβης nomen e Graeco Latinum factum eſſe. Verum pro iis reſpondemus *turbae* etymon quaſi protritum et pervulgatum ab his praetermiſſum, et *Id* pronomen non ad turbam, ſed ad tumultum referri debere. At id quoque perſtringere videris, quod ſcripſit Ulpianus: *Duo turbam non facere, enimvero ſi ſint plures, puta decem, aut quindecim homines, tum turbam dici.* Adfers enim locum Terentii *in Andria*: *Tum illae turbae fient.* Et ſubjicis: *Inter quos hae turbae fient? Nempe inter Simonem et Pamphilum. Ergo turba erit* [2] *inter duos.* Mirum

rum

2 *Inter duos.*] Floridus ita argumentatur: quia etiam *duo homines turba* vocantur, et *turba inter duos venire* dicitur; ergo rectius ſentit Valla, quam Jureconſultus. Hoc eadem ratione procedit, ac ſi quis ex eo, quod Martialis XII. *Epigr.* 88. et Paulinus *Natali* IV. *Felicis* (notavit haec loca Gronov. *ad Phaedr* III. *fab.* 19) *unum* hominem *turbam* appellant, quodque Terent. *Eunuch.* IV. 1. 2. et alibi, *unum* hominem *turbas dare*, et *concire* dixit, conficere velit, non recte *turbam* ad *multitudinem* referri, et *in turba fieri*, item *damnum in turba dari* dicendum eſſe, quod quis ſolus nullo alio praeſente dat, facitve. Hoc autem ſi falſum eſt, nec Floridi argumentatio recta erit: nam Praetor in Edicto non magis de *turba duorum*, quam *unius* ſentit. *Rixam* porro de pluribus, quam duobus dici, nihil attinebat tam operoſe probari, cum id Juriſconſulti non negent.

rum vero, quod non et eum [3] Statii locum produxeris *in Achilleide: Nos duo turba ſumus.* Sed ſcito, in his locis, aut cum *turbae* ex duorum diſcordia dicuntur excitari, jam non ad numerum perſonarum, ſed ad *perturbationem* et motum animorum verbum id referri: praeterea ex duorum etiam infimorum diſcordia magnos hominum coetus commoveri quandoque ſolere.

3 *Statii.*] Eſt Ovidii I. *Metam.* 355. Quod autem Statium memorat, videtur in animo habuiſſe hoc ejuſdem poëtae *lib.* II. (al. IV.) *Achill.* 235. *Immitis quoties tractabitur enſis, Turba ſumus.*

V A L L A

CAP. LXII.

In eoſdem, de Exauthoro.

Ignominioſa autem miſſio, ſi [1] Ulpiano credimus, *toties eſt, quoties is, qui mittit, adjicit nominatim, ignominiae ſe cauſa mittere: ſemper enim debet Imperator addere, cur miles mittatur.* [2] *Sed et ſi eum exauthoraverit, inter*

1 *Ulpiano.*] *Juliano.* Ed. Col. Steph et Gryph. *C. Ulpiano* rectum eſt. vid. Defenſor. Eſt autem *in l.* 2. §. 2. *D. de His, qui not. infam.*

2 *Sed et ſi.*] *Sed et ſi ita exauthoraverit, ut inſignia militaria detraheret; inter infames efficit, licet non addidit, ignominiae cauſa ſe ita exauthoraſſe.* Ed. Colin. *C.* et Baſil. v. *ad Defenſor. n.* 2.

inter infames efficit, licet non addidit, ignominiae cauſa ſe eum exauthoraſſe. Pace tamen Ulpiani *exauthorare*, eſt ducem ab imperio ſuo dimittere, vel miſſum militem facere, illumque donare miſſione militiae plerunque: ut apud Quintilianum [3] *in Milite Mariano: Pater huic emeritis bello ſtipendiis, tum, cum tota ſubnixum Numidia fregimus Jugurtham exauthoratas armis manus agreſti labori ſubegit.* T. Livius ab U. C. [4] *lib.* XXV. *Volonum quoque exercitus, qui vivo Graccho ſumma fide ſtipendia fecerat, velut exauthoratus morte ducis, a ſignis diſceſſit.* Et [5] *in* XXIX. *Ubi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia Imperatoris caeteri viderunt, ſe quiſque excuſare, et vicarium accipere.* Et [6] *in* XXXII. *Ubi is veniſſet, omnes milites exauthorati domum dimitterentur, praeter quinque millia ſocium: his obtineri circa Ariminum provinciam ſatis eſſe.* Idem [7] *lib.* XXXVI. *Poſtero die concione advocata, de rebus et a ſe geſtis, et de injuria Tribuni bello alieno ſe illigantis, ut ſuae victoriae fructu ſe fraudaret, cum diſſeruiſſet, milites exauthoratos dimiſit.*

3 *In Milit.*] *Declam.* III.
4 *Lib.* XXV.] *Cap* 20.
5 *In* XXIX.] *Cap.* 1.
6 *In* XXXII.] *Cap.* 1.
7 *Lib.* XXXVI.] *Cap* 40.

AL-

A L C I A T U S

Ad Cap. LXII.

Julianum improbat, qui *exautorationem* a Principe ſimpliciter factam ignominiae notam inurere ſcripſit: contra Valla, cum *exautorare* ſit ſimpliciter militem miſſum facere, quod T. Livii teſtimonio variis locis probatur. Reſpondeo: in veteri Republica haec ſententia poſſet procedere, quo tempore ex ſolo commeatu vel ducis licentia milites *exautorabantur*: verum ordinata ab Auguſto ſucceſſoribusque militia, a qua non niſi poſt viginti ſtipendia mittebantur, tributa quoque illis ſunt militaria inſignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non niſi turpi miſſione dimiſſis detrahuntur.

F L O R I D U S

Ad Cap. LXII.

Haec ut Alciato et Juliano condonemus, neque Vallam, neque Julianum reprehenſione hoc in loco dignum exiſtimo: quorum hic de Imperatorum temporibus, ille vero de veteri Republica intelligeret, ut Julianus de militarium inſignium detractione, hic de proprio ejus vocis ſignificatu egerit. Licet longe melius inſtituti eſſent milites, quos ante Auguſtum Romani habuerunt, quam qui ſub Caeſaribus adeo infames, adeo ſacramenti, quo aſtricti erant, contemptores vixerunt, ut magis ipſi imperii habenas moderarentur, quam ii, quos pro ſuo arbitratu ad ſummam rerum vel efferebant, vel elatos nefarie trucidabant. Pro perſona itaque, quam induerat Valla, recte *exautorationis* proprietatem oſtendit, non ex Mametrecto, aut Breviloquo, ſed ex T. Livio, mirae, ut Quintilianus ait, facundiae ſcriptore.

DE-

DEFENSOR

Ad Cap. LXII.

Ecce autem Valla Julianum in verbi *exauthoro* ſignificatione reprehendere conatur, prolatis ex Quintiliano et Livio teſtimoniis, quibus oſtendit, *exauthorare* nihil aliud eſſe, quam *miſſum militem facere*. Primum parcendum homini, ſi corruptis exemplaribus uſus [1] Julianum pro Ulpiano nominavit. Nam ſuo tempore capitum inſcriptiones negligebantur, et pleraeque omnes corruptae habebantur. Eſt autem locus ille *l.* 2. §. *ignominiae cauſſa.* 2. *D. de His qui not. infam.* deſumptus *ex Ulpiani libro ſexto ad Edictum.* At quod locum [2] truncavit, et verba illa, *inſignia militaria detraxerit*, quae in omnibus ſunt exemplari-

1 *Julianum.*] Ita etiam Floridus et Alciatus ipſe, quo minus hoc Vallae vitio vertendum eſt.

2 *Truncaverit.*] Mihi hoc in meliorem partem interpretari lubet, et credere, hoc vel vitio Codicis, quo Valla uſus fuit, vel incuria quadam factum eſſe. Non enim erat cauſa verba illa, *id eſt, inſignia militaria detraxerit*, data opera ab eo praetermitti, quae ſi adderentur, nihilominus eadem relinqueretur difficultas. Quod autem in quibuſdam Editionibus Vallae legitur, *Sed et ſi ita exauthoraverit, ut inſignia militaria detraheret*, id non a Valla profectum, verum ex Haloandrina Editione Pandectarum interpolatum arbitror: tum quia hoc loco vulgata ſcriptura, quam etiam in Vallae libro fuiſſe credibile eſt, a Florentina non differt: tum quia ex altera illa lectione Valla conficere non potuit Juriſconſultum exiſtimaſſe omnem exauctorationem ignominioſam eſſe,

plaribus, non appoſuerit, neſcio an exemplaris vitio, an potius hominis morbo, nimio reprehendendi ſtudio laborantis, tribuere debeamus. 3 Locus autem integer ſic ab Ulpiano ſcriptus eſt. IGNOMINIAE CAUSA MISSUS. *Hoc ideo adjectum eſt, quia multa genera ſunt miſſionum. Eſt honeſta, quae emeritis ſtipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur: Eſt cauſſaria, quae propter valetudinem laboribus militiae ſolvit: Eſt ignominioſa. Ignominioſa autem miſſio totiens eſt, quotiens is, qui mittit, addit nominatim, ignominiae cauſſa ſe mittere. Semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed etſi ita exauctoraverit, ut inſignia militaria detraxerit, inter infames efficit: licet non addidiſſet ignominiae cauſſa ſe eum exauctoraſſe. Eſt et quartum genus miſſionis, ſi quis evitandorum munerum cauſſa militiam ſubiiſſet. Haec autem miſſio exiſtimationem non laedit, ut eſt ſaepiſſime reſcriptum.* Quibus ex verbis

eſſe, utpote quae adjectis particulis *ita*, *ut*, generalem ſignificationem exauctorandi ad unam illius ſpeciem reſtringat.

3 *Locus autem integer.*] In Edit. Haloandr. ea, quae praecipuam continent difficultatem, ita leguntur: *Sed et ſi ita exauctoraverit, ut inſignia militaria detraheret, inter infames efficit, licet non addidit, ignominiae cauſſa ſe exauctoraſſe.* Et ſic quoque ediderunt Senetonii, et Vintimillius, alii autem in marginibus ſuarum Editionum adpoſuerunt: omnes, ni fallor, ex Haloandrina. Vulgata et Florentina ſcriptura non alia eſt ab ea, quam Gothofredus edidit: *Sed et ſi eum exauctoraverit*, id eſt, *inſignia militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidiſſet, ignominiae cauſa ſe eum exauctoraſſe.*

verbis ſatis apparet, Ulpianum 4 non de qualibet *exauthoratione* loqui, ſed de ea, quae cum
S inſi-

4 *Non de qualibet exauthoratione.*] Haloandri lectio plana eſt, nec quidquam habet, quod morari lectorem poſſit; Vulgata et Florentina ſatis obſcura, ad quam illuſtrandam quae hic a Defenſore diſputantur, me quidem non multum ad percipiendam ſcripturae illius ſententiam juvant. Nam cum ex his, quae ipſe adfert, conſtet *exauctorationem generalem*, quam vocat, aeque interdum ignominioſam, et aeque cum detractione inſignium militarium conjunctam fuiſſe, quam *ſpecialem* unius, paucorumve; apparet inane eſſe diſcrimen, quod inter effectum earum *exauctorationum* ſtatuitur. Cumque itidem certum ſit, verbum *exauctorare* non tantum ſignificare cum ignominia mittere, ſed quacumque ratione ſacramento auctorationis ſolvere; nec *exauctorationis* ignominioſae unam ſolam ſpeciem eſſe, eam ſcilicet, quae fit detractis inſignibus militaribus; non ſufficit ad tollendam difficultatem, quae eſt in verbis Juriſconſulti, poſt multas ambages denique hac interrogatione defungi, *an ideo tamen culpandus ſit Ulpianus, qui exauctoraverit interpretatus fuerit*, id eſt, *inſignia militaria detraxerit?* ſed dilucide expediendum fuerat, qua ratione id ita interpretetur Ulpianus, ut videri poſſit exiſtimaſſe, vel hanc ſolam *exauctorationis* ſpeciem eſſe, vel cum omni *exauctoratione* ignominiam conjunctam eſſe. Petrus Faber *lib.* I. *Semeſtr. cap.* 17. ſcribit, haec verba, *id eſt, inſignia militaria detraxerit*, addita eſſe a Jureconſulto ad coarctandam latiorem *exauctorationis* ſignificationem, eo quod nec omnis *exauctoratio* ignominioſa eſſet, nec ignominioſa miſſio, ſive *exauctoratio*, ſemper cum ademtione armorum fieret, ſed etiam non detractis armis et inſignibus militaribus, ita ut Imperator diceret, ſe militem ignominiae cauſa mittere. Verum enimvero quantumvis vera ſint, quae de *exauctoratione* dicit Faber, nondum tamen inde liquet verborum, *id eſt*, hanc vim et poteſtatem eſſe, ut iis adpoſitis latior alicujus vocabuli ſignificatio coarctari reſtringique poſſit, quod mihi teſtimoniis prolatis oſtendendum fuiſſe videtur. Nam qui *de Verborum, quae ad Jus pertinent, ſignificatione* ſcripſerunt, de hoc uſu nihil monent; ſed, *id eſt*, vel exempli loco, et παραδειγματικῶς poni, vel διασαφητικὸν, et explicativum eſſe adnotant: quarum ſignificationum neutra in haec verba Ulpiani convenit.

inſignium militarium detractione fit, quam ſane ignominiam in ſe continere nemo dubitaverit. Quamvis autem Florentinus Codex ita habeat, *Sed et ſi eum exauthoraverit, id eſt, inſignia militaria detraxerit*: non tamen inferri poteſt, omnem *exauthorationem in genere* ſumptam ignominioſam fuiſſe, ſed *ſpecialem* illam, quae adjunctam habet inſignium militarium detractionem. Loci vero, quos profers, de *generali exauthoratione* loquuntur, cum univerſus exercitus, aut integra legio, aut milites omnes *exauthorati* dimittuntur. Quod etſi interdum ignominiae cauſſa fiebat, utpote propter ſeditionem excitatam, aut deſerta ſigna, aut aliud aliquod delictum militare, quod ad univerſos, non ad unum aliquem pertineret (quarum miſſionum exempla ſunt apud Suetonium *in Julio Cap.* LXIX. et LXX. et *Auguſto Cap.* XXIV. Herodianum *Lib.* II. *cap.* 13. et Lampridium *in Alexandro Cap.* XII. et LIV.) tamen ſciendum *generalem* illam *exauthorationem* non tam ignominioſam fuiſſe, quam *ſpecialem* hanc unius alicujus, quia ſcilicet numerus dedecus tegit, et plus notatur is, in quem unum ſpectantibus caeteris animadvertitur. Deinde, quia idem ille exercitus, vel legio, iidem illi milites, cum poſt aliquod tempus quaſi poenae nomine *exauthorati* manſerant, ſolebant iterum ſacramento militari

tari adſtringi: at non is, qui ob privatum aliquod delictum militia ſic ſolvebatur, ut ei inſignia militaria detraherentur. Praeterea univerſus exercitus olim *exauthorabatur* vel 5 morte Imperatoris, cui nomen dederant, et in cujus verba juraverant, ſeque ſacramento obſtrinxerant, ut in illo loco Livii *Dec.* III. *Lib.* v. a te adducto. Vel etiam confecto bello, ſtante Rep. videlicet, antequam legiones ad limites imperii ſervandos perpetuo manſurae diſponerentur, ut in altero loco Livii *Dec.* IV. *Lib.* II. Quod utrunque ſine ignominia militum fieri debuiſſe omnes vident. At in privatis militibus alia ratio fuit, ut niſi honeſtas miſſionis cauſſas haberent, ignominia miſſi intelligerentur, ut poſtea docebimus. Sed nihilominus in *generali* illa *exauthoratione* ignominioſa arma deponere milites jubebantur. Illius enim formulam Lampridius refert *in Alexandro Cap.* LIV. in haec verba: *Quirites diſcedite, atque arma deponite*, ſubditque, *Mirando exemplo depoſitis armis, depoſitis etiam ſagulis militaribus, omnes non ad caſtra, ſed ad diverſoria varia receſſerunt.* Loquitur au-

 tem

5 *Morte Imperatoris.*] Hoc vero neque ex illo, neque ex aliis locis Livii, aut aliorum ſcriptorum, quod quidem ſciam, patet, et contra multis exemplis doceri poteſt, mortem Imperatoris inter *exauctorationis* ſpecies habitam non fuiſſe. Nam e volonum illorum apud Livium facto jus conſtitui non poteſt, qui ſola licentia, haud dubie contra diſciplinam militarem, ipſi ſe *exauctorarunt.*

tem de Alexandro Imp. qui apud Antiochiam legionem tumultuantem, et ipſi in concione obſtrepentem ita *exauthoravit*. De quo etiam Idem alibi *Cap.* LII. *Severitatis tantae fuit in milites, ut legiones integras exauctoraverit, ex militibus Quirites appellans.* Quo etiam pertinent Lucani verſus *lib.* V. v. 325. de Caeſare legiones *exauctorante*:

Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis,
Invenient haec arma manus.

Et rurſus *Ibid.* v. 357.

Jam certe mihi bella geram, diſcedite caſtris:
Tradite noſtra viris ignavi ſigna Quirites.

Quod Tranquillus *in Julio Cap.* LXIX. ita expreſſit: *Nonam legionem apud Placentiam, quanquam adhuc in armis Pompejus eſſet, totam cum ignominia miſſam fecit: aegreque poſt multas et ſupplices preces, nec niſi exacta de ſontibus poena reſtituit.* Quid igitur habet hic Valla, quod reprehendat? *Pace Juliani*, inquit, *exauctorare eſt ducem ab imperio ſuo dimittere, vel miſſum militem facere*: Hoc vero 6 quod de Duce ſcribis, quo teſtimonio confirma-

6. *Quod de Duce ſcribis.*] Valla hoc vult, *exauctorare* eſſe, cum Dux militem ab imperio ſuo dimittit, vel miſſum militem facit.

firmabis? Imo Dux vel Imperator, quod idem eſt, cum unius tantum in caſtris eſſet imperium, non *exauctorari* dicebatur, ſed *revocari*, *abrogari ei imperium*, vel ipſe *abdicare ſe*, *abire magiſtratu*, *deponere imperium* dicebatur. Quod autem de milite miſſo vel miſſione donato ſubjicis: primum dico, *exauctorandi* verbum majorem aliquam emphaſim habere, quam dimittendi, vel miſſione donandi. Quam emphaſim quo facilius omnes intelligant, placet verbi illius originem 7 ex Gul. Budaeo, et Fr. Hotomano, doctiſſimis viris, Juriſque et Antiquitatum Romanarum peritiſſimis, civibus meis, altius repetere. *Auctionis* nomen nemo non novit ad judiciarias venditiones et addictiones pertinuiſſe, ab *augendo* deductum, quod pretium augenti et ultimo licitatori res ſub haſta addiceretur. Hinc *auctor* et *aucto-*

facit. Quamquam ſi aliter ſenſiſſet, defendi tamen poſſet: nam ſi etiam is, qui exercitui praeeſt, licet Conſularibus inſignibus utatur, ignominiae cauſa ab Imperatore mitti poteſt, et ita miſſus infamiae nota laborat, ut e Pomponio ſcribit Ulpianus *in l. 2. princ. D. de His qui not. infam.* cur non licebit dicere, eumdem quoque ab Imperatore *exauctorari* poſſe?

7 *Ex Gul. Budaeo.*] *Ad h. l. 2. D. de His qui not. infam.* ex Hotomano *in Comment. Verborum Juris*, et *ad Ciceron. pro Caecina Cap. x.* Ceterum non intelligo quid hoc ſit, quod Defenſor ex Hotomano *ad d. l. Ciceronis* ſcribit, *auctorem* proprie diei, cui res in auctione addicta eſſet. Nam hic non alius eſſe poteſt, quam emtor: *auctor* autem potius dicitur, a quo res profecta eſt, ut v. g. venditor, quemadmodum alii tradiderunt, et ipſi mox ſignificant, *auctorem* definientes eum, *qui ſuam alii auctoritatem tradidiſſet.*

Digitized by Google

ritas fluxere: ut *auctor* is proprie diceretur, cui propter ſummam auctionem et licitationem res addicta eſſet, [8] *auctoritas* autem jus ex ea auctione quaeſitum. Quod poſtea translatum eſt ad eos, qui rem quoquo modo abalienarent: ut cum quaereretur ab eo, qui rem acceperat, unde ſibi jus in eam comparaſſet, ſuum illum quaſi auctorem nominaret, qui ſuam ſibi auctoritatem tradidiſſet. Quamquam aliis placet *auctores* ideo dictos, quod nos re auxiſſent, eos videlicet a quibus quid comparaſſemus *l.* 4. §. *ult. l. creditor.* 52. §. *ult. D. de Action. empt.* quod non reprobo. Caeterum verbum hoc ſenſim tractum eſt ad eos quoque, quorum conſilium et ſententiam ſequimur, quaſi jus quoddam ita ſentiendi certum et conſtitutum haberent, conſuetudine ſermonis tranſlatum eſt. Unde *Juris auctores* dicimus praecipuos illos legum Romanarum coryphaeos, quibus permiſſum erat, ut ait Imperator, [9] *Jura condere.* Quo etiam pertinet, quod olim inſtitutum legimus,

Ut

8 *Auctoritas.*] Hotomani, et aliorum definitiones hujus vocis non placent Salmaſio, qui *Cap.* VIII. *de Uſur p.* 209. *auctoritatem* ait eſſe ἀξιοπιστίαν, qua ſe dominum rei ſpondet, qui eam vendit.

9 *Jura condere.*] Hoc forte eo pertinet, quod in §. 8. *Inſtitut. de Jure Nat. Gent. et Civ.* nonnulli codices habent *Jura condere*, pro vulgato *de Jure reſpondere.*] Alibi Juſtinianus Juriſconſultos etiam *Legiſlatores*, et *Juris conditores* vocat, *Conſt.* II. §. 20. et III. §. 20. *de Veter. Jur. enucl.* Verba illa *tractum eſt*, quae paullo ſuperius leguntur, ſupervacua ſunt. ſed ita editum erat.

[10] *Ut legum, quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium Patres auctores fierent.* Et quia maxime firmae erant hujuſmodi venditiones, quae in publicis *auctionibus* fiebant, factum eſt, ut *auctoritas* pro fundamento, robore, firmitate poneretur *l. ult. D. de Aqua et aq. pluv. arcend.* atque etiam pro titulo et jure quo quid poſſideretur *l. ult. princ. D. de Pigner. act.* Unde et [11] verſum illum XII. TAB. *Ut uſus auctoritas fundi biennis, caeterarum rerum annuus eſſet*, ita interpretor: ut qui fundum biennio, vel caeteras res anno poſſediſſet, perinde res ejus fieret, atque ſi auctoritatem haberet, id eſt, eſſet auctione res ipſi addicta. Eſt enim in his rebus uſus ipſe auctoritas. At *adverſus hoſtem aeterna auctoritas eſto.* Ab hac origine res *auctoratae* dictae ſunt, quaſi auctori addictae et obligatae: [12] *auctorare*, pro obligare, et *auctoramentum*, pro pretio, mercede, obligatione. Cicero *lib.* I. *Officior. cap.* 42. *Illiberales autem et ſordidi quaeſtus mercenariorum omnium,*

 quo-

10 *Ut legum.*] Eſt apud Livium VIII. 12. cujus loci ſententiam exponit Gronovius I. *Obſerv.* 25.

11 *Verſum illum* XII. TAB.] Apud Ciceron. *Topic. Cap.* IV. et *pro Caecina Cap.* XIX. ubi vid. quae notantur ab Interpretibus, et Salmas. *de Uſur. p.* 210. et *ſeqq.* quo loco explicat etiam illud e XII. TAB. relatum a Cicer. I. *Offic.* 12. *Adverſus hoſtem aeterna auctoritas.*

12 *Auctorare.*] De hoc, et aliis, quae hic tractantur, agit Salmaſ. *de Mod. Uſur. p.* 864. De *auctoratione gladiatorum*, praeter Acronem, etiam alii Interpretes Horatii, et Petronianí *ad Satyr. Cap.* CXVII. item Lipſ. II. *Saturnal.* 5.

quorum operae, non quorum artes emuntur. Eſt enim in illis ipſa merces auctoramentum ſervitutis. Livius *Lib.* VII. *Dec.* IV. *cap.* 10. *Nec ante fides Piſiſtrato facta eſt, quam coram nuncio ejus Polyxenidas ſua manu ſcripſit, ſe ea, quae pollicitus erat, facturum, ſignoque ſuo impreſſas tabulas miſit. Eo vero pignore velut auctoratum ſibi proditorem ratus eſt. Neque enim eum, qui ſub Rege viveret, commiſſurum fuiſſe, ut adverſus ſe ipſum indicia ſua manu teſtata daret. Auctoratum* dixit, quaſi addictum, mancipatum, et plane obligatum. Hinc *auctorati* teſte Acrone *in Horat. Lib* II. *Serm.* 7. 59. antiquis appellati ſunt, qui ſe ludo vendiderant, *auctoratio gladiatorum*, venditio. Et in *Declam.* CCCII. quae [13] falſo Quintiliano tribuuntur. *Quidam*, ait, *ut patrem ſepeliret, auctoravit ſe*, id eſt, vendidit, ludo mancipavit. Inde factum eſt, ut in re militari *auctorare milites* eſſet obligare eos, et ſtipendio obſtringere, cui cum ſacramentum adjungeretur, quod firmiſſimum obligationis vinculum apud Romanos habebatur, factum eſt, ut *auctorati milites* dicerentur, non ſolum ſtipendio, ſed et ſacramento obſtricti, ut jam non ſui arbitrii, ſed Reipubl. quodammodo mancipes eſſent, et *exauctorare*, ſacramento illo

13 *Falſo.*] Judicia doctorum de auctore harum Declamationum congeſſit Vir. Cl. Joh. Alb. Fabricius Biblioth. Latinae *Lib.* II. *cap.* 15. *ſect.* 5. et 6.

illo ſolvere, et a ſtipendii lege liberare. Has verborum origines perſcrutari tibi fuiſſet honeſtius, o Valla, quam in reprehendendis Conſultis rei militaris peritiſſimis immorari. Et ne tibi in orthographia hujus verbi nimium placeas, ex Valerio Probo diſcere poteris ſcribendum eſſe [14] *auctorare* et *exauctorare*, apud quem nota AUC. *auctorem* ſignificat. Idque etiam ex veterum monumentorum Inſcriptionibus confirmari poteſt. Verum [15] concedamus tibi *exauctorare* nihil aliud eſſe, quam *miſſum militem facere*, *vel miſſione donare*: an ideo tamen culpandus Ulpianus, qui *exauctoraverit* interpretatus eſt, *id eſt*, *inſignia militaria detraxerit*? Quid porro [16] Macro faceres, qui *libro*

14 *Auctorare.*] Hanc orthographiam nunc docti plerique probant. adeundi ſunt, qui *de Orthographia*, et *Etymologiis* ſcripſerunt, et Pierius *ad Virgil.* XII. *Aen.* 159.

15 *Concedamus tibi.*] Cur non concedatur, quod verum eſt? Salmaſ. *Obſervat. ad Jus Attic. et Rom. Cap* XXI. *pag.* 426. *Milites auctorati ad militiam erant ſacramento, quod dicebant. Quocumque modo liberarentur illo ſacramento, ſive honeſta miſſione, ſive ignominioſa, ſive etiam cauſaria vel gratioſa, exauctorari dicebantur. Quod contrarium eſt auctorari.* Nec aliter P. Faber I. *Semeſtr.* 17.

16 *Macro.*] Haloander ibi legit *nihilo magis*, de quo Anton. Auguſtin. *Lib.* I. *Emendat. cap.* 3. P. Faber *l. d.* Macri verba ita exponit, ut illius ſententia ſit, etiamſi verba illa, *ignominiae cauſa*, in miſſione pronunciata non fuerint, per errorem forſitan, oblivionemve, aut brevitatis gratia, vel alia qualibet ex cauſa, nihilominus ignominia miſſum intelligi eum, cujus delictum, ſive commune, ſive militare, quod miſſioni cauſam dedit, palam a Duce exercitus, alione prolatum fuerit: ut in exemplis illis ignominioſae miſſionis, quae exſtant apud ſcriptorem *de Bello Afric. Cap.* LIV. ubi nulla ignominiae mentione

libro de Re militari ſecundo ſcripſit, *milites etſi ſine ignominiae mentione miſſi ſint, nihilominus ignominia miſſos intelligi l. milites. 13. §. miſſionum. 3. D. de Re milit.* Quem ſane locum huic contrarium dicere poſſes, niſi alter ab altero interpretationem acciperet, ut quod hic dicit Ulpianus, ignominioſam eſſe miſſionem, quoties addit Imperator ignominiae cauſſa ſe mittere, verum quidem ſit, ſi, quod facere debuit Imperator, ſpectemus. Semper enim addere debet, cur militem dimittat. Quod ſi facere praetermiſerit pudori forte vel ſuo, vel militis parcens: tamen omnes eum ignominia miſſum facile intelligent, qui nullam idoneam cauſſam oſtendere poteſt, cur miſſus ſit. Ratio eſt, quia ſeveritas Romanae diſciplinae exigebat, ut qui ſemel nomen in militiam dederat, quaſi ſe perpetuo Reipubl. mancipaſſet, a caſtris recedere nunquam deberet, niſi vel expleto militiae tempore, id eſt, 17 poſt viginti annorum ſtipendia, vel poſtquam ad quin-

tione facta delicta tantum memorantur, ob quae cum ignominia mittebantur. Atque hac ratione ille Ulpianum cum Macro conciliari poſſe exiſtimat. Tamen videndum puto, an exempla, quae adfert, ad id, quod vult, probandum valeant. Nam cum ibi plures ignominiae cauſa mittantur, eaque verba in primo mittendo addantur, nihil attinebat eadem deinde in miſſione aliorum reperi, cum commemoratis eorum flagitiis facile poſſet intelligi, omnes in pari cauſa eſſe, et cum ignominia mitti.

17 *Poſt viginti annorum ſtipendia.*] Vid Lipſ. *Lib.* I *de Milit. Rom. dial.* 2. et *Lib.* V. *dial.* 19.

quinquageſimum annum miles perveniſſet, quae emerita ſtipendia dicuntur, ut miles ille Marianus, quem ex Fabio profers: et ea honeſta miſſio dicitur. Vel ſi ob valetudinem, morbumve animi vel corporis minus idoneus militiae renuncietur, quae cauſſaria miſſio dicitur: ſicut ad illum locum plenius notavi. Quod ſi diſciplinam Romanorum militarem percalluiſſes, non tibi tam novum aut durum videretur, *exauctoratum* militem inter infames haberi: cum apud eos omnia fere delicta militaria capitalia fuerint: militi a ſignis ſine periculo diſcedere non licuerit, niſi commeatu petito, alioqui vel deſertor militiae, vel ſaltem emanſor habebatur *l. pen. D. Ex quib. cauſ. major. tot. tit. D. de Re milit.*

V A L L A

CAP. LXIII.

In eoſdem de Depectus.

Depectus, ſi [1] Ulpiano credimus, *dicitur turpiter pactus.* Mihi autem pro ſimplici potius accipi videtur, id quod in multis fit, ut *demiror*, *deambulo*, *deſumo*, *demonſtro*, *deoſculor*,

1 *Ulpiano.*] *l. 3. §. 2. D. de Calumniatorib.*

culor, *depingo*, *depoſco*, *devito*, *deguſto*, *demoror*, *deprecor*, *demulceo*. Quod ſi quando reperiatur pro *turpiter pactus*, quod non memini legiſſe me, id fit non magis vi praepoſitionis, qua hoc verbum componitur, quam vi ipſius verbi, quod citra compoſitionem nonnunquam *turpem pactionem* ſignificat. Cicero [2] *in Paradoxis*: *Si quotidie fraudas*, *decipis*, *poſcis*, *paciſceris*, *aufers*, *eripis*, *ſi ſocios ſpolias*, *aerarium expilas*, *ſi teſtamenta amicorum expectas*, *aut ne expectas quidem*, *at ipſe ſupponis*: *haec utrum abundantiis*, *an egentis ſigna ſunt?* Exemplum vero, quod *depectus* non ſignificat *turpiter pactus*, ſed tantum *pactus* apud Terentium [3] *in Phormione*: *Ita me Dii bene ament*, *ut mihi liceat tamdiu*, *quod amo frui*, *Jam depeciſci morte cupio.* Tale eſt hoc Terentianum, quale eſt illud [4] Virgilii: *Vitamque volunt pro laude paciſci.* Illud quoque apud M. Tullium II. [5] *Rhetoric. Quidam cum circunſideretur*, *neque effugere ullo modo poſſet*, *depectus eſt cum hoſtibus*, *ut arma et impedimenta relinqueret*, *milites educeret*. *Itaque fecit*: *armis et impedimentis amiſſis*, *praeter ſpem milites conſervavit.* Non eſt accipiendum pro *turpiter pactus* ab authore eſſe poſitum: quippe qui

2 *In Paradoxis.*] VI. *Parad.* 1.

3 *In Phormione.*] *Ac.* I. *Sc.* 3. *C. verſ.* 13.

4 *Virgilii.*] *Aen.* V. *C. verſ.* 230.

5 *Rhetoricor.*] *De Invent. Rhetor.* II. 24.

qui cauſam narrat, de qua controverſia eſt, an ille *turpiter pactus* ſit: non autem factum hominis damnat: et aliquoties factum hoc paulo poſt *pactionem* vocat. Et *in libris* 6 *ad Herenn.* hanc eandem rem geſtam ita exponit, ut quod erat ſui officii, neque accuſet, neque excuſet, ſed tantummodo pactum inter Pompilium et Gallos ita fuiſſe ſignificet: hancque controverſiam ab accuſatore atque ab reo declamandam proponat.

6 *Ad Herenn.*] *Lib.* I. *cap.* 15.

A L C I A T U S

Ad Cap. LXIII.

Depectum ſimpliciter *pactum* ſignificare ait, ex autoritate Terentii *Phorm. Depaciſci mortem cupio*: cum tamen Ulpianus in Edicto *de Calumniatoribus*, *depectus*, dicat, *eſt turpiter pactus*. Sed mihi videtur et verba Terentii ex Ulpiani declaratione poſſe intelligi, et etiam Ciceronis [1] *ad Herennium lib.* II. *Depectus cum hoſtibus, ut arma relinqueret.* Sed et Idem autor *in Verrem Actione* V. *cap.* 24. *Scitote biduum cibo tectoque prohibitum, biduum in foro cuſtodiis detentum, neque ante dimiſſum, quam ad conditiones ejus depactus eſt.* His accedit, quod hujuſmodi praepoſitio, *de*, quandoque in malam partem accipitur, ut *deſperatus*, *demens*, *dedecet*, *deformis*, *degener*.

1 *Ad Herennium.*] Voluit ſcribere *de Invent. Rhetor.*

FLO-

FLORIDUS

AD CAP. LXIII.

Alciato nimirum videtur et Terentii verba ex Ulpiani declaratione poſſe intelligi, et etiam Ciceronis *ad Herennium libro* II. *Depectus cum hoſtibus, ut arma relinqueret. Sed et Idem autor*, inquit, *in Verrem*, etc. Utinam ſane Oedipus eſſem, ut quo pacto ex Ulpiani interpretatione Terentii locum declarari debere colligat Alciatus, conjicere poſſem: cum nihil in eo aliud *depaciſci*, quam ſimpliciter *paciſci* ſignificet, praeſertim quod nulla ſubeſt turpitudinis cauſa. Commodius ego ſane ex Terentii autoritate non recte illum ejus vocis declarationem oſtendiſſe affirmare valerem, cum aliter in Latinis ſcriptoribus obſervetur. Cumque Valla, ſi quando illud verbum compoſitum *turpem pactionem* denotat, non tam ex praepoſitione, qua id verbum componitur, quam ex ipſius verbi vi, quod ſine praepoſitione aliquando *turpiter paciſci* ſignificat, fieri exiſtimet; unicum ex Cicerone teſtimonium citat Alciatus, quo ſibi Vallam procul dubio confeciſſe videtur. Idque ut certum eſſe omnes credant, addit ejuſmodi praepoſitionem in malam quandoque partem accipi: oblitus, credo, infinitorum verborum, quae Valla non magis compoſita, quam ſimplicia ſignificantia adduxit: quod tamen quis novum ducat, cum in eodem verbo duos ſenſus maxime contrarios efficiat? Quid magis diverſum, quam Ciceronianum illud *pro C. Rabirio Cap.* XI. *Non ſupplicium deprecarer, ſed praemium poſtularem*, et hoc ejuſdem *in* V. *Philipp. cap.* I. *Pacem vult Antonius, arma ponat, roget, deprecetur*. de quo latius agit Gellius *lib.* VI. *Noct. Attic. cap.* 16. Quod autem *paciſci* ſimpliciter poſitum *turpem* denotet *pactionem*, tum a Valla oſtenſum eſt, tum alia palam faciunt. Cicero in V. *Verrina cap.* 14. *At iſta vis Septicium, et nonnullos Septicii ſimiles non coërcet, qui ita dicunt: non tollam priuſquam paciſcor. his hoc apponitur: deportatam habeas ante Calendas Sextiles: deportabo igitur, niſi pactus fueris, non commovebis. Sic deportandi dies conſtituta tollere cogebat ex area. cohibitio tollendi niſi pactus eſſet, vim adhibebat pactioni non voluntatem.* Quo in loco *paciſci* nihil aliud ſignificat, quam *turpiter paciſci*. Inſectatur enim Verris avaritiam Cicero, quod edixiſſet, ne quis antea frumentum ex area deportaret,

quam

quam cum decumanis ad Praetoris arbitrium non ſolum turpiter, ſed turpiſſime pactus eſſet. Idem *in Criſpum Salluſtium Cap.* VII. *Ne cauſam diceret, ſextertio duodecies cum Caeſare paciſcitur.* Livius *lib.* V. ab U. C. *cap.* 48. *Tum ſenatus habitus, tribuniſque militum negocium datum, ut paciſcerentur.* Et ſubdit: *Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, et Brennum regulum Gallorum colloquio tranſacta res eſt, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei foediſſimae per ſe adjecta indignitas eſt. Pondera ab Gallis allata iniqua.* Idem *lib.* IX. *cap.* 42. *Poſtero die vixdum luce certa deditio fieri coepta, et pacti qui Samnitium forent, ut cum ſingulis veſtimentis emitterentur. Hi omnes ſub jugum miſſi: ſociis Samnitium nihil cautum. ad ſeptem milia ſub corona veniere.* Hinc *pactio* in malam partem frequenter accipitur. Cicero *in* V. *Verrina cap.* 28. *Videbant Agyrinenſes quicquid ad eos recuperatores Apronius attuliſſet, illum perfacile probaturum: condemnari cum iſtius invidia infamiaque malebant, quam ad ejus conditiones pactioneſque accedere.* Et *in* VII. *cap.* 45. *Jam hoc quis tum fuit Syracuſis, qui non audierit, quin ſciat, has per Timarchidem pactiones ſepulturae cum vivis etiam illis eſſe factas?* Et *in prima Oratione contra Servilium Rullum Cap.* III. *Hinc vos quas ſpoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris ac fortunarum fore putatis?* Et *pro P. Sextio Cap.* XXXII. *Quum Conſules provinciarum pactione libertatem omnem perdidiſſent.* Livius *lib* VI. *cap.* 3. *Cujus ſpei moram cum pati fortuna obſeſſorum non potuiſſet, confectaque paucitas oppidanorum opere, vigiliis, vulneribus, quae ſemper eoſdem urgebant, per pactionem urbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emiſſi veſtimentis, miſerabili agmine penates relinquerent, eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano intervenit.* Honeſtam pactionem eadem vox ſignificat. Cicero *pro Cornelio Balbo Cap.* XII. *Nam quum ex omnibus civitatibus via ſit in noſtram Rempublicam, quumque noſtris civibus pateat iter ad caeteras civitates, tum vero ut quaeque nobiſcum maxime ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, foedere conjuncta eſt, ita mihi maxime communionem beneficiorum, praemiorum civitatis continere videtur. Pactum* quoque turpem ſignificat pactionem. Livius *lib.* IX. *cap.* 5. de turpi ac ignominioſo foedere inter Romanos ac Samnites facto loquens, ſic ait: *Et propter neceſſariam foederis dilationem, obſides etiam ſexcenti equites imperati, qui capite luerent, ſi pacto non ſtaretur.* Et inferius *cap.* 11. *Quin tu, Spuri Poſthumi, ſi Deos eſſe cenſes, aut omnia irrita facis, aut pacto ſtas?* Propertius de Tarpeja virgine, quae arcem Romanam Sabinis prodidit, IV. *El.* 4. 79.

Hoc

Hoc Tarpeja ſuum tempus rata, convenit hoſtem,
Pacta ligat pactis, ipſa futura comes.

Igitur nil mirum, ſi etiam *depactus* aliquando *turpiter pactum* ſignificat. Addo etiam ex Cicerone locum ubi eundem illa vox habet ſignificatum. Enimvero *pro Sexto Roſcio Amerino Cap.* XXXVIII. ita ſcribit: *Oſtendit, ſi ſublata ſit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amiſſurum, ſeſe capitis periculum aditurum: illum acuere, hos, qui ſimul erant miſſi, fallere: illum itidem monere ut caveret, hiſce inſidioſe ſpem falſam oſtendere: cum illo contra hos inire conſilia, horum conſilia illi enunciare: cum illo partem ſuam depaciſci, hiſce aliqua fretum hora ſemper omnes aditus ad Syllam intercludere.* Et inferius Cap. XXXIX. *Ex eo Titus Roſcius non paulum neſcio quid in rem ſuam convertit, ſed hunc quoque funditus evertit bonis. Ipſe tria praedia ſibi depactus eſt, et voluntatem omnium decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem ſuam fecit.* Sed non hoc fuit Jureconſulti conſilium, qui ſimpliciter *depactum, turpiter pactum*, non ſemel, ſed ſemper ſignificare docuit, quod tamen eſt abſurdiſſimum. Verba Ulpiani haec ſunt: *Hoc Edicto tenetur etiam is qui depactus eſt. Depactus autem dicitur, turpiter pactus.*

DEFENSOR

Ad Cap. LXIII.

Hoc loco Valla Ulpianum plane captum atque convictum arbitratur, quod *depectum*, interpretatus ſit *turpiter pactum*, quia Donatus contra ad illum locum Terentii *in Phormione, Jam depaciſci morte cupio*, ſcripſerit, *depaciſci eſt pactione tranſigere.* Et locum Ciceronis profert, in quo *depectus* pro ſimplici *pactus* poſitum eſt. Qui locus etſi ad turpem quoque pactionem trahi poſſit, concedamus tamen Laurentio (quod verum eſt) vim hujus compo-

compoſiti *depaciſci* eandem pene eſſe cum ſimplici *paciſci* : et ad ea, quae profert teſtimonia [1] addamus Reſcriptum Conſtantini *in l.* 1. *Cod. Theod. de Raptor. virginum* : *Si quis nihil cum parentibus puellae ante depectus invitam eam rapuerit*, etc. Et ex Cicerone *Verrina* V. *cap.* 24. *Equitem Romanum ſcitote biduum cibo tectoque prohibitum, biduum Leontinis in foro cuſtodiis Apronii retentum atque ſervatum, neque ante dimiſſum, quam ad conditiones ejus depactus eſt.* Itemque ex *Oratione pro Roſcio Amerino Cap.* XXXVIII. *Cum illo contra hos inire conſilia, horum conſilia illi enunciare, cum illo partem ſuam depaciſci.* Et paulo poſt, *Cap.* XXXIX. *Sed hunc funditus evertit bonis, ipſe tria praedia ſibi depactus eſt.* Verum conſideret Laurentius Ulpianum hoc loco Edictum *de Calumniatoribus* interpretari, in quo cum ſcriptum eſſet : *In eum, qui ut negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepiſſe*, *depe-*

1 *Addamus Reſcriptum.*] Add. etiam locum Ciceronis e *Lib.* IX. *ad Attic. ep.* 7. *In quo non extimeſco periculum : cum enim tot impendeant, cur non honeſtiſſimo depaciſci velim?* et Apuleji *Lib.* X. *Metam. pag.* 248. Ed. Elm. *Grandi denique praemio cum altore meo depacta eſt noctis unius concubitum.* Quod autem Valla putat pactum de tradendis armis non eſſe turpe, in eo ipſi non omnino adſentior. Natura quidem hoc turpe non videtur, ut qui vim hoſtium ſuſtinere non poſſunt, ejuſmodi cum his pactum ineant, et, ut in alio argumento ait Juriſconſultus *in l.* 1. *D. de Bonis eor. qui ante ſent. ignoſcendum eſt iis, qui ſanguinem ſuum qualiter qualiter redemptum voluerunt :* Sed moribus plerarumque civitatum hoc probroſum fuiſſe non dubium eſt.

2 *depectuſve eſſe dicetur*, *judicium dabo*: Quid aliud potuit, quam verbum illud 3 pro ſubjecta materia interpretari, *depectus*, id eſt, *turpiter pactus*. Nam quin turpiter faciat, qui negotii faciendi, vel non faciendi cauſſa pecuniam accipit, aut aliquid ſibi dari paciſcitur, quis negare audebit? Neque ſane novum eſt praepoſitionem illam, *de*, licet interdum augeat in compoſitione, quandoque etiam nihil mutet, ſaepius tamen in deteriorem partem accipi, ut in his compoſitis, *demens*, *deſperatus*, *degener*, *deformis*, *dedecet*, et ejuſmodi. Atque

2 *Depectuſve eſſe.*] Verba Edicti *l. 1. princ. ff. de Calumniatorib.* tantum de eo ſunt, *qui pecuniam accepiſſe dicetur*, nec Praetor quidquam loquitur de eo, *qui depectus eſt*, ad quem poena Edicti interpretatione Juriſconſultorum producta videtur *l. 3. § 2. eod.*

3 *Pro ſubjecta materia.*] Cum dubitari non poſſit *depeciſci*, ſive *depaciſci*, a Latinis tam eum dici, cujus aliqua *turpitudo* in eo pacto verſatur, quam qui *honeſte* paciſcitur, omnis denique controverſia huc redit, utrum Ulpianus exiſtimaverit *depeciſci* ſemper ſignificare *turpiter paciſci*, quod Cenſores Juriſconſultorum dicunt, an interpretationem ſuam ad Edictum *de Calumniatoribus* accommodare voluerit, et hoc verbum pro argumento, in quo verſabatur, ita expoſuerit, quae Defenſoris noſtri, Scip. Gentilis I. *Parerg.* 32. Hotomani *in notis ejuſdem Scipionis ad Apul. Apolog. n.* 723. et aliorum ſententia eſt. Ego hoc in medio relinquo. Nec tamen diſſimulare volo, me non intelligere, cur Ulpianus addiderit haec verba, *depectus autem dicitur turpiter pactus*, ſi tantum eo loco hanc eſſe ſignificationem hujus vocis putabat. Nam cum ex his, quae proxime praecedunt, *hoc Edicto tenetur etiam is, qui depectus eſt*, nimirum, qui depectus eſt, ut pecuniam acciperet, quo calumniae cauſa negotium faceret, vel non faceret, ſatis intelligi poſſit, *depectum* ibi dici eum, qui *turpiter pactus* eſt, ſupervacaneum videbatur id inculcare: perinde ac ſi metui potuiſſet, ne quis, ſi hoc adjectum non fuiſſet, ibi de honeſto pacto agi exiſtimaturus eſſet.

Atque etiam locos illos Terentii *in Phormione*, et Ciceronis *lib.* I. *Rhetoricor.* et in *Oratione pro Sexto Roſcio* turpem pactionem in ſe continere negari non poteſt. Praeterea Idem Cicero *lib.* II. *de Invent. Quidam Imperator*, inquit, *cum ab hoſtibus circum obſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum hoſtibus, ut arma et impedimenta relinqueret.* Unde et *litium depactorem* vocat Apulejus *Apolog.* II. redemptorem litium, vel qui de quota litis paciſcitur.

V A L L A

Cap. LXIV.

In eoſdem de Gemma, *et* Lapillus.

Gemmas lapilloſque [1] Ulpianus ſic diſtinguit, dicens: *Gemmae ſunt perlucidae materiae, quas* (*ut refert Sabinus ad Vitellium*) *Servius a lapillis eo diſtinguebat, quod gemmae eſſent pellucidae materiae, veluti ſmaragdi, chryſolithi, amethyſti: lapilli autem contrariae ſuperioribus naturae, ut Obſidiani, Vejentani. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, ſatis conſtitiſſe, ibidem Sabinus ait: quia concha apud rubrum mare et creſcit, et coaleſcit. Myrrhina*

1 *Vlpianus.*] *l.* 19. §. 17. *et ſeqq. D. de Auro, argent. leg.*

rhina autem vaſa in gemmis non eſſe Caſſius ſcribit. Hoc falſum eſſe, pace horum quatuor Juriſconſultorum, cum omnes authores probant, quorum [2] Plinius Titulum *de gemmis non tranſlucentibus* fecit, et [3] *myrrhina* in *gemmis* numerat, et *omnes lapides pretioſos*, praeter margaritam, uno nomine (quod tantum lingua Latina habet) *gemmas* appellat: tum ipſa ratio. Nam quis non videt, *lapillus*, quod generale nomen eſt omnium parvorum lapidum, ſed ſub intellectione *pretioſus*, idem eſſe, quod *gemmula*? Nam *gemmas* etiam accipimus multorum cubitorum inveniri: quas ut vere *lapides*, non *lapillos*, appellare poſſumus, ita cum minutae fuerint, *lapillos* appellare debemus. Quod ſi lapides tam grandes tranſlucidi non fuerint, ſive perlucidi, quales ſunt imperfecti, nunquid vocabimus eos *lapillos*? Quid hoc magis ridiculum? Quod ſi etiam *omnis lapis perlucidus gemma* eſt, etiam *Parium marmor*, quod in modum vitri tranſlucidum eſt, *gemma* erit. Poſtremo reperimus ejuſdem coloris lapides quoſdam permixtin conſtare ex perlucidis et non perlucidis, et ita permixtos natura, ut non poſſis partem appellare *gemmam*, partem *lapillum*. Curtius [4] *Lib.* VIII. cum dixiſſet, *Gem-*

[2] *Plinius.*] *Lib.* XXXVII. *cap.* 8. *C.*

[3] *Myrrhina.*] *Lib.* XXXVII. *cap.* 2. *C.*

[4] *Lib.* VIII.] *Cap.* 9.

Gemmas margaritaſque mare littoribus infundit, paulo poſt de eiſdem Indis ait, *Lapilli ex auribus pendent*, profecto perlucidi intelligendi ſunt. Et iterum [5] *Lib.* IX. de rege Indo: *Pendebant ex auribus inſignes candore ac magnitudine lapilli. Margaritam* vero, ſive *margaritum*, quis negare *lapillum* poſſit, qui ſemper eſt puſillus lapis? Ego quidem candidos illos *lapillos* ex Indiae regis auribus pendentes *margaritas* interpretor. [6] Horatius cum inquit:

Nec magis huic inter niveos, virideſque lapillos:

De *margaritis* et *ſmaragdis* intellexit. *Margaritam* autem ſicut *lapillis* forſitan nego; ita *gemmis* fateor contineri: quod fere omnes concedunt. [7] Servius tamen Grammaticus, quaſi multi aliter ſentiant, inquit: *Sane multi ſeparant gemmam a margarita: ut Cicero: Nullam gemmam aut margaritam. Et gemmas volunt dici diverſi coloris, margaritas vero albas: vel gemmas integras, margaritas pertuſas.* Haec Servii opinio ab omnibus, et ab ipſa veritate diſſentit. Eſt enim *margarita*, quae in concha naſcitur, unde *conchylium* dicitur, quam vul-

 go

5 *Lib.* IX.] *Cap.* I.
6 *Horatius.*] *Lib.* I. *Sat.* 2. *C. verſ.* 80.

7 *Servius.*] In illud I. *Aen.* *Colloque monile Baccatum*, etc. C. v. 654.

go *perlam* appellant. Haec etiam vocatur *unio* ut Idem [8] Plinius ait, quia nunquam niſi diſtincta reperiatur, eſtque generis maſculini. Nam foeminini illud, quo nunc quidam pro *unanimitate* utuntur, nec autoritate nititur (neſcio enim [9] apud quem reperiatur) nec arte, quum deberet eſſe maſculini potius generis, ut *talio*, *ſtellio*, *curgulio*.

8 *Plinius.*] *Lib.* IX. *cap.* 35. *C.*
9 *Apud quem*] Vetuſtiorem Hieronymo auctorem, qui ea ſignificatione uſus fuerit, laudari non invenio. Itaque uno conſenſu tamquam parum Latinum notant Voſſius, Scioppius, Borrichius, et Cellarius. *Talio* maſcul. gen. eſt apud Tertullian. *lib.* IV. *adv. Marcion. cap.* 16. Sed potiorem habendam auctoritatem Gellii, qui *lib.* XX. *Noct. Att. cap.* 1. foemin. gen. dixit, adſentior Voſſio I. *de Analog.* 22.

ALCIATUS

AD CAP. LXIV.

Lapillum, ſi magnus eſt, *gemmam* eſſe aſſerit, quo nomine et *margaritam* dici poſſe arbitratur, adverſus Sabini, Ulpianique ſententiam, *gemmas pellucidae materiae* eſſe exiſtimantium, ut ſmaragdos, chryſolithos, amethyſtos: *non tranſlucentes* vero *lapillos*, ut Obſidianos, et Vejentanos: at *margaritas* nec *lapillos*, nec *gemmas* eſſe, ſed conchas, ſeu uniones. Verum ut in ſententiam Jureconſultorum ego tranſeam, illud me in primis movet, quod etymologia pro illis eſt: videtur enim *gemma* dicta, quaſi *gemina*, propter tranſlucentem naturam: deinde videmus a ſimilitudine in vitibus *gemmas* dici, ut Fabius autor eſt, et *in Catone Majore* M. Cicero. Unde oſtenditur, non ideo dici *gemmas*, quia magnae ſint. Idem et Plinii autoritate conſtat, *in annulis gemmas deferri* affirmantis: unde et dactyliothecae dictae, quod profecto majoribus non convenit. Ad haec, quae rationes a Valla adducuntur, ſane quam frigidae ſunt: *Lapillus*, inquit, *gene-*

Digitized by Google

generale nomen eſt: bene ſane. Sed cum tranſlucet, peculiari nomine *gemma* dicitur. Rurſus, *gemmas*, inquit, *accipimus multorum cubitorum inveniri.* Accepit forte a Luciano *de Veris narrationibus*: miraculi certe loco refertur alveolus trium pedum in triumpho Pompeji ex duabus *gemmis*. Subjicit: *Quid ſi non perluceant, quia adhuc incomptae et imperfectae?* Atqui ſatis eſt, ſi natura ſua pelluceant, poſſintque manu artificis in hunc uſum poliri. Addit: Hac ratione *etiam marmor Parium gemma eſſet*, quia tranſlucidae eſt naturae: quaſi Jureconſultus omnia tranſlucentia definiat *gemmam* eſſe, et hunc honorem etiam ſpeculis tribuat, qui de *lapillis*, non de marmoribus loquitur. Poſtremo, inquit, *reperiuntur, qui partim perluceant, partim non perluceant.* Reſpondeo, de his nihil a Jureconſulto dictum, et forte ex regula Juris qualitas potentior in his obſervaretur. Addit ſecum ſentire et Curtium, itemque Horatium, quorum alter: *Lapilli*, inquit, *ex auribus pendebant candore et magnitudine inſignes*: alter, *Niveos*, inquit, *virideſque lapillos.* Ipſe quid horum verba ſententiae noſtrae obſtent, non video, puta nec ipſe Valla ſatis norat, cum abſque ſcrupulo ex Jureconſultorum diſtinctione poſſint intelligi. Illud non diffiteor, differentiam hane inter *gemmam* et *lapillum* non ſemper ab auctoribus obſervari, ut cum Catullus *Epigr.* LXX. dixit: *Aut pelluciduli deliciis lapidis*: aut Plinius cum generaliter ſub capite *de gemmis* omnes *lapillos* deſcripſit. ſed Jureconſultus de proprietate loquitur, non de abuſu et tranſlatione.

Et haec quidem in Laurentium praeter animi mei ſententiam, ut qui minime litigator, aut φιλαίτιος ſim, ſcribenda duxi: quoniam ejus exemplo adeo excreverat quorundam Grammaticorum inſolentia, ut in ſuis commentariis ubique errorem aliquem Jureconſultis noſtris impingerent, nimirum quod ipſi non pereeperant, errori ſtatim adſcribentes. Spero autem cum viderint, quibus hoc in argumento ipſorum primipilus Valla tenebris offuſus eſt, modeſtiores eos, et alieno exemplo cautiores fore. Sed haec hactenus.

FLORIDUS

AD CAP. LXIV.

Ad ea quidem, quae ad Jureconſultos pertinent, ita reſpondet Alciatus, ut eo in primis, quare in illorum ſententiam tranſeat, moveri ſe dicat, quod etymus pro Jureconſultis ſit. *Videtur enim*, inquit, *gemma dicta, quaſi gemina, propter tranſlucentem*[1] *naturam.* Jam Alciatus pro ſuo more ad etymum confugiens, non magis tutatur Jureconſultos, quam ipſe Valla. Jureconſultus ſane *gemmas* appellat, quae *perlucidae materiae* ſint: *lapillos* autem, quae *contrariae ſuperioribus naturae.* At hoc quomodo verum eſſe poſſit, non oſtendit Alciatus: niſi quod *gemma* quaſi *gemina* dicatur: quodque Ulpianus de proprietate, non de abuſu et tranſlatione loquatur. Verum ſi non *gemmae*, ſed *lapilli* etymum animadvertiſſet, cum Valla diceret diminutivum eſſe *a lapide*, ita ut omnes (ſi de pretioſis ſubaudimus) *gemmas*, etiam quae maxime ſint perlucidae, proprie comprehendat. Alioqui niſi de pretioſis intelligamus, ad alios etiam viliſſimos refertur. Virgilius de apibus *Georgic.* IV. 194.

> —— —— *Et ſaepe lapillos,*
> *Ut cymbae inſtabiles fluctu jactante ſaburram,*
> *Tollunt.*

Ovidius XV. *Metam.* 41.

> *Mos erat antiquis, niveis atriſque lapillis,*
> *His damnare reos, illis abſolvere culpa.*

Et mox:

> *Quae ſimul effudit numerandos verſa lapillos,*
> *Omnibus ex albo color eſt mutatus in atrum.*

Plinius *lib.* IX. *H. N. cap.* 31. de Echinometris loquens: *Tradunt ſaevitiam maris praeſagire eos, correptiſque operiri lapillis, mobilitatem pondere ſtabilientes.* [2] Nam et lapide *gemmam* denoramus, ſi pretioſum ſubaudimus. Tibullus *Lib.* I. *El.* 9. (al. 8.) 39.

> *Non lapis hanc gemmaeque juvant, quae frigore ſola*
> *Dormiat, et nulli ſit cupienda viro.*

Mar-

1 *Naturam.*] Huc quoque Floridus contulerat integrum caput Alciati iiſdem verbis, quae ſupra ſcripta ſunt.

2 *Nam et lapide.*] Vid. *ad Defenſor. n.* 2.

Martialis *Lib.* XI. *Epigr.* 50.

> *Gemma vel a digito, vel cadat aure lapis.*

Itaque de pretioſis intelligebat Horatius, quum dixit, *Niveos viridesque lapillos*, et Q. Curtius, cum *lapillos ex Indorum auribus pendere:* et praeter eos Propertius de perlucidis agebat, cum ita ſcriberet *Lib.* I. *El.* 15. 7.

> *Nec minus Eois pectus variare lapillis,*
> *Ut formoſa novo quae parat ire viro.*

Et alibi. Idem Horatius *lib.* I. *Epiſt.* 10. 19.

> *Deterius Libycis olet, aut nitet herba lapillis.*

Quos ut de translatione locutos credat Alciatus, nos certe maxime proprie *lapillos* in eo ſignificatu nominaſſe videmus. Rurſus quod *gemmae* dicantur *tranſlucidae* tantum, ſomnium eſſe oſtendit Plinius. Tum quod videt Alciatus, *gemmas a ſimilitudine in vitibus*, Cicerone et Quintiliano teſtibus dici, eſt, ut ajunt, extra cantionem. Si enim ex his argumentis *gemmam* parvam eſſe, quia parva in vitibus ſunt germina, comprobare nititur, de re laborat, de qua non quaeritur. quis enim *gemmas* neget eſſe tam parvas, quam etiam magnas? Non opus erat Plinii *gemmas in annulis deferri* affirmantis citare teſtimonium: quando nec Valla id, nec vivus quiſpiam, niſi imperitiſſimus, negare auderet. Sed illud eſt ridiculum, quod dactylothecis nomen *gemmae* majoribus non convenire perſuadere conatur. Cumque Valla *multorum etiam cubitorum gemmas* inventas eſſe affirmet, delitaſſe hac in re ei videtur. *Accepit*, inquit, *forte a Luciano de Veris narrationibus. Miraculi certe loco refertur alveolus trium pedum in triumpho Pompeji ex duabus gemmis.* Atqui ſi multa a Luciano accipere ſolet Alciatus, non tamen Vallam ejuſdem criminis jure accuſat, qui ut omnia ex optimis autoribus deſumpſit, ita et hoc non in Luciani, ſed in Plinii ſcriptis legerat, cujus e *trigeſimo ſeptimo Natur. Hiſt. libro cap.* 8. haec ſunt verba: *Egregia etiamnum topazio gloria eſt, ſuo virenti genere, et cum reperta eſt, praelatae omnibus. Id accidit in Arabiae inſula, quae Chitis vocatur: in qua Trogledytae praedones cum diutius fame et tempeſtate preſſi herbas radiceſque effoderent, eruerunt topazion. Haec Archelai ſententia eſt. Juba Topazion inſulam in rubro mari a continente ſtadiis trecentis abeſſe tradit, nebuloſam, et ideo quaeſitam ſaepe a navigantibus, ex ea cauſa nomen accepiſſe. Topazin enim Troglodytarum lingua ſignificationem habere*

quaerendi. Ex hac primum importatam Berenicae reginae, quae fuit mater ſequentis Ptolemaei, a Philaemone praefecto regis, ac mire placuiſſe, et inde factam ſtatuam Arſinoae Ptolemaei Philadelphi uxori quatuor cubitorum, ſacratam in delubro, quod aureum cognominabatur. Atque ut eam *gemmam* eſſe Alciatum doceret, paulo poſt ſubjunxit: *Eſt autem ampliſſima gemmarum.* [3] Theophraſtus quoque *in libro de Lapidibus*, Babyloniorum regi ſmaragdum quinque ulnarum longitudine, trium latitudine fuiſſe tradit. His addit, fuiſſe in Jovis templo obeliſcos quatuordecim ulnas longitudine excedentes. Sed haec ait aliorum fidem ſecutus: quanquam ipſe pſeudoſmaragdis tanta tribuit miracula. Contra Ulpiani igitur, Serviique, ac Sabini ſententiam non ita diſtinguuntur *gemmae* a *lapillis*. Et iidem parum recte *margaritas nec gemmis* utique, *nec lapillis contineri* cenſuerunt. Ut enim *gemmis* forte non comprehendantur, *lapillis* certe eos contineri Horatius, Quintuſque Curtius oſtenderunt. In illo itidem eſt erratum, quod Caſſius *myrrhina vaſa in gemmis non eſſe* ſcripſerit, quae Plinius in *gemmis* recenſeat. Hac enim ratione Jureconſultos excuſare, quod ab eis traditae definitiones, ſeu differentiae, non ſemper ab autoribus obſerventur, non eſt aliud, quam Jureconſultos a bonis autoribus diſſenſiſſe. Caetera per ſe ſatis clara non perſequar. Nam Vallae verba ſatis id oſtendunt, adeo ab Alciato non confutata, ut per accenſos carbones nuſquam conſiſtens incedere videatur, quod tamen in eo negocio fieri neceſſe erat, quum manifeſtus Jureconſultorum error nullo colore, aut verborum ambitu defendi valeat.

3 *Theophraſtus.*] Apud Plinium *lib.* XXXVII. *cap.* 5. ubi haec aliter referuntur.

DEFENSOR

AD CAP. LX.

Tandem aliquando conquieſcit Laurentius, et reprehendendi finem in *gemmae*, *lapilli*, *margaritae* diſtinctione facit: verum ita, ut quatuor ſimul Conſultos falſi arguat. Ulpianum vide-

videlicet *in l. cum aurum.* 19. §. *gemmae.* 17. *D. de Auro et argent. leg.* qui Sabinum, Servium, et Caſſium auctores citat. Multiſque argumentis, ſed praecipue authoritate Plinii, Curtii, et Horatii probare nititur, *gemmas* et *lapillos* [1] eadem prorſus eſſe. Ego vero cum non hoc ſolum in loco, ſed in multis Juris partibus videam *gemmas*, *lapillos*, et *margaritas* [2] diſtingui, et tanquam ſeparata nominari: neque ſolum hic Ulpianum fretum authoritate

1 *Eadem prorſus eſſe.*] Diſcrimen, quod Veteres Conſulti inter *gemmas*, et *lapillos* ſtatuerunt, *quod gemmae eſſent perlucidae materiae, lapilli autem contrariae his naturae*, ab aliis Latinis ſcriptoribus non ſervari etiam Brodaeus *lib.* x. *Miſcell. cap.* 17. exiſtimat. Ad loca veterum a Valla, et Florido prolata addi etiam poſſunt teſtimonia Manilii *lib.* IV. *pag.* 125. Ed Raphel.

> *Et perlucentes cuperet prenſare lapillos.*

Et P. Syri *apud Petron. Cap.* LV.

> *Quo Carchedonios optas ignes lapideos,*
> *Niſi ut ſcintillent? probitas eſt carbunculus.*

Quibus omnibus in locis quemadmodum *lapides*, et *lapilli* dicuntur, qui perlucidae ſunt materiae, ita contra *lapides Vejentani*, et *Obſidiani*, contrariae his naturae, ut ajunt Jureconſulti, a Plinio *Lib.* XXXVII. H. N. *cap.* 10. et Solino *Cap.* II. inter *gemmas* recenſentur.

2 *Diſtingui.*] Etiam alii ſcriptores frequenter *gemmas* a *lapillis* diſtinguunt, verum alia ratione atque Juriſconſulti *in d. l.* 19. §. 17. *D. de Aur. arg. leg.* Nam cum illi haec ſeparatim efferunt, *lapillorum* nomine uniones, ſeu margaritas, *gemmarum* vero, alios *lapides* pretioſos accipiunt, ut docet Vir Clar. Janus Broekhuſius *ad hoc Tibulli* I. *El.* 9. 39. *Non lapis hanc, gemmaeque juvent.* Hoc non ſatis intellexiſſe videtur Floridus, cum hunc locum, et alium Martialis, in quo idem diſcrimen obſervatur, laudans ait: *Nam et lapide gemmam denotamus, ſi pretioſum ſubaudimus.* Rurſus aliter

ritate trium nobiliſſimorum Conſultorum, ſed et eundem *in l. argumento.* 25. §. 11. *D. de Auro et arg. leg.* praetereaque Florentinum *in l.* 3. *D. de Rer. divis.* Paulum *in l.* 1. §. 1. *D. de Adquir. poſſ.* Tribonianum *in* §. *item lapilli.* 18. *Inſtit. de Rer. diviſ.* haec tanquam ſeparata ponere, non dubitarim tantum tantorum virorum conſenſum non ſolum Plinio, Curtio, Horatioque, ſed et quibuſlibet aliis humanitatis authoribus, quos proferre poſſes, 3 anteponere. Maxime cum veriſimile ſit illos ex uſu communi, et populi conſuetudine, qui non tam accurate diſtinguere ſolet, loquutos fuiſſe: hos vero doctrinae gratia, diſtinguere voluiſſe, quid inter haec tria diſcriminis eſſe poſſet, ſi cui forte *gemmae*, alteri *lapilli*, alii *margaritae*, vel uniones *legati* eſſent. Atque hanc diſtinctionem ad indagandam teſtatoris voluntatem pertinere, *Titulus* ipſe ſatis indicat, *De Auro, argento, ornamentis legatis.* Et quidem *lapilli* generalis eſt

ter *gemmas* a *lapillis* diſtinguit Apul. *in Florid. p.* 346. *Gemmam et aurum juxta plumbum et lapillos nulli aeſtimare*: nam *gemmas* ibi vocat omnes lapides pretioſos; *lapillos*, non pretioſos.

3 *Anteponere.*] Hoc mihi ſine ratione dici videtur. Nam cum ipſe differentiam, quam Juriſconſulti inter *gemmas* et *lapillos* ſtatuunt, ad legata reſtringat, ſatis fatetur eam non ubique locum habere; atque adeo non minus recte haec vocabula ab aliis ſcriptoribus promiſcue uſurpari, quam a Jureconſultis in materia legatorum ſeparari. Itaque ſi verum eſt hoc diſcrimen ad legata pertinere, melius, mea quidem ſententia, utroſque recte ſentire, quam illos his anteponendos eſſe dixiſſet.

eſt appellatio, qua minuti lapides omnes continentur: quaeque vulgi conſuetudine ad eos, quos pretioſos vocamus, contracta eſt: ut hac inſpecta origine etiam *gemmae* ſint in *lapillis*. Sed, ut ſaepe dixi, novum non eſt, generis appellationem docendi gratia ad alteram ſpeciem coarctari, ut *lapillus*, cum a *gemma* diſtinguitur, ſit is, *qui non pelluceat*. *Gemmam* autem *pellucidam* intelligi, vel nominis etymon docet. Dicta eſt enim *gemma* 4 quaſi *gemina*: quod propter pelluciditatem quaſi *gemina* videatur. Caeteri *qui non tranſlucent*, et tamen minuti *lapides* pretioſique ſunt, in generali *lapilli* appellatione manſerunt: ita tamen, ut *lapilli* nomen cum a *gemma* ſeparatur, ſpeciem aliam conſtituat *non tranſlucentium*. At enim Plinius duo diverſa capita inſcripſit: alterum, *De gemmis viridibus et tranſlucidis*: alterum, *De gemmis viridibus non tranſlucentibus*. An ideo tamen, ſi cui *gemmae*, alteri *lapilli*, tertio *margaritae* ſint relictae, dicemus eos quaſi re conjunctos ad idem legatum ſimul admitti, et concurſu partes facere: an potius diſtinctionem hanc, quam gemmularii, et ſi qui magnum horumſce ornamen-

4 *Quaſi gemina.*] Neſcio cujus hoc Magiſtri putidum, ut mihi videtur, commentum ſit, quod etiam Alciato placere potuit. Non minus ineptum eſt, quod adfert Iſidor. *lib.* XVI. *Origin. cap.* 6. *Gemmae vocatae, quod inſtar gummi tranſluceant.* Tu vide, quae docent Salmaſ. *ad Solin. pag.* 69. et Voſſ. *in Etymolog.*

namentorum numerum habent, ſervare ſolent, admittemus? Nam, quod et ipſe profers, cum ex uno topazio ſtatua quatuor cubitorum Arſinoae uxori Ptolemaei facta ſit, ut ſcribit Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* 8. cum rurſus in triumpho Pompeji alveus luſorius cum teſſeris, tres pedes latus, quatuor longus, duabus *gemmis* conſtans deportatus ſit, teſte Plinio *eod. lib. cap.* 2. an has *gemmas lapillos* dicemus? Atqui repugnat [5] vis vocabuli. Maneant igitur *gemmae*: et quamvis imperfectae non pelluceant, tamen quia arte adhibita pellucere poſſunt, *gemmae* nihilominus dicantur. Atque ut intelligas *gemmas* inter *lapillos* eas proprie dici, *quae pellucent*, proferam Plinii locum *lib.* XXXVI. *cap.* 26. *In genere vitri et Obſidiana numerantur, ad ſimilitudinem lapidis, quem in Aethiopia invenit Obſidius, nigerrimi coloris aliquando et tranſlucidi, craſſiore viſu, atque in ſpeculis parietum pro imagine umbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt.* Viden' quomodo ex [6] Obſidiano *lapide*, quem inter *lapillos* refert poſt Servium Ulpianus *in l.* 19.

5 *Vis vocabuli.*] Ergo non *lapillos* has *gemmas*, ſed *lapides* dicemus, quo nomine Latini ſcriptores etiam multo minores *gemmas* appellant.

6 *Obſidiano.*] Gothofred. *in d. l.* 19. §. 17. e Florentino edidit, *Obſiani*, *Venientani*. Priorem vocem etiam ita legi in ſcriptis Plinii *Lib.* XXXVI. *cap.* 26. et a Graecis ſemper λίθον Ὀψιανὸν, non Ὀψιδιανὸν dici, notat Salmaſ. *ad Solin. p.* 64. Pro *Venientani* autem rectius eſt in aliis *Vejentani*.

19. §. 17. *D. de Auro et arg. leg.* vel ex vitro Obſidiano (nam ad utrumvis referri poteſt) *gemmas* fieri dicat: 7 ideo quod tranſluceat, et in ſpeculis parietum pro imagine umbras reddat. Quid igitur vetat, objicit Laurentius, quin *Parium marmor* inter *gemmas* numeretur? Sophiſten agis, Laurenti, perinde ac ſi tibi cum Raudenſi, aut Poggio, non cum nobiliſſimo Jureconſulto negotium eſſet. Quaſi vero quicquid pelluceat, id *gemmam* eſſe dicat Ulpianus, ac non ſubjecto exemplo ſmaragdorum, chryſolithorum, amethyſtorum, ſatis oſtendat, qua de re loquatur. Quod ſi in perquirendis Plinii *gemmis* diligentior fuiſſes, quantum Ulpiano inſultaſſes, eo quod Vejentana inter *lapillos* numeret, de quibus ſic Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* 10. *Vejentana Italica gemma eſt, Vejis reperta, nigram materiam diſtinguente limite albo.* Verum huic quoque ſupra ſatisfactum arbitror. Nempe, licet generaliter accepto nomine Vejentana. Jam vero 8 de *murrhinis* magnam nobis litem movet Valla: quae Plinius quidem *lib.* XXXVII. *cap.* 2. inter *gemmas* numerat: Caſſius contra, referen-

7 *Ideo quod tranſluceant.*] Salmaſ. *ad Solin. p.* 64. et *p.* 69. docet, *gemmas* Latine proprie vocari *lapillos*, qui includuntur annulis, et ſculpti digitis geſtantur ad ſignandum, et ita in hoc loco Plinii accipiendas eſſe *gemmas* ex Obſidiano lapide.

8 *De murrhinis.*] *Murrina* ſcribi jubet Idem Salmaſ. *lib. d. p.* 143. ubi plura de his legi poſſunt.

ferente Ulpiano *in d. l.* 19. §. 19. *D. de Aur. arg. leg. in gemmis* ea *non contineri* ſcribit. Quam ut expediamus, ſciendum, *murrham* eſſe humorem ſub terra calore denſatum (contraria prorſus ratione quam cryſtallum) qui in Carmania Parthici regni provincia plurimus effoditur: *Vere*, ut ait Plinius *lib.* XXXVII. *H. N. cap.* 2. *ſplendor ſine viribus, nitorque potius quam ſplendor.* Nos *Caſſidonium* vocamus. Ex ea plurimum Romani calices, et vaſa potoria conficiebant, quibus calidum biberent, ſicut econtra cryſtallinis ad frigidos potus utebantur. Martialis *Apophor. Epigr.* 113.

Si calidum potas, ardenti murrha Falerno
Convenit, et melior fit ſapor inde mero.

Itaque non magis inter *gemmas* numerari meretur, quam cryſtallus, aut ſuccinum: de quibus eodem capite Plinius abunde diſſerit. Sed tamen quia *pellucet*, et magni fuit olim pretii, demus ei ſuum inter *gemmas* locum. Cur igitur Caſſius *murrhina in gemmis non eſſe* contendit? Quia ſcilicet, cum ex *murrha* pocula, calices diatreti, aliaque vaſa potoria, atque etiam capides, trullaeque conficerentur, *ſuppellectili* potius, quam *gemmis* ea annumerari receptum eſt. Paulus *in l.* 3. §. 4. *D. de Suppell. legat. De murrhinis et cryſtallinis dubitari*

bitari poteſt, an debeant annumerari ſuppellectili, propter eximium uſum et pretium. Sed et de his idem dicendum eſt. Nec intereſt, cujus materiae ſint res, quae ſunt in ſuppellectili. Javolenus *in l. vaſa.* 11. *eod tit. Murrhea autem vaſa, et vitrea, quae ad uſum edendi, et bibendi cauſſa parata eſſent, in ſuppellectili dicuntur eſſe.* Illud non ferendum, quod Servium Grammaticum indigne tractas, et acriter inſectaris, quod Ciceronis authoritate fretus 9 *gemmas* a

V *marga-*

9 *Gemmas a margaritis.*] Juriſconſulti *margaritas nec gemmis, nec lapillis contineri* dicunt. Valla, et Floridus de his non idem ſentiunt, ac ne ipſi quidem Vallae ſecum ſatis convenit. Nam cum primo pronunciaſſet, negari non poſſe *margaritam lapillum* eſſe, mox ſubdubitans ſe *margaritas* ſicut *lapillis* forſitan negare, ita fateri *gemmis* contineri ſcribit. Floridus autem eas, ut *gemmis* forte non comprehendantur, *lapillis* certe contineri auctoritate Horatii, et Curtii putat. Sane optimos quoſque ſcriptores *gemmas* a *margaritis* diſtinguere obſervat, et Curtii, Plinii Majoris, et Solini teſtimoniis probat Salmaſius *ad Solin. p.* 783 Et ſic praeterea *Cicero* IV. *Verr.* I. *Nego in Sicilia tota - ullam gemmam, aut margaritam - fuiſſe.* Sueton. *Aug. Cap.* XXX. *Gemmaſque ac margaritas.* Plin. V. *ep.* 16. *In veſtes, margaritas, gemmas.* Senec. *Conſol. ad Helviam Cap.* XVI. *Non gemmae te, non margaritae flexerunt.* Nec tamen hoc perpetuum eſſe, et *gemmarum* appellatione etiam *margaritas* deſignari notat ibidem Salmaſ. ex Amm. Marcell. *extr. lib.* XXIII. ubi de *margaritis* agens: *Quod genus gemmae*, inquit, *etiam in Britannici receſſibus maris gigni legique, licet dignitate diſpari, non ignoramus.* Quomodo et Propertius locutus eſt I. *El.* 14. 12.

> Et *legitur rubris gemma ſub aequoribus.*

Et Senec. *Herc. Oet. verſ.* 661.

> *Nec gemmiferas detrahit aures*
> *Lapis Eoa lectus in unda.*

Lapides autem et *lapillos* eaſdem vocant cum Ammian. Marcell. *l. d.*

margaritis ſepararit: cum [10] Plinius auctor tuus, quoque potiſſimum niteris, haec duo non ſolum vocabulis, ſed et libris tractatibuſque diſtinxerit. Nam de *margaritis lib.* IX. *cap.* 35. inter res marinas: *de gemmis* autem *lib.* XXXVII. et ultimo ſpecialem librum conſcripſit, prorſus ut Hiſtoriam Naturalem maxime mirabili naturae opificio clauderet. Quae duo dum diſtinguit ac ſeparat, et *margaritas* inter res marinas refert, videtur eandem rationem ſecutus, quam et Sabinus, cujus ſententiam *in d. l.* 19. §. 19. refert Ulpianus. his verbis: *Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, ſatis conſtitiſſe ibidem Sabinus ait, quia concha apud Rubrum mare et creſcit, et coaleſcit.* Quod ſi non Ciceronis et Plinii auctoritate, praetereaque Sabini et Ulpiani Servius niteretur, an non eae, quas affert differentias, ſatis oſtendunt multum inter *gemmas* et *margaritas* intereſſe? *Gemmae*, inquit, *ſunt diverſi coloris: margaritae autem albae.* Nam etſi adamas *gemma* ad colorem album pertinere videatur, ſplendens tamen potius et διαφανὴς, quam albus dici

l. d. tum Horatius, Ovidius, Seneca, Martialis, aliique, quorum loca *ad Tibull.* I. *El.* 9. 39 congeſſit Doctiſſ. Broekhuſius. Itaque et Cujacius x. *Obſerv.* 18. ad verba *d. l.* 19. *Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis contineri, ſatis conſtitiſſe ibidem Sabinus ait*, notat: *Juriſconſultis ſcilicet. alii enim auctores refragantur.*

10 *Plinius.*] Hoc etiam Salmaſius obſervat, atque inſuper, Plinium ſtudioſe ſervare, ut *margaritas* nuſquam vel *gemmas*, vel *lapillos* vocet. Vid. eum *ad Solin. l. d.* ubi et alia huc pertinentia leguntur.

dici meretur: *margaritae* vero nitent, non ſplendent, et lucidae potius, quam pellucidae ſunt. Rurſus Idem Servius ait, *gemmae ſunt integrae, margaritae pertuſae.* An non id convenit cum his, quae de *linea margaritarum* a noſtris tradita ſunt *in l. ſi quis uxori.* 52. *§. ſi linea.* 25. *D. de Furt.* et *l. ſi ſervus.* 27. §. *ſi cum maritus.* 30. *D. ad Leg. Aquil.* de muliere, quae inſcio vel invito marito *margaritas* perforavit, ut pertuſis in linea uteretur. Praeterea et in uſu communi veriſſimum id experimur.

Sint igitur haec reſponſa ad ea, qūae hoc ſexto libro, quem *De Notis authorum* inſcripſit Valla, perſequitur. Verum inveſtigemus, annon et ſuperioribus libris aliquid immiſcuerit, quod vel tuendum nobis ſit, vel etiam reprehenſione propria non careat. Ac primum *Lib.* IV. *cap.* 67. ita ſcribit. *Condictio a condico naſcitur. illud rarius eſt, quod ita Juſtinianus (ſi credimus hominem Graecum Romanis jura potuiſſe praeſcribere) diffinit: Condicere eſt denunciare priſca lingua. Nunc vero abuſive dicimus condictionem actionem in perſonam, quam actor intendit ſibi dari oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit. Ergo condictio erit vel haec actio, vel illa denunciatio.* Quibus in paucis verbis quam multa ſunt reprehendenda? Primum, quod *condictionis* ver-

bum rarius eſſe ſcribit, cum tamen nullum frequentius [11] in libris noſtris occurrat. Nam et actiones omnes perſonales generali nomine complectitur, et octo ejus ſpecies totidem Titulis in Pandectis et Codice pertractantur. Deinde, quod miratur hominem Graecum Romanis jura potuiſſe praeſcribere. Quaſi vero non et Afri et Thraces, Britanni quoque et Perſae jura Romanis dederint, tum cum ex his nationibus orti ſceptra Romani imperii tenerent. Aut non tritum ſit et pervulgatum, [12] Juſtinianum ipſum abecedarium fuiſſe, et literarum imperitum. Habuiſſe tamen penes ſe doctiſſimos Anteceſſores et Romani Juris peritiſſimos, quorum opera in componendis Digeſtis, Codice, et Inſtitutionibus ſuis uſus ſit. Nimirum ignoravit Valla, Romanos eſſe non eos ſolum, qui Romae nati ſunt, ſed quotquot civitatem Romanam quacumque ratione adepti eſſent. Quam cum veteres Romani etiamnum ſtante Republ. omnibus municipiis Italicis, aliiſque extra Italiam coloniis communicaſſent, Imperatores deinde multis aliis oppidis Juris Italici dediſſent, ad extremum Imperator Antoninus omnibus, qui in Orbe Romano eſſent, id eſt, qui ſub ditione ac poteſtate Romanorum vive-

11 *In libris noſtris.*] Sed Valla haud dubie de aliorum ſcriptis ſenſit, in quibus rarius inveniri hanc vocem verum eſt. v. *n.* 15.

12 *Juſtinianum.*] v. ſupr. *ad Defenſor. Cap.* XXXVI. *n.* 3.

viverent, eorumque legibus uterentur, generali lege tribuit *l. in orbe.* 17. *D. de Statu homin.* Alciat. *Lib.* II. *Diſpunct. cap.* 22. Poſtremo quod legit, *actionem in perſonam, quam actor intendit ſibi dari oportere.* In quo et textum corrumpit. Nam in omnibus exemplaribus legitur, *actionem in perſonam* eſſe, [13] *qua actor*, etc. Et manifeſte oſtendit, ſe *condictionum*, id eſt, perſonalium actionum vim et effectum non intelligere. Siquidem relativum illud, *quam*, ad perſonas, non ad *condictionis* nomen refert. Quod ſi paulo diligentius in noſtrorum Conſultorum lectione et veterum libris verſatus fuiſſet, [14] latiſſimum ſane campum nactus erat ad locum hunc illuſtrandum, et *condictionum* originem demonſtrandam. Siquidem ex Feſto Pompejo repetere poterat, *condictum*, ut et verbi compoſitio oſtendit, nihil aliud eſſe, quam *ſimul dictum.* Unde *Condictio eſt*, ut Idem Feſtus tradit, *in diem certum ejus rei, qua de agitur,* [15] *denuntiatio.*

13 *Qua actor.*] Ita etiam in Colinaei Editione Elegantiarum Vallae legi, notant Cantabrigienſes: ut hoc fortaſſis Vallae peccatum non ſit.

14 *Latiſſimum campum.*] Pleraque eorum, quae hic adferuntur de *condictione*, et *condicere*, deque etymologia, et diverſis ſignificationibus vocabuli *frugis*, Vallae non incognita fuiſſe arbitror: cur ſcribere ea debuerit; cauſam idoneam adferri non video.

15 *Denuntiatio.*] Servius quoque *condictionem* in Jure augurali pro *denunciatione* dici tradit. Nam ad hoc *Virgilii* III. *Aen.* 117. *Tertia lux claſſem Cretaeis ſiſtet in oris*, ita ſcribit: *Hoc quidam juxta ſpeciem auguralem poſitum tradunt, quae* appel-

tio. [16] Moris enim fuit, ut judicio a Praetore conſtituto diem ex ſuo commodo litigatores ſumerent, quo in judicium venirent. Hinc verſus ille XII. TAB. ex Plauto *in Curcul.* I. 1. 5. et Agellio *lib.* XVI. *Noct. Attic. cap.* 4. repetitus: *Si ſtatus condictuſve dies cum hoſte.* Hinc et illa vox litigatoribus in ore frequens: *Hodie conſtat de fideicommiſſo, hodie agamus. l.* 3. *D. Ut in poſſeſſ. legat.* Produxiſſet locum Aſconii [17] *in* III. *Verrin. Comperendinare eſt ab*

appellatur condictio, id eſt, denunciatio, cum denunciatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adſit. Praeter Servium autem, et Feſtum, qui auctores hoc vocabulo uſi ſint, non ſcio. Obrechtus quidem apud Quintilianum *Declam.* CCCXLI. de re improfeſſa apud publicanos, quae ex lege in commiſſum cadebat, dicentem: *Ea res, de qua judicatis, in profeſſionem non venit: omni jure conditionis noſtra eſt,* pro *conditionis* repoſuit *condictionis.* Sed ego cujuſmodi hoc ſit non intelligo: nam *condictio* ibi neque denunciationem denotare poteſt, neque actionem in perſonam, qua qui utitur, non rem ſuam eſſe, ſed adverſarium dare, facere, oportere intendit. Muretus quoque *lib.* VIII. *Var. lect. cap.* 9. in his verbis Ciceron. *pro. C. Rabirio perd. reo Cap.* V. *Harum enim omnium rerum non ſolum eventus, ſed etiam conditio, exſpectatio, mentio ipſa denique indigna cive Rom. atque homine libero eſt,* pro *conditio* ſubſtituendum conjiciebat *condictio*, id eſt, ut ait, *denunciatio*, cui et Gruterus accedit: verum invitis libris ſcriptis, et aliis doctis. Clar. Graevius ad hunc locum ita notat: *Status condictuſque cum hoſte dies Ciceroni notus eſt, et condicere ad coenam. ſed condicere ſimpliciter pro denunciare, et condictio pro denunciatio, et Ciceroni, et omnibus melioris aetatis ſcriptoribus ignoratur.* Porro qui plura de ſignificatione verbi *condicere* ſcire deſiderat, adeat Gronov. I. Obſerv. I.

16 *Moris enim fuit.*] Vid. Interpretes *ad* §. 15. *Inſtit. de Actionib.* Sigon. I. *de Judic.* 27.

17 *In* III. *Verr.*] Sive *lib.* I. *in Verr. cap.* 9. ubi *comperendinatio*, et *denunciatio* legitur. Locus ex *Orat. pro Roſcio Comoedo* ad hanc *denunciationem*,

ſi

ab utriſque litigatoribus invicem ſibi denuntiare. Itemque Ciceron. *in Oratione pro Q. Roſcio Comoedo Cap.* IX. *Quid enim factum eſt? Veniſti domum ultro Roſcii, quod temere commiſiſſes, in judicium ut denuntiares.* Ab eo vero denuntiandi ſignificato deduxiſſet elegantem illam loquutionem, *condicere alicui coenam*, pro denuntiare alicui ſe apud eum coenaturum, qua loquutione Cicero *ad Lentulum lib.* I. *famil. ep.* 9. et Suetonius *in Tiberio Cap.* XLII. utuntur. Denique poſtremum illud, *Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit*, illuſtraſſet ex Codice Theodoſiano *l. ſi quis.* 6. *Tit. de Denuntiationibus vel edictionibus.* Ubi Impp. Arcadius, Honorius, et Theodoſius ſtatuunt, ut ſi quis actionem inſtituat, is omiſſis denuntiationum ambagibus earumque intervallis, ſtatim in judicio rem cauſſamque ſuam exponat.

Rurſus *cap.* 25. *ejuſd. lib.* IV. quam frigide, quam jejune *frugis* appellationem et ſignificatum perſequitur? Tantum ex Priſciano repetit, nomine tamen ejus ſuppreſſo, *fruges vocari, quicquid ex fructu terrae in alimoniam vertimus.* Idque duobus locis ex Plinio et Livio prolatis confirmare nititur. Atqui ex memoria antiquitatis repetere debuerat, *frugis* antiquiſſimum eſſe vocabulum, utpote quo *De-*

 cem-

ſi Graevii emendationem. et ex poſitionem ſequimur, non pertinet. De phraſi *condicere coenam* vid. Torrent. *ad Sueton. Claud. Cap.* XXI.

emviri in xii. Tab. uſi ſunt, ex quibus Plinius *Lib.* xxviii. *cap.* 2. refert haec verba: *Qui fruges excantaſſet.* Idemque *Lib.* xviii. *cap.* 3. *Frugem quidem aratro quaeſitam nocte paviſſe ac ſecuiſſe puberi* xii. Tab. *capitale erat.* Dein oportuerat etymon ejus vocis [18] ex Feſto, Donato, Servio tradere, qui *frugis* vocabulum a *frumine*, eminente ſub mento gutturis, ſive gurgulionis parte, qua cibus in alvum demittitur, vel a *ferendo* cibo derivatum ſcribunt. Poſtea et propriam *frugum* ſignificationem adſcribere, quae eſt ejuſmodi, ut a *fructibus* ſeparentur: ut *fructus* quidem ſint, qui ex arboribus arbuſtiſve colliguntur, *fruges* autem, quae ſatione percipiuntur. Nam et Plinius *Lib.* xviii. *cap.* 7. *fruges* in duo dividit: frumenta, ut triticum, hordeum: et legumina, ut fabam, cicerem. Cui convenit, quod Paulus *Lib.* III. *Sentent. Tit.* 6. *Frugibus legatis*, inquit, *tam legumina, quam triticum et hordeum continentur.* Aut, ut alibi

18 *Ex Feſto.*] Locum Feſti non invenio. Donatus *fruges* a *fruor*, *fruor* autem a *frumen* deducit, *ad Terent. Eun.* IV. 7. 46. *Frugi a frugibus, quae, quod his fruamur, dictae ſunt. Inde fructus et frumentum. Frui autem eſt veſci, a frumine, quae eſt ſumma pars gulae.* A *fruor* etiam Varro derivat *lib.* iv. *de L. L.* cui adſentitur Salmaſ. *ad Solin. pag.* 208. quo loco de ſignificatione vocum *frugis*, et *fructus* agit. Servius *in* I. *Aen.* 178. a *frumen* eſſe ait. Plura de etymo hujus vocabuli legi poſſunt in Etymologicis: de *frumine* apud Servium *l. d.* et *in* I. *Georg.* 74. et Donat. *ad Terent. Adelph.* V. 8. 27. *Phorm.* II. 2. 18.

bi Idem Plinius oſtendit, *fruges* ſunt, quae vel ſpica, vel ſiliqua continentur. Atque hanc antiquiſſimam et maxime propriam eſſe vocabuli hujus ſignificationem apparet tam ex citatis jam XII. TAB. locis, quam ex eodem Plinio, qui *d. cap.* 7. *Lib.* XVIII. quem *De frugum generibus et natura* inſcripſit, de frumentis tantum et leguminibus tractat: quo loco etiam Varronem authorem citat, *fruges quater novenis diebus abſolvi, et nono menſe meti.* Sed et ex inſcriptionibus *cap.* 17. *De vitiis frugum et remediis*, et *cap.* 18. *De prodigiis frugum*, *ejuſd. Lib.* XVIII. ſatis oſtendit, ſe nomine *frugum* frumenta tantum et legumina complecti. Atque etiam in *d. cap.* 17. *fruges* a vineis ſeparat manifeſto diſcrimine, *Coeleſte*, inquit, *frugum vinearumque malum, nullo minus noxium eſt rubigo.* Sed et *Lib.* XXII. *cap.* 25. quo loco medicinas ex *frugibus* perſequitur, non alias deſcribit, quam quae ex frumentis aut leguminibus conficiuntur. Interdum arctius quoque vocabulum id uſurpatur, nempe pro *frumento* tantum, ut ab eodem Plinio *Lib.* XVIII. *cap.* 2. *Numa inſtituit Deos fruge colere, et mola ſalſa ſupplicare.* Et ad finem capitis: *Ac ne deguſtabant quidem novas fruges aut vina, antequam ſacerdotes primitias libaſſent.* Quo pertinet citatus jam XII. TAB. verſus: *Frugem*

aratro quaeſitam, etc. At *fructuum* appellatio ad alias res omnes, quae terra gignuntur, maximeque ad ea, quae ex arboribus et arbuſtis percipiuntur, referri ſolet: qualia ſunt vinum et oleum, baccae, glandeſque arborum, ut ex eodem Plinio *lib.* xv. *cap.* 28. quod *De ſuccis fructuum et arborum, et coloribus, et odoribus, et natura pomorum, et de commendatione fructuum* inſcripſit, ſatis apparet. Hinc illud Ciceronis *Verrina* v. *cap.* 7. *Senatus Conſulibus permiſit, ut vini et olei decumas, et frugum minutarum Romae venderent, legemque his rebus quae ipſis videretur, edicerent.* Item *lib.* II. *Officior. cap.* 3. *Neque enim frugum fructuumque reliquorum perceptio ſine opera hominum ulla eſſe potuiſſet.* Unde etiam Paulus ſcribit *in l. frugem.* 77. *de Verb. ſignif.* 19 *Quod Julianus ſcribit, fruges omnes eſſe quibus homo veſcatur, falſum eſſe. Non enim carnem, aut aves, feraſve, aut poma fruges dici.* Contra quam hic Valla ex Priſciano nobis praeſcribit. Fateor tamen conſuetudinem loquendi eo progreſſam eſſe, ut non ſolum fructus omnes terrae, quos in alimoniam vertimus, ſed et reditus omnes, quos ex praediis percipimus, atque etiam geni-

19 *Quod Julianus.*] Gothofredi Edd. non habent τὸ *quod*, nec quemquam vidi, qui hunc locum adjecta illa vocula laudaverit. Fortaſſis hoc typographorum peccatum eſt.

genitale ſemen eo nomine contineretur. [20] De terrae fructibus Priſcianus id confirmat, et Plinius *caput* I. *lib.* XV. inſcripſit, *Naturae frugiferarum arborum.* Sed et Cicero *fruges lentiſci* dixit his verſibus, qui a Plinio referuntur *Lib.* XVIII. *cap.* 25.

Jam vero ſemper viridis, ſemperque gravata
Lentiſcus, triplici ſolita eſt grandeſcere foetu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

Praeterea Horatius *Lib.* I. *Epiſt.* 16. *ad Quintium verſ.* 9.

- - - *Et quercus et ilex*
Multa fruge pecus, multa dominum juvat umbra.

[21] De reditibus praediorum [22] Paulus, ſive Ulpia-

20 *De terrae fructibus*] Arborum fructus *fruges* dici plurimis teſtimoniis confirmant Heinſ. *ad Ovidii Nucem verſ.* 19. et Broekhuſ. *ad Tibull.* I. *El.* I. 5.

21 *De reditibus praediorum.*] Hic ipſe Defenſor in eo offendit, in quo adverſarium accuſat. Non enim ſufficiebat verbo tantum memorare e *l.* 77. *D. de V. S.* etiam *reditum praediorum frugem* dici: cum, qui id legat non ſciens quo pertineat, facile in errorem induci, atque exiſtimare poſſit eam eſſe mentem Juriſconſulti, ſemper perinde eſſe, ſive quis *reditum praedii*, ſive *frugem praedii* dicat, quod longe aliter ſe habet. Videant ſtudioſi quae *ad d. l.* 77. ſcripſerunt Cujacius, et Fornerius, et Labittum *de Uſu Indicis Pandectarum pag.* 295. Ed. Lugd. Bat.

22 *Paulus, ſive Ulpianus.*] Non intelligo quo haec dubitatio pertineat, nec a quoquam alii

Ulpianus authoritate Juliani id probat *in d. l. frugem.* 77. *D. de Verb. ſign.* De genitali ſemine Idem Plinius *lib.* XVI. *cap.* 26. *Ocyſſime autem ſalix amittit ſemen, antequam omnino maturitatem ſentiat, ob id dicta Homero frugiperda. ſecutaque aetas ſcelere ſuo interpretata eſt hanc ſententiam, quando ſemen ſalicis mulieri ſterilitatis medicamentum eſſe conſtat.* Verum novum non eſt, vocabula plaerumque a propria ſua ſignificatione ad magis generalem traduci, et contra. Sed et *lib.* I. *cap.* 6. Valla inquit: *Donaria non locus repoſitionis donorum, ſed dona ipſa: licet* [23] *Servius dicat, ubi dona oblata ſunt.* Verum ego Servio nobili Grammatico potius, quam Vallae aſtipulari malim: cum videam *donaria* proprie dici loca, in quibus dona Diis oblata reponuntur a Virgilio III. *Georgic.* 531.

Tem-

alii, quam Paulo, *h. l.* 77. adſcribi invenio. Quod porro dicit, Paulum, ſive Ulpianum auctoritate Juliani probare *frugem* dici de *reditu praediorum*, indicio eſt eum exiſtimaſſe omnia, quae in *h. l.* dicuntur, e Juliano referri, quod etiam nuper Viri docti ad Feſtum v. *frugamenta*, ſecuti ſunt. Haud ſcio tamen, an principium legis uſque ad verba, *Julianus ſcribit*, potius ſit Pauli, et quae inde ſequuntur Juliani.

23 *Servius.*] Ad locum Virgilii hic laudatum, et II. *Aen.* 269. Cum Servio facit Fronto, cujus verba ſupra retulit Defenſor *pag.* 52. Sed tamen etiam *dona* ipſa ita appellari conſtat. Vid. Thomaſin. *de Donar. Cap.* I. add locum e Jure Papiriano apud Macrobium III. *Saturn.* 11. Beroaldo *ad Apul. lib.* IX. obſervatum: *Ornamenta vero* (in fanis) *ſunt clypei, coronae, et cujuſcemodi donaria. neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra ſacrantur.* Tacit. I. *Annal.* 44. *Cui erant donaria militaria.*

Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaeſitas ad ſacra boves Junonis, et uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.

Et[24] Agellio II. *cap.* 10. *Ubi reponi ſolerent ſigna vetera, quae ex eo templo collapſa eſſent, et alia quaedam religioſe donariis conſecrata.* Itemque Apulejo [25] *lib.* IX. *Cantharoque, et ipſo ſimulachro, quod gerebam apud fani donarium redditis ac conſecratis.* Et *lib.* [26] *Floridorum: Ibi donarium Deae perquam opulentum, plurimum auri et argenti in lancibus, ſpeculis, poculis, et hujuſcemodi utenſilibus.* Verum haec Mancinello, Sipontino, aliiſque Grammaticis notanda et obſervanda relinquamus.

Et haec quidem ſuffectura confido ad defendendos Conſultos noſtros a Laurentii Vallae reprehenſionibus. Vereor ne cui etiam nimis longa videantur. Quod niſi otioſus, et in receſſu Sedanenſi poſitus haec ſcripſiſſem, non recuſarem quin me quis otio abuti, et bonas horas male collocare criminaretur. Caeterum negare nolim multa in Pandectis reperiri [27] non ſatis probatae Latinitatis, quae-

24 *Agellio.*] Ex hujus loco propter varietatem ſcripturae nihil probari poteſt.

25 *Lib.* IX.] *Pag.* 221. Ed. Elmenh.

26 *Floridorum.*] *Pag.* 350. ejuſd. Edit.

27 *Non ſatis probatae.*] Vid. ſupr. *pag.* 6. Atque haec ad primam partem libelli Defenſoris noſtri

quaedam durius conſtructa, plaeraque inſolita, neque ab aliis authoribus uſurpata. Ut omittam ea, quae Juriſprudentiae propria, et ipſius artis vocabula dici poſſunt. Quae neque Valla omnia obſervare, et in unum colligere potuit, utpote in Digeſtorum lectione non ſatis verſatus, nec a me, qui ea diutina lectione collegi, praetermitti debuerunt.

noſtri, in qua Vallae impetus in Juriſconſultos Veteres retundere conatur, adnotaſſe ſufficiat. Nunc porro ejuſdem veſtigia, Defenſoris partibus tranſactis, Cenſoris perſonam ſuſcipientis, perſequamur, et videamus, cujuſmodi ſint illa, quae in ſecundam opuſculi ſui partem, tamquam non ſatis probatae Latinitatis, vel ab uſu Linguae Latinae recedentia, vel Grammaticorum praeceptis non convenientia, a Juriſconſultis uſurpata, congeſſit.

Verba non satis probatae Latinitatis, aut non ex recepta significatione, vel contra Grammaticorum regulas, a Jureconsultis usurpata.

EX PRIMA PARTE DIGESTORUM.

1 *Contemplatione alicujus*, quaſi pro eo, et in ejus gratiam, aut ejus nomine aliquid facere.

1. *Contemplatione Alicujus.*] *Contemplatio* pro conſideratione, meditatione rei alicujus optimis ſcriptoribus non infrequens eſt. *Conſideratio, contemplatioque naturae*, Cicer. *Lucull. Cap.* XLI.

cere. Loquutio eſt [2] Ulpiano familiaris *l. ſi pupilli.* 6. §. *ſed ſi ego.* 6. *D. de Negot. geſt.* Et *in* §. *ult. d. l. ſi contemplatione ejus alius ad haec negotia non acceſſit*, id eſt, quia videt eorum negotiorum adminiſtrationem ab alio jam ſuſceptam. Idem *in l. ſi non mortis.* 25. *princ. D. de Inoffic. teſtam.* donare filio *hac contemplatione ut in quartam habeatur*, id eſt, eo animo, et intentione ad id. Idem *in l. ſi pro patre.* 10. §. *ſed utrum.* 5. *de In rem verſo.* et *in*

XLI. Ea ſignificatione, qua Juriſconſulti utuntur, demum apud recentiores invenio. Juſtin. *Lib.* VII. *cap.* 5. *Quam ſcelerum ſuorum ſuppliciis liberorum contemplatio vindicaverat.* Et *Lib.* VIII. *cap.* 3. *Ut eum non contemplatione juſtitiae ejus, ſed invicem metuentes judicem eligerent.* Quintilian. *Declam.* III. *pag.* 40. Ed. Obt. *Praeterita facultatum contemplatione vires tantum animoſque ſpectaſti.* Et V. *Decl. in fin. Ad miſericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur.* add. Dict. Cret. *Lib.* III. *cap.* 25. et *Lib.* V. *cap.* 14. Apulej. VIII. *Met. in fin.* Inſcription. ap. Spon. *Miſcellan. Sect.* IV. *pag.* 129. et quae notat Bauldr. *ad Scriptorem de Mortibus Perſecutor. Cap.* XXXIV. Dubitari tamen poteſt, an, apud Jureconſultos ſaltem, hic uſus vocis *contemplatio* antiquior ſit. Nam *in d. l.* 6. § 6. *D. de Negot. geſt.* ita legitur: *Et mihi videtur verum, quod Labeo diſtinguit, et Pomponius libro viceſimo ſexto probat: ut, ſiquidem contemplatione tui negotia geſſi peculiaria, tu mihi tenearis:* ubi quemadmodum auctor illius legis Labeonis ſententiam ſuis verbis efferre potuit, ita nihil eſt, unde probari poſſit eum illa non retinuiſſe.

2 *Ulpiano*] In Edd. Gothofredi Inſcriptio *d. l.* 6. *de Neg. geſt.* haec eſt. *Julianus lib.* 3. *Digeſtorum ſcribit*: eademque etiam a Labitto *in Indice Legum* Juliano adſcribitur. Mihi hoc videbatur difficultatem habere. Certe non omnia, quae *in h. l.* ſcribuntur, Juliani eſſe ex eo liquebat, quod ibi aliquoties laudatur Pomponius, quem poſt Julianum ſcripſiſſe certum eſt. Hoc quoque ſcrupulum injiciebat, quod nullo alio loco Pandectarum animadvertebam Inſcriptionem ita conceptam, ut adderetur verbum *ſcribit*: cum hujuſmodi principia legum in Pande-

in l. fidejuſſores. 6. ad Senatuſc. Vellejan. l. ſi cui legatum. 92. de Condit. et dem. l. generaliter. 24. §. quod ſi legatum. 16. de Fideicom. libert.

Pandectis compluribus locis leguntur. Sic *l. 5. ad Exhib. Ulpianus* lib. 24. ad Edictum. *Celſus ſcribit, ſi quis merces. l. 17. de Rei vindic. Ulpianus* lib. 16. ad Edictum. *Julianus libro ſexto Digeſtorum ſcribit, ſi hominem.* et alibi ſaepiſſime. Haec pro captu ſollertiae meae mecum volvebam, et jam prope ſuſpicari coeperam, forte nomen Juriſconſulti, e quo *h. l. 6.* deſcripta eſt, excidiſſe, ejuſque loco verba illa, *Julianus lib. 3. Digeſtorum ſcribit*, quae ad contextum ipſius legis pertinerent, locum Inſcriptionis occupaſſe; cum a Viro Doctiſſimo, et harum rerum peririſſimo, Alexandro Cunningamio, Scoto, meliora doctus ſum. Is enim a me interrogatus, quid de Inſcriptione hujus legis ſentiret, reſpondit, vitium eſſe librarii in Codice Florentino, qui omiſſa particula *ut*, quae erat ante *Julianus* etc. *l. 5.* male in duas diſtraxerit, legendumque eſſe uno tenore, ut eſt ab Haloandro editum, *ſolus Sempronius mihi actione negotiorum geſtorum tenetur, ut Julianus lib. 3. Digeſtorum ſcribit. §. 1. Si pupilli tui negotia geſſero*, et quae ſequuntur. Idque jam dudum a Cujacio, et aliis eſſe animadverſum. Deinde cum apud V. A. Corn. van Bynkershoek forte in eumdem ſermonem de Inſcriptione *d. l. 6.* incidiſſem, ab eo haec praeterea accepi. Perperam *d. l. 6. de Neg. geſt.* tribui Juliano, cum pars ſit *l. 5. eod.* quae Ulpiani eſt. Dubitare quidem V. C. Gerardum Noodt Ill. *Probab* 9. utrius ſit; ſed dubitandum non eſſe, quin Juliani ſit, auctoritate libri Florentini adfirmaſſe V. A. Ulr. Huberum in *Diſputatione de Eunom. Rom. ad d. l.* Et tamen hunc deinde videri ſententiam mutaſſe, cum haec in ejuſdem *Comm. poſt. ad d. l.* a V. C. Zacharia U. F. Hubero omiſſa ſint. Ceterum non eſſe *d. l. 6.* Juliani, non tam auctoritate Haloandri, quam ex re ipſa conſtare. Et hoc jam animadvertiſſe Giphanium *ad l. 3. C. de Contrah. et comm. ſtipul.* his uſum rationibus: quod Pomponii, et Pedii in ea fiat mentio: quod Baſilica conjungant, quae hic disjunguntur: quod denique ſimile diſpunctionis mendum ſit *l. 18. et 19. eod. Tit.* Addebat V. A. et alia ad hanc ſententiam confirmandam argumenta. Primum, Julianum non poſſe meminiſſe D. Pii, qui *d. l. 6. §. 12.* memoratur, cum Julianum poſt Pium vixiſſe, et ſcripſiſſe, nemo prodiderit: deinde, inſoliram eſſe Inſcriptionem *d. l. 6.* cum potius

tius

bert. Sed et 3 Papinianus *in l. arboribus.* 58. *de Contrah. empt. contemplatione arborum* fundum emere dixit, id eſt, propter arbores.

4 *Habere affectionem*, vel *affectum* dixit Paulus *in l. atqui natura.* 19. §. *ſi libero.* 2. *D. de Negot. geſt.* pro in animo habere, ea intentione eſſe. Hoc ſi advertiſſet Valla *Lib.* IV. *cap.* 78. nunquam omiſiſſet.

5 *Adfligere*, vel *infligere pretium*, pro damnare

X

tius Ulpianus Juliani ſententiam referat ex *lib.* 3. *Digeſtorum* ea ipſa formula, qua utitur *in l.* 49. §. 6. *ff. de Legat.* 1. Poſtremo, veroſimile non eſſe, Julianum, ſi auctor eſſet *d. l.* 6. toties ſecuturum fuiſſe Labeonem, quem, ſi vera eſſet Florent. Inſcriptio, non ſemel, ſed perpetuo ſequeretur *in d. l.* 6. §. 3. 4. *et* 6. Atque his ſe rationibus adductum *d. l.* 6. male diſpunctam, pejus Juliano tributam eſſe credere.

3 *Papinianus.*] Idem *l.* 65. §. 1. *D. de Rei vind.* et Paulus *l.* 34. §. 1. *D. de Donation.* et II. *Sentent.* 23. §. 4. *et* 6.

4 *Habere affectionem*] Apud alios Latinos ſcriptores haec vocabula fere ſignificant, quod apud Graecos πάθος, de quo Valla *loco hic adnotato.* Juriſconſulti alia, et, ni fallor, ipſis ſolis propria ratione his utuntur: nam apud eos *affectionem tenendi, poſſidendi, negotii gerendi habere*, eſt animum habere, quomodo ſaepe iidem aliis locis loquuntur. Paulus *l.* 1. §. 3. *D. de Adquir. vel am. poſſeſſ. Furioſus et pupillus ſine tutoris auctoritate non poteſt incipere poſſidere: quia affectionem tenendi non habent.* Idem *l.* 3. §. 3. *eod. ſimulatque poſſidendi affectum habuero.* Et *in d. l.* 19. §. 2. *de Negot. geſt. quia gerendi negotii mei habuerit affectionem.*

5 *Adfligere, vel infligere pretium.*] *Pretium ſiliginis, quae in publicum empta erat, curatori adflictum eſſe, d. l* 30. ubi in aliis eſſe *inflictum* notat Gothofr quod mihi magis probandum videtur. Nam *adfligere alicui pretium* Latine dici non poſſe puto: *infligere* autem facile vel uſus ipſe loquendi, vel Juriſconſulti potuerunt fingere ad ſimilitudinem phraſium *infligere vulnus, plagam*; ut infligi pretium diceretur, quaſi ea poena, ut pretio mulctaretur. Sic *infligere*

mnare pretio, vel mulctare: pretium ab aliquo exigere et expoſcere. Julianus *in l. ex facto.* 30. *eod. tit.*

6 *Incolorate*, pro non magna cum ratione, inquit, ſine ullo colore, aut praetextu aequi et boni, Ulpianus *in l. minor.* 18. §. 1. *D. de Minorib.*

7 *Qualiter qualiter*, pro qualitercunque, quovis modo. Ulpianus frequenter uſurpat, *in l. ait Praetor.* 7. *princ. D. de Minorib. l. ita autem.*

gere alicui uſuras dicit Paulus *l.* 11. *princ. l.* 17. §. 3. *D de Uſur.* et Ulpianus *l.* 3. §. 4. *Ubi pupill. educ.*

6 *Incolorate.*] *Incolorate reſtitui deſiderantem adverſus fratrem, d. l.* 18. *Colorem* Latinis ſaepe ſumi pro ſpecie, et praetextu notum eſt. *Colorare* eadem ſignificatione habet Valer. Max *Lib.* VIII *cap.* 2. 2. *Libidinoſam liberalitatem debiti nomine colorando. Colorate* Quintilian *Declam.* CCLXXXV. *Colorate adfert quidem iſte tale patrocinium.* Itaque nec *incolorate* rejiciendum opinor.

7 *Qualiter qualiter.*] Cellarius *in Antibarb.* ſcribit in Foro Roman. pro hoc adverbio citari Ulpianum *in l* 12. § 3. *ff. Ratam. rem hab.* verum in Edd Gothofr et aliorum ſemel tantum poni *qualiter.* Hae Editiones ſequuntur ſcripturam Codicis Florent. in quo ita legitur, pro quo Vulg. habet *qualitercunque*, et Haloandr. *qualiter qualiter* v. not. Gothofr. *ad d l.* 12. §. 3. qua ratione etiam nonnulli emendare voluerunt *l.* 12. *D. Quemadm. ſervit. amitt.* adverſus quos diſputat Labittus *de Uſu Indicis Pandect. pag.* 333. Sed in compluribus aliis legibus Pandect. hic, et a Briſſonio *in Lexico* congeſtis, ad quas nulla varietas ſcripturae adnotata eſt, *qualiter qualiter* legitur: quae tamen omnes leges ex Ulpiano ſunt, ita ut is hac geminatione quodammodo delectatus videri poſſit, quae an etiam aliis illo vetuſtioribus placuerit, non ſcio. Huc quoque pertinet *qualis qualis*, pro qualiſcunque, quo praeter Ulpianum etiam Paulus *in l.* 88 *ff. de Adquir. vel om. hered.* et Triphoninus *l.* 12. §. 1. *de Diſtract. pignor.* utuntur. Cellarius *Cur. Poſter. Cap.* VI. hoc refert ad Claſſem Latinitatis

autem. 5. *§. ult. de Admin. tut. l.* 1. *§. ſi quis pignus.* 15. *de Separation. l.* 11. §. *ego.* 12. *Quod vi aut clam. l. quo enim.* 12. §. 3. *Ratam rem hab. l. inter omnes.* 46. *princ. de Furt. l.* 1. §. *non alias.* 2. *Si is qui teſtam. liber eſſe juſſus.*

8 *Relativum pro reciproco* poſitum eſt ab Ulpiano *in l.* 1. *D. de Conſtitution. Princ. populus ei et in eum omne ſuum imperium contulit* : pro ei, et in ſe. Simile in *l. bona fide.* 27. §. *ult. ad Senatuſc. Vellej.* ubi *creditori ejus*, pro creditori ſuo poſuit Papinianus. Itemque *in l.* 3. §. 1. *in fin. de Adſign. libert.* Rurſus *reciprocum pro relativo* poſuit Idem Ulpianus *in l. ſi in aliam.* 7. *de Offic. Procons. laudeſque ſuas*, pro laudeſque ejus. Nam de laudibus Civitatis, non Proconſulis loquitur. Idemque prorſus

tis cadentis, et tamen putat ei e meliori aevo aliquid praeſidii eſſe in hoc Ciceronis XII. *ad Attic. ep.* 23. *Sed quanti quanti* (liceant horti) *bene emitur, quod neceſſe eſt*: cui addi poſſunt haec Plauti *Poenul.* III. 4. 28. *Quantum quantum ad eum erit delatum.* Et Terent. *Adelph.* III. 4. 31. *Tu, quantus quantus, nihil niſi ſapientia es.* Et *Phorm.* IV. 7. 10 *Quanta quanta haec mea paupertas eſt.* Nec improbant hanc dictionem alii viri docti. Nam Budaeus *ad l.* 12. *D. de Diſtract. pignor.* ait hoc eodem modo dici, quo *quiſquis*, pro *quicumque*; *quantus quantus*, pro *quantuſcumque*; *quotquot*, pro *quotcumque*, et alia id genus. Et Voſſius *Lib.* IV. *de Analog. cap.* 9. nihil referre putat, utrum dicatur *quiſquis*, an *quicumque*; *qualis qualis*, an *qualiſcumque*; *quantus quantus*, an *quantuſcumque*. Add. Stewech. *ad Veget.* II. 4.

8 *Relativum.*] Quae de uſu reciproci diſputavit Valla, dudum a doctis exploſa ſunt, qui oſtenderunt ſine diſcrimine licere uti reciprocis, et relativis, dummodo hoc obſervetur, ne ea commutatione ſermo reddatur ambiguus. Vid. Bud. *Comm. Ling.*

ſus admiſit Idem Ulpianus *in l. ſed ſi plures.* 10. §. 1. *de Vulg. et pupill. ſubſtit.* Sed et *duplex reciprocum pro duplici relativo* poſitum eſt a Scaevola *in l. Lucius Titius.* 88. §. *Damae et Pamphilo.* 12. *de Legat.* 2. Quae ſane in libello *de Sui et Suus* omittere non debuerat Valla.

9 *Excitare* dixit Ulpianus, pro extare *in l.* 1. §. 5. *D. de Poſtuland.* Niſi librarii mendum eſt.

10 *Devirginatam ancillam*, pro corrupta, ſtuprata, vitiata, dixit Paulus *in l. ult. D. de*

Ling. Graec. Sanct. *Minerv. Lib.* II. *cap.* 12. ibique Clar. Perizon. et Sciopp. *Mariang. Cap.* VIII. apud quos multa optimae notae ſcriptorum teſtimonia leguntur, quibus defendi poſſunt, quae hic, tam quam contra uſum Latini ſermonis a Juriſconſultis uſurpata, adnotantur. Et fortaſſis quoque non omnia loca, quae Auctor noſter profert, interpretationem illius recipiunt. Certe *in l.* 7. *D. de Offic. Procons.* haec verba, *laudeſque ſuas*, de laudibus Proconſulis, non Civitatis, accipienda eſſe docuit nuper Ampl. Senator. Cornel. van Bynkershoek *Lib.* II. *Obſerv. Jur. Rom. cap.* 6. Idemque ad marginem hujus libelli adſcripſerat, exemplum e *l.* 1. *ff. de Conſtitut. Princip.* non convenire, quamvis plurimi Ulpianum ita interpretentur. Variae adferuntur horum verborum interpretationes. Ego veram puto ſententiam illorum, qui *ei*, *et in eum*, idem valere exiſtimant: quam etiam *Lib.* I. *Obſerv. cap.* 3. probavit Celeberrimus Anteceſſor Gerardus Noodt.

9 *Excitare.*] In Edd. Gothofr. legitur, *extat quidem exemplum ejus.* Hic quoque Idem A. Bynkersh. notarat, non reperiſſe ſe librum, in quo eſſet *excitat*: Florentiae autem eſſe *exſtitat*, idque forte voluiſſe dicere Auctorem.

10 *Devirginatam ancillam.*] Hoc quoque modo laudatus V. A. *Lib.* I. *Obſervat. cap.* 25. recte defendit auctoritate Petronii *Cap.* XXV. ubi vid. etiam Interpretes, et Muncker. *ad Hygin. Fab.* XXIII. H. Stephanus *de*

de Offic. Praeſid. cum Nonius ſcribat: *Devirginari dicebantur, qui ex ephebis exceſſerant.*

11 *Malitatis* dixit Ulpianus, pro mali *in l.* 1. *D. Quod met. cauſ. Metum*, inquit, *accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, ſed majoris malitatis.* Eodem ſcilicet modo, quo bonitatis dicimus, pro boni. Sic et *facti ſceleritatem* dixit Martianus, *in l.* 3. *D. de Bonis eor. qui ante ſentent. mort. ſib. conſciv.* Licet quidam Codices habeant *facti celeritatem*, quod magis probo.

de Latinit. falſ. ſuſp. pag. 190. hoc vocabulum adeo non improbat, ut exiſtimet illud Vallae, qui in verſione Latina Herodoti eo utitur, licuiſſe fingere, etiamſi nulla auctoritate nixus fuiſſet.

11 *Malitatis.*] Hoc loco plurimas Edd. habere *mali*, in MS. Charondae eſſe *malignitatis*, Ruſſardum autem conjicere *calamitatis* accepi ab eodem V. A. Non ſcio, quid de hac re ſentiant Doctores Legum: ſed exiſtimo variantes illas lectiones gloſſam ſapere, et ſubſtitutas fuiſſe ab iis, qui inſolentia vocis *malitas* offendebantur. Nam Graecos quidem hic non legiſſe *mali* argumento eſt, quod in Baſilicis hoc verterunt μεγάλης κακοθελείας, qui ſi *mali* legiſſent, nulla ratio dici poteſt, cur id κακοθελείας potius, quam κακȣ̃ Graece reddere voluiſſent: quemadmodum Ariſtotel. III. *Ethicor. ad Nicom.* 1. φόβον μειζόνων κακῶν dicit, et *eod. lib. cap.* 9. φόβον προσδοκίαν κακȣ̃ definit. Etſi autem huic voci patronum ex antiquis ſcriptoribus advocare nullum poſſum, tamen non temere eam rejiciendam cenſeam, cum et in Excerptis veterum Gloſſarum legatur, *Malitas*, κακία, et analogica ratione formata ſit a genitivo *mali*, ut *bonitas*, *caſtitas*, *ſanctitas*, et ſexcenta hujuſmodi a genitivis ſingularibus adjectivorum in *us* facta. Ne dicam, multa in eamdem terminationem exeuntia antiquis uſitata fuiſſe, quae, quia vel

[11] *Poſitiones*, pro partibus, ſeu membris dixit Ulpianus *in l.* 1. §. 1. *de Juſtit. et Jure. Hujus ſtudii*, inquit, *duae ſunt poſitiones*, id eſt, duo membra, duae partes: quaſi diceret, in his duobus poſitum eſt Juris ſtudium.

[13] *Urbanicianos milites*, pro Urbicis dixit Paulus *in l. qui mittuntur.* 35. §. 4. *D. Ex quib. cauſ.*

vel deinde in deſuetudinem abierunt, vel apud alios probatos ſcriptores, qui nunc ſuperſunt, non leguntur, non minus inſolentia videntur, quam *malitas.* Hujuſmodi ſunt v. g. *magnitas*, *acritas*, *anguſtitas* apud Accium; *lubidinitas*, et *deliritas* apud Laberium; *concorditas* apud Pacuvium; *prodigitas* apud Lucilium; *peſtilitas*, *maximitas*, et *differitas* apud Lucretium; *opimitas*, et *opulentitas* apud Plautum; et alia id genus apud alios, quae ſuppeditabit Nonius: quorum exemplo etiam *malitas* a Labeone dici notat Salmaſ. *ad Solin. pag.* 26. Non multum diſſimilis eſt ratio vocabuli *ſceleritas*, quod etiam Gloſſae habent, et ἀνομία exponunt de quo ac de ſententia *d. l.* 3. *ff. de Bonis eor. qui ant. ſent.* vid. turſum Ampl. Bynkerſh. IV. *Obſerv.* 4.

12 *Poſitiones.*] Cujacius *ad l.* 115. *de Verb. ſign.* interpretatur ſitus, et veluti ſedes, et hanc formam loquendi a Stoicis ſumtam dicit, qui τόπȣς appellent, quae alii genera, vel ſpecies, vel partes. Ita Diog. Laërt. *in Zenone Lib.* VII. *ſect.* 39. ſcribit, partes tres Philoſophiae, Phyſicam, Ethicam, et Logicam, ab Apollodoro τόπȣς dictas eſſe, a Chryſippo εἴδη, ab aliis γένη. Vid. ibi Menag. et Caſaubon. *ad Laërt. Chryſipp. Lib.* VII. *ſect.* 186. Palladius *Lib.* III. *de Re Ruſt. Tit.* 11. non multum diverſa ratione hoc vocabulo uſus eſt, cum de vineis loquens: *Vineae*, inquit, *in provinciis multis generibus fiunt. Sed optimum genus eſt, ubi vitis- Aliud genus eſt, in quo - Ultimae poſitionis vitis eſt, quae per terram projecta diſcumbit.*

13 *Urbanicianos.*] Hoc ita factum eſt, ut *Germanicianus* apud Suetonium *Tiber. Cap.* XXV. *Veſpaſ. Cap.* VI. et in Inſcriptionibus, et *Dacicianus*, vel *Daciſcianus*, apud Trebell. Poll. *Claud. Cap.* XVII. Locus Spartiani hic laudatus eſt *Caracall. Cap.* IV. Idemque rurſus *urbanicianos* memorat *Get. Cap.* IV.

Digitized by Google

cauſ. major. Quo loco quidam habent *Urbicis*, alii *Urbanis*, cum Urbicis dici deberet, ſicut *Urbicam procurationem* dixit Idem Ulpianus *in l. verum vel de dolo*. 11. §. *ex facto*. 2. *D. de Minorib*. *Urbanicianorum* quoque meminit Spartianus in Caracalla: *Cum Chilo*, inquit, *iterum Praefectus et Conſul ſublata veſte ſenatoria nudis pedibus ab urbanicianis raptus eſſet, Antoninus ſeditiones compreſſit*. Sunt autem, quantum conjicio, non Praetoriani milites (nam hi extra Urbem in caſtris Praetoriis manebant) ſed [14] ſeptem illae cohortes ab Auguſto inſtitutae, ut in urbe excubarent, ad arcenda incendia, qui Vigiles vocabantur, iiſque praeerat Praefectus

 Vigi-

14 *Septem illae cohortes.*] Pancirollus *Cap.* V. *Notit. Dign. Imper. Occid.* putat, *urbanicianos* a Paulo dici milites cohortium urbanarum, quas praeter cohortes praetorias, et cohortes vigilum ad defenſionem Urbis inſtituit Auguſtus; de quibus Tacit. IV. *Ann.* 5. Dion. Caſſius *Lib.* LV. et Lipſ. *de Magn. Rom* I. 4 Nam hae proprie urbanae cohortes dicuntur, eoque nomine non ſolum a praetorianis diſtinguuntur apud Tacit. *l. d.* et I. *Hiſtor.* 87. et 89 ac Sueton. *Aug. Cap.* CI. (ubi non video quam rationem habeat, quod Torrentius urbanas cohortes de cohortibus vigilum exponit) et Claud. *Cap.* x. Sed etiam a cohortibus vigilum apud Tacit. I. *Hiſt.* 20. et III. *Hiſt.* 64. Dubito tamen an *in d. l.* 35. §. 4. *Ex quib. cauſ. major. urbanicianorum* nomine ſolae cohortes urbanae contineantur. Nam quod ibi *urbanicianis* tributum eſſe dicitur, ut pro abſentibus Reip cauſa habeantur, id etiam ad vigiles pertinere oſtendit Ulpianus *in l.* 15. §. 3. *D. ad Leg. Jul. de Adulter.* Et quemadmodum urbani militis nomen non ſemper ad cohortes urbanas coarctatur, ſed interdum etiam praetorias continet, ut docet Savilius *ad Tacit.* I. *Hiſt.* 4. ita *urbanicianorum* appellatio etiam ad alios videtur poſſe porrigi.

Vigilum, *tit. tot. de Offic. Praef. Vigil.* Sueton. *in Auguſt. Cap.* XXX. Dion. *Lib.* LV. Strabo *Lib.* V. *Geograph.* Ulpianus in *Inſtitutionib. Tit.* III.

Ex secunda parte, De Judiciis.

[1] *Moderare*, pro moderari dixit Ulpianus *in l. nonnunquam.* 72. §. *ult. D. de Judic.* Contra *moderatur*, deponens paſſive ponitur *in l. Pomponius.* 15. *de Negot. geſt. Condemnatio moderatur*, inquit Paulus, pro modus condemnationi adhibetur. [2] *Inſidiare*, pro inſidiari Calliſtratus *in l.* 28. §. 11. *D. de Poen. Igni*

1 *Moderare.*] Notum eſt verba in *or*, quae nunc dicuntur deponentia, olim non minus ſignificatione, quam terminatione fuiſſe paſſiva: et quamquam deinde ſignificationem illam depoſuerunt, unde et deponentia dicta ſunt, tamen multa ex iis apud ſcriptores Latinos et ſignificatione, et terminatione activorum inveniri, et ſaepe terminatione paſſivorum ita efferri, ut primam ſuam et naturalem ſignificationem paſſivam retineant. Vid. Voſſ. *Lib* III. *de Analog. cap.* 6. et 7. Perizon. *ad Sanct. Minerv. Lib.* III. *cap.* 2. et 3. Horum in numero ſunt etiam *modero*, et *moderor*; *molio*, et *molior*; *demolio*, et *demolior*, ut oſtendit teſtimoniis prolatis Voſſ. *l. d.* quae huc tranſſcribere nihil attinet. De *demolio* agit etiam Briſſon. *in Parerg. n.* 56. et de eodem, ac de *modero* Scip. Gentil. I. *Parerg.* 18. *Molio* etiam legitur apud Valer. Max. *Lib.* V. *cap.* 10. *Rom.* 2. *Ne quid mali fortuna moliret.* Ita e libro Danielis edidit Colerus. Plura hujus generis adferuntur infr. *n.* 13. *hoc cap.* et interea, quae e *Parte* V. et VII. *Digeſtorum* congeſta ſunt.

2 *Inſidiare.*] Hujus ſolum Calliſtratum auctorem laudat Voſſ. *l. d.* Scipio Gentilis *L.* I. *Parerg. c.* 18. e Diomede, et Servio oſtendere conatur, veteribus etiam *inſidio* uſitatum

Igni cremantur plaerumque ſervi, qui ſaluti dominorum ſuorum inſidiaverint. Et 3 *demolire*, pro demoliri, Ulpianus *in l. qui domum.* 50. *ad Leg. Aquil.* Itemque Alfenus *in l. qui inſulam.* 30. *in princ. Locati*, et *in l. haeres.* 12. *de Uſu et uſufr. leg.* et *in l. damni.* 43. §. 1. *de Damn. infect.* Kurſus autem (*demoliri* paſſive) Ulpianus *in l. nam ſi.* 37. *de Damn. inf.* Et 4 *munerare*, pro munerari *in l. Divus 6. ad fin. D. de Bonis damnat.* Itemque *remunerare*, pro remunerari, Idem Ulpian. *in l. idemque.* 10. §. *ult. D. Mandati.*

X 5 Satis

tum fuiſſe, quod Grammatici illi verſum Virgilii *in* I. *Aen.* 718. ita legant:

—— —— *Inſcia Dido*
Inſidiat quantus miſerae Deus:

Non *inſideat*, quod vulgatum ait eſſe in omnibus excuſis. Ego apud Diomedem hoc non invenio. Servius Danielis autem, referente Voſſio III. *de Analog.* 7. non ſe, ſed quoſdam ita legere dicit, adverſus quos diſputat ibidem Voſſius. Haloander apud Calliſtratum legit, *inſidiati erunt.*

3 *Et demolire.*] Haec plane perturbata legebantur. Nam illa, *Itemque Alfenus*, etc. ante *inſidiare* ſcripta, et alia quoque ita inter ſe confuſa erant, ut intelligi non poſſent: quae ita, ut hic leguntur, digeſſi, atque etiam duo haec verba, *demoliri paſſive*, ſententiae intelligendae gratia mihi addere licere exiſtimavi.

4 *Munerare.*] Haec eſt lectio Norica. Liber Florentinus, et Edit. Gothofr. ac pleraeque veteres *in l.* 6 *de Bon. Damn.* habent *munerari*, et *in l.* 10. §. *ult. Mand. remunerari.* Quamquam ſi *munerare* dixiſſet Ulpianus, non ſolum Priſciani, Diomedis, Donati, et A. Gellii, verum etiam M. Tullii, et aliorum auctoritate defendi poſſet, quorum in Lexicis, quae in omnium manibus ſunt, proſtant teſtimonia. *Remunerare* autem et M. Cicero dixit *in Orat. poſt redit. in Senat. Cap.* XII. ut ibi Graevius edidit, et Quintus *in libro de Petit. Conſulat. Cap.* IX. et Quintilian. *Declam.* II.

5 Satis ineleganter dixit Papinianus *videtur videri in l. nam etſi. 15. in fin. de Inoffic. teſtam. Nec abſurdum*, inquit, *videtur, pro parte inteſtatum videri.*

Enim, ſine ullo praepoſito, pro nam poſuit Julianus 6 *in l. ſi tibi. 17. D. Quib. mod. uſusfr. vel uſ. amitt.*

Actio-

5 *Satis ineleganter.*] Geminatio quidem illa non inelegantior eſt in verbis Papiniani, quam in hoc Plauti *Curcul.* II. 2. 10. *Hac nocte in ſomnis viſus ſum viderier procul ſedere longe a me Aeſculapium. Videri* autem apud Papinianum accipio pro eſſe, ut in ſententiis Magiſtratuum, et Senatuſconſultis, *videri feciſſe, videri eſſe*, pro feciſſe, eſſe, de quibus Briſſon. *de Formul. Lib.* II. *et* V. Scriptores Hiſtoriae Auguſtae multi ſunt in hac locutione. vid. Caſaubon. et Salmaſ. *ad Capitolini Verum Cap.* IX. *Viſum eſt nonnullis, non tamen Marco, quod ejus fraude putaretur occiſus*, id eſt. eſſet occiſus: Et *ad Lamprid. Alex. Sever. Cap.* LIX. *Quae ſemper etiam minuſculis Imperatoribus ſubjecta videbatur*, pro ſubjecta erat. Item Caſaub. *ad Capitol. Maximinos Cap.* VI. *Ut octo pedes digito videretur egreſſus*, pro eſſet egreſſus. Poteſt etiam hoc referri ad Papiniani modeſtiam in reſpondendo, cujus cum alia multa in Pandectis exempla ſunt, tum hoc *in l.* 93. *ff. de Condit. et demonſtr. Filis videri fidei commiſiſſe placuit.* quod genus loquendi plane ſimile eſt ei, de quo hic agitur.

6 *In l. ſi tibi.*] In Ed. Gothofr. nihil eſt in *h. l.* quod huc pertineat, in qua ita legitur: *Dum enim proprietatem adquiris, jus omne legati uſusfructus amiſiſti.* Giſanius *in Indic. Lucret.* v. *enim*, profert verba Pauli ad Labeonem *l.* 28. *ff. de Probation. Et hoc id eſt, quod Graeci dicere ſolent* ἐν πλάτει: *enim poteſt hoc memoria teneri.* Ita ille diſtinguendum cenſet hunc locum. Sed lectio incerta eſt, et varie conſtituitur a Juriſperitis, ut videre eſt *in notis Gothofr. ad h. l.* qui edidit: ἐν πλάτει *enim poteſt hoc memoria non teneri.* Nec tamen Plautus, Terentius, Cicero, aliique hac particula ſine ullo praepoſito certa quadam ſignificatione uti refugerunt. vid. Taubm. *ad Plaut. Epidic.* V. 2. 36. I. Fr. Gronov. *ad Liv.* XXXIV. 32.

Actiones aguntur, pro intentantur, inſtituuntur, dixit [7] Ulpianus *in L. uti frui. 5. §. in his autem. 3. D. Si uſusfr. petat.* Sic et *obligatio obligatur*, pro contrahitur, Modeſtinus *in l. creditor. 23. in fin. de Pignorib.*

Protelari admonitionem, dixit Ulpianus (vel [8] Tribonianus potius, ut ad eum locum notavi) *in l. 2. §. in omnibus. 7. D. de Judic.* pro differri judicium, litem comperendinari, [9] diem judicii eſſe diffuſum. De cujus verbi ſignificatione et nota vide plura apud Nonium Marcellum, Feſtum Pompejum, et Donatum: quorum nullus hanc ei ſignificationem, aut non abſimilem tribuit, praeter unum Donatum, qui pro *protraho* dicit uſurpari. Sed [10] nec Terentius, nec Plautus, nec Siſen-

7 *Ulpianus.*] *In his autem actionibus, quae de uſufructu aguntur, d. l. 5. §. 3. Si uſusfr. pet.* et, *Pignoris obligatio etiam inter abſentes recte ex contractu obligatur*, Modeſtinus *l. 23. §. 1. de Pignorib.* Voſſius *de Conſtruct. Cap.* XXII. haec refert ad genus illud Atticiſmi, quo verba quaedam regunt accuſativum ſuae originis, vel cognatae ſignificationis. Add. etiam alios, quos ibi laudat, et Vechner. *Hellenol.* I. 22.

8 *Tribonianus.*] De hoc videbunt Legum Doctores. Ulpianus autem rurſum *in l. 4. princ. D. de Damn. inf.* eodem modo loquitur: *Dies cautioni praeſtitutus*, inquit, *ſi finietur. Praetoris. vel Praeſidis officium erit, ex cauſa vel reum notare, vel protelare eum.*

9 *Diem judicii eſſe diffuſum.*] *Diffundi diem* dicendum cenſent Bud. *ad l. 2. ff. Si quis caution. in judic. ſiſt.* et Brod. X. *Miſc. 6. Diffindi* Politian. *Miſcell. Cap.* XLI. Cujac. XII. *Obſervat.* 18. Sigon. *de Judic.* I. 28. et V. C. Jac. Gronov. *ad Gell.* XIV. 2.

10 *Nec Terentius.*] De *protelum*, et *protelare* multa ſcripſerunt Salmaſius *in fin. Exerc. Plin.* Voſſii, pater, et filius: ille

Siſenna in Hiſtoriis, quos illi authores laudant, in eum ſenſum accipiunt.

In l. 2. *D. de Haeredit. petit.* dixit Ulpianus, 11 *ſuo nomine effecti ſumus haeredes*, ſi Florentinum exemplar ſequimur. Rectius autem dixiſſet *noſtro nomine*, ut quidam legunt. Itaque notat illic Accurſius pronomina tertiae perſonae conſtrui cum prima perſona verbi pluralis numeri, et eam eſſe malam Grammaticam dicit. Idem porro erratum eſt *in l. novare.* 20. *de Novationib. Novare poſſumus*, inquit,

ille *in Etymologico*, hic *ad Catullum pag.* 131. quae ibi legi poſſunt. Turpilius, et Siſenna apud Nonium, Plautus *argum. ſec. Merc. verſ.* 12. et Terent. *Pherm.* I. 4. 36. *protelare* dixerunt, pro propellere, proturbare. Quia autem, quae propelluntur, longius removentur, hinc *protelare* etiam videtur dictum pro differre, protrahere, prolatare, qua ſignificatione apud Fulgentium, Symmachum, Iſidorum, alioſque recentiores ſcriptores ſaepe legi notavit Muncker. *ad Fulgent. Mythol. prolog. Lib.* I. et *cap.* 6. et *ad ejuſd. Continent. Virgil. pag.* 166. Ex antiquioribus, qui ita illo uſi fuerint, nondum inveni. Urſini quidem MS. Salluſt. *Catilin. Cap.* XLIII. pro *dies prolatando*, et *Jugurth. Cap.* XXVII. pro *prolatandis conſultationibus*, habebat *protelando*, et *protelandis*, idque Aldo magis olere antiquitatem videbatur, ſed ab aliis, ut ceterorum MSS. conſenſui repugnans, rectius rejectum fuit. Nec adſentior Scip. Gentili I. *Parerg.* 36. ſcribenti Juriſconſultum antique locutum eſſe, cum *protelari* dixit, pro produci, ac protrahi: nam Varro, Lucillius, et reliqui Veteres, quorum teſtimoniis hoc confirmari putat, vocibus *protelum*, et *protelare* in aliam ſententiam uſi ſunt.

11 *Suo nomine.*] Prope eſt, ut adſentiar Accurſio, quamquam alioqui harum rerum judici non admodum idoneo. Nec juvat illud Virgilii VI. *Aen.* 743. *Quiſque ſuos patimur manes*: eſt enim ellipticum. Vid. ibi Cerdam. Haloander *in l.* 2. *de Hered. petit.* legit *noſtro nomine.*

inquit, *aut ipſi, ſi ſui juris ſumus*, pro noſtri juris.

Ulpianus *in l. ſed etſi. 7. §. 6. de Publician. Publiciana*, inquit, [12] *ad inſtar proprietatis, non poſſeſſionis, reſpicit*, pro competit, datur.

[13] *Arbitrari* cum deponentaliter ſemper dicatur, paſſive uſurpavit Ulpianus in *l. ſi quis ſepulchrum.* 12. §. 5. *de Religioſ. et ſumpt. fun. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus, vel dignitate defuncti*, pro aeſtimantur; ſtatuuntur. Itemque *in l. diem proferre.* 27. §. *ſi quis litigatorum.* 4. *D. de Recept. arbitr.* et quidem *arbitretur*, ponitur pro arbitrium fertur, ab arbitro judicatur. Idemque verbum paſſive, aut etiam imperſonaliter uſurpavit Idem Ulpianus *in l. ſi cujus.* 13. §. 1. *D. de Uſufr.* Quo etiam loco in fine legis, ſive capitis activum pro paſſivo poſuit, [14] *lavet*, pro lave-

12 *Ad inſtar proprietatis.*] Alii hic *reſpicit* exponunt conſideratur. Graeci vertunt, μίμησιν ἔχει δεσποτείας. Ego ſermonem Juriſconſulti non intelligo.

13 *Arbitrari.*] Vid. ſupr. *n.* 1. *hoc cap. Arbitrari* paſſive dictum eſſe a Coelio, Seneca, et Gellio oſtenderunt Voſſ. III. *Analog.* 6. et Ampl. Bynkersh. I. *Obſerv.* 25. add. Cicer. *pro Muren. Cap.* XVI. Frontin. *Strat.* IV. 2. 2. Quintilian. *Declam.* CCCX. et quae notantur *ad Plaut. Epid.* II. 2. 82. *Arbitro* eſt apud Plaut. *Stich.* I. 2. 87. et *Pſeud.* IV. 2. 57.

14 *Lavet, pro lavetur.*] *Lavare* κατ' ἔλλειψιν pronominis, vel alterius partis, eadem ſignificatione apud optimos linguae Latinae auctores dici, qua *lavari*, notius eſt, quam ut teſtimoniis probari debeat, quae ſi quis deſiderat, adeat Voſſ.

lavetur. Ejuſdem modi eſt, quod verbum [15] *pollicetur*, cum ſit deponens, paſſive uſurpat Ulpian. *Actio*, inquit, *non pollicetur*, pro non promittitur, non proponitur, *in l.* 1. §. *ſed ex contrario.* 18. *de Exercit. action.* ut quidem Florentiae legitur. Nam vulgati libri habent, *actionem non pollicetur*, ſcilicet Praetor. Sic et Paulus [16] *interpretantur* paſſive poſuit, pro exponuntur [17] *in l. in teſtamentis.* 12. *de Reg. Jur.*

Geri-

Voſſ. III. *de Analog.* 3. et Briſſon. *in Lexic. Jur.* Sed tamen duriuſcula videtur dictio Juriſconſulti *in l. d. ſi id* (balneum) *locare coeperit, ut publice lavet*, pro ut populus lavet, vel, ut publice lavent. Idque etiam Ampl. Bynkersh. putabat, qui convenientius videri *lavent*, adſcripſerat.

15 *Pollicetur.*] Ita etiam Metellus Numidicus apud Priſcian. *Lib.* VIII. *pag.* 792. *Polliceo* Varro apud Nonium. Vid. Voſſ. *lib. d. cap.* 6. et 7. Participium *pollicitus* Ovidius paſſiva ſignificatione ſaepe effert. Adi Heinſ. *ad Epiſt. Hypſip. verſ.* 110. *Cur tua pollicito pendere verba carent?*

16 *Interpretantur.*] A. Gellius *Lib* XV. *cap,* 13. ex eo, quod Cicero *Lib.* I. *de Divinat. interpretata* paſſive dixit (reſpicit forte ad ea, quae leguntur *d. lib. cap.* 52. *Male conjecta, maleque interpretata falſa ſunt*) putat intelligi *interpretor* verbum commune eſſe. Nec improbat Voſſius III. *de Analog.* 6. Eadem ratione participio *interpretatus* rurſum utitur Cicero *de Haruſp. reſp. Cap.* XVII. et II. *de Legib.* 12. item Livius XLV. 29. et Sueton. *Neron. Cap.* XIII. Et *interpretatum eſt* ita dixit Salluſt. *Jugurth. Cap.* XVII. *interpretatum eſſe*, Cicer. I. *de Divin.* 25. quae pleraque loca jam ab aliis obſervata ſunt. Sed Cellarius *Cur. Poſter. Cap.* VI. dubitat, an florente Latinitate alio tempore hujus verbi, quam perfecto, paſſive uſi fuerint. Poſteriore autem aevo frequentem fuiſſe etiam in aliis temporibus illum uſum exemplis confirmat.

17 *In l. in teſtamentis.*] *In teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretantur, d. l.* Saepe laudatus Senator Bynkersh. adnotaverat, *niſi ibi legamus*,

18 *Geritionem pro haerede*, pro geſtionem dixit Ulpianus *in l. et ſi quis.* 14. §. *plerique* 8. *D. de Religioſ. et ſumpt. fun.*

19 *Meliorare*, dixit Ulpian. pro meliorem facere *in l. ſi cujus.* 13. §. *inde.* 5. *de Uſufr.*

20 Non minime quam quod Columella *melioreſcit* uſurpavit, pro melior efficitur. *Napus*, inquit, *glareoſis, ſabuloſiſque arvis melioreſcit.*

21 *Praevalentiam*, pro conditione plus valendi, et praeſtantia dixit Paulus *in l. in rem.* 23. §. *in omnibus.* 4. *ff. de Rei vindicat.*

22 *Ducatorem* quoque, pro ductorem dixit Ulpia-

gamus, interpretamur: quod ratione non caret. Nam et exigua mutatio eſt, et Juriſconſulti hoc verbo plerumque ſignificatione deponentis utuntur. Sed tamen et paſſive ab iisdici invenias, ut in hoc Macri *in l.* 4. §. 1. *D. de Appellat. Ita tamen, ut in cauſis appellationis reddendis hoc ſolum quaeratur, an jure interpretatum ſit*: quomodo etiam apud Marcellum *in l.* 24. *de Reb. dub. interpretari* accipiendum exiſtimat P. Faber *ad l.* 12. *de Reg. Jur.* Itaque fortaſſis nihil mutandum eſt.

18 *Geritionem.*] Hoc ſolius Ulpiani auctoritate laudatur.

19 *Meliorare.*] Inter verba Latinitatis cadentis recenſet Cellar. *Cur. Poſt. Melioreſco*, quod hic e Colum. *Lib.* II. *cap.* 10. *in fin.* refertur, ubi tamen aliae Edd. habent *melior exit*, etiam in Gloſſis Vet. legitur, item *melioratio.*

20 *Non minime quam quod.*] Ita editum erat, haud dubie culpa typographorum. Quid ſcripſerit Auctor, divinare non facile eſt.

21 *Praevalentiam.*] Nec hoc apud alium legi. *Valentia* Naevius, ac Titinnius dixerunt apud Nonium: *invalentia* A. Gellius *Lib.* XX. *cap.* 1. quod tamen, tamquam ab illo nove uſurpatum, improbat Scioppius *Judic. de Styl. hiſtor. pag.* 170.

22 *Ducatorem.*] Stewech. *ad Veget. Lib.* I. *cap.* 13. hoc firmat

Ulpianus, (ſiquidem [23] Florentinum exemplar ſequimur) *in l. quemadmodum.* 29. §. *ſi navis.* 4. *ad Leg. Aquil.*

firmat auctoritate Gloſſarum vet. Ampl. Bynkersh. IV. *Obſ.* 17. Tertulliani eſſe oſtendit, nec vetuſtior his auctor profertur. Alpheno quidem, qui ſub Auguſto floruit, adſcribit *l. d.* Stewech. ſed hoc pro certo adfirmari non poteſt, cum Ulpianus Alpheni ſententiam ſuis verbis expoſuiſſe potuerit. *Ducatrix* apud Apulejum *Lib.* II. *de Doctr. Platon.* legitur in pleriſque Editt. *Vitiorum ducatrices iracundia, et libido.* Ita Scaligerum emendaſſe e MS. notat Colvius, pro *ductrices*, vel *doctrices*, quae antea ibi legebantur.

23 *Florentinum*] Nam in aliis *ductorem* eſſe notat Gothofr.

Ex tertia parte, De Rebus Creditis.

[1] *Contrahere alicui*, pro cum aliquo dixit Ulpianus *in l. quamvis.* 8. §. 14. *D. ad Senatuſc. Vellej. Si, cum eſſem tibi contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipſa potius contraham.* Sed et *contineri* cum dativo poſuit Idem Ulpianus *in l.* 3. *in princ. Uſufructuar. quemadm. cav.*

1 *Contrahere alicui*] Non habeo aliam auctoritatem antiquorum, qua hoc confirmem. Videtur tamen referri poſſe ad eam formam loquendi, qua verba quaedam, in primis conjungendi, ac miſcendi ſignificationem habentia, et dativo junguntur, et ablativo cum praepoſitione, de quibus Voſſ. *de Conſtruct. Cap.* XXXVII. Sic *conſtituere alicui*, et *cum aliquo*, apud Terentium, Ciceronem, et alios, quos laudat Gronov. I *Obſerv* I *ſervare fidem alicui*, et *cum aliquo*. Plaut. *Capt.* V. I. 10. et *Curcul.* I. 2. 49. *nubere alicui*, et *cum aliquo*, Cicer. XV *Famil.* 3. Terent. *Phorm.* V. 3. 34. *convenire alicui*, et *cum aliquo*, Hygin. *Fab.* CV.

tav. cum tamen ablativo jungi ſoleat. *Omnes caſus*, inquit, [2] *continentur huic ſtipulationi* (ſiquidem Florentinum exemplar ſequimur) pro hac ſtipulatione. Itemque *in l.* 5. *princ. illo eod. tit.* Caeterum permultas alias ἀντιπτώσεις, a Conſultis noſtris uſurpatas, collegit Vir doctiſſ. Dn. B. Briſſonius *in Parergis*, ad quem lectorem remitto.

Repraeſtaverit, ſcripſit [3] Paulus *in l. Lucius Titius.* 47. *D. de Action. empt.* ſiquidem Florentinum illud exemplar probatiſſimum ſequimur, pro praeſtiterit, praeſtaverit, aut repraeſentaverit, quod alii ſubſtituunt. Simile eſt *in l. mulier.* 22. *in princ. ad Senatuſc. Trebell.*

Y Sed

2 *Continentur huic ſtipulationi.*] Haloand. *hac ſtipulatione.* Briſſonius *in Parergis* praeter hunc locum quatuor alia e Pandectis profert, ubi verbum *contineo* dativo jungi ait, e quibus in Edd. Gothofredi tria aliter leguntur. Si quis tamen hoc ratione antiptoſeos defendi poſſe exiſtimabit, ne exempla illius deſint, adeat Nonium *in fin. Cap.* IX. et Muncker. *ad Hygin. Fab.* XV.

3 *Paulus.*] Et *repraeſtandum* Ulpianus *d. l.* 22. *ad SC. Trebell.* Cujacius III. *Obſerv.* 15. legendum cenſet *repraeſentaverit*, et *repraeſentandum*. at rurſus XIII. *Obſ.* 35. utriuſque loci Florentinam ſcripturam magis probat, neque tamen ullum pro ea ex antiquitate teſtimonium profert. Ac ne hoc quidem ſatis certum eſt, an recte dicatur *praeſtavi*, pro *praeſtiti.* Nam loca Propertii II. *El.* 34. (al. 25.) 53. Vegetii *Lib.* I. *cap.* I. et Ammiani Marcellini *Lib.* XXXI. *cap.* 11. e quibus hoc probari putant Voſſ. III. *Analog.* 20. et Morhof. *in Epiſtola ad Juvenem cum Profeſſoribus ſuis de Latinitate in Digeſtis litigantem*, controverſa ſunt, et varie leguntur tam in ſcriptis, quam in editis. Nec multum juvat hoc Feſti: *Adſtaſſent, ſtatuerunt*: cum nec auctorem ſuum laudet, et alterutram harum vocum corruptam eſſe apertum ſit.

Sed et [4] *inceſtum* neutro genere dixit Papinianus *in l. ult. in fin. de Condict. ſine cauſ.* ut quidem Florentiae legitur. Itemque Martianus *in l. ſi quis viduam.* 5. *de Quaeſtion.* Ulpianus quoque *in l. etiamſi.* 56. *de Ritu nupt.* Idemque *in inceſto*, pro inceſtu, ſecunda declinatione pro quarta protulit *in l.* 4. *de Quaeſtion.* et [5] *in l. vim paſſam.* 39. §. *pen.* et *ult. ad Leg. Jul. de adulter.* Itemque Papinianus *in l. ſi adulterium cum inceſto.* 38. *in princ.* et *in l. ult. illo eod. tit.* Simile eſt, quod [6] *abortum*, pro abortu dixit Ulpianus *in l. cum quidam.* 30. §. 4. *de Adquir. haered. abortum factum eſt*, pro abortum fecit. Itemque quod [7] *lectum* neutro genere pro maſculino: nempe *legatum*

4 *Inceſtum neutro genere.*] Etiam Briſſonio *in Parergis* animadvertendum viſum fuit, apud Juriſconſultos *inceſtus*, et *inceſtum* inveniri, quaſi et hoc ad ſingularia illorum pertineret. Aliter ſentit Voſſius, qui cum *Lib.* I. *de Anal. cap.* 36. hanc vocem in catalogo eorum, quae in *us* et *um* exeunt, praetermiſiſſet, *in Addendis* adſcripſit, ſatis notum eſſe. Sic, ſi quis forte exempla requirat, *inceſtu* dixit Cicer. *Partit. Orat. Cap.* XXXIV et *pro Milon. Cap.* XXII. et Liv. *Lib.* IV. *cap.* 44. *Inceſti* Liv. II. 42. *Inceſto* Id. VIII. 15. *Inceſta* Cicer. IV. *Tuſc.* 35. *Inceſtis* Id. II. *de Legib.* 16. eaque declinatio eſt omnibus locis, quae hic, et a Briſſonio *l. d.* et *in Lexico* e Juriſconſultis proferuntur. Nec aliter fere Tacitus, ac Suetonius loquuntur.

5 *In l. vim paſſam.*] Haec quoque Papiniani eſt, non Ulpiani.

6 *Abortum.*] Gothofred. huic patronum advocat Feſtum, apud quem ita ſcriptum eſt: *Abortum gravidae mulieris dicitur, quod non ſit tempeſtive ortum.* Eſt etiam in Gloſſis: *Abortum*, ἔκτρωμα. Et ibid. inter ea, quae Latine neutro, Graece foeminino genere efferuntur: *Hoc abortum*, ἡ ἔκτρωσις.

7 *Lectum.*] Voſſius ſolius Ulpiani

legatum lectum, pro legatus lectus dixit Ulpianus *in l. librorum.* 52. *in fin. de Legat.* 3. et *in l. cum aurum.* 19. §. *lectum.* 8. *de Auro et argent. leg.* Et [8] *concordium*, pro concordia, Idem Papinianus *in l. ſi liberis.* 27. *de Pact. dot. tanquam venali concordio*, Fl. ubi alii Codices habent *concordia.* Item *alimonia*, *orum*, Paulus [9] *in l. mutus.* 73. §. 1. *de Jure dot.* Et [10] *papyrum*, neutro genere, pro papyrus. *Chartis legatis*, inquit Ulpianus *in l. librorum.* 52. §. *chartis.* 6. *de Legat.* 3. papyrum non continebitur. Et [11] *caſtelli*, pro caſtella, Idem Ulpian. ex iiſdem Pandectis Florent. *in l. caetera.* 41. §. *ſed ſi.* 10. *de Legat.* 1. Quae

 quam-

piani auctoritate inter ea recenſet, quae *us* et *um* in fine habent: nec ab aliis teſtimonia vetuſtiorum citari video. Gloſſae rurſus: *Lectum*, κλίνη.

8 *Concordium.*] Giſanius *in Indic. Lucret. v. arteria*, exiſtimat hoc ſatis defendi poſſe exemplo aliorum, quae in *a* et *um* deſinunt, quae ratio mihi non ſatis firma eſſe videtur. Ampl. Bynkerſh. putabat vitio ſcribentis legi *concordio*; pro *concordia*, quod Haloander edidit.

9 *In l mutus.*] Et *in l.* 4. *ff de Agnoſc. et al. lib.* Briſſonius *in Parerg.* oſtendit *alimonium* Varronis eſſe *lib.* I. *de Re Ruſt. cap.* 8. et *lib.* III. *cap.* 16. cui Vitruvium jungit Voſſius. Add. Tacit. XI. *Annal.* 16. Iſidor. XX. *Orig.* 2. inter *alimoniam*, *alimentum*, et *alimonium* nimis quam ſubtiliter diſtinguit.

10 *Papyrum neutro genere.*] Celſus *Lib.* V. *de Medicin. cap.* 28. *ſect.* 12. *papyrum intortum*, et Plinius *in Hiſtor. Nat* compluribus locis eodem genere. Vid Voſſ. *in Addend. ad Lib.* I. *de Anal. cap.* 36.

11 *Caſtelli.*] Gothofr. *caſtella* edidit: et ita Plinius, Vitruvius, et Frontinus *in libro de Aquaeductibus* ſemper loquuntur, item Feſtus in v. *dividicula.* Tamen etiam *caſtellus*, quod Florentiae eſt, ſaltem poſterioribus temporibus, dictum fuiſſe, non abſurdo

quamquam et Latina ſunt [12] et recepta, tamen huc retuli, quia Valla ea incaſtigata non praeteriiſſet, ſi advertiſſet.

Affectionem [13] *amicalem*, pro amantem, et benevolam dixit Ulpianus *in l. idemque.* 10. §. *ſi quis ea.* 7. *Mandati.* *Eſt verum*, inquit, *eum, qui non animo procuratoris intervenit, ſed affectionem amicalem promiſit in monendis procuratoribus, et in regendis conſilio, mandati non teneri.*

Abundare, [14] pro ſuperare, et praetergredi dixit Neratius *in l. ſi fundum.* 35. *Mandati.*

Ut

ſurde ex eo colligas, quod Graeci recentiores receptacula illa aquarum κασέλλυς vocant. Vid *Gloſſar.* Meurſ. et Cang. Sed et in Gloſſis Vet. eſt: *Caſtellus*, φρέριον.

12 *Et recepta.*] Hoc de *abortum*, *lectum*, *concordium*, et *caſtellus* credam proferenti teſtimonia ſcriptorum veterum.

13 *Amicalem.*] Ita eſt in Florent. in aliis, *amicabilem*, quod Plauti auctoritate probant H. Steph. *de Latinit. falſ. ſuſp. p.* 76. Goclen. II. *Problem. Grammat.* 57. Voſſius IV. *de Vit. Serm.* 31. et II. *de Analog.* 33. Locum Plauti non deſignarunt; ſed reſpiciunt, ni fallor, ad *Milit.* IV. 4. 8. ubi Camerarius, Lambinus, aliique ediderunt: *Vos modo porro, ut occepiſtis, date operam amicabilem.* Verum Lipſius I. *Antiq. Lect.* 13. e libris Vaticanis emendavit *adjutabilem*: quod etiam Taubmannus, Pareus, et Gronovius in contextum receperunt. Alii MSS. aliter ibi legunt; ſed quia tamen conſtat variare illius loci lectionem, nihil in eo praeſidii poteſt eſſe voci *amicabilis.* Nec auctoritas Gloſſarum vet. in quibus ea legitur, impedit, quo minus inter vocabula recentioris Latinitatis referatur.

14 *Pro ſuperare.*] Etiam alii Latini ſcriptores hoc verbo nonnumquam ſignificatione non diſſimili utuntur, ut cum de fluminibus ſuper ripas effuſis dicit Lucret. VI. 265.

Nec tanto poſſent haec terras opprimere imbri,
Flumina abundare ut facerent.

Et

Ut non abundet, inquit, *mandati quantitatem*, pro ut non ſuperet, vel egrediatur.

15 *Antidotus*, maſculino genere, et *antidoti*, numero plures ſignificante, dixit Cajus *in l. quod ſaepe.* 35. §. 2. *de Contrah. empt.* ſiquidem Florentinum exemplar ſequimur: cum alii Codices, et omnes Latini autores *antidota* neutro genere dicant.

Et Virgil. I. *Georg.* 116.

—— *Incertis cum menſibus amnis abundans Exit.*

Sed haec multum differunt a ſermone Neratii, qui non abſolute, ut illi, ſed adjecto caſu, *abundare quantitatem*, dixit, cujus exempla alibi, quod quidem ſciam, non leguntur.

15 *Antidotus maſc. gen.*] *Ut ex his antidoti, et alia quaedam ſalubria medicamenta conficiantur*, Gajus *in d. l.* 35. *Hoc antidotum* dicunt Celſ. V. *de Medic.* 27. Plin. XXIX. *H. N.* 1. Juſtin. XXXVII. 2. et Paulus *in l.* 5. *princ. ff. de Penu leg. Haec antidotus* Gell. XVII. 16. Seren. Samonic. *pag.* 28. et 35. Ed. Keuchen. idque ſolum videtur probare Caper Grammaticus. Vid. Voſſ. I. *de Analog.* 36. Hoc autem etiam ſecundae declinationis eſſe, liquet e priore loco Sereni, in quo eſt, *antidotos honeſtas.* Itaque parum recte ſcribit Auctor, omnes ſcriptores Latinos dicere *antidota* neutro genere, et Gajum *antidoti* maſc. gen. efferre: nam de genere e verbis Gaji nihil colligi poteſt.

Ex Parte quarta, De Pignoribus.

Conſanare dixit Ulpianus *in l. item Offilius.* 10. *pr. de Aedil. Ed.* pro conſaneſcere, ſanari, ad ſanitatem redire. *Si homini*, inquit, *digitus ſit abſciſſus, membrive quid laceratum*,

quamvis conſanaverit ; ſi tamen ob eam rem eo minus uti poſſit , non videri ſanum eſſe. Quo loco ſi una litterula dempta [1] *conſanuerit* legeretur, elegantius, et latinius diceretur. Sed repugnant vetuſta exemplaria, licet quaedam habeant *conſolidaverit.*

[2] *Curacem* , vel, ut eſt Florentiae, *curracem* dixit Cajus *in l. ſi quid.* 18. *in princ. de Aedil. Edict.* pro ſollicito, et diligenti: itemque

1 *Conſanuerit.*] Ita etiam Giſanius *in Obſervationibus Ling. Lat.* legendum ſuſpicatur, a *conſaneſco*, quo ſaepe utuntur Celſus, et Columella. Celſus *Lib.* VII. *cap.* 12. *ſect.* 4. *Et plerique quidem, ubi conſanuerunt, loquuntur.* Colum. IV. 27. *Celeriter conſaneſcit.* Et *ſaneſco* iidem compluribus locis. vid. Celſ. V. 26. 6. Colum. VI. 7. Apud Ciceronem quoque IV. *Famil. ep.* 6. *Hoc tam gravi vulnere etiam illa, quae conſanuiſſe videbantur, recrudeſcunt.* Ita ibi plerique docti malunt, non *conſenuiſſe*, quod probat Manutius. Et Gronovius ibi *h. leg.* laudans *conſanuerit* in ea legit, non *conſanaverit.* Sic *reſanuit* apud Ovidium I. *Amor.* 10. 9. et II. *Amor.* 9. 27. e ſcriptis reſtituit Idem Gronov. II. *Obſerv.* 21. quorum lectionem priore loco etiam Heinſius ſequitur. *Conſanare* quidem etiam Columella dixit, ſed alia ratione quam Ulpianus: nam active effert *Lib.* IV. *cap.* 29. *Frigoribus omnis ſurculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem movet, ut cicatricem conſanet.* Et paſſive *Lib* IV. *cap.* 24. *in fin. Nec plagae conſanentur.* Apud Plinium tamen *Lib.* XXIV. *H. N cap.* 10. *praeſanavere* eadem forma legitur, qua apud Jureconſultum *conſanaverit* : *Cortex ejus interior cicatrices, quae praeſanavere, aperit.* Sed variare hujus loci ſcripturam adnotatum eſt ab Editoribus. Haloander *in d. l.* 10. pro *conſanaverit* edidit *conſolidaverit.*

2 *Curacem.*] Hoc videtur placere Scip. Gentili *ad Apul. Apolog. n.* 599. et ita etiam Heinſius *ad Ovid.* II. *Amor.* 6. 23 ex *h. l.* laudat. at *curracem* Idem Gentilis I. *Parerg.* 17. probat auctoritate Ruffini, Interpretis Joſephi. Sed hoc diu ante Ruffinum uſum fuiſſe Gratium *in Cyneg.* v. 89. docuit Voſſius II. *de Analog.* 33. qui et Gloſſarum teſtimonium citat.

que 3 *vigilacem*, pro vigilanti : inſolenter ſane. Caeterum quidni id liceat, ſicut *emacem* et *vendacem* dixit Cato *Cap.* II. *de Re Ruſtic.*

4 *Excuſſatum*, pro excuſſo, vel diſcuſſo poſuit Paulus *in l. Lucius Titius.* 46. §. *cum teſtamento.* 6. *de Admin. tutor.* *Cum Magiſtratus*, inquit, *plures tutores dant*, *non prius ad eos reverti pupillus poteſt*, *quam omnes tutores excuſſati fuerint.* Ubi quidam Codices habent *excuſſi*, id eſt, quam diſcuſſerit eorum facultates, et eos non ſolvendo eſſe apparuerit.

Mutuare et *mutuari*, pro eodem poſuit Ulpianus, et quidem uno in loco, nempe *in l.* 3. §.

3 *Vigilacem.*] Voſſius III. *de Vit. Serm.* 55. hoc ex Sidonio adferens ad infimam aetatem Latini ſermonis rejecerat. Gentilis *l. d.* a Scaligero Propertio *in* IV. *El.* 7. 15. reſtitutum obſervat, cui Borrich. *in Cogit. de Ling. Lat.* Columellam VII. *de Re Ruſt.* 12. *et* VIII. 2. addidit. Etiam Heinſius hanc vocem *in Ovid.* II *Metam.* 779. et Broekhuſ. *in Tibull.* IV. *Eleg.* 6. 11. repoſuerunt, pro *vigilans.* Vid. praeterea, quae notavit Heinſ. *ad Ovid.* II *Amor.* 6. 23. et Ampl. Bynkersh. I. *Obſervat.* 25.

4 *Excuſſatum.*] Gothofr. *l. d. excuſati.* Et ſic eſt in Pand. Flor. pro quo Taurellus monet ſe reſtituiſſe, et edidiſſe *excuſſati.* Sane *excuſati* non videtur convenire rei, de qua ibi agitur. *Excuſſare* autem etſi nulla auctoritate veterum poſſum defendere, tamen neque analogia obſtat, quo minus ab *excutere* dicatur *excuſſare*, ut a *quatere quaſſare*, a *concutere concuſſare*, a *ſuccutere ſuccuſſare*: et frequentativa forma verborum, obſervante Scaligero *ad Varr. princ. Lib.* I. *de Re Ruſt.* crebro utebantur veteres, ut *dolitare*, *tortare*, *reperitare*, *extentare*, quae apud Catonem, Varronem, et Lucretium leguntur, et alia apud alios, quae vid. in Giſanii *Indic. Lucret.* v. *frequentativis.*

3. §. 1. *de Contrar. tut. et ut. act.* Utrumque vero non pro mutuum dare, foenerari, 5 ut vulgo ſumi ſolet, ſed pro mutuam pecuniam accipere, foenori ſumere. *Conſequitur autem pecuniam* (et loquitur de tutore contraria tutelae actione experiente) *ſi quam de ſuo conſumpſit, etiam cum uſuris, ſed vel trientibus, vel his, quae in regione obſervantur, vel his, quibus mutuatus eſt* (*ſi neceſſe habuit* 6 *mutuare, ut pupillo ex juſta cauſa prorogaret*) *vel his, quibus pupillum liberavit.*

Foe-

5 *Ut vulgo ſumi ſolet.*] Non puto verum eſſe, quod ſentire videtur Auctor, et *mutuare*, et *mutuari*, eſſe *mutuum dare*, non accipere. Recentiores quidem *mutuare* dixerunt, pro *mutuum dare*, ſed antiquis illud idem erat, quod *mutuari*, ut docent Voſſ. *lib.* I. *de Vit. Sermon. cap.* 34. et Salmaſ. *de Uſur. Cap.* I. *pag.* 13. *Mutuari* autem apud omnes eſt *mutuum accipere*, non *dare*, quod teſtimoniis probari, cum notiſſimum ſit, nihil attinet. Beroald. ad Apulej. I. *Metam. Mutuari*, inquit, *non ſignificat mutuam pecuniam dare, ut ſe midocti literatores opinantur; ſed mutuum ſumere.* Hos ſi intellexit Noſter, cum vulgo ita ſumi ait, non recte notavit Ulpianum, qui eos ſecurus non fuerit. Praeterea in eo quoque parum recte mihi loqui videtur, quod *mutuum dare* idem eſſe putat, quod *foenori dare*, et *mutuum accipere*, quod *foenori accipere*. Id enim non modo Juri Civili, quo, ſi recte memini, uſurae (quae hic nihil differunt a foenore) non ex mutuo, ſed e ſtipulatione adjecta debentur; verum etiam ſcriptorum veterum, et Grammaticorum auctoritati repugnat, e quibus *mutuum ſumere*, et *foenore ſumere* diverſa eſſe ſcimus. Plautus *Aſinar.* I. 3. 95. *Nam ſi mutuas non potero* (ſumere viginti minas) *certum eſt ſumam foenore.* add. Terent. *Phorm.* II. 1. 69. et Non. Marcell. v. *mutuum.* Denique pro *foenori ſumere*, cum Plauto, Terentio, aliiſque probatioribus, malim dicere *foenore ſumere.*

6 *Mutuare.*] Gothofred. *mutuari.* Nec tamen, ſi *mutuare* dixiſſet Juriſconſultus, quidquam peccaſſet: cum etiam *mutuare* ſit *mutuum ſumere*, ut dixi.

7 *Foedus*, pro foeditate et re foeda dixit Paulus *in l. ſenatoris*. 47. *de Ritu nupt.* ibi de Senatoris filia, quae corpore quaeſtum fecit, loquens. *Nec enim*, inquit, *honos ei ſervatur*,

7 *Foedus.*] Hoc alibi ea ſignificatione non reperiri, et a quovis alio potius, quam a Paulo, profectum arbitror. Elmenhorſt. *in Indic. Apul.* inter alia loca veterum, in quibus *foedus* eſt matrimonium, de quo nemo dubitat, etiam *h. l.* profert, et non audire ſe illos ait, qui ibi *foedus* interpretantur *ſcelus*. Debuerat igitur docere, quid ibi eſſet *foedus*. Nam ſi pro matrimonio accipiendum putat ; ego quidem non magis illum audio, quam ipſe alios: cum nullam aliam in verbis *d. l.* ſententiam perſpicere poſſim, quam non habendum honorem filiae Senatoris, quae tantam in ſe turpitudinem admiſit, ut quaeſtum corpore, vel artem ludicram fecerit, vel crimen commiſerit, e quo judicio publico damnata fuerit: ideoque eam impune libertino nubere. Ampl. Bynkersh. ad marginem notarat, lectionem corruptam videri, et in libro Charondae eſſe, *quae in tantum ſe deduxit foedius*. id eſt, quae tanto ſe geſſit foedius, quam ſi libertino nupſiſſet. Idemque praeterea et haec adſcripſerat: *In tantum ſe deduxit foedius*, fore, tanto magis ab honeſtatis tramite deflexit: locutione, ut videtur, haud abſimili illi, qua Tertullianus utitur ad Uxorem *Lib.* I. *cap.* 9. *Per otium ſe veritate deducunt*, id eſt, deflectunt. Eaque ſignificatione *deducendi* vocem forte Perſio uſurpatam *Sat.* V. 35.

—— *Et vitae neſcius error*
Deducit (ita ibi legunt quidam libri, quod in aliis eſt *diducit*) *trepidas ramoſa in compita mentes.*

De muliere etiam Juſtinianum dixiſſe *in tantum dedecus ſeſe prodere l. un.* §. 2. *Cod. de Rapt. virg.* Quibus addi poſſunt haec non multum diverſa a Juſtiniani locutione e Valer. Max *Lib.* III. *cap.* 4. *princ. In aliquod devoluti dedecus*, et Quintilian. *Declam.* CCLX. *Si in latrocinia ſe praedaſque miſerint.* Sed ex his ut forte defendi poſſit phraſis *deducere ſe in dedecus*, pro turpiter ſe gerere, dedecus admittere; tamen nondum liquere puro *deducere ſe* abſolute, et non adjecto eo, in quod quis ſe deducit, dici poſſe pro gerere ſe, uti id exponendum videtur in ea lectione, quam habet liber Charondae. In Haloandr. *h. l.* legitur *ſcelus*: quod ſuppoſitum videtur ab iis, quibus non placebat *foedus*.

Digitized by Google

quae ſe in tantum foedus deduxit, ſi Florentinum exemplar ſequimur, cum alii Codices habeant *ſcelus*.

8 *Vinarium*, pro vinoſo et ebrioſo uſurpavit Ulpianus *in l. ob quae*. 4. §. 2. et *in l. aediles*. 25. §. 6. *de Aedil. Ed.* Cum Plautus *Aſinar*. II. 4. 30. Tranquillus *Claud. Cap.* XL. et Lampridius *Alex. Sever. Cap.* XXXIII. verbum id pro vini venditore et propola uſurparint, *tavernier*, *vinotier*.

9 *Metuiri*, pro metuendum eſſe dixit Modeſti-

8 *Vinarium.*] H. Stephan. *de Latin. falſ. ſuſp. pag.* 123. ſcribit, ſe aliis quaerendum relinquere, an ita liceat loqui cum Ulpiano. Scio equidem *vaſa vinaria*, *utres vinarios*, *urnas vinarias* recte dici, quibus vinum continetur; ſed *vinarium* pro homine vinoſo nuſquam legi, niſi apud Ulpianum, et in Gloſſis vet. in quibus eſt: Οἰνοπότης, *vinarius*.

9 *Metuiri.*] Ant. Auguſtin. *Lib.* II. *Emend. cap.* 2. corruptum eſſe putat in libro Florent. pro *metui*. Scaliger ad Catull. *Epigr.* LXXVII. ſcribit METUIRI ibi eſſe *metutum iri*, e more ſcripturae illius libri, ſcil. ut *datuiri*, *reſtituiri*, *debituiri*, et plura ejuſdem generis, quae recenſet *l. d.* Ant. Auguſtin. Quae ſententia fortaſſis non eſt improbanda Nam antiquos dixiſſe *metutum* apparet, ut Voſſius III. *de Analog.* 32. obſervat, ex hoc Lucretii V. 1139. *Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.* Itaque ſi quis ita verba Juriſconſulti accipiat: *Quaerebatur an Sejus hanc domum optimo jure poſſidere poſſit, nec metutum iri* poſſit (hoc enim ex ſuperioribus repeti nihil vetat) *ex hoc ſolo*, et quae ſeqq. non video, quid in iis inſit, quod magnopere a ratione Latini ſermonis abhorreat. Nec enim aliter dicitur, *poteſt iri metutum*, quam *oportet iri conceſſum* apud Ciceronem, et alia id genus, quae habet Sanctius III. *Minerv.* 11. et ibi Cl. Perizonius. Atque haec quidem pro confirmanda opinione Scaligeri dici poſſe exiſtimo: nec tamen diſſimulabo mihi totam hujus legis dictionem incultam, et horridiorem quodammodo videri. Haloander hic edidit, *nec metuere debeat.*

deſtinus *in l. fidejuſſor.* 26. §. 1. *de Pignorib.*

10 *Innotuit tutor*, pro tutori innotuit, activa pro deponenti ſignificatione Ulpianus *in l. ita autem.* 5. §. *ult. de Adminiſtr. tutor.*

Manifeſtus eſt 11 ſoloeciſmus a Calliſtrato admiſ-

10 *Innotuit tutor*] Verba *d. l.* 5. §. *ult.* in Ed. Gothofr. haec ſunt: *Ex quo innotuit tutori, ſe tutorem eſſe, ſcire debet periculum tutelae ad eum pertinere. innoteſcere autem qualiter qualiter, ſufficit, non utique teſtato eum conveniri. nam etſi citra teſtationem, ſcilicet undecunque, cognovit: nulla dubitatio eſt, quin debeat periculum ad ipſum reſpicere.* Florent. *innotuit tutor*, quod qua ratione intelligi, exponive poſſit, equidem non animadverto: altera autem lectio plana eſt, in qua quod primo dicitur *innotuit tutori*, mox alio verbo idem ſignificante exponitur, *cognovit*. Scip. Gentilis I. *Parerg.* 6. putat haec verba, *ſe tutorem*, a gloſſa eſſe, legendumque, *ex quo innotuit tutor eſſe*, more Graecorum, ut in illo Ulpiani *in l.* 3. §. 1. *ff. Naut. caup. ſtabul. Ut innoteſceret Praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum*, pro ut innoteſceret Praetorem curam agere. Cujuſmodi etiam ſunt haec ejuſdem Ulpiani *l.* 22. §. 8. *D. Solut. matrim.* quae tamen ab alia manu ſubjecta eſſe dudum ſibi deprehendiſſe viſi ſunt Juriſconſulti doctiſſimi: *Nullamque ei competentem curam inferre manifeſtiſſimus eſt.* Et *ibidem*: *Sin vero dotem ita diſſipaturus, ita manifeſtus eſt, ut non hominem frugi oportet.* Salmaſ. *ad Capitol. Maxim. et Balbin. Cap.* II. et *ad Vopiſc. Aurelian. Cap.* XXXVIII. ait *in d. l.* 3 §. 1. *Naut. caup. ſtabul. innoteſcere* poſitum eſſe pro notum facere, ut *inſueſcere* pro inſuefacere, *requieſcere* pro quietum facere, et ea ſignificatione *innoteſcere* a recentioribus quibuſdam uſurpatum oſtendit Muncker. *ad Fulgent. Contin. Virgil. pag.* 141. Malim tamen adhaerere illi ſententiae, quae Helleniſmum in verbis Ulpiani *in d. l.* 3. ſtatuit.

11 *Soloeciſmus.*] In Florentino libro, cujus lectionem Gothofredus ſecutus eſt, hic locus ita legitur: *Eos, qui in corporibus ſunt, veluti fabrorum, immunitatem habere dicimus. etiam circa tutelarum exterorum hominum adminiſtrationem habebunt excuſationem;* in qua oratione nihil ſoloeci ineſt. Lectio ab Auctore expreſſa referri poteſt ad

admiſſus *in l. non tantum.* 17. §. 2. *de Excuſation. tutor. Eos*, inquit, *qui in corporibus ſunt, quoſque immunitatem habere diximus, etiam circa tutelarum extraneorum hominum habebunt excuſationem.* Ubi accuſativum *eos* pro nominativo *ii* poſuit. Aut ἀντίπτωσιν eſſe dicamus, cum caſus pro caſu ponitur, veluti [12] in illo Virgilii verſu I. *Aen.* 573.

Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt.

Simile eſt *in l. interdum.* 21. *de Adquir. poſſeſſ.* ubi genitivus pro accuſativo ponitur. *Interdum*, inquit Javolenus, *ejus rei poſſeſſionem, cujus ipſi non habemus, tradere poſſumus.* Quamquam excuſari poteſt hoc modo, *cujus* [13] ſcilicet rei, *ipſi non habemus*, ſcilicet poſſeſſionem.

ad Anacoluthon, quemadmodum et hoc Marciani *l.* 114. §. 14. *D. de Legat.* 1. *Divi Severus et Antoninus reſcripſerunt, eos, qui teſtamento vetant quid alienari, nec cauſam exprimunt, propter quam id fieri velint*, etc. *nullius momenti eſſe ſcripturam*, de quo vid. Clar. Perizon. *ad Sanct. Minerv. Lib.* IV. *cap.* 12.

12 *In illo Virgilii.*] Hoc non eſt ſimile ſuperiori. Nam ex canone Grammaticorum ita expletur: *ea urbs, quam urbem ſtatuo, veſtra eſt*: quae ellipſis ad hunc locum explendum non convenit.

13 *Scilicet rei.*] Recte ita exponitur. Plura ejuſdem locutionis exempla qui deſiderat, adeat Cl. Perizon. *l. d.*

Ex

Ex parte quinta, de Teſtamentis.

Tueri, cum ſit deponens paſſive uſurpat Papinianus *in l. filio praeterito.* 17. *D. de Injuſt. rupt. irritoque fact. teſtam. Voluntas*, inquit, *teſtatoris tuebitur*, pro defendetur. Itemque [1] Cajus *in l. conſilio.* 7. *princ. de Curator. furioſ. l.* 5. §. *ad eum.* 7. et *l. nam ſecundum.* 7. et *l. ult.* §. 1. *de Legat. praeſt. l. ſi duobus.* 17. *in fin. de Noxal. action.* Quod tamen exemplis ex Varrone et Vitruvio petitis tuetur, ac defendit Dn. [2] Briſſonius *in Parergis.* Similiter autem [3] *exequi*, pro executioni mandari dixit

1 *Cajus.*] Immo Julianus *lib.* 21. *Digeſtorum*, ut recte Edd. Gothofredi: nam Cajus Digeſta non ſcripſit. Leges ſeqq. diverſorum auctorum ſunt: ſed non in omnibus illis *tueri* paſſive videtur ſumi. Alia deponentia paſſive ſumta e Pandectis adnotavit Auctor ſupr. *pag.* 328. et 333.

2 *Briſſonius.*] *De Verb. ſign. v. tueri*, e Varr. *Lib.* III. *de Re Ruſt. cap.* 1. et *Vitruv. praef. Lib.* VIII. add Voſſ. III. *de Analog.* 6. Etiam *tutantur*, pro defenduntur habet Plautus *Amphitr.* II. 2. 20. et *tuantur*, pro videantur Lucret. IV. 362. Quin et *tuto* antiqui dicebant. vid Non. Marc. *Cap.* VII. et Ciaccon. *ad Salluſt. Jug. Cap.* XIV. *Tueo* quoque legitur in Inſcriptione apud Reineſ. XVII. 170. et Spon. *Miſcellan. pag.* 24.

3 *Exequi.*] *Quaerebatur, an prioris judicis ſententia exequi poſſit*, *d. l.* 19. *de Juriſd.* Emporium Rhetorem ſimiliter locutum obſervavit Voſſ. *l. d.* et Juſtinum VII. 3. *exſecutus* participium hac forma uſurpaſſe Idem IV. *Analog.* 11. *Adſequi* paſſive eſt apud Cicer. II. *Verr.* 73. *Conſequi*, *ſectari*, *adſectari*, *conſectari* apud alios. v. Muret. VII. *Var. Lect.* 11. et *ad Propert.* I. *El.* 10. Voſſ. III. *de Anal.* 6. Qua auctoritate autem Titulus *de Juriſdictione* hic auctior duabus vocibus, *omnium judicum*, proferatur, non ſcio.

dixit Ulpianus *in l. cum quaedam.* 19. *princ. de Juriſdict. omn. jud.*

Si quis 4 *in gravi valetudine affectus opem domino ferre non potuerit*, dixit Ulpianus *in l.* 3. *princ. ad Senatuſc. Silan.* quo loco praepoſitio *in* abundat: ut et 5 *in l. Qui teſtam. fac. poſſ.* Eandem praepoſitionem *in*, pro *de* poſuit Cajus *in l. in quantitate.* 73. *in fin. princ. ad Leg. Falcid. Neceſſe eſt*, inquit, *legatariis cum haerede* 6 *in portione legatorum paciſci.* Sed *oppoſitum jusjurandum*, pro impoſitum poſuit Paulus *in l. adigere.* 6. §. 4. *de Jure patron.* Itemque Papinianus, 7 *In accuſatio-*

4 *In gravi valetudine affectus.*] Etiam Sciopp. I. *Veriſimil.* 4. ſcribit, hic abundare *in*, ut ſaepe apud alios, quorum ibidem teſtimonia quaedam adfert. Add. Celſ. II. 12. 2. *In corpore infirmo, diuque in adverſa valetudine exhauſto*, et quae notantur ad Petron. *Cap.* VI. *In curſu fatigatus.* In quibus etiam *in* pro *a* vel *ex* poteſt accipi. Scip Gentil. I. *Parerg.* 14 conjunctim legit, *ingravi valetudine adfectus*, et *ingravis* vult dici, ut *incanus* apud Virgilium, et alia, in quibus *in* augendae ſignificationi eſt. Non adſpernarer, ſi quemquam veterum *ingravis* dixiſſe potuiſſet oſtendere.

5 *In l. Qui teſtam.*] Non apparet de qua lege ſenſerit, quod et nota numeri, et principium illius omiſſum erat.

6 *In portione.*] Gothofr ibi e Florent. *in portionem.* Et *in l.* 6. §. 4. *de Jur. patron jusjurandum, quod liberto in hoc impoſitum eſt.*

7 *In accuſationem*] Heinſ. *ad Ovid.* I. *Amor.* 1. 5. oſtendit, melius dici *habere jus in aliquam rem*, quam *in re.* Idemque *in* II. *Am.* 4. 7. e ſcripto legit: *Nam deſunt vires in me mihi juſque regendum*, pro vulgato *ad me.* Itaque nec male dicas, *habere jus in accuſationem filiae*, vel *in filiam accuſandam.* Praeterea, etiamſi accuſativum pro ablativo uſurpaſſet Papinianus, tamen non ſolus ita locutus eſſet, ſed feciſſet exemplo optimorum auctorum, quorum neminem non ita loqui toties obſervatum eſt,

cuſationem viduae filiae [8] *habet pater jus praecipuum*, pro in accuſatione *l. nec in ea.* 22. §. 1. *ad Leg. Jul. de adulter.* Itemque *in l. extrario.* 17. *in princ. de Quaeſtion.* ſecundum [9] Noricum exemplar. Contra autem Martianus, [10] *in uſu aliquo acceptam pecuniam*, pro in uſum aliquem, poſuit *in l.* 4. §. *ſed et qui.* 4. *ad Leg. Jul. peculat.*

A liberis non nubere, pro [11] quamdiu liberos habebit, aut poſt ſuſceptos liberos, dixit

eſt, ut prope in Homericum τὸν δ᾽ ἀπαμειβόμενος abierit, quod de illo, *eſſe in poteſtatem*, dicit I. Fr. Gronovius *ad Liv.* II. 14. Vid. quos laudat Broekhuſ. *ad Propert.* II. *El.* 7. 50. Heinſium *ad Ovid. Ep. Parid.* v. 138. et Interpretes Ciceron. *ad Orat. pro Quintio Cap.* V. et *pro Archia Cap.* V.

8 *Habet pater.*] Gothofr. *non habet pater.* Forte culpa typographorum hic excidit particula negativa: nam nulla varietas lectionis adnotatur.

9 *Noricum exemplar.*] Nam in aliis eſt: *Servos in adulterii quaeſtione contra dominum interrogari placuit.*

10 *In uſu.*] Cicero aliique vetuſtiores dicunt, *ad uſum*, et *in uſum.* Vid. Graev. *ad Cicer.* V. *Philipp.* 9. Nec tamen alterum rejiciendum eſt: cum non minus ſaepe huic praepoſitioni jungatur ablativus pro accuſativo, quam accuſativus pro ablativo Columell XII. *de Re Ruſt.* 48. *Lauri turiones in hoc uſu mittito, ut olivas deprimant.* Ovid. *Ep. Hypſipyl.* v. 20. *In mihi promiſſi parte recepta tori.* Valer. Max. III. 3. *ext.* 1. *In cujus brachio carbo ardens delapſus eſt.* Adi Voſſ. *de Conſtruct. Cap.* LXV. Muncker. *ad Hygin. Fab.* XCII. et V. C. Jac. Gronov. *ad Macrob. Somn. Scip.* I. 4. Plures hujuſmodi locutiones inferius *e parte* VI. *Digeſtorum n.* 1. colligit Auctor noſter, ubi vid. quae notavi.

11 *Quamdiu liberos habebit.*] Ita etiam Briſſon. hoc accipit *in Lexico* v. *a.* Verba Juriſconſulti ſunt: *Cum vir uxori, ſi a liberis ne nupſerit, in annos ſingulos aliquid legavit:* quae etiam ita videntur accipi poſſe, ſi nubendo non diſceſſerit a liberis, ſi, ut eſt in *l.* 6 §. 3. *Cod. de Secund. nupt.* liberorum affe-

xit [12] Terentius Clemens *in l. ſed ſi. 62. §. ult. de Condit. et demonſtr.* Quod ut verum et Latinum, tamen inſolens eſſe, fatendum eſt.

Satis ineleganter dixit Ulpianus, [13] *Credo quod jure militari teſtabitur*, pro puto eum jure militari teſtaturum, *in l. ſi quis filio. 6. §. ſed et ſi. 6. de Injuſt. rupt. irr. fact. teſtam.*

[14] *Reficere*, pro iterum facere. *Reficere teſta-*

affectione ſervata ad alias nuptias non migraverit: ita ut particula *a* in hac phraſi notet tranſitum ab uno ad aliud, ut cum dicimus *ſeparare*, *ſegregare ſe ab aliquo*, et ſimilia. unde et *tranſire*, *migrare ad ſecundas nuptias* frequenter legimus in Codice. *Enubere e Patribus* dicit *Liv.* x 23. pro nubendo exire, et in gentem plebeiam tranſire.

12 *Terentius.*] vel teſtator, cujus ibi verba proponit Terentius.

13 *Credo quod.*] In Florent. quam Gothofr. ſecutus eſt, deeſt *quod*: ſed alia e Pandectis exempla ſuggerit Voſſius *de Conſtruct Cap* LXII. Utrum autem recte dicatur *credo*, *dico*, *ſcio*, *quod*, et ſimilia, nec ne, non convenit inter eruditos. Damnant id genus loquendi Sanctius *Lib.* III. *Minerv. cap.* 14. et J Fr. Gronovius locis ibi a Cl. Perizonio notatis, et *ad Liv.* XXXIV. 57. et XXXVIII. 10. probant Manutius, Stephanus, Scioppius, et Voſſius a Cl Perizonio, qui et ipſe huic ſententiae accedit, *ad Sanct. l. d.* laudati, et praeterea Linacer *Lib.* V. *in fin.* et *Lib.* VI. *cap. de Ellipſi conjunctionum*, Manutius *in Cicer. ad Attic.* IX. *Ep.* 19. et X. *Ep.* 4. Gifanius *in Obſervat. Ling. Lat.* et Vorſtius *de Latinitate falſ. ſuſp. Cap.* XXIV. Atque horum ſententia mihi verior videtur.

14 *Reficere.*] *Idemque erit dicendum, et ſi nato filio, vivo ſe, maluit eodem teſtamento durante decedere. nam videtur jure militari refeciſſe teſtamentum*, *d. l.* 9. *Reficere* non tantum eſt inſtaurare, reparare collapſa, ſed etiam plane novum facere vetere amiſſo, vel ſublato. Salluſt. *Jug. Cap.* LXVI. *Arma, tela, aliaque, quae ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari.* Nec fere alia ſignificatio hujus verbi eſt, cum Liv. *Lib.* VI. *cap.* 35. 36. 38.

teſtamentum, pro teſtamentum denuo condere, iterum teſtari, Ulpianus *in l. idemque. 9. de Milit. teſtam.*

15 *Praeſtari* paſſivum, pro activo *praeſtare*, aut etiam pro futuro *praeſtaturum eſſe*, poſuit Papinianus *in l. militis.* 36. §. 2. *de Milit. teſtam.*

16 *Facere totum*, pro dominari, vim omnem habere, dixit Ulpianus *in l. ex facto.* 35. §. *rerum.* 3. *D. de Haered. inſtit.* *Et facit quidem*

38. et alibi, *Magiſtratus* in ſequentem annum *refici* dicit. Ita *reficere teſtamentum*, eſt novum facere.

15 *Praeſtari.*] Gothofr. in *d. l.* edidit: *Nec inſtitutum, cum bonae fidei poſſeſſor fuerit, quod inde ſervari non potuiſſet, praeſtare.* Florentiae eſt, *praeſtari.* In aliis, *nec inſtitutus praeſtabit.* Anton. Auguſtin. I *Emend.* 2. putat in Florent. vitioſe ſcribi *praeſtari*, pro *praeſtare*: cui fere adſentior. Si quis tamen ſcripturam illam defendere velit, is dicere queat, paſſivum eſſe pro activo, ut *palpari*, pro *palpare*; *bellari*, pro *bellare*; et plura hujuſmodi apud Nonium *Cap.* VII. Voſſ. III. *de Analog.* 5. Salmaſ. *ad Flor.* II. 17. item *ad Lamprid. Commod. Cap.* XI. et *Anton. Diadum. Cap.* VII. Sed tamen hoc intereſt, quod pleraque horum aliis temporibus ſcripta efferuntur, in quibus non tam facilis eſt lapſus ſcribentis, quam mutatio τῦ E in I. quae et alibi obvia eſt.

16 *Facere totum.*] Similiter horridus, ſed, Scaligero, ac Voſſio judicibus, ſatis Latinus Scriptor *Belli Hiſpan. Cap.* XXVIII. *Ita hac opinione fretus totum ſe facere poſſe exiſtimabat.* H.Steph. *de Latin. falſ. ſuſp. pag.* 206. hoc non improbat. Nec videtur magis a ratione linguae Latinae abhorrere, quam ſi dicas v. g. *virtus multum, plurimum, facit*, Cicero de re, in qua omnia ſita ſunt, dicit *totum eſt*, et, *in eo totum eſt.* Vid. *Lib.* V. *ad Attic. ep.* 20. et *Lib* III. *ad Q. Fratr. ep.* 1. Add. Columell XII. 4. et Senec. IV. *de Benef.* 36 *Dominari*, quod hic expoſitionis loco dicit Auctor, eadem ſignificatione habet Columella I. 8. *Unum enim ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturae ſemel facere.*

dem totum voluntas defuncti. Nam quid ſenſerit ſpectandum eſt.

[17] *Signifacere*, pro ſignificare dixit [18] Martianus, ſiquidem Florentinum exemplar ſequimur, *in l. ſervo.* 65. §. *ſi pupillo.* 3. *ad Senatuſconſ. Trebell.* Sic et [19] *magnificiebat*, pro magnifaciebat ex eodem exemplari Ulpianus *in l.* 1. § *pen. D. Quod vi aut clam.*

[20] *Adſumptionem*, pro adjecto, aut circumſtantia, dixit Martianus *in l. his verbis.* 48. *in fin.*

17 *Signifacere.*] Scioppius I. *Suſpect. Lect.* 9. et Voſſ. *in Etymolog*: nullum alium hujus vocabuli auctorem laudant, quam Juriſconſultum. Exiſtimant autem id eadem forma dici, qua apud Plautum *Epidic.* V. 2. 41. in quibuſdam libris eſt *lutiſeciſti*, a *ludifacio.* Gothofredi Edd. quas vidi, in *h. l.* male exhibent *ſignificare*: nam *ſignifacere* eum voluiſſe edere, quod eſt in Florent. ex eo intelligi poteſt, quod notat Haloandr. habere *ſignificare.* Quod porro Sciopp. *l. d.* et Briſſon. *in Parergis* e *l* 60. § 4. *ff. Locat.* et *l.* 10. §. *ult. Solut. matrim. aedifacere* proferunt, id in Gothofr. neutro loco legitur, ſed illo *aedificare*, hoc *lucrifacere.*

18 *Martianus.*] Maecianus voluit, opinor, ſcribere, e cujus *libro* 5. *Fideicommiſſorum h. l.* 65. in Pandectas relata eſt. Martianus de Fideicommiſſis non ſcripſit.

19 *Magnificiebat.*] Ita etiam Briſſon. *l. d.* e Florent. Gothofredus *magni faciebat.* Ego *magnificio* nuſquam alibi inveni. Giſan. *Indic. Lucret.* v. *deſipientia*, et Taubm. *ad Plaut. Menaechm.* I. 2. 1. ſcribunt, etiam *beneficere*, et *maleficere* eſſe in libro Florent. ſed loca non notarunt. Nec Briſſon. quidquam de his monet. Pro *maleficio*, quod eſt in Gloſſis Cyrilli, aliae Gloſſae habent *malefacio.*

20 *Adſumptionem pro adjecto.*] Vel pro ea, quam etiam demonſtrationem nominant Juriſconſulti. *Si in patre, vel patria, vel alia ſimili adſumptione falſum ſcriptum eſt. d. l.* 48. Ne hoc quidem temere rejecerim: cum Cicero II. *de Orator.* 39. et *Topic. Cap.* II argumenta, quae ex circumſtantiis, quas vocant, ſumuntur, *foris aſſumi* dicat, et I. *de Invent.* 11. *aſſumtivam partem* in gene-

ſin. de Haered. inſtit. Aliter atque *in* [21] *l. adſumptio. 6. Ad Municipal. et de incol.*

Minus polite dixit Triphoninus, [22] *Permittitur militem filio facere teſtamentum*, pro permittitur militi, *in l. miles. 41. in ſin. de Teſtam. milit.*

genere judiciali eam, quae ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit.

21 *Leg, 6. ad Municipal.*] Ubi Ulpianus: *Adſumtio*, inquit, *originis, quae non eſt, veritatem naturae non peremit.*

22 *Permittitur militem.*] Hoc puto referri poſſe ad illud genus loquendi, quo totam orationem pro ſuppoſito poni dicunt Grammatici, ut apud Corn Nep. *Pauſan. Cap. V. Dicitur eo tempore matrem Pauſaniae vixiſſe.* et Gell. IV. 11. *Videtur cauſam erroris fuiſſe*, de quo Cl. Perizon. *ad Sanct. Minerv.* III. 1. Forte etiam, cum idem ſit *permittitur*, quod *licet*, exponi queat ea ratione ellipſeos, quae eſt in his Ciceronis, *liceat eſſe miſeros, medies eſſe non licet*, et hoc Tibulli I. *Eleg.* XI. 43. *Sic ego ſim, liceatque caput candeſcere canis, Temporis et priſci facta referre ſenem.* in quibus ſupprimi dativum perſonae apertum eſt, et integram orationem eſſe, *liceat nobis nos eſſe miſeros, liceat mihi me ſenem referre.* Qua ratione verba Juriſconſulti ita ſuppleri poterunt, *permittitur militi militem facere teſtamentum.* Idque eo minus repudiandum eſt, quod *concedo*, cujus eadem vis eſt, quae *permitto*, etiam forma activa ita ponitur, ut explenda ſit oratio dativo perſonae, ut in hoc Catulli *in Carm. de Nupt. Pel. et Thetid* v. 29. *Tene ſuam Tethys conceſſit ducere neptem?* quod dicitur κατ᾽ ἔλλειψιν pronominis *tibi*, ut integrum ſit, *conceſſit tibi te ducere.* Quod ſi exemplo Catulli dicere licet, *concedo te hoc facere*, non poſſum ullam ſatis firmam rationem videre, cur non eodem modo forma paſſiva dici poſſit *conceditur*, vel, *permittitur te hoc facere*: quamquam nullum mihi hujus locutionis exemplum ſuppetit, nec aliter hoc dici invenio, quam *mihi permittitur hoc facere*, vel, *ego permittor hoc facere.* Quorum poſterius cum in Strada reprehendit Scioppius *Infam. Fam. p.* 90. et 188. oblitus erat ita loqui Senecam I. *de Ira* 7. *Animus, ſi in iram, amorem, alioſque ſe projecit affectus, non permitti-*

Conjunctionem *Ut* cum futuro Indicativi modi conjungit Ulpianus, non ex Grammaticorum praeſcripto, *in l. haeres inſtit.* 32. §. *ult. de Adquir. vel om. haered.* *Etſi*, inquit, *ejus conditionis erit*, [23] *ut teſtari poterit*, pro potuerit, vel poſſit.

[24] *Profugere villam ſuam*, pro a villa ſua, dixit.

mittitur reprimere impetum: et IV. *de Benef.* 12. *Latronibus circumventum defendo, ut tuto tranſire permittatur*: nec non Quintilianum *Declam* II. *pag.* 31. Ed. Obr. *Dum ad colligendum pondus dextra redire permittitur.* Quomodo et *concedor*, et *ſinor* a probatiſſimis auctoribus dici invenimus. Virgil. III. *Aen.* 700. *Fatis numquam conceſſa moveri Apparet Camerina procul.* Manil. IV. *Aſtron. pag.* 90. *Quae faſtidito conceſſa eſt jure potiri*: quod Graecorum more dictum ibi notat Scaliger. Cicero *pro P. Sextio Cap.* XLIV. *Accuſare eum per ſenatus auctoritatem non eſt ſitus.* Columell. VI. *de Re Ruſt.* 36. *Id ne fiat, degener et vulgaris aſellus admovetur, qui ſolicitet obſequia foeminae. Neque is tamen inire ſinitur.* Ita ibi eſt in vetuſtis quibuſdam Editionibus, quod et ſententia poſtulat, non *his*, ut aliae habent.

23 *Ut teſtari poterit.*] Ita Florent. Gothofredus *potuerit*. Florentinam ſcripturam ab Ulpiano profectam eſſe etiamſi certiſſimis argumentis demonſtrari poſſet, non tamen inde ſequeretur, eum tam imperitum fuiſſe conſtantis omnium Latine ſcribentium conſuetudinis, ut exiſtimaverit *ut* cauſali, quod Grammatici vocant, ſine diſcrimine Indicativum, et Subjunctivum poſſe adjungi: ſed id argumentum eſſet incuriae cujuſdam, et animi magis ad res, quam ad verba attenti. Idem accidit Viris Magnis, Servio, Scaligero, Lipſio, Thuano, et aliis quam plurimis, quos, quia huic particulae Indicativum adjunxerunt, Latine neſciviſſe, praeter maledicentiſſimum Scioppium, dixit nemo. Vid. Titium *Manud. ad Excerpend. Sect.* XXXIII. *et* XXXV.

24 *Profugere villam.*] Gothofr. et hic a Florent. diſcedens edidit: *Cum conſtiteris apud te, Piſo cariſſime, Julium Donatum, poſteaquam conterritus adventu latronum profugerat in villam ſuam, vulneratum eſſe, mox teſtamento facto purgaſſe officium ſervorum ſuorum. Profugere* cum accuſativo habet Seneca *Agamemn.* v. 121. *Vel Myce-*

dixit Calliſtratus *in l. 2. de Senatuſc. Silan.* Sicut et [25] *erumpere vincula*, pro e vinculis, Ulpianus *in l. 3. §. ſubvenitur. 6. eod. tit.* Et [26] *imbecillos* ſecunda declinatione, pro imbecilles, ut in tertia formatur, Ulpianus *eodem loco* §. 8. *Imbecillitatem* autem non ſolum corporis, ſed et animi, quam [27] *puſillanimitatem* dicimus, aut nimium metum, acci-

 pit

Mycenaeas domos Conjuncta ſocio profuge furtiva rate, et aliis locis, quae ibi notavit Gronovius. Item, ut obſervavit *ad Hygin. Fab. ult.* Munckerus, Curtius x. 2. *Ne ſervi quidem uno grege profugiunt dominos.* add. Columell. I. 3. *Et propter injuriam vicinorum ſedes ſuas profugerint.* In his omnibus accuſativus eſt pro ablativo cum praepoſitione. Eaque fortaſſis cauſa fuit mutandae lectionis Florentinae, quod putarent ſententiam requirere, ut Julius Donatus in villam, non a villa profugiſſe intelligeretur. Nec tamen hoc e verbis Calliſtrati apparet, et quantumvis verum eſſet, tamen defendi poſſet recte dici *profugere villam*, pro in villam, ut *proficiſci exſilium*, *venire villam*, et alia hujuſmodi, quae vid. ap. Sciopp. *ad Sanct. Minerv.* IV. 6.

25 *Erumpere vincula.*] Virgil. I. *Aen.* 579.

Et fortis Achates,
Et pater Aeneas jam dudum erumpere nubem
Ardebant.

Et apud Sueton. *Aug. Cap.* xiv. optimus liber Torrentii: *A manu gladiatorum, quae oppidum] eruperat.* Sic *excedere* et *egredi urbem.* Liv. xxiv. 20. xxix. 6. et xxxiv. 28. *evadere*, et *elabi cuſtodiam* Florus, et alii. add. Pier. *ad Virg.* I. *Aen.* 357.

26 *Imbecillus.*] Hoc apud pleroſque bonos auctores forte crebrius reperias, quam *imbecillis.* Ciceronis quidem veteres libros omnibus locis, ubi vulgo eſt *imbecillis*, habere *imbecillus* notat Fr. Fabricius *ad* II. *Officior.* 8 Et Lucretium, Horatium, Salluſtium, Celſum, et Columellam frequentius dicere *imbecillus*, quam *imbecillis*, certum eſt.

27 *Puſillanimitatem.*] Non puto aliam ſignificationem hujus vocabuli eſſe in his Ciceronis I. *Famil. ep.* 4. *In hac praeſertim imbecillitate Magiſtratuum.* et *ad Brutum ep* 16. *Iſta vero imbecillitas, et deſperatio et Caeſarem ad cupiditatem regni impulit.* Caeſar quoque VII. *B. G.* 77. *imbecillitatem animi.* et

pit Ulpianus *in l.* 1. §. *ſi quis.* 10. *D. Quod vi aut clam.*

28 *Vulgo fatebatur*, imperſonaliter, pro fatebantur omnes, vel in confeſſo erat, inuſitate ſane et nove dixit Paulus *in l. cum ſervus legatus.* 39. §. *ſcio.* 6. *de Legat.* 1. Similiterque Ulpianus *in l. a Divo Pio.* 15. §. *ſed utrum.* 9. *de Re judic. nomen quod confitetur* dixit, pro quod in confeſſo eſt, aut, ut ſupra dixerat, *confeſſum nomen. Debte recongneuë.*

29 *Tantos quanti inveniantur*, pro tot quot inventi fuerint, Cajus *in l. ſi ita legatum.* 65. *de Legat.* 1. pronomina ſcilicet quantitatis continuae pro diſcreta. Eodem pertinet quod Ulpia-

et *mollitiem animi* pro eodem dicit. add. Tacit. IV. *Ann.* 8. et xv. 56. *Imbecillus* quoque de eadem re recte dicitur.

28 *Vulgo fatebatur*] Gothofr. e Florent. *fatebitur*, ubi et *h. l.* inſcribitur Ulpiano e *lib.* 21. *ad Sabinum.* Cicero quoque ita hoc verbo utitur *in* II. *Agrar.* 21. *Hunc agrum excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur.* Vid. ibi Interpr. et Voſſ. III. *de Analog.* 6. *Confiteor* etiam Gellius xv. 13. et Priſcian. *Lib.* VIII. *pag.* 794. inter communia recenſent. *Confeſſus* autem, et *profeſſus* participia paſſive ſumi nemo ignorat. Adi Voſſ. IV. *de Analog.* 11. et quae notata ſunt *ad Phaedr.* IV. *Fab.* 6. *et* 25.

29 *Tantos quanti.*] Graeca locutio, ἐις τοσȣ́τȣς, ὅσοι εὑρίσκονται, ait Grotius *in Flor. Spars ad h. l.* quod etiam Ant. Auguſtin. II. *Emendat.* 1. animadverterat. Optimos quoſque ſcriptores Latinos *tantus* pro *tot*, et *quantus* pro *quot* dixiſſe, multis teſtimoniis oſtenderunt Thomas. *ad Turſellin. de Partic. Ling. Lat. Cap.* CXLVII. et Broekhuſ. *ad Propert* I, 5. 10. I. 12, 4. et II. 16. 7. Pro *quantum quantum vellet*, quod in Florent. et Noric. eſſe dicit Auctor *in l.* 1 §. 2. *Si quid in fraud. patr.* Gothofr. *quanti vellent.* Non probo. Vid. quae dixi *pag.* 322. *n.* 7.

Ulpianus *quantum quantum vellet*, pro ſimplici quantum vellet, aut recte pro tantum quantum vellet, et in Florentino, et in Norico exemplari ſcripſiſſe legitur *in l.* 1. §. 2. *in fin. Si quid in fraud. patron.*

Sufferri, pro offerri, aut exſolvi poſuit Idem Cajus *in l. ſi ſervus.* 70. *in fin. de Legat.* 1. *Ut ob hoc delictum*, inquit, *quaſi litis aeſtimatio* [30] *ſufferatur legatario.* Simile eſt quod *exſequi*, pro perſequi poſuit Triphoninus [31] *in l. tutorem.* 22. *de His quae ut indign.*

 Rur-

30 *Sufferatur legatario.*] Hoc ita dictum videri poteſt, ut apud Plaut. *Amphitr.* III. 4. 19. *Deinde illi lactutum ſufferet ſuus ſervus poenas Soſia.* Juriſconſulti compluribus locis, quae congeſſit *in Lexico* Briſſonius, dicunt *ſufferre aeſtimationem*, quod ſi pro *pati aeſtimationem*, quod ſaepe alibi apud eos legitur, poſitum accipiamus, non magis ab uſu Latini ſermonis abhorret, quam *ſufferre exſilium, poenam, mulctam.* Sed iidem nonnumquam alia, et fortaſſis ipſis propria ratione, *ſufferre aeſtimationem* dicunt, pro *offerre*, ut videtur, vel *praeſtare.* Ut *in l.* 1. *princ. ff. Si famil. furt fec. dic. Enimvero ſi maluerit aeſtimationem offerre, tantum offerat, quantum ſi unus liber furtum feciſſet*, et §. 1. *ibid Nec una aeſtimatione, quam homo liber offerret, defungi poterit. l.* 22, *princ. ff. de Action, rer. amot. Qui litis aeſtimationem ſuffert, emptoris loco habendus eſt: ideo ſi mulier, cum qua rerum amotarum actum eſt, aeſtimationem litis praeſtiterit. l.* 22. § 8. *Solut. matrim. Mulieris ſuſtentationem ſufferre, et alimenta praeſtare. l* 1. §. 19. *de Ventr. in poſſeſſ. mitt. Qui cibum, potum, veſtitum, tectum mulieri praeſtet. l.* 2. § *ult. Pro empt. l.* 6. *de Sepulc viol. l.* 21 §. 2. *de Eviction. Qui litis aeſtimationem ſuſtulerit.* ubi *ſuſtulerit* non poteſt eſſe a *ſuffero* pro *patior*, ut Grammaticorum canones docent.

31 *In l. tutorem.* 22. *de His quae ut indign.*] Ibi Juriſconſultus: *Et ſi tutor*, inquit, *reum aliquem poſtulaverit pupilli nomine, et ideo non ſit exſecutus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit:* in quo nihil nova ſignificatione dici animadver-

Rurſus *ſequi* pro conſequi, ſimplex pro compoſito poſitum eſt *in l. avia.* 77. §. *ult. in fin. de Condit. et demonſtr.*

32 *Uſionem*, pro uſu ſcripſit Alfenus *in l. cum quaereretur.* 60. §. *lana.* 2. *de Legat.* 3. *Habiturus uſioni*, inquit, pro in uſu habiturus. Itemque Ulpianus *in l. Quintus Mutius* 27. §. *cui legatum.* 4. *de Auro et arg. leg.* Sicut et 33 *apparationes*, pro apparatu ludorum, Idem Alfenus *in l. cum in teſtamento.* 28. *eod. tit.*

Manifeſtus eſt 34 ſoloeciſmus a Paulo, vel a teſtatore, cujus verba refert, admiſſus *in l.* quae-

madverto, uti nec in eo, quod adfertur e *l.* 77. *de Condit. et demonſtr. Quod adverſus invitum hodie jure publico ſequi non poteſt.*]

32 *Uſionem.*] Hoc apud Catonem eſſe notavit Ant. Auguſtin. II. *Emendat.* 2. et apud Varronem Gothofr. *ad h. l.* Varronis locus eſt apud Nonium *v. uſus*, et *v. bellum eſt.* Cato ſaepe habet. Vid *Cap.* XXXIX. et ibi Victor. *Cap.* CXLVI. *Cap.* CL. Addit Auguſtinus, etiam Gellium, non bonum Latinitatis auctorem, eo uti *Lib.* IV. *cap.* 1. Verum ibi non Gellii, ſed Scaevolae eſt, in definitione penoris, quam e Scaevola Gellius recitat: quod nec Voſſius IV. *Inſtit. Orat.* 12. 2. Gellium ab Auguſtini cenſura defendens animadvertit. Hinc patet probam eſſe vocem *uſio*, quam etiam Ciceronis aetate in uſu fuiſſe veroſimile eſt, eo quod *abuſio* apud eum legitur. Et tamen Lipſius, quod in Epiſtola quadam dixerat, *crebra uſio frigidorum*, acerbiſſimi Cenſoris Scioppii notam effugere non potuit, in *Lib. de Styl. Hiſtor. p.* 200.

33 *Apparationes.*] Cicer. II. *Offic.* 16. *In laudanda magnificentia, et apparatione publicorum munerum.* Auctor. ad Herenn. II. 4 *apparatio*, et *inapparatio.* Vitruv. II. 8. *De parietibus, et apparatione generatim materiae eorum.* Et V. 9. *Difficilis et moleſta eſt apparatio.* Et VI. 3. VII. 5. et 6.

34 *Soloeciſmus.*] Nihil minus. Eſt ellipſis non multum diſſimilis ei, quae eſt in his Caecilii

quaeſitum. 78. §. 1. *de Legat.* 3. *Argentum omne*, inquit, *et ſuppellectilem quodcumque habeo tibi dono*, pro quamcumque habeo. Quamvis Haloander eam diſtinctione ſeu parentheſi interpoſita excuſare conatus ſit hoc modo: *et ſuppellectilem* (*quodcumque habeo*) *tibi dono.*

[35] *Penum* in neutro genere, non ex Grammaticorum regulis, neque ex uſu communi dixit Pomponius *in l.* 2. *de Tritic. vin. et ol. leg.* *Omne penum*, inquit, *praeſtabit.* Quamquam diſerte Paulus ſcripſerit nomen *penoris* omnibus generibus dictum eſſe *in l. nam quod liquidae.* 4. §. 3. *de Penu leg.* Sed et Julianus *penum* tam ſecunda quam tertia declinatione, et tam foeminino quam maſculino, vel neutro genere effert, nempe [36] *in l. cum*

 ſine

cilii apud Feſtum *in reluere*, a Cl. Perizon. *ad Sanct. Minerv. Lib.* IV. *cap.* 4. *de Ellipſi v. negotium*, citatis: *Ut aurum, et veſtem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipſa oppoſuit pignori.* Vid ibi plura hujus generis, et add. quae habet Ampl. Bynkersh. I *Obſervat.* 25. Nec tamen, etiamſi manifeſtarius eſſet ſoloeciſmus, cuiquam mirum videri deberet, orationem vulgi eo vitio laborare. Non enim Pauli, ſed teſtatricis ſunt verba, quae proponuntur *in d. l.* 78.

35 *Penum*] Hic ſibi non ſatis conſtat Voſſius. Nam II. *de Analog.* 20. probat hoc *penum peni*; at idem rejicit I *de Vit. Serm.* 20. tamquam obſoletum, et ſolius Afranii teſtimonio apud Priſcianum ſubnixum. Sed etiam Plautum ita loqui oſtendit Sciopp. *Animadv. in Voſſ. n.* 37. et poſt eum Borrich. *in Cogitat. Ling. Lat. pag.* 190. Is locus eſt *in Captiv.* IV. 4. 12. *Dicam, ut ſibi penum aliud ornet.* Pro *omne penum praeſtabit*, quod hic Auctor adfert e *l.* 2. *de Tritic. vin.* in Flor. et Gothofr. eſt, *omne penum ad alium legatarium pertinebit.*

36 *In l.* 19.] Ibi, *omnem penum*, et, *penoris cauſa*, et, *tradita*

ſine. 19. *Quando dies leg. ced.*

Indevotionem haeredis dixit Ulpianus *in l.* 1. *in fin. de Penu leg.* pro contumacia, et parum pia affectione ejus haeredis, qui defuncti voluntatem implere contempſit. Suſpicor tamen verba haec, *haeredis indevotione coërcenda*, fragmentum eſſe 37 a Triboniano aſſutum reſpon-

dita peno. Ex his duo priora extra controverſiam ſunt: ſed *penus peni*, foem. gen. et ſec. declin. quis dixerit, quaeri poteſt. Nam Servius in Virgil II. *Aen.* 704. maſculini et foem. generis, et quartae declinationis eſſe dicit; de ſecunda nihil memorat. Nec Priſcianus inter ea in *us*, quae in ſecunda, et quarta declinantur, *penus* recenſet. Legitur quidem genitivus *peni* apud Plautum *Pſeud.* II. 2. 14. Gell. IV. 1. et Nonium. Verum nihil obſtat, quo minus ille ſit a recto *penum*: idque Voſſ. II *Analog.* 20. Soſipatro, et Cledonio impoſuiſſe putat, *penus peni* in ſecunda dici adfirmantibus. Quod ipſius Soſipatri teſtimonio confirmari poteſt, ut qui *lib.* I. *p.* 57. ſcribat, ſe nondum inveniſſe *penus peni*: quamquam deinde *p.* 113. immemor eorum, quae ante dixerat, *penus* foem. gen *peni* declinari dicit.

37 *A Triboniano*]Etiam Briſſonius haec verba *d. l.* 1. *de Penu legat.* Triboniano accepta refert, quia ſcilicet vocabulum *indevotio* ei familiare ſit, ut *in l. ult. Cod. de Fideicomm. libertat. l. ult.* § 2. *C. de Teſtam. manum.* et *l.* 35. §. 5. *C. de Donation.* Ampl Bynkersh. adſcripſerat locum Senecae III. *de Benef.* 5. *Audi voces petentium. nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe, et devotum profeſſus eſt, et ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, invenit.* Ubi cum *devotus* dicatur pro eo, qui omni obſequio promtus eſt, putabat κατ' ἀναλογίαν *indevotum* dici poſſe, penes quem non eſt animus obſequendi, et *indevotionem* heredis vitium, quo non paret voluntati defuncti. Sane quidem *devotus* etiam alii ita dixerunt, vocabulo a propria ſignificatione per adulationem ad deſignandam venerationem, et obſequium maxime erga Principes tranſlato, ut Sueton. *Jul. Cap.* LXVII. *Tiber. Cap.* LXVII. et in Inſcriptionibus: DEVOTUS NUMINI MAJESTATIQUE EJUS. de quo

reſponſo Ulpiani [38] ex *Nov.* I. *de Haeredib. et Falcid.* quo loco Juſtinianus haeredes defunctorum voluntates intra annum non implentes coërcet, et punit, et *indevotionis* nomen, atque etiam adverbium *indevote* uſurpat: cum alioqui verbum *indevotionis* Juſtiniano familiare ſit, tractum [39] a collatoribus, qui cum gravate tributa vel annonas conferunt, *indevoti* vocantur.

Pro-

quo Briſſon. *Lib.* VIII. *Formul.* Lipſ. V. *Antiq. Lect.* 8. et Gronov. *ad Phaedr.* IV. *Fab.* 4. Nec tamen *indevotus*, aut *indevotio* ex ullo idoneo Linguae Latinae auctore laudari invenio: tametſi analogica ratione ita videntur potuiſſe dicere. Ac ne *devotio* quidem bonis ſcriproribus, quod ſciam, pro pio, ac promto ad obſequium animo ſumitur, quo pro conſecrandi, exſecrandive actu uſi ſunt Cicero, Livius, et Cornelius Nepos, cum *Deciorum*, atque *Alcibiadis devotionem* memorant: Suetonius autem *Calig. Cap.* III. et Tacit. XII. *Ann.* 65. ſagarum incantamenta *devotiones* vocarunt. Recentiores, Lampridius, Solinus, Vegetius, deinde hanc vocem pro pietate, ac religioſo cultu cum Deorum, tum Principum, et interdum aliorum bene meritorum poſuerunt, ut videre eſt apud Cellar. *Cur. Poſter. Cap.* VII. Borrich. *Cogitat. de Ling. Lat. pag.* 85. quibus add. Inſcriptiones apud Reines. I. 86. III. 62. et Spon. *Miſcellan. Sect.* IV. *pag.* 150. *Indevotio* ex Ambroſio adfert Briſſon. *in Lexico*, et e Salviano Maſſil. Voſſius III. *de Vit. Serm.* 16. quorum ille ita vocat animum non ſatis pium erga Principem; hic, erga Deum. In Gloſſis Vet. *devotio* exponitur ἐυγγνωμοσύνη, *indevotio* ἀγνωμοσύνη.

38 *Ex Nov.* I.] *Cap.* III. adverbium *indevote* eſt *ibid. praefat.* §. 1.

39 *A collatoribus.*] Ita eſſe *in l. un. Cod. Theod. de Offic. Vicar.* et *l.* 119. *de Decurion.* alii adnotarunt. Salmaſ. *ad Trebell. Pollion. Gallienos Cap.* XIV. ſcribit in Codice *indevotionem* dici de eo, qui male devotus, et minime fidelis eſt Principi. Non ſcio quo loco hoc legatur in Codice: nam iis, quos paullo ante protuli, aliter accipitur.

[40] *Promercium*, pro commercio, aut re vel merce promercali dixit Paulus *in l. nam quod liquidae.* 4. §. 2. *de Penu leg.* et Ulpianus *in l. caetera.* 41. §. *ſed ſi quis.* 5. *de Legat.* 1. et Martianus *in l.* 3. §. *item is cujus* 4. *ad. Leg. Cornel. de ſicar.* et Scaevola *in l.* 2. *ad Leg. Jul. de Vi publ.* Sicut [41] *navigium* tam pro navigatione, quam pro ipſa nave, vel

40 *Promercium.*] *Non omnia, quae et promercii cauſa habuit, legaſſe videtur*, *d. l.* 4. § 2. *de Penu leg.* et ſic in aliis. Maſurius Sabinus apud A. Gellium IV. 1. de penu agens *promercalia* appellat, quam vocem exponit Marc. Donat. *in Sueton. Caeſ. Cap.* LIV. add. Turneb. VIII. *Adv.* 9. *Promercium* autem quis ante Juriſconſultos hic memoratos dixerit, non ſcio. Potuit id eſſe in Senatuſconſulto, quod ſub Hadriano, Aviola et Panſa Coſſ. factum eſt, de quo Ulpianus *l.* 41 § 1. *D. de Legat.* 1. et Caſaub. *ad Spartian. Hadrian. Cap.* XVIII. Sed hoc incertum eſt.

41 *Navigium.*] Ita etiam Briſſon. *in Lexico*, et Giſanius *in Obſervat. Ling. Lat.* ex *d. l.* 1. §. 14 *de Fluminib.* Mihi in *hac l.* nihil eſſe videtur, quod nos cogat *navigium* interpretari navigationem. Verba Juriſconſulti haec ſunt: *Ait Praetor, Iterque navigii deterius fiat. hoc pro navigatione poſitum eſt. immo navigium ſolemus dicere etiam ipſam navem. Iter ergo navigio poteſt et ſic accipi, iter navi deterius fiat.* Non dicit, *navigium* in Edicto Praetoris poni pro *navigatione*, ſed *iter navigii*: nam ſi *navigium* ſolum pro navigatione accipi vellet, *iter navigii* idem eſſet, ac *navigatio navigationis*: quod abſurdum eſt. Addit Briſſon. etiam haec Ulpiani *in l. un.* §. 2. *D. de Ripa mun. Merito adjicit. Dum ne ob id navigatio deterior fiat, illa enim ſola refectio toleranda eſt, quae navigio* (ſic ibi habet Florent. non *navigationi*, ut Gothofr.) *non eſt impedimento.* Ne hic quidem omnino neceſſe eſt, *navigium* exponi navigationem: cum ſatis commode pro navi accipi poſſit. Sed manifeſta eſt haec ſignificatio in verbis Scaevolae, itidem a Briſſonio adnotatis, *l.* 122. §. 1. *D. de Verbor. obligat. Idque creditum eſſe in omnes navigii dies ducentos*: et, *ipſe in Suriam per navigium proficiſcatur: et quaſi profecto navigio.*

Vit

vel rate *l.* 1. §. *ait Praetor.* 14. *D. de Fluminib.*

42 *Latitare patronum*, pro occultare ſe a patrono, activa ſignificatione pro neutra vel deponenti, dixit Pomponius *in l. ſi quis ita.* 8. *de Condit. et demonſtr.*

43 *Numquam*, pro umquam poſitum eſſe, aut recte contra Latinorum conſuetudinem duas nega-

Vir Celeberr. Joh. Fr. Gronovius *Cap.* xxv. *Obſervat. in Scriptor. Eccleſ.* obſervat, *navigium* pro navigatione eſſe Latinitatis recentioris, eoque Rutil. I. *Itiner.* 541. Dict. Cret. compluribus locis, et alios, verum omnes poſteriores Scaevola, in hanc ſignificationem uſos eſſe Obrechtus tamen *ad Dict. Cret.* I. 5. dubitat an ita ſit apud Lucret. V. 1002.

Nec poterat quemquam blandi fallacia ponti
Subdola pellicere in fraudem ridentibus undis:
Improba navigii ratio tum caeca jacebat.

Sed fortaſſis *rationem navigii* pro ratione fabricandae navis, artiſque nauticae dixit ibi Lucretius. Vid. *verſ.* 334. et 1447. *eod. lib.* Bongarſius, quem docti quidam ſequuntur, putabat etiam Juſtinum *lib.* xxxii. *cap.* 3 *navem* dixiſſe pro navigatione; ſed improbantibus Berneggero, Voſſio, et Scheffero, quorum ſententiam probo. Nec ſatis manifeſta eſt haec ſignificatio in verbis Cenſorini *Cap.* xii. *de Die Natal.*

42 *Latitare patronum*] Pro hoc non habeo auctoritatem aliorum. Si quis tamen putat ita dici poſſe, ut *latere aliquem*, non magnopere repugnem. Cicero hoc verbum nullo adpoſito caſu efferre ſolet: *Qui fraudationis cauſa latitarit, pro Quint. Cap.* xix. *Extrahitur domo latitans Oppianicus, pro Cluent. Cap.* xiii. et ita ſaepe in Digeſtorum libris Juriſconſulti. *Latitare propter creditores* dixit Ulpianus *l.* 7. §. 5. *ff. Quib. ex cauſ. in poſſeſſ.* et, *adverſus quos non latitat. ead. l.* §. 7. *Latitare alicui* Plautus *Trinum.* IV. 2. 81. *Quid ergo ille ignaviſſumus mihi latitabat?* niſi tamen ibi *mihi* abundat, ut ſaepe apud Plautum.

43 *Numquam.*] Gothofr. *in d. l.* 32. *de C. et D. Neminem, qui ſub conditione ita manumiſſus eſſet, unquam ad libertatem perventurum.* Et ita Florentiae, et

negationes magis negare fatendum eſt, *in l. quamvis.* 32. *de Condit. et demonſtr.*

44 *Nihilominus*, pro nihilomagis: negatio videlicet pro affirmatione poſita eſt a Juliano *in l. hoc genus.* 106. *eod. tit.*

Structuram verborum, quam σύνταξιν vocant, minus Latinam neque Grammaticorum regulis convenientem, ſed plane barbaram a Scaevola poſitam habes 45 *in l. filio et filia.* 94. *ad Leg. Falcid.*

Sub-

et in omnibus ſuis editis eſſe notarat Ampl. Bynkersh. Anton. Auguſt. II. *Emendat.* 1. profert e *l.* 24. *princ. de Damn. infect. Cum nemine nihil faciente locus ipſe publicus damnum inferat ſui natura*, idque more Graecorum dictum ait. Similiter locutos eſſe Catonem, Lucillium, Varronem, Ovidium, Tibullum, et plures oſtenderunt Cujac. x. *Obſ.* 26. et Voſſius *de Conſtruct. Cap.* LXI. Add. Scalig. *ad Varron.* I. *de Re Ruſt. cap. ult.* Petron. quoque *Cap.* XLII. *Neminem nihil boni facere oportet.* Cicero II. *Verr.* 24. *Debebat Epicrates nullum nummum nemini.* Ubi vid quae Docti notarunt, et Graev. *ad Cicer.* III. *ad Attic.* 7.

44 *Nihilominus.*] *Hoc genus legati, Si Titio non nupſerit, perinde habendum eſt, ac ſi poſt mortem Titii legatum fuiſſet: et ideo nec Muciana ſatiſdatione interpoſita capere legatum poteſt. ſed et alii nubendo nihilo minus legatum conſequitur. d. l.* 106. Sententia utique, quantum intelligere poſſum, poſtulat *nihilo magis*, vel, *tamen non conſequitur.* Gothofred. *ad l.* 2. §. 1. *ff. Vi bonor. rapt. ad l.* 13. §. 11. *Cod. de Judic.* et *l.* 56. *Cod. de Decurion.* notat e Cujacio *nihilominus* interdum ſumi pro *non*, vel *nequaquam.* Non ſcio an Cujacius aliorum, quam Juriſconſultorum, teſtimoniis nitatur. ſed ita propemodum locutus eſt Florus III. 17. *Nec ideo minus ſocii promiſſa Druſi a Pop. Rom. repoſcere armis deſierunt.* Et Priſcianus *Lib.* XVIII. *pag.* 1196. ſcribit, Latinos frequenter duplici abnegatione uti, ut *nihilominus*, *pro non.*

45 *In l. filio.*] Puto deſignari, quod eſt in fin. *h l. Verum non alias ea, quae ei data ſunt, accepturam, ſi modo ea quartam ſuppleat: quam volun-*

tati

46 *Subſimile*, pro fere ſimile, adſimile, Ulpianus *in l.* 1. *§. hodie.* 5. *Si cui plus quam per Leg. Falcid.*

Accederat, pro acceſſerat dixit 47 Pomponius *in l. ult. de Acquir. haered.* Sicut et *decederit* Paulus *in l.* 27. *§.* 1. *de Legat.* 3. ut qui-

tati defuncti ſolvendum praeſtando pareret. De hoc quid dicam, non habeo, cum ſententiam verborum non percipiam. Ampl. Bynkersh. remiſerat ad Cujac. *Comment. ad l.* 78. *ff. de Haered. inſtit.* et Alciat. *Parerg.* V. 25. qui mihi ad manum non ſunt.

46 *Subſimile.*] Adferunt Lexica e Celſo *de Medicin.* V. 26. 20. Μελίκηρα *ſubalbida, mellique albo ſubſimilis.*

47 *Pomponius.*] An Ariſto? nam Pomponius ita refert, ut Ariſtonis verbis uti videatur. Gothofr. hic contra Florent. *acceſſerat*, et *in l.* 27. *de Legat.* 3. *decederit*, quorum prius typographis adſcribendum arbitror, eo quod ipſe notat in Haloand. eſſe *acceſſerat.* Scip. Gentilis I. *Parerg.* 33. ſcribit etiam Plautum, ac Tacitum hac inflexione praeteriti in verbo *accedo* uti, nec tamen, quod ſine piaculo licuiſſet, loca adnotat, quo tutius ei credi potuiſſet. Voſſius III. *de Analog.* 26. non damnandum judicat *accederat*, quia, ut ait, veteres ſaepe praeterita forma praeſentium, et contra praeſentia forma praeteritorum inflectebant. Nec rejecit Scaliger, apud Varron. I. *de Re Ruſt. in extr. diſcedimus*, notans dici pro *diſceſſimus*, et apud Plautum ſaepe perperam legi *accepimus*, pro *accedimus* Atque Idem etiam in Varr. III. 2. pro *nullam ſe accepiſſe villam*, legendum cenſet *accediſſe.* Sic quod Nonius v. *duodevicesimo*, *e libro* IV. *Origin. Catonis* deſcripſit, *Carthaginenſes ſextum de foedere decernere*, Popma in fragm. Catonis edidit *decedere*, pro quo tamen *deceſſere* malebat Mercerus. Similia ſunt *impellerim*, *neglegerim*, *haurierim*, *pellicui*, *ſini*, *dilegi*, *evadi*, *erepi*, *obſepi*, de quibus Faërnus *ad Terent. Heaut.* I. 1. 113. Lindebrog. *ad Andr.* I. 2. 17. Salmaſ. *ad Trebell. Poll. Gallien. Cap.* III. et *ad Trigint. Tyr. Cap.* V. et Scip. Gentil. *l. d. Adpulſerit* e *l.* 1. *de Aq. cott.* laudans Voſſius III. *de Analog.* 28. nullis quidem exemplis confirmat, ſed ex hac inflexione antiquos etiam *pulſi* dixiſſe conjicit. *Oblinuerit* e *l.* 1. *§.* 1. *de Extraord. crim.* etiam Briſſonius *in Parerga* ſua contulit e Florent. At *in Lexico* Idem *oblinierit* citat ex *h. l.* et e Paul.

quidem eſt in Pandectis Florentinis pro deceſſerit, tempus pro tempore: vel pro decederet, commutatione literae E in I. Utrumque tamen contra Vallae et ſuorum regulas. Simile eſt, quod *adpulſerit*, pro appulerit ſcripſit Ulpianus *in l.* 1. §. *Trebatius.* 18. *de Aqu. cottid. et aeſt.* ex iiſdem Pandectis. Et Paulus *oblinuerit*, vel *oblinierit*, pro obleverit *in l.* 1. §. 1. *D. de Var. et extraord. crim.*

48 *Coloriam veſtem*, ſicut et inde compoſitum, pro *verſicoloriam*, pro tinctam, fucatam, colore infectam uſurpat Paulus *in l. pedicu-*

e Paul. V. *Sent.* 4. ubi tamen aliae Edit. itidem habent *oblinuerit*. Quis autem praeter Paulum *linui* dixerit, mihi incognitum eſt. *linivi*, et *linire* ubivis obvia ſunt.

48 *Coloriam.*] Et hic aliquid turbarunt typographi in ſcripto Auctoris, a quo quid profectum ſit, non poſſum ſcire. In *d. l.* 32. *de Aur. arg. leg.* veſtis *coloria* a *verſicoloria* diſtinguitur. *Et veſtem tam coloriam, quam verſicoloriam*, ait Juriſconſultus. Ubi *coloria* veſtis eſt, quae multorum et variorum colorum eſt; *verſicoloria*, quae unius, e lana tincta, colore infecta, non nativa Sic *coloreum* dixit Auguſtus apud Soſipatrum *lib.* I. *pag.* 80. *Gauſapes purpureas, et coloreas meas.* Et Feſtus: *Lemniſci, id eſt, faſciolae coloriae.* Haec Salmaſius *ad Vopiſci Aurelian. Cap.* XLVI. ubi plura in hanc rem vide. *Verſicolor* autem a Jureconſultis recte dici, pro eo, quod nativum colorem tingendo mutavit, defendit Auctor adverſus Vallam *Cap.* LIII. Quid autem in eo, quod *verſicoloria neutro genere* dixit Ulpianus, potiſſimum notandum cenſuerit, non adſequor: non enim minus recte hoc dixit, quam alii *bombycina, coenatoria*, et ſimilia, in quibus eſſe ellipſin τȣ̃ *veſtimenta* nemo non intelligit. *Verſicolorius*, pro verſicolor apud ſolum Paulum reperi *in h. l.* 32. et III. *Sent.* 6. §. *lana legata.* quod ita dictum eſt, ut *diſcolorius* pro diſcolor a Petron. *Cap.* XCVII. pro quibus *verſicolorus*, et *diſcolorus* legitur in Prudentio. Vid. Heinſ. *ad Prud. Hamartig. vers.* 819.

diculis. 32. §. *Titia.* 7. *de Auro arg. et ſupellect. leg.* Sic et *verſicoloria* neutro genere dixit Ulpianus *in l. ſi cui.* 70. §. *verſicoloribus.* 12. *D. de Legat.* 3.

Ex Parte sexta, De Bonorum possessionibus.

[1] *Succedere in loco*, pro in locum dixit Ulpianus *in l.* 1. §. *liberos.* 7. *D. de Conjung. cum emanc. lib.* Sic et *in rationibus referre*, pro in rationes, dixit Paulus *in l. Lucius Titius.* 53. *de Manum. teſtam.*

Quantum porro excanduiſſet [2] Laurentius, ſi *uni*, pro unius animadvertiſſet poſitum ab Ulpiano *in l.* 1. *in fin. de Bonor. poſſeſſ. ſec. tab.* Et *alii*, pro alius, ſive alterius, *in l. invitus.* 156. §. *cum quis.* 2. *de Reg. Jur.* Et [3] *domus ſui*, pro ſuae domus *in l.* 3. §. *ſed ſi*

 mutua.

1 *Succedere in loco.*] Vid. quae dixi ad ea, quae notantur e *Parte* V. *n.* 10. nam haec eodem pertinent. *Referre in*, ſequente ablativo, etiam Cicero dicit I. *de Nat. Deor* 12. *Quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in Deorum numero refert?*

2 *Laurentius.*] Vero ſimilius eſt, Vallam, qui nequaquam hoſpes erat in ſcriptis antiquorum, quique ſibi veteres Grammaticos diligenter fuiſſe lectos multis locis oſtendit, non ignoraſſe, optimos quoſque ſcriptores genitivos, et dativos ſingulares, qui plerumque in *ius*, et *i*, exeunt, etiam per *i*, *ae*, et *o* extuliſſe: quod jam olim Priſcianus compluribus locis, et e recentioribus Scip. Gentilis I. *Parerg.* 7. et Voſſius II. *de Analog.* 3. et IV. 6. oſtenderunt.

3 *Domus ſui.*] Gothofr. deſerta ſcriptura Florentina, *ſine domus ſuae videlicet injuria.* Pu-
ro

mutua. 4. *de In rem verſ.* Nimirum actum eſſe de re Grammaticali dixiſſet.

Dulcitudinem uſurarum, pro dulcedine dixit Ulpianus *in l. ait Praetor.* 10. §. *ſi quid in fraudem.* 10. *D. de His quae in fraud. credit.* Quamquam *dulcitudinem* et *dulcitatem* etiam probat 4 Nonius Latina eſſe ex Accio et Caecilio. Simile eſt, quod *integritudinem*, pro integritate ſcripſit Imp. Trajanus, aut quivis alius, cujus mandatum refertur *in l.* 1. *princ. de Milit. teſtam.* Et *pinguitudinem*, pro pinguedine Ulpianus *in l.* 1. §. *ult. de Aqua pluv. arc.*

Immi-

to *domus ſui* ita dici poſſe, ut apud Virgil. IV. *Aen.* 654. *imago mei*, et Plaut. *Pſeudol.* I. 1. 3. *labor mei, tui:* quae cum pluribus aliis ejuſdem generis notavit Sanct. II. *Minerv.* 13. ubi et Clar. Perizonius conſulendus eſt.

4 *Nonius.*] *Dulcitatem* Latine dici oſtendit Nonius ex Accio, et Caecilio: *dulcitudinem* e Cicerone III. *de Nat. Deor.* quamquam hoc vitioſe legitur in editis Nonii pro III. *de Orator.* in cujus *cap.* 25. ea, quae Grammaticus ille deſcribit, leguntur. Et ita quoque *in cap* 40. ejuſdem libri habere ſcriptos nonnullos notavit Gruter *Integritudo* nuſquam alibi legi. Favet tamen analogia, ſi cui hoc ſufficere videbitur. Sic enim a *creber*, *crebri*, *crebritas*, et *crebritudo*; ab *aſper*, *i*, *aſperitas* et *aſpritudo*; a *tener*, *i*, *teneritas*, et *teneritudo*; a *macer*, *i*, *macritas*, et *macritudo* inveniuntur. *Pinguitudo* autem forte pluribus auctoritatibus confirmari queat, quam *pinguedo*. Certe Varro II. *de Re Ruſt.* 4. III. 9. et alibi fere ſemper non *pinguedo* dicit, ut ex eo laudat Beroald. *Annotat. in Servium pag.* 286. *Tom.* 1. *Theſ. Crit. Gruteri*, ſed *pinguitudo.* Et ita ubique in melioribus libris Plinii legi pro vulgato *pinguedo* ſcribit Gronov. *ad Plin.* XXIII. *H. N.* 8. Columella, et Palladius utroque crebro utuntur: quorum neutrum Latine dici tradentem Servium *in* III. *Georg* 124. recte reprehendit Beroald. *l. d.* Add. Daum. *Cap.* XXIII. *de Cauſ. amiſſ. radic. Lat. ling.*

[5] *Imminutum* dixit Paulus *in l. ſi patronum.* 44. *in princ. de Bon. libertor.* pro *indeminutum*, vel potius *non imminutum*. *In* enim in compoſitione verbi *imminuo* non negat, ſed potius auget ſignificationem verbi, quae et ipſa negativa eſt. Itaque *imminuo* eſt valde minuo, et magis deminuo: cum contra ſentiat Paulus, ſervari patrono jus ſuum integrum et illibatum.

Deprehendere vitem, legitur apud Venulejum *in l. ult. in princ. D. Quod vi aut clam*, pro propagare, ex [6] gloſſula libro manuſcripto interjecta, ubi quidam *deprimere* legunt: quod probarem, ſi fide Codicum niteretur.

5 *Imminutum.*] *Ut undique patronus ſuum jus habeat imminutum. d. l.* 44. Compoſita quaedam cum *in*, eaque fere participia, vel eorum formam habentia, ancipiris notionis ſunt, et modo affirmandi, modo negandi vim habent. Hujuſmodi ſunt v. g. *incoctus*, pro non coctus apud Plaut. *Mil.* II. 2. 53. *inquiſitus*, pro non quaeſitus, *Amphitr.* II. 2. 217. *immutatus*, pro non mutatus, Terent. *Andr.* I. 5. 7. *inauditus*, pro auditus, Cicer. *pro Balb. Cap.* XVIII. *impreſſus*, pro non preſſus, Propert. II. 25. (al. 34.) 70. *infrenatus*, pro non frenatus, Liv. XXI. 44. quae omnia plerumque in aliam partem accipiuntur. Horum numerum auctoritate Pauli augere poteſt *imminutus*, etſi forte aliorum teſtimonio non nititur. Plura hujuſmodi vid. apud J. F. Gronov. *ad Liv* XXII. 39. et Salmaſ. *ad Vopiſci Aurelian. Cap.* XXIX.

6 *Ex gloſſula*] *Si vitem meam ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis, eaque in fundo tuo coaluerit, d. l. ult.* Ruſſardus in libro MS. gloſſulam *depreſſeris* fuiſſe tradidit, praenotatis verbis Gaji e *l.* 7. §. 13. *D. de Adquir. rer. dom. terra preſſerim*, referente Magio IV. *Miſcell.* 7. quam lectionem etiam Haloander dedit, et Magius, Gothofredus *ad l. ult. D. Quod vi.* Menag. *Cap.* IX. *Amoen. Jur.* et apud eum Janus a Coſta probant.

7 *Hoſticolum*, pro hoſtili loco dixit Ulpianus *in l. un. de Bonor. poſſ. ex teſtam. milit.* Et bis quidem, ſi Florentinum exemplar ſequimur: cum alii Codices, neſcio an rectius, habeant *hoſtico*, et *hoſtili loco.*

8 *Peculiarias res*, pro peculiaribus dixit Ulpianus *in l. 4. §. ult. de Dol. mali et met. except. Caeterum parenti*, inquit, *licere deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere.* Quamquam quidam Codices habent etiam *peculiaribus.* Simile eſt, quod *peculiariam cauſſam*, pro peculiari dixit Pomponius ex Pandectis Florentinis *in l. peculii. 4. §. pen. D. de Pecul.*

9 *Quadrifariter*, pro quadrifariam, Paulus *in l. ult. §. tertio gradu. 14. de Gradib. et adfinib.* ſiquidem Florentinam et Noricam editiones ſequimur: licet Vulgatae Editiones *quadrifariam* habeant.

Da-

7 *Hoſticolum.*] *Qui in hoſticolo ſuprema judicia ſua quoquo modo ordinaſſent:* et, *ſi in hoſticolo deprehendantur*, d. l. un. Haloand. *in hoſtico*, quod etiam Magio placet III. *Miſc.* 12. Florentinam lectionem defendit, et *lo* extremam ſyllabam pro *loco* accipi poſſe docet Ampl. Bynkersh. IV. *Obſerv.* 20.

8 *Peculiarias.*] Hoc Idem I. *Obſerv.* 25. recte defendi cenſet exemplo eorum, quae duplicem habent terminationem, in *aris*, et in *arius*, ut *intercalarius*, *ſingularius*, *pupillarius*. Quibus add. *articularius* e Catone *de Re Ruſt. Cap.* CLVIII. et Plin. *praef. Lib.* XXIII. *Hiſt. Nat.* et *vulgarius* ex A. Gellio XII. 10. Nec diſſimilia ſunt *altarium*, *torcularium*, *lupanarium*, *miliarium*, *exemplarium* apud Voſſ. I. *de Analog.* 35. et II. 14.

9 *Quadrifariter.*] Non invenio ullum hujus formae compoſitum alia terminatione, quam in *am*, efferri.

[10] *Damnum facere* pro pati dixit Paulus *in l. damni infecti.* 18. §. *non ſolum.* 15. *in fin. de Damn. infect.* et *in l. Proculus.* 26. *eod. tit.*

[11] *Beneficio ejus*, pro facto ejus, culpa ejus, per eum, propter eum, Ulpianus *in l. ex damni.* 40. §. 1. *de Damn. infect.*

10 *Damnum facere, pro pati.*] Atqui hoc modo ipſe Cicero, aliique probati ſcriptores ſaepiſſime loquuntur. Vid. Cicer. VII. *Ep. fam.* 33. et *Brut. Cap.* XXXIII. Idque adeo notum eſt, ut etiam Scioppius ſibi Bembum, Manutium, Scaligerum, et Stradam caſtigandos exiſtimaverit, qui *damnum pati* dixerant. Sed is viciſſim merito reprehenſus eſt a Vorſtio, Borrichio, et Cellario. Magis dubitari poteſt, an apud antiquos legatur *damnum facere*, pro *dare*, quod Paulus dixit in *l.* 30. §. 3. *ad Leg. Aquil.* et *l.* 151. *de Reg. Jur.* P. Faber quidem *ad d. l.* 151. adfert e Cicerone apud Lactant. *Epit. Cap.* I. *Sed idem ſtultus, qui alteri fecerit lucrum, ſibi damnum.* Verum nihil eſt, unde appareat haec magis Ciceronis verba eſſe, quam Lactantii, qui ſe ſummam' quidem diſputationis Carneadis, quam ibi proponit, e Cicerone deſcripſiſſe teſtatur *Lib.* V. *Inſtit. cap.* 14. et 16. ſed tamen ſententiam Ciceronis aliis, ac ſuis verbis exponere potuit. Pincier. II. *Parerg.* 52. ſcribit, *facere damnum* propria ſignificatione eſſe *inferre*, ſed eam ita exoleviſſe, ut qui nunc ita loqui velit, ſoloeciſmi crimen non ſit effugiturus: quamquam ita ſit apud Plautum *Merc.* IV. 4. 44. *Non miror, ſi quid damni facis, aut flagitii*, et *Pſeudol.* I. 5. 25. *Nam tu quod damni, et quod feciſti flagitii.* Sed mihi in his locis Plauti *damnum facere* non aliam ſignificationem videtur habere, quam in hoc ejuſdem *Mercat.* II. 1. 12. *Ait ſeſe illius opera atque adventu caprae Flagitium et damnum feciſſe haud mediocriter.* Quia tamen veteres dixerunt *damnum infectum*, pro eo, quod nondum illatum eſt, facile credi poteſt, eos etiam *damnum facere* dixiſſe, pro *inferre*.

11 *Beneficio ejus.*] *Detrimentum hoc, quod beneficio ejus contingit, ipſum ſarcire debere, d. l.* 40. Et iterum Ulpian. *l.* 46. *pr. ff. de Furt. Competit enim actio, non quia nunc abeſt, ſed quia unquam beneficio furis abfuerit.* Schottus III *Nod. Cicer.* 9. (ubi male etiam *l.* 7. §. 13. *Comm. div.*

12 *Munificium*, aut *munificum eſſe*, pro tributarium eſſe, vectigali ſolvendo ſubjacere, Paulus

div. in hanc ſententiam laudatur) firmat hunc uſum auctoritate Ciceronis *de Univerſ. Cap.* XIII. *Deinde ut huic animanti principem ſe ducemque praeberet, vitamque ejus pulcerrime regeret, et gubernaret: niſi quatenus ipſe beneficiis ſua culpa ſibi aliquid miſeriae quaereret.* putat enim legendum *beneficio ſuo*, et illa, *ſua culpa*, gloſſam eſſe expoſitionis loco adſcriptam, quae deinde in contextum irrepſerit. Sed hoc, utpote totum in conjectura poſitum, parum firmum eſt: cum praeſertim aliae Edit. ibi non habeant *beneficiis*, ſed *benefactus*. Gutherius *Lib.* I. *de Offic. Dom. Aug. cap.* 37. putat etiam hac ſignificatione accipiendum *in l.* 27. *Cod. de Inoff. teſt. Vel liberti, qui perperam et non bene merentes, maximiſque beneficiis ſuum patronum adſecuti, inſtituti ſunt.* et in Inſcriptione ſepulcrali ap. Gruter. 687. V. in qua mater L. Hoſtilii dicitur in luctu eſſe BENEFICIO NOVERCAE. Non probo illius ſententiam. Nam in *d. l.* 27. *C.* particula negativa e praecedentibus ita repeti poteſt, ut ſenſus ſit, *et non adſecuti patronum maximis beneficiis.* In Inſcriptione autem verius eſt, quod ſibi prius viſum fuiſſe ſcribit Gutherius, *beneficio* poſitum eſſe pro *veneficio*: ut adoleſcentem a noverca, quam repudiata uxore ei induxerat pater, veneno ſublatum eſſe intelligamus, cujuſmodi ſpeciem tractat Calpurnius *Declam.* XXXIV. In quo ſequor judicium Elmenhorſtii *ad Apul. Apol. p.* 300. ubi itidem corrupte legebatur, *me etiam beneficiis poſtularent*, pro quo Caſaubonus recte repoſuit *veneficiis*. Nam et literas B et V in Inſcriptionibus, et libris vetuſtis infinitis locis permutari notum eſt, et praeterea non credibile eſt, ſi mater veneficium novercae interceſſiſſe non putaſſet, eam in Inſcriptione uſuram fuiſſe voce, quam e conſueta ratione ſcribendi plerique pro veneficio accepturi eſſent. Ampl. Bynkersh. IV. *Obſerv.* 10. pro *beneficio in l.* 40. §. 1. *de Damn. inf.* conjicit *pene vitio*. Ego cum non animadvertam ab aliis ſcriptoribus dici *beneficio alicujus fieri*, quod illius culpa fit, hoc inter ſingularia Ulpiani numerandum arbitror.

12 *Munificium.*] Feſtus v. *beneficiarii*, et Vegetius II. *de Re Milit.* 7. et 9. ſcribunt, *munifices* dictos eſſe *milites, qui non vacabant, ſed munus Reip. faciebant.* Sed et in univerſum omnes, qui munus ſuum praeſtant, *munifices* dici poſſunt. Soſipater *pag.* 61. *Munifex munere*

Paulus *l. ſi publicanus.* 4. §. *de rebus.* 1. *de Publican.*

Satis imperite dixiſſe videtur Ulpianus, *Actoris partes ſuſtinere eum*, [13] *qui habet intentionem ſecundum id quod intendit*, *in l. generaliter.* 12. *de Exceptionib.*

[14] *Interdum*, pro interea contra receptam ſignificationem dixit Modeſtinus *in l. ſi quis.* 15. *de Fideicomm. libertat.* quaſi *interea dum.*

[15] *Liciturum*, pro concedendum eſſe, permiſſum fore, dure ſane et inuſitate dixit Pau-

 lus

nere fungitur. Plinius XI. *H. N.* 40. *Munifex mamma. Milites munificos* memorat Paulus *in l.* 18 *ff. de Verb. ſign.* ubi Budaeus, Grotius, Stewechius, et Menagius legendum cenſent *munifices.* Verum etiam *munificus* ita dici ex Iſidoro, Tertulliano, et Ambroſio oſtendit Gronov. *Obſerv. in Scriptores Eccleſ. Cap.* XXII. Nec tamen *munificius*, quod eſt *in d. l.* 4. *de Publican.* uſquam alibi ſcriptum invenio, proque eo *munificum* legere malim, ut eſt in quibuſdam Editionibus, et *in l.* 2 *C. de Praed. et omn. reb navicular. Eam partem, quae empta eſt, pro ſuo modo ac ratione eſſe munificam.*

13 *Qui habet intentionem*] De ſententia hujus legis agit Cujac. V. *Obſerv.* 37. Ego verba non intelligo.

14 *Interdum.*] Ita ſaepe loquuntur recentioris aevi ſcriptores. Apul. IX. *Met. p.* 226. Ed. Elmenh. *Interdum Philesitaerus cognito ſtrepitu raptim tunicam injectus, ſed plane prae turbatione pedibus intectis, procurrit cubiculo.* Et ſic Idem pluribus locis, quae ibi *in Quaeſtionibus* congeſſit Stewechius, etiam hoc apud Tacitum ita eſſe notans. Add. Gronov. *l. d.* Berneggerus exiſtimat eadem ſignificatione dici a Vell. Paterc. II. 74. et Juſtin. XI. 9. quod mihi aliter videtur.

15 *Liciturum.*] Hoc Ciceronis eſt II. *ad Attic.* 1. *Quod nihilo magis ei liciturum eſſet plebejo Remp. perdere, quam ſimilibus ejus me Conſule patriciis eſſet licitum* Similiter *poeniturum* dixit Accius apud Nonium, et Salluſtius apud Quintilian. IX. *Inſt.* 3. et *puditurum* Plinius XXXVI. *H. N* 15.

lus in *l. ſi ſervo.* 31. §. 1. *de Statulib. Nec tamen*, inquit, *liciturum ex ſuo peculio dare*, pro non licebit ei, non permittetur.

Sed nec illud, quod paulo imperitius dixit Venulejus [16] *traditionem rei traditae in l. in uſucapione. pen.* §. *hae autem.* 5. *de Diverſ. et temporalib. praeſcription.* ſine reprehenſione praeteriſſet Valla, ſi advertiſſet.

[17] *Mortalitatem*, pro morte, aut moriendi conditione Ulpianus *in l.* 2. et *l. mortis cauſſa.* 31. §. *ſine donatione.* 2. *de Donat. cauſſ. mort.* et *l.* 2. §. *confeſtim.* 43. *ad Senatuſc. Tertullian.* et *l. cum vero.* 26. *in princ. de Fideicomm. libertat.* Triphoninus *in l. merito. pen. de Vi et vi arm.* Scaevola *in l. pupillus.* 24. *Quae in fraud. creditor.* Rurſuſque Ulpianus *in l. illicitas.* 6. §. *ſicuti.* 7. *de Offic. Praeſid.* et

16 *Traditionem.*] *Si poſt venditionem traditionemque rei traditae apud venditorem res fuerit, d. l. pen.* Hoc qua ratione dicatur non perſpicio. Illud *traditae* vel ſupervacaneum eſt, vel certe pro eo commodius legeretur *venditae*, ut ſaepe alibi in Pandectis.

17 *Mortalitatem, pro morte.*] Ut *in l.* 2. *de Pact. dot. morte finito matrimonio*, et *ibid. cum mariti mortalitas intervenit.* Et *in l.* 22. *pr. ad Senatuſc. Treb.* et *l.* 15. *Quando dies legat.* ubi eodem modo haec permutantur. Reliquis quoque locis fere omnibus, quae hic laudantur, eadem ſignificatio eſt. Altera plerumque apud alios. qui et pro ipſis mortalibus non raro ponunt, et interdum pro morte, ut Senec. III. *de Ira* 43. *Dum reſpicimus, quod ajunt, verſamuſque nos, jam mortalitas aderit.* Plin. VI. *Ep.* 20. *Magno mortalitatis ſolatio:* et x. *Ep.* 50. *Intercepto rege mortalitate.* quamquam haec etiam aliam expoſitionem recipiunt. Porro *l.* 31. *D. de Mort. cauſ. donat.* quae hic Ulpiano adſcribitur, Gaji eſt e *Lib.* 8. ad Edictum Provinciale.

et *l.* 2. *de Pact. dotal.* et *l. mulier.* 22. *in princ. verſ. decreviſſe.* *ad Senatuſc. Trebell.* et *l. ſervitutem.* 209. *de Reg. Jur.* Papinianus *in l. nam etſi.* 15. *in princ. de Inoffic. teſtam.* Utitur et Suetonius *Claud. Cap.* XLVI.

[18] *Fortiter defendere*, pro acriter tueri opinionem aliquam, Ulpianus *in l. ſi mater.* 11. §. *ſi quis iter.* 6. *de Exception. rei judic.* Martianus *in l. accipientis.* 15. *de Auctorit. tutor.* Pomponius *in l. nuper.* 85. *de Legat.* 3. Itemque *fortius* in eodem ſenſu dixit Ulpianus *in l. magis puto.* 5. §. *ſed ſi pater.* 6. *de Reb. eor.* et *in l. ſi haereditas.* 10. §. *qui filium.* 2. *de Teſtament. tutel.* et *l. ſi maritus.* 15. §. *ſi negaverint.* 5. *ad Leg. Jul. de Adulter.* Quamquam et Quintilianus *fortiſſime affirmare* dixit [19] *Lib.* II. *et* IV. *circa finem*, et *fortius videntur dicere in-*

18 *Fortiter defendere.*] Quintilian. III. *Declam. Defendatur enim tam fortiter miles tuus, quam vindicatus eſt.* Phaedr. III. *Fab.* 10. *Stant patroni fortiter Cauſam tuentes innocentis foeminae*, ubi ſimilem locum Quintiliani e *Lib.* VI. *Inſtit. cap.* 1. adnotavit Scheff. Sic *fortiter dicere*, Cicer. III. *Offic.* 33. *fortiter loqui pro libertate*, Corn. Nep. *Thraſyb. Cap.* II. *fortiter dicere ſententiam*, Plin. IV. *Ep.* 22. In his *fortiter* eſt conſtanter, magno ac forti animo. Sed Juriſconſulti peculiari ratione dicunt, *fortiter*, et *fortius defenditur: puto fortius defendi poſſe;* et *fortius dicitur:* nimirum, cum ſententiam aliquam proponunt, quae ipſis verior videtur, qua in re alibi utuntur formulis, *videtur mihi; magis eſt, ut; prope eſt, ut.* Hoc apparebit ex uno exemplo e *l.* 15. *de Auctor. tut. Sed hoc utrum ita eſt, ſi bis auctor factus eſt, an et una auctoritas ſufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius. ſed fortiter defenditur, ſufficere unam auctoritatem.*

19 *Lib.* II. *et* IV.] Hoc corrupe-

docti Lib. II. *cap.* 12. Quod a Steph. Paſquierio diſertiſſimo Patrono animadverſum huc retuli.

Sed nec ſcrupuloſam illam [20] inter *libertos* et *libertinos* differentiam, quam tantopere urget et ſcrupuloſe perſequitur Valla *Lib.* IV. *cap.* 1. ſervavit [21] Ulpianus *in l.* 4. *de Juſtit. et*

ruperunt typographi. Scripſerat Auctor *Lib.* II. *cap* 4. ubi haec leguntur: *An ab ipſo id genus exercitationis ſit inventum (ut alio quoque libro ſum confeſſus) parum comperi: ſed ne ii quidem, qui hoc fortiſſime affirmant, ullo ſatis idoneo auctore nituntur.* Hoc tamen multum diſtat a ſermone Juriſconſultorum. Nam *fortiſſime adſirmare*, hic eſt conſtantiſſime, omni adſeveratione, nec tamen ullo ſatis certo argumento, adfirmare. In illo autem, quod ex *Lib.* II. *cap.* 12. adſertur, haec ſententia eſt, orationem indoctorum pleriſque videri majorem vim habere ad concitandos, commovendoſque animos audientium. Qua ratione etiam Cicero II. *de Orator.* 43. *fortem orationem* vocat, quae inflammat animum judicis acri, et vehementi quadam incitatione, ut ipſe ait.

20 *Inter libertos.*] Valla recte ſcribit, *libertinus* eſſe relativum ingenui, *libertus* autem patroni: et illo denotari conditionem hominum, hoc reſpectum ad patronum. Atque ita etiam alii docti ſentiunt. Ut adeo non fuerit, cur haec differentia ſcrupuloſa appellaretur, a qua quod nonnumquam diſcedunt JCti, credo eos vel paucis, vel nullis exemplis ex antiquitate facere. Addit porro Valla, hoc diſcrimen e multis in Jure Civili locis patere; ſed a legulejis ignorari. Quibus verbis cum apertum ſit ab eo ſuae aetatis, non veteres Juriſconſultos deſignari, apparet fruſtra captari occaſionem arguendi Vallae *in Add. ad Lexicon Briſſon.* v. *liberti.*

21 *Ulpianus.*] Cujus haec ſunt verba *in d. l.* 4. *Jure gentium tria genera* (hominum) *eſſe coeperunt: liberi, et his contrarium ſervi, et tertium genus liberti, id eſt, hi, qui deſierant eſſe ſervi.* Quos Ulpianus hic *libertos*, alii Juriſconſulti ſub *Tit. de Stat. hom. libertinos* vocant. Et ita quoque *in d. l.* 4. *de Juſtit. et Jure* ſcriptum fuiſſe, ex eo non temere quis conjiciat, quod *in fin. princ. Inſtit. de Libertin.* qui locus ad verbum ex Ulpiano deſcriptus eſt, legitur, *et tertium genus libertini.*

et Jur. ſed *libertos* pro *libertinis* poſuit. Itemque Julianus *in l. libertus.* 20. §. *ſi libertinus.* 4. *de Bon. libertor.* et Florentinus *in l. ſi in libertinum.* 28. *eod. tit.* Sicut et Modeſtinus [22] ἀπελευθέρους καὶ ἀπελευθερικοὺς confundit *in l.* 1. §. 4. *de Excuſation. tutor.*

Commendare, cum in bonam partem ſemper uſurpetur, in malam accepit Ulpianus *in l. ſi creditoris.* 31. §. 1. [23] *de Privileg. creditor.* *Tutorem*, inquit, *non facultates, ſed fraudulenta in rebus pupillaribus vel callida converſatio ſuſpectum commendat*, pro ſuſpectum facit, ſuſpecti arguit.

[24] *Superficientem aquam*, pro ſuperantem, redundantem, ſuperfluentem, dixit Ulpianus *in l.* 1. §. *iidem ajunt.* 11. *de Aqua pluv. arc.* Quod a verbo *ſuperficio*, antiquo et inuſitato, deducatur neceſſe eſt. Cae-

[22] Ἀπελευθέρους.] Hoc quale ſit judicabunt, quibus Graecorum Modeſtini copia eſt. Sed ſuſpicor Auctorem noſtrum alios Codices ſequi, quam Florentinum. Nam Anton. Auguſtin. *Lib. ſingulari ad Modeſtinum* ſcribit Politianum *in h. l.* pro ἀπελευθερικοῖς, quod Florent. eſt, bis prave ſcripſiſſe ἀπελευθέροις, indeque errorem ad alios libros manaſſe. Dubito etiam, an verum ſit quod Briſſonius tradit, ἀπελευθερικοὺς hic eſſe e libertis ortos, ac deſcendentes.

23 *De Privileg. creditor.*] Vel potius *de Reb. auctor. jud. poſſid.* Nam alteram illam Inſcriptionem Florentiae non eſſe docuit Ant. Auguſtin. II. *Emend.* 1. et III. 1. De hoc loco egit Ampl. Bynkersh. I. *Obſerv.* 25. qui, quia in Baſilicis vertitur κρίνεται, pro *commendat* malebat *condemnat.*

24 *Superficientem.*] Hoc apud alios legi non puto. Haloand. *ſuperfluentem.*

Caeterum [25] *ſuperare*, pro ſupereſſe, licet bene Latine, inuſitate tamen poſitum eſt a Paulo *in l. ſi non expedierit. 6. in princ. de Reb. authorit. judic. poſſid.* et a Scaevola *in l. Lucius. 78. §. pater. 4. ad Senatuſconſ. Trebell.* Unde [26] *ſuperamenta materiarum* non minus nove dixit Ulpianus *in l. ligni. 55. §. Ofilius. 4. de Legat. 3.* pro reſidua materia.

25 *Superare.*] *Praetor bona defuncti venire permittit, ut, quod ſuperaverit, pupillo reſtituatur, d. l. 6. de Reb. auct. jud. poſſ.* Et, *Qui eorum vita ſuperſtes fuerit*; item, *filius vita ſororem ſuperavit, l. 78. ad Senatuſconſultum Trebell.* In his ego quid inuſitate dictum ſit non animadverto: niſi quis putet inuſitata eſſe, quae apud Ciceronem, Livium, Virgilium, et Salluſtium inveniuntur, quos *ſuperare* pro ſupereſſe dixiſſe, nihil neceſſe eſt teſtimoniis oſtendi. *Vita ſuperare* etiam Caeſar dicit VI. *de B. G.* 19. *Uter eorum vita ſuperarit, ad eum pars utriuſque cum fructibus ſuperiorum temporum pervenit.*

26 *Superamenta.*] Aſſulas reſectas, abraſaſve exponunt alii. Eſt ſingulare vocabulum, ut apud Livium XXVIII. 45. *interamenta.* Vid. ibi Gronov.

Ex Parte septima de Verborum obligationibus.

Segnitior, dixit Ulpianus, ſi Florentinum exemplar ſequimur, pro ſegnior *in l. ſed ſi unius. 17. §. quod autem. 17. de Injur.* [2] *Populitari fructus*, et quidem paſſive, non depo-

1 *Segnitior.*] Haloand. et Vulg. *ſegnior. Segnitior* formatum eſt contra canones Grammaticos, nec aliam ullam illius auctoritatem habeo.

2 *Populitari.*] *Tamen cum populitarentur ab adverſario fructus agri, d. l. 21.* Vulg. *popula-*

deponenter, pro dilapidari, prodigi, abſumi, dixit Papirius Juſtus *in l. Imperatores.* 21. *in fin. D. de Appellat.* Sicut et alia deponentia verba, quae cum vulgo activam tantum habeant ſignificationem, a Conſultis tamen παθητικῶς uſurpantur: 3 *ſtipulari*, 4 *oblivisci*, *morari*,

pularentur. Hal. *depopularentur.* *Populo* aliquoties dixit Virgilius, et eo vetuſtiores Caecilius, Quadrigarius, Accius apud Nonium. Vid. Voſſ III. *de Anal.* 7. *Populari* παθητικῶς Liv. III. 6. *Urbem Romanam ſubita Deûm ira morbo populari.* *Populitari* quidem quis praeterea dixerit, non ſcio: nec tamen rejiciendum puto, cum eadem forma factum ſit, qua alia frequentativa itidem non valde uſitata, ut, *negitare*, *peritare*, *diſcrepitare*, *nominitare*, *unctitare*, quae apud Plautum, Lucretium, et Salluſtium leguntur. De deponentibus a Juriſconſultis paſſive poſitis vid. etiam *ſupr. pag.* 328. *et* 333.

3 *Stipulari.*] Juriſconſulti *ſtipulari* dicunt non tantum eum, qui interrogat, ſed etiam eum, qui interrogatur, ut *in l.* 7. §. 1. *D. de Eo quod cert. loc. Si tamen certo loco traditurum ſe quis ſtipulatus ſit*, et aliis apud Briſſon. *in Lex.* quamquam in nulla earum paſſive hoc dici invenio: neque enim cum dicitur *ſtipulor a te centum*, pro interrogo an promittas, aut *ſtipulor me centum daturum*, id eſt, promitto, in his paſſiva ſignificatio eſt; quae eſſet, ſi diceretur, v. g. *ſtipulabatur a me Stichus*, pro interrogabar, an daturus eſſem Stichum, vel promittebam me eum daturum. Priſcianus tamen, quod obſervarunt Briſſon. et Voſſ. *l. d. Lib.* VIII. *pag.* 792. exempla aliorum profert, in quibus *ſtipulari* eſt interrogari.

4 *Oblivisci.*] *Credendum eſt de adoptivis emancipatis ſenatum non ſenſiſſe: quia poſt emancipationem in totum adoptivae familiae obliviſcuntur, l.* 60. §. 6. *ff. de Rit. nupt.* Hoc etiam Briſſon. *in Parergis* ita dici putat, quod mihi non neceſſarium eſſe videtur, cum e ſuperioribus poſſit repeti *adoptivi emancipati.* Interim, quibus paſſiva ſignificatio placet, habent, quo defendant, hoc Virgilii IX. *Ecl.* 53. *Nunc oblita mihi tot carmina*, etiam a Priſciano ad eam probandam citatum, et alia ex inferiori aevo apud Voſſ. *l. d.*

5 *Morari.*] *Si petitionis dies moraretur, l.* 5. §. 1. *D. Ut legat. ſeu fid. ſerv. cauſ. cav.* Et, *quoties aequitate deſiderii natura-* *li*

rari, [6] *admetiri*, [7] *mentiri*, [8] *conſiteri*: quae a Dn. Briſſonio ante nos animadverſa nolui huc tranſcribere.

Paulus

lis ratio, aut dubitatio juris moratur, juſtis decretis res temperanda eſt, *l.* 85. *ſ.* 2. *de Reg. Jur.* Ita liber Florentinus. Vulgata, et Haloand. *aequitatem*. Gothofr. *aequitas*. Briſſonius, et F. Faber *ad d. l.* 85. probant ſcripturam Florentinam, et exponunt retardari. Addit Faber eadem ſignificatione eſſe *in l.* 7. *C. de Execut. rei jud. reſtitutio remorata eſt*, pro quo Gothofr. habet *remota eſt*. Veteres dixiſſe *moror te*, et paſſive, *moror a te*, ſcribit Priſcian. *Lib.* VIII. *p.* 795. Et ita Manutius accipit hoc Coelii *ad Cicer.* VIII. *Fam.* 5. *Sic multum ac diu ludetur, atque ita diu, ut plus biennium in his tricis moretur. Moro* quoque ex Ennio, Naevio, et Pacuvio adfert Diomedes *Lib.* I. *pag.* 395.

6 *Admetiri.*] Hoc ita poni volunt *in l.* 35. §. 7. *de Contrah. empt. Sed et ſi ex doliario pars vini venierit, veluti metretae centum, veriſſimum eſt, (quod et conſtare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere.* Et *in l.* 1. §. 1. *de Peric. et comm. rei vend. Sed et cuſtodiam ad diem menſurae venditor praeſtare debet. priusquam enim admetiatur vinum, prope quaſi nondum venit.* Sed haec incerta ſunt: nam nihil vetat, quo minus ſuppleatur nominativus *venditor*. Unde et a Briſſonio, ac Voſſio haec praetermiſſa arbitror. *Dimetiri* tamen hac ſignificatione dixit Vitruvius V. 9. *Si Dorici generis erunt columnae, dimetiantur earum altitudines cum capitulis in partes quindecim, et ex eis partibus una conſtituatur, et fiat modulus.* Et IX. 8. *In finem gnomonis circino novem ſpatia dimetiantur, et quo loco nonae partis ſignum fuerit, centrum conſtituatur. Metiri*, Auctor *de Mortib. Perſec. Cap.* XXIII. *Agri glebatim metiebantur.* Et Arnobius apud Voſſ. III. *de Analog.* 6 Participiis, *menſus*, *admenſus*, *emenſus*, et plerorumque cum *metior* compoſitorum, ſic utuntur Cato, Virgilius, Livius, aliique probatiſſimi.

7 *Mentiri.*] Nec hoc memorat Briſſonius, aut Voſſius. Eſt autem, ni fallor, e *l.* 28. *de Leg. Corn. de falſ. Si a debitore praelato die pignoris obligatio mentiatur, falſi crimine locus eſt. Mentitus*, et *ementitus* paſſiva, ſunt apud Virgilium, Ovidium, et Ciceronem An iis etiam in aliis modis hac ſignificatione utantur veteres, ignoro. Nec Priſcianus *mentio*, et *mentior*, active dici ſcribens, de hoc quidquam adnotat.

8 *Conſiteri.*] Vid. *pag.* 358. *n.* 28.

Paulus *in l. inter ſtipulantem.* 83. *princ. de Verbor. obligat. Qui ſpondet dolum malum abeſſe, abſuturumque eſſe, non ſimplex* 9 *abnutivum ſpondet.* Melius dixiſſet, non ſimpliciter abfore ſpondet, et idem expreſſiſſet.

10 *Subſequi*, pro obſequi dixit Calliſtratus *in l. Divus Claudius.* 15. §. *et quatenus.* 3. *ad Legem Cornel. de falſ. Subſequendi neceſſitas*, inquit, pro obſequendi. Itaque quidam Codices habent.

11 *Paulatim*, pro particulatim, vel per partes, dixit Paulus *in l. Moſchis.* 47. *in fin. de Jure fiſc.*

12 *Agitare*, pro agere, litigare, Idem Paulus *in l. ult. de Fidejuſſorib.*

Puta-

9 *Abnutivum.*] *Abnutivum* eſſe negativum e Capro Grammatico, Gloſſis, et Martiano Capella poſt Cujacium docuit *ad h. l.* Gothofred. Vetuſtiores tamen ita locutos eſſe non arbitror.

10 *Subſequi.*] Hic compoſitum pro ſimplici *ſequi* poteſt accipi, quod et in aliis, et in hoc ipſo verbo ſaepe fit. Sic *in l.* 5. *§.* 2. *D. de Confeſſ. Subſequi Praetorem voluntatem Orationis Divi Marci debere. l.* 10. §. 1. *de Capt. et poſtlim. rev. Praetorem ſubſequi non minus patris, quam legis voluntatem:* quod alibi in Pandectis *ſequi voluntatem* dicitur. Et apud Quintilianum *Decl.* VI. *Qui dubitat, an ſcripti voluntatem ſequi conveniat.* Ita *neceſſitas ſubſequendi* erit, neceſſitas ſequendi juſſum, auctoritatem, voluntatem teſtatoris.

11 *Paulatim.*] *Conduxerat a fiſco poſſeſſionem, eamque paulatim pluribus locaverat, d. l.* 47. Hoc nove dictum videtur.

12 *Agitare.*] *Cum procurator in rem agebat, cautionem dederat, ratam rem dominum habiturum. poſtea victo eo, dominus reverſus iterum de eadem re agitabat, d. l. ult.* Quod hic *agitare* dicitur pro agere, non inſolentius eſt, quam *agitare equum, navem*, et alia multa,

pro

Putatio perſonae, pro opinio, exiſtimatio, id ipſum, quod quis aliam perſonam eſſe putat, quam ſit, Paulus *in l. eum qui.* 18. §. 4. *de Injur. Nec transferri*, inquit, [13] *perſonae putationem ex perſona filiorum ad eos poteſt.* Qui etiam locus a manifeſto ſoloeciſmo defendi non poteſt: niſi [14] *ἀντίπτωσιν* eſſe dicamus, accuſativum pro nominativo, *putationem*, pro *putatio*.

Factores, pro iis, qui fecerunt, vel quid admiſerunt, [15] Macer *in l. ſolent.* 7. *de Cuſtod. et exhibit. reor. Solent Praeſides provinciarum*,

pro agere. Cicero quoque dicit *agitari res* in judiciis, et concionibus, de quibus agitur, ac diſceptatur apud populum, vel apud judices.

13 *Perſonae putationem.*] Vulg. et Haloand. *putatio.* Gothofr. *per perſonae putationem*; e Florent. ubi eſt *PERſonae putationem*: quae geminatio non intellecta Editoribus quibuſdam impoſuit. Hoc me docuit Ampl. Bynkershoekius. *Putatio* autem pro opinione recte notari exiſtimo. Nam niſi in Gloſſis Vet. in quibus eſt ὄιησις, *putatio*, *opinatio*, nuſquam alibi invenio.

14 Ἀντίπτωσιν.] Alia eſt ἀντιπτώσεως ratio, ad quam hujuſmodi vitia contra emendatam ſtructuram orationis admiſſa referri non poſſunt. *Perſonae putationem poteſt transferri* eſſet ſoloeciſmus, vel, ut quidam hujuſmodi errata veterum appellare nos jubent, σολοικοφανὲς, cujus exempla nonnulla e Latinis, Graeciſque ſcriptoribus collegit Voſſ. *ad Catull. p.* 296.

15 *Macer.*] Et Ulpianus *l.* 1. *§.* 21. *de Senatuſc. Silan.* itemque Arrius Menander *l.* 6. § 8. *de Re milit.* *Factor* vocabulum eſt Latio non incognitum: verum alia ſignificatione. *Factores* Cato *de Re Ruſt. Cap.* LXV. LXVII. et LXVIII. vocat eos, qui oleum premunt. *Doliorum, cuparumque factores*, Pallad. I. *de Re Ruſt.* 6. qui ea conficiunt. *factores* in luſu pilae (ut volunt docti, ſed diſſentiente Gronovio, qui ejuſ-

rum, *in quibus delictum eſt*, *ſcribere ad collegas ſuos*, *ubi factores agere dicuntur*, id eſt, criminum authores, qui crimen admiſerunt.

16 *Liberum*, pro filio, numero ſingulari tam Ulpianus *in l. nemo praedo eſt.* 126. §. 1. *de Regul. Jur.* quam Modeſtinus *in l. jus cognationis.* 34. *de Pact.* dixerunt. Cujuſmodi erratum non ſolum Paulo, Cajoque, ſed et Quintiliano ſuo falſo tribuit Valla *Lib.* III. *cap.* 8. Cum contraria Cajus teſtetur, hanc enunciationem, *habet*, vel, *non habet liberos*, ſemper numero plurali proferri *l. non eſt.* 148. *de Verbor. ſignif.*

17 *Aliquod*, pro aliquid, *in l.* 1. *in princ. de*

ejuſdem ſunt factionis, Plaut. *Curcul.* II. 3 18. Qui Juriſconſultis *factor*, Plauto *Bacchid.* III. 2. 11. *malefactor* eſt. Sed hoc in obſoletis Plauti habendum cenſet Cellar. *Cur. poſter. Cap.* x.

16 *Liberum.*] Codex Florentin. *in l.* 126. §. 1 *de R. J. qui libertum adquiſierit*, et *l.* 34. *de Pact. nolle ſuum eſſe.* Et ita utroque loco Gothofr. edidit, et probant docti Juriſconſulti. Alii illo loco, *qui liberum adquiſierit*: hoc, *ſuum liberum.* In Codice, et Inſtitutionibus *liberum* num. ſing dici notat Gothofr. *ad d. l.* 34. *de Pact.* Et ita etiam eſſe apud Quintilian. *Declam.* II. Aurel. Vict. *in Caeſarib. Cap.* xxvi. et *Epit. Victor. Cap* xxv. oſtendit Voſſius I. *de Anal.* 42. add. Muncker. *ad Hygin. Fab.* ix.

17 *Aliquod.*] *Sed ſi praetendentibus aliquod ſine judice credatur*, *d. l.* 1. *de Vacat.* Giſanius *in Ind. Lucret.* ſcribit, in vetuſtis Codicibus ſaepe legi *quod*, *aliquod*, *ſiquod*, ubi vulgo *quid*, *aliquid*, *ſiquid.* Locum Prudentii *Hymn. in Roman. verſ.* 251. ubi in ſcriptis Giſanii erat: *At ſi quod uſquam vanitatis myſticae Nobis colendum eſt*, etiam ita expreſſit Edit. Weitz. at Heinſ. et aliae, *ſi quid.* Cicero tamen xiv. *Ep. fam.* 10. *Quod fieri placeret*, *ſcripſi ad Pomponium*: pro quo alibi *quid* ſolet ponere. Contra Plautus ſaepe *quid* dicit pro *quod*;

de Vacation et excuſat. muner. Aut ſane ſoloeciſmus eſt, pro *aliquam*, ſcilicet excuſationem. Nam alio referri non poteſt.

18 *Pollicitatae*, pro pollicitae, Ulpianus *in l. toties. 6. §. 2. de Pollicitation.* quod recte a verbo *polliceor* derivari non poteſt.

19 *Propoſitionem animi*, pro propoſito, dixit Triphoninus *in l. fugitivus. 225. de Verbor. ſignif.*

20 *Semiſſales uſuras*, pro ſemiſſibus, Modeſtinus *in l. Septitia.* 10. *de Pollicitation.*

Quid quod *equis*, pro equabus, contra regulas Vallae poſuit 21 Ulpianus *in l. 2. de Extraordin. cognition.* ſubjicit enim, *foetuque earum.*

Quid

quod: ut *Trucul.* II 4. 31. *Moſtell.* III. 1. 132. et aliis locis apud Sciopp. III. *Suſp. Lect.* 7. qui ex iis defendit hoc Phaedri IV. *Fab.* 19. *Libitina ne quid de tuo faciat lucrum.* Sed in contrarium eunt Rittersh. Gronov. et alii.

18 *Pollicitatae.*] Gothofr. *in d. l. 6. Si quid ob honores pollicitae ſunt.* Florent. *pollicitatae*, quod cur vel mutari, vel, ut parum Latinum, notari debuerit, non intelligo. Nam non minus recte a *pollicitor*, quod eſt apud Plaut. *Milit.* IV. 2. 66. ac Terent. *Andr.* V. 4. 9. et *Phorm.* III. 2. 36. fit *pollicitatus*, quam a *polliceor pollicitus.*

19 *Propoſitionem.*] Cicer. II. *de Invent.* 54. *Magnificentia eſt rerum magnarum, et excelſarum cum animi ampla quadam, et ſplendida propoſitione agitatio.* Et III. *Tuſc.* 18. *Vitae propoſitio, et cogitatio.*

20 *Semiſſales.*] Hoc etiam e *l.* 102. *ſ. ult. de Solut.* adfertur *in Lexic.* Briſſonii Sed ibi Florent. et Gothofr. habent *ſemiſſes uſuras*, quemadmodum et aliis locis ex uſu veterum loquuntur Juriſconſulti. *Semiſſalis* eſt in libro Frontini *de Limitib. pag.* 131. 132. Ed. Goeſ.

21 *Ulpianus.*] Et Modeſtinus *l.* 39. *de Uſur.* Hoc e Varrone, ac Plinio, et alia hujus generis ex aliis probat Voſſius II. *de Anal.* 4.

Quid quod etiam [22] *praeſtaturus*, *obſtaturus*, *extaturus*, paſſim et fere ſemper dicunt Conſulti, cum ex Vallae et aliorum Grammaticorum regulis dicendum eſſet, *praeſtiturus*, *obſtiturus*, *extiturus*, etc.

[23] *Tolliſſe*, pro ſuſtuliſſe dixit Ulpianus *in l. et per jusjurandum.* 13. §. *ſi is qui hominem.* 4. *de Acceptilat.* Licet quidam Codices habeant *tuliſſe*, quod pro ſuſtuliſſe uſurpari poteſt, ſimplex videlicet pro compoſito: ſicut et *ferre*, [24] pro conferre *in l.* 1. *de Furt.*

[25] *Idoniorem*, dixit Paulus *in l.* 2. *de Popula-*

22 *Praeſtaturus.*] Idem III *de Anal.* 20. obſervat compoſita a *ſto* in ſupinis magis per *a*, quam *i* efferri, et ea, quae hic notantur, recte dici e Cicerone, Livio, et Quintiliano oſtendit.

23 *Tolliſſe.*] De hoc vid. Ampl. Bynkersh. I. *Obſ.* 25. Praeteritum antiquum eſſe etiam Scaliger cenſet *ad Varron.* I. *de Re Ruſt. cap. ult.* et cum eo Voſſius III *de Anal.* 37 Sunt qui etiam ita accipiant hoc Plauti apud Nonium in *pileus*: *Pileum, quem habeo, diripuit, eumque ad coelum tollit.* Sed hoc et praeſens eſſe poteſt. Nam veteres ſaepe negligunt convenientiam temporum.

24 *Pro conferre*] Voluit, credo, *auferre*, e *l.* 1. *de Furt.* ubi Norica lectio habet: *furtum a ferendo, id eſt, auferendo*, pro Flor. *a ferendo, et auferendo.* *Ferre* autem pro *auferre* optimis ſcriptoribus uſitatum eſſe, non neceſſe eſt teſtimoniis probari.

25 *Idoniorem.*] Ampl Bynkersh. *l. d.* notat, Salmaſium *ad Tertullian. de Pall. pag* 223. hoc in duobus locis Tertulliani obſervaſſe. Eorum alter eſt *Cap.* III. *de Pall.* *Araneorum more ſcopis idonius diſtendit*, pro magis idonee, ut ait Salmaſ. alter *Cap.* XVIII. *de Anim.* *Aliam protendi paraturam, ut multo idoniorem.* Haec effugerunt diligentiam adcuratiſſimi Voſſii, II *de Anal.* 27. ſcribentis, ſe *idoneior* non niſi apud ſcriptores collapſae jam Latinitatis, ut Petrum Damianum;

pularib. actión. pro magis idoneo. Itemque Calliſtratus *in l. quod ſi plures.* 18. *de Teſtament. tutel.* et *in l. ſemper.* 5. §. *coloni.* 11. *de Jure immunit.* Inuſitate certe, neſcio an Latine. Nam ſi Grammaticos ſequimur, a genitivo *idonei* formandum erat *idoneior.* Itaque legitur *in l.* 3. §. *ſi tamen plures.* 12. *de Homin. liber. exhib.* Quamquam Pandectae Florentinae *idoneor* habent. Nec ſimile eſt, quod res *exiguiores* alibi dicunt Conſulti, et [26] *exiguius*, pro magis exiguum *in l. ſi ita ſit.* 14. §. 1. *de Legat.* 1. et *in l. Praetor.* 13. §. 1. *de Vacation. et excuſat. muner.* Nam et *exiguiſſima legata* dixit [27] Plinius *Epiſtol.* 144.

[28] *Adponere authoritatem*, pro interponere, Celſus *in l. pupillus.* 189. *de Diverſ. reg. Jur.*

mianum, legiſſe. Fortaſſis tamen hoc apud antiquos in uſu non fuit. Nam et Chariſius *Lib.* I. *pag* 88. diſertis verbis negat ab *idoneo idoneor* fieri poſſe, et Priſcian. *Lib.* III. *p.* 600. inter alia hujus formae a veteribus uſurpata hoc non recenſet.

26 *Exiguius.*] Hoc etiam Columellae *in Lib. de Arborib. Cap.* XXVIII. e vetuſtis libris reſtituit Victorius, quem ibi vid.

27 *Plinius.*] *Lib.* VII. *Epiſt.* 24. et, quod obſervavit Voſſius, jam ante eum Ovidius *in Epiſt. Hypermn. verſ.* 115.

28 *Adponere.*] Etiam Briſſonius hoc adnotandum cenſuit. Mihi non liquet, cur minus liceat dicere *adpoſita tutoris auctoritate*, quam *intercedente, interveniente, interpoſita*: quibus crebrius Juriſconſulti utuntur.

IN-

[1] Inusitata vocabula, et ab aliis authoribus non usurpata, aut etiam duriora apud Jureconſultos.

EX PRIMA PARTE DIGESTORUM.

[2] *Ex continenti*, in *l. Juris gentium. 7. §. quin imo. 5. de Pact. l. 3. §. eum igitur. 9. de Vi et vi armat.* et *incontinenti*, *in l. quod ait lex. 23. in fin. ad Leg. Jul. de adulter.* et *l. ſi ita quis. 135. §. Seja. 2. de Verbor. obligat.* pro nulla interpoſita mora, nullo actu extrinſeco interveniente: licet in *l. 1. §. item ſi ita. 8. ad Leg. Falcid.* id moderetur Paulus, cum aliquo temporis ſpatio.

Sic et [3] *in pendenti eſſe*, alibi dixerunt, pro

pen-

1 *Inuſitata.*] Haec ita diſtinguere a ſuperioribus Auctori viſum fuit, quae cum pleraque ejuſdem generis ſint, cujus et ſuperiora, non minus recte conjungi cum iis ſub eodem Titulo potuiſſent.

2 *Ex continenti.*] Hoc aliquoties in Juſtino legitur. *Lib.* V. *cap.* 3. *Ex continenti ſe cum exercitu venturum.* Et rurſum V. 5. et I. 9. quae loca *in Diſſert. de Pact. adject. Cap.* I. notavit Ampl. Bynkersh. *In continente* eſt in Gloſſis, quae vertunt ἐν τάχει. Verum non magnopere opus eſt his defenſoribus. Nam in ipſa Lege Julia fuiſſe, *in continenti*, docet Ulpianus *l.* 23. *§.* 4. *ad Leg. Jul. de adulter. Quod ait Lex, in continenti filiam occidat, ſic erit accipiendum.* Item Paulus, a Gothofr. *ad d. l.* 23. laudatus, *in Collat. Leg Moſaic. et Rom. Tit.* IV.

3 *In pendenti eſſe.*] Ut Ulpianus *in l.* 25. § 1. *D. de Uſufr.* Inter-

pendere, incertum eſſe. Et *caſum* 4 *in difficili eſſe*, pro difficilem, obſcurum, involutum eſſe, Scaevola *in l. Gallus.* 29. §. *ille caſus.* 15. *de Liber. et poſthum.*

Interdum tamen in pendenti eſt, cui adquirat iſte fructuarius ſervus. Et ibid. e Juliano: *In pendenti eſſe dominium ejus.* Nec non Gajus *l.* 43. §. 2. *de Adquir. rer. dom. In pendenti eſt, cui proprietatem adquiſierit.* In his *in pendenti eſt*, pro pendet, non magis me offendit, quam *in incerto, in occulto, in obſcuro, in dubio, in integro eſt*: de quibus Gronovius Pater *ad Liv.* III. 10. Et faciunt eo, *in ſuſpenſo retinere*, et *tenere*, ap. Senec II. *de Ira* 23. et Tacit. I. *Hiſt.* 78. et, *in ſuſpenſo relinquere* apud Plin. x *Epiſt.* 40 *Pendere* autem ſi quis hac ſignificatione accipi dubitet, adeat Gronov. *ad Senec.* VI. *de Benef.* 16.

4 *In difficili.*] Hoc vero nec inuſitatum, nec durum eſt. *Liv.* III. 8. *Cum exitus haud in facili eſſent.* Et III. 65. *Moderatio tuendae libertatis in difficili eſt.* Celſus V. *de Medicin.* 26. 1. *Indicare neceſſariis periclitantis, in difficili rem eſſe.* Sic *in proclivi, in expedito, e facili, e difficili*: de quibus vid. Viros Egregios I. Fr. Gronov. *ad Liv.* III. 8. et Nic. Heinſ. *ad Ovid* III *de Arte am. v.* 476 Ceterum Gothofr. *in d. l.* 29 *de Lib. et poſth.* conjicit *ille caſus in diſſimili eſt*: quod mihi, ſi licet in his judicium meum interponere, non placet. Nam ſpeciem, quae ibi tractatur, vere difficilem eſſe, e tota Scaevolae diſputatione apparet. Taubmann. *ad Virgil.* V. *Aen.* 784. notat obſervatum eſſe, in Jure legi, *caſus indifficilis*, pro valde difficilis: eamque lectionem jam ante illum retulerat, et auctoritate meliorum Codicum rejecerat Alciatus *in fin. Lib* IV. *de Verbor. Signif.* Accedit ad Alciati argumentum, quod Obſervatores illi vocem *indifficilis* nullius vetuſti ſcriptoris teſtimonio probarunt: quod etiamſi poſſent oſtendere, tamen nondum illis confeſtim adſentirer hoc loco ita legendum eſſe.

Ex

Ex secunda Parte.

[1] *Redactum*, quaſi redactionem et pecuniam redactam, dixit Scaevola *in l. defuncta.* 58. §. *Sempronio.* 1. *de Uſufruct.* Quod nemo alius ſic uſurpavit. Itaque quidam Codices habent *reditu*: ſed *redactu* verior eſt lectio: idque in fine interpretatur, *id quod redactum eſt.* Et notandum Scaevolam eo loco non ſua, ſed teſtatoris verba referre. Idemque Scaevola alibi [2] *refectum paupertatis*, ſive haeredi-

 tatis

1 *Redactum.*] Gronov. I *Obſerv.* 20 in Palladio I. 19. et VIII 7. e MS. teſtituit *redactus*, et *redactum*, pro vulgatis *réditus*, et *reditum*. Ob quam cauſam, ſimul quia etiam *in l.* 88. *D. de Solution.* et *l. ult. de Curat. bon. dand.* haec vox legitur, Ampl. Bynkersh. I. *Obſerv.* 25. rectiſſime cenſet nihil hic immutandum. Vid. quae ibidem diſputantur de ſcriptura, quam Gothofredus edidit, *ex redactis fructuum.* Non habeo, quod addam, niſi vetuſtam Editionem Scriptorum *de Re Ruſtica*, quae A. 1496. prodiit Regii apud Dionyſium Bertochum, cum aliis quibuſdam in locis Palladii, tum *in Lib.* VIII. *Tit.* 7. cum ſcriptis, quos Gronovius verſavit, conſentire. Quid autem ſit *redactus* erudite docuit Gronovius *l. d.* Porro eadem ratione, qua a *redigo* dicitur *redactus*, ab *exigo exactus* dixit Quintilian. *Declam.* XII. obſervante eodem Gronov. *ad Liv.* XXXIV. 9.

2 *Refectum.*] *Interim ex refectu paupertatis, qui ad vos pervenerit, alatis eum uſuris pro quantitate nummorum redactis*, *d l.* 78. § 12. *ad. SC. Treb.* id eſt, ut notat Gothofr. ex omni, quod ex meo modico refici poterit. *Reficere pecuniam ex aliqua re*, pro conficere, colligere, non minus Latine dici quam *redigere*, docuit Idem modo ſaepe laudatus V. C. *ad Livium* I. 53. *et* XXXV. 1. Et ita crebro legas in libris Digeſtorum. Sed non, ut a *redigere redactus* dicitur, ita etiam a *reficere refectus* ea ſignificatione, quae eſt in *d. l.* 78. alibi inveniri opinor: nam pro reſe-

tatis vocat, quod ex haereditate vendita refici poteſt, *in l. Lucius.* 78. §. *haeredum.* 12. *ad Senatuſconſ. Trebell.*

3 *Latrunculatorem*, pro praefecto apparitorum, qui latrones conquirit et perſequitur, Ulpianus *in l. ſolemus.* 61. §. 1. *de Judic.* Juſtinianus λῃσοδιώκτας vocavit 4 *Nov.* VIII.

5 *Certiorare*, pro certiorem facere, tam ſaepe apud noſtros occurrit, ut id adnotare putidae

refectione, alimento, dixit Plinius XVIII. *H. N.* 7. *quadrupedum refectibus.* *Paupertas* autem hic ὑποκοριστικῶς dicitur pro omnibus facultatibus, ut *peculium l.* 16. *pr. D. ad SC Treb* quod genus loquendi etiam nunc vernaculae quaedam linguae ſervant, ut homines *paupertatem ſuam* appellent omnes opes, etiam ſatis amplas. Eſt praeterea et hoc obſervandum, de quo aeque ac de eo, quod eſt *in l.* 58. *de Uſufr.* monere debuerat Auctor noſter, non Scaevolae eſſe haec verba, ſed teſtatoris, forte cujuſdam de plebe hominis: adeo ut minus mirum ſit parum accuratum eſſe illius ſermonem.

3 *Latrunculatorem.*] *Latrunculator de re pecuniaria judicare non poteſt, d. l.* 61. *de Judic.* Cujac. XIX. *Obſ.* 11. *latrunculatores* interpretatur eos, qui praeerant ſtationibus militum, per provincias diſpoſitis ad inveſtigandos, et perſequendos latrones. Add. Caſaub. *ad Capitolin. Anton. Philoſ. Cap.* XXI. Eſt autem recenſendum inter nova officia, quae Imperatores excogitarunt ante ignota, quorum nominibus quod Juriſconſulti utuntur, notam non meretur.

4 *Nov.* VIII.] *Cap.* 12. et 13. ubi a Juliano verti *latrunculatores* notat Cujacius. In Gloſſis quibuſdam eſt *latroniculator*, pro *latrunculator*, quod aliae habent.

5 *Certiorare.*] Multa loca Pandectarum, in quibus hoc legitur, congeſſit Briſſon. *in Lexico.* Ea autem omnia deſcripta ſunt ex Ulpiano, praeter *l.* 5. *D. Quis ordo in poſſeſſ. ſerv.* quae Marcelli eſt. Nam quod e Juliano legitur apud Ulpianum *in l.* 1. §. 33. *D. Depoſ.* id illius, an hujus verbis

putidae ſit diligentiae. Cui ſimile eſt 6 *obviare*, pro obviam ire, aut contradicere. Marcellus *in l. ſi patronus.* 20. §. *de illo.* 1. *de Donationib.*

7 *Caſſitare*, vel, *caſitare ſtillicidium*, dicitur

B b 5

bis referatur, incertum eſt. In *Lexico Juris* e Briſſonii, Hotomani, et Prateji Lexicis, ac Cujacii Obſervationibus, ut fert Titulus, conſarcinato, ſcribit, neſcio quis, ſe putare hoc verbum a Triboniano pro venuſtiori alio repoſitum. Ego, uti non negare velim Tribonianum quaedam in ſcriptis Juriſconſultorum mutaſſe, et ad rationem novi Juris adcommodaſſe; ita, ubi ea ratio non adeſt, in ſingulis verbis, quae nobis non ſatis elegantia videntur, Triboniani manum quaerendam non exiſtimem.

6 *Obviare.*] Cellar. *Cur. Poſter. Cap.* VI. hoc rejicit ad claſſem Latinitatis cadentis, et Macrobii, Vegetii, Oroſii, et Hieronymi eſſe oſtendit. In Salluſt. *Jugurth. Cap.* V. ſcripti quidam, quod Idem adnotavit, habent, *ſuperbiae nobilitatis obviatum eſt*, quod amplexus eſt Carrio, at rejecerunt Rivius, Putſchius, Gruterus, aliique ex aliis MSS. in quibus eſt, *obviam itum eſt*, quos non ſine ratione probat Cellarius. Eſt tamen apud Palladium, Macrobio, et aliis, quos dixi, haud paullo, ut Docti exiſtimant, antiquiorem, I. *de Re Ruſt.* 35. *Grandini creditur obviare, ſi quis crocodili pellem, vel hyaenae, vel marini vituli, per ſpatia poſſeſſionis circumferat.* Et IV. 10. *Aſini urina ſtercori admixta porcino vermibus obviabit.* Item apud Auctorem Declamationum, quae Quintiliani nomen praeferunt, *Declam.* CCCVII. *Sed quatenus nequitia obviatum eſt legi, reliquum eſt, ut hic reus ſit.* *Viare* video a Palmerio *princip. Spicileg. ad Plaut.* laudari e Lucillio *Satyr. Lib.* XXX. Plauto *Truc.* I. 1. 8. et Afranio apud Nonium v. *perſpicace*: *traviare* e Lucretio IV. 606. et VI. 348. Verum omnia haec loca controverſa ſunt, et varie cum in ſcriptis, tum in editis leguntur. Etiam hoc animadvertendum eſt *in d. l.* 20. §. 1. *de Donation.* dici *obviare confeſſioni ſuae*, pro non praeſtare promiſſum: quae et ipſa nova hujus verbi ſignificatio eſt, cum apud alios fere notet obviam ire, reſiſtere.

7 *Caſſitare.*] *Ubi caſſitare coepiſſet ſtillicidium*, *d. l.* 20. §. 3. et, *ſi antea ex tegula caſitaverit ſtillicidium*, §. 4 *ead. leg.* *Caſare a cado*, legitur apud Plautum *Mil.* III. 2. 37. et 42. *Caſſabun-*

citur pro frequenter cadere. Paulus *in l. ſervitutes.* 20. §. *ſi ſervitus.* 3. *de Servitut. urban. praedior.*

Ornamentum [8] *transfiguratum*, pro in aliam formam redactum, deformatum. Ulpianus *in l. quid tamen.* 10. §. *proinde.* 6. *Quib. mod. uſusfr. vel uſus amitt.*

[9] *Leguli*, a *legendo*, qui fructus legunt. Ulpianus *in l. ſi cujus.* 13. §. *ſi tamen.* 6. *de Uſufruct.*

[10] *Servaculum navis*, Ulpianus *in l. quemadmodum.* 29. §. 2. *ad Leg. Aquil.* quo loco

ſabundus apud Varron. VI. *de L. L. pag.* 75. e Naevio, et Feſtum. *Caſabundus* apud Macrob. V. *Sat.* 21. quod etiam in Varrone, et Feſto reponendum cenſet Scaliger *ad Feſtum*, Lambin. *ad Plaut. Aſin.* II. 3. 23. et Hadr. Jun. IV. *Animadv.* 6. Beroaldus *ad Apul. Metam.* IX. hunc locum Juriſconſulti laudans legit *caſitare*, et *caſitaverit*: quod ſequendum arbitror.

8 *Transfiguratum.*] Loca Senecae, et Plinii, in quibus hoc eſt, videri poſſunt *in Lexicis*, quae in omnium manibus ſunt. Add. Sueton. *Calig. Cap.* XXII. *Ner. Cap.* XXVIII. et XLVI. Quintilian. VI. *Inſt Or.* 2.

9 *Leguli*] Etiam Cato *legulos* vocat eos, qui oleam legunt. *Cap.* LXV. CXLV. et CXLVII. *de Re Ruſt.* Item Varro IV. *L. L. pag.* 25. Et qui uvam legunt, Varro *lib.* V. *p.* 57. et alii probati.

10 *Servaculum.*] *Quia parvi refert navem immittendo, aut ſervaculum ad navem ducendo, an tua manu damnum dederis*, *l.* 29 § 2. *ad Leg. Aquil.* Florent. *ſervaculum*, et *ſerraculum*. Alii aliter, quorum variae lectiones, et interpretationes videri poſſunt in notis Gothofr. *ad h l.* et *Lib.* IV. *Obſervat. cap.* 16. Ampl. Bynkershoekii. qui *ſerraculum* praeferendum cenſet, et pro gubernaculo accipit auctoritate Gloſſarum: nam in his legitur, πηδάλιον, *gubernaculum, clavum, ſerraculum.* Eadem eſt ſententia Scaligeri *ad Varron. de Re Ruſt. p.* 240. qui tamen etiam *ſervaculum* defendi poſſe ait e Gloſſario

co quidam Codices habent *ſerraculum*, alii *ſerraculum*. Pertinet autem ad inſtrumentum nauticum.

[11] *Cloacarium*, pro pecunia purgandis cloacis attributa, Ulpianus *in l. ſed ſi pendentes.* 27. §. *ſi quid.* 3. *de Uſufr.* et *in l. cum ſervus.* 39. §. *haeres.* 5. *de Legat.* 1.

[12] *Coenaculariam exercere* dicitur, qui quaeſtus ſui (cauſa) conducta coenacula aliis locat. Ulpianus *in l. ſi vero.* 5. §. 1. *de His qui dejecer.*

rio H. Stephani, in quo ſit, πηδάλιον, *ſervaculum*. Idem e Gloſſis, et *d. l* 29. laudat Palmerius *Spicileg. ad Nonium* in *bipennis*, et pro *paſſerculus* e conjectura apud Nonium *l. d.* ſubſtituit *ſervaculus*, id eſt, ut ait, gubernator. Non ſcio quas Gloſſas Stephani, vel aliorum, Viri Doctiſſimi viderint: nam ego neque in Stephani, neque in Vulcanii, neque in Labbaei Gloſſariis aliter ſcribi invenio, quam *ſerraculum* Palmerii autem conjectura in Nonio mihi, ut multae aliae illius, ſatis audax videtur eſſe. Lambin. *ad Plaut. Perſ.* III. 1. 64. ex hoc loco Ulpiani *ſarraculam* adfert, et ea voce vehiculum denotari putat, quae et Taubmanni ſententia eſt, et ante hos aliorum quoque fuerat. Ea interpretatio recipi poteſt, ſi putabimus Ulpianum de curru Neptuni agere, de quo Poëta I. *Aen. Ille rotis ſummas levibus perlabitur undas.*

11 *Cloacarium.*] Hoc etiamſi forte aliunde oſtendi non queat, tamen nihilo magis improbandum arbitror, quam *locarium* apud Varron. IV. *de L. L. pag.* 8 *columnarium* apud Ciceron. XIII. *ad Attic.* 6. *cerarium* apud eumdem III. *Verr.* 78. *oſtiarium*, quod in Gloſſis eſt *portarium*, apud Caeſar. III. *de B. C* 32. et alia ejuſdem formae a Mureto XII. *Var. Lect.* 5. et Gronov. IV. *Pec. Vet.* 4. notata.

12 *Coenaculariam exercere.*] De hoc idem ſentio, quod de *cloacarium*. Sic Cicero, *argentariam, furnariam facere.* Vid. Bud. *ad l.* 13 *D. de Uſufr* ubi et de *coenacularius*. Gloſſae: σταθμοῦχος, *coenacularius, domnedius.* Poſt *quaeſtus ſui*, ſenſus explendi gratia addidi *cauſa.*

jecer. vel effud. et *coenacularius*, qui coenaculum conduxit *l. ſolutum.* 11. §. *ſolutam.* 5. *de Pignerat. act.* Quod ſi advertiſſet Valla, profecto ad *cap.* 22. *Lib.* IV. adnotaſſet.

Ex tertia Parte.

Salariarium mandatarium, vocat Ulpianus eum, qui accepto ſalario, vel promiſſo, mandatum ſuſcipit, qui quidem non tam mandatarius, quam operae ſuae locator videri poſſit, *in l. idemque.* 10. §. *idem Labeo* 9. *Mandati.* Quod verbum ea forma effictum eſt, qua *fideicommiſſarius*, *legatarius*, *depoſitarius.* Caeterum novum eſt, et [1] neque apud alios authores, neque apud ipſos Jureconſultos uſitatum. Sicut et quod [2] *phaſianarios* dixit Paulus *in l. avibus.* 66. *de Legat.* 3. pro cuſtodibus et curatoribus phaſianorum. [3] *ſiliginarium* Ulpianus pro ſiliginis venditore, *in*

1 *Neque apud alios.*] Hoc verum arbitror, nec magnopere placet *ſalariarium.* Notat Gothofr. in aliis eſſe, *ſi ſalarium fuit*, quod quidem Latine dicitur. Quod autem Idem Gothofr. conjicit, *ſi ſalariatus fuit*, id eſt, ſalarium habuit, non facile eum cuiquam probaturum opinor.

2 *Phaſianarius.*] Infinita ſunt in lingua Latina nomina in *arius* exeuntia, quae curam, adminiſtrationemque alicujus rei notant, ut *aviarius*, *gallinarius*, *ſuarius*, *columbarius*, de quibus Corradus *Lib.* I. *de Copia Lat. Serm. pag.* 16. Itaque hoc, et alia hujus generis, cum ſatis ſe ipſa analogia tueantur, ſola Juriſconſultorum auctoritate probanda exiſtimo.

3 *Siliginarium.*] CORPUS PISTORUM SILIGINA.

in l. ſi quis uxori. 52. §. *apud Labeonem.* 11. *de Furt.* Itemque 4 *ſcoparios*, 5 *topiarios*, 6 *ſaltuarios*, *l. in inſtrumento.* 8. §. 1. 7 *de Fundo inſtr. inſtrum. legatis.* 8 *diaetarios*, ſervos diaetas miniſtrantes: 9 *aquarios*, qui aquam praebent, Ulpianus *in l. quaeſitum.* 12. §. *idem reſpondit.* 42. *eod. tit.*

Calli-

GINARIORUM eſt in Inſcriptione, quam refert Caſaub. *ad Vopiſci Aurelian. Cap.* XXXV. COLLEGIUM SILIGINIARIORUM in alia apud Reineſ. *Inſcr.* I. 254. qui erant, ut docet Caſaub. Romae piſtores in conficiendo pane ſiligineo, qui populo dividebatur, occupati. Hi tamen *in hac lege* intelligi non poſſunt, cum. ſi Salmaſium *ad Vopiſc. d. l.* ſequimur, diſtributio panis nondum aetate Ulpiani, multo minus Labeonis, cujus verba referre videtur Ulpianus, in uſu fuerit. Quare cum Auctore noſtro, aliiſque, *ſiliginarios* ſiliginis venditores accipiamus, ut *vinarios*, et *ſcrutarios*, qui vina, et ſcruta vendunt.

4 *Scoparios.*] Onomaſticon Vet. *ſcoparii*, οἱ σαρωταί.

5 *Topiarios.*] Cicer. V. *Paradox.* 2. *Atrienſes, ac topiarii.* Eſt et alibi apud eum, et Plin. *in Epiſt.* Vid. Lexica. *Opus topiarium* quid fuerit, ſi quis ſcire velit, adeat Turneb. XVIII. *Adverſ.* 23. Catan. *ad Plin.* III. *Ep.* 19. et Salmaſ. *ad Spartian. Hadrian. Cap.* X.]

6 *Saltuarios*] Petronius *Cap.* LIII. e fragm. Tragur. *Saltuariorum teſtamenta.* Serv. *in* VII. *Aen.* 485. De his Caſaub. *ad Theophr. Charact. Cap.* XI.

7 *De Fundo inſtr.*] Sic et paullo poſt, ubi de *Colonia* agit. Inſcriptionem hujus Tituli laudat e Vulgat. quae in Florent. et in Haloandr. eſt, *de Inſtructo vel inſtrum. legato.* Vid. Anton. Auguſt. II. *Emend.* 4.

8 *Diaetarios.*] De *diaetis* ac *diaetariis* multi multa ſcripſerunt. Videri poſſunt, praeter eos, quos citat Marc. Donat. *ad Lampr. Heliogab. Cap.* XXXI. Salmaſ. *ibid. Cap.* XXX. Lindebrog. *ad Cirin Virgil.* Wouwer. *ad Petron. Cap.* CXV. et tum de his, tum de aliis ſervis, qui hic memorantur, Pignorius, et Popma *in Libris de Servis.*

9 *Aquarios.*] Hoc cum de ſigno coeleſti dicant Cicero, Virgilius, Horatius, et alii; de his, qui aquas publicas deducebant, ac diſpenſabant, Coelius *ad Cicer.* VIII. *Ep.* 6. et Frontinus *in Lib. de Aquaeduct.*

10 *Callitatem*, ſeu *calvitatem*, dixit Ulpianus *in l. ſi fidejuſſor.* 29. §. *in omnibus.* 5. *Mandat.* calliditatem, fraudem, dolum, fruſtrationem: quod ut recte, tamen inuſitate uſurpavit.

11 *Propagationes*, pro propagines in vitibus, Paulus *in l. ſi in lege.* 24. §. *ſed et de his.* 3. *Locati.*

12 *Fabricam.* pro arte fabrili, Paulus *in l. inter*

duct. nihil eſt, cur refugiamus ita vocare ſervum, vel etiam alium quemcumque, aquam ad balnea, hortos, alioſve uſus curantem.

13 *Callitatem.*] Ita eſſe in Florent. et adſcriptum *calliditatem* monuit Taurellus. Poſterius ſecutus eſt Gothofredus. Haloand. *calvitatem*, a *calvi*, de quo ſupra. Nec *callitas* autem, nec *calvitas* apud alios legi ſcio.

11 *Propagationes.*] *Sed et de his, quae praeſenti die praeſtare debuerunt (velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent) agere ſimiliter poteſt*, *d. l.* 24. §. 3. *Locat.* Recte loquitur Paulus, cujus orationem carpens Auctor noſter non cogitabat, neutiquam idem eſſe *propagationem*, quod *propaginem*. *Propagines* dicuntur pulli, ſive virgae arborum, vitiumve, quae a matre e terra editae in ſcrobem deprimuntur, ut radices agant: has vitis, vel arbor facit. *Propagatio* autem eſt coloni hoc modo vitem, arboremve propagantis. Cato *Cap.* LII. *de Re Ruſt. Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli, qui naſcentur, eos in terram deprimito.* Columella *Lib. de Arborib. Cap.* VII. *Propagationum genera tria ſunt in uſu maxime. Unum, quo virga edita a matre ſulco committitur*, cet. de *propagine* Idem *ibid. Scrobem quoquo verſus quatuor pedum facito, ita ut propago non laedatur alterius radicibus.* Add. Pallad. *Octob. Tit.* VI. et *Novemb. Tit.* II.

12 *Fabricam.*] Et hoc recte illa ſignificatione dici e Cicerone, Quintiliano, et Vitruvio docent Lexica. Sic Plinius VII. *H. N.* 56. *Fabricam ferrariam invenere Cyclopes*, et mox *ibid. Fabricam materiariam Daedalus.* Hoc Ovid. VIII. *Met.* 159 *fabram artem* dicit: *Daedalus ingenio fabrae celeberrimus artis.*

inter cauſſas. 26. *in fin. Mandat. faber ſervum fabricam docuit*, pro in arte fabrili erudivit.

[13] *Raucis ſegetes corruptae*, pro erucis, aliiſque vermiculis meſſem erodentibus, Ulpianus *in l. ex conducto.* 15. §. 2. *Locat.* ibidemque [14] *uredo*, id eſt, ſolis fervor nimius, fructum oleae corrumpens.

[15] *Quo bonum eſt?* locutio Jureconſultis uſur-

13 *Raucis.*] Plinius XVII. *H. N.* 18. *raucas* vocat vermes, non qui ſata infeſtant, ſed qui in radicibus quercuum naſcuntur, et in oleas poſitas, quo loco quercus effoſſa fuerat, tranſeunt: quam rem et Columell. *Lib. de Arborib. Cap.* XVII. referens generali nomine *vermes* appellat. Cujacio tamen XV. *Obſerv.* 28. Plinii auctoritas ſufficit ad defendendam hanc lectionem contra Alciatum, apud Ulpianum pro *raucis* ſubſtituentem *erucis*, quemadmodum etiam *in l. d.* Plinii quidam legunt. Budaeus quoque *ad d. l.* 15. *Locat* et Brodaeus X. *Miſcell.* 20. *raucis* probant. *Erucas* eſſe inſecta herbis, oleribus, et arboribus nocentia tradunt Auctores Rei Ruſt. Vid. Columell. XI. 3. *in fin.* et *in Carm. de Cultu Hortor.* v. 333. Pallad. I. 35.

15 *Uredo.*] Cicero III. *de Nat. Deor.* 35. *Si uredo, aut grando quippiam nocuit. Uredo* autem et ſegetem, et arbores, earumque fructus laedit. Vid. Plin. XVII. 24. et XVIII. 28. Columell. III. 10. Add. Bud. et Cujac. *loc. dict.* et Salmaſ. *ad Solin. pag.* 308. Gothofredus notat de *raucis* egiſſe Catellian. Cottam *in Memorabil.* de *uredine* Hotoman. IV. *Obſerv.* 7.

15 *Quo bonum eſt?*] In hac quoque locutione nihil eſt, quod durum ſit, aut inſolens. *Quo* in multis per interrogationem poni, pro *ad quae, ad quam rem*, notum eſt. Talia ſunt v. g. *quo mihi hanc rem, quo mihi quod, quo tibi hoc facere?* et ſimilia, quorum turbam congeſſit Heinſius *ad Ovid. Epiſt. Phyllid.* v. 53. *Epiſt. Phaedr.* v. 157. et I. *de Art. amand.* v. 303. In horum nonnullis recte ſuppleri poteſt, non ſolum *opus putas*, vel *opus eſt*, ut cenſet Sciopp. *ad Sanct. Minerv. de Ellipſi Verbor.* ſed etiam *bonum*, vel *utile eſt*, ut in illo Ovidii *in Epiſt. Phaedrae: Quo mihi, quod genitor,* qui

uſurpata, pro quam ad rem utile eſt? ad quod conducit? Cajo *in l. aliquando.* 13. *in fin. ad Senatuſc. Vellej.* Ulpiano *in l.* 3. §. *ſi quis ex liberis.* 11. *de Bonor. poſſeſſ. contr. tab.* Itemque *in l. ſi poſt mortem.* 10. §. *liberi.* 4. *eod. tit. et in l. ſi cujus.* 13. §. *de praeteritis.* 2. *de Uſufruct.* Scaevola *in l. ſi duo.* 93. *princ. de Solutionib.*

[16] *Colonia*, pro fundo locato colono, Paulus *in l. ſi in lege.* 24. §. 4. *D. Locat.* Scaevola *in l. Sejae.* 20. §. *praedia.* 3. *de Fundo inſtruct.* Ulpianus *in l. ejus.* 27. §. 1. *ad Municipal. Unc ferme, une meſtairie. Colonicam* vocat [17] Auſonius *in Epiſt. ad Theonem.*

[18] *Panthera*, rete aucupatorium, aut etiam

qui poſſidet aequora, Minos? Id intelligitur ex hoc Plinii XVI. *H. N.* 40. *Lignum non alio pene, quam ad radios rotarum, utile.*

16 *Colonia.*] Briſſonius obſervavit locum Columellae, in quo eodem ſenſu ponitur. Is eſt. *Lib.* XI. *de Re Ruſt. cap.* I. *Neque enim coloniae ſuae terminos egredi debet* (villicus) *nec abſentia ſua familiae ceſſandi, aut delinquendi ſpatium dare.* Sunt qui etiam ita dici putent in M. Senec. *praefat. Lib.* I. *Controverſ. Intra coloniam meam me continui.* Sed hoc Nic. Faber *praefat ad Senecam Rhetorem* rectius accipit de Corduba. Plautus latiſſimo ſignificatu *coloniam* vocat omnem habitationem, omnem locum, ubi quis ſe tenet. *Ut commutet coloniam, Aulul.* III. 6. 40. *Ut det nomen ad molarum coloniam, Pſeudol.* IV. 6 38.

17 *Auſonius.*] IV. *Ep.* v. 5. *Et tingit piceo lacrimoſa colonica fumo.* Ubi *colonia* legendum, et Plauti, atque Auſonii auctoritate Alciato defendendos, non excuſandos fuiſſe Juriſconſultos, ſcribit Scip. Gentilis I. *Parerg.* 36.

18 *Panthera.*] *Veluti cum futurum jactum retis a piſcatore emimus, aut indaginem plagis poſitis a venatore, vel pantheram ab aucupe, d. l.* 11. §. *ult. de Action. empt.* Budaeus ad *h. l.*

pan-

etiam aucupium univerſum; Ulpianus *in l. ex empto.* 11. §. *ult. de Action. empti.*

panthera legit num. plur. a πάνθηρον, quod eſt, ut ait, retis genus: ex eo dictum, quod omnes aves concludat; et per metonymiam accipitur pro tota captura, ut indago. At mox ibidem dubitat, an *patherama* potius legendum ſit, id eſt, quidquid aucupio ceperit. Idemque, et Marc. Donatus Dilucidat. *in Liv. Lib.* XL. nec non Portus *ad Suidam* eo referunt, quod ſine ulla expoſitione in editis Suidae, quos vidi, praeterquam in noviſſima editione Anglicana, ubi hoc omiſſum eſt, legitur πάνθηρα. Ego aliquando ſuſpicabar, Suidam eo loco, ut plerique aliis, deſcripſiſſe nonnulla e Scholiaſta Ariſtophanis ad hoc Comici *in Ranis* v. 354. πάνθηρον, ἔλειον δάπεδον, eaque deinde caſu quodam intercidiſſe. Sed haec omnia vana ſunt, ſi ea vox in ſcriptis Suidae non comparet. Delrius *ad Senec. Tragic. Octav.* v. 405. Brodaeo *ad Oppianum*, et Pardulfo Pratejo *in Lexico Juris* auctoribus, *pantherem* legendum cenſet *in d. l.* 11. a *panther*, quod rete quoddam eſſe, a nomine ferae dictum, ſcribit Varro IV. *de Ling. Lat. pag.* 26. Idemque Briſſonium ſenſiſſe ex eo intelligo, quod *in Lexico* non *panthera* laudat ex *h. l.* ſed *panther*, et locum Varronis ſubjicit. Mihi a vulgata lectione diſcedendum non videtur Nam nihil vetat, quo minus rete hoc aeque *panther*, et *panthera* dici poſſit, quam animal ipſum, cujus nomen Latini duabus terminationibus efferunt, altera Graeca, altera Latina, ut *crater*, *cratera*, et alia quaedam a Graecis in ηρ venientia. Salmaſ. *de Modo Uſur. pag.* 353. reprehendit eos, qui *pantheram* apud Ulpianum univerſum aucupium exponunt, et rete eſſe dicit, quo omne genus avium minutarum capitur, ac *pantheram emere* eſſe, quidquid avium eo genere retis involvitur emere. Hoc qua ratione dicatur non intelligo; nec video, cur magis *panthera* ad minutas aves coarctari debeat, quam *jactus retis* ad minutos piſciculos, aut *indago* ad parvas feras. Budaeus certe aliter ſenſit, qui Gallos ſuos hoc reti non ſolum ad paſſeres, et ſturnos, ſed etiam ad grues, et otidas capiendas uti ſcribit *ad d. l.* 11.

Ex Parte Quarta.

Maritos, pro conjugibus uſurpavit Papi-

nia-

nianus *in l. ſi vir uxori.* 52. §. *ult. in fin. de Donation. inter vir. et uxor.* ut hoc nomine tam uxor quam vir comprehendantur. [1] Quod alibi non reperias: licet *maritas* pro uxoribus [2] Ovidius uſurparit.

3 *Sponſare* dixit Paulus *in l. ſi quis officium.* 38. *de Ritu nuptiar.* pro ſponſalia contrahere: latine, ſed inuſitate. Sic et 4 *expenſare*, pro expendere, expenſum ferre, ſolvere Scaevola *in*

1 *Quod alibi non reperias.*] Ego quidem nuſquam reperi. Nec tamen improbandum exiſtimem, cum ſubſtantivum *homines*, aut ſimile intelligi poſſit: ut cum dicimus *conjuges*, quod et ipſum adjectivum eſt, haud ſecus quam *mariti.* Neque ulla ratio eſt, cur non aeque liceat dicere *maritos homines*, quam *maritos thoros*, *maritas domus*, et alia hujuſmodi notata ab Heinſio *ad Ovid. Epiſt. Hypermn.* v. 19. quae, etſi *maritus* a *mas* deducitur, tamen ſignificationem mariti et uxoris involvunt. Eadem ratione Virgilius II. *Aen.* 457. *ſoceros*, pro ſocero, et ſocru dixit, ſi Servio credimus, qui hoc meliori ſexui, id eſt, maſculino reſpondere ſcribit. Scio Servianam hujus loci interpretationem repudiari ab aliis: ſed hoc ſaltem recte ſcribit, appellatione maſculini generis etiam foemininum contineri Et ſic *adulteros*, pro adultero et adultera dicunt Senec. I. *Controv.* 4. et Quintilian. *Declam.* CCLXX. et CCCXLVII. *filios*, pro filio et filia, Calpurn. *Declam.* XII. *fratres*, pro fratre et ſorore, Idem *Declam.* XLIII. *pueros*, pro duobus pueris et puella, Valer. Max. II. 4. 5. Add. Cl. Perizon. *ad Sanct. Minerv.* IV. 10. *Maritari* quoque tam vir, quam foemina dicitur. Vid. Tacit. XII. *Ann.* 6. et Sueton. *Veſpaſ. Cap.* XIV.

2 *Ovidius.*] *Lib.* II *de Art. amand.* v. 381. et alibi. Vid. Briſſon. *de V. S.* qui Horatium quoque, et Statium ita loqui obſervat.

3 *Sponſare.*] Hoc e Tertulliano, Paulino, et Onomaſtico Vet. proferunt Lexica. *Deſponſatus* eſt apud Sueton. *Caeſ. Cap.* I. et Ciceron. II. *Epiſt. ad Q. Fratr.* 5. in Ed. Gruter. ſed aliae ibi habent *deſponſam.*

4 *Expenſare.*] Plautum quoque *Pſeud.* II. 2. 32. et Macrob. I. *Saturn.* 13. hoc verbo uti obſervarunt alii.

in l. Thais. 41. §. *libertatem.* 10. *de Fideicomm: libertatib.*

5 *Abſtentum pupillum* dixit Scaevola, quem curator ab haereditate paterna abſtinuit, *in l. penult. de Auctorit. tutor.*

6 *Fribuſculum*, pro diſceſſiuncula, et digreſſu temporario conjugum, quod Ulpianus uſurpavit *in l. cum hic ſtatus.* 32. §. *quod ſi divortium.* 12. *de Donation. int. vir. et uxor.* nuſquam alibi reperias. Quamquam Iſidorus

 Lib.

5 *Abſtentum.*] Non repugnat quidem ratio linguae Latinae, quo minus *abſtentus* dicatur, quemadmodum *detentus*, et *retentus*; nam et *abſtinere ſe*, *alium*, *manum*, dicimus: ſed non ſuppetit mihi auctoritas vetuſtiorum.

6 *Fribuſculum.*] *Quod ſi divortium non interceſſerit, ſed fribuſculum, profecto valebit donatio, ſi fribuſculum quievit, d. l.* 32. §. 12. Ita Florentiae eſt. In aliis MSS. *friguſculum*, *friviculum*, *frivuſculum* legi, ſcribit Stewechius *in fin. Quaeſtion. ad Apolog. Apuleji.* Quorum omnium cum nemo alium auctorem oſtendere potuerit, non mirum eſt diverſas eſſe doctorum de ſcriptura hujus vocabuli ſententias. Briſſonius in Florent. *fribuſculum* ſcribi putat pro *frivuſculum*, nota commutatione literarum B et V in lioris veteribus, eamque ſcripturam firmat e loco Iſidori hic laudato. Haloander *friguſculum* edidit, quod et Alciato *in fin. Lib* IV. *de V. S.* Raevardo *ad l.* 48. *D. de R. J.* Torrentio *ad Sueton. Aug. Cap.* LXVI. et ibi, ut videtur, etiam Caſaubono, et Voſſio *in Etymolog.* placet. Ab horum ſententia cur diſcedam rationem non habeo. Nam et *frigus* Latine remiſſionem amoris ſignificat, et ab eo recte fit *friguſculum*: ut a *corpus*, *corpuſculum*; ab *olus*, *oluſculum*; ab *opus*, *opuſculum*. P. Faber *ad d. l.* 48. *de R. J.* ita loquitur, ut non appareat *friguſculum* probet, an *fribuſculum*. Quod autem ibidem ex Iſidori *l. d.* *fribuſculum* laudat, non ſcio qua auctoritate faciat: ſiquidem alii omnes ex eo *frivolum* adferunt, vel *fribolum*. Stewechius *l. d* legendum cenſet *friBiuſculum*, pro *friviuſculum*, a *frivolum*: cujus rationem non intelligo.

Lib. IX. *Origin. Cap. ult. frivolum* interpretatur, cum eo animo ſeparantur conjuges, ut rurſum ad ſe invicem revertantur.

Multa ex Graeco ſermone in Latinam linguam Conſulti tranſtulerunt, quae vel [7] uſus non probabat, vel tanquam Latina non admittebat. Ut [8] *aneclogiſti tutores in l. ita autem.* 5. §. *Julianus.* 7. *de Adminiſtrat. tutor.* [9] *Atypus*, [10] *Myops in l. idem Offilius.* 10. §. *de myope.* 3. *et* §. *ult. de Aedilit. Edict.* Sed et [11] *Syndici*,

7 *Uſus non probabat.*] Ego exiſtimo Juriſconſultos pleriſque vocabulis Graecis, quae in Pandectis leguntur, et in primis iis, quae muneris alicujus adminiſtrationem ſignificant, uſuros non fuiſſe, ſi ea tum uſu frequentata non fuiſſent. Quia autem haec ad Latinitatem Juriſconſultorum proprie non pertinent, ſufficiet indicaſſe, ubi ſtudioſi adoleſcentes plura de his legere poſſint

8 *Aneclogiſti.*] Verba ſunt teſtatoris *in d. l.* 5. *Eoſque aneclogiſtos eſſe volo.* Julianus mox repetit, *ut aneclogiſti eſſent.* Haloand. Graecis verbis ἀνεκλογίϛȣς, et ἀνεκλόγιϛοι edidit. *In l.* 23. §. 2. *ff. de Pecul. leg.* alius teſtator: τȣ́τȣς βȣ́λομαι ἔιναι ἀνεξετάϛȣς

9 *Atypus.*] *Balbus, et blaeſus, et atypus, iſque qui tardius loquitur, d. l.* 10. § *ult.* Ita ſe in Florentino legiſſe teſtatur Budaeus, pro quo Gothofr. dedit *atyphus.* Refert etiam Gellius IV. 2. e libro Caelii Sabini ad Edictum Aedilium, *balbus autem, et atypus.* Vid. ibi Interpretes, Rhodigin. XVI. *Ant. Lect.* 20. et Bud. *ad h. l.* Scaliger *Lection. Auſon.* II. 9. e Gloſſis profert: *Attubus*, μογιλάλος, μόγγος, ἄτυπος. Hoc in editis eſt: *Atubus*, μογιλάλος, μόγγος.

13 *Myops.*] Ariſtoteles *myopes* dicit eſſe, qui ita nati ſunt, ut propinqua videant, remota non item. De his Gell. *l. d.* Bud. *ad h. l.* et Voſſius *in Etymolog.* v. *luſcus*, et *myops.*

11 *Syndici.*] Non ſolum civitatum, ſed etiam collegiorum, et corporum *ſyndici* in Jure memorantur, quos Latine *actores* vocant Juriſconſulti *l.* 1. §.

dici, [12] *Decaproti*, *Icoſaproti*, [13] *Limenarchae*, *Archaeotae*, [14] *Logographi*, [15] *Xenoparochi*, [16] *Nicoſtrategi*, [17] *Maſtigophori*, *Agonothetae*, [18] *Camelelaſia*, [19] *Eleemporia*, et ſexcenta hujuſmodi *in l. ult. de Munerib. et honorib.* [20] *Naupegi* quoque *in l. ult. de Jure immunit.*

1. §. 1. *ff. Quod cuj. univ. nom. l.* 74. *de Procurat.* et *defenſores l.* 1. *ſ.* 2. *l.* 18. *ſ.* 13. *de Munerib. et honorib.* Lamprid. *Alex. Sev. Cap.* XXXIII.

12 *Decaprots.*] Decemprimos dicit Cicero *pro Roſc. Amer. Cap.* IX. et II. *Verr.* 67. et ſaepe Inſcriptiones. Adeundi ſunt Sigon. II. *de Ant. Jur. Ital.* 8, Turneb. VIII. *Adverſ.* 22. Graev. *ad Cicer. pro Roſc.* et de *Iooſaprotis* Bud. *ad h. l.* et Marc. Donat. *ad Spartian. Didium Julianum.*

13 *Limenarchae.*] Vid. Bud. *ad l.* 4. *D. de Fugitiv.* Reineſ. III. *Var. Lect.* 16. et *ad* I. *Inſcript.* 204. *Archaeotas* archii, ſive archivi, cuſtodes exponit Reineſ. III. *Var.* 16.

14 *Logographi.*] Qui tributorum rationibus ſcribendis occupantur. Cujac. *ad Tit. Cod. de Tabular. ſcrib. logograph.* et Bud. *ad l.* 18. *D. de Munerib.* qui ibidem, et *in Comment. Ling. Gr.* etiam aliam hujus vocabuli ſignificationem notat.

15 *Xenoparochi.*] Budaeus *ad l. d.* putat eoſdem eſſe, ac *parochos*, de quibus Interpretes Horat. *ad* I. *Sat.* 5. 46. et Ciceronis *ad* XIII. *ad Attic.* 2.

19 *Nicoſtrategi.*] Haec eſt lectio Vulg. et Hal. Flor. *nyctoſtrategi.* Et ita Gothofred. cujus notae conſuli poſſunt *ad d. l.* 18 *ſ.* 12. *de Munerib.*

17 *Maſtigophori.*] Vid. Briſſon. *Select. Antiq.* IV. 17. Lipſ. II. *Saturn.* 5. Jac. Nic. Loënſ. III. *Epiphyll.* 24. *et* 25. Et de Agonothetis Bud. *ad h. l.* et *ad l.* 4. *D. de His qui not. infam.* P. Fab. I. *Agoniſt.* 18. *et* 23.

18 *Camelelaſia.*] De hac rurſum agit inferius, ubi nonnulla adnotavi.

19 *Eleemporia*] Ita Haloand. Gothofr. *elemporia.* Budaeus ad *h. l.* et Brod. X. *Miſcell.* 20. legunt *elaeemporia*, id eſt, olei publice coëmendi cura.

20 *Naupegi.*] Hinc *naupegiarius.* COLLEGIUM NAUPEGIARIORUM in Inſcriptione apud Reineſ. I. 261. et Spon. *Miſcell. Sect* II. *p.* 67. add. Reineſ. *ad* X. 7 In re nautica etiam alia vocabula Graeca a bonis ſcriproribus uſurpantur, ut *navarchus*, *nauclerus.*

munit. [21] *Sitones* etiam Papyrius Juſtus *in l. ult.* §. 6. *de Adminiſtr. rer. ad civitat. pertinent.* [22] *Strobili de pinu*, Ulpianus *in l. ligni.* 55. *in fin. de Legat.* 3. et *in l. carbonum.* 167. *de Verbor. ſignific.* Et [23] *Stypteriam*, pro alumine Ulpianus *in l.* 3. *in fin. de Reb. eor. qui ſub tutel.* [24] *Thlibiae*, *Thlaſiae*, ſpadonum ſpecies, *in l. ſpadonum.* 128. *de Verb. ſign.* Ἑλληνισμοὺς porro, et Graecos loquendi modos a Conſultis noſtris uſurpatos erudite prorſus diligenterque collegit, poſt [25] Anton. Auguſtinum, Dn. Briſſonius *in Parergis*, quos ſtudio praetermiſi, cum aliis quoque authoribus frequentes ſint.

Inte-

21 *Sitones.*] *Sitonas indemnes eſſe oportere, d. l. ult.* §. 6. Ergo *ſitonae* potius dicendum fuerat: eſt enim a σιτώνης, id eſt, coëmendo frumento publice praepoſitus. Vid. Bud. et Gothofr. *ad l.* 18. § 5. *D. de Munerib.* Ant. Auguſtin. *ad Modeſtin. pag.* 250. Ed. Lugd. 1574.

22 *Strobili.*] *De pinu autem integri ſtrobili ligni appellatione continebuntur, d. l.* 55. §. *ult. de Legat.* 3. *et l.* 167. *de V. S.* ubi Budaeus, et alii nuces pineas interpretantur. Graecis στρόβιλος dicitur nux pinea, et nucleus ejus, et arbor ipſa.

23 *Stypteriam.*] Latini etiam alia a Graeco στύφω in ſuam linguam tranſtulerunt. *ſtymma* Plin. XIII. *H. N.* 1. *medicamenta ſtyptica* Id. XXIV. 13. et *ſtypſis* XIII. 3. ut quidem vult Salmaſ. *ad Solin pag.* 330.

24 *Thlibiae, thlaſiae.*] Etiam alii hos diverſos faciunt. Haud ſcio tamen an, quod apud Gothofred. *ad h. l.* putat Ferrandus, iidem ſint. Certe ex Ariſtotelis, Pauli Aeginetae, Harmenopuli, et Heſychii locis a Budaeo, et Gothofred. *ad h. l.* et Anton. Auguſt. III. *Emend.* 5. prolatis, diſcrimen inter eos eſſe non colligas

25 *Ant. Auguſtin.*] *Lib* II. *Emend. cap.* 1. et *Lib.* IV. *cap.* 8.

Integrare, pro [26] ex integro aliquid facere, ut *integrare tutelam*, pro ex integro tutelam adminiſtrare, gerere, Papinianus *in l. quamvis.* 8. *de Tutel. et rationib. diſtrahend.*

[27] *Lanipendiam*, pro lanifice, ſeu muliere, quae lanificibus penſa dividit, dixit Pomponius *in l. ſi vir.* 31. *princ. de Donation. int. vir. et uxor.*

26 *Ex integro aliquid facere*] Si ita accipiebat hanc vocem Auctor *in d. l.* 8. non debebat eam referre inter ea, quae aliter a Juriſconſultis, quam ab aliis ſcriptoribus uſurpantur. Nam his quoque *integrare* eſt, renovare, inſtaurare, repetere, quod intermiſſum fuerat: ut *integrare pugnam*, *luctum*, *querelas*, quae vulgo obvia ſunt. Unde et *integrare* ac *renovare*, aut *reficere* ſaepe conjunguntur. Vid. Lucret. II. 1146. Cicer. I. *de Invent.* 17. Gell. xv. 2. Verum in *d. l* 8. paullo aliter videtur accipi; nimirum, pro amiſſum aliquid recuperare. Nam Juriſconſultus de tutore ab hoſtibus capto, ac deinde reverſo agens: *Quamvis*, inquit, *jure poſtliminii tutelam priſtinam poſſit integrare.* Quod hic *integrare*, id §. 2. *Inſtit. de Attil. tutor. recipere* dicitur: Tutor *reverſus recipiebat tutelam*, *jure poſtliminii.*

27 *Lanipendiam.*] Cujac. ix. Obſ. 30. adfert e Gloſſis: *Lanipendius*, σταθμοῦχος ἐριδίων. In iiſdem eſt: *Lanipendens*, σταθμοῦχος γυνὴ, ἡ τὸν σταθμὸν παρέχουσα ταῖς ἄλλαις. Schol. Juvenal. *ad Satyr.* VI. 476. *librariam* interpretatur *lanipendiam*: quod probat Phil. Ruben. II. *Elect.* 26. rejicit Pignorius *in Libro de Servis.* Idem tamen Inſcriptionem adfert, in qua memorari videtur *lanipendia*, vel *lanipenda* Alia Inſcriptio apud Reineſ. xi. 38. et Spon *Miſcellan. Sect.* VI *pag.* 223. D. M. IRENES LANIPENDAE. Pro *Lanifice*, et *lanificibus*, quae Alciatum *in fin. Lib.* IV. *de V. S.* deſcribens Auctor dicit, cum Lucillio, Tibullo, Phaedro, aliiſque probatis, et ipſis adeo Jureconſultis mallem *lanifica*, et *lanificis.* Vitruvius quoque fortaſſis hoc vocabulo uſus fuerat. Nam pro eo, quod

[28] *Perſuſorie*, pro ſubobſcure, diſſimulanter, non plane diſerteque dicere. Utitur eo Scaevola *in l. qui libertatis.* 69. §. *ſed et ſi.* 5. *de Evictionib.* et Ulpianus in *l. aut qui aliter.* 5. §. 1. *Quod vi aut clam.*

[29] *Perfunctorie* autem, quod Budaeus, et Alciatus uſurpant, nec in iis locis, [30] nec alibi me legiſſe memini. Sane [31] *proluſorium judicium*, pro colluſorio et per colluſionem facto poſuit Ulpianus *in l. ſi proluſorio.* 14. *de Appel-*

Lib. VI. *cap.* 10. legitur: *In his locis introrſus conſtituuntur oeci magni, in quibus matresfamiliarum cum lanificiis habent ſeſſiones*, convenientius eſſe arbitror *lanificis.* Is enim mos erat matrumfamilias apud veteres, ut inter ancillas lanam nentes, ac texentes ipſae ſederent. Notum eſt cum aliunde, tum e narratione Livii *in fin. Lib.* I. et Ovidii II. *Faſt.* de Lucretia.

38 *Perſuſorie.*] Hanc expoſitionem Gothofr. *ad d. l.* 69. *de Evict.* adferr e Cujacio *ad l.* 13. *D. de Excuſation.* quem Turnebus, Caſaubonus, aliique docti ſequuntur. Vid quae notantur *ad Sueton Domitian. Cap.* VIII. ubi *perſuſoriae aſſertiones* memorantur. Lipſ. ad hoc *Senecae Ep.* XXIII. *tenuis et perfuſoria voluptas*, et Graev. *ad Cicer. pro Roſc. Amer. Cap.* XXIX.

29 *Perfunctorie.*] Alciatus *in fin. Lib.* IV. *de V. S.* ait a Jureconſultis dici *perfunctorie*; ſed locum, ubi id legatur, nullum laudat. Budaeus *ad l.* 11. *de Action. empt.* ſcribit hoc eſſe *in l.* 5. §. 1. *Quod vi aut clam.* et exponit, non bona fide, nec ex animo, nec juſta denunciatione. Etiam Ant. Auguſtin. II. *Emend.* 3. *perſunctorie*, et *defunctorie* laudat e *l.* 2. §. 32. *ad Senatuſc. Tertull.* et *l. un. C. Qui numero tutel.* Verum in his eſt *defunctorie*, non *perfunctorie*: et *in l* 5. § 1. *Quod vi aut clam.* Liber Florentinus habet *perfuſorie*, quem etiam Gothofr. ſecutus eſt.

30 *Nec alibi.*] Petronius tamen *Cap.* XI. *Et me coepit non perfunctorie verberare.*

31 *Proluſorium.*] *Si perluſorio judicio actum ſit adverſus teſtamentum, an jus faciat judex, videndum? Et D. Pius, cum inter conjunctas perſonas diceretur per colluſionem in necem legatariorum et libertatium actum, appellare*

Appellation. Et [32] *defunctorie tutelam petere*, pro negligenter ac diſſolute, Ulpianus *in l.* 2. §. *non ſolum.* 32. *ad Senatuſconſ. Tertullian.* et Severus et Antoninus Imp. *in l. un. Cod. Qui numer. tutel.*

[33] *Comeſor*, pro comeſſator, abliguritor, Cajus *in l. ſi quid venditor*, 18. *princ. de Aedilit. Edict.*

re eis permiſit, *d. l.* 14. Ita edidit Gothofr. e Vulg. et Florent. *Proluſorio* eſt in Haloand. quod Budaeus quoque ibi reponendum contendit pro *perluſorio*, et *proluſorium judicium* interpretatur cauſam praejudicialem. Mihi de colluſione ſermo eſſe, et quid ſit *perluſorio judicio agere*, mox aliis verbis *per colluſionem agere*, et *non ex fide*, ut paullo poſt ibidem Juriſconſultus loquitur, exponi videtur: quod *in l.* 50. §. 1. *et* 2. *ff. de Legat.* 1. *luſorie agere*, et *colluſorie de hereditate litigare* dicitur. An autem etiam alii probati ſcriptores hoc vocabulo, et quidem ea ſignificatione, utantur, mihi non conſtat. *Perluſio*, διαπαιγμὸς, in Gloſſis Vet. legitur.

32 *Defunctorie tutelam petere*] Immo tutorem, vel curatorem *in d. l.* 2. §. 32. *ad Senatuſc. Tertull. defunctorie tutelas ſuſceptas adminiſtrare*, *d. l. un. Cod.* id eſt, dicis cauſa, ὁσίας χάριν, ἀφοσιώσεως χάριν, ut Graeci. Bud. *ad l.* 11. *ff. de Action. empt.* Anton. Auguſtin. *ad Modeſtin. pag.* 228. Salmaſ. *ad Jus Attic. et Rom. Cap.* XVII. Sic *defunctoria apodixis* apud Petron. *Cap.* CXXXII. id eſt, exiguum, et qualecumque ſpecimen, et *defunctorius ictus*, Ibid. *Cap.* CXXXVI. pro levi, luſorio. Vid. Gronov. IV. *Obſerv.* 13

33 *Comeſor.*] Varro homines gulae ventrique ſervientes *mandones*, *edones*, et *comedones* vocat. Feſtus *comedones*, et *comedos*, qui bona ſua conſumunt. *Comeſor* adfertur e Tertulliano I. *adv. Marcion.* 1. *Comeſor mus Ponticus.* Iſidorus quoque *Lib.* x. *Orig Comeſor*, *a comedendo ſatis. Eſt enim gulae ac ventri immoderate deditus.* Et Gloſſae: *Comeſor*, καταφαγάς. Budaeus *in h. l.* 18. *comeſſator* legit. Haloand. *commeſſor.* Ego *comeſor* retinendum arbitror.

34 *Lunaticus*, pro furioſo, Paulus *in l. bovem.* 43. §. *aliquando.* 6. *eod. tit.*

35 *Gutturoſus*, pro ſtrumoſo, qui ſtrumis laborat, gutture prominente Ulpianus *in l. qui clavum.* 12. §. *ſi quis.* 2. *eod. tit.*

36 *Polia*, pro armento equorum, vel pluribus equis uno pretio venditis, a πῶλος,

un

34 *Lunaticus, pro furioſo.*] *Veluti ſi furioſum, aut lunaticum* (mancipium) *ſit*, *d. l.* 43. §. 6. Non ſcio quemquam, qui ante Paulum hoc vocabulo uſus fuerit. Iſidor. *Lib.* x. *Orig. caducos*, id eſt, eos, qui morbo comitiali laborant, vocat *lunaticos*. Idem in Gloſſ. *Aſtroſus, lunaticus. Aſtroſus* idem eſt, qui *ſideroſus*, qui et *caducus* dicitur. Gloſſae Gr. Lat. Philoxeni: Ἐπιληπτικὸς, *caducus, ſideroſus.* Et Lat. Gr. H. Steph. *Sideroſus*, ἀϛροπλὴξ, ἐπιληπτικὸς. Add. Heſych. in ἀϛροβοληθῆναι, κραυγὴ, et σεληνίς. Et ita multi interpretantur *lunaticos*. Vid. Turneb. xi. *Adverſ.* 5. Coel. Rhodig. VI. *Antiq. Lect.* 9. Briſſon. *de V. S.* et Keuchen. *ad Seren. Samonic. Cap. de Comitiali morbo* Alii *lunaticos* a caducis diſtinguunt: et Briſſon. *l. d.* ea voce *in h. l.* inſaniae ſpeciem denotari putat.

35 *Gutturoſus*;] Ampl. Bynkersh. I. *Obſerv.* 25. notavit hoc legi apud Schol. Juven. *ad Sat.* XIII. v. 163. et in Gloſſis Vet. Coel. Rhodig. IV. *Ant. Lect.* 2. etiam Celſo tribuit. Ego in Celſo non inveni. Nec Borrichius ibi legit, ut qui ſolius Ulpiani auctoritatem pro eo adſerat. Onomaſt. Vet. *Gutturoſi*, βρογχοκῦλαι. Potius βρογχοκηλῆται, a βρογχοκήλη, quod apud Graecos eſt nomen morbi, de quo hic agitur: ut κηλήτης, et ἐντεροκηλήτης, a κήλη et ἐντεροκήλη. Gloſſae Philoxeni: Λαίμαργος, *glutto, gutturoſus, ganeo.* Haec alia, et inſolens ſane eſt hujus vocis ſignificatio: nam λαίμαργος Graecis eſt *guloſus, vorax*, qua notione an quiſquam Latinorum *gutturoſum* dixerit, mihi non exploratum eſt.

36 *Polia.*] *Nam etſi polia venierit, dicemus unum equum, qui vitioſus eſt, non omnem poliam redhiberi oportere*, *d. l.* 38.

Hoto-

un poulain. l. Aediles. 38. in fin. de Aedil. Edict. Nos maquignons la nomment une ſomre.

37 *Venalicium*, pro grege ſervorum venalium, Venulejus *in l. ult. in fin. de Aedil. Edict.*

Quaeſtuariae mulieres, quae corpore quaeſtum faciunt, meretrices, Ulpianus 38 *in l. palam. 43. §. lenas. 7. de Ritu nuptiar.*

39 *Augumentum*, pro augmento dixit Ulpianus

Hotomanus *armentum equorum* interpretatur, Cujacius *equitium*: ut *l. 1. § ult. ff. de Rei vindic. l. 12. §. 4. de Uſu et habitat.* quod et ἱπποφόρβιον dicitur in Gloſſis, id eſt, auctore Heſychio, ἀγέλη ἵππων. Neuter eorum aliam auctoritatem quam Ulpiani habuit. Graeci quoque an hac ſignificatione πωλείαν dicant, valde dubito. Gothofr. quidem *ad d. l. 38.* notat, Xenophonti *in Libro* περὶ ἱππικῆς, πωλείαν eſſe armentum equorum: ſed eum falli opinor. Nam Xenophon πωλείαν vocat τὴν τῶν πώλων παίδευσιν, rationem docendi, domandique pullos equinos. Vid. *lib. dict. p.* 935. 936. Ed. Wechel. Nec in Tacito *de Morib. German. equitium*, quod ex eo laudat ibidem Gothofr. legitur.

37 *Venalicium.*] *Quicunque ex venalicio noviciorum emptus alicui miniſterio praepoſitus ſit, d. l. ult.* Et *jumenta, aut venalicia*, Ulpianus *l. 5. §. 1. de Jure deliber.* Sic etiam Petronius *Cap.* XXIX. *Erat autem venalicium titulis pictum, et ipſe Trimalchio capillatus caduceum tenebat.* Ubi conſule Clar. Burmannum.

38 *In l. palam.* 43.] Et *l. 4. §. 2. de His qui not. infam.* Senecae *Lib.* VI. *de Benef.* 32. et Tertulliani *Cap.* XII. *de Cultu foeminar.* eſſe, oſtendit Ampl. Bynkersh. I. *Obſerv.* 25. Add. Lindebrog. *ad Terent. Andr.* I. 1. 52.

39 *Augumentum.*] Florentinus Liber, et cum eo Gothofred. *augmentum. Augumentum*, ſi legeretur, defendi poſſet argumento analogiae vocis *tegumentum*, et fortaſſis auctoritate Palladii apud quem *Decemb. Tit.* VI. *Lunae juvabit augumentum*, et *Februar. Tit.* XXV. *in fine articuli De moro, Magnae inſe-*

nus *in l. quoties.* 9. §. *conſtat.* 8. *de Adminiſtrat. et peric. tutor.*

40 *Per conſequentias*, Ulpianus *in l.* 1. et *l. quod dicimus.* 7. *de Authorit. et conſenſ. tutor.* Itemque *in l.* 3. *in princ. de Legitim. tutorib.*

infelicitatis augumenta in vetuſtis aliquot editionibus legitur : pro quibus aliae habent *augmentum*, et *augmenta*. Non credo autem ei, ſive is Buchnerus eſt, ſive alius, qui *in Theſauro Fabri* ſcripſit, Scaligerum *in Conjectan. ad Varron. p.* 48. Ed. Dordr. apud Varronem *Lib.* IV. *de L. L.* in his verbis: *Agumentum, quod ex immolata hoſtia deſectum in jecore imponendo agendi cauſſa*, pro *agumentum* legere *augumentum*. Nam id in illa Editione *l. d.* et in Indice quoque peccatum eſt typographorum: cum Scaliger non *augumentum*, ſed (quemadmodum etiam Vertrannius, et Turneb. XXII. *Adverſ.* 6. e certiſſimae fidei libris, ut ait) *augmentum* in Varrone legendum cenſuerit, uti cum ex eo liquet, quod ad Arnobium *Lib.* VII. remittit, ubi eſt *augmen*, et *augmentum*, tum quod in Feſto pro *magmentum*, *magis augmentatum*, reponit *magmentum*, *majus augmentum*. Eamque emendationem confirmat locus Varronis *in Libro* II. *de Moribus Pop. Rom.* e MS. Porphyrione *ad Horat.* I. *Sat.* 2. deſcriptus a Carrione II. *Emendat.* 3. *Magmentum*, *quaſi majus augmentum*, cet. quem iiſdem paene verbis, ſed non nominato auctore, refert Servius *ad Virgil.* IV. *Aen.* 57. Qui dicunt *augmentum* non niſi apud recentiores ſcriptores, ut Apulejum, Juriſconſultos, et Prudentium legi, videant, quomodo ſententiam ſuam adverſus has auctoritates tueri poſſint.

40 *Per conſequentias.*] *Prima enim ratio auctoritatis ea eſt, ut heres fiat: per conſequentias contigit, ut debitum ſubeat*, d. l. 1. *princ. de Auctor. tut.* et ſic in aliis. *In conſequentiam*, quod Auctor noſter videtur exiſtimare dicendum fuiſſe, non melius eſt, quam, quod Juriſconſulti dicunt, *per conſequentias*. Sed fortaſſis hoc notare voluit, quod obſervavit Briſſonius, perpetuum eſſe Juriſconſultis, ut *per conſequentias* dicant num. plur. non *per conſequentiam*. Idque ſolum in hac locutione animadvertendum puto, tamquam Juriſconſultorum proprium. Nam alioqui *per conſequentiam* recte dicitur. Auctor *ad Herenn.* IV. 54. *Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res, quae ſequuntur aliquam rem,*

torib. et *l. relegatorum.* 7. §. *dubitandum.* 11. *de Interdict. et relegat.* Et Papinianus *in l. ſi fidejuſſor.* 19. *de Dolo mal.* pro in conſequentiam. Idemque Papinianus *conſequenter prioribus* poſuit, pro in conſequentiam priorum, id eſt, eorum, quae prius dicta ſunt, *in l. in ratione.* 11. §. *ſi filio.* 6. *ad Leg. Falcid.*

rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione: ut ſi ſalſamentarii filio dicas: quieſce tu, cujus pater cubito ſe emungere ſolebat. Gellius VI. 1. vertit *per ſequelas*, quod Chryſippus dixerat κατὰ παρακολούθησιν, ut notavit alicubi Cujacius. Sed et alibi *conſequentia* cohaerentiam, nexum, ordinemque rerum ſignificat. Vid. Cicer. I. *de Divinat.* 56. Gell. VI. 2. *Conſequenter* ſaepe legitur apud Apulejum, ut *Lib.* x. *Met. princ.* et *Lib.* xi. *princ.* et alibi. quod etſi apud antiquiores nondum inveni, tamen, quia κατ᾽ ἀναλογίαν factum eſt a *conſequens*, nihilo magis uſurpare dubitem, quam *convenienter*, *continenter*, et quae plura ſunt his ſimilia. Nec *conſequenter prioribus in d. l.* 11. *ad Leg. Falc.* et *his conſequenter in l.* 18. *Famil. erciſc.* cuiquam inſolentius videri debet, quam *conſequens eſt his* apud Ciceronem.

Ex Parte Quinta.

Inſuper habere, pro negligere, parvi facere, omittere, dixit [1] Papinianus *in l. haeredem.* 17. *de His quae ut indign. Haeredem*, inquit,

[1] *Papinianus.*] Et rurſus Idem *l.* 43. *D. de Religios.* Hoc ea ſignificatione eſſe apud Gellium iv. 1. et I. 19. Apulej. I. *Metam. pag.* 107. et iv. *Metam. pag* 154. Symmachum, et Hieronymum, oſtenderunt Cujac. III. *Obſerv.* 22. et xi. *Obſ.* 11. Muret. xi. *Var. Lect.* 17. et Guilielm. II. *Veriſimil.* 4. Eſt autem haec vox nobilitata controverſiis Roberti,

et

inquit, *qui ſciens defuncti vindictam omiſit, et inſuper habuit:* quod vix in eo ſenſu alibi reperias. Haloander autem ad fructus retulit imperite, et ita diſtinguit: *Et inſuper habuit fructus.*

2 *Formale pretium*, pro particulari, quod quiſque ſibi ex affectione format, et fingit, uſurpat Ulpianus *in l. in lege Falcidia.* 62. §. 1.

et Cujacii: quorum ille III. *Animadv Jur. Civ.* 15. ſine ratione Gellii, et eorum, quos memoravi, teſtimonia rejicit, et *d. l.* 17. *de Hu quae ut indign.* et *l.* 45. *de Religioſ.* in aliam plane ſententiam detorquet cum Haloandro, de quo Anton. Merçat. III. *Notat.* 15. Porro Haloandrum *in d. l.* 43. duabus vocibus edidiſſe *inſuper habemus*, ſed Cujacium, et Balduinum magis probare, ut uno juncto verbo legatur *inſuperhabere*, notat ibi Gothofred. Idque etiam Mureto auctoritate MSS. placet. Raevardus III. *Var.* 3. tribus ſeparatis vocibus *in ſuper habere* ſcribendum multis contendit: ſed non ſatis firma, ut mihi videtur, ratione.

2 *Formale pretium.*] *Corpora, ſi qua ſunt in bonis defuncti, ſecundum rei veritatem aeſtimanda erunt, hoc eſt, ſecundum praeſens pretium. nec quicquam eorum formali pretio aeſtimandum eſſe ſciendum eſt*, *d. l.* 62. § 1. *ad Leg. Falc.* Gothofr. in notis *ad h. l.* varias adfert hujus locutionis interpretationes. Goeſius *ad Sueton. Caeſ. Cap.* XLII. ſcribit, *formale pretium* eſſe, quod in *forma*, ſive inſtrumento emtionis perſcriptum eſt: *formam* enim eſſe conventionem, ut *in l.* 7 §. 3. *D. Solut. matrim.* *forma locationis*, pro conventione locationis. Jac. Gothofred. *ad l.* 2. *C. Theod. de Suar. pecuar. formale pretium* interpretatur pretium ſtatum, certum, perpetuum, cujus eadem ubique ſemper taxatio eſt, et ſtata forma. Haec ſignificatio quodammodo convenit cum ea, qua docti apud Sueton. *Domit. Cap.* XIII. *formales epiſtolas* accipiunt, pro ἐγκυκλίοις, quae ad plures eadem forma ſcribebantur. Verum Ampl. Bynkershoek. adſcripſerat, eam non convenire ſententiae *d. l.* 62. Ego nullam, quam legi, verborum Ulpiani expoſitionem ita teſtimoniis veterum ſcriptorum, aut aliis argumentis firmatam invenio, ut in ea poſſim adquieſcere.

§. 1. *ad Leg. Falcid.* dure ſane, et inuſitate.

3 *Habiliter*, pro apte, commode, ſcripſit Paulus *in l. ſi ut habiliter.* 20. *de Auro argent. mund. legat.* etſi latine, tamen ab aliis authoribus inuſitate.

4 *Ubique*, pro ubicumque poſuit Paulus *in l. quod niſi.* 20. *in fin. de Oper. libertor.* Et Javolenus *in l. in lege.* 77. *de Contrab. empt.* ſicut

3 *Habiliter.*] Epit. Liv LVII. *Scutum parvum habiliter ferenti.* Add. *Pomp. Melam.* III. 7. a Gronovio *ad Livium* laudatum. Nec contra analogiam formatum eſt. Quod autem Auctor noſter dicit, *inuſitate ab aliis*, id eſt, quo alii non ſunt uſi, id fortaſſis et ipſum inter inuſitata referendum eſt.

4 *Ubique.*] Cujacius *in Obſervationibus* notavit hoc ſenſu eſſe apud Livium XLV. 29. *Literaſque omnes, quae ubique depoſitae eſſent, et pecuniam regiam conferri* juſſerat. Pareus *in Lexic. Critic.* complura adfert loca Ciceronis, in quibus hoc ita ſumi dicit. Sed tamen hoc intereſt, quod in his omnibus voci *ubique* adjungitur pronomen relativum, quod abeſt a verbis Juriſconſultorum *in d. l.* 77. *de Contr. empt. Lapicidinae in eo fundo, ubique eſſent, exceptae erant*, et *l.* 20 *de Oper. libert. Nec eſſe injungendam neceſſitatem liberto, ubique eum ſequi.* Nec ſimile eſſe puto hoc apud Pareum e Liv. XXXVI. 2. *Quiſquis Magiſtratus eos ludos, quando, ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte ſunto.* Nam *que* in *ubique* ibi non tam pro epectaſi, quam copula accipio, ut *ubique* ſit, *et ubi.* Palmerii conjecturam *Spicileg. pag.* 828. in Terent. *Hecyr* IV. 3. 2. reponentis, *Iſthuc eſt ſapere, qui ubique opus ſit, animum poſſe flectere*, pro *ubicumque*, et *poſſis*, nondum a quoquam probatam animadverti. Neſcio autem quid ſibi velit Gothofredus *ad l.* 78. *de Contr. empt.* poſtquam adnotaverat in Haloand. eſſe *ubicumque*, ſubjiciens id probari ab Ant. Auguſtin III. *Emend.* 7 (ibi enim de hac re agit Auguſtin. non IV. *Emend.* 17. ut perperam excuſum erat in ea Edit. qua uſus ſum) et Cujacio *ad §* 1. *Inſtitut. de Servitut.* Nam contrarium verum eſt. Forte ſcripſerat Gothofr. *quod improbatur.*

ſicut et 5 *quandoque*, pro quandocumque *in l. in ſubſtitutione.* 31. *de Vulgar. et pupillar. ſubſt.* et *l. ſi fundus.* 13. §. 1. *de Rebus eor.* et *l. ſi pater.* 6. *in fin. Si tabul. teſtam. null. extab. unde lib.* et *l. Sticho.* 40. §. *Titius.* 7. *de Statuliber.* Quod licet vetuſtum, nec improprium certe, tamen inuſitatum eſt.

6 *Genitur*, pro gignitur, ἀϱχαϊκῶς dixit Ulpianus

5 *Quandoque.*] Hoc ab optimis linguae Latinae auctoribus frequenter dici pro *quandocumque*. plurimi obſervarunt, qui laudantur *in Lexicis*. Add. Ald. Manut. *ad Cicer. Somn. Scip. Cap.* VII. et Sanct. *Minerv.* III. 14. Loca Pandectarum collegerunt Ant. Auguſtin. *l. d.* et Briſſon. *de V. S.* Sed in nonnullis id alia ſignificatione accipi adſentior Sanctio: niſi quod nullam rationem eſſe puto, cur *in l.* 31. *de Vulg. et pup. ſubſtit. Quaerebatur, quiſquis haeres quandoque fuerit, intellegatur: an quiſquis haeres tum erit, cum filius moriatur? quandoque* potius pro *et quando*, quod ille ait, quam pro *quandocumque* poſitum dicamus.

6 *Genitur.*] *Si qua filia mihi genitur, ei heres meus centum dato*, *d. l.* 17. *de Legat.* 1. et, *Si quis mihi filius aut filia genitur, heres mihi eſto*, *l.* 13. §. *ult. de Reb. dub.* ubi Haloand. notante Gothofr. *gignetur*, contra fidem Libri Florent. qui utroque loco habet *genitur.* Vid. Victor. *ad Varron.* I. 31. *de Re Ruſt.* et Anton. Auguſtin. II. *Emend.* 2. Priſcianus antiquos *geno* dixiſſe pro *gigno*, Varronis, et Lucretii teſtimoniis oſtendit *Lib.* x. *p.* 808. Victorius in libris Varronis *de Re Ruſt.* hanc vocem aliquot locis e MSS. reſtituit *l. d.* eademque etiam Severum in *Aetna*, Apulejum, et Cenſorinum uti obſervavit Voſſius III. *de Analog.* 29. Apud Ciceronem quoque II. *de Invent.* 42. *Si mihi filius genitus unus, pluresve, is mihi heres eſto:* et II. *de Orator.* 32. *Si mihi filius genitus, iſque prius moritur*, cet. Lambinus legebat *genitur*: quod etſi nulla neceſſitate fieri tradit Gruterus, tamen apertum eſt, ſi retineas *genitus*, ſententiam pendere, cui mederi, credo, voluerunt, qui ibi ediderunt *genitus ſit*, et *genitus fuerit.* Etiam verba Varronis *e Satyra Teſtamentum*, relata a Gellio III. 16. vulgo ita eduntur: *Si quis mihi filius unus pluresve in decem menſibus genuntur:* eamque certam lectionem, non arbitrariam eſſe,

et

pianus *in l. qui filiabus.* 17. *de Legat.* 1. et Julianus *in l. ſi is qui ducenta*, 13. §. *ult. de Reb. dubiis.*

7 *Dividuitas*, pro diviſione. *Legata, quae dividuitatem non recipiunt*, id eſt, diviſionem, Cajus *in l. ſi is qui.* 80. *in fin. ad Leg. Falcid.*

8 *Suſpecto*, adverbialiter, pro ſuſpecte, Paulus *in l. portiones.* 21. *de His quae ut indign.* Sicut 9 *extremo*, pro ad extremum, ad ultimum, poſtremo, Modeſtinus *in l. quod*

et verbum hoc tranſlatitium in teſtamentis fuiſſe exiſtimat Scip. Gentilis I *Parerg.* 27. At Vir. Clar. Jac. Gronovius *ad Gellium* notat, editiones illius Stephaniana anteriores, et duos MSS. habere *gignuntur.* Verum haec uti in diſceptationem venire poſſunt, ita nulla ratio eſt, cur probetur ſententia Stewechii *ad Apulej. de Deo Socrat.* etiam in Catone *de Re Ruſt. Cap.* I. pro *gignuntur genuntur*, et in fragmento Salluſtii apud Nonium *princ. Cap.* IX. pro *gignere genere* ſine auctoritate librorum MSS. ſubſtituentis. Probabilius eſt, quod Scaliger* in Feſto v. *geniales* legendum cenſet: *Genales autem dicti a genendo*, pro *gerendo* Ubi non video, quam vim habeat argumentum Virorum Doctorum, vulgatum *gerendo* eo defendi poſſe exiſtimantium, quod apud Varron. I. *de Re Ruſt.* 31. quidam Codices habeant, *antequam gerat ſiliquas*: quippe cum eam lectionem, ſi non falſam, certe dubiam eſſe conſtet e Victorio *ad l. d. Varr.* in omnibus ſuis MSS. *genat*, non *gerat*, legi teſtante.

7 *Dividuitas.*] Analogia quidem permittit, ut a *dividuus* dicatur *dividuitas*, ſicut a *viduus*, quod ut Voſſio placet, ab eadem origine eſt, qua divido, *viduitas*, ſed auctoritatem veterum non habeo. *Individuitas* eſt Tertulliani.

8 *Suſpecto, pro ſuſpecte.*] Haec quoque fortaſſis ſola ratione analogiae nituntur.

9 *Extremo.*] Eſt *in fragmento* III. *Orationis Ciceron. in Piſon.* apud Aſconium: *Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coeptus eſt.*

his verbis. 83. *ad fin. de Legat.* 3.

10 *Truellas*, et *tryllas*, quas Martialis aliique authores *trullas* vocant, Scaevola *in l. Sejae*. 36. et Ulpianus *in l. cum aurum*. 19. §. *argento*. 9. *de Auro et argent. legat.*

11 *Vitreamina*, pro vitro et vitrea ſuppellectile, Paulus *in l. cum de lanionis*. 18. §. *quidam*. 13. *de Inſtruct. et inſtrum. legatis*.

10 *Truellas*.] Haud ſcio an hoc κατὰ παρένθεσιν τȣ̃ e dicatur, ut in aliis quibuſdam, apud Dauſq. *Orthograph. Part.* I. *pag.* 125. et *in Indic. Inſcription.* Reineſ. *Trylla*, pro *trulla*, pertinet ad permutationem vocalium *u* et *y*, quae antiquis ſatis uſitata eſt, ut *Thyle*, *centyrio*, *gyla*, *acolythus*, et alia hujuſmodi. Vid. Salmaſ. *ad Solin. pag.* 199. et *Indic. Inſcription.* et contra *Suria*, *Muſia*, de quibus jam monuit Donatus *ad Terent. Hecyr.* I. 2. 8.

11 *Vitreamina.*] Alii *vitrea* dicunt. Columell. XII. 4. *Vaſa vitrea*. Petron. *Cap.* X. *Vitrea fracta*.

Ex Parte sexta.

1 *Solarium*, pro vectigali, quod pro ſolo penditur *l.* 2. §. *ſi quis*. 17. *Ne quid in loc. public. l. cum ſervus*. 39. §. *haeres*. 5. *de Legat.* 1. *l. venditor*. 13. *in fin. Commun. praedior.*

1 *Solarium.*] Vid. *ſupr. pag.* 395. *ad cloacarium*. Hoc ea ſignificatione, qua Auctor tradit, accipitur duobus prioribus locis, et *l.* 15. *D. Qui potior. in pignor.* ut ſi quis in ſolo alieno publico, privatove, aedificium habeat. At *in l.* 13. §. 1. *Comm. praed.* pro pecunia, quae ſecundum conſuetudinem loci pendenda eſt domino, e cujus lapicidinis, quae in ipſius agro privato ſunt, alius lapides vult caedere. Alias hujus vocabuli ſignificationes vid. apud Victor. *Var. Lect.* XXI. 13. et Salmaſ. *ad Spartian. Peſcenn. Nigr. Cap.* XII.

dior. Nam pro loco ſuperiore domus aprico, et ſoli expoſito etiam Plautus *in Milite* utitur II. 4. 25.

Nam certe neque ſolarium apud nos eſt, neque hortus ullus, neque
Feneſtra, niſi clathrata.

2 *Extrarius*, pro extraneo: *extrarii haeredes*, pro extraneis: qui ſuis opponuntur, Ja-

vole-

2 *Extrarius.*] *Extrarius heres in l.* 36. *de Bon. libert.* et *l.* 55. *ad Senatuſc. Treb.* non opponitur ſuo heredi. ſed patrono, et patroni filio, qui legitimi heredes, opinor, ſunt liberto: et *extrarius accuſator in l.* 17. *de Quaeſtion.* patri, aut marito. Sed hoc ad nos non multum pertinet, quibus illud ſolum quaerendum eſt, an *extrarius*, et *exter*, etiam aliorum probatorum ſcriptorum, non tantum Juriſconſultorum, auctoritatem habeant. Et illud quidem latiniſſimum eſſe, et apud Terent. *Phorm.* IV. 1. 13. Lucretium IV. 278. Auctorem *ad Herenn.* II. 13. Quintilianum VII. *Inſtit. Orat.* 2. et Suetonium *Veſpaſ. Cap.* V. legi, oſtendit in Dilucidat. *ad Sueton. l. d.* Marc. Donatus. *Exter* autem non tam certa auctoritate nititur. Ex Ennio quidem verſum proferunt:

Et quis exter erat Romae regnare quadratae.

Verum in hoc propter varietatem lectionis nihil praeſidii eſt, quam aliter atque aliter conſtituunt docti. Vid. quae notantur ad Feſtum *in Quadrata Roma*, Salmaſ. *ad Solin. pag.* 11. et Voſſ. II. *de Analog.* 25. Nihilo magis juvat, quod adfertur e Statio XI. *Theb.* 429. *Exter honos*: etſi id jam olim probavit Priſcianus *princ. Lib.* III. et e recentioribus Pius *Cap.* V. *Annot. poſter.* Pier. *ad Virg.* IV. *Aen.* 350. G. Canter. II. *Nov. Lect.* 8. Sanctius I. *Minerv.* 11. aliique. Nam nec ſententiae loci Statiani convenit, et a ſcriptura veterum librorum recedit, qui fere omnes habent *alternos*, vel *externos*, teſte Gronovio, cujus nota *ad d. l.* Statii inſpicienda eſt. Quamquam autem ex antiquitate fortaſſis certiora proferri non

volenus *in l. libertus.* 36. *de Bonis libertor.* Papinianus *in l. ſi patroni.* 55. *in princ. ad Senatuſconſ. Trebell.* et *l. in extrario.* 17. *de Quaeſtionib.* Idemque *exter haeres*, pro alienus *in l. peto.* 69. §. *praedium.* 1. *de Legat.* 2. et *in l. pater.* 15. §. *ſervus.* 3. *de Caſtr. pecul.*

3 *Inarare*, pro ſimplici arare poſuit Ulpianus *in l. nam et ſi.* 9. *in fin. D. Quod vi aut clam.*

non poſſunt; tamen quoniam veteres eadem forma *ſuper*, *inſer*, *citer*, pro adjectivis dixerunt, ut docent Giſanius *in Ind. Lucret. v. ſuper*, et Voſſ. *l. d.* non facile adfirmari poteſt, *exter* quoque apud eos in uſu non fuiſſe. Tertulliani, et Paulini loca, in quibus id legitur, habet Voſſ. *ibid.* Eſt etiam in Gloſſis Vet. *Exter*, ἐξωτικός: *Exter*, *Externus*, ἐξώτερος.

3 *Inarare.*] *Si quis clam aut vi agrum inaraverit*, *d. l.* 9. *Quod vi aut clam.* Pro hoc Venulejus uſus eſt ſimplici *arare in l.* 22. §. 1. *eod. Si quis vi aut clam araverit.* Itaque ſi hoc mendum non eſt, ortum e praecedente litera *m*, dicendum eſt, *inarare* ita poni, ut *infringere*, *inſtruere*, et plura alia cum *in* compoſita, quae idem ſignificant, quod ſimplicia. Sed tamen apud vetuſtiores nondum alia ſignificatione dictum inveni, quam arando terrae permiſcere, et ingerere. Cato *Cap.* XXXVIII. *de Re Ruſt. Sarmenta ſua concidito minute, et ibidem inarato, aut infodito.* Varro I. *de Re Ruſt.* 23. *Lupinum pro ſtercore inarare ſolent.* Et ſic quoque Columell. II. 2. et 5. Pallad. *Sept. Tit.* 3. et Plin. XVIII. *H. N.* 18. 20. et 25. *Inaratus*, participium, Virgilio, et Horatio eſt non aratus.

Ex

Ex Parte Septima.

1 *Incolatum*, pro jure et conditione incolae dixit Modeſtinus *in l. incola.* 34. *ad Municipal.* quod vix alibi reperias. Utitur tamen vetus Interpres *in tranſlatione Jobi.*

2 *Reciſius tempus*, pro breviori, conciſiori, magis reciſo dixit Calliſtratus *in l.* 2. *de Termin. moto.* Sed cur non hoc valere putemus, cum Plinius *reciſionem* verbale, et *reciſamentum* pro praeſegmine et reciſo fruſto uſurparit?

3 *Tenta perſona cupiditate procreandae ſobolis*, pro ducta, capta, affecta, dixit Ulpianus

1 *Incolatum.*] Cellarius *in Cur. poſter.* notat hoc eſſe in Inſcriptione ex aevo Hadriani apud Reineſ. VII. 32. OMNIA PER OPPIDA INCOLATUM EVITANT. et apud Tertullianum. Sed Inſcriptionem illam non ſine ratione νοθείας arguit Reineſius: quod miror praeteriiſſe Cellarium.

2 *Reciſius.*] Non ſunt haec Calliſtrati, ſed Hadriani Imp. verba in Reſcripto, quod refertur *d. l.* 2. *Reciſum opus*, pro brevi, dicit Vell. Paterc. II. *Hiſtor.* 89. *Ne in operis quidem juſti materia, nedum hujus tam reciſi.* Parum abeſt etiam, quin credam Vitruvium comparativo *reciſior* uſum *in* V. *de Architect.* 8. *Ita tribus centris hac deſcriptione, ampliorem habent orcheſtram Graeci, et ſcenam receſſiorem, minoreque latitudine pulpitum, quod λογεῖον appellant.* Nam *receſſior* Latinum non videtur. *Reciſio* eſt in Plin. XXI. *H. N.* 4. *reciſamentum* XXXIV. *H. N.* 11.

3 *Tenta perſona.*] Sic Juſtinianus *l.* 21. *Cod. de Fide Inſtrument. ſubtili reverentia tenti.* Non dubito, quin verum ſit, quod Auctor noſter, et plures cum eo docti exiſtimant, quaedam eſſe in *d. l.* 22. quae ſtylum hominis multo, quam fuit Ulpianus, Latinae linguae imperitioris redoleant.

nus *in l. ſi cum dotem.* 22. §. *ſin autem.* 8. *Solut. matrimon.* a caeteris authoribus inuſitate, qui licet *teneri deſiderio et cupiditate* dixerunt, tamen *tentus, a, um*, participium non uſurparunt. Videndum tamen, ne totus ille locus *d. l. ſi cum dotem. a* §. *ſi maritus.* 7. uſque ad *§. item pater.* 9. non Ulpiani ſit, ſed Triboniani, qui, ut quandoque ſolet, ſua pro alienis nobis objecerit, et Pandectis inſeruerit. Nam id et ſtylus ipſe Elleniſmis frequens, et ſubjecta de furioſis tractatio ſatis arguit.

4 *Incredibilitatem* dixit Ulpianus *in l. mariti.* 29. *in princ. ad Leg. Jul. de adulter.* Sicut et *facti ſceleritatem*, pro ſcelere ipſo Martianus *in l.* 3. *princ. de Bonis eor. qui ante ſentent.*

5 *Palmarium*, vel victoria ipſa, vel quod victo-

4 *Incredibilitatem.*] Vulgat. *in d. l.* 29. habet *praetextu incredulitatis. Incredibilitas* non tam analogiae ratione, quam auctoritate veterum deſtituitur, nec alibi illud, quam in Gloſſis Vet. legi. *Incredulitas* eſt Apuleji I. *Metam. pag.* 111. De *ſceleritas* dictum eſt ſupr. *pag.* 326. *n.* 11.

5 *Palmarium.*] *Si vero poſt cauſam actam cauta eſt honoraria ſumma, peti poterit uſque ad probabilem quantitatem, etſi nomine palmarii cautum ſit, d. l.* 1. Non plane intelligo, quid hic ſit *palmarium.* Terentio *in Eun.* V. 4. 8. *palmarium* eſt facinus victoria, et gloria dignum. Gloſſae exponunt ἀξιόνικον. Briſſonius *in d. l.* 1. interpretatur victoriam. Pollet. II. *Hiſtor. For. Rom.* 11. honorarium, quod patronis cauſarum datur. Abramus ad Cicer. *pro Coel. Cap.* VII. *et* XIX. tradit, ita dictum honorarium cauſidicorum, eo quod idl ucrum ſucceſſerit in locum adpendendi

victoriae nomine patrono promittitur. Ulpianus *in l.* 1. §. *ſi cui.* 12. *de Var. et extraord. cognit.* Quo etiam loco in fine capitis [6] *nutricia*, pro mercibus nutricum poſuit.

[7] *Oſſuaria*, vel *oſſaria*, in qua mortuorum oſſa conduntur. Ulpianus *in l.* 2. *de Sepulc. violat.*

[8] *Pigmentarii*, pro pharmacopolis, apothecariis, magiſtris officinarum medicamentariarum.

di pro foribus palmam, qui honos olim Oratoribus parta victoria forenſi habebatur. Quaſi vero aetate Martialis, Juvenalis, Luciani, et aliorum, qui hujus ritus mentionem faciunt, patroni cauſarum pro his agendis honorarium non acceperint.

6 *Nutricia.*] Supple, praemia, pretia. Hoc ita inter inuſitata numerari poteſt, ut apud Senec. *Conſol. ad Helv. Cap.* XVII. *pium maternumque nutricium*, ſcilicet, officium: quod nec ipſum facile alibi reperias, etſi ob id non minus probum eſt, quam *nutricius*, pro eo, qui nutrit, apud Caeſarem. Eſt enim natura adjectivum. Columell III. 13. *Nutricius ſinus.* Add. Cellar. *Cur. Poſter.*

7 *Oſſuaria.*] Gothofred. *in d. l.* 2. *Et Celſus ſcribit ſic eſſe monumenti, ut oſſuariam* Haloand. ut Idem Gothofr. notat, *oſſaria.* Cujac. x. *Obſerv.* 37. *oſſuarium* legendum cenſet, ex Inſcriptione, OSSUARIUM SIBI VIVA FECIT. Hoc in aliis Inſcriptionibus apud Reineſ. XIX. 24. et Spon *Miſcellan. Sect* IX. *pag.* 290. etiam *oſſarium* dicitur, ut *oſſua*, et *oſſa* OLLA OSSUARIA eſt apud Gruter. *pag.* 626. Et ita fortaſſis explenda eſt haec vox apud Ulpianum. Nam et *oſſuarium*, et *oſſarium* adjectiva ſunt.

8 *Pigmentarii*] Etiam Cicero XV. *famil. ep.* 17. *Attium pigmentarium* memorat. Sed fortaſſis alia ſignificatione. Nam *pigmenta* priſcis dicebantur χρώματα: *pigmentarii*, qui ea vendebant. Poſterior aetas *pigmenta* vocavit herbas, ac ſpecies quaſcumque medicinales: *pigmentarios*, quos nunc pharmacopolas appellamus. Ita Salmaſ. *ad Solin. pag.* 740. et *in Prolegom. de Homonym. Hyles Iatric.* e Scribonio Largo, Firmico, Schol. Perſii, et Gloſſis Vet. Add. Voſſ. *in Etymolog.* et Muncker. *ad Fulgent.* III. *Mythol.* 8.

rum. Martianus *in l.* 3. §. *alio Senatuſconſulto.* 3. *ad Leg. Cornel. de ſicar.*

9 *Loricationes*, pro tectoriis, incruſtationibus parietum ex marmorato, arenato, et hujuſmodi. Paulus *in l. impenſae.* 79. *in fin. de Verbor. ſignific.* Simile eſt, quod *porticationes* pro porticibus dixit Macer, *in l. funeris.* 37. *de Religios. et ſumpt. funer.*

10 *Notoria*, pro elogiis, quibus crimina ad Magiſtratus deferuntur, dixit Paulus *in l. ab accu-*

9 *Loricationes.*] Vitruv. VII. 1. *Duplicem praebeat contignationi loricationem* Philander ibi exponit contabulationem. Cujacius *ad d. l.* 79. texturam, et polituram tabularum: quod quidem ſententiae Pauli magis convenit, qui *loricationem* impenſis voluptariis adnumerat Sed puto extendi poſſe ad omnia, de quibus *lorica*, et *loricare* dicuntur in Architectura, de quorum varia acceptione vid. Philand. *l. d.* et Bud. *ad h l* 79. Eſt autem, ut opinor, technicum Architectorum, ut et *porticatio*: quamquam hoc ne apud Vitruvium quidem inveni. Ceterum *in d. l.* 37. *de Religioſ.* Ita legitur: *Itaque ſi amplum quid aedificari teſtator juſſerit, veluti in circum porticationes, eos ſumptus funeris cauſa non eſſe. In circum*, id eſt, circumquaque, auctore Raevardo III. *Var.* 3.

10 *Notoria.*] *Nunciatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis ſuis adſiſtere jubentur*, *d. l.* 6. Alii *notorias* dicunt, quae ſunt epiſtolae, ſcripturaeve, quibus crimina deferuntur, ut ex Apulej. VII. *Metam.* et Trebell. Poll. *in Claud. Cap* XVII. docet Briſſon. *de V. S* Add, Cujac. I *Obſerv.* 33. et Turneb. XV. *Adverſ.* 20. Gloſſae Lat. Gr. ἀναφορὰν et μήνυσιν interpretantur. Gloſſ. Iſidori: *Elogium, textum malorum dictorum, quod notoriam dicunt.* Eſt autem hoc vocabulum mediae Latinitatis, ex ſententia Caſauboni *ad Treb. Poll l. d.* Conf. etiam quae de eo habet ibidem, et *ad Vopiſci Aurelian. Cap.* XXXVI. Salmaſius, diſputans adverſus Cujac. III. *Obſerv.* 3. Voſſius III. *de Vit. Serm.* 29. in *h. l. notoria* exponens manifeſta, non ſatis perſpexiſſe illius ſententiam videtur.

accuſatione. 6. §. 3. *ad Senatuſc. Turpillian.* itemque Gordianus Imp. *in l. ea quidem.* 7. *Cod. de Accuſationib.*

11 *Pannicularia*, uſurpavit et interpretatus eſt ſimul Ulpianus poſt Hadrianum Imp. *in l. Divus.* 6. *de Bonis damnator.* ea eſſe, *quae in cuſtodiam receptus ſecum attulit, et ſpolia quibus indutus eſt, cum quis ad ſupplicium ducitur.*

12 *Reliquari*, pro reliqua trahere; *l. conſtitutionibus.* 24. *ad Municipal. l. Lucius Titius.* 46.

 princ.

11 *Pannicularia.*] Hoc forte non multo ante Hadriani Imp. tempora uſurpari coepit: quandoquidem ex hujus Reſcripto apparet, tum nondum ſatis certum fuiſſe, quid eo nomine contineretur. Menagius *Amoenitat. Cap.* XXXIX. longam hujus vocabuli etymologiam texit e ſermone Graeco, in quo ei praeiverunt Scaliger *ad Varronem*, et Voſſius *in Etymologico.* Agit etiam de eo Scip. Gentil. *Libro ſingul. Origin ad Pandectas. In d l.* 6. Edd Gothofr. haec ita diſtinguunt: *quae in cuſtodiam receptus, ſecum attulit ſpolia, quibus*, cet.

12 *Reliquari.*] Eſt non totum ſolvere, ſed relinquere partem non ſolutam, quae *reliquorum* nomine a Juriſconſultis, et aliis ſcriptoribus appellatur. Budaeus *ad l.* 24. *D. ad Municipal.* et Salmaſ. *ad Jus Attic. et Rom. Cap.* II *pag.* 46. de hac voce agentes, nullum illius, praeter Juriſconſultos, auctorem laudant. Hi autem varie ea utuntur. Scaevola *l.* 24. *ad Municip. Qui ex adminiſtratione honoris reliquatus eſt.* Idem *l.* 23. *pr. de Pecul. leg. Summas, quibus reliquatus erat.* Paulus *l.* 46. *princ. de Admin. tutor. Debitum, quod ex conductione reliquatus eſt.* Ulpianus *l.* 9. *de Liberat. leg.* etiam *reliquavit* dixit: Et ita Gloſſae: *Reliquo*, λοιπογραφῶ, λοιπάζω. *Trahere reliqua* eſt *in l.* 46. *princ. de Adminiſtr. tutor. l.* 34. §. 1. *de Statulib.* et *l.* 3. §. 1. *de Adminiſtr. rer. ad civ. pertin.* Briſſonius in hac phraſi *trahere* videtur exponere contrahere. Poteſt etiam accipi pro differre, protrahere ſolu-

princ. de Adminiſtr. tutor. l. reſcripto. 6. §. *debitores.* 1. *de Munerib. et honorib.* Hinc *reliquator*, qui reliqua traxit *l. creditor.* 102. §. *Valerius.* 2. *de Solutionib.*

[13] *Venenarii*, qui malis venenis utuntur, aut aliquem veneno ſuſtulerunt, *l. capitalium.* 28. §. 9. *de Poenis.*

[14] *Emanſor*, qui diu extra caſtra vagatus tandem revertitur, ab *emanendo*, quod extra maneat, et opponitur deſertori, ſicut erro fugitivo, *l.* 3. §. *emanſor.* 2. *l.* 4. §. 13. *et l.* 5. §. 6. *de Re militar. l. aut facta.* 16. §. *tempus.* 5. *de Poenis.*

[15] *Territio*, pro territamento et increpatione,

ſolutionem reliquorum: ut *trahere bellum*, apud Liv. III. 61. *At trahere, atque moras tantis licet addere rebus*, apud Virgil. VII. *Aen.* 315. et apud alios ſaepiſſime. Cicero hoc alicubi dicit *ſuſtinere ſolutionem.*

13 *Venenarii.*] Hoc eadem ſignificatione uſum eſſe Suetonium *Neron. Cap.* XXXIII. Tertullianum, et Firmicum notavit Briſſon. *de V. S.* cujus obſervatio iiſdem plane verbis legitur in Marc. Donat. *Dilucidat. ad Sueton. l. d.* Addiderunt alii Lactantium *Inſtit.* V. 19. et Apulej. *Apolog. pag.* 291.

14 *Emanſor.*] *Remanſores* dicuntur *in l* 4. §. 13. *de Re militar.* et *remanſor l.* 5. §. 6. *eod.* ubi *emanſores*, et *emanſor* habet Haloand. *Emanere, emanſor, remanſor, emanſio*, quae ſub *Tit. D. de Re milit.* leguntur, non valde antiqua hac ſignificatione eſſe puto, quod vetuſtiores in commemorandis delictis militaribus nuſquam iis uſos invenio. Videtur autem poſterior aetas *emanſores* vocaſſe, qui in veteri militia infrequentes dicebantur. de quibus Lipſ. V. *de Milit. Rom.* 18. Manut. *ad Cicer.* V. *Verr.* 13.

15 *Territio.*] Huic defendendo quod adferam, praeter argumentum ab analogia, non habeo.

ne, Ulpianus *in l. item apud.* 15. §. *quaeſtionum.* 41. *de Injur.*

16 *Praeciſior*, pro durior, potentior, difficilioris conventionis, Arrius Menander *in l.* 4. §. *non omnis.* 8. *de Re militar.*

17 *Hoſpitatura*, pro hoſpitum ſuſcipiendorum cura et munere injuncto, Chariſius *in l. munerum.* 18. §. *elemporia.* 19. *de Munerib. et hono-*

16 *Praeciſior.*] Gothofr. e Florent. *in d. l.* 4. §. 8. *Non omnis, qui litem habuit, et ideo militaverit, exauctorari jubetur, ſed qui eo animo militiae ſe dedit, ut ſub obtentu militiae pretioſiorem ſe adverſario faceret.* Haloand. *praeciſiorem*, quod etiam Budaeus *ad h. l.* probat, et duriorem, intractabiliorem, exponit. Heraldus conjiciebat *ſpecioſiorem*, eumque refellens Salmaſius *ad Jus Attic. et Rom. Cap.* XXI. *gratioſiorem*: eo quod milites cum paganis litigantes iis multo eſſent *gratioſiores*, ut eſt apud Juvenal. *Sat. ult.* Ampl. Bynkersh. adnotaverat, recte videri Florentiae legi *pretioſiorem*: quo ſcilicet adverſarius plus expendere teneretur ad eum conveniendum. Grotium *Flor. Sparſ. ad h. l.* non improbare lectionem Heraldi. Pancirollum quoque II. *Var. Lect.* 145. de hoc loco egiſſe, ſed ſibi illius ſententiam non valde placere. Ego cum nec *pretioſum*, nec *praeciſum*, nec *ſpecioſum ſe facere*, uti quidem hic illae phraſes accipiuntur, uſquam alibi dictum inveniam, fateor me nec ea loquendi genera, nec eorum expoſitiones ſatis intelligere. Salmaſii lectio neque inſolens quidquam, et commodam, ac loco illi convenientem habet ſententiam. Nam Jureconſultum uſum fuiſſe verbo, quo denotaretur gravior, aut quacumque ratione potentior adverſarius, cujuſmodi etiam miles eſt *l.* 11. *de Alienat. jud. mut. cauſ. fact.* non poteſt dubitari. Sed ob id veram eſſe, non facile adfirmare quiſquam poſſit.

17 *Hoſpitatura.*] Ita habet Vulg. et Haloandr. *in d. l.* 18. §. 19. probante in notis Gothofredo, quamquam Florentinum exemplar ſecutus *oſpratura* edidit. Budaeus *oſprionia* legit, id eſt, ut ait, leguminum comparandorum munus. Briſſonius, et Hotomanus ſcripturam Florent. probant, et *oſpraturam* minutarum frugum, et leguminum coëmendorum curam

honorib. Eodemque loco §. 21. [18] *agminales equi* vocantur, qui agmen Principis aut exercitum ſequuntur.

[19] *Camelelaſia*, pro cura deducendorum camelo-

curam exponunt. *Hoſpitatura* autem cur verior lectio ſit, quod Gothofred. putat, non video. Nam id, de quo *in d. l.* 18. §. 19. agitur, *patrimonii munus apud Alexandrinos* eſſe dicitur: at hoſpitis recipiendi munus non Alexandriae ſolum, quod iſta lectio praefert, verum in omnibus provinciis patrimonii onus erat, *l.* 3. §. 14. *D. de Munerib. l. ult. ſ.* 29. *eod. l.* 6. §. 5. *D. de Offic. Praeſ. l.* 3. *C. de Munerib. patrimon.* Add. Cicer. I. *in Verr.* 25. et ibi Menard.

18 *Agminales equi.*] Videri poſſunt, quae *ad h. l.* notat Gothofr. e Budaeo, et Cujacio. In hoc autem, atque aliis, quae ad Jus publicum Imperii illorum temporum pertinent, fruſtra auctoritas antiquorum requiritur.

19 *Camelelaſia.*] Et haec Haloandr. lectio eſt, quae etiam Budaeo *ad h. l.* placuerat. Cujac. IX. *Obſ.* 9. Turneb. XXI. *Adv.* 28. et Briſſon. *de V. S.* probant *camelaſia.* Et ita Gothofr. edidit *in l.* 18. §. 11. *de Munerib.* Latina ſcriptura: Καμηλασία Graece *in l.* 1. §. 2. *eod.* Varias doctorum de hujus vocabuli ſignificatione ſententias congeſſit Idem *ad ll. dd.* Add. Marc. Donat. *Dilucidat. ad Ammian. Marcell. Lib.* XVII. qui quod cum Cujacio, et Turnebo *camelaſium* apud Ammian. *Lib.* XVII. *Cap.* 3 exponit tributum camelaſiae nomine inductum, una cum his a Caſtello in errorem inductus eſt, a quo hanc vocem contra fidem omnium MSS. in Ammianum intruſam notat ibi Valeſius. Torrentius *ad Sueton. Veſpaſ. Cap.* VIII. *camelaſiam*, vel, ut ab aliis legi ait, *camelariam* ſcribit eſſe pecuniam, quae dabatur ad alendos camelos: contra ſententiam *ll. dd.* quae diſertis verbis dicunt *camelaſiam* eſſe *munus perſonale*, et *miniſterium corporis* (agendorum, puto, curandorumque camelorum) quo qui fungerentur, quos *camelarios* vocat *d. l. ult.* §. 11. pecuniam ad alimenta camelorum e publico acciperent. Ceterum haec quoque vox ad latinitatem Juriſconſultorum non pertinet: ſed ejuſmodi miniſter recte, et latine *camelarius* dici potuit. Vid. not. *pag.* 396. *n.* 2.

melorum, [20] ἀπὸ τȣ̃ ἐλαύνειν τὰς καμήλȣς : et *camelarii*, pro camelorum curatoribus, *in l. ult. §. 11. de Munerib. et honorib.* Rurſus [21] *ſpecularii*,

20 Ἀπὸ τȣ̃ ἐλαύνειν.] Nimirum ut ὀνηλάτης, ἱππηλάτης, ςρατηλάτης, Bud. *ad h. l.* Turnebus putat a καμηλάζειν ita derivari καμηλασία, ut ab ἱππάζειν eſt ἱππασία. Mihi, quia nuſquam a Graecis καμηλάζειν dictum invenio. Budaei derivatio verior videtur : ita ut *camelaſia* ſcribatur pro *camelelaſia*. Quamquam fortaſſis ſine diſcrimine καμηλασία, et καμηληλασία dictum fuit, ut ἁρμηλάτης et ἁρματηλάτης.

21 *Specularii, pro ſpeculorum opificibus.*] Ita haec vox accipi poteſt *in l. 1. Cod. de Excuſat. artific.* et in Gloſſis, ubi σπεκλοποιὸς exponitur. Verum quo militibus ſpecula ? aut quis locus eſt ſpeculorum opificibus inter miniſteria exercitus, quae *in d. l.* enumerantur, quorum pleriſque praeerat Praefectus fabrum ? Gothofred. exiſtimat eos intelligi, quos Vegetius II. 11. vocat *cunicularios*, id eſt, cuniculorum foſſores. Sed vix eſt, ut a *ſpecus* fieri poſſit *ſpecularius*, a quo ratione analogica formandum eſſet *ſpecuarius*. quod tamen et ipſum nuſquam a me repertum eſt. *Speculatores* etiam *ſpecularios* dici cenſet Reineſius *ad Inſcript.* VIII. 22. Sed hoc non certum eſt, ac praeterea illa ſignificatio huic loco non convenit, in quo *balliſtrarii*, *ſagittarii*, aliique artifices, qui parant ea, quae neceſſaria ſunt armando exercitui, memorantur, cum quibus nihil commune habent *ſpeculatores*. Si *ſpicularius* a quoquam non omnino contemnendae auctoritatis ſcriptore dici ſcirem, pro βελοποιὸς, qui ſpicula fabricat, acuit, polit, vix dubitarem id arripere. Nunc, deficiente omni auctoritate, id tentari non poteſt. Si quis in hibernis milites uſos fuiſſe ſpecularibus ad ſaevitiam aëris arcendam putet, quem uſum fuiſſe ſpecularium notum eſt, (Vid. Cujac. XIII. *Obſerv.* 13. et Lipſ. *ad Senec. Ep.* XC.) is *ſpecularios* cum Auctore noſtro pro ſpecularium opificibus accipiat, licet. Sed mihi non magnopere placet, quoniam haec vox *in d. l. ult.* poſita eſt inter vocabula, quibus denotantur armorum fabricandorum artifices.

cularii, et [22] *ſcandularii*, pro ſpeculorum, et ſpecularium opificibus, itemque ſcandularum fabris et tectoribus, vulgo *couvreurs d'aiſſil.* Rurſus [23] *cornicularii*, qui corniculis (quod eſt ornamenti militaris genus) donati ſunt ab Imperatore, qui adjutores et optiones ſub ſe habebant, et *cornuarii*, cornuum, id eſt, tubarum obtortarum opifices, vel etiam [24] cornicines.

22 *Scandularii.*] Qui ſcandulis hiberna tegunt, Bud. *ad h. l. Scindularii* legere malebat Stewech. *ad Veget.* II. 23. Vulgatum retinet Dion. Voſſius *ad Caeſar.* VIII. *Gallic.* 42. Nec opus videtur mutatione. Vid. quae ibi notat Idem Voſſius, quaeque pater ejus *in Etymolog.* et Dauſq. *in Orthograph.* ſcribunt.

23 *Cornicularii, qui corniculis.*] At *d. l. ult.* memorantur *adjutores corniculariorum*, e quo vel ſolo intelligi poteſt, non eſſe hanc vocem ſic exponendam. Nam ad quam rem magis adjutore opus eſt illi, qui corniculis donatus eſt virtutis cauſa, quam qui haſtis, armillis, phaleris, aut coronis? Alii plerique gradum quemdam, et ordinem in militia fuiſſe volunt. Vid. Bapt. Pium *Annot. poſter. Cap.* LXXVII. Sigon. *de Ant. Jur. Prov.* II. 2. Marcell. Donat. *Dilucid. ad Liv. Lib.* x. et Salmaſ. *Exerc. Plin. pag.* 386. qui varie de hac re tradunt. Non erat autem hoc inter inuſitata recenſendum, utpote quod in Sueton. *Domit. Cap.* XVII. Valer. Max. VI. 1. *Rom.* 11. Frontin. III. 14. 1. Aſcon. *in I. Verr.* 28. et in Inſcriptionibus non raro legatur. In Codice quoque tam Theodoſiano, quam Juſtinianeo frequens eſt *corniculariorum* mentio, ubi pro Officiis quibuſdam Magiſtratuum accipiuntur: de quo Cujac. *ad l.* 2. *C. de Proxim. ſacror. ſcrin.* Guther. *de Off. Dom. Aug.* II. 15. et Reineſ. *ad I. Inſcript.* 127. ADJUTOR CORNICULAR. eſt in Inſcriptione apud Marc. Donat. *l. d.*

24 *Cornicines.*] Utramque hanc ſignificationem etiam Boiſſonius adfert, cujus rei rationem non video. Ut enim hoc loco *tubarii* ſine dubio ſunt tubarum, et *arcuarii* arcuum artifices, ita nihil eſt, cur *cornuarii*, qui inter hos medii ponuntur, non debeant eſſe cornuum bellicorum artifices. Gloſſae: *Cornarius*, κεραοξόος.

Forte

cines. Hi omnes numerantur ab [25] Arcadio, vel Tarentino *in l. ult. de Jure immunitat.* Quas voces haud facile [26] uſquam alibi reperias.

[27] *In necem*, pro in damnum et perniciem, *l.* 3. §. *Stellionatum.* 1. *de Crimine Stellionatus.* Cae-

Forte *cornuarius*, ut *ſaltus ſaltuarius*, *fructus fructuarius*, et pleraque a nominibus quartae, quae *u* retinent. Niſi quis putet a *cornu* dici poſſe *cornarius*, ut a *gradus gradarius*, a *penus penarius*: de quo non contendo. Sed quod vertitur κεραοξόος, indicio eſt aliter hanc vocem ibi accipi, quam apud Juriſconſultum: nam κεραοξόος τέκτων Homero *Il.* IV. v. 110. et aliis Graecis eſt τοξοποιὸς, arcuum fabricator, qui hic *arcuarius* dicitur.

25 *Arcadio.*] Haloand. Arcadio, Florent. Codex Tarrunteno Paterno, Budaeus Calliſtrato *d. l. ult.* adſcribunt. Qui hic Tarentinus vocatur, in Florent. ut dixi, eſt Tarruntenus. Alii Tarrutinus, Tarruntius, vel T. Arruntenus ſcribunt. Vid. Bertrand. *Vit. Juriſc. pag.* 175. et Salmaſ. *ad Lamprid. Commod. Cap.* IV. Tarentinum praeter Auctorem noſtrum nemo, quod ſciam, appellat.

26 *Uſquam alibi*] Multa ex his ejuſmodi ſunt, ut apud antiquos reperiri non poſſint. Vid. quae dixi *pag.* 392. *n* 3. et *pag.* 428. *n.* 18.

27 *In necem.*] *Si quis impoſturam fecerit, vel colluſionem in necem alterius, ſtellionatus poterit poſtulari*, *d. l.* 3. *ſ.* 1. *Stellionat.* Sic *l.* 13. *de Minorib. Non eſt aequum fidejuſſori in necem meam ſubveniri*. *l.* 21. *princ. de Pecul. ſi eum intricare peculium in necem creditorum paſſus eſt*, et aliis compluribus apud Briſſonium, quae quidem omnes ſunt Ulpiani, ſic ut ei peculiare quodammodo hoc genus loquendi videri poſſit. An etiam alii ſcriptores ita loquantur, mihi non compertum eſt: niſi quod non omnino diſſimili tranſlatione hoc vocabulo uſum animadverto Terentium *Phorm.* II. 2. 13. *Quot me cenſes homines jam deverberaſſe uſque ad necem?* id eſt, per fraudem, et calumniam bonis evertiſſe, ac ſpoliaſſe, eaque his extorſiſſe, unde et *bonorum extortorem* vocat *ſcen. ſeq.* v 27 Plautus, cujus locum adpoſite notavit Mer. Caſaubonus, hoc *in Captiv.* III. 5. 14. dicit, *delacerare, deartuare, conficere aliquem, et rem ipſius fallaciis.* Hoc

Caeterum [28] *Peſſum dare*, pro pedibus calcare et percutere, non eſt novum, aut inuſitatum, ut putavit Alciatus. Plautus *in Mercatore* V. 2. 6.

- - - *Ita peſſumas peſſum dedi,*
Iram, inimicitiam, lachrymas, moerorem, exilium.

Quo

Hoc enim eſt occidere homines, quibus, ut ait poëta Graecus, χρήματα ψυχὴ πέλεται. Unde et pecuniam ſanguinem appellari *e Sermone* quodam Auguſtini notatum inveni: *Male ſerve, fidem mihi non ſervas? Neſcis, quia emi te? Neſcis, quia ſanguinem meum pro te numeravi?* Et: *Sanguinem tuum pecuniam tuam vocas? Tantum amas pecuniam tuam, ut eam appelles ſanguinem tuum?* Sed et *jugulare*, *interimere*, et ſimilia, ſaepe non mortem, ſed grave aliquod damnum denotant: ut *jugulare*, *interimere judicio*, Cicer. *pro Cluent. Cap.* XXV. et *pro* P. *Sulla Cap.* XVIII. *trucidare foenore*, Idem *pro Coel. Cap.* XVIII. et Liv. VI. 37. Similiter hoc Ulpiani *in Collat. LL. Moſaic. et Rom. Tit.* VIII. *Si quis coierit ad occiſionem innocentium*, pro quo in Pandectis eſt *ad obligationem*, exponi poſſe, in damnum, in praejudicium, notat Ampl. Bynkersh. III. *Obſerv.* 19.

28 *Peſſum dare.*] Alciatus *in fin. Lib.* IV. *de V. S.* verba *d. l.* 43. de quibus hic agitur, ita refert: *Bovem, qui cornu petit, vitioſum eſſe plerique dicunt: item mulas, quae peſſum dant.* In qua locutione cum *peſſum dare* nove dici ait, pro pedibus percutere, non accepit pedibus percutere pro calcare, ſed pro calcitrare, calces remittere: quae vere nova eſſet hujus vocabuli ſignificatio. Haloander edidit, *quae ceſſim eunt*: Gothofred. e Florent. *quae ceſſum dant.* quae lectio nihil magnopere inuſitatum habet, niſi quod *ceſſum* ſcribitur, pro *ceſſim. Mulae, quae ceſſim dant,* ſunt quae retrogradiuntur. Juſtin. II. 12. *At vos commiſſo praelio ite ceſſim, inhibete remis.* Alphenus *l.* 52. §. 2. *D. ad Leg. Aquil. Interim ſuperius ploſtrum ceſſim ire coepit.* Plaut. *Caſin.* II. 8. 7. *Receſſim cedam* (vel, qvod magis probat Guielm. e Feſto v. *nepa*, *receſſim me dabo*) *ad parietem, imitabor*

Quo ſenſu Idem Plautus dixit *peſſum premere*, *in Moſtellaria* V. 2. 49.

Quam non iſthunc ego pro ſuis factis peſſumis
Peſſum premam.

Et quo ex loco id repetit, nempe ex Paulo *in l. bovem*. 43. *in princ. de Aedil. Edict.* plaerique Codices habent non *peſſum dant*, ſed *ceſſum dant*, aut *ceſſim eunt*, quod magis probatur.

Rurſus 29 *ad proceſſus donare*, quod uſurpa-

tabor nepam. Gloſſae: *Receſſim*, ἐπὶ πόδα. Nec *dare* hac ſignificatione inſolens eſt Plaut. *Caſin.* V. 3. 16 *Hac dabo protinam, et fugiam.* Flor. IV. 2. *Gradum retro dedit.* Graeci in *d l.* 43. vertunt λακτιζούσας, calcitroſas. Sed *ceſſim ire* eſt ἀναχαιτίζειν: quod vitium equorum eſſe diſcimus e Polluce I. 11. 198. et 210. Add. Kuhn. *ad Polluc.* ix. 7. 102. Loca Plauti hic laudata in melioribus illius Edd. aliter leguntur, ac diſtinguuntur, nec multum ad rem propoſitam faciunt, cum in iis *peſſum dare*, et *peſſum premere* non propria, ſed tranſlata ſignificatione dicantur.

29 *Ad proceſſus donare.*] Alciatus *l. d.* interpretatur, ut donatarius eo utatur in pompa, vel cum in Principis eſt comitatu. Auctoris noſtri interpretatio nititur *l.* 40. et *l.* 42. *D. eod.* Sed teſtimonia Ciceronis *ex Orat. pro Leg. Manil.* Suetonii, et *l.* 1. §. 24. *de Vi et vi arm.* huc non pertinent. Melius hoc illuſtrare potuiſſet e Plin. VIII. *Ep.* 6. *Ambitio ergo, et procedendi libido? ſed quis adeo demens, ut aut per ſuum, aut per publicum dedecus procedere vellet in ea civitate, in qua hic eſſet uſus potentiſſimae dignitatis, ut primus in Senatu laudare Pallantem poſſet?* et loco Senecae *in Prooem* II. *Controverſ.* laudato a Raevardo II. *Conject.* 9. aliiſque ex eodem, *de Tranq. anim. Cap.* II et *Conſol. ad Polyb. Cap.* XXVIII. Raevardus *l. d.* in eamdem ſententiam haec verba *d. l.* 41. exponit. Sed quod addit, in ea

vit Licinius Rufinus *in l. nam et Imperator.* 41. *de Donationib. inter vir. et uxor.* his verbis : *Imperator Antoninus conſtituit , ut ad proceſſus viri uxor ei donare poſſit :* neque novum eſt, aut inuſitatum (ut Idem credidit Alciatus) et ſatis ex ſuperiore reſponſo intelligitur idem eſſe, quod *dignitatis adipiſcendae gratia* donare. Nam et *proceſſus* pro progreſſu plaerunque uſurpatur. Cicero *pro Leg. Manilia*

ad proceſſus viri etiam illa donari dici, quae ad valetudinis proceſſus uxor voto ſuſcepto donat mariti nomine, id non poſſum probare. Nam donum, quod uxor eo nomine dat Diis, ad donationem inter virum et uxorem non pertinet, nec viro donatur, cui ad proceſſus donari poſſe ait Juriſconſultus, et Antoninum Imp. non de alia donatione, quam quae fit ad honores, ſenſiſſe ſatis apparet e *l.* 42 *eod.* Cujacius *ad Nov.* CV. *proceſſus in d. l.* 41. accipit, ut προόδȣς Juſtinianus *in d. Nov.* proceſſus ſcilicet Conſulum, qui certis quibuſdam diebus in publicum cum magna pompa prodibant: hoc enim proprie *proceſſus*, et *procedere* dicebatur. Vid. Lamprid. *Heliogab. Cap.* XIV. *l.* 2. *et l.* 4. *Cod. de Conſulib.* Hi autem proceſſus erant ſumtuoſiſſimi, ob ſpectacula, et largitiones, quae in populum fiebant, ut conſtat e *l.* 2. *et* 4. *C. d. tit.* Lamprid. *Heliogab. Cap.* VIII. et Vopiſc *Aurelian. Cap.* XIII. et XV. Conf. Baluz. *ad Auctorem de Mortib. Perſec. Cap.* XVII. Unde etiam Martialis x. *Ep.* 41. quem locum adſcripſerat Ampl. Bynkersh. Proculejam a marito Praetore initio menſis Januarii divertiſſe ſcribit, ne ei ad ſumtus ludorum, ac ſacrorum donare cogeretur. Mihi ſententia horum verbotum *ad proceſſus donare in d. l.* 41. exponi videtur *in leg. ſeq.* Nam quod *in l.* 41. Licinius ab Antonino conſtitutum ſcribit, *ut ad proceſſus viri uxor ei donare poſſit*, id Gajus *l.* 42. dicit, Antonini indulgentia receptam eſſe donationem *honoris cauſa: ut ſi uxor viro laticlavii petendi gratia donet, vel ut equeſtris ordinis fiat, vel ludorum gratia.* De eadem enim Conſtitutione Antonini utrumque agere, niſi aliud oſtendatur, dubitare non poſſum.

nilia Cap. IX. *Ut ex iis locis a militibus noſtris reditus magis maturus, quam proceſſus longior quaereretur.* Sueton. *de Clar. Grammaticis Cap.* X. Philologus *ſcripſit, ſe in Graecis literis magnum proceſſum habere.* Et quia qui Magiſtratum inibant, ſolenni die in publicum procedebant inſignibus magiſtratus ornati, *proceſſus honorum* dictus eſt, pro progreſſu, et auctu. Cicero *de Claris Oratorib. Cap.* XLVIII. *Is proceſſiſſet honoribus longius, niſi ſemper infirma atque etiam aegra valetudine fuiſſet.* Hinc etiam *procedere* dicebantur Imperatores, cum ſalutandi in publicum progrediebantur, ut *in l.* 1. *C. de Sentent. paſſ. et reſtitut.* Uſurpatur et in Conſulibus *l.* 2. *et* 4. *Cod. de Conſulib. lib.* 12. et *de domo procedere* dixit Ulpianus *in l.* 1. §. *ſive autem.* 24. *de Vi et vi armat.* Unde et *proceſſionem* verbale nomen finxerunt, quo utitur Zeno *in d. l.* 4. *C. de Conſulib.* quod in noſtram linguam tranſtulimus, et ſupplicationibus tribuimus.

Artis Vocabula a noſtris Conſultis uſurpata, non ab aliis authoribus.

Sunt et alia quaedam in Pandectis vocabula, apud alios authores inuſitata, quae tamen, quia Jureconſultorum propria, vel artis docendae gratia inventa dici poſſunt, viſum eſt ab aliis ſeparare.

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ.

[1] *Detentatio*, pro detentione nuda et ſimplici poſſeſſione, quae factum tantum detinendi, non jus aliquod poſſidendi reſpicit, *l. ab hoſtibus.* 15. §. *ult. Ex quib. cauſ. major.*

[2] *Exhibere*, pro alere et educare, *l.* 1. §. 2. *de*

1 *Detentatio.*] Cujacius *ad l.* 115. *de V. S.* notat in Gloſſis Vet. eſſe: *Detentatio*, διακατοχή. Non ſcio, quas Gloſſas dicat: nam in his, quas Labbaeus edidit, legitur: *Detencio*, κατοχὴ, ἡ διὰ χειρός. In iiſdem ſunt *detento*, et *retento*, *detentator*, et *retentator*. *Retentare* etiam Plautus dixit *Aſinar* III. 3. 1. *Obtentare* Cicer. IX. *ad Attic.* 10. Sed ab his quoque verbalia, etſi analogia non obſtat, quo minus fieri potuiſſent, non invenio. In *d. l.* 15. §. 3. *Ex quib. cauſ. maj.* in aliis eſſe *detentio* notat Gothofr.

2 *Exhibere.*] Non ſoli Juriſconſulti exhibere hac ſignificatione dicunt. Juſtin. IX. 2. *Quae non patrimoniis ditet Scythas, ſed vix alimentis exhibeat.* Idem XI. 10. *miſere vitam exhibentem.* Et Auctor *de Mortib. Perſec. Cap.* VII. et XI. ubi haec loca Juſtini notavit Clar Graevius. Add. Vorſt. *ad Juſtin.* IX. 2.

de Offic. Praef. Urb. l. 1. §. *ſi pupillis.* 6. *de Tutel. et rationib. diſtrah. l.* 5. *de Liber. agnoſc. l. ult. de In rem verſo.*

Ex tertia parte Digestorum.

[1] *Averſione vendere*, vel *emere*, id eſt, ſemel, in univerſum, non per partes, aut ad menſuram, *l.* 4. §. 1. et 2. *de Peric. et comm. rei vend. l. qui officii.* 62. *in fin. de Contrah. empt.* Sic et *averſione locare*, vel *conducere l.* 1. §. *exercitorem:* 15. *de Exercitor. act. l. ult. in fin. ad Leg. Rhod. de jact. l. opus.* 36. *Locati.*

1 *Averſione vendere.*] Hoc Alciatus *in fin. Lib.* IV. *de Verb. ſignif.* inter ea, quae rara quidem, ſed tamen ab aliis quoque Auctoribus uſurpata ſunt, recenſet, nec tamen ullius alterius ſcriptoris teſtimonium profert. Alii ſe id nuſquam alibi, quam apud Jureconſultos, inveniſſe tradunt. Vid. quae de eo ſcripſerunt Anton. Auguſtin. III. *Emend.* 6. Cujac. *ad* §. 3. *Inſtit. de Emt. et Vendit.* et VIII. *Obſerv.* 15. Raevard. II. *Var.* 7. et Turneb. XXX. *Adverſ.* 27. Schottus V. *Obſerv.* 33. etiam Quintiliano vindicare conatur. Nam *Declam.* CCLII. in his verbis: *Nemo eſt tam arrogans ſui aeſtimator, ut accerſitus ad comitia, et periculum ſortiturus humanitatis, non malit ſine adverſario eſſe*, pro *ſine adverſario eſſe*, reponi vult *ſine averſione eſſe*, id eſt, quantum illius ſententiam intelligo, ſine periculo: qui enim *averſione emit*, avertit, ut ait, a venditore periculum, idque in ſe recipit. Verum haec emendatio ſola conjectura nititur, et ſine ulla neceſſitate fit, cum in vulgata lectione ſatis commoda ſit ſententia. Grotius *in Flor. Spars. ad Tit. D. de In diem addict.* ſcribit, *avertere* etiam eſſe emere, teſte Schol. Horatii *ad* II. *Sat.* 4. 37. *cara piſces avertere menſa.* Sed hoc quoque aliter accipiendum docuit Gronov. IV. *Obſerv.* 5. et 22.

Ex quarta parte.

[1] *Adfirmatores*, qui idoneos tutores affirmant, nos *certificatores* vocamus, *l.* 4. *in fin. de Fidejuſſorib. tutor.*

Simplariae venditiones, [2] in quibus de dupla caveri nil erat neceſſe, *l. ſi tamen.* 48. §. 8. *de Aedil. Edict.*

1 *Adfirmatores, qui idoneos tutores.*] *Eadem cauſa eſt adfirmatorum: qui ſcilicet cum idoneos eſſe tutores adfirmaverint, fidejuſſorum vicem ſuſtinent, d. l.* 4. Sed et alii ita dicuntur. *l.* 13. *D. de Minorib.* Mandator *enim velut adfirmator fuit, et ſuaſor, ut cum minore contraheretur.* Minuc. Felix *Octav. Cap.* XXXI. *Non ut affirmator teſtimonium fecit, ſed convicium, ut Orator adſperſit.* Tertullian. IV. *adv. Marc.* 7. *Ut Romulus quidem aſcenſus ſui in coelum habuerit Proculum affirmatorem.* Unde intelligitur *adfirmatorem* dici, non qui ſimpliciter adfirmat, et neganti opponitur, ſed qui cum adſeveratione quadam, puta, vel fide ſua, vel jurejurando interpoſito adfirmat. Cicero *confirmatorem* vocat *pro Cluent. Cap.* XXVI. *Sequeſter, et confirmator pecuniae deſiderabatur.* Et Julianus Anteceſſor *confirmatorem venditionis*, qui ſpondet pro venditore evictionis nomine. Vid. Cujac. *ad Nov.* IV. Salmaſ. *de Mod. Uſur. Cap.* XVI. *pag.* 728.

2 *In quibus de dupla.*] Ita Budaeus *ad h. l.* et Briſſon. *de V. S.* Raevardus *ad l.* 145. *de R. J.* et I. *Conject.* 12. res eſculentas, et poculentas *ſimplarias* vocari exiſtimat, auctoritate Fulgentii, qui *in Expoſ. ſerm. antiq.* convivas *ſimpolones*, et amicum ſponſi, qui cum eo per convivia ambulat, *ſimpulatorem* dici tradit. ſed hanc expoſitionem merito rejecit Briſſonius. *Simplarius* autem dicitur pro *ſimplaris*, ut *peculiarius*, et *peculiaris*, et alia ejuſdem formae, de quibus ſupr. *pag.* 372. *n.* 8. *Simplaris* porro eſt apud Veget. II. *de Re milit.* 7. et forte in Inſcriptione apud Sponium *Miſcellan. Sect.* VII. *pag.* 262. MILIT. ARMAT. SIMPLAR. Haloand. *in d. l.* 48. §. 8. legit, *ſingularium venditionum cauſa.* v. Gothofr.

Ex

Ex quinta parte.

[1] *Teſtamentarius*, pro ſervo, aut notario, aut alio quovis ad teſtamentum ſcribendum adhibito, *in l. quoties.* 9. §. *ſed ſi.* 3. et §. *idem tractat.* 6. *de Haered. inſtit.*

[2] *Captatoriae inſtitutiones*, quas definit Papinianus *in l. captatorias.* 70. *de Haered. inſtit.* eas eſſe, quae conferuntur ad ſecretum alienae voluntatis: a *captando*, quod iis alienae haereditates, quaſi hamis captarentur.

[3] *Inſinuare*, pro notum alicui facere, tanquam in ſinu deponere, Ulpianus *in l. fideicommiſſa.* II. §. *ſi ita quis.* 2. *de Legat.* 3. Hinc *inſinuationes*

1 *Teſtamentarius.*] Hunc uſum vocabuli *teſtamentarius* peculiarem eſſe Juriſconſultis arbitror. Cicero *pro P. Sextio Cap.* XVII. et III. *Offic.* 18. *teſtamentarium* vocat eum, qui teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, vel quocumque modo dolo malo circa teſtamentum verſatus fuerit. Gloſſae Vet. utramque ſignificationem adferunt: *Teſtamentarius*, διαθηκογράφος, σκευωρός.

2 *Captatoriae.*] *Captatoriae inſtitutiones* quidem fortaſſis apud ſolos Juriſconſultos leguntur: ſed nihil obſtat, quo minus etiam vulgo a *captatum*, *captator*, *captatorius* potuerit dici; ut ab *amatum*, *amator*, *amatorius*, et ſimilia. De *captatoriis inſtitutionibus* vid. Ant. Auguſtin. IV. *Emend.* 15. Cujac. XVI. *Obſerv.* 11. et *ad* §. 4. *Inſtit. de Societat.* Briſſon. *in Lexico.*

3 *Inſinuare.*] Recentiores ſcriptores Latinos hoc verbo eadem ſignificatione frequenter uti, monuit Clar. Perizonius *in Diſſert. de Dict. Cret.* §. 38. Vid. exempla apud Solin. *Ep.* II. *praemiſſa Polyhiſtori*, Dict. Cret. II. 9. Dar. Phryg. *Cap.* XVIII. Spartian. *Hadr. Cap.* XXV. Add. Salmaſ. *ad Capitolin. Ver. Cap.* I.

tiones donationum et aliorum contractuum ab Impp. Leone, Zenone, Anaſtaſio, et Juſtiniano ſancitae. Nam actis inſinuantur, id eſt, publicantur, innoteſcunt, notae fiunt apud acta vel Magiſtrum cenſus *l.* 30. 31. 32. et 36. *Cod. de Donationib.*

4 *Edictalis*, vel *decretalis bonorum poſſeſſio* dicebatur, quae vel ex Edicto Praetoris, vel ex decreto dabatur *l.* 1. §. *decretalis.* 7. *de Succeſſor. Edict.* gl. *in: l.* 3. §. *a municipibus.* 4. in verbo *Praetoris. de Bonor. poſſeſſionib.*

4 *Edictalis, decretalis.*] Haec, et pauca alia ex iis, quae infra recenſentur, ut *depoſitarius, commodatarius*, etc. vocabula artis ſunt.

Ex sexta parte.

1 *Orcinus libertus*, qui directam libertatem conſequutus eſt, quaſi Orci ipſius, vel ejus qui apud Orcum eſt, libertus *l.* 4. §. 12. *de Fideic. libertat. l. qui ob necem.* 5. *Qui ſine manumiſſ. ad libert. perv. l.* 3. §. 3. *de Le-*

1 *Orcinus libertus.*] Hoc a Juriſconſultis excogitatum fuiſſe facile credi poteſt. *Orcinus* tamen in vulgato uſu fuiſſe ſcimus ex illo Naevii apud Gellium I. 24. *Poſtquam eſt Orcino traditus theſauro. Orcinorum Senatorum* appellatio apud Sueton. *Aug. Cap.* XXXV. ſumta eſt ab *Orcinis libertis* Juriſconſultorum, de quibus vid. Interpretes ad §. 2. *Inſtitut. de Singul. reb. per fideic. rel.* Cujac. III. *Obſerv.* 23. et Erythr. *Ind. Virgil.* v. *Orcus.*

Legitim. tutor. l. dominus. 22. *princ. de Pecul. legat.*

2 *Dos receptitia* dicitur, quam quis in mortem mulieris a marito ſtipulatur *l. mortis cauſſa.* 31. *§. ſine donatione.* 2. *de Donation. cauſſ. mort.*

3 *Inventarium*, ab *inveniendo l.* 1. § 26. *de Ventr. in poſſeſſ. mitt. l.* 1. *de Curat. bonis dando.* Idem quod *repertorium*, a *reperiendo.* Utroque ſignificatur brevis quaedam deſcriptio mobilium et nominum, quae in bonis vel hae-

 redi-

2 *Dos receptitia*] In Ulpiani *Fragm. Tit.* VI. paullo plenius exponitur, quae *receptitiae dotes* dicerentur. Add. Schol. Perſii *in* II. *Satyr.* v. 14. Alia ſignificatione *receptitia* dicebantur, quae mulier dotem marito adferens ſibi recipiebat, id eſt, excipiebat: Vid. Gell. *Lib.* XVII. *N. A. cap.* 6. Bud. *ad l.* 5. *D. Commun praedior.*

3 *Inventarium.*] Ulpianus *l.* 7. *princ. D. de Admin. et peric. tutor. Tutor, qui repertorium non fecit, quod vulgo inventarium appellatur.* Voſſius III. *de Vit. Serm.* 16. hinc liquere putat, hoc vocabulum nondum tum receptum fuiſſe ab eruditis: nec tamen averſaturum ſe ait, cum jam Ulpiani aetas eo uſa fuerit. Verum etiam ante Ulpianum id in uſu fuiſſe, conſtare *l.* 57. *pr. D. eod.* quae Scaevolae eſt, quem ſub Antonino Philoſopho floruiſſe tradit Capitolinus *in Vit. Anton. Philos. Cap.* XI. *Repertorium* quoque fortaſſis apud antiquiores non invenitur, etſi ſunt, qui ita magis Latine dici arbitrentur, quam *inventarium.* At. H. Steph. *de Latin. falſ. ſuſp. p.* 69. exiſtimat Ciceronem, ſi ei alterutro horum utendum fuiſſet, non minus hoc, quam illo fuiſſe uſurum. In Gloſſ. Labbbaei Graec. Lat. legitur: Ιναγαφε, *inventarium*, et in Lat. Gr. *Inventarium*, *inagafe.* Credo utroque loco legendum eſſe ἀναγραφή: ita enim Graeci hujuſmodi indices vocant, et Ulpianus *d. l.* 15. *de Reb. auctor. jud. poſſid.* diſerte *inſtrumentorum inventarium* ἀναγραφὴν dicit. *In l.* 1. *de Curat. bon dand.* neutrum horum vocabulorum legitur.

reditate alicujus inveniuntur, vel reperiuntur. Caeterum inſtrumentorum ἀναγραφὴ et *quaſi inventarium* vocatur ab Ulpiano *in l. cum plures.* 15. *de Reb. author. jud. poſſid.*

4 *Interventores*, pro interceſſores Ulpiano dicti *in l. licet famoſae.* 7. §. *ult. de Obſeq. a libert. et liber.* Durum et inuſitatum, aut recte artis ipſius vocabulum.

4 *Interventores.*] *Interventor*, et *intervenire*, ut ait Briſſonius, dicitur; qui alienam obligationem in ſe ſuſcipit, qui ei accedit promittendo, fidejubendo, vel novandi animo eam in ſe transfert. Sic *l.* 3. *§.* 9. *D. de Pecul. Sed ſi filius fidejuſſor, vel quaſi interventor acceptus ſit.* et *l.* 7. §. 3. *de Minorib. Non ſolum autem in his ei ſuccurritur, ſed etiam in interventionibus: utputa ſi fidejuſſorio nomine ſe, vel rem ſuam obligavit.* Alia ſignificatione Cicero *de Fato Cap* I. *Magis vacuo ab interventoribus die*, id eſt, interpellatoribus. Et rurſus alia, ſed propius ad Juriſconſultorum ſermonem accedente, Lamprid. *Commod. Cap.* IV. *Interventorem, ne conjuratio latius puniretur*, id eſt, μεσίτην, deprecatorem, ut Caſaubon. Et Paulinus *Nat.* VIII. *Felicis v.* 161. *Tunc velut Ezechiae fuit interventor Eſaias.* Pro *recte*, quod apud Auctorem legitur, Ampl. Bynkersh. adſcripſerat *certe.* Et ita ſententia poſtulat. Titulus e quo hic laudatur *l.* 7. in Edd. Gothofr. in haec verba concipitur: De *obſequiis parentibus et patronis praeſtandis.*

Ex septima parte.

1 *Apocha*, quam *quittanſam* vocamus, confeſſio

1 *Apocha.*] Juriſconſulti Graeca voce utuntur, quia, auctore Briſſonio, non ſuppetit Latina, qua ea res exprimatur. In Codice *profeſſionem pecuniae ſolutae*, et *ſecuritatem*, et *chirographum ſecuritatis* dici oſtendit Idem. *Antapocha* eſt, quam reddit, qui apocham accepit. quod inſtituit Juſtinianus *d. l.* 19. *Cod. de Fid. Inſtrum.*

feſſio de recepto, exſoluti debiti agnitio, acceptilatio, ſcripto comprehenſa *l. ſi accepto.* 19. §. 1. *de Acceptilat. l. ult.* §. *Titius.* 2. *de Condict. indeb. l. qui tabulas.* 27. §. 2. *de Furt.* Cui reſpondens verbum *antapocham* finxit Juſtinianus *in l. plures apochis.* 19. *Cod. de Fide Inſtrument.*

[2] *Caſum*, pro ſpecie facti, θεματίω, frequenter uſurpant noſtri. Ulpianus *in l. ſi ſolu-*

2 *Caſum.*] *Ille caſus in difficili eſt, d. l.* 29. §. 15. *de Liber. et poſth. Talis caſus a D. Pio terminatus eſt, l.* 16. §. 17. *ad Senatuſc. Trebell.* et alibi ſaepiſſime. Quintilianum, et Plinium hac ſignificatione dicere *ſpeciem* obſervat Budaeus *in Commentar. Ling. Gr.* quo loco de voce ὑπόθεσις agit. Sed Juriſconſulti quoque non minus *ſpeciem* dicunt, quam *caſum:* ut *in l.* 39. *D. de Solutionib.* (quae Africani eſt e *lib.* 8. *Quaeſtionum*, non Ulpiani, ut hic dicitur) *In qua ſpecie non utique ſemper tuum periculum erit*, et aliis quas vid. apud Briſſon. Julianus *in l.* 12. *de Legib. non caſus* vocat, ſed *articulos: Non poſſunt omnes articuli ſingillatim aut legibus, aut ſenatusconſultis comprehendi:* at *caſus* Idem in *l.* 10. *eod. Neque leges, neque ſenatusconſulta ita ſcribi poſſunt, ut omnes caſus, qui quandoque inciderint, comprehendantur.* Verum *caſum incidere* etiam Cicero, et alii optimi linguae Latinae auctores dixerunt, et Juriſconſulti voce *caſus* ſaepe eadem ratione utuntur, qua alii ſcriptores. Apud Scaevolam certe *in l.* 29. §. 15. *de Lib. et poſth caſus difficilis* non aliter dicitur, quam apud Gellium I. 3. *caſus anceps*, quod aut amicus capitis damnandus, aut fraus legi facienda erat. Quod autem in Pandectis frequenter legimus, *in his caſibus, in omnibus hujuſmodi caſibus*, et quae ſunt ſimilia, vid. *l.* 37. *de Legib. l.* 17. §. *ult. de Adoption. l.* 19. *de Juriſdict.* ne hoc quidem Juriſconſultis peculiare eſſe exiſtimo. Celſus VI. 6. 1. *In ejuſmodi caſu prima omnium ſunt quies et abſtinentia.* Columell. VII. 5. *Si aegrotat univerſum pecus — in hoc caſu, quod eſt remedium praeſentiſſimum, pabula mutemus.* Et *ſub hoc caſu* Virgil. IV. *Aen.* 560. *Nate Dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?* Et Celſus VIII. 7. *Si maxilla tranſverſa fracta eſt, ſub quo caſu fere dens ſuper proximum dentem excidit.* H. Stephanus quidem

ſoluturus. 39. *de Solutionib.* et *l. non poſſunt.* 12. *de Legib.* Scaevola *in l. Gallus.* 29. §. *ille caſus.* 15. *de Liber. et poſthum.* a *cadendo.* Nempe quod ita ceciderit, res ita acciderit, evenerit.

3 *Archivum*, vel *archeium*, et *Grammatophylacium*, pro loco, ubi antiqua documenta tabulis, literiſque conſignata reſervantur *l. moris.* 9. §. 6. *de Poenis.*

4 *Libelli dimiſſorii*, qui et *apoſtoli* vocantur,

dem *pag.* 230. de Latin. falſ. ſuſp. citans *l. d.* Columellae ait, hoc eo differre a ſermone Juriſconſultorum, quod ibi *caſus* propria ſignificatione ſumatur, videlicet pro calamitate, fortuna adverſa. Sed nec Vorſtius *Cap.* III. *de Latin. falſ. ſuſp.* ei concedit, hanc eſſe propriam vocis *caſus* ſignificationem, nec, ut mihi videtur, ulla ratio eſt, cur, cum Latini *caſum*, et *caſum incidere*, de multis aliis rebus dicant, phraſibus *in hoc caſu*, et *in his caſibus*, tantum de caſu adverſo uti liceat: etſi videndum eſt, utrum Juriſconſulti, cum ita loquuntur, *caſum* ſuo more accipiant pro θεματίῳ, ſeu ſpecie, an pro quacumque re, quae incidit. Illa tamen, quae nunc vulgo uſurpantur, *ponere caſum legis*, et *caſus poſitionem*, Latine dici non arbitror.

3 *Archivum*] *Ne eo loci ſedeant, quo in publico inſtrumenta deponantur, archio forte, vel grammatophylacio, d. l.* 9. §. 6. *de Poen.* Notat ibi Gothofr. in Vulg. eſſe *archivum*, et apud Tertullianum: ſed recte dici *archium.* Verum utrumque ſine diſcrimine dici, ut *odeum*, et *odivum*; *muſeum*, et *muſivum*; *dium*, et *divum*, oſtendit Salmaſ. *ad Trebell. Poll. Tetric. Jun.* et Voſſius *ad Melam* III. 3. 95. In archivis autem non tantum antiqua documenta, quod dicit Auctor noſter, verum omnis generis inſtrumenta, publica, privata, antiqua, nova, reponebantur. Vid. Paulum Juriſc. III. *Sentent.* 6. 1. et de *archivis* quaedam apud Bud. *ad d. l.* 9. §. 6. et Raevard. I. *Conject.* 3. Ceterum haec quoque, quae hic adnotantur, inter Graeca locum habere potuerant, de quibus actum eſt *pag.* 404.

4 *Libelli dimiſſorii.*] Qui poſt appellationem interpoſitam dan-

tur, de quibus *Titulus* eſt 6. *Lib.* 49. *Digeſtorum.* Eaedem et *literae dimiſſoriae* vocantur *in l. un. illius Tituli.*

Commentarienſis, cuſtodiarum praefectus, qui vinctorum nomina 5 in commentarium redigit. *l. pen. de Bon. damn.* et *l.* 4. *Cod. de Cuſtod. et exhib. reorum.*

6 *Alimentarius*, cui alimenta debentur: *depo-*

dantur ab eo, a quo appellatum eſt, ad eum, qui de appellatione cogniturus eſt, *d. l. un.* a *dimittendo. l.* 106. *de V. S.* ubi de his agit Cujac. et XXIV. *Obſervat.* 29. add. Menag. *Cap.* XXXIX. *Amoen. Jur.* Et ipſa res autem ad Jus pertinet, et phraſis Juriſconſultorum eſt. Scip. Gentilis *Libro ſingul. Origin.* ſcribit vocem *Apoſtoli* etiam apud Livium legi: de quo valde dubito. *Dimiſſoria*, ἀπολυτική eſt in Gloſſ. Cyr.

5 *In commentarium.*] Unde et nomen ei fuit. Bud. *ad l.* 32. *D. Ex quib. cauſ. major. In l.* 5. *Cod. de Cuſtod. reor.* commentarienſis ſemper intra trigeſimum diem jubetur referre *numerum perſonarum, varietatem delictorum, clauſorum ordines, aetatemque vinctorum.* Itaque totam rationem carceris confeciſſe videtur, quae quanta diligentia apud Romanos confici fuerit ſolita, intelligi poteſt e Cicer. V. *Verr.* 57. Aſconius *in* I. *Verrin.* 28. aliam hujus vocis ſignificationem videtur ingerere, cum ſcribit: *Accenſus nomen eſt ordinis et promotionis in militia, ut nunc dicitur princeps, vel commentarienſis, aut cornicularius, haec enim nomina de legionaria militia ſumpta ſunt. Titulus Cod.* e quo hic adfertur *l.* 4. in Gothofr. Edd. ſcribitur *de Cuſtodia reorum.*

6 *Alimentarius, cui alimenta debentur.*] *l.* 8. §. 9. *D. de Tranſaction.* Hoc nec Juriſconſultorum proprium, nec artis illorum vocabulum eſt. *Alimentarii pueri*, et *puellae* memorantur a Capitolin. *in Vit. Anton. Pii Cap.* VIII. et in Inſcriptionibus, quibus alendis, et erudiendis certae pecuniae vel ab Imperatoribus, vel a privatis datae conſtitutaeque erant. Vid. Phil. Ruben. II. *Elect.* 36. Reineſ. *ad* VI. *Inſcript.* 24. *Lex alimentaria* eſt apud Coelium ad Ciceronem VIII. *fam. ep.* 6. id eſt, frumentaria, de frumento plebi dividendo, ut ibi Manut. et Lipſ. I. *Elect.* 8. exponunt.

7 *depoſitarius*, penes quem res depoſita eſt: *commodatarius*, cui res eſt commodata: *donatarius*, cui donatum eſt: *mandatarius*, qui mandatum ſuſcepit: *legatarius*, cui legatum relictum eſt: 8 *conditionaliter*, pro ſub conditione,

7 *Depoſitarius.*] Hoc, et quae ſequuntur ejuſdem formae, ad technica Juriſconſultorum referri poſſunt.

8 *Conditionaliter.*] Voſſius *Lib.* IV. *de Vit. Sermon. cap.* 31. hoc inter ea ponit, quae claſſicis ſcriptoribus ignota ſunt, et recte ab eo improbatum exiſtimat *pag.* 27. *Cogitat. de Ling. Lat.* Borrichius. Idem tamen *in Analect. pag.* 61. non ferre poteſt Cellarium, *conditionaliter* ad claſſem eorum, quae nullius, aut obſcurae auctoritatis ſunt, rejicientem, et immemorem fuiſſe ait *in* §. 31. *Inſtit. de Legat.* dici: *Sed ſi conditionaliter enunciata fuerit cauſa, aliud juris eſt.* Equidem nunc non aliam, quam tertiam Editionem Antibarbari Cellariani ad manum habeo, atque adeo ſcire non poſſum, quid in anterioribus ſcriptum fuerit. Sed in ea, quam dixi, quae prodiit A. 1695. multis annis poſt emiſſum librum Borrichii, Cellarius eum ipſum locum Inſtitutionum laudavit, nec ideo vocem ſibi alibi non lectam ad aliam claſſem transſcribendam putavit. In quo vel ipſo Borrichio judice defenditur, qui cum *Anal. pag.* 5. quidquid ab A. C. 410. et Roma ab Alarico capta, verborum Latinorum nove confictum eſt, barbariſmi vitio laborare cenſeat, ne non cohaerentia loqui videretur, teſtimonio antiquiorum ſcriptorum, quam ſunt ii, qui Inſtitutiones Juris compoſuerunt, adverſus Cellarium pugnare debuerat. Hoc autem ſuppeditare potuerant Pandectae, in quibus *l.* 17. §. 3. *de Condition. et demonſtr.* e Gaji, qui ſub Hadriano, quadringentis ante Juſtinianum annis floruit, *libro* 2. *de Legatis ad Edictum Praetoris* haec referuntur: *At ſi conditionaliter concepta ſit cauſa*, et quae ſeqq. quae iiſdem paene verbis in Inſtitution. *l. d.* leguntur. An etiam aliis locis Pandectarum ita loquantur Juriſconſulti non compertum habeo: ſed ſub Titulis *de Conditionibus inſtitutionum*; *de Conditionibus et demonſtrationibus*; *et de Verborum obligationibus*, ubi ſingulis fere capitibus de conditionibus inſtitutionum, legatorum, aut ſtipulationum agitur, nuſquam, niſi *in d. l.* 17. legi hanc vocem certo ſcio.

ne, et ſimilia, frequentius occurrunt, quam ut mereantur adnotari.

Haec autem et ſuperiora non ideo a me ſunt annotata, quod ea minus Latina putarem. Nam et plaeraque eorum bene Latina videntur, licet ab aliis, qui Latine ſcripſerunt, illo felici ſeculo non uſurpentur. Et quamvis ante Conſultorum noſtrorum aetatem in linguae Latinae conſuetudinem recepta non eſſent, tamen poſtquam ab illis uſurpata ſunt, Latinitate 9 quaſi civitate donata videri poſſent. Quis enim non id iis permittat, primariis

9 *Quaſi civitate donata.*] Hoc vero ne Caeſari quidem concedebat M. Pomponius Marcellus, Grammaticus, de quo Sueton. *de Illuſtr. Grammat. Cap.* XXII. *Hic idem cum ex Oratione Tiberium reprehendiſſet, affirmante Attejo Capitone, et eſſe illud Latinum, et, ſi non eſſet, futurum certe jam inde: mentitur, inquit, Capito. Tu enim, Caeſar, civitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* Ac ne ipſum quidem Tiberium exiſtimaſſe ſibi hoc licere, intelligimus e Dione, qui *Lib.* LVII. *p.* 613. eamdem rem referens narrat, Tiberium in Edicto quodam voce non Latina uſum, cum id ei noctu in mentem veniſſet, omnes harum rerum peritos arceſſiviſſe, et Marcelli libertatem aequo animo tuliſſe. Nec facile Auctor ſententiam ſuam probaverit Scioppio, qui etiam Papae Romano hanc poteſtatem abrogat *Infam. Fam pag.* 2. Sigiſmundus tamen Imperator, quod alicubi me legere memini, cum in Concilio Conſtantienſi hortatus Patres, *darent operam ut pernicioſam ſchiſmam* (trium, opinor, qui eodem tempore Papae nomen obtinebant, concertationibus Eccleſia in ſtudia partium diviſa) *tollerent*, a quodam reprehenderetur, qui *ſchiſma* neutrius generis eſſe Grammatico, neſcio quo, auctore diceret, ſuam in ea re majorem, quam Grammatici auctoritatem eſſe debere cenſebat. Idque etiam Hadriano apud Spartian. *Hadrian. Cap.* XV. prudenter largiebatur Favorinus, qui cum Imperatori verbum quoddam illius,

riis viris, et in conſilium Principis advocatis; quod vulgo et vili plebeculae ſemper fuiſſe permiſſum videmus? maxime cum ex uſu communi loquutos eos ſit veroſimile. Quis non iis Jus civitatis donare verbis concedat, qui Rebus ipſis dare potuerunt, cum eorum Reſponſa pro Jure haberentur? Verum haec et ſimilia Grammaticis relinquamus, qui nimium vereor, ne nobiſcum Interdicto contendant, quod in eorum poſſeſſionem ſumus ingreſſi, noſque ad ipſius Juris, id eſt, aequi bonique ſcientiam, brevi hac lucubratione intermiſſam, referamus.

illius, quod tamen idonei auctores uſurparant, reprehendenti ceſſiſſet, arguentibus amicis reſpondit: *Non recte ſuadetis, familiares, qui non patimini me illum doctiorem omnibus credere, qui habet* XXX. *Legiones.*

[1] Repetita verbis iisdem in Digestis.

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ.

Ulpianus *lib.* 39. *ad Edictum: Praeſes provinciae majus imperium in ea provincia habet omni-*

[1] *Repetita.*] Horum pleraque jam ante congeſta erant ab Anton. Auguſtino *Lib.* I. *Emend. et. cap.* 7. quo loco et quaedam conſulto plus ſemel in Pandectis ſcripta oſtendit e *l.* 2. §. 14. *Cod. de Veter. Jur. enucl.* et quae ex ea re utilitas in interpretandis, et emendandis quibuſdam capitibus capi poſſit, docet. Habet etiam nonnulla huc pertinentia Labittus *de Uſu Indicis*

omnibus poſt Principem, *l*. 4. *de Offic. Praeſid*. Id iiſdem prorſus verbis, et ex eodem Ulpiani libro repetitur *in l. et ideo*. 8. *de Offic. Procons*.

Sed et *l. ult. de Offic. Praetor*. et *l. Praeſes*. 5. *de Offic. Praeſid*. primo tantum verbo immutato deſcriptae ſunt ex Ulpiani *libro de Omnibus Tribunalibus*.

Decretum D. Marci de eo qui vim infert, et per vim rem ſuam repetit, poſitum *in l. extat*. 13. *D. de Eo quod met. cauſ*. repetitur iiſdem omnino verbis *in l. penult. ad Leg. Jul. de vi privat*.

L. deſtitiſſe. 21. *de Minorib. vig. quinq. ann*. et *l. deſtitiſſe*. 10. *de Judic*. ex eodem Ulpiani *libro* 10. *ad Edictum* deſumptae ſunt, et iiſdem verbis deſcriptae.

L. filiam. 9. *de Senatorib*. repetita eſt verbis iiſdem, et ex eodem Papiniani *libro* 4. *Reſponſorum*, *in l. generali*. 34. §. *ult. de Ritu nuptiar*.

 Regula

Indicis Legum, *quae ſunt in Pandectis*, *pag*. 310 et *ſeqq*. Mihi hic, praeter varietatem Inſcriptionum quarumdam legum, quae apud Labittum, in Edd. Gothofr. et apud Ant. Auguſtinum maximam partem diverſae ſunt ab iis, quae hic leguntur, nihil adnotare viſum fuit. Etſi autem pleraque in quibus Auctoris noſtri ſcriptura variat, ejuſmodi ſunt, ut notae numerorum magis a typographis vitiatae, quam ab ipſo ita ſcriptae videri poſſint, praeſertim iis locis, ubi Juriſconſultis quibuſdam plures libros, quam ab his ſcripti ſunt, tribuit; tamen omnia, ita uti edita erant, relinquenda cenſui: quod neſciebam, an, quemadmodum ſaepiſſime in Verbis legum, ita etiam in Inſcriptionibus earum referendis, alios Codices, quam Florentinum, ſecutus fuiſſet.

Regula *quod contra.* 141. *de Reg. Jur.* repetita eſt ex *l. quod vero.* 14. *de Legib.* et quidem ex eodem Pauli *libro* 54. *ad Edictum.*

Sed et Regula 207. *Res judicata pro veritate habetur*, repetitur ex *l. ingenuum.* 25. *de Statu homin.* et ex eodem Ulpiani *libro* 1. *ad Legem Juliam et Papiam.*

Servorum idem ἔτυμον ponitur *in l. libertas.* 4. §. 2. *de Stat. homin.* et *in l. pupillus.* 239. §. 1. *de Verb. ſignif.*

Theophraſti dictum: τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται, repetitur et *in l.* 6. *de Legib.* et *in l.* 3. *in fin. Si pars haered. pet.* ex eodem Pauli *lib.* 17. *ad Plautium.*

Cenotaphium non eſſe religioſum ex Reſcripto Divorum Fratrum teſtatur Ulpianus *lib.* 25. *ad Edictum, in l. ſed Divi.* 7. *de Rer. diviſion.* et *in l. vel quod.* 6. *in fin. de Religioſ. et ſumpt. funer.*

L. diem functo. 4. *de Offic. Adſeſſor.* repetitur *in l. ſed addes.* 19. §. *ult. Locati.* Quo loco Ulpianus eundem Papinianum *lib.* 4. *Reſponſorum* authorem citat.

Praevaricatoris definitio et etymon repetitur ex eodem Ulpiano *lib.* 6. *ad Edictum in l.* 4. §. 4. *de His qui not. infam.* et *in l.* 1. *de Praevaricat.* et *l. praevaricatores.* 212. *de Verbor. ſignif.*

Celſi *libro* 1. *Digeſtorum* ſententia poſita *in l.*

avus.

avus. 33. *de Pact.* repetitur ex Pomponio *libro* 26. *ad Sabinum in l. avus.* 10. *de Pact. dotalib.*

Satiſdationis, ſicut et ſatisfactionis, idem prorſus ἔτυμον repetitur et ex Cajo *libro* 5. *ad Edictum provinciale in l.* 1. *Qui ſatiſdar. cog.* et ex Pomponio *lib.* 26. *ad Sabinum in l. ſtipulationum.* 5. §. *ſatis autem accipere.* 3. *de Verbor. oblig.*

Ex secunda parte Digestorum, de Judiciis.

L. caecus. 6. *de Judic.* repetita eſt ex *l.* 1. §. *ſecundo.* 5. *de Poſtuland.* Et eſt ex eodem Ulpiani *libro* 6. *ad Edictum* iiſdem verbis truncata.

L. in tribus. 13. *de Judic.* eiſdem prorſus verbis repetita eſt *in l.* 2. §. *ult. Comm. divid.* ex eodem *libro.* 7. *Caji ad Edictum provinciale.*

Idem Juliani dictum *libro* 6. *Digeſtorum*: *Poſſeſſorem haereditatis, quod indebitum exegit reſtituere non debere, nec imputaturum, quod non debitum ſolvit*, refertur ab eodem Ulpiano *libro* 15. *ad Edictum in l. item veniunt.* 20. §. *ſed ſi vendidit.* 18. *vers. nam et Julianus. de Petit. haeredit.* et *libro* 49. [2] *ad Edictum in l.* 2. §. *ſolet.* 7. *de Haered. vel action. vend.* Ut

 appa-

2 *Ad Edictum.*] *Ad Sabinum.*

appareat non ſolum Tribonianum eſſe battologum et repetitorem.

Regula 126. *Nemo praedo eſt, qui pretium numeravit, de Regul. Jur.* repetitur ex eodem Ulpiano *libro* 15. *ad Edictum in l. nec ullam.* 13. §. *ſi quis ſciens.* 8. *de Petit. haeredit.*

Tigni definitio eadem tribus in locis ponitur. Ex Cajo 3 *libro* 23. *ad Edictum provinciale in l. tigni.* 62. *de Verb. ſign.* Ex eodem Cajo *libro* 2. *Rerum cottidianarum, ſive aureorum in l. adeo.* 7. §. *cum in ſuo.* 10. *vers. appellatione. de Adquir. rer. domin.* Item ex Ulpiano *libro* 24. *ad Edictum in l. tigni.* 7. *princ. ad Exhibend.*

L. quoniam. 10. *princ. de Uſufr. ear. rer. quae uſu conſum.* deſumpta eſt ex *l. et ſi.* 7. *in fin. Uſufructuar. quemadm. cav.* ex eodem Ulpiano *libro* 79. *ad Edictum.*

Marcelli *libro* 4. *Digeſtorum* ſententia poſita *in l. Gaurus.* 10. *de Servitut. urban. praed.* repetitur ex Paulo *libro* 3. *ad Sabinum in l. ſi is qui binas.* 30. *de Uſufructu.*

Juliani *libro* 86. *Digeſtorum* ſententia repetitur ab Ulpiano *libro* 18. *ad Edictum. in l. ſed et ſi.* 5. *in fin. ad Leg. Aquil.* et ab eodem Ulpiano *libro* 32. *ad Edictum in l. item quaeritur.* 13. §. *item Julianus.* 4. *Locati.*

Sexti quoque Pedii ſententia: *Pretia rerum non*

3 *Libro* 23.] *Libro* 26.

non ex affectione, nec utilitate ſingulorum, ſed communiter fungi, refertur a Paulo 4 *libro* 1. *ad Plautium in l. ſi ſervum.* 33. *ad. Leg. Aquil.* et ab eodem Paulo *libro* 2. *ad Legem Juliam et Papiam in l. pretia rerum.* 63. *ad Leg. Falcid.* quae tamen ſententia Legi Aquiliae non quadrat, in qua aeſtimatio initur ejus, quod intereſt, non pretii communis, ut ibi notavi.

L. in noxalibus. 30. *de Noxalib. action.* pauciſſimis verbis immutatis repetitur *in l. eorum.* 19. *de Damn. infect.* et quidem ex eodem Cajo *ad Edictum Praetoris urbani*, libro non adjecto, ſed tantum titulo, *de Damno infecto.*

4 *Libro* 1. *ad Plautium.*] *Libro* 2.

Ex tertia parte, de Rebus creditis.

Turpis eſt battologia et ejuſdem ſententiae iiſdem verbis relatae repetitio in Florentino quidem exemplari *in l. ſi poenae.* 19. §. 1. *de Condict. indeb.* Regulam enim, quam initio poſuerat Pomponius *libro* 22. *ad Sabinum*: *Quamvis debitum ſibi quis recipiat, tamen ſi is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit*, in fin. iiſdem prorſus verbis repetit.

Regula, *Nam ſocii mei ſocius meus ſocius non eſt*, *l. conſilii.* 47. *in fin. de Reg. Jur.* repetitur ex *l. nam ſocii.* 20. *Pro ſoc.* et quidem

ex eodem Ulpiano *libro* 30. et 31. *ad Edictum.*

Item Regula, *quae dubitationis.* 81. *de Reg. Jur.* addito quoque exemplo illuſtrior eſt *in l. qui mutuam.* 56. *princ. Mandat.* ex eodem tamen Papiniano *libro* 3. *Reſponſorum.*

Commendare nihil aliud eſſe, quam deponere, iiſdem verbis teſtantur Papinianus [5] *libro* 19. *Quaeſtionum in l. Lucius.* 24. *Depoſit.* et Ulpianus in *libro* 30. *ad Edictum in l. commendare.* 186. *de Verb. ſignific.*

Regula naturalis, *Neminem cum alterius detrimento fieri debere locupletiorem, l. jure* 206. *de Reg. Jur.* repetita eſt ex *l. nam hoc.* 14. *de Condict. indeb.* et quidem ex eodem Pomponio, ſi Florentinas Inſcriptiones ſequimur: licet illic [6] *libro* 19. *ex Variis Lectionibus*, hic autem *libro* 21. *ad Sabinum.*

Pomponius eadem pene repetit *libro* 6. *ex Plautio in l. ſi a furioſo.* 12. *de Reb. cred.* et *libro ſingulari Regularum in l. ſi a furioſo.* 24. *de Action. et obligation.* Sicut et Scaevola, quam facti ſpeciem poſuerat *libro* 5. *Digeſtorum in l. ult. de Pecul.* eandem paucis tantum verbis adjectis repetit *libro* 1. *Reſponſorum in l. filiofamilias.* 54. *illo eodem tit.* Idemque fere admiſit Idem Scaevola *in l. pen.* et *ult. de In rem verſo.*

5 *Libro* 19. *Quaeſtionum.*] *Libro* 9.

6 *Libro.* 19.] *Libro* 9.

Ex

Digitized by Google

Ex quarta parte, de Pignoribus.

Modeſtini *libro* 2. *Excuſationum* ſententia, ἡ τῶν τέκνων προσηγορία ἢ εἰς τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται, *l.* 104. *de Verbor. ſignif.* repetitur ex eodem Modeſtini *libro ſecundo Excuſationum in l.* 2. §. οὐ μόνον. 7. *de Excuſation. tutor.*

Reg. *In ambiguis pro dotibus reſpondere melius*, 85. *de Reg. Jur.* repetita eſt ex *l. in ambiguis.* 70. *de Jure dot.* et quidem ex eodem 7 *libro Pauli* 2. *Quaeſtionum.*

Item Reg. *Semper.* 197. *de Reg. Jur.* repetitur ex *l. ſemper.* 42. *de Ritu nupt.* et quidem ex eodem Modeſtino, *libro ſingulari de Ritu Nuptiarum.*

Reg. *Nemo a peccato poenitentia ſua nocens eſſe deſinit*, licet ſubjectis diverſis exemplis, repetitur ex eodem Ulpiano *libro* 1. *ad Edictum Aedilium curulium in l. quis ſit fugitivus.* 17. §. 1. *de Aedil. Edict.* et *in l. qui ea mente.* 65. *de Furt.*

L. 4. *de Pignorib.* itemque *l.* 4. *de Fide inſtrument.* iiſdem pene verbis deſcriptae ſunt ex Cajo *libro ſingulari de Formula hypothecaria.*

Quid quod *capita* 80. et 83. *de Jure dot.* ex eodem Javoleni *libro* 6. *ex Poſterioribus Labeonis*

7 *Libro Pauli* 2.] *Libro* 6.

nis eadem prorſus ſententia, licet paulum immutatis verbis, deſcripta ſunt?

Nec diſſimile multo erratum eſt ſub titulo *de Diſtract. pignor.* Nam *l. arbiter.* 11. et *l. ult. illius tit.* ex eodem Scaevola paucis verbis immutatis deſumptae ſunt: illa quidem [8] *libro* 7. *Reſponſorum*, haec autem *libro* 6. *Digeſtorum.* Ut non minus Scaevolae quam Triboniani verboſa repetitio, et ſupina negligentia notari debeat.

Caeterum *l. equis.* 8. et 39. *de Uſur.* licet eandem initio ſententiam habeant, tamen quia adjectione quadam variantur, et diverſos authores habent, excuſari poſſunt.

Reprobari poſſe Medicum a Republ. quamvis ſemel probatum, bis ſcripſit Modeſtinus. Primum *libro* 2. *Excuſationum in l. ἐὰν δύο.* 6. §. *ſed et reprobari.* 6. *de Excuſat. tutor.* Et rurſus *libro* 11. *Pandectarum in l. ut gradatim.* 11. §. 3. *de Munerib. et honorib.*

8 *Libro* 7. *Reſponſorum.*] *Libro* 1.

Ex quinta parte, de Testamentis.

L. carbonum. 167. *de Verb. ſign.* eiſdem verbis poſita eſt *in l. ligni.* 55. §. 7. *de Legat.* 3. eidemque Ulpiano adſcribitur *libro* 25. *ad Sabinum.* Ubi et Ulpianus ſecum pugnans ſibique

que contrarius deprehenditur, ut ad eum locum notavi. Sed et *l. pali et perticae.* utroque loco additamenti vice ſubjecta eſt ex Paulo 9 *libro* 4. *ad Edictum.*

Verbum reddendi, quamvis ſignificatum habet retro dandi, recipit tamen et per ſe dandi ſignificationem, ex eodem Celſo *libro* 20. *Digeſtorum* repetitur *in l. verbum.* 94. *de Verb. ſign.* et *in l. cum quidam.* 21. *de Legat.* 2.

Reg. 30. *de Reg. Jur. Nuptias non concubitus, ſed conſenſus facit*, repetitur ex *l. cui fuerit.* 15. *de Condit. et demonſtr.* ab eodem Ulpiano deſcripta tam *libro* 35. quam *libro* 36. *ad Sabinum.*

Item Reg. 195. *de Reg. Jur. Expreſſa nocent, non expreſſa non nocent*, repetita eſt ex *l. nonnumquam.* 52. *in fin. de Condit. et demonſtr.* et quidem ex eodem *libro Modeſtini.* 7. *Differentiarum.*

L. meorum et tuorum. 91. *de Verb. ſign.* deſumpta eſt ex *l. ſi legatus.* 30. §. 1. *ad Senatuſc. Trebell.* illa quidem ex Paulo *libro* 2. *Fideicommiſſorum*, haec autem ex Martiano *libro* 8. *Inſtitutionum.*

9 *Libro 4 ad Edictum.*] *Libro* 4. *ad Sabinum.*

EX SEXTA PARTE, DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

Juliani *libro* 49. *Digeſtorum* ſententia poſita *in l.* 2. *de Oper. nov. nunciat.* totidem verbis repetitur ab Ulpiano *libro* 71. *ad Edictum in l. un.* §. *item Juliano.* 4. *de Remiſſionib.*

Reg. *l. dediſſe.* 76. *de Verb. ſign.* repetitur ex eodem Pauli [10] *libro* 51. *ad Edictum in l. vel permutavit.* 19. *de Liberal. cauſ.*

Item Reg. *Cui damus*, etc. poſita *in l. invitus.* 156. §. 1. *de Reg. Jur.* repetitur ex *l.* 1. §. *is autem.* 4. *de Superficieb.* et quidem ex eodem Ulpiani *libro* 70. *ad Edictum.*

Reg. *Ad ea.* 157. *de Reg. Jur.* repetitur ex *l. is qui in puteum.* 11. §. 7. *Quod vi aut clam.* et quidem ex eodem Ulpiani *libro* 71. *ad Edictum.*

Turpis eſt battologia ſub *tit. de Re judic.* in quo *cap.* 6. *princ.* et 18. ex eodem Ulpiani *libro* 66. *ad Edictum* iiſdem prorſus verbis deſcripta ſunt.

Sub eodem *tit. de Re judic. in l. ult.* quod Scaevola *lib.* 25. *Reſponſorum* ſcripſerat, idem verbis paulum immutatis repetiit *libro* 5. *Reſponſorum in l. negotiorum.* 24. *princ. de Appella-*

10 *Libro* 51. *ad Edictum.*] Ita etiam liber Florentin. referente Ant. Auguſtino *l. d.* et cum eo Labittus. Gothofr. utroque loco, forte culpa librariorum, *Libr.* 50. *ad Edictum.*

pellation. Ne ſolum Tribonianum repetitorem putemus. Nam hoc Scaevolae familiare eſt.

Sed et morbi ſontici definitio poſita *in l. quaeſitum.* 60. *ejuſdem tit. de Re judic.* repetitur *in l. morbus.* 113. *de Verb. ſign.*

Itemque Regula *l. in condemnatione.* 173. *princ. de Reg. Jur.* deſumpta eſt ex eodem *tit. de Re judic. in l. inter eos.* 19. *in fin.* et quidem ex eodem Paulo *libro* 6. *ad Plautium.*

Regula, *Dejecit, et qui mandavit, l. hoc jure.* 152. §. 1. *de Reg. Jur.* deſcripta eſt ex *l.* 1. §. *dejeciſſe.* 12. *de Vi et vi armat.* et quidem ex eodem Ulpiani *libro* 69. *ad Edictum.*

L. ſi quis abſentis. 5. §. *ſi judex.* 4. *de Obligation. et action.* et *l. ult. de Variis et extraordin. cognition.* deſcriptae ſunt ex eodem *libro Caji Rerum cottidianarum, ſive aureorum*, et iiſdem verbis repetitae.

Ex septima parte, de Verborum Obligationibus.

L. famoſi. 7. *princ.* §. 1. et 2. *ad Leg. Jul. Majeſtat.* repetita eſt ex *l. mulierem.* 13. §. *famoſi. de Accuſation.* licet ex diverſis Conſultorum libris: nempe haec ex Martiano *lib.* 1. *de Publicis judiciis*, illa autem ex Modeſtino *libro* 12. *Pandectarum.*

L. qui coetu. 5. §. 1. *ad Leg. Jul. de vi publ.* repe-

repetita eſt ex *l. ſi de vi.* 37. *de Judic.* quamquam ex diverſis Conſultis: haec ſiquidem Calliſtratum *libro* 1. *Cognitionum*, illa Martianum *libro* 14. *Inſtitutionum* authorem habet.

Cavillationis eadem natura et definitio ponitur *in l. natura.* 177. *de Verb. ſign.* et *in l. ea eſt.* 65. *de Reg. Jur.* licet haec Julianum *libro* 54. *Digeſtorum*, illa autem Ulpianum *libro* 47. *ad Sabinum* authores habeat.

Latae culpae finis idem eademque definitio ponitur et ab Ulpiano *libro* 1. *Regularum in l. cedere diem.* 213. *in fin. de Verb. ſign.* et a Paulo *lib.* 2. *Sententiarum in l. latae culpae.* 223. *eod. tit.*

Haereditatis eadem prorſus definitio ponitur a Juliano *libro* 6. *Digeſtorum in l. haereditas.* 62. *de Reg. Jur.* et a Cajo *lib.* 6. *ad Edictum provinciale in l. nihil aliud.* 24. *de Verb. ſign.*

Regula, *Omnia, quaecumque cauſſae cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt*, *l.* 71. *de Reg. Jur.* repetitur ex *l. nec quicquam.* 9. §. *ubi decretum.* 1. *de Offic. Proconſ.* et quidem ex eodem Ulpiani [11] *libro* 2. *de Officio Proconſulis.*

Sed et Regula, *Fructus rei eſt, vel pignori*

11 *Libro* 2. *de Offic.*] Labittus quoque utramque legem *ex eodem libro* refert. Gothofr. *d. l.* 9. *de Offic. Proc.* ex Ulpiani *libro* 1. *de Offic. Proconſ.* notat tamen in aliis eſſe *lib.* 2. et ita emendaſſe Cujacium.

gnori dare licere, l. 72. eod. tit. repetitur ex *l. ult. de Uſur.* et quidem ex eodem Javoleno *lib. 3. ex Poſterioribus Labeonis.* Quo loco quam appoſite Regula illa collocata fuerit, viderint ipſi Pandectarum Compoſitores.

Regula, *Cum principalis cauſſa non conſiſtat, plaerumque nec ea quidem, quae ſequuntur, locum habent,* iiſdem prorſus verbis (pudendum) ſub eodem titulo ponitur, nempe *cap.* 129. et 178. *de Regul. Jur.* et quidem ex eodem Paulo tam *lib. 21. ad Edictum,* quam *libro* 15. *ad Plautium.* Ut non ſolus repetitor ſit Tribonianus.

Πρόφασις illa Reſcripti D. Antonini ad Marcium Avitum Praetorem, *Etſi nihil facile mutandum eſt ex ſolennibus, tamen ubi aequitas evidens poſcit, ſubveniendum eſt,* poſita *in l. Divus. 7. de In integrum reſtit* tamquam Regula Juris repetitur *in l. etſi.* 183. *de Reg. Jur.* et quidem ex eodem Marcelli [12] *libro. 3. Digeſtorum.*

12 *Libro 3. Digeſtorum.*] Sic et Labittus. In Gothofr. *l.* 183. *de Reg. Jur.* inſcribitur Marcello e *libro* 13. *Digeſtorum*, quod haud dubie corruptum eſt a typographis.

ETY-

[1] ETYMOLOGIAE JURIS CIVILIS.

Ex Libro I. Digeſtorum.

Jus.

Jus eſt a juſtitia appellatum. l. 1. princ. de Juſtit. et Jure.

Conſules.

Conſules dicti ſunt ab eo, quod Reipubl. plurimum conſulerent. l. 2. §. exactis. 16. de Orig. Jur.

Aediles.

Aediles appellati ſunt, ut eſſent, qui aedibus praeeſſent. d. l. 2. §. itemque. 21. eod. tit.

Quaeſtores.

Quaeſtores dicti ab eo, quod inquirendae, et conſervandae pecuniae cauſſa creati erant. d. l. 2. §. deinde cum aerarium. 22. eod. At in l. un. de Offic. Quaeſtor. *a genere quaerendi Quaeſtores initio dictos, et Junius, et Trebatius, et Feneſtella ſcribunt.*

Servi.

1 *Etymologiae Juris Civilis.*] Has poſt Auctorem noſtrum collegerunt Scipio Gentilis *Originum ad Pandectas Libro ſingulari*, et Menagius *Amoenit. Jur. Civil. Cap.* XXXIX.

Servi.

Servi ex eo appellati, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent. Mancipia vero dicta, quod ab hoſtibus manu capiantur. l. 4. de Stat. homin. l. pupillus. 239. §. ſervorum. 1. de Verb. ſign.

Spurii.

Spurii appellantur παρὰ τὴν σποράν. l. vulgo. 23. eod. tit. de Stat. homin. Plutarchus tamen *in Problematibus* ait, vulgo quaeſitos iis notis antiquitus deſignari ſolitos S. P. et inde *Spurios* appellatos. Quo ſpectat illud Juſtiniani *in* §. *ſi adverſus.* 12. *Inſtitution. de Nupt.* eos *ἀπάτορας, quaſi ſine patre filios* appellatos: ut eae notae S. P. ea deſignarent, *Sine Patre.* Quod Theophilus non praetermiſit, qui *eos a Latinis notis dictos* contendit, *quaſi*, etc.

Sanctum.

Sanctum eſt, quod ab injuria hominum munitum atque defenſum eſt. Sanctum autem dictum eſt a ſagminibus. ſunt autem ſagmina quaedam herbae, quas Legati Populi Romani ferre ſolent, ne quis eos violaret: ſicut Legati Graecorum ferunt ea, quae vocantur κηρύκεια. Martianus in l. ſanctum. 8. de Rer. diviſ. At in l. ſa-

l. ſacra, 9. eodem tit. *Sancta* dici vult Ulpianus, *quae ſunt ſanctione quadam confirmata: ut leges ſanctae ſunt, quia ſunt ſanctione quadam ſubnixae. Quod enim ſanctione quadam ſubnixum eſt, id ſanctum eſt, etſi Deo non ſit conſecratum. Et interdum in ſanctionibus adjicitur, ut qui ibi aliquid commiſit, capite puniatur*, d. l. ſacra. §. proprie. 3. eod. tit.

Sacer. Sacrarium.

Sacer locus, eſt locus conſecratus. Sacrarium eſt locus, in quo ſacra reponuntur. d. l. ſacra. §. 2. eod. tit.

Adrogatio.

Principis authoritate adoptamus eos, qui ſui juris ſunt. quae ſpecies adoptionis dicitur adrogatio: quia et is, qui adoptat, rogatur, id eſt, interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus ſit, juſtum filium eſſe: et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. l. 2. princ. de Adoptionib. Aliam hujus nominis etymologiam reddit Agellius *Lib.* V. *cap.* 19. videlicet, quod genus hoc tranſitus in alienam familiam per Populi rogationem fieret.

Ex

Ex Libro II.

Satiſdatio. Satisfactio.

Satiſdatio eodem modo appellata eſt, quo ſatisfactio. Nam ut ſatisfacere dicimur ei, cujus deſiderium implemus: ita ſatiſdare dicimur adverſario noſtro, cum pro eo, quod a nobis petiit, ita cavemus, ut eum hoc nomine ſecurum faciamus datis fidejuſſoribus. l. 1. Qui ſatiſdare cog. l. ſtipulationum. 5. §. 3. de Verb. obligat.

Pactum. Pactio. Pax. Conventio.

Pactum a pactione dicitur. inde etiam pacis nomen appellatum eſt. Et eſt pactio duorum pluriumve in idem placitum et conſenſus. Conventionis verbum generale eſt, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi tranſigendique cauſa conſentiunt, qui inter ſe agunt. Nam ſicuti convenire dicuntur, qui ex diverſis locis in unum locum colliguntur, et veniunt: ita et qui ex diverſis animi motibus in unum conſentiunt, id eſt, in unam ſententiam decurrunt. l. 1. §. 1. 2. et 3. de Pactis. *Pago* verbum eſt Juris antiqui, quod in XII. Tab. fragmentis apud Ciceronem *Lib.* II. *Rhetor. ad Herenn. cap.* 13. et Fabium *Lib.* I. *cap.* 6. reperitur. Unde *Pactionis* nomen deductum videri poteſt.

teſt. Cicero *Lib.* II. *Rhetoric. ad Herenn. cap.* 13. *Pacta ſunt quae legibus obſervanda ſunt hoc modo, Rem ubi pagunt, Oratione pagunt*, etc.

Ex Libro III.

Praevaricator.

Praevaricator eſt quaſi varicator, qui diverſam partem adjuvat prodita cauſſa ſua: quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait. Nam qui praevaricatur, ex utraque parte conſtitit: quinimo ex adverſa. l. 4. §. 4. de His qui not. inf. *et* l. 1. de Praevaricat. *et* l. praevaricatores. 212. de Verbor. ſignif.

Ex Libro IX.

Injuria.

Injuriam autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam quandam: ſed quod non jure factum eſt, hoc eſt contra jus, id eſt, ſi culpa quis occiderit. l. ſed et ſi. 5. §. 1. ad Leg. Aquil.

Occidere.

Occidiſſe dicitur vulgo quidem, qui mortis cauſſam quolibet modo praebuit: ſed Lege Aquilia is demum teneri viſus eſt, qui adhibita vi, et quaſi manu cauſſam mortis praebuiſſet: tracta

tracta videlicet interpretatione vocis a caedendo, et a caede. l. ita vulneratus. 51. in princ. eod. tit.

Ex Libro xi.

Monumentum.

Monumentum eſt, quod memoriae ſervandae gratia exiſtit, a *monendo* deductum. l. 2. §. monumentum. 6. de Religioſ. et ſumptib. funer. Nam et *monumentum generaliter res eſt memoriae cauſſa in poſterum prodita.* l. monumentum. 42. eod. tit.

Ex Libro xii.

Mutuum.

Appellata eſt autem mutui datio ab eo, quod de meo tuum ſit. l. 2. §. appellata. 2. de Reb. cred.

Ex Libro xiv.

Inſtitor.

Inſtitor appellatus eſt ex eo, quod negotio gerendo inſiſtat. l. 3. de Inſtitor. action.

Ex Libro xv.

Peculium.

Peculium dictum eſt, quaſi puſilla pecunia,

 ſive

ſive puſillum patrimonium. l. depoſiti. 5. §. 3. de Pecul.

Ex Libro xvi.

Depoſitum.

Depoſitum eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt, dictum ex eo, quod ponitur. Praepoſitio enim de *auget poſitum, ut oſtendat, totum fidei ejus eſſe commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet*. l. 1. in princ. Depoſiti.

Ex Libro xix.

Ruta. Caeſa.

Si ruta et caeſa excipiantur in venditione, ea placuit eſſe ruta, quae eruta ſunt: ut arena, creta, et ſimilia: caeſa eſſe, ut arbores caeſas, carbones, et his ſimilia. l. fundi. 17. §. ſi ruta caeſa. 6. de Action. empt. et vend.

Ex Libro xxi.

Redhibere.

Redhibere eſt, facere ut rurſus habeat venditor, quod habuerat. et, quia id reddendo fiebat, idcirco redhibitio eſt appellata, quaſi redditio. l. redhibere. 21. in princ. de Aedil. Edict.

Ex

Ex Libro XXII.

Inſtrumenta.

Inſtrumentorum nomine ea omnia accipienda ſunt, quibus cauſſa inſtrui poteſt: et ideo tam teſtimonia, quam perſonae, inſtrumentorum loco habentur. l. 1. de Fide inſtrument.

Ex Libro XXIII.

Sponſalia.

Sponſalia dicta ſunt a ſpondendo. Nam moris fuit veteribus ſtipulari, et ſpondere ſibi uxores futuras. Unde et ſponſi ſponſaeque appellatio nata eſt. l. 2. et 3. de Sponſalib.

Ex Libro XXIV.

Divortium.

Divortium vel a diverſitate mentium, vel quia in diverſas partes eunt, qui diſtrahunt matrimonium. l. 2. in princ. de Divort. et repud. l. inter divortium. 191. de Verb. ſign. *et* l. inter ſtuprum. 101. §. 1. eod. tit.

Ex Libro xxvi.

Tutela. Tutores.

Tutela eſt, ut Servius definit, vis ac poteſtas in capite libero conſtituta, ad tuendum eum, qui per aetatem ſua ſponte ſe defendere nequit, Jure civili data ac permiſſa. Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque re ipſa nomen acceperunt. Itaque appellantur Tutores, quaſi Tuitores, atque defenſores: ſicut Aeditui dicuntur, qui aedes tuentur. l. 1. in princ. de Tutel.

Adgnati.

Sunt autem Adgnati, qui per virilis ſexus perſonas cognatione juncti ſunt, quaſi a patre cognati. l. ſunt autem. 7. de Legitim. tutor. Melius dixiſſet ab *adnaſcendo dicti, quaſi ad, id eſt, ſimul nati.*

Ex Libro xxix.

Miles. Exercitus.

Miles appellatur vel a malitia, id eſt, duritia, quam pro nobis ſuſtinet, aut a multitudine, aut a malo, quod arcere milites ſolent, aut a Graeco verbo χίλιοι. *Unde* χιλιαϛὴς *tractum eſt. Nam ita Graeci* τάγμα, *et mille hominum nume-*

numerum appellant, quaſi milleſimum quemque dicas. Unde ipſum quoque χιλιάρχας appellant. Exercitus autem nomen ab exercitatione traxit. l. 1. in fin. de Milit. teſtam. Porro *Militis* ἔτυμον Eutropius *Lib.* I. *Rerum Roman.* brevius ac dilucidius multo perſecutus eſt de Romulo loquens: *Mille*, inquit, *pugnatores delegit, quos a numero Milites appellavit.*

Ex Libro xxxi.

Reddere.

Verbum reddendi quamquam ſignificationem habeat retro dandi, recipit tamen et per ſe dandi ſignificationem. l. cum quidam. 21. de Legat. 2. l. verbum. 94. de Verb. ſign.

Ex Libro xxxiii.

Suppellex.

Labeo ait originem fuiſſe ſuppellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiſcerentur, locari ſolerent, quae ſub pellibus uſui forent. l. Labeo. 7. de Suppellect. leg.

Ex Libro xxxiv.

Mundus.

Mundus muliebris eſt, quo mulier mundior ſit.

ſit. l. argumento. 25. §. ornamenta. 10. de Auro et argent. legatis.

Ex Libro xxxviii.

Cognati.

Cognati appellati ſunt, quaſi ex uno nati: aut (ut ait Labeo) quaſi commune naſcendi initium habuerint. l. 1. §. 1. Unde cognat. l. non facile. 4. §. 1. de Gradib. et adfin. *et* l. Juriſconſultus. 10. §. 1. eod. tit. ubi et a Graeca voce *συγγενής* cognationis nomen deducit.

Conſobrini.

Item conſobrini conſobrinaeque, id eſt, qui quaeve ex duabus ſororibus naſcuntur, quaſi conſororini. l. 1. §. quarto gradu. 6. *et* l. Juriſconſultus. 10. §. quarto gradu. 15. vers. eodem gradu. de Gradib. et adfinib.

Adfines.

Adfines ſunt viri et uxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diverſae inter ſe ſicut per nuptias copulantur, et altera ad alterius finem accedit. l. 4. §. ſed quoniam. 3. eod. tit.

Tri-

Tritavus.

Tritavus quaſi tertius avus. l. Juriſconſultus. 10. §. ſexto gradu. 17. eod. tit.

Conſanguinei.

Conſanguineos Caſſius definit eos, qui ſanguine inter ſe connexi ſunt. l. 1. §. conſanguineos. 10. de Suis et legitim. haered.

Ex Libro XXXIX.

Damnum. Damnatio.

Damnum et damnatio ab ademptione, et quaſi deminutione patrimonii dicta ſunt. l. 3. de Damn. infect.

Publicani.

Publicani ſunt, qui publico fruuntur. Nam inde nomen habent, ſive fiſco vectigal pendant, vel tributum conſequantur. Et omnes qui quid a fiſco conducunt, recte appellantur publicani. l. 1. §. 1. *et* l. quantas. 12. in fin. de Publican.

Donatio.

Donatio dicta eſt a dono, quaſi doni datio, tracta a Graecis. Nam hi dicunt δῶρον καὶ δωρεῖσθαι. l. Senatus. 35. §. 1. de Mort. cauſ. donation.

Ex Libro xli.

Poſſeſſio.

Poſſeſſio appellata eſt (ut et Labeo ait) a ſedibus, quaſi poſitio : quia naturaliter tenetur ab eo qui inſiſtit, quam Graeci κατοχὴν dicunt. l. 1. princ. de Adquir. poſſeſſ.

Ex Libro xliii.

Solarium.

Si tamen obſtet id aedificium publico uſui, utique is qui operibus publicis procurat, debebit id deponere : aut ſi non obſtet, ſolarium ei imponere. Sic enim vectigal hoc appellatur ex eo, quod pro ſolo pendatur. l. 2. §. ſi quis. 17. Ne quid in loco public.

Vicinales Viae.

Vicinales viae ſunt, quae in vicis ſunt, vel quae in vicos ducunt. d. l. 2. §. viarum. 22. Ne quid in loc. public.

Statio.

Stationem a ſtatuendo dicimus. Is igitur locus demonſtratur, ubicumque naves tuto ſtare poſſunt. l. 1. §. ſtationem. 13. de Fluminib.

Lacus.

Lacus.

Lacus eſt, quod perpetuam habet aquam. Stagnum eſt, quod temporalem continet aquam, ibidem ſtagnantem. l. 1. §. lacus. 3. Ut in flum. public.

Rivales. Rivus. Specus. Spectacula. Incile.

Si inter rivales, qui per eundem rivum aquam ducunt, ſit contentio de aquae uſu, utroque ſuum eſſe contendente, duplex Interdictum utrique competit. l. 1. §. ſi inter. 26. de Aqua cottid. et aeſtiv. *Rivus eſt locus per longitudinem depreſſus, quo aqua decurrat, cui nomen eſt ἀπὸ τȣ̃ ῥεῖν. Specus autem locus eſt, ex quo deſpicitur, inde ſpectacula dicta.* l. 1. §. 2. et 3. de Rivis. *Incile autem eſt locus depreſſus ad latus fluminum, ex eo dictus quod incidatur.* Ibidem. §. 5.

Precarium.

Precarium eſt, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui conceſſit, patitur. l. 1. princ. de Precar.

Exhibere.

Exhibere eſt in publicum producere, et videndi tangendique hominibus facultatem praebere.

bere. Proprie autem exhibere eſt, extra ſecretum habere. l. 3. §. ait Praetor. 8. de Libero hom. exhib.

Ex Libro xlvi.

Novatio.

Novatio a novo nomen accepit, et a nova obligatione. l. 1. in princ. de Novation.

Stipulationes judiciales, et cautionales.

Judiciales ſtipulationes dicimus, quae propter judicium interponuntur, ut ratum ſiat, etc. *Et ſciendum eſt, omnes ſtipulationes natura ſua cautionales eſſe. Hoc enim agitur in ſtipulationibus, ut quis cautior ſit, et ſecurior interpoſita ſtipulatione.* l. 1. §. 1. et 4. de Stipulat. praetor.

Ex Libro xlvii.

Furtum.

Furtum a furvo, id eſt, nigro, dictum Labeo ait, quod clam et obſcure fiat, et plaerumque nocte: vel a fraude, ut Sabinus ait: Et a ferendo et auferendo: vel a Graeco ſermone, qui φῶρας *appellant fures. Imo et Graeci* ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας *dixerunt* l. 1. in princ. de Furtis.

Tignum.

Tignum.

Tigni appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium conſtet, vineaeque neceſſaria. unde quidam ajunt tegulas quoque, et lapidem, et caementa, caeteraque, ſi qua aedificiis ſunt utilia: tigna enim a tegendo dicta ſunt. hoc amplius et calcem, et arenam appellatione tignorum contineri. l. 1. de Tigno junct.

Turba.

Turbam appellatam Labeo ait ex genere tumultus, idque verbum ex Graeco tractum, ἀπὸ τȣ̃ θορυβεῖν. l. 4. §. 2. Vi bonor. raptor.

Injuria. Contumelia. Convicium.

Injuria ex eo dicta eſt, quod non jure fiat. Omne enim quod non jure fit, injuria fieri dicitur. l. 1. in princ. de Injur. Et paulo poſt: *Interdum iniquitatem injuriam dicimus. Nam cum quis inique, vel injuſte ſententiam dixerit, ex eo injuriam dictam, quod jure et juſtitia caret, quaſi non juriam. Contumeliam autem, a contemnendo.* d. l. 1. princ. de Injur. *Convicium dicitur vel a concitatione, vel a conventu, hoc eſt, collatione vocum. Cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium*

vicium appellatur, quaſi convocium. l. 15. §. 4. de Injur.

Ex Libro xlviii.

Stuprum. Adulterium.

Lex ſtuprum et adulterium promiſcue et καταχρηστικώτερον appellat. Sed proprie adulterium in nuptam committitur, propter partum ex altero conceptum compoſito nomine. Stuprum vero in viduam, virginemve committitur, quod Graeci φθορὰν appellant. l. inter liberas. 6. §. lex ſtuprum. 1. ad Leg. Jul. de adult. *et* l. inter ſtuprum. 101. in princ. de Verb. ſignif.

Ex Libro l.

Municipes.

Proprie municipes appellantur muneris participes, recepti in civitatem, ut munera nobiſcum facerent. l. munus. 18. in fin. de Verb. ſignif. *et* l. 1. §. 1. ad Municipal.

Stipendium. Tributum.

Stipendium a ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes, id eſt modica aera colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et ſane

ſane appellatur ab intributione tributum : vel ex eo, quod militibus tribuatur. l. ager. 27. de Verb. ſign.

Sylva caedua. Stipula illecta. Glans caduca. Sylva paſcua.

Sylva caedua eſt, ut quidam putant, quae in hoc habetur, ut caederetur. Servius eam eſſe, quae ſuccisa rurſus ex ſtirpibus aut radicibus renaſcitur. Stipula illecta, ſicut ſpicae in meſſem dejectae necdum lectae. Glans caduca eſt, quae ex arbore recidit. Paſcua ſylva eſt, quae paſtui pecudum deſtinata eſt. l. ſylva. 30. eod. tit.

Pratum.

Pratum eſt, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus eſt, ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiendum. l. pratum. 31. eod. tit.

Deteſtatio.

Deteſtatio eſt denuntiatio facta cum teſtatione. l. deteſtatio. 40. de Verb. ſign.

Bona.

Bona.

Bonorum appellatio aut civilis, aut naturalis eſt. Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc eſt, quod beatos faciunt. Beare eſt prodeſſe. l. bonorum. 49. de Verb. ſignif.

Magiſtri. Magiſtratus.

Quibus praecipua cura rerum incumbit, et qui magis quam caeteri, diligentiam et ſollicitudinem rebus, quibus praeſunt, debent, hi Magiſtri appellantur. Quin etiam et ipſi Magiſtratus per derivationem a Magiſtris cognominantur. Unde etiam cujuſlibet diſciplinae praeceptores Magiſtros appellari, a monendo, vel monſtrando. l. quibus. 57. de Verb. ſignif.

Portus. Angiportum.

Portus appellatio eſt concluſus locus, quo importantur merces, et inde exportantur: eaque nihilominus ſtatio eſt concluſa atque munita. Inde angiportum dictum eſt. l. portus. 59. eod. tit.

Dimiſ-

Dimiſſoriae literae.

Dimiſſoriae literae dictae, quae vulgo dicuntur apoſtoli. Dimiſſoriae autem dictae, quod per eas cauſſa ad eum, qui appellatus eſt, dimittitur. l. dimiſſoriae. 106. de Verb. ſignif.

Sequeſter.

Sequeſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controverſia eſt, depoſuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quaſi ſequenti eos, qui contendunt, committitur. l. ſequeſter 110. de Verb. ſign.

Tugurium. Toga.

Offilius ait, tugurium a tecto, tanquam tegularium eſſe dictum: ut toga, quod ea tegamur. l. tugurium. 180. de Verb. ſign.

Taberna. Tabernacula. Contubernales.

Tabernae appellatio declarat omne utile ad habitandum aedificium. Nempe ex eo quod tabulis clauditur. l. tabernae. 183. de Verb. ſign. *Unde tabernacula, et contubernales dicti ſunt.* l. unde. 184. eod. tit.

Donum.

Inter donum, et munus hoc intereſt, quod inter genus et ſpeciem. Nam genus eſſe donum Labeo ait, a donando dictum: munus ſpeciem. Nam munus eſſe donum cum cauſſa, ut puta natalitium, nuptalitium. l. inter donum. 194. de Verb. ſign.

Calumniator. Cavillatio.

Si calvitur, et moretur, et fruſtretur. Inde et calumniatores appellati ſunt, quia per fraudem et fruſtrationem alios vexarent litibus. inde et cavillatio dicta eſt. l. ſi calvitur. 233. princ. eod. tit.

Telum. Βέλος.

Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: ſed nunc omne ſignificatur, quod mittitur manu. Ita ſequitur, ut et lapis, et lignum, et ferrum hoc nomine contineatur: dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, Graeca voce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. *Et hanc ſignificationem invenire poſſumus et in Graeco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi* βέλος *appellant: eoque nomine vulgo quidem id ſignificatur, quod ab arcu* *mitti-*

mittitur, ſed non minus omne ſignificatur, quod mittitur manu, ἀπὸ τῦ βάλλεσθαι. d. l. ſi calvitur. 233. §. 1. eod.

Perduelles.

Quos nos hoſtes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes cum quibus bellum eſſet. l. quos nos. 234. de Verb. ſign. Nam *bellum* antiquitus dictum eſſe quaſi *duellum* vel pueris Grammaticorum notum eſt.

Pignus.

Pignus appellatum a pugno: quia res, quae pignori dantur, manu traduntur. Unde etiam videri poteſt verum eſſe, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis conſtitui. l. plebs. 238. §. pignus. 2. eod. tit.

Decuriones. Urbs. Oppidum. Territorium.

Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui ducerentur, conſilii publici gratia conſcribi ſolita ſit. Urbs ab urbo appellata eſt. Urbare eſt aratro definire, et Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi ſolet. Oppi-

dum ab ope dicitur, quod ejus rei cauſſa moenia ſunt conſtituta. Territorium eſt univerſitas agrorum intra fines cujuſque civitatis: quod ab eo dictum quidam ajunt, quod Magiſtratus ejus loci intra eos fines terrendi, id eſt, ſummovendi jus habet. l. pupillus. 259. §. 5. et ſeqq. eodem tit.

Vidua. Vecors. Veſanus.

Viduam non ſolum eam, quae aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quae virum non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors, veſanus, qui ſine corde aut ſanitate eſſet. ſimiliter viduam dictam eſſe ſine duitate. l. malum. 242. §. viduam. 3. eod. tit.

Abſoluta haec levioris operae monumenta
Sedani, Prid. Cal. Januar.
CIϽIϽLXXVI.

AD-

ADDENDA

ad Animadverſiones.

Pag. 113. *col.* 2. poſt. *n.* 12. Fugerat me, cum praeter olim vulgatas Editiones Plauti nullum me auctorem verbi *impropero* inveniſſe ſcribebam, locus Petronii, quem tamen et ipſum mihi enotaveram, *Satyr. Cap.* XXXVIII. ubi e Fragmento Traguriano haec leguntur: *Quid ille, qui libertini loco jacet? quam bene ſe habuit? non impropero illi.* Nec ideo tamen, quamdiu alia teſtimonia prolata non erunt, a ſententia diſcedo, *impropero* vocem nullius, aut obſcurae auctoritatis eſſe. Non quod mihi adhuc liqueat Petronium ad Antoninorum, aut Conſtantini M. tempora rejiciendum eſſe, quod Viris quibuſdam Doctiſſimis viſum fuit: ſed quod pleraque omnia, quae in illo Fragmento leguntur, longe infra reliquam elegantiam, ac nitorem ſtyli Petroniani ſunt, et ſoloeciſmis, ac barbariſmis ſcatent, ut quo libertinorum, ruſticorum, mercenariorum, aliorumque id genus de infima fece plebis hominum ſermones referantur: quos a Petronio certo judicio in ſcenam inductos re-

cte cenſere Clar. Burmannum exiſtimo. Et quamvis omnia, quae ibi ſunt, elegantiſſima, et ad exactam Latinitatis regulam formata eſſent, tamen Valla, et Voſſius, qui hoc Fragmentum non viderant, auctoritate illius in hac voce probanda niſi fuiſſe dici non poſſent. Nam Gloſſas Veteres hic non moror, quas multis bonis non pauca e ſordibus cadentis, et prolapſae jam Latinitatis, ac ſemibarbara admiſta habere conſtat. Quod autem Lambinus notat vulgatos libros Plauti *Rud. l. d.* habere *improperas*, id non de omnibus accipiendum eſt: nam jam tum, cum Lambinus ea ſcribebat, in Camerar. ed. erat *vim opprobras*. At in Gryph. ut notat Scheffer. *ad Petron. l. d.* legebatur *improperas*.

Pag. 186. *col.* 2. poſt *n.* 4. Voluit fortaſſis dicere, Edicta de Publicanis, et vectigalibus, rebuſque, quae eo pertinerent. Sed ſic quoque obſcure locutus eſt.

Pag. 230. *col.* 2. poſt *n.* 2. Hoc amplius habitationem quoque his locis voce *victus* contineri, recte dixeris: haud ſecus atque apud Juriſconſultos *alimentorum* appellatione cibaria, veſtitus, et habitatio comprehenduntur, ut de legato alimentorum ſcribit Javolenus *l. 6. D. de Aliment. vel cibar. leg.*

Pag. 257. *col.* 2. poſt *n.* 3. De *quot dies* eſt

eſt etiam locus Priſciani *Lib.* XVIII. *pag.* 1193. *Illi* (Graeci dicunt) ὁσημέραι, καὶ ὅσαι ἡμέραι. *Romani quotidie*, *vel cottidie*, *pro quot dies*; *et quot annis*, *pro quotquot erunt anni.* Horatius II. *Carm.* 14. 5. pro eo dixit, *quotquot eunt dies.*

Pag. 273. *col.* 2. poſt *n.* 4. Quantum quidem ex exemplis, quae in *Lexica Juris* e Pandectis collata ſunt, intelligitur. Arrius Menander tamen verbis, *id eſt*, eadem plane ratione, qua Ulpianus, ac de eadem re, de *exauctoratione* ſcilicet, utitur: niſi quod eorum adjectione *exauctorare*, non ad unam ſpeciem ignominioſae miſſionis, quae fit detractis inſignibus militaribus, ſed ad omnem ignominioſam miſſionem contrahit. Verba ejus ſunt *in l.* 29. *D. de Liberal. cauſ. Qui de libertate ſua litigans, necdum ſententia data, militiae ſe dedit, in pari cauſa caeteris ſervis habendus eſt, nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibuſdam. et licet liber apparuerit, exauctoratus*, id eſt, *militia remotus*, *caſtris ejicietur.* Nam *militia removere* de ignominioſa miſſione dici docet Salmaſ. *Cap.* XXI. *Obſervat. ad Jus Attic. et Rom.* Idemque, *exauctoratus*, ideo ab Arrio exponi *militia remotus* dicit, *quia exauctoratio non ſemper ignominiam infert*, *ſed tum demum*, *cum ſit ignominiae cauſa*: quae

eadem ratio tollendae difficultatis eſt, atque ea, qua utitur P. Faber *in l.* 2. §. 2. *de His qui not. infam.* Itaque etſi non ſatis apparet in aliis, quae e Pandectis adferuntur, verba, *id eſt*, ita ſumi, ut iis generalis alicujus verbi ſignificatio ad ſpecialem coarctetur, tamen quia non perſpicio, quomodo haec aliter accipi poſſint, fatendum videtur, ſaltem *in d. l.* 2. *de His qui not. infam.* et *l.* 29. *pr. de Liberal. cauſ.* hunc illorum uſum eſſe. Nam ut vel cum Haloandro ſcripturam Florentinam *in d. l.* 2. §. 2. *de His qui not. infam.* mutandam, vel cum Heraldo *in l.* 29. *princ de Liberal. cauſ.* verba, *id eſt*, *militia remotus*, pro gloſſa habenda eſſe cenſeam, induci non poſſum. Nec verum eſſe, quod Heraldus ait, *vix exauctorationem uſurpari quotidiano uſu ſine aliqua nota*, non modo ex aliorum ſcriptorum teſtimoniis probari poteſt, ſed etiam ex ipſis Juriſconſultis oſtendit ibidem Salmaſius.

Pag. 337. *col.* 1. poſt *n.* 2. Huc pertinent exempla caſus ſexti pro tertio, quae e Pandectis Florentinis IV. *Obſervat. Jur. Rom.* 25. notavit Ampl. Bynkershoekius.

Pag. 350. *col.* 1. poſt *n.* 4. Jam ante Scipionem Gentilem fuiſſe, qui *ingravis in d. l.* 3. *princ. ad Senatuſc. Silan.* uno verbo dici putaverint, ut *incanus* apud Virgilium, intelligo

telligo ex Alciato *in fin. Lib.* IV. *de Verb. ſign.* qui praepoſitionem *in* ejiciendam eſſe arbitratur.

Pag. 351. *col.* 1. poſt *n.* 8. Quam etiam nullam eſſe ex eo conjicio, quod Cujacius VI. *Obſerv.* 14. de ſententia *d. l.* 22. §. 1. *ad Leg. Jul. de adulter.* diſputans, et in ea *occiſionem* pro *accuſationem* ſubſtituens, nihil de ea re memorat.

Pag. 356. *col.* 2. poſt *n.* 23. Eſt etiam exemplum hujus conſtructionis in his Gaji *in l.* 4. *D. de Pignorib. Fiunt enim de his ſcripturae, ut quod actum eſt, per eas facilius probari poterit.* Sed pro *poterit in l.* 4. *de Fide inſtrument,* ubi eadem verba Gaji repetuntur, rectius legitur *poſſit.*

Pag. 373. *col.* 2. v. 18. poſt *mediocriter.* Id eſt, non intuliſſe damnum, ſed paſſam eſſe.

Pag. 383. *col.* 2. poſt *n.* 11. Poſſet videri eadem ſignificatio hujus vocis eſſe apud Hirtium *Lib.* VIII. *de Bell. Gall. cap.* 15. *Barbari confiſi loci natura, quum dimicare non recuſarent, ſi forte Romani ſubire collem conarentur, paullatimque copias diſtributas dimittere non auderent, ne diſperſi perturbarentur, in acie permanſerunt.* Nam ſi *paullatim* referas ad verba, *copias diſtributas*, erit idem, ac ſi dicas, per partes, vel in partes. Sed hoc non

 ſatis

ſatis certum eſt, cum ibi *paullatim* etiam referri poſſit ad ſequens *dimittere*.

Pag. 398. *col.* 1. v. 11. poſt *de quo ſupra.* Ita notat Gothofredus *ad d. l.* 29. §. 5. *Mandat.* Menagius *Cap.* XXXIX. *Amoen. Jur. Civ.* in v. *Calumniatores* ſcribit, Vulgatos Codices *in d. l.* habere *propter ſuam calvitatem*, proque eo in Florentino eſſe *calliditatem*. Hoc nec cum Gothofredi, nec cum Taurelli nota convenit.

INDEX LEGUM,

De quarum Latinitate, vel ſententia in *hoc Libro* agitur.

E Pandectis.

L. 1. §. 2. *de Juſtit. et Jur.* Pag. 326.
l. 4. *eod.* 378.
l. 1. *princ. de Conſtitut. Princ.* 323.
l. 1. §. 2. *de Offic. Praef. Urb.* 437.
l. 7. *princ. de Offic. Procons.* 323.
l. 4. §. 2. *de In jus voc.* 219.
l. 34. *de Pact.* 385.
l. 8. §. 9. *de Tranſaction.* 445.
l. 1. §. 5. *de Poſtuland.* 324.
l. 2. §. 2. *de His qui not. infam.* 268. 271. *ſeqq.* 488.
l. 4. §. 4. *eod.* 167. 173.
l. 6. §. 6. *de Negot. geſt.* 319.
l. 19. §. 2. *eod.* 321.
l. 3. §. 2. *de Calumniator.* 283. 288.
l. 5. *Quod met. cauſ.* 325.
l. 18. §. 1. *de Minorib.* 322.
l. 15. §. *ult. Ex quib. cauſ. maj.* 436.
l. 35. §. 4. *eod.* 326.
l. 2. §. 7. *de Judic.* 331.
l. 61. §. 1. *eod.* 392.
l. 15. §. 2 *de Inoffic. teſtam.* 330.
l. 2. *de Heredit. petit.* 332.
l. 39. *eod.* 93.
l. 23. §. 5. *de Rei vindicat.* 238. 241.
l. 7. §. 6. *de Public. in rem act.* 333.
l. 13. §. 1. *de Uſufruct. ibid.*
- - - §. 6. *eod.* 394.
- - - §. *ult. eod.* 333.
l. 25. §. 1. *eod.* 389.
l. 27. §. 3. *eod.* 395.
l. 58. §. 1. *eod.* 391.
l. 10. §. 6. *Quib. mod. uſuſfr. vel us. amitt.* 394.
l. 17. *eod.* 330.

l. 3.

l. 3. *princ. Uſufruct. quem adm. cav.* 336.
l. 20. §. 3. *de Servit. praed. urban.* 394.
l. 13. §. 1. *Commun. praedior.* 418.
l. 12. *Quemadm. ſervit. amitt.* 322.
l. 1. *princ. Si quadr. pauper. fec. dic.* 15. 19.
- - - §. 1. *eod.* 16.
- - - §. 14. *eod.* 8. 15.
l. 29. §. 2. *ad Leg. Aquil.* 394.
- - - §. 4. *eod.* 336.
l. 30. §. 3. *eod.* 373.
l. 1. *de His qui dejec. vel effud.* 19. 21.
l. 5. §. 1. *eod.* 395.
l. 1. *de Noxalib. action.* 8. 14
l. 7. §. 13. *Comm. divid.* 373.
l. 37. *de Religios. et ſumt. fun.* 424.
l. 43. *eod.* 413.
l. 9. §. 2. *de Pignerat. act.* 231. 236.
l. ult. princ. eod. 279.
l. 1. §. 15. *de Exercitor. act.* 437.
l. 1. §. 18. *eod.* 334.
l. 4. *princ. de Pecul.* 53.
- - - §. *penult. eod.* 372.
l. 5. §. 3. *eod.* 54. 60.
- - - §. 4. *eod.* 53.
l. 3. §. 4. *de In rem vers.* 369.
l. 27. §. *ult. ad Senatuſc. Vellej.* 323.
l. 10. §. 7. *Mandat.* 340.
- - - §. 9. *eod.* 396.
- - - §. *ult. eod.* 329.
l. 26. §. *ult. eod.* 399.
l. 29. §. 5. *eod.* 398. 490.
l. 11. §. 1. *de Contr. emt.* 33 36. 37.
l. 35. §. 2. *eod.* 341.
- - - §. 7. *eod.* 382.
l. 77. *eod.* 415.
l. 1. §. 1. *de Peric. et comm. rei vend.* 382. 437.
- - §. 2. *eod.* 437.
l. 11. §. *ult. de Act. emt.* 431.
l. 47. *eod.* 337.
l. 11. §. *ult. Locat.* 83.
l. 15. §. 2. *eod.* 399.
l. 24. §. 3. *eod.* 398.
- - - §. 4. *eod.* 400.
l. 60. §. 4. *eod.* 354.
l. 4. *de Pignorib.* 439.
l. 5. §. 1. *eod.* 231. 236.
l. 16. §. 2. *eod.* 82.
l. 26. §. 1. *eod.* 347.
l. 10. *princ. de Aedil. Edict.* 341.

§. 3.

- - §. 3. et *ult. eod.* 404.
l. 12. §. 2. *eod.* 410.
l. 14. §. 7. *eod.* 34. 38.
l. 18. *princ. eod.* 342. 409.
l. 37. *eod.* 243. 245. 247.
l. 38. §. *ult. eod.* 411.
l. 43. *princ. eod.* 432.
- - - §. 6. *eod.* 410.
l. 48. §. *ult. eod.* 438.
l. 65. §. 2. *eod.* 243. 245. 247.
l. 21. § 2. *de Evictıon.* 359.
l. 69. § 5. *eod.* 408.
l. 28. *de Probation.* 330.
l. 38. *princ. de Rit. nupt.* 402.
l. 43. § 7. *eod.* 411.
l. 47. *eod.* 345.
l. 60. §. 6. *eod.* 381.
l. 2. *de Pact. dotalib.* 376.
l. 27. *eod.* 339.
l. 8. *de Fund. dot.* 93.
l. 31. *princ. de Donat. int. vir. et ux.* 407.
l. 32. § 12. *eod.* 403.
l. 41. *eod.* 434.
l. 52. §. *ult. eod.* 402.
l. 10. §. 1. *Solut. matrim.* 354.
l. 22. §. 8. *eod.* 347. 422.
l. 1. §. 1. *de Tutel.* 28.
l. 5. §. 7. *de Admin. tutor.* 404.
- - - §. *ult. eod.* 347.
l. 7. *princ. eod.* 441.
l. 9. §. 8. *eod.* 412.
l. 46 *princ. eod.* 425.
- - - § 6. *eod.* 343.
l. 1. *de Auctor. tutor.* 412.
l. 15. *eod.* 377.
l. 21. *eod.* 403.
l. 1. §. 4. *de Excuſat. tutor.* 379.
l. 17. §. 2. *eod.* 348.
l. 8. *de Tutel. et rat. diſtr.* 407.
l. 3. §. 1. *de Contrar. tut. et ut. act.* 344.
l. 4. *de Fidejuſſor. tutor.* 438.
l. 3. § *ult. de Reb. eor. qui ſub tut.* 406.
l. 29. §. 15. *de Liber. et poſtħ.* 390. 444.
l. 6. §. 6. *de Injuſt. rupt. irr.* 352.
l. 9. §. 3. et 6. *de Hered. inſt.* 439.
l. 35. §. 3. *eod.* 353.
l. 48. §. *ult. eod.* 354.
l. 70. *eod.* 439.
l. 10. §. 1. *de Vulg. et pup. ſubſt.* 324.
l. 31. *eod.* 416.
l. 1. *princ. de Teſtam. mil.* 370.

l. 9.

l. 9. *princ. eod.* 353.
l. 36. § 2. *eod.* *ibid.*
l. 41. §. *ult. eod.* 355
l. 32. §. *ult. de Adquir. vel om. hered.* 356.
l. ult. eod. 367.
l. 2. *de Senatuſc. Silan.* 357.
l. 3 *princ. eod.* 350. 488.
- - - §. 6. *et* 8. *eod.* 357.
l. 14. § 1. *de Legat.* 1. 388.
l. 17. §. 1. *eod.* 416. 417.
l. 39. §. 5. *eod.* 418.
- - - §. 6. *eod.* 358.
l. 41. §. 5. *eod.* 364.
- - - § 10. *eod.* 339.
l. 65. *eod.* 358.
l. 70. §. *ult. eod.* 359.
l. 114. §. 14. *eod.* 348.
l. 69. §. 1. *de Legat.* 2. 420.
l. 86. §. *ult. eod.* 80.
l. 88. §. 12. *eod.* 324.
l. 11. §. 2. *de Legat.* 3. 439.
l. 27. §. 1. *eod.* 367.
l. 52. §. 1. *eod.* 93. 96. 100. *ſeqq*
l. 55. *princ. eod.* 190.
- - - §. 4. *eod.* 380.
- - - §. *ult. eod.* 406.
l. 60. §. 2. *eod.* 360.
l. 70. §. 12. *eod.* 197.
199. 204 *ſeqq.* 369.
l. 78 §. 1. *eod.* 361.
l. 79. §. 1. *eod.* 54. 56 60.
l. 83. §. 1. *eod.* 418.
l. 2. *princ. de Tritic. vin. vel ol. leg.* 361.
l. 8. §. 1. *de Inſtruct. vel inſtrum. leg.* 397.
l. 12. §. 42. *eod.* *ibid.*
l. 18 §. 13. *eod.* 418.
l. 1. *de Penu leg.* 362.
l. 19. §. 9. *de Aur. arg. leg.* 418.
- - - §. 17. 18. 19. *eod.* 291. 294. 299. *ſeqq.*
l. 20. *eod.* 415.
l. 27. §. 4. *eod.* 360.
l. 32. §. 6. *eod.* 205.
- - - §. 7. *eod.* 369.
l. 9. *de Liberat. leg.* 425.
l. 13. §. *ult. de Reb. dub.* 417.
l. 17. *de His quae ut indign.* 413.
l. 21. *eod.* 417.
l. 22. *eod.* 359.
l. 8. *de Condit. et demonſtr.* 365.
l. 17. §. 3. *eod.* 446.
l. 32. *eod.* 366.
l. 62. §. *ult. eod.* 352.
l. 77. §. *ult. eod.* 360.
l. 93. *eod.* 330.
l. 106. *eod.* 366.

l. 11. §. 6. *ad Leg. Falc.* 413.
l. 62. §. 1. *eod.* 414.
l. 73. *princ. eod.* 350.
l. 80. §. 1. *eod.* 417.
l. 94. *eod.* 366.
l. 22. *pr. adSenatuſc.Treb.* 337.
l. 55. *princ. eod.* 420.
l. 65. §. 3. *eod.* 354.
l. 78. §. 4. *eod.* 380.
- - - §. 12. *eod.* 392.
l. 12. §. 6. *Quand. dies leg. vel fid.* 250. 255
l. 19. *princ. eod.* 362
l. 3. *pr. Ut in poſſeſſ. legat.* 310
l. 1. §. 7. *de Conjung. cum emanc. lib.* 369.
l. 1. §. 26. *de Ventr. in poſſeſſ. mitt.* 441.
l. 1. §. *ult. de Bonor. poſſ. ſec. tab.* 369.
l. un. de Bon. poſſ. ex teſtam. mil. 372.
l. 6. §. 4. *de Jure patron.* 350.
l. 7. §. *ult. de Obſeq. par. et patr. praeſt.* 442.
l. 20. §. 1. *de Oper. libert.* 415.
l. 20. §. 4. *de Bon. libert.* 379.
l. 28. *princ. eod. ibid.*
l. 36. *eod.* 420.
l. 44. *eod.* 371.
l. 1. §. 2. *Si quid in fraud. patron.* 359.
l. 1. §. 7. *de Succeſſor. Edict.* 440.
l. 10. §. 7. *de Gradib. et adfin.* 213. 219 *ſeqq.*
l. ult. §. 14. *eod.* 372.
l. 2. §. 32. *ad Senatuſc. Tertull.* 409.
l. 18. §. 15. *de Damn. inf.* 373.
l. 24. *princ. eod.* 366.
l. 40. §. 1. *eod.* 373.
l. 1. §. 11. *de Aqu. et aq. pluv. arc.* 379.
- - §. *ult. eod.* 370.
l. ult. eod. 279.
l. 4. §. 1. *de Publican.* 375.
l. 16. §. 3. *eod.* 245. 248.
l. 20. §. 1. *de Donation.* 393.
l. 31. §. 2. *de Mort. cauſ. donat.* 441.
l. 53. *de Manum. teſtam.* 369.
l. 4. §. 12. *de Fideic. libertat.* 440.
l. 15. *eod.* 375.
l. 41. §. 10. *eod.* 403.
l. 31. §. 1. *de Statulib.* 376.

l. 29. *princ. de Liber. cauſ.* 487.
l. 27. *princ. de Adquir. rer. dom.* 238. 241.
l. 1. *pr. de Adquir. vel am. poſſeſſ.* 85.
l. 21. *princ. eod.* 348.
l. 15. § 9. *de Re judic.* 358.
l. 34. *eod.* 134. 229.
l. 6. *pr. de Reb. auct. jud. poſſid.* 380.
l. 31. §. 1. *eod.* 379.
l. 10. §. 10. *Quae in fraud. credit.* 370.
l. 1. §. 14. *de Fluminib.* 365.
l. un. §. 2. *de Ripa mun.* 364.
l. 1. §. 18. *de Aqu. cottid. et aeſt.* 368.
l. 1. §. 10. *Quod vi aut clam.* 354. 358.
l. 5. §. 1. *eod.* 408.
l. 9. §. *ult. eod.* 420.
l. ult. princ. eod. 371.
l. 3. §. 12. *de Hom. lib. exhib.* 388.
l. 12. *de Exception.* 375.
l. 15. §. 5. *de Divers. tempor. praeſcript.* 376.
l. 4. §. *ult. de Dol. mal. et met exc.* 372.
l. 83. *princ. de Verb. Obligat.* 383.
l. 122. §. 1. *eod.* 364.
l. ult. de Fidejuſſor. 383.
l. 20. *princ. de Novation.* 332.
l. 39. *de Solution.* 444.
l. 102. §. *ult. eod.* 386.
l. 13. §. 4. *de Acceptilat.* 387.
l. 19. §. 1. *eod.* 443.
l. 12. §. 3. *Rat. rem hab.* 322.
l. 1. *princ. de Furt.* 387.
l. 46. *princ. eod.* 373.
l. 52. §. 11. *eod.* 397.
l. 1. *pr. et* §. 1. *Si famil. furt. fec. dic.* 359.
l. 4. §. 2. *Vi bonor. raptor.* 267.
l. 4. §. 3. *eod.* 258. 261. 265. *ſeqq.*
l. 5. *princ. de Injur.* 147.
- - - §. 1. *eod.* 138. 140. 145. *ſeqq.*
l. 15. §. 3. 4. 5. *et ſeqq. eod.* 187. 192.
- - - §. 41. *eod.* 427.
l. 17. §. 17. *eod.* 380.
l. 18. §. 4. *eod.* 384.
l. 1. §. 1. *de Extraord. crimin.* 368.
l. 2. *de Sepulc. viol.* 423.
l. 1. *pr. et* §. 1. *de Praevari-*

varicat. 167. 173. *ſeqq.*
l. 3. §. 1. *Stellionat.* 431.
l. 2. de *Term. mot.* 421.
l. 2. de *Popular. action.* 387.
l. 7. *pr.* de *Cuſtod. et exhib. reor.* 384.
l. 6. §. 1. *ad Leg. Jul. de adulter.* 122. 127. *ſeqq.*
l. 22. §. 1. *eod.* 351. 489
l. 23. §. 4. *eod.* 389.
l. 29. *princ. eod.* 422.
l. 34. *eod.* 122. 127. *ſeqq.*
l. 3. §. 3. *ad Leg. Corn. de ſicar.* 424.
l. 15. § 3. *de Leg. Corn. de fals.* 383.
l. 28. *eod.* 382.
l. 1. *pr.* et §. 1. *ad Senatuſc. Turpill.* 160. 167. *ſeqq.*
- - §. 6. *eod* 168. 174.
l. 6. §. 3. *eod.* 425.
l. 17. *princ. de Quaeſtion.* 351. 420.
l. 9. §. 6. *de Poen.* 444.
l. 16. §. 5. *eod.* 426.
l. 28. §. 9. *eod.* *ibid.*
- - - §. 11. *eod.* 328.
l. 6. *de Bon. damnat.* 329. 425. 445.
l. 3. *de Bon. eor. qui ant. ſentent.* 325.
l. 14. *de Appellation.* 408.
l. 21. §. 2. *eod.* 381.
l. un. de Libell. dimiſſor. 445.
l. 47. §. 1. *de Jure fiſc.* 383.
l. 4. §. 8. *de Re milit.* 427.
- - §. 13. *eod.* 426.
l. 13. §. 3. *eod.* 282.
l. 11. *de Caſtr. pecul.* 53.
l. 1. §. 1. *ad Municipal.* 39. 48. 49.
l. 24. *eod.* 425.
l. 34. *eod.* 421.
l. ult. §. 5. 10. *et ſeqq. de Munerib. et honorib.* 405.
- - - §. 11. *eod.* 429.
- - - §. 19. *eod.* 427.
- - - §. 21. *eod.* 428.
l. 1. *pr. de Vacat. et excuſat. mun.* 385.
l. 13. §. 1. *eod.* 388.
l. ult. de Jur. immunit. 431.
l. ult. §. 6. *de Admin. rer. ad civ. pert.* 406.
l. 6. §. 2. *de Pollication.* 386.
l. 10. *eod.* *ibid.*
l. 1. §. 12. *et* 14. *de Extraord. cognit.* 423.
l. 2. *eod.* 386.

l. 13. *princ. de Verbor. ſign.* 33. 34. 36.
l. 18. *eod.* 39. 45.
l. 27. *princ. eod.* 63. 77.
l. 30 §. 2. *eod.* 88. 93.
l. 42. *eod.* 110. 115. 119.
l. 43. *eod.* 223. 225. 228.
l. 44. *eod.* 224. 229.
l. 45. *eod.* 131. 134. 229.
l. 60. *princ. eod.* 63. 79. 82.
l. 63. *eod.* 207. 210.
l. 77. *eod.* 314. 316.
l. 79. §. *ult. eod.* 424.
l. 101. *princ. eod.* 122. 127.
l. 115. *eod.* 63. 77.
l. 128. *eod.* 406.
l. 144. *eod.* 148. 150. 156.
l. 177. *eod.* 159. 162. 164.
l. 182. *eod.* 53. 62.
l. 194. *eod.* 40. 45. 51.
l. 198. *eod.* 00. 84.
l. 211. *eod.* 64. 77. 82.
l. 212. *eod.* 167. 172. 174.
l. 214. *eod.* 39. 51.
l. 225. *eod.* 386.
l. 228. *eod.* 39. 48.
l. 233. *eod.* 160. 163.
l. 235. *eod.* 178. 185.
l. 238. §. *ult. eod.* 10. 16.
l. 12. *de Divers. reg. Jur.* 334.
l. 65. *eod.* 162. 164.
l. 85. §. 2. *eod.* 382.
l. 126. §. 1. *eod.* 385.
l. 151. *eod.* 373.
l. 156. §. 2. *eod.* 369.
l. 189. *eod.* 388.

E. Codice Juſtinian.

l. 27. *de Inoffic. Teſtam.* 374.
l. un. Qui numer. tutel. 408. 409.
l. 7. *de Execut. rei judic.* 382.

Ex Inſtitutionibus.

§. 2. *de Tutel.* 28.
princ. de Teſtament. 23. 24. *ſeqq.*
§. 31. *de Legat.* 446.
§. 8. *de Actionib.* 231. 236.
§. 15. *eod.* 307.
§. 1. *de Noxalib. action.* 8. 10. 18. *ſeqq.*

INDEX
AUCTORUM VETERUM,
qui laudantur, et illuſtrantur.

Ammianus Marcellinus. 337. 428
Apulejus. 300. 336
Athenaeus. 158
Auſonius. 400
Caeſar. 13. 281. 353. 489
Cato. 417
Catullus. 234. 258. 355
Cenſorinus. 157. 365
Chariſius. Vid. Soſipater.
Cicero. 31. 73. 96. 98. 100. 108. 111 147. 165. 168. 173. 175. 195. 208. 209. 279. 284. 311. 342. 374 385. 402. 416
Cledonius. 362
Columella. 335. 356 388
Curtius. 149. 150. 157 293. ſeqq.
Donatus. 15. 23. 331
Feſtus. 118. 129. 135. 159 207. 211. 309. 337 394. 417
Florus. 366
Gellius. 23. 27. 101. 159 317. 335. 360. 362 416
Gloſſae Vet. 395. 404 410. 430. 441
Horatius. 293. 437
Inſcriptiones. 374. 421
Iſidorus. 23. 301. 339. 403
Juſtinus. 150. 153. 365 375
Juvenalis. 230
Leges XII. Tabular. 15 19. 21. 134. 161. 163 229. 279. 310
Livius. 135. 275. 279 415
Lucianus. 105
Lucillius. 393
Lucretius. 28. 365. 393
Macrobius. 9. 11. 16
Martialis. 151. 153. 297 299. 434
Nonius. 128. 164. 165 257. 362. 367. 370 387. 393. 395. 417
Palladius. 326. 391. 393 411
Perſius. 345

INDEX AUCTORUM.

Petronius. 485
Plautus. 12. 50. 150. 154. 200. 204. 340. 354. 365. 373. 387. 393. 432. 433
Plinius Major. 19. 102. 149. 203. 251. 292. 296. 301. ſeqq. 342. 399
Plinius Junior. 95. 96
Priſcianus. 232
Propertius. 337
Prudentius. 385
Quintilianus. Inſtit. Orat. 63. 80. 119. 130. 169. 173. 195. 215. 253. 256. 377. 378
— — Declamat. 161. 280. 310. 437
Salluſtius. 332. 393. 417
M. Seneca. 400
L. Seneca. 362
Servius. 9. 10. 11. 16. 23. 32. 54. 89. 90. 91. 215. 293. 305. 316. 329. 362. 370. 402. 412
Soſipater Chariſius. 362
Statius. 419
Suetonius. 102. 135. 149. 327
Suidas. 14. 401
Terentius. 11. 13. 72. 78. 284. 285. 291. 331. 415. 431
Tibullus. 296. 299
Valerius Max. 97. 328
Varro. 24. 27. 28. 73. 76. 83. 257. 370. 394. 412. 417
Vegetius. 337
Vellejus Paterc. 375
Virgilius. 9. 16. 68. 89. 90. 329.
Vitruvius. 407. 421. 424
Vopiſcus. 99
Xenophon. 411

I N-

INDEX RERUM

et Verborum.

A.

A liberis nubere. 351
Abnutivum, pro negativo. 383
Abortus, et *abortum*. 338.
Abſtentus. 403
Abundare quantitatem, pro excedere. 340
Accedi, *accederam*, pro acceſſi, acceſſeram. 367
Actiones aguntur. 331
Adfectionem, vel *adfectum tenendi*, *poſſidendi habere.* 321
Adfinium etymon. 472
Adfirmator. 438
Adfligere pretium alicui, pro damnare pretio. 321
Adgnati unde appellentur. 470
Admetiri paſſive. 382
Adponere auctoritatem. 388
Adpulſi, pro adpuli. 368
Adrogationis etymon. 464
Adſumtio, pro circumſtantia. 354
Adulterii etymon. 478
Adulterii, et *ſtupri* diſcrimen. 122-130
Adulterium an etiam dicatur, quod cum non nupta committitur. 128
Aedifacere. 354
Aedificare naves. 75
Aediles unde dicti. 462
Aeditimus, *aeditumus*, *aedituus.* 28
Ager quid, et quomodo differat a *fundo*, *praedio*, *poſſeſſione*. 63. 72. 76
— pro territorio. 73. 77
Agere, *ferre*, et *portare*, ut inter ſe differant. 178 180. 185
Agere actiones. 331
Agitare, pro agere, i. e. litigare. 383
Agminales equi. 428
Agonothetae. 405
Alimonia, et *um*. 339
Alex, *allex*. 150. 154. 155
Alii, pro alius. 369
Alimentarius. 445
Aliquod, pro aliquid. 385
Amicalis, *amicabilis*. 340

Anacoluthon. 348
Ἀναγραφὴ, inventarium. 441
Aneclogiſti tutores. 404
Angiportum unde dictum. 480
Annuatim. 251
Antapocha. 443
Antidotus, et *antidotum*. 341
Antidotus cujus gener. et declin. 341
Antinomiae Vallae et aliorum. 38. 43. 66 244. 248
Antiptoſis. 337. 348. 384
Apocha. 442
Apoſtoli, pro literis dimiſſoriis. 444
Apparatio. 360
Apud, et *penes* diverſa ſunt. 207-212
Aquarii. 397
Arbitro, et *arbitror* paſſive. 333
Archeium, *archium*, et *archivum*. 444
Archeotae. 405
in *Arius* exeuntia multa curam et adminiſtrationem notant. 396
in *Aris* et *arius*, *are* et *arium*, duplex quorumdam terminatio. 372. 438
in *Arium* quaedam vectigal ſignificant. 395 418
Arvum quid. 66. 73
Atypus. 404
Auctor, non *author*, nec *autor*. 281
Auctor, et *auctoritas* quid. 277. ſeqq.
Auctores Juris. Vid. Juriſconſulti.
Auctorare, *auctoratus*, *auctoramentum*, *auctoratio*. 279. 280
Averſione emere, *vendere locare*, *conducere*. 437
Augmentum, *augumentum*. 411
Avi, pro majoribus. 218
Avorum memoria. Vid. *Memoria*.

B.

B et *V* permutantur. 374. 403
Βέλος a βάλλεσθαι. 482
Beneficere. 354
Beneficium, pro culpa. 373
Bona unde appellata. 480

C.

C.

Callitas, *calvitas*, pro calliditas. 398
Calvi, non *calviri*, pro fruſtrari. 161. 163
Calumnia, *calumniari*, *calumniator*. 160. 161 168, 177
Calumniatorum poena. V. Talio.
Camelaſia, *camelelaſia*. 405. 428
Camelaſium, *camelaria*, *camelarii*. 428
Καμηλάζειν. 429
Captatoriae inſtitutiones. 439
Cardo, *cardonis*. 260
Caſare, *caſitare*, *caſſitare*, *caſabundus*, *caſſabundus*. 323
Caſtellus, et *caſtellum*. 339
Caſus, pro ſpecie, θεματίω. 443
hoc Caſu, *his caſibus*. ibid.
Caſum ponere, *caſus poſitio*. 444
Cavillari, et *cavillatio*. 160. 165
Cedria ungebantur chartae adverſus tineas. 105
Certiorare. 312
Ceſſim, *ceſſum*. *ceſſim dare*, *ceſſim ire*. 432
Cloacarium. 315
Codex unde dicatur, et quid ſit. 104
Codices, et *codicilli*. 109
Codices eborei. ibid.
Coenaculariam exercere. 395
Coenacularius. 396
Cognati unde appellati. 471
Cohortes praetoriae, urbanae, vigilum. 327
Colonia, *colonica*, pro fundo. 400
Color, *colorare*, de ſpecie, praetextu. 322
Coloria veſtis, pro tincta. 368
Comeſor. 409
Commendare, in malam partem. 379
Commentarienſis. 445
Commodatarius, vocabulum artis. 446
Concordia, et *concordium*. 339
Condicere, pro ſimul dicere, et denunciare. 309
Condicere coenam. 311

Condictio, pro denunciatione. 309 310
Condictio, vox rara extra Libros Juris. 308 310
Conditionaliter. 446
Confiteri, paſſive. 358. 382
Conſanare, *conſaneſcere.* 341. 342
Conſanguineorum etymon. 473
Conſequenter. 413
Conſequenter prioribus. ib.
per Conſequentias, *per conſequentiam*, *in conſequentiam.* 412
Conſobrini unde dicti 472
Conſtructio regulis Grammat. repugnans. 366
Conſulum etymon. 462
Contemplatione alicujus quid facere. 318
ex Continenti, *in continenti.* 389.
Contineri ſtipulationi, pro ſtipulatione. 336
Contrahere alicui, pro cum aliquo. ibid.
Contubernales a taberna. 481
Contumeliae etymon. 477
Conventio unde dicatur. 465
Convicium, an *convitium* ſcribendum. 189. 191 193
Convicium unde dictum, et quid ſit. 187. 196. 477
Cornicularius. 430
Cornuarius, *cornarius.* ib.
Coronis librorum. 105
Cultus, et *victus* ſaepe conjunguntur. 230
Curax, *currax.* 342

D.

Damni etymon. 473
Damnum facere, pro pati, et pro dare. 373
Dare ceſſim, pro retrò cedere. 432
De in compoſitione ſaepe non mutat ſignificationem ſimplicis. 283. 286
— — interdum in malam partem accipitur. 285. 290
Decaproti. 405
Decederim, pro deceſſerim. 367
Decretalis, vocabulum artis. 440
Decuriones unde appellati. 483
Dedecus, quid. 110. 121

Dedu-

Deducere ſe, an dicatur pro gerere. 345
Deducere ſe in dedecus. ib.
Defunctorius, *defunctorie*. 408. 409
Demolio. *demolior* paſſive. 328. 329
Depeciſci tam de honeſto, quam turpi pacto dicitur. 283-290
Depeculari. 56. 58
Deponentia paſſiva ſignificatione. 328. 333 349. 381
Deportare exercitum. 179
Depoſitarius, vocabulum artis. 446
Depoſitum unde dictum. 468
Deprecari, duplici ſignificatione. 286
Deprehendere vitem. 371
Deſponſare. 402
Detentatio. 436
Deteſtatio quid. 479
Detexere, pro auferre. 200
Devirginare. 324
Devotus, *devotio*, de animo ad obſequium promto. 362
Diaeta, *diaetarii*. 397
in Difficili eſſe. 390
Diffindere, *diffundere* diem. 331
Dimetiri, paſſive. 382
Dimiſſorii libelli, *literae*. 444. 481
Dividuitas. 417
Divortii etymologia. 469
Domini vocabantur Imp. Rom. 14
Donaria, dona ipſa, et loca ubi ea reponuntur, 316
Donatarius, vocabulum artis. 446
Donationis etymon, 473
Donum quid, et quomodo differat a *munere*. 39. 52
Donum, et *munus* ſaepe ſine diſcrimine dicuntur. 43. 47
Dos receptitia. 441
Ducator, *ducatrix*. 335
Dulcitas, *dulcitudo*. 370

E.

E abundat in medio. 418
Edictalis, vocabulum artis. 440
Eleemporia. 405
Ellipſis. 360. 368. 399
Emanere, *emanſor*, *emanſio*,

ſio, de militibus. 426
Enim in princip i orationis. 330
Equis, pro equabus. 386
Erucae. 399
Erumpere vincula. 357
Ἔθνος, Vid. *Gens*.
Etymologiae Juriſconſultorum. 24. 27. 462
— — Varronis, et aliorum. 24. 25. 27
Exauctorare militem eſt idem, quod mittere, nec ſemper ignominioſum eſt. 269. 273 231 488
Exauctorare interdum videtur eſſe, mittere cum ignominia. 488
Exauctorationis varii modi. 275
Exauctoratio ignominioſa. V. Miſſio.
Excitare, pro exſtare. 324
Ex continenti. 389
Excuſſare, pro excutere. 343
Exercitus etymon. 470
Exhibere quid proprie. 476
Exhibere, pro alere. 436
Exiguior, *exiguius*, *exiguiſſimus*. 388
Expenſare, pro expendere. 402
Exprobrare quid. 112
Exſequi paſſive. 349
Exſequi, pro perſequi. 359
Exſtaturus. 387
Exſtitare, pro exſtare. 324
Exter, *extrarius*. 419. 420
Extremo. 417

F.

FAbrica, pro arte fabrili. 398
Facere totum. Vid. *Totum*.
Factores, qui crimen admiſerunt. 384
Faterі, paſſive. 358
Ferre, *portare*, *agere*, an, et quomodo differant. 178-187
Ferre, pro auferre. 387
Ferruminare quid. 238-242
Ferruminatio a plumbatura in quo diſtet. ibid.
Fidei etymon. 31
Flagellum, quid. 138. 144
Foedus, pro re foeda 345
Foenore ſumere 344
Formale pretium. 414

Fortiter defenditur, *puto fortius defendi poſſe*, quomodo dicant Juriſconſulti. 377
Fortiter dicere, *fortiter defendere cauſam*. ibid.
Frequentativis veteres ſaepe utuntur. 343 381
Fribuſculum, *friguſculum*, *frivuſculum*. 403
Fructus quid, et quomodo diſtinguantur a *frugibus*. 312. 314
Fructus etymon. 312
Fruges quid. 311. ſeqq.
Frugem praedii, pro reditu dicunt JCti. 315
Frumen. 312
Fundamen. 74
Fundamentare, verbum improbatum. 69. 74
Fundare, et *fundamenta facere*, *locare*, *jacere*. 68. 69. 74
Fundatiſſimus. 73
Fundum, neut. gen. 69
Fundus unde dictus, quid ſit, et quomodo differat ab *agro*, *praedio*, *poſſeſſione*. 66. 72. 78
Fur, et *furtum* unde dicantur. 476

G.

Geminatio ſyllabae non animadverſa. 384
Gemmae etymon. 294. 301
Gemmarum, et *lapillorum* diſcrimen a Juriſconſultis conſtitutum non ſervatur ab aliis ſcriptoribus. 292-302
Gemmae et *lapilli*, item *gemmae* et *margaritae* ſaepe ſeparatim efferuntur. 299. 305
Gemmae proprie, quae includuntur annulis ad ſignandum. 303
Geno, pro gigno; *genitur*, pro gignitur. 416
Gens Latinis, quod Graecis ἔθνος. 263
— — de variis rebus dicitur. ibid.
Genus maſculinum etiam foeminas complectitur: ut *mariti*, pro marito, et uxore. 402
Generis nomen in Jure Civ. ſaepe reſtringitur

tur ad ſpeciem generi ſubjectam, quae proprium nomen non habet. 37.128.220.301
Geritio pro herede, pro geſtio. 335
Glans caduca. 479
Graeca vocabula in Pandectis. 404
Graeciſmi. 347.358.406
Grammatophylacium. 444
Granius, non Cajus, Flaccus, Juriſconſultus, quando vixerit. 156
Gratioſiorem ſe adverſario facere. 427
Gutturoſus. 410

H.

Abiliter. 415
Hallex, ballus. 155
Homeri opera a quo in libros diviſa ſint. 103
Hoſpitatura, pro hoſpitum recipiendorum onere. 427
Hoſticolum, pro loco hoſtili. 372
Hypothecae, et *pignoris* differentia. 231.237

I.

Coſapreti. 405
Id eſt. uſus horum verborum in Pandectis. 273.488
Idonior, *idoneior.* 387
Ilex. 154
Imbecillis, et *imbecillus.* 357
Imbecillitas, pro puſillanimitate. ibid.
Imminutus, pro non minutus. 371
Immunificus. 50
Improperare, an probatum verbum. 112.485
Imputare. 113
In abundat: ut, *ingravi valetudine adfectus.* 350
In, pro de. 350
In in compoſitione auget ſignificationem. 371
cum *In* compoſita quaedam adfirmandi, et negandi ſignificationem habent. ibid.
In cum accuſativo pro ablativo, et contra cum ablativo pro accuſativo. 350.351.369

In accuſationem jus habere. 350
Inarare, pro arare. 420
Inceſtus, et *inceſtare* quid. 123. 126
Inceſtus, et *inceſtum*. 338
Incile ab incidendo. 475
Incolatus. 421
Incolorate. 322
In continenti. 389
Incredibilitas, *incredulitas*. 422
Indevotus, *indevotio*. Vid. *Devotus*.
In difficili eſſe. 390
Indifficilis, pro valde difficilis, non lectum. ibid.
Infligere pretium, *vel uſuras alicui*. 321
Ingratitudo, vocabulum non probatum. 113
Ingravis, pro valde gravis, nulla auctoritate probatur. 350. 488
Injuriae etymon. 466. 477
In loco ſuccedere, pro in locum. 369
Innotuit tutor, *ſe tutorem eſſe*. 347
Innoteſcit praetor curam agere. ibid.
Innoteſcere, pro notum facere. ibid.
In pendenti eſſe. 389
In portione legatorum paciſci, pro de portione. 350
In rationibus referre, pro in rationes. 369
InſcriptionesLegum, ac Titulorum variantes. 32. 36. 85. 93. 114. 120. 164. 271. 315. 319. 338. 358. 376. 379. 397. 431. 443. 445. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 460. 461
Inſidiare, pro inſidiari. 328
Inſinuare, pro notum facere. 439
Inſinuatio. ibid.
Inſtar. *reſpicere ad inſtar*. 333
Inſtitoris etymon. 467
Inſtratum. 131
Inſtrumenta unde dicta. 469
Inſuper habere, pro negligere. 413
Integrare tutelam, pro ex integro gerere, recipere. 407
Integritudo. 370
Intentio. *qui habet intentionem*

tionem ſecundum id, quod intendit. 375
Interdum, pro interim. 375
Interpretari, paſſive. 334
Interventor. 442
Inventarium. 441
In uſu aliquo accepta pecunia, pro in uſum. 351
Iri metutum. 346
Juriſconſulti dicuntur auctores, et conditores Juris, et legiſlatores. 278
Jus unde appellatum. 462
Jus in accuſationem habere. 351
Juſtinianus non fuit ἀναλφάβητος. 14 308
— nec abdomini deditus. 25

L.

Lacus quid. 475
Lanae legato, et lanae verſicoloris legato quid continea-tur. 199. 204. 206
Lanifica, non *lanifex.* 407
Lanipenda, lanipendia. ib.
Lapilli. Vid. *Gemmae.*
Latitare patronum. 365
Latrunculator. 392
Lavare, pro lavari. 333
Lectus, et *lectum.* 338
Legatarius, vocabulum artis. 446
Legiſlatores. Vid. Juriſconſulti.
Leguli, qui uvam, vel oleam legunt. 394
Libelli dimiſſorii. 444
Liber, pro codice, unde dicatur. 103
Liber recte dicitur opus integrum in plures partes diviſum, et *libri* ſingulae illius partes. 100
Liber, et *volumen* ſine diſcrimine dici poteſt opus in plures partes tributum, 101. 102. et *libri*, et *volumina* ſingulae partes illius operis. 94. 99. 102
Librorum ornamenta. 105
Liber, num ſingul. pro filio. 385
Liberi quouſque dicantur a Romanis. 213 220. ſeqq.

Li-

Liberorum appellatio interdum latior, interdum reſtrictior. 221
Libertus, pro libertinus. 378
Libertorum, et libertinorum differentia. ibid.
Liciturum, pro permiſſum fore. 375
Limenarchae. 405
Linea margaritarum. 307
Linui, praeteritum a *lino*. 368
Literae dimiſſoriae. 445
Locus, quid ſit, et quomodo ab *agro*, et *fundo* differat. 81
Locuples unde dicatur. ibid.
Logographi. 405
Loricatio. 424
Lunaticus. 410

M.

Magiſtratus unde derivetur. 480
Magiſtri qui. ibid.
Magnificere. 354
Majores qui dicantur. 213-223
Maleficere. 354
Malitas. 325
Manceps. 84
Mandatarius, vocabulum artis. 446
Manifeſtus eſt hoc facere. 347
Marcianus, an Martianus, nomen Juriſconſulti. 51
Margaritae. Vid. Gemmae.
Margaritae apud Juriſconſultos nec gemmis, nec lapillis continentur, non apud alios. 293.298.305
Marita, pro uxore. 402
Mariti, pro marito et uxore. 402
Maſtigophori. 405
Maſurius Sabinus, Juriſconſultus, qui in Pandectis memoratur, an ab Athenaeo inter Dipnoſophiſtas recenſeatur. 158
Meliorare, *melioratio*, *melioreſcere*. 335
Memoria avorum, *patrum*, *noſtra*, facta quae dicantur. 214.218
Mentio, et *mentior* paſſive. 382
Metuiri, *metutum iri*. 346

Militis etymon. 470
Minores, pro poſteris, qui dicantur. 215
Miſſio ignominioſa interdum intelligitur, etiamſi non additum fuerit, militem ignominiae cauſa mitti. 281. 282
Modero, et *moderor* paſſive. 328
Molio, et *molior* paſſive. ibid.
Momentum quid diſtet a *puncto*. 70
Monumentum a monendo. 467
Moro, et *moror* paſſive. 381
Mortalitas, pro morte, moriendi conditione, mortalibus. 376
Mulier dicitur et virgo, et virum paſſa. 33. 34. ſeqq.
Mundus muliebris unde dictus. 471
Munerare, et *munerari* eadem ſignificatione. 329
Municeps. etymon, et varia ſignificatio hujus vocabuli. 48. 478
Munifex, *munificus*, *munificius*. 374
Munus unde dictum, quid proprie ſit, et quam varie dicatur. 47. 48. ſeqq.
— — quid diſtet a *dono*. Vid. *Donum*.
Murrha quid. 304
Murrhina an gemmis adſcribenda. 298. 303
Mutui etymon. 28. 467
Mutuare, idem quod *mutuari*, id eſt, mutuum accipere. 344
Mutuum ſumere, non eſt foenore ſumere. ibid.
Myops. 404

N.

Navigium, pro navigatione. 364
Naupegus. 405
in Necem, i. e. in damnum. 431
Negationes geminatae magis negantes. 366
Nicoſtrategi. 405
Nihilominus, pro nihilo magis, vel non. 366
Notoria, et *notoriae*. 424
Novale, ſive *novalis*, quid. 88 - 93

Novatio

Novelletum, *Novellum*. 92
Novitii ſervi. Vid. Servi.
Noxa, et *noxia* quid, et quomodo differant. 8. 10. 11. 15-22
Noxa an ſit ipſum corpus, quod nocuit. ibid.
Noxae dedere, quid. 8 12. 20
Noxae dedere, *in noxam dare*, *ob noxam dedere*. 20
Noxam dedere. 19
Numquam, pro *umquam*. 365
Nutricia, pro mercedibus nutricum. 423
Nyctoſtrategi. 405

O.

Obligatio obligatur. 331
Oblinui, et *oblinivi*, pro oblevi. 368
Oblivisci, paſſive. 381
Obſiani, et Obſidiani lapides. 302
Obſtaturus. 387
Obviare. 393
Occidere unde dictum. 466
Oppidum ab ope. 483
Oppignerare 232
Opponere jusjurandum, pro imponere. 350
Opprobrium quid. 111 117. ſeqq.
Opprobrium, et *probrum* an idem. 111-121
Opprobrare. 118
Oratio unde dicatur. 23 32
Orcinus libertus. 440
Oſpratura, *oſprionia* 427
Oſſarium, et *oſſuarium*. 423
Oſſaria, et *oſſuaria* foem. gen. ibid.

P.

Paciſci, et *pactio* de honeſto et turpi pacto dicuntur. 284 ſeqq.
Pactum, et *Pactio* unde dicta. 465
Pallaca, et *pellex* an differant ſignificatione. 149. 150. 157
Παλλακή Graecis quae. 151. 154. 156
Pallium, pro veſte, quae inſternitur. 135
Pallium περίστρωμα. 134

Palmarium. 422
Pannicularia. 425
Panther, et *panthera* idem. 401
Panthera, pro reti aucupatorio, vel univerſo aucupio. 400
Papiniani modeſtia in reſpondendo. 330
Papyrus, et *papyrum*. 339
Parentes, ſive *Patres*, quouſque dicantur. 213. 219. ſeqq.
Parentum appellatio modo laxior, modo anguſtior. 221
Paſſiva pro activis. 353
Patrum memoria. Vid. *Memoria*.
Paullatim, pro per partes, particulatim. 383. 489
Paupertas, pro omnibus bonis. 392
Pax unde appellata. 465
Peculatus quid. 56. 58
Peculiaris quid. 55
Peculiarius, pro peculiaris. 372
Peculii etymon. 54. 59 467
Peculium non eſt diminutivum. 60
— — varia ſignificatione dicitur. 54-63
— — pro omnibus bonis. ibid. et 392
— — Paterfamilias Jure Civili non habet. 61. 62
ſine Peculio pecunia fragilis. 55. 57. 60
Pellex. Vid. *Pallaca*.
Pellex unde dicta, et an etiam ea ſit, quae cum coelibe conſuevit. 148. 150-159
in Pendenti eſſe. 389
Penes, et *apud* quomodo differant. 207 ſeqq.
Penes aliquem eſſe quae dicantur. 211
Penetrare unde dicatur. 210. 233
Peniſſimus, *peniſſime*. 209
Penitus, *penitior*, *peniſſimus*. ibid.
Penum, *peni*. 361. 362
Penus quid. 224
Penus variat genere, et declinatione. 361. 362
haec Penus, *peni*, an dicatur. 362
Perduelles qui. 483

Per-

Perfunctorie. 408
Perfuſorie, pro obſcure. ibid.
Perluſorium judicium, pro colluſorio. 409
Permittitur me hoc facere, et *ego permittor hoc facere.* 355
Peſſum dare, pro pedibus calcare. 432
Peſſum premere. 433
Phaſianarius. 396
Pigmentarii, pro pharmacopolis. 423
Pignorare. 232
Pignoris etymon, et varia acceptio. 232. 234 236
Pignoris et *hypothecae* differentia. 231 - 237
Pignus pigneris, et *pignus pignoris* an diverſa ſint. 233
Pinguedo, et *pinguitudo.* 370
Plumbatura, et *ferruminatio* quid differant. 238-242
Polia, pro armento equorum. 410
Πωλεία Graecis quid. 411
Polliceo, et *polliceor* paſſive. 334
Pollicitari, *pollicitatus.* 386
Populo, et *populor* paſſ. 381
Populitari paſſ. 380
Porticatio. 424
Portus etymon. 179. 184 186. 480
Poſitio, pro parte, ſpecie. 326
Poſſeſſio unde dicta. 85 474
Poſſeſſio, et *poſſeſſiones* quid. 64. 67. 70. 85
Poſſeſſio quomodo dicatur, cujus ad nos proprietas non pertinet. 70. 86
Poſteri qui dicantur. 213 - 223
Poſtliminium unde dictum. 30
Praeciſior, pro durior, potentior. 427
Praeciſiorem ſe adverſario facere. ibid.
Praedii etymon, et quid *praedium* ſit. 66 67. 83
Praes. 84
Praeſtari, pro praeſtare. 353
Praeſtatum, *praeſtaturus.* 387

Praeſtavi praeter. perf. a *praeſto* an dicatur. 337
Praeterita verborum forma praeſentium inflexa. 367
Praetoriae cohortes interdum continentur nomine urbani militis. 327
Praevalentia. 335
Praevaricari, et *praevaricator* quis dicatur. 167. 176. 466
Praevaricari an etiam dicatur reus. 168. 173
Prati etymon. 479
Precarium unde dictum. 475
Pretioſiorem ſe adverſario facere. 427
Probri etymon. 118
Probrum, et *opprobrium* an idem. 110. 121
Procedere, et *proceſſus* de progreſſu honorum. 433
Proceſſus Conſulum. 434
ad Proceſſus donare. 433
Profugere villam, pro a villa. 356
Proluſorium judicium. 408
Promercium, *promercalia.* 364
Propagatio, et *propago* differunt. 398
Propoſitio animi, pro propoſito. 386
Protelare, pro differre, protrahere. 331
Publicani unde appellati. 473
Pulſare, et *verberare*. quomodo differant. 138. 148
Pulſare dicuntur lictores ſubmoventes. 147
Punctum, et *punctus*. 69 88
Putatio, pro opinione. 384

Q.

Quadrifariter. 372
Quaeſtores unde dicti. 462
Quaeſtuariae mulieres. 411
Qualis qualis, *qualiter qualiter.* 322
Quandoque, pro quandocumque. 416
Quantum quantum. 358 359
Quantus pro quot. 358

Quo bonum eſt? 399
Quod. credo, dico, ſcio quod. 352
Quod, pro quid. 385
Quodcumque. argentum omne, et ſupellectilem, quodcumque habeo. 361
Quot annis, quot menſibus, quot diebus. 250. 258
Quot dies. 257. 486
Quot horis, quot noctibus, quot luſtris. 250. 257

R.

R*Aucae.* 399
Receptitia dos. 441
Reciproca pro relativis, et contra relativa pro reciprocis.. 323
Reciſus, reciſior, pro brevi. 421
Redactus, pro pecunia redacta. 391
Reddendi verbum quid ſignificet. 471
Redhibendi, et *Redhibitionis* etymon. 468
Refectus paupertatis, pro eo, quod ex patrimonio refici poteſt. 391
Referre in rationibus. 369
Reficere teſtamentum, pro denuo facere. 352
Relativa. Vid. Reciproca.
Reliqua trahere, 425
Reliquare, reliquari, reliquator. ibid.
Remanſores in militia. 426
Remunerare, et *remunerari.* 329
Repertorium. 441
Repignerare. 232
Repraeſtaverit, pro praeſtiterit, vel repraeſentaverit. 337
Reputare, pro imputare. 114
Reſpicit ad inſtar proprietatis. 333
Rhapſodia Homeri an pro tota Homeri ποιήσει dicatur. 107
Rhapſodia Iliadis, vel Odyſſeae, pro tota Iliade, vel Odyſſea. 108
Rhemnia Lex de Calumniatoribus. 167
Rivales, et *Rivus* unde dicantur. 475
Rixa. Vid. *Turba.*

Ruta, *caeſa*, unde dicta. 468

S.

SAbinus Juriſconſultus. Vid. Maſurius.
Sacelli etymologia. 27
Sacrarium, et *ſacrum* unde dicta. 464
Salariare. *ſalariarius*, qui ſalarium accipit. 396
Saltuarius. 397
Sanctum unde dicatur. 463
Satiſdatio, et *Satisfactio* unde dicantur. 465
Scaevola. Q. Cervidius Scaevola an gentis Muciae fuerit. 3
Scandularii. 430
Sceleritas. 325. 422
Scoparius. 397
Segnitior, pro ſegnior. 380
Semiſſales, *ſemiſſes uſurae*. 386
Sequeſter a ſequendo. 481
Sequi, pro conſequi. 360
Serraculum, *ſervaculum* navis. 394
Servi unde dicti. 463
Servi *novitii*, et *veteratores* qui dicantur, et qua re inter ſe differant. 243-249
Signifacere. 354
Siliginarius. 396
Silva caedua, et *paſcua* quae. 479
Simplariae venditiones. 438
Sitonae. 406
Solarium quid, et unde dictum. 418. 474
Soloeciſmi. 360. 384 386
Sorites. 164
Speciofiorem ſe adverſario facere. 427
Spectaculi etymon. 475
Specularii in exercitu. 429
Specus quid. 475
Sponſare. 402
Sponſalia unde dicantur. 469
Spurii unde dicti. 463
Stagnum quid. 475
Stationis etymon. 474
Sternere equum, *lectum*. 132
Stipendium unde appellatum. 478
Stipula illecta. 479
Stipulari, paſſive. 381

Stipu-

Stipulatio a ſtipite. 25
Stipulationes *judiciales*, et *cautionales* unde appellatae. 476
Stragula veſtis, *ſtragulum*, *ſtratum* quid. 131 - 137
Stragula veſtis an etiam dicatur, quae amiciendi cauſa habetur. 135. 137
Strobili de pinu. 406
Stupri etymon. 124. 129
Stupri, et *adulterii* diſcrimen. 122 - 131
Stypteria, pro alumine. 406
Subſequi, pro obſequi. 383
Subſimilis. 367
Succedere in loco, pro in locum. 369
Sufferre alicui aeſtimationem. 359
Sui domus, pro ſuae. 369
Suo nomine effecti ſumus heredes pro noſtro. *ſui juris ſumus*, pro noſtri. 332
Superamenta materiarum. 380
Superare, pro ſupereſſe. *ſuperare vita.* 380
Superficiens aqua, pro ſuperans, ſuperfluens. 379
Suppellex unde dicta. 471
Suſpecte, *ſuſpecto.* 417
Syndici. 404

T.

Taberna a tabulis.
Tabernaculum a taberna. 481
Talio cujus generis. 294
Talionis poena adverſus calumniatores. 161
Tanti quanti, pro tot quot. 358
Tarrunteni Juriſconſulti nomen varie ſcribitur. 431
Telum ἀπὸ τῦ τηλῦ. 482
Tentus cupiditate. 421
Tergiverſari quid. 169. 176
Territio. 426
Territorium a terrendo. 484
Teſtamentarius, pro ſcriptore teſtamenti. 439
Teſtamenti etymon. 23. 32

Theophilus doctior Triboniano. 22
Thlaſiae, thlibiae. 406
Tigni etymon. 477
Toga a tegendo. 481
Tolliſſe, pro ſuſtuliſſe. 387
Topiarii. 397
Totmoda. 258
Totum facere, pro vim omnem habere. 353
Traditio rei traditae. 376
Transfigurare. 394
Traviare. 393
Tribonianus notatus. 8 18. 25
— — defenſus. 18. 22
Triboniani emblemata. 331. 347. 362. 393 422
Tributi etymologia. 478
Tritavus unde appellatus. 473
Truella, *trulla*, *trylla.* 418
Tueo, et *tueor* paſſive. 349
Tugurium unde dictum. 481
Turbae etymon. 259 261. 267. 477
Turba, et *rixa* quid differant. 258. 264 265
Turba utrum proprie ſignificet perturbationem multitudinis, an multitudinem ipſam. 258. 261. 265
in Turba damnum datum quod intelligatur. 261. 265
Turbo, *turbonis.* 260
Tutela, et *Tutores* unde dicti. 28. 470

U.

U, et Y permutantur. 418
V, pro *B.* 374. 403
Varicare, *varicatio*, *varicator* quid. 174. 175
Ubique, pro ubicumque. 415
Vecors, qui ſine corde eſt. 484
Vejentani lapides, non Venientani. 302
Venalicium, grex ſervorum venalium. 411
Venenarius. 426
Verber quid. 138. 143
Verberare. Vid. *Pulſare.*
Verberare ſaepe eſt virgis caedere. 147

Verſicolor apud Juriſconſultos, quod tingendo colorem mutavit, non apud alios. 197-206
Verſicoloria. 368
Verſicolorus, et *verſicolorius.* ibid.
Verſipellis quis. 199. 203 206
Veſanus, qui ſine ſanitate eſt. 484
Veſtis. Vid. Victus.
Veſtis, et *veſtimentum* diverſa. 135
Veterator ſervus. V. Servi.
Viare. 393
Vicinales viae unde dicantur. 474
Victus appellatione quae contineantur. 223-230
— — etiam veſtimenta, et habitatio continentur. 230. 486
Victus, et *veſtitus* ſaepe junctim dicuntur. 224 226. 230
Victus, et *cultus* conjunguntur. 230
Videtur videri, *placuit videri.* 330
Vidua dicta, quae ſine duitate eſt. 484
Vigilax. 343
Vigilum cohortes. 327
Villae etymon, et variae ſpecies. 83
Vinarius, pro vinoſo. 346
Vitreamina. 418
Ulpiano fortaſſis quaedam loquendi genera peculiaria. 322. 392
Umbilici ornamenta voluminum, non codicum. 105
Uni, pro unius. 369
Unio, pro gemma, et unanimitate. 294
Volumen. Vid. *Liber.*
Volumen unde dictum. 94. 104
Urbanae cohortes. 327
Urbaniciani, et *Urbani* milites. ibid.
Urbs ab urbo. 483
Uredo. 399
Uſio. 360
Ut cauſale cum Indicativo. 356. 489
Utri, et *utrique*, pro uter et uterque. 108

L l X.

X.

Xenoparochi. 405

Y.

Y, et *U* permutantur. 418

F I N I S.

ANT 1318588

Erra-

NAPEO

Digitized by Google

Errata graviora ſic corrigantur.

Pag. 45. in Defens. *vers.* 3. pro 199. lege 194. *pag.* 92. *col.* 2. *v.* 12. pro Columeli. leg. Columell. *pag.* 110. *v.* 5. pro *Id*, leg. *In*. *pag.* 112. *col.* 1. *v.* 7. pro Trucul. leg. *Rudent.* *pag.* 147. *col.* 1. *v.* 30. pro 15. leg. 5. *pag.* 298. pro *Cap.* LX. leg. *Cap.* LXIV. *pag.* 325. *v.* 5. pro 1. leg. 5. *pag.* 326. *v.* 2. pro §. 1. leg. 2. *pag.* 329. *col.* 2. *v.* 21. pro Greavius, leg. Graevius. *pag.* 359. *col.* 1. *v. ult.* pro *offerret*, leg. *ſufferret.* *pag.* 364. *col.* 2. *v. ult.* pro *prefecto*, leg. *perfecto.* *pag.* 405. *col.* 1. *v.* 19. pro *Archaeotas*, leg. *Archeotas.*

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

